This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 1,086,067

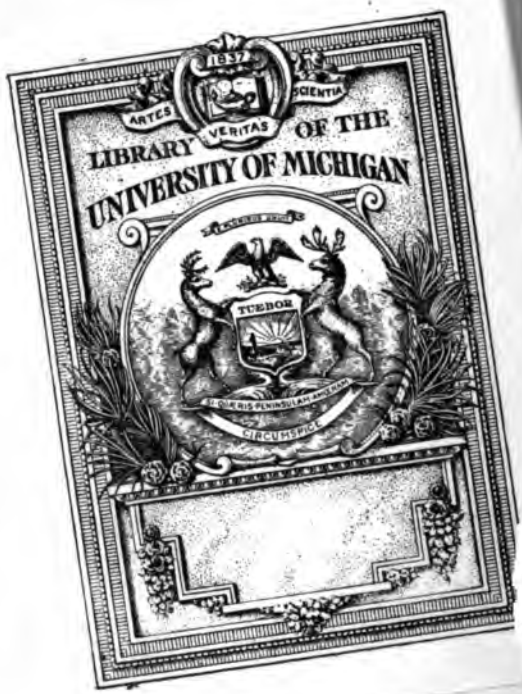
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

DJ
3
.H67

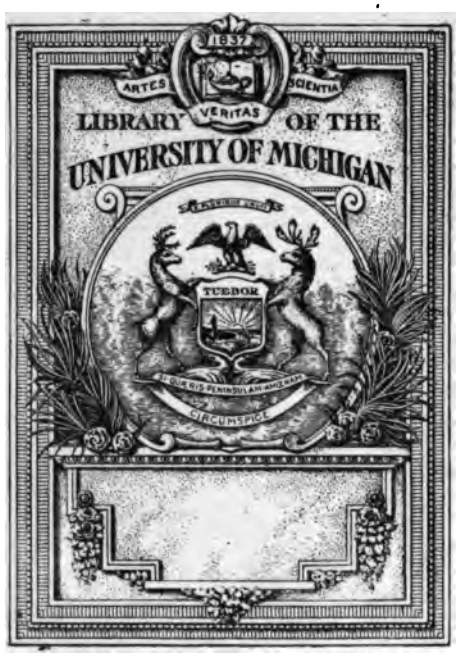
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

DJ
3
.H67

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE UTRECHT.

NIEUWE REEKS.

N°. 5.

MAR 17 1919

HORTENSIUS

OVER DE

OPKOMST EN DEN ONDERGANG VAN NAARDEN.

MET VERTALING EN AANTEEKENINGEN

VAN

Prof. PEERLKAMP,

EN

NALEZINGEN EN BIJVOEGSELS

VAN

A. PERK.

Met twee Kaarten.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 5.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1866.

HORTENSIUS

OVER DE

OPKOMST EN DEN ONDERGANG VAN NAARDEN,

MET VERTALING EN AANTEEKENINGEN

VAN

Prof. PEERLKAMP,

EN

NALEZINGEN EN BIJVOEGSELS

VAN

A. PERK.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON,
1866.

MAR 17 1919

HORTENSIUS

OVER DE

OPKOMST EN DEN ONDERGANG VAN NAARDEN.

MET VERTALING EN AANTEEKENINGEN

VAN

Prof. PEERLKAMP,

EN

NALEZINGEN EN BIJVOEGSELS

VAN

A. PERK.

Met twee Kaarten.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 5.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1866.

VOORWOORD.

Het handschrift van HORTENSIUS over de opkomst en den ondergang van Naarden, bekend door uittreksels, was in het ongereede; de nasporingen van den Heer MEES, in zijn geschrift over dezen geleerde vermeld, van den Heer DE WIND, en die welke door mij met tusschenkomst van den Heer DEDEL, Archivaris van het Domein te Utrecht, en den Hoogleeraar TYDEMAN, reeds voor meer dan dertig jaren waren in 't werk gesteld, bleven vruchteloos.

Toen voor weinige jaren een afschrift van hetzelve voorkwam op eene auctie te 's Hage, van manuscripten uit de nalatenschap van den Minister van MAANEN, was mij de gelegenheid tot verkrijging bijzonder welkom.

Behalve de betrekkelijke waarde voor de kennis van de geschiedenis van Gooiland, deed de meer algemeene voor die van de Vaderlandsche Historie, ook anderen daarop grooten prijs stellen.

Het afschrift, door iemand vervaardigd, der taal niet kundig, was op vele plaatsen onduidelijk en de zin dikwerf duister; ook plaatselijke bekendheid werd ter opheldering vereischt.

Het was eene nieuwe uitkomst, dat de Hoogleeraar

367003

PEERLKAMP, die in zeer werkzame rust zijne laatste jaren alhier doorbracht, zich met de verbetering en vertaling wilde belasten. Dit vrij moeijelijk werk, eenigermate buiten zijn vak, grootendeels ondernomen uit vriendschap, die ik, ook in andere opzichten ondervonden, steeds met dankbaarheid zal erkennen, kon wel niet in betere handen zijn gevallen. De werkzaamheid, zorg en volharding, op zijnen hoogen leeftijd daaraan besteed, heb ik dikwijls bewonderd.

Gaarne bracht ik nu ook het mijne toe tot opheldering en aanvulling. Geschiedkundige berichten en stukken in den tijd van HORTENSIUS, ten minste aan hem onbekend, schenen mij die opheldering wenschelijk te maken. Hier aan zijn mijne *Nalezingen* en *Bijvoegselen* hunnen oorsprong verschuldigd, welke ik met de daaraan toegevoegde kaarten hoop dat met eenige belangstelling en toegevende beoordeling mogen ontvangen worden door het publiek, zoo als zulks geschiedde door het Bestuur van het Historisch Genootschap, hetwelk de uitgave van dit een en ander op zich nam, waarvoor ik mijne erkentelijkheid betuige.

Hilversum,
Augustus 1866. A. PERK.

LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII

DE

ORIGINE ET INTERITU OPPIDI NERDAE LIBER [1]).

Oppidum vetus Nerdam initio condidit Otho Imp. Primus. Ut ab incolis accepi, id propius mare Austrinum tum, quam aliud [2]) postea, situm fuit, eo loco, ubi monasterium est Regularium, quod etiamnum *Veteris Nerdae* appellationem retinet. Et veteris oppidi vestigia ac monumenta adhuc cernuntur. Quo enim loco templum et coemeterium fuit, effodiuntur e sepulcris mortuorum ossa, maxime inter templum et tiliam annosam ac pistrinum. Nostra memoria crates ferrea coemeterii longissime a littore in maris refluxu in Septentrionem vi tempestatis Aus-

1) Wij geven deze verhandeling volgens het afschrift door Prof. Peerlkamp gemaakt van het oorspronkelijke Handschrift, hetwelk trouwens niet voor een autographum kan gehouden worden, aangezien de schrijver het Latijn blijkbaar niet genoegzaam verstaan heeft. Peerlkamp heeft, waar het hem noodig scheen, den text verbeterd. Waar de verandering meer was dan een bloote herstelling van hetgeen de auteur bedoeld heeft, vermelden wij zulks aan den voet der bladzijde.

2) *aliud* is door P. ingevoegd.

trinae visa fuit; ubi cernere licuit quantum terrae interea temporis maris aestus reciprocus abluerit. Porro vetus oppidum delevit Joannes ab Arklo Episcopus Ultraiectinus, bello ob veterem iniuriam et disceptationem orto de paludibus et iure finium, quae nuper admodum summorum iudicum sententia magna contentione, ducto decumano terminalique limite, finita est; sive propter cladem Amisfortiis a praefecto Nerdenorum illatam oppido everso, interius, longius a mari, aliud condiderunt, ad quod adiutor datus fuerat a Comite Aemylius Mindenus, imaginibus maiorum suorum vir clarus. Hoc minus iniuriae aestus maris expositum, pristinum nomen servavit Nerdae. Ipsi ditioni veteri appellatione relicta, aliquamdiu Nerdingerlant vulgo ipsorum lingua appellata fuit.

At initio veteri oppido adhuc integro et incolumi, ipsa regio fuerat et raris habitatoribus culta, ut incolae Goici affirmabant, et infesta latrociniis. Monstratur etiamnum in palustri loco insula modica, fossa praealta olim cincta, ac propre inaccessa, hodie oblimata vetustate; in qua duo fratres *Wer* et *Ner*, nobiles grassatores et latrones villam habuisse, cui etiamnum compositis nominibus ab illis appellatio manet, memorantur. Hac re non est alia in ista regione vetustior.

Condito oppido veteri, in eo conventu, quem Caesar Arenaci habuit, ipsum cum ditione Goica Abbatissae Elstensi, cui Godelendae nomen erat, liberum et sui iuris donavit; a qua ipsa regio, exolita priori appellatione, ut solent regiones et regna cum mutatis dominis etiam nomina mutare, *Godelendelant*, et voce paulatim modice deflexa et corrupta, *Godelant* et mox *Goilant* dici coepit, quod nomen etiam nostra tempestate durat.

Porro ipsa regio vehementer modica est, et terminis angustis inclusa: agris et paludibus ab Occasu et Meridie ditionis Ultraiectinae clauditur, a Septentrione mari Austrino alluitur, ab Occasu aestivo cardinibus arcis Mudenae

finitur, ab Ortu Emnesiorum agellis et paludibus circum cingitur. Muda quondam suis Comitibus paruit, ut vetusta Imperatorum monumenta testantur; ab Joanne ab Arklo una cum Wesopia excisa posteris temporibus fuit. Ibi arx, in qua praefectus agit qui a regione Goiolandiae appellatur. Hac nostra tempestate praefecturam gessit Paulus a Loo, vir bello natus, et regioni utilis domi, ac popularis et ex aequo omnibus charus, dum res in suo flore incolumes essent et gloria. Sed cum fortuna oppidanorum et ruina postea mutatus fuit.

Herbida locorum compascua et ad glebulas in focorum usum effodiendas paludes communes effecere ut paulatim coeperit regionatim vicatimque habitari. Invitabat praeterea ad conveniendum plures ager, si bene stercoraretur, natura frugum ferax, locique amoenitas, quae ad arvorum culturam et inhabitanda loca plerosque mortales invitare solet: tum ad studendum pabulo pecoris tum arvo idonea regio. Adhaec commoda e vicino mari, lignorum e silva proxima copia, venandique libertas, in qua posteris temporibus cuniculi excepti fuerunt.

Pagi sex ab initio fuere, duo Bussemi, *maior* unus, alter *minor* dictus, Larinum, Husa, Blaricomum, Hilversum. Atque haec plebs facile brevi in unius multitudinis corpus coaluit, quod praeter libertatem, nullis oneribus, quibus agricolae a suis principibus gravari solent, persolvendis, premeretur. Sed antequam ad caetera persequenda transeam, operae pretium esse videtur, de origine et incremento monasterii Regularium, cuius ante memini, paullo altius, quam brevissime repetere.

Exciso oppido ab Ultraiectino Praesule, duo monachi, ordinis Paulini, Amstelodamo in hunc locum, septuaginta ut accepi, annis post, convenerunt; qui regionis situm diligenter contemplati, coeli amoenitate delectati, inter rudera diruti oppidi duo tuguria ad habitandum excitarunt. Primum herbidum adiacens pratum, ad Septentrionem pas-

cendis pecoribus aptum, harundineto adversus mare, ne quid terrae aestu littori ablueretur, leviter munire aggressi, sacellum modicum pro re ac copia exstruxerunt. Postmodum ipsum pratum diligentius contra maris iniurias harundinetis oppositis obsepserunt. Multo post, ut pleraeque res parvae industria et gnava mortalium opera ad magnas excrescunt, adiuti a Regularibus, uno aut altero primum, mox pluribus, quorum opes lautiores erant, qui accedebant, coepta opuscula et aedificia ita ampliarunt, ut inchoati operis haudquaquam eos poenituerit, et in collegium professionemque eorum mutato vestitu transierint. Ita ex tenui initio et casis prope pastoralibus rudimenta huius monasterii exordium duxerunt. Et ipsa aedificia adhuc rudia paulatim temporibus tum ampliora tum splendidiora opibus Heroum Heroinarumque munificentia facta sunt, qui haud contemnendos agros religionis causa huc contulerunt, partim ut esset, unde ipsi honeste viverent, partim ut forct, quod in pauperes liberaliter erogaretur, partim ut honestos viros hospites superventuros suis fortunis impartirentur, et pro facultatibus ac splendore exciperent: pauperes lectos stato anni tempore sub bruma vestirent. Auxit inter haec eorum rem familiarem parcimonia, magnum vectigal frugi viris, et typis nondum inventis studium in scribendis libris, quo eius ordinis Canonici plerique ea tempestate et posteris temporibus in Monasteriis tenebantur. Non luxuriare otio, non gulae non ventri atque abdomini indulgere. Nam luxu et otio perpetuo omnia mortalium paulatim in interitum dilabuntur. Nostris temporibus cum quorundam huius instituti res vel ad inopiam per eorum dissolutam disciplinam domesticam redigerent [1]), vel ob aes alienum, cui obnoxii erant, fundos divenderent, oppignorarentve, nec so-

---

1) Hier heeft Peerlkamp niets veranderd. Toch schuilt er een fout. In plaats van den genitief *quorumdam* zou men eenen nominatief verwachten. Nu toch mist *redigerent* zijn subjekt.

luto debito repignorare possent, veteris vero [1]) Nerdae Canonici, cum appellationem a loco retinuerant, non solum nihil aeri alieno pignori opponere, agrosve venditione alienare, sed ex annorum superiorum proventibus, etiam his superesse; mature prospicere ante omnia ne quid famelicis pauperum ventribus deesset: tantum abest, ut aliquid facultatibus fuerit diminutum. Nostra memoria cum omnia prope eorum aedificia fortuito incendio deflagrassent, parcimonia paucis annis sarta tecta reddita fuerunt. Huius sodalitii fuit D. Cornelius Hornanus, auctor chartae rerum ab orbe condito ad nostra usque tempora explicatarum.

Creverunt inter haec resque et opes Goiolandicae, quod nullis bellis finitimis agitarentur. Partim pagi, ut Larinates et Hilversomi, non tantum agriculturae et pastinandae terrae, verum etiam pascendis ovibus, quod longius tum a mari tum a pratis compascuis recederent, studere coeperunt, quarum fimo, substratis stramentis in ovilibus subacto, tum autem bubulo equinoque agelli ipsorum stercorarentur: reliqui agris colendis et pecori mulgendo operam dederunt, sed et pabulationi. Ast postquam Hollandia ab ea parte a proximis Principibus infestari coepit, ipsique, cum [2]) in medio malum, prout vicinum malum acciperent, et tributum admodum tenue aut prope nullum ad Abbatissam Elstensem perveniret, Hollandiae Comes, ne ea irruptio in suam ditionem a Gelro fieret, cum illa egit, ut pensione annua tolerabili Goica ditio cum sacris et profanis omnibus iurisdictionibus ad se transferretur. Mansit inde Goiolandia sub umbra et iure Comitum Hollandiae. Ditioni deinde praefuit praefectus arcis Mudensis, Praefectus Goiolandiae, ipsi Balivium dixerunt, appellatus; et nomen adhuc durat.

Caeterum ipsa gens ab initio semper bellicosa fuit: ex-

---

1) Dit *vero* komt hier (bij den aanvang van eenen nazin) niet te pas.

2) Dit *cum* is door P. ingelascht.

ternis bellis inauctorati, rei militaris gloria ac peritia omnibus praestare, inter triarios haberi, vel ab exercitus duce custodes corporis deligi, vel statario proelio in prima acie consistere, duplicarii prae caeteris haberi, ordines ductare, munera gerere, in summa, bellicosiores haberi caeteris. Ubi bellum a Principe adversus Gelrum aut Gallum, vel ab Imperatore contra Turcam aliumve magnum ac potentem hostem suscipiebatur, veterani e Goiolandia liberali stipendio evocabantur. Tam celebre iure militari Goicum nomen semper apud exteras nationes, ut olim Batavorum apud Imp. Rom. habebatur. Ausi fuere Caroli, Gelrorum ducis, in se, quod ab ea parte illi obstarent, quominus in Hollandiam compendio irrumperet, arma concire. Quare variae postea excursiones in Goiolandicum agrum ferro et incendio factae fuerunt. His oppidani nihil territi, cum equites hostis ad populandas segetes iam flavescentes ad oppidum propius accederent, illis occurrere, pone agrorum aggeres, limitibus obiectis, eos excipere, fugientes tormentis manuariis arcubusque persequi; Ducem cum peditum manu Monasterium *veteris* Nerdae occupantem, patentibus portis ausi fuere, si propius processisset, operiri, eminus magnae molis operibus petere, palantes pedites ferire, procurrere, praedas abactas intercipere. Ultraiectinos armatos, vel ad glebulas palustres in urbem convehendas, vel ad Goiolandiam populandam effusos, parva manu auxiliarium militum adiuti, magna clade affecerunt. Hac clade apud eam gentem nulla alia memorabilior est in eorum annales relata. Montfortius heros cum noctu silentio lunae aliqua ad oppidum hostilia moliretur propter nescio quam controversiam contra Comitem Hollandorum, ut sunt Principum irae atque offensae faciles et iniuriae tarde senescunt, admotis iam ad moenia scalis, cum clade suorum deturbatus reiectusque fuit. Mea memoria cum fossa muris circumducta a sordibus fullonum, argilla, et limo repurgaretur, ab ea oppidi parte, ubi moenia adscendere conati

fuere, vidimus galeas robigine, vetustate, sub aquae vado deformatas, et exesas sagittas, loricasque rudis illius saeculi effodi, et ad veteris rei gestae memoriam ostentari.

Ut igitur in bellis Hollandicis pacate agrum colerent, a Gelro paciscebantur pacem in undenas hebdomadas, pecunia in numerato: pactum et fides ipsis servata fuerunt. Iam vero regio, ubi inculta iacet, infrugifera est et sterilis, ibi silices prodigiosae molis effodiuntur: demetitur substernendus ovibus ad stercorandos agros fimo ovino mistus herbidus cespes. Optimum enim ad pastinationem post columbinum ovium stercus est. Neque vero, ut modo memini, quibusvis in ea ditione pagis oviarias habere et oves pascere veteri constituto licet, sed solum Larinatibus et Hilversomensibus. His limites sui positi sunt, aggestis modicis tumulis: transgredienti in pascendo e grege ovis una mulcta est. Sed ne ulli quidem in silva vel ligna caedere vel filicem falce demetere, ligna colligere, arborum folia inde aufferre, substernenda ovibus ad sterquilinia conficienda, permittitur, nisi cum pace magistratus oppidi, et Hilversomensis. Hinc inter oppidanos aliosque viros cum duobus illis perpetuum certamen et bellum de ovibus est. Mox iudicia, lites, ad postremum provocationes. Iam vero, ut soli ingenium est, ita duri asperique homines natura sunt, laboris patientes, multi nudis pedibus opus rusticum faciunt, aestus frigorisque incommodique tolerantissimi; quodque in hoc genus mortalibus rarissimum est, ad summam senectutem multi perveniunt, adeo laborum nullo tedio onereve franguntur.

Caeterum multos annos certamen et disceptationes prope immortales de paludum finibus cum Ultraiectinis exercuere. Antiquam viam semper criminandi vicinos ingredientes, quod suas paludes, summa iniuria transscensis limitibus foderent, illi [1]) quia opibus plus poterant, videbantur in-

1) *Illi* is door P. ingelascht.

iuriam facere; ipsi audaces, aliorum fundos invaserunt tamquam suos, armisque multum temporis quasi conserta manu retinuerunt. Res tracta fuit in iudicium. Denique lis ex lite seri coepit. Missus ad ultimum legatus fuit [1] Franciscus Craneveldius, qui ad immortalem illam controversiam semel dirimendam, cardines, quos neutri ad fodiendum transirent, interposita mulcta, constitueret. Et quo tutius haec limitum distinctio transigeretur, hanc fidem ab ipsis rusticis pactus fuerat, ut omnes, exceptis binis aut ternis ex pagorum primoribus, procul inde a paludibus in exsequendo absisterent.

Ubi vero perventum fuit in Hilversom, omnis ferme Goicorum faex nodosis armata clavis, bidentibus, tridentibusque, quae ipsorum arma sunt, effusa, undique huc confluxit. Legatus re insolenti perterrefactus, quidque inconditum sine ordine vulgus armatum sibi vellet miratus, constitit, eosque, donec adessent, opertus fuit. Percontanti quid sibi cum telis vellent, confusis clamoribus responderunt: *Se nolle suum solum et paludes moveri;* simulque lacerabant multis probris Ultraiectinos, eorumque in fodiendo iniurias. *Atqui*, inquit legatus, *eo consilio adductus utrimque, huc veni, ne quid vestra terra moveatur.* Illi identidem idem obtrudebant. Tum legatus indigne eam improbitatem ferens; *redeo, unde profectus sum*, inquit, *ubi rediero, quietos ac securos nostrum negotium exsequi nos permittetis.* Vocati paucis inde diebus Mechliniam sunt duo primores Hilversomensium, Philippus Clemens et Timannus Gelberti f., qui diu ibi in custodia detenti citra contumeliam atque ignominiam fuerunt. Et quia nihil illius tumultus rusticorum ad eos attinebat, dimissi domos suas cum huiusmodi mandato sunt: interminatione uti suos monerent, ne quid amplius in posterum adversus legationes regias molirentur, aut infortunium habituros. Brevi post

1) Hier zijn door P. de woorden *in rem praesentem* weggelaten.

rediit idem legatus, qui utrimque adscitis arbitris per geometram terminos distingui iussit summa, ut videbatur, aequitate. Non contentus adhuc Goicus fossor, hac divisione non parum suis paludibus deminutum querebatur. Utrimque rursum a rusticis metae in fodiendo transitae. Certatim secutae pugnae in paludibus, aliis alios criminantibus. Vocati Goici Mechliniam in ius, Joannem Arnoldum Lappium, Nerdenum, M. Martini Nerdeni, viri primarii a consiliis curiae Hagensis, ex sorore nepotem, saepe consulem, hominem prudentem ac facundum, implorant, qui agendo contra Ultraiectinos litem eo de paludibus deduxit, ut, superiori sententia et actibus rescissa et in universum exolita, dimensio denuo per alium geometram Hagensem, Casparem Hadriani f. [1]), cuius nomen, ob exactam artis peritiam, per Hollandiam tum celebre erat, recognosceretur. Utrimque in hanc sententiam itum fuit, ut hac cardinum terminatione in perpetuum ea contentio certamenque tandem sopiretur: *neutri alteris, transcendendis limitibus vim iniuriamve, fodiendo diripiendove, extremo humanorum supplicio, facerent.* Prolata in medium descriptione paludum in plano (aderat simul Everardus Schaicius, Ultraiectinus Geometra prior, qui iuramento adactus, multisque praesens praesentibus, ibi ingenue se in metiendo errasse confitebatur), sulcus terminalis ductus est, priori diruto. Consultum inde fuit, qua ratione potissimum, ne limes terminalis hic ductus aliquando obrueretur, efficiendum esset et monumentum sempiternum apud posteros finitae controversiae et cardinum exstaret. *Equidem*, inquam ego (una rogatus, aderam), *sic censeo: duas columnas non altae quidem molis, sed validas, et pedem tantum exstantes, firma basi in sulco statuendas, ut in ripa Rubiconis Romani olim fecerant; neminem reor tam nefarium futurum, qui ausit eas subruere vel demoliri.* Hoc consilium secuti fuerunt.

---

1) In den text staat Casparum Hadrianum.

Sed paucis post diebus noctu, incertum a Goicisne an Dioecesianis sublatae fuerunt. Communis suspicio de Goicis fuit. Manet ea paludum divisio in haec usque tempora.

Ad Nerdenos transeo; agriculturam et ipsi studiose exercuerunt; sed olim minus quam nostra tempestate. Sed praecipuae eorum negotiationes in lanificio versantur, quo oppidum apud omnes exteros populos nobilitatum fuit. Viri opus rusticum faciebant; uxores inter ancillas carminatrices lanarios lanam faciebant. Alii telas laneas texebant, plures fullones eas gleba fullonia et urina humana poliebant. Ex lanificio olim hic tantus quaestus fuit, ut oppidum initio incultum splendidis aedificiis paulatim exornarint, et posteris splendidissimas opes reliquerint. Et cum in tanta gloria ac flore lanicium esset, agri, quorum nulla ferme cura erat, negligebantur, quare vel inculti filici ac lolio relinquebantur, vel ab opulentis lanariis vili coëmebantur. Quare nonnulli ex agris et fundis magnis Heroibus aequati fuerunt, quorum posteri rem relictam a maioribus parum prudenter minusque accurate tutati fuerunt.

In tanto ex lanicio quaestu usque adeo paulatim fullonum crevit potentia, ut numero civibus pares essent, et magistratus praeire conarentur. Etenim cum in mercede persolvenda pro praesenti pecunia panem, laridum, caseum et mercem id genus, pluris aestimatam quam praesenti pecunia comparari potuisset, obtruderent, et fullones hoc pacto ludificarentur, iniuriam non tolerandam diutius rati, consertis capitibus ad arma ad ultimum surrexerunt, certatumque medio foro periculose fuit. Erat tum temporis in oppido Gisbertus a Neorodo, homo militaris simul et popularis, atque ob id magistratui et civibus ex aequo omnibus carus. Hoc duce cives armati cum fullonibus et hominum faece sine duce manus conseruerunt. Fullones fugam faciunt, et e muris per funes seditionis auctores elabuntur, reliqui latebras intra muros occupant. Sed quia

lanificium absque fullonia neque procedere neque exerceri potuit, omnes publica fide, exolita iniuriarum memoria, per magistratum revocantur. Venit brevi post ex Haga missus ad res oppidi inspiciendas componendosque motus D. Gerardus Assendelphus, qui fullones in concionem advocatos acerba oratione castigavit, inde supplicibus ita veniam dedit, ut in posterum magistratui se obedientes praestarent. Ea clementia et veniae facilitas magis tum e republica visa fuit, quam acerba et severa in seditiosos animadversio. Cum enim neutri alteris carere possent, et mutua opera indigerent, fullonibus pulsis lanificium in totum ruere necesse est. Et profecto modestia post victoriam multo laudabilior ipsa victoria est, ut quidam sapienter dixit. Ea veniae facilitate perfectum fuit, ut nunquam post illa inter magistratum et fullones fuerit de vi et caede disceptatum. Mandat inde civibus et senatui Assendelphus, ut fullonibus pecunia in numerato mercedem solverent, neve [1]) in merces aestimando illos fraudarent [2]). Mansit post illa inter lanificos et fullones pax et amicitia.

Iam vero gens, semper ad studia literarum prona, claros viros edidit M. Martinum, Jacobi Gerbrandi Cons. Nerdeni f., praesidem iudiciorum olim Ultraiecti, inde vicarium praefecti Groningensis, ad postremum primarium a consiliis in Haga: praeterea M. Theodoricum Deinium a consiliis Mechliniae. Hic orti, qui in Hollandia quondam clarissimas scholas moderati fuerunt. Posteris vero temporibus aliarum rerumpublicarum exemplo excitati, simul publica simul privata utilitate moti, quanti omnium referret conscii liberos domi formari, praecipue eorum, qui sumtibus ad alendos eos in exteris scholis non sufficerent, me anno quadragesimo quarto supra millesimum quingentesimum,

---

1) *neve* is door P. ingelascht.

2) In den text staat *fraudari*.

post captam Amisfortiam a Martino Rossemo ex arce Haria, tum apud D. Theodorum Zulenum, equitem torquatum, agentem, ad ludum instituendum evocarunt. Ibi cum gloria, nescio quare, certe commodo memorabili reipublicae, annos undetriginta usque ad ultimum miserrimi excidii diem cum rerum mearum omnium naufragio, iuventutem moderatus fui. Sed de excidio et nostro fato post dicturi sumus.

Caeterum quod ad magistratus creandi rationem pertinet, multos annos sine ambitione magna concordia vetus ius et patriam consuetudinem secuti in legendo senatu usi fuere. Sed postquam ambitio, quae magnas respublicas evertit, concordiam divulsit, omnia pessum ire coeperunt. Etenim exorti fuere nonnulli, qui, quosdam excludere conati, ad se gubernationem attraxere. Hi inter se aliquot annis munera partiri reipublicae, nullum nisi suae sectae hominem in curiam admittere; atque optime gubernare et more malorum pergere rationem acceptorum et expensorum exigere et subducere. Sed brevi his exiguo momento ex administratione submotis (ut solent suffragia freto inconstantiora in rationibus comitiorum variare), alii clavum invicem manu arripuere, et pertinacius multo usque ad extremum tenuere. Alii rursum in ordine plebeiorum permansere. Illi iam potenti dominatione omnia pro libidine administrabant. Alia abolere plebiscita, nova condere, plebi terrori esse, magis quam amari, denique ab eorum superbia nemo tutus esse. Peperit haec procella inter eos nonnihil odii, sed quod dies paulatim lenivit quidem, non autem in totum sustulit. Fuerunt paulo post qui per indignationem magistratui obstrepere conabantur, rationes acceptorum et expensorum postulantes. Has quo pertinacius urgebant, hoc ferocius vel negabant, vel sui albi hominibus reddebant. Multa ab his paulatim cum prava moribus inducerentur, hi, qui in plebeios nunc redacti erant, sortito suffragia ferri volebant, hi civium

nomina id postulantium statim colligebant, qui catalogo subscripserunt. Cum id senatus adverteret, reputans hac via creandi magistratus brevi futurum, ut in ordinem cogeretur, et tandem ipse submoveretur, et rem spectare ad actionem, vi restitit. De aliis senatusconsultum factum fuit huiusmodi, *ne illi, qui subscripserant, in posterum in senatum legerentur, neve de iis restituendis referretur.* Atque hoc senatusconsultum ad ultimum usque excidii diem servatum fuit.

Porro religionis amantes, paucis exceptis, quibus aqua et igni interdictum fuit, et quorum bona publicata, ut in omnibus ferme civitatibus pravi bonis admisti sunt, semper exstitere. Priori Gosiorum tempestate, qua omnes fere civitates concutiebantur, Nerda prope sola inconcussa stetit. Nulla iconomachia perpetrata, nullus concionator barbarus, nullae statuae violatae, nullae picturae loco motae tactaeve fuerunt. Festorum autumnalium diebus, quae in tertium cal. Septembr. incidunt, clausum templum et coemeterium armati dispositi custodiverunt, ne vis ab ullo mortalium inferretur. Per oppidum armati, a conss. lecti, sursum deorsum contra externam aliquam vim, quam inferre proclive erat, obversabantur. Qua ex re magna eos laus et gloria apud gubernatricem ea tempestate secuta fuit, iisque postea a legatis, huc bis missis ad cognoscendas civitatis res, gratiae actae fuerunt, quod, cum aliae civitates religionis veteris res novassent, ipsi prope soli in fide et religione permansissent.

Jam et in vectigalibus pendendis, in pensionibus annuis persolvendis, in recentioribus exactionibus nuper admodum imperatis colligendis primi exstiterunt, qui adnumerarunt. In censendis civium facultatibus minime versuti, ut nonnulli alii civitatum rectores Regem defraudarunt. Si vel in iugera, domos focosve pecunia tributaria imponeretur, in aestimando fideles, non callidi deprehensi, lectis ad eam rem peritis et rectis viris censoribus. Denique magnum

nomen laudatamque existimationem et famam apud Principem, senatores et a consiliis eruditione claros viros semper habuere. Nihil unquam per libellos supplices orarunt, quod non impetratum aufferrent. In lanificio si vel error vel fucus deprehensus esset, censores una cum magistratu eum severiter, ut ad omnes exemplum perveniret, corrigere, legem praescribere, novas condere, mulctam violatoribus irrogare.

Hactenus de domesticis: nunc ad res externas, quae proxime secutae fuerunt.

Posteriori Gosiorum procella, omnibus civitatibus Hollandiae ad Gulielmum, Principem Auraicae, deficientibus, in fide permanserunt.

Aliis alio res trahentibus, senatus cum plebis optimatibus, ne quid novi quis moliretur, operam dabant. Cum quidam de praesidiis, a D. Bossuvio Praefecto imponendis, paulo post in senatu agitarent, iisque satis affirmare viderentur, nulli oneri ea futura, plebs agitata, convenerat enim frequens in Curiam, fremere et simul magnis clamoribus, ne id fieret, obstare. Sed in nullos maiore ira et indignatione quam in Consulem Joannem Arnoldum exarserunt, cum de decima recipienda persuasio coepta est moveri. Res ad vim et iniuriam contra magistratum spectare videbatur. Senatus gravius aliquid veritus, octo viros, hoc pacto metus praesidiorum tollebatur, vigiliae praefectos e plebe legit; odio quodam, ut eos onere qualicunque gravarent, pravo consilio, quod in eos nullum inde habebant imperium. Hi in portis stationes diurnas, nocte in moenibus excubias dilligenter collocarunt, iisque mandatum fuit, viderent ne Gosii irrumperent, quoniam plebs praesidia recusaret, monebantque ut neutro inclinarent. Sed interea Gelris quibusdam civitatibus mutatis in Gosiorum sectam, et Transisalanis deficientibus, praeter Daventriam, Waterlandica oppida, quae Nerdae imminebant, etiam res novarunt. Inter haec piratae exorti, hinc ex Enckhusia inde

Harderwica mare Austrinum infestum reddiderunt. Ad hos persequendos circa Amsteldamum classis instructa fuit, sed perexiguum momentum effectum. Per hos dies venit Amsteldamo Comes a Bossu Nerdam cum paucis tectis vehiculis. His procul in pascuis conspectis, oppidani e plebe, iniussu magistratus, venientibus portas clauserunt. Comes circumvectus, ubi ad leprosorum domicilium venit, non propius passus quinquaginta ab oppido abest, civem rogat, *num oppidani perpetuo ea portas cura custodirent:* affirmavit alter, *at oppidanos ignorasse Comitem fuisse. Pergant*, inquit Comes, *ita oppidum custodire:* sed exclusio ea altius in pectus eius descendit, quam credere erat.

Grassabantur eodem mari interim suo periculo nullo duce praedones, qui inter se praedam partiebantur, rude libertinos se appellabant, sacrilegorum pessimum hominum genus. Hi in Goiolandiam frequenter excursiones ad praedas abigendas faciebant. Dux erat Joannes Cruisbergus, concionator quondam in Nichtevecht. Huic collega erat exsul et ardelio Goicus, homo nefarius, centurio Pediculus. Et ab his nulli magis quam concionatores pagani et ecclesiarum rectores extra urbes et oppida divexabantur. His pecuniam extorquere, quantam volebant. Quin et rusticos pecuniosos et opulentiores noctu captivos abducere. Pridie Pentecostes Canonici Veteris Nerdae non ausi diutius piratas operiri, extrema veriti, in oppidum communiter sub noctem commigravere, cum eadem statim ex Enckhusia aliquot uno myoparone, quo tum habebant mare infestum, quod illic littoralis ora vadosa est, huc appellerent. Cum autem monasterium solitarium deprehenderent, nec coenobii domicilia, anfractus latebrasve nossent, perexiguo admodum domus damno dato, colono arrepto, sub lucem discesserunt. Metuebant in tenebris magis quam ipsi metuebantur, ne in caligine interciperentur. Sub ista non mare solum, sed maritimos agros etiam infestos habebant. Camporum in Transiselanis inter ista urbe capta, haerebant Gosii

relinquerentur, brevi post ad debellanda templa proruperunt milites; fugati monachi *mendicantes* appellati. Tum vero Nerdae trepidatum fuit. Senatus trepidus rerum suarum praesidia tacitus optabat, sed per plebem de iis advocandis consultare non ausus fuit, cum steterat nonnulla auxilia intromittere. Comes in Nardenos intentus, haudquaquam coecam speculationem egit, cum sibi persuasum haberet nonnullos hoc agere ut res novas contra se molirentur, et in dies per internuntios cum Amorfortiis consilia communicarent, immemores recentis beneficii, quod liberos tam diu et sine praesidiis eos esse permisisset. At causa illum latebat. Ad senatum datis literis iussit unam peditum centuriam in oppidum admittere. Joannes Arnoldus, Consularis, et Lambertus Lappius, Praetor, suaserunt: *ne in ea re, tam sine onere reipublicae quid tergiversarentur; et, ne cives*, quorum gesta querebantur, *sumtibus gravarentur, et oneribus se gravatum iri clamarent, se et Magistratum militem in aedes suas excepturos, reliquos per deversoria distribuendos; id eos interim scire debere, si nunc cederent, atque obtemperarent, Comitem fore placabilem, sin adversarentur, in posterum asperum futurum.* Non solum hi nihil, quamvis utiliter in speciem consulebant, obtinuere, sed etiam parum abfuit, quin, praeter probra, quibus lacerabantur, ab armata multitudine discerpti fuissent. Confluxerat plebs in inferiorem curiam armata contra suasores. Horum communis omnium clamor erat et ad rabiem usque fremitus exarsit, ipsos id agere, ut hac fraude et persuasione ad decumationem inducerentur.

Hi postea omnis calamitosae cladis causam in eos transtulere.

Supervenit his motibus rusticus ex Helversomo, vir prudens et in Goiolandia non infimae auctoritatis, Nicolaus Timanni f., qui nuntiavit, se Ultraiecti nuper accepisse, *nisi Comitis imperata facerent, eum cum magnis copiis, quae quotidie augebantur, venturum. Quare tantillum militum, quan-*

tum quibus oppidum contra Gosiorum impetum incertum tuerentur, acciperent, si suis rebus consultum vellent; ab Amorfortiis exemplum sumerent, quibus perditis serum auxilium nunc esset. Cavillis haec denuntiatio et ludibrio excepta est, quasi ex composito haec gererentur, propter eius cum primoribus senatus familiaritatem.

Huc rerum redacta republica, Joannes Arnoldus cum filio, tum consule, coactus oppidum relinquere, a quibusdam plebeiis armatis, comperta fuga, ab itinere in civitatem retractus fuit; tandem tamen, opportunitatem nactus, cum negligentius in portis custodias servari advertisset, Idibus Augusti per posticum dilapsus vehiculo Ultraiectum evasit. Praetor Lambertus Lappius quinto inde die, nihil diutius intra muros commoratus, fuga et ipse in pacatum evasit. Inter praetorios viros Nerdenorum, qui ante eum fuerunt, respublica vel prudentiorem vel eruditiorem non habuit, adversus noxios in Goiolandia oppressos acer vindex, extra forum, post dictum ius, adeuntibus ad consultandum comis, omnibus ex aequo affabilis, in negotiis forensibus summe, id quod in praetore unice necessarium est, exercitatus; sed inprimis polities et ornatus linguae latinae in eo coniuncta fuere. Legatos Principis, qui Nerdam e Curia frequenter venire solebant, mirari solitos memini, unde in consule Joanne Arnoldo et Lamberto Lappio praetore, et quibusdam aliis reipublicae gubernatoribus, quorum partim fato defuncti iam olim, partim nuper in excidio absumpti sunt, tanta Latini sermonis mundities, ut tam rara puritas in humili oppido proficisceretur, qualem in paucis et quidem magnis civitatibus vix reperissent. Sed varias virtutes in illis duo vitia, ambitio et dominandi cupiditas, labefactarunt, quae magnos plerumque viros in claris rebuspublicis, quas everterunt, transversos ire coegit.

Operae pretium hic videtur, a rerum gestarum narratione paululum excedere, quoniam rei literariae mentio-

nem in senatoriis viris, atque eo, qui in civitate summum jus dicit, et tueri id ipse eruditus debet, iniecimus. Haud temere a principe philosophorum dictum est: tum demum florere respublicas, si eas aut philosophi gubernarent, aut earum rectores philosopharentur. Nam hi ex praeteritarum rerum exemplis gestarum, quid utile in administratione togata civitatibus et honestum sit futurum prospiciunt: alia ex aliis summa industria colligunt, ut otium et tranquillitas conservetur. Non quod libido dictat, sed quod ratio suadet, ut floreant status urbium, consultant. Atque haec unica fere ac singularis cura ac scopus est principibus, cur eruditione claros viros in concilium adsciscant, quorum consilia plus in bello etiam momenti habent, quam arma et copiarum robur.

Quare prudenter regum maximus apud poëtarum principem Agamemnon optat, sibi decem Nestores a consiliis dari, non Aiaces, non Achilles, quorum prudentia usus et consilio brevi Troiam se capturum confidit. Tales si reipublicae clavum torquent, id agunt et consultant, ut eruditi in senatum et ad magistratus gerendos provehantur, contra ineruditi et rerum imperiti excludantur. Illi in perplexis negotiis et causis spinosis de iure consulti, in promptu, quid respondendum sit, extemplo habent, ut ex aequo et bono omnia iusto ordine gerantur. Atque his ut summa auctoritas, ita aliis sua barbarie vilis existimatio apud omnes mortales conciliatur. Iam, quemadmodum ipsi literas non didicerunt, ita nihil habent pensi, utrum pubes recte instituatur an dissoluta vagetur. Malunt quam plurimos sui esse similes, quam elegantioribus literis eos imbui et meliores haberi. Si rudes literarum homines ab eruditis praeceptoribus a teneris exculti, ut in principum et regum consiliis videre est, elucerent, haudquaquam insignem reipublicae partem et membrum tam supini et ocitantes negligerent. De scholis loquor, quarum prima et unica cura in magnis rebuspublicis esse debet, quod eo

magis in eo eruditio sit necessaria, quo abundant multitudine magis et conspectiores sunt et graviora onera incumbunt. Interim hi sunt, qui maxime blaterando queri solent, vel scholas suas ruere vel infrequentiores esse, quam solebant, quum ad solos hos attineat, in nulla gloria et flore gymnasia haberi. Conferunt aliarum civitatum florentissima studia, conferunt frequentiam et celebritatem, at non componunt gubernatores, at non expendunt causas, quas ipsi, vel per stuporem vel per imperitiam, quae summa in talibus sunt, non intelligunt, perspecturi, si literis imbuti ad rempublicam capessendam assurgerent. Non admirantur literaturam, nec stipendia liberales effundere, ne rogati quidem, in scholarum moderatores, student. Et, qui unicus ardor ipsis incumberet, non, ut in Academiis fit, quaerunt nec invitant eruditissimum quemque formatorem, qui primam eam aetatem regat, moribusque iuxta et literis optimis instituat, Fabios inquam, aut certe qui ad Fabii institutionem quam proxime accedat. Haec quoniam negliguntur, fit, cur ab ineruditis bardis et litèrarum rudibus orbis tantis motuum procellis misceatur. Sed metuunt, ne, si ex equo illo Durateo olim armati ad rempublicam prosiliant, sexagenarii de ponte praecipitentur, ut aiunt. Sed a digressu ad institutum redeo.

Praetore oppidum egresso (currus eius diu observabatur, ne fugeret), cum iam nulla civilis cura aut spes concordiae esse videretur, multo magis omnia misceri coeperunt. Consulibus iam nulla auctoritas: ipsa plebs inter se omnia pro arbitrio administrare, non credere senatui: in stationibus murorum ac portarum ipsi armati stare: non cuivis patere portae. Multi in armis voluntarii, noctu in publico, proditionis metu, cum telo sursum deorsum obambulare. Inprimis senatus in odio esse, eumque observant. Caeterum non hic praetermittendum, non sano consilio Praetorem cum suo patruele oppidum deseruisse malo exemplo: qui rempublicam sua gubernatione in periculum lapsam,

fuga eam destituerant. Vidi Ultraiecti, ut memoria retinui, tumultuante plebe, duos clarissimos Consules Everardum Zoudenbalchum et Godefridum Vordium mane urbe excedere, ac statim, eorum fuga comperta, armatam secessionem secutam, quam praesentes sua auctoritate et eloquentia prohibere potuissent. Ego cum postea id Praetori obiecissem, respondebat, adversarios se decrevisse proximis Comitiis, quae in cal. Febr. incidunt, in senatum optare: *Si ante quadriennium*, inquam ego, *hoc facilitasses, huc calamitatum redacti non fuissemus.*

Caeterum nuntii alii super alios Ultraiecti armari copias, adferebantur. Quod quidem cum haud ipsis videretur, omnia in vallo quae ad moenium defensionem necessaria erant, raptim disponebant, portas clausas tenebant, praeter ostiolum medium, per quod singuli, sed non sine delectu, emittebantur, et intromittebantur. In dies literae aliae super alias ad plebis primores dabantur a Praefecto Goiolandiae, quibus ostendebatur spes impetrabilis veniae, si praesidia alia excluderent, et regia reciperent. Habebant suum hemerodromum in altioribus Goiolandiae collibus (sic enim Graeci vocant cursorem, qui uno die magnum itineris spatium cursu emetitur), qui circumquaque specularetur, et iter Ultraiectinum observaret. Tum autem et in summa turri cornicinem noctu et interdiu speculatorem. Comes Bossuvius praestituit praefecto Goiolandiae et senatui diem et horam XIII cal. Septembr., ad quem cum iis copiis, quas in armis habebat, ad oppidum venturus esset. Quatuor erant signa, quorum tria Amstelodamum, a Gulielmo Principe obsessum, portaret, unum Nerdam. Suspicabantur nonnulli Comitem animadversurum in quosdam, qui ei restitisssent. Consulibus et Senatui mandarat ut ad portam adessent. Non fefellit hoc consilium plebem. Eodem die mane et illi Amorfortiam nuntium raptim ad legatum Zachariam mittunt de centuria una peditum e suis cohortibus Nerdam mittenda. Atque ita eve-

nit, ut eodem simul die Gosii hinc ex Amorfortia, inde Comes Ultraiecto cum suis copiis eodem contenderet.

Interim dum miratur praefectus Goiolandiae, quid causae esset, quod Comes horam condictam non servaret, cornicen speculator in summa turri signum dat, ex Amorfortia pedites oppido appropinquare: octo et quadraginta ferme erant. *At illi*, inquit Praefectus, *nostri non sunt.* Simul conscenso equo ex oppido arcem petere voluit. Portam bubulam clauserant, ne evaderet, quorundam tamen opera tandem obtinuit, ut, ea reclusa, erumperet. Aderant inter haec iam ad paludosam portam Gosii Amorfortio. Effunditur incondita plebs undique ad muros, ut novarum rerum cupida, spectatum. Portae clauduntur, nisi quod medium ostiolum perangustum pateret. Provolant haud segniter Consules: rogant Gosios quid negotii esset. Respondent, petere intromitti, quod hostes Ultraiectini tergo haererent, ne, quia numero superiores erant, caederentur, simul tradi oppidum in potestatem Principis Auraicae. *At*, inquiunt Consules, *convocabimus, ad quem hoc referatur, Senatum.* Dum retro illi cedunt, obiecturi portae ostiolum, cives effusi a tergo urgent. Haerent mixti Gosiis. Consules obiiciunt ostiolum, irruptionem prohibituri. Iniicitur serae pessulum, refringitur a quibusdam e plebe. *Quid? civesne excluditis?* exclamant. Simul, cubitis reiectis consulibus, Amorfortios, alios post alios, vestigiis haerentes civium, intromiserunt. Unus Consulum, Arnoldus Joannes Luberti f. cursu templum petit, ut clauderetur, ne irruptio primo statim impetu ad debellandas statuas et evertenda altaria fieret. Clamore iam undique, Gosios in civitatem receptos, oppidum pervagato, illico non ad portas aut muros sed in forum cum telis concursum fuit. Verum signo Gosiorum viso et tympano audito, ubi armatos conspexerunt, ut in re perdita et sine spe domos quisque suas dilabuntur. Hora vespertina sexta erat. Statim a quibusdam Quaternionum praefectis (sic enim dice-

bantur, quibus vigiliarum cura et stationum nuper demandata fuerat) quasi a designatoribus mansionariis in deversoria distributi fuerunt. Penes hos reipublicae cura et administratio aliquamdiu fuit. Has partes ipsi sibi vindicarunt. Consulibus et senatui magistratus abrogatus est. Duces militum Gosiorum erant tum Joannes Cruisbergus, cuius supra memini, et centurio cognomento Pediculus, exsul. Paulo post Comes a Bossu cum valida peditum manu ad portam venit, cui clausa fuit. Undique ad portas et muros iterum dato signo discursum fuit. Jubet portas aperiri Comes. Responsum fuit a plebeiis, se regia habere praesidia, oppidum ut angustum ita plurium copiarum capax non esse; sufficere in praesenti ad tuenda moenia eos milites, qui in praesidio essent. Militibus ad haec verba, quia nox imminebat, et faciendo itinere lassi erant, magno clamore indignantibus, oppidani e muris et turribus tormenta emittere coeperunt. Nactus itineris ducem Comes, propter medium stagnum Mudam, qua potuit celeritate pervenit, copiis navibus impositis ad traiiciendum Amsteldamum, ipse ea nocte in arce mansit. Indignatus oppidanis, ira ac furore usque adeo exarsit, ut iniuriarum in posterum memorem talionem minaretur.

Mutantur inter haec in oppido praesidia, praesentibus Amorfortiam revocatis. Gallobrabanti a Gulielmo Comite Bergensi, qui tum temporis Campos tenebat, suffecti fuere, ut nefarium hominum genus ita audax, simul ad pugnam conserendam cum hoste intrepidum ac temerarium. Statim in bona profugorum, possessum, publice, milites a centurione mittuntur. Paulo post et duae equitum turmae adversus hostium populationes, quae tum in dies fiebant, illis accesserunt. Horum militaris disciplina remissior erat et dissolutior, quam Principis Auriacae rebus utile erat. In agros quotidie, non hostium modo, praeter pactae pacis fidem, sed in amicorum etiam fundos ac villas excursiones sine discrimine agebant. Armenta inde abigere,

spoliare suis supellectibus domos rusticas, denique vastare omnia, neminem in amicis habere. Mudenis, Wesopiis, Emnessiis, Loesdrechtis, vicinis populis terrori erant. Et quia pagi Ultraiectinae ditionis suas merces nusquam extrudere, nisi in urbe, non autem ad hostes efferre tenebantur, Galli, quoties lubitum erat, facile falsam causam, quod alio quam Nerdam cum sua annona commeassent, inveniebant. Quin et in oppido suis hospitibus graves et infesti erant, nec victu nec potu vernaculo contenti, portarum claves Consulibus extorquebant, aperiebant claudebantque portas, cum videretur, emittebant et intromittebant, quos placebat, per eos nihil exportare rei frumentariae ius fuit, ut a nemine prope intelligebantur, ita pauci Germanice norant. Tandem accusando hoc militum genus querendoque apud legatum Amorfortiae obtinuerunt, ut Galli Germanicis praesidiis rursum mutarentur.

Tum demum celeritas defectionis praecipitata poenitentiam, sed seram, et eandem inutilem plebi, peperit. Creatur novus magistratus. Consules facti Martinus Laurentii f., Henricus Lamfridi f., Gerardus Rodolphi f.[1]) Centurio peditum fuit iuvenis admodum Ernestus Donseler, Amorfortius, ingenio ferocior quam bellicosior, ad libidinem omnem solutus, sed ad manus conserendas cum hoste minime promptus.

Per hos dies Zacharias legatus ministrum, sic ipse suum a sacris concionibus vocabat, ad instituendam Ecclesiam Nerdensem, ut dicebat, ex Amorfortia misit; hominem cum omnium bonarum literarum et artium rudem, tum linguae Latinae prorsus ignarum iuxta et osorem: qui ut ipse praedicare solebat, nullum idioma aeque atque Latinum exosum habebat, ac detestabatur; avarum, et ad sacra profanaque omnia confundenda factum. Huic statim nihil prius fuit, quam voti reos accepta pecunia

1) In het HS. staat: Martinus Laurentius, Henricus Lamfridus, Gerardus Rodolphus.

sua religione absolvere, pro una atque altera concione grandem pecuniam accipere, omnia auro venalia habere, maiorem partem praedae capere, hortari virgines initiatas ad coniugium, monere earum praefectam, ne quid suis virginibus, si in consuetudine stupri cum milite deprehenderentur, indignaretur. Nulli suorum ob turpem avaritiam carus erat, et militibus contemtui habebatur.

Comes Bergensis duos legatos inter haec rudimenta novae reipublicae e Camporum urbe Nerdam mittit cum duobus mandatis; altero ad senatum, ut ex aequo cum civitatibus Gelris quibusdam et Transisalanis stipendium ad bellum conferrent; altero ad religionem, ut quantum vasorum sacrorum in templis esset, quantum rei vestiariae ad ornatum circa divorum altaria haberent, in unum acervum conferrent, ac legatis aufferendum traderent: pertinaciter si recusarent imperatum facere, Campos ad causam coram se dicendam convenirent. Spatium ad colligenda omnia mensis unius datum fuit. Delphos ob postulata legati a senatu ad Auriacae Principem, quo Hollandiae oppidorum Consules, quos Status vocant, frequentes convenerant, mittuntur. Referunt ad Principem Comitis postulata, quibus iniuriam Goiolandicae ditionis ostendebant. Goiolandiam semper sui iuris fuisse docent, et in aestimandis civitatum Hollandiae opibus cum illis secundum facultatum suarum tenuitatem et iustam aestimationem censeri solere, et pensionem suam contribuere. Quare Nerdam et eius ditionem ab Hollandia neque divelli, neque sub ius et societatem alterius provinciae transire posse, alioqui fore, ut cum Hollandia et Gelria simul ad pendendum censerentur. *Nec id nobis fraudi*, inquit legatus, *esse debet, quod Nerda Comitis praesidiis teneatur, cum fateatur necesse sit, se a nobis in oppidum receptum, non armis suis nos captos.* Princeps cum nihil sine decreto civitatum et communi consilio Hollandico statuere vellet, adire eos iussit, et ibi referre se, quidquid ab iis constitueretur, id ratum habiturum.

A consilio responsum fuit: *placere, Goiolandiam sub veteri iurisdictione Hollandiae retineri debere.* Relatum quoque fuit, Comitem proventuum veteris Nerdae canonicorum, unde expulsi fuerant, quaestorem constituere conari, qui, quantum placuisset, sodalitio ad tenuiter victitandum erogaret: pauperum ratio nulla haberetur. Decrevit consilium, ut redituum coenobii administratio ac bonorum in accipiendo et expendendo penes veteres possessores maneret, sacrarum profanarumque rerum iura, possessiones, iurisdictionesque, omnia integra et inviolata conservarentur: quorum nihil ab eius belli ducibus servatum fuit.

Inter ista Princeps de oppidi Nerdae situ et firmitate multa percontatus fuit; quae fossae, qui muri, qui aggeres, quae moenia circumducta. De horum singulis edoctus monet, ut strenue muros, si qua vis oboriretur, armatis praesidiis tuerentur; fore ut fidei praestitae in posterum memor esset. His legati perfectis ex sententia, domum, unde venerant, reversi sunt. Inde aliae legationes decretae Campos ad Comitem, ut eum horum omnium certiorem facerent. Ille quoque monuit legatos, ut in fide et amicitia Principis permanerent: si ab hoste armis peterentur, ne se temere in potestatem permitterent; alioqui denuo bello et obsidione oppidum cum eorum internecione repetendum. Cum hoc responso domum revertuntur legati. Paucis inter ista interiectis diebus comitis legati Nerdam, ut in priori legatione discedentes promiserant, ad diripienda templa redeunt. Ad hos quantum auri, quantum argenti, lineorum ornamentorum holosericorumque aderat, ad velamen usque capitis quamvis sordidum, humile, tritum et foraminosum, in unum acervum cumulatum fuit.

Non est hic consilium sacrilegorum impietatem multis insectari. Inter ista sacrilegii initia altaria statim evertere ac solo aequare, lateres extra templum in acervum cumulare, statuas tollere et tantum non frangere ac solo affligere, ne integrae aliquando restituerentur, aggressi

sunt. In convivio statim, quasi re praeclare perpetrata, pro libidine, Balthasaris exemplo, cum risu et ludibrio ad ebrietatem usque potare: calices surrepti, vino pleni, ad ostentationem in orbem obambulare; in multum vinum progressi rudere asininis clamoribus verius, quam cantare. Assidebat mensae, sacerdotis sacris operantis ornatu, morionem agens, centurio Pediculus. Postridie oppido duobus minimum vehiculis, sacra praeda onustis, legati Amorfortiam primo, inde Campos, modico tantum peditum numero adscito, quibus deducebantur, excesserunt. Potuisset Ultraiectinus miles ad intercipiendam praedam iter praecepisse, et peditatum equitibus admixtis Regiam viam circa Susatum occupasse, si de illorum adventu certiores facti fuissent; quod Nerdae multi consertis capitibus optabant. Statuae templi interim Nerdae signaque et tabulae in unum locum integra congesta sunt. Et ne ab improbis violarentur, murus ex coctilibus lateribus a cementariis excitatus et oppositus fuit.

Praedatum per hos dies Wesopii in Nerdenorum agros irruperunt. Nerdeni rursum multo infestius in eorum non solum, sed Mudensium etiam et Ultraiectinorum ditionem ad ipsas portas usque excursiones praedabundi fecerunt. Ad Mudenses coercendos venit Amorfortia Zacharias. Convocantur ex omnibus Goiolandiae pagis ducenti fossores, et sub noctem cum praesentibus copiis et parte equitum Mudam petit, ratus se primo impetu eam capturum. Fefellit eum sua spes. Multi noctis beneficio freti, subterfugerunt. Portam ab arce aversam, quae spectat Wesopiam, magno clamore sed sine ordine adoriuntur. Mudeni, qui pro porta intus stabant, levioribus tormentis in confertos emissis, et lapidibus eos strenue repulerunt. Rustici fossores, qui circa principia ad subruendos muros fossoriis instrumentis locati fuerant, primi fugam inierunt. Inde pedites effuso cursu, tormentis et vehiculis relictis, cum aliis impedimentis, lapsantes per lubricum in tenebris,

fossores sequuntur. Et nisi Zacharias dispersos et effusos a fuga revocasset, tormenta cum impedimentis Mudenis praedae relicta fuissent. Iunctis raptim equis e salebrosis pascuis in viam solidam omnibus abductis, paucis caesis, pluribus vulneratis, qui postea perierunt, signa Nerdam eadem nocte reduxit.

Consules interim in hoc erant, ut, accitis e pagis rusticis, iustae molis aggere oppidum cingerent. Praesidia nihil aliud, quam populationibus vicinos infestabant: si pecus aut viros in agris non opprimerent, filias rusticorum opulentiorum elegantiores captivas in oppidum abducebant, et centurioni, libidinoso iuveni ad stuprum tradebant. *Veteris* Nerdae coenobium vitris, fenestris, ferro plumboque spoliabant; arbores exscindere, denique sine disciplina militari, quocunque libitum esset, grassari.

Equites aliquot per eos dies Ultraiecto in Emnessiorum agros frumentatum exierant, quorum parte circa frumentum relicta, reliqui Nerdam diverterunt, qui extra telorum coniectum subsistentes, caduceatorem ad portam, quae clausa erat, mittunt. Est haud procul a porta, quam spectat, leprosorum domicilium. Huius curatorem ad oppidum pacem accedendi discedendique oratum praemiset. Responsum, pacem dari. Hoc confirmatus caduceator responso, dedi oppidum Comiti a Bossu, Regis Hispaniarum Philippi per Hollandiam praefecto, postulat, et equitum praesidia accipere. De summa porta responsum fuit a signifero Frederico Niveldio, tum per vim ferociori: *esse in oppido regia praesidia, nec maioribus opus ad muros portasque tutandum.* Petit inde caduceator fidem sine periculo discedendi in tutum. Negatum illi id haudquaquam fuit.

Zacharias, qui per id tempus Amorfortiae adhuc desidebat, homo, ut vinolentus, et qui potando dies noctesque aequabat, ita avaritiae, praeter decorum et plus quam tali viro honestum erat, immoderatae, possessiones et agros

Ultraiectinos invasit. Montis sacri D. Pauli Abbatis villam ac fundos in suum ius transtulit. Est is locus perquam amoenus cum modico sacello in summo vertice ad quingentos passus ex Amorfortia, cum luculento aedificio ad radicem collis, et villa alia, paulo extra urbem remotior. Duxerat nuper admodum honesti civis filiam uxorem, iuvenculam forma venustam, cum aliam, ut postea fama fuit, domi haberet. Is iam inde quo in oppidum Amorfortiam receptus erat, nihil prius habuerat quam Ultraiectinorum proventus in Amorfortiorum ditione occupare ac invadere, compilare Nerdenorum reditus, hostium agros populari: de manubiis longe maximam partem in suum ius convertere, tributis rusticos pendendis divexare, eos in fide continere metu magis, quam benevolentia, denique nihil pensi habere, iurene an iniuria undecunque ingentem auri vim converreret. Postquam autem non contemnendum thesaurum his artibus conflarat, Princeps huius rei non ignarus, per Comitem Bergensem Hardervicam, inde Campos cum thesauro per armatos adduci iussit, ibique custodiri.

Dum ista Nerdae geruntur, Fredericus, ducis Albani Ferdinandi f., et praefectus Hollandiae castra Zutphaniae subiecta habebant. Brevi capta caedibus et rapinis misere vastata fuit. Parsum ab incendio est. Trucidati ad unum ferme omnes, qui armis gerendis idonei videbantur, multi strangulati; neque vero satis habebant in viros barbara crudelitate saevire, sed spoliare etiam forma decenti virgunculas suo, quo indutae erant, vestitu, mox etiam ad stuprum iis abuti. Zutphaniensi clade, ut propinquae urbis, Gelriae civitates perterritae, sua praesidia, sed ne ipsa quidem ausa diutius intra muros commorari, oppidis exturbarunt. Comes Bergensis, Campis relictis, et Zutphaniensi vulnere perturbatus, ipse cum iis copiis, quas ibi habebat, collectis armamentis, fugit. Amorfortiae, cognita clade Zutphaniensi, non tantum trepidatum fuit,

sed fuga etiam foeda secuta, primo coepit a praesidio, tum equitum tum peditum, qui nocte refracta porta, quia per metum lucem operiri non audebant, instructa acie, oppido excesserunt. Equites mane Nerdam venerunt, qui nihil aliud a magistratu quam equis pabulum cum peterent, intra muros recepti sunt. Invicem fidem promiserunt. Pedites exclusi fuerunt. Equites triginta, aut paulo plures erant, communem belli aleam subituri. His admixti erant cives aliquot Amorfortii, qui nuper, cum Zacharias legatus cum praesidiis admitteretur, vel auctores fuissent vel consensissent. Qui iam se Nerdam contulerunt, futurae sortis ignari in commune oppidanorum fatum miserabile et plane tragicum inciderunt, ut sunt vices rerum humanarum et casus incerti, quos mens, alioquin futurorum malorum praesaga, non prospicit.

Haeserunt in stativis ad Zutphaniam duces belli per aliquot dies. Dabat in dies fere Praefectus Goiolandiae Nerdam literas ad quosdam primores plebis, ut, quantum possent, in castra ad duces pacem petitum et veniam legationes mitterent; deditionem voluntate mature facerent, ne vim experirentur; praesidia oppido exire iubebat, quibus alioqui nulla spes veniae ostentaretur. Sed hae literae risum moverunt, tantum abest, ut momentum ullum habuerint. Confluebant multi ad consules in forum cives, qui nunquam in Gosiam sectam discesserant, clamoribus magnis magis, quam efficacibus postulantes, ut quam primum Praefecto Hollandiae legationes una cum clavibus portarum obviam supplices mitterent, veniam salvis fortunis et vita peterent, sacra profanaque omnia dederent, ac praesidia ultro oppido discessura denuntiarent. Magistratus ad hos fremitus, qui literis tantum scribendis quotidie ad Bartilentum, et verbis bellum gerebat, obsurduit. Adeo pertinaces in incepto animi erant. Linguae ad persuadendum promptae, ut praesentem statum reipublicae adhuc tantum tuerentur. Inter spem et metum

dubii tamen pendebant. Tenebat eos spes, exercitum transito Rheno ad Buram obsidione cingendam ductum iri, ut omnia secundo et pacato flumine, quod per Buram prope clausum erat, ultro citroque conveherentur. Rursum rumoribus advehebatur, illos in Hollandiam moturos ad Amsteldamenses, qui terra et mari obsessi, quotidie oppugnabantur. Neomagium ad Ducem et Fredericum f. missis legatis in castra, Consules id urgebant, ut primo Nerdam, maritimum oppidum propinquum et captu facile invaderent; inde itinere expedito, uno tantum continenti aggere ad Harlemum castra promoverent. Quare plus metus hinc quam spes inde animos Nerdenorum sollicitos habebat. Dispositis circa valla passim tormentis, ut qui ad obsidionem hoste nondum viso sustinendam parati instructique essent, Enckhusa aliquot vasa pulveris tormentarii allaturum mittunt, quae aegre accepta sunt, quod interea temporis, dum abest ille, qui missus erat, mare glacie per repentinum frigoris horrorem et inclementiam leviter sparsim constrictum, et in oppidum difficilis reditus esset. His tandem acceptis publicum gaudium non aliud fuit, quam si hostem a muris circumsessi profligassent. Missae sunt literae in Schelligunam, ubi Lazarus Molinaeus castra habebat. Est autem vicus in extrema ora aggeris Waterlandici contra Amsteldamum. Ab hoc petitum fuit, ut duo signa Nerdam praesidio mitteret; mensis unius stipendium praesens se praenumeraturos promittunt in panno et aere. Recusavit ille, deterritus Hispanorum viribus. Miserunt singulis prope diebus in Velaviam hemerodromum, quo exercitus regius se verteret, et inimica moveret castra, exploratum. Stabant sententiae adhuc vim experiri malle, quam oppidum voluntate tradere. Et Calendae Decembris instabant: frigus ingens, et coelum rigidum gelu itinera omnia et amnes induraverant.

Habebat per ea tempora stativa Bartelentus, unus ex ducibus Principis Auraicae ad Woerdam, oppidum, per

quod Rhenus decurrens segnius Leidam, atque inde litora Oceani ad Catvicam (id est, vicum Cattorum) petit. Fuit Bartelentus Phryso, populari nobilitate gentis, antea nulla re memorabili gesta, homo obscurus. Hic Gosiorum temporibus emicandi materiam nactus, coepit piraticam, ipse archipirata, cum aliis exercere, quo scelere magnum magis quam honestum inter suos novitate sua nomen fuit adeptus. Inde a Principe Auraicae pedestribus copiis praefectus fuit iis, quas in Woerdenatum agris habebat. Ad hunc a Nerdenis mature literae dantur, ut, si fama acciperet, regium exercitum e Velavia Amorfortiam movere, ipse cum suis duobus signis propius Goiolandiam castra promoveret, aut, si id incommodum videretur, nec e re sua esse, duo signa auxilio submitteret. Sed nihil praeter magnifica promissa ostentavit. Reddidit super haec duas literas, alteras ad senatum Nerdenorum, in quibus se ex obsidione liberaturos promisit, alteras ad Brouchusium, centurionem copiarum Amorfortiarum. Sed quia is urbem, antequam literae eo venirent, deseruerat, magistratus Nerdenus, iis resignatis, deprehenderunt, illas oppugnantia iis continere, quas ipsi acceperant. Huic scripserat, ut ipse sibi et suis rebus consuleret, cum spem nullam in armis suis ad liberandos obsidione haberet. Per milites obstrepi, quibus sex mensium stipendia debebat, ituros ob id minime lubentes. Datae sunt et Amorfortiam literae ad quosdam, ut, si copiae Ducis eo tenderent, misso tabellione se certiores facerent, et secum consilium communicarent. Interea quatriduo inde literae dantur ex Amorfortia ad Consules, exercitum e Neoecclesia movere, ut sub vesperam ad oppidum adessent, viderent ne legationes suas in ducum inde discessum, ad deditionem faciendam, extraherent: irritas illas cum ipsorum extrema calamitate alioqui futuras. Biduo ante quam Amorfortia moverentur castra, Joannes Arnoldus ex responso Comitis oppido parsum iri, si etiam tum ad deditionem legationes ad se mitterent, nuntiari iussit:

at frustra. Salubre consilium aspernati, rursum, rerum suarum trepidi, ad Bartelentum literas in castra Wordenatia dederunt, ut cum copiis in Goiolandiam transire maturaret aut subsidia mitteret, et ex propinquo mutuo ferret auxilia. Si id gravaretur, nihil ad salutem reliquum esse. Is, ut superioribus diebus, nihil aliud per literas respondit, quam quod in horas pecuniam in stipendium militum exspectaret.

Senatus, auxilii spe ad hunc modum frustra tentata, hoc responso territus atque animis consternatus, tumultuose decernit duos legatos, Martinum Laurentii f., Consulem, et Gerardum Petri f. Comiti et D. Frederico obvios ad deditionem faciendam, pacturos ne quid hostile paterentur, et biduum copias positis castris aut triduum continerent, dum in colloquium admitterentur ad pacis conditiones paciscendas. Sed a D. Frederico repudiati fuerunt. Jussi sub diluculantem auroram in Bussum convenire, cum iure gentium legati in colloquium admitterentur, audiendi de conditionibus. Et cum hoc responso dimissi sunt. Mane, ubi illuxit, profecti, exercitum cum impedimentis et magna tormentorum vi inter vias conspexerunt. Duces Amorfortia excessisse postquam cognoverunt, eos secuti sunt. Et Consul Martinus clam subduxit se, neque domum, unde venerat, rediit. Gerardus Petri f., alter legatorum, copiarum duces in Bussum secutus fuit. Postquam deditionem fecerat, nihil benigne responsum fuit. Rogat Comes a Bossu, *num praesidia excessissent:* respondit, *se opinari, deducta esse.* Ibi Praefectus Goiolandiae interpellans, *mentiris*, inquit, *etiam toto die adhuc in oppido fuerunt.*

Abest vicus Bussum ab oppido quingentos passus. Praesidia cum biduo ante oppido excedere vellent, aut portarum claustra refracturi, magistratus et plebs eos, portis fimo et sterquilinio obstructis, detinuit. Communis omnium fremitus erat et indignatio: iis, qui in otio et so-

cordia civibus sumtui et oneri fuissent, qui praedando populandoque agros hostium et pacatorum nullo discrimine de manubiis grandem pecuniam conflavissent, ipsis in rebus dubiis nunc obsidionem secum ferendam esse. Evaserunt tamen armis et equis relictis nonnulli equites in pacatum. Superiori nocte et in sequenti, quia tenebrosae erant et illunes, e summa turri lucerna accensa, Bartelento et Waterlandis signum datum fuit extremi periculi.

Postquam igitur agmen pridie Cal. Decembr. ad oppidum venit, tormentis eminus utrimque certatum fuit, sed ab oppidanis infestius. Signifer erat Fredericus Nuveldius Jobi f. Huic magnum facinus ostentaturus miles gregarius potus signum e manibus extorsit, et in murorum pinnas, vento passum circum caput rotans, insiluit, ac momento ab Hispano traiectus cecidit. Circumsedentur omnes portae, nẽ quis exitus ad fugam ex oppido pateret. Sub vesperam in Busso castra fecerunt. Cives et praesidia in armis sub signis et tympano, quasi re bene gesta, per vallum muros obambularunt. In tenebris alter legatorum Gerardus Petri f. per medias Hispanorum stationes, duce Paulo a Loo, Praefecto Goiolandiae, irrita legatione ad portam rediit. Et quia ea ita clausa fimo intus obiecto obstructaque erat, ut dixi, ut aperiri non potuerit, demisso de muro fune intro subductus fuit. Jussus erat a Praefecto Paulo a Loo primo mane mature aliquot legatis adscitis, ad deditionem faciendam tradendasque portarum claves atque ad pacem petendam ad D. Fredericum et Comitem a Bossu redire. *Ego*, inquit, *apud duces precator cum supplicibus precibus adero.*

Tota civitas in huius adventum intenta erat, qui salutis certam spem et veniae reipublicae allaturus esset. Incidit in castra forte tum sacrificus, qui ad D. a Nortcarmes ductus, rogatus fuit quantus equitum peditumque numerus praesidiariorum in oppido esset. Ille, quantum ex civibus cognovisset, *centum et quinquaginta*, respondit. Le-

gato reverso, contrahitur tumultuose senatus. Sed multo tumultuosius consulitur. Confluunt etiam in curiam equitum peditumque auxilia; qui, postquam audiverunt, nullam spem salutis superesse, sed civitatem ferro, incendio et praedae datam, neque duces exercitus exorari posse, pavidi et amentes steterunt. Rumor e curia per oppidum sparsus, ingentem trepidationem fecit. Dimanavit ad muros, ubi in armis plerique omnes silentio in sua quisque statione adhuc erant. Tum demum abiectis non modo armis, sed telis etiam, quibus ad arcendos hostes a muris instructi adhuc stabant, domos quisque suas fuga discesserunt. Nemo audebat arma et tela intra domesticos parietes retinere; alii in proximis sub foeno abstrudere, nonnulli e muris devolvere, aut sub lectorum stramentis abdere, quidam in aggere in fuga relinquere. Manserunt tamen in stationibus suis designati excubitores et circa portas vigiles.

Ea nocte quies intus forisque fuit, neque tormentis e muris dimicatum. Portis et suburbano circuitu, ne quis insciis Hispanis dilaberetur, circumsessis, in curia, ubi adhuc frequens Senatus moestus sedebat, fit senatus consultum, *ut septem legati diluculo ad duces, ne vi captis nulla apud victores venia esset, cum clavibus mitterentur.* Cernebant enim recens Zutphaniensium exemplum, quo ingens terror iniectus fuerat. Decernuntur legati, Rutgerus Nicolai f., Jacobus Antonii f., Joannes Postius Lubberti f., Consulares: Henricus Sylvius, Amsteldamus, propter familiaritatem, quae illi cum Paulo a Loo intercesserat, apud quem gener eius erat Martinus Bitterus, per quos spes erat potuisse tolerabiles pacis conditiones obtineri, Ricoldus Hadriani f., Gerardus Petri f.. His me coniungi placuit. Equites et pedites id clamoribus urgebant, ut, si quid aequae pacis obtineretur, ipsi quoque, quod vitam et fortunas omnes pro salute reipublicae exposuissent, in eadem continerentur. Hoc ipsis a Senatu affirmatum fuit. Jussi et

ipsi equites e sua turma magistri equitum vicarium, hominem in sua lingua disertum, quique Gallice norat, deprecatorem adiungere. Totam eam noctem a voluntariis in publico pervigilatum est. Mane, ubi haud procul a Busso per medias Hispanorum stationes perventum fuit, occurrit in equo legatis Julianus Romerus, homo nobilis, Hispanarum cohortium ductor. Is rogat, *quo iter esset, quid negotii.* Respondemus: legationem ad D. Fredericum et Comitem a Bossu a Senatu missos, mandata nos habere. *Quin domum redite*, inquit; *belli omne pacisque ius et potestas mihi permissa est.* Ibi ante equum pedibus eius advoluti portarum claves offerimus supplices, pacemque et clementiam oppidanis petimus, ne paucorum noxiorum scelus insontes luerent, a quibus culpa rebellionis omnis abesset. Ille, *imo*, inquit, *claves ad portam mihi reddite, ibi pacem et clementiam vestram cognituri.* Eques, de quo dixi, vicarius coepit suorum culpam deprecari. Et cum identidem rursum obiiceretur, quod oppido ante copiarum regis accessum non excessissent; quod poterat, translata in magistratum et cives culpa, quominus id factum esset, ubi se et suos satis expurgasse visus fuit, post brevem expostulationem ultro citroque, quia dignum longioris morae pretium non erat, et immensum frigus brumale coelum asperabat, *sequimini*, inquit, *ad portam me, de venia et clementia ibi certiores futuri.* Ad portam postquam ventum fuit, claves traduntur cum supplicibus precibus clementiae. Pacate ille quidem primo, sed subobscure de pace et fide respondit: instantibus legatis, clementiam tandem et fortunarum incolumitatem, ter data mihi dextra, promisit, affirmantibus captas non deditas urbes diripi oportere. Et in hac fide hi quoque, qui in praesidio erant, expressi fuerunt. Eandem pacem, ter data dextra, Sylvio pollicetur; addit hoc Sibi a Comite a Bossu et D. Frederico permissum: neque oppidanorum aut praesidiariorum ullum in fortunis neque in corporibus violatum iri. His pactis mecum

cum Sylvio oppidum ingressus et. Felices, si fidem servassent. Facilitate enim veniae multorum oppidorum animos in posterum conciliare potuissent. Sed Hispanica, ut olim Punica religione servata fides fuit.

Milites circumfusi fremere inter se, et tandem, *donec portam tenerent, fidem servaturos*, submurmurabant, rati inter legatos nullum esse, qui Gallice vel Hispanice sciret. Jugum pontis portae proximum, ne ad eam succendendam aditus foret, refractum fuerat. Portarum valvae firmatae erant ita foris, ut trabes validae e summo in terram deiectae, in imo praeacutis ferramentis praemunitae starent. Ut iam exitus et ingressus in oppidum esset, duo lati ac firmi roboris e porta in proximum pontis iugum asseres proiiciebantur. Aegre duae trabes inter multas ita diduci poterant, ut vix singuli distorti viginti octo Hispani simul ingrederentur. Mox paulo quadringenti in oppidum admissi iis legibus pacis, quas cum Juliano pepigeramus.

In magno metu oppidani erant, cum viderent Hispanos alios post alios in oppidum confluere; tamen fluctuati animis metu et spe in aedibus se suis continebant. Proximi portam ingredientibus gratulabantur adventum. Hispani invicem aut datis dextris gratiam habebant, aut manibus annuebant, quod gratia haberetur.

Atque in hunc modum Hispani quidem in oppidum recepti fuerunt; qui eius nunquam visi situm circumquaque contemplantes, splendidiora aedificia tectorum taciti oculis notabant. Ego rogatus a quodam, ubi opulentiores cives habitarent, novum me incolam esse honesto mendacio respondi, et civium fortunas, quantae essent, nescire. Haerebat assidue lateri meo quidam Hispanus, rubra cruce in summa veste signatus, a quo multis occasionibus quaesitis, quocunque me vertebam, ad me devertendi, dimitti non poteram, adeo ut domum me reciperem. Modo captabat ientaculum famelicus, identidem mihi ad aures occinens: *mane apud me, nihil erit tibi periculi.* Et quo ille sae-

pius eandem cantionem iterabat, eo magis mihi eorum hominum consilia suspecta esse coeperunt, meque ab eo subducere conabar.

Interea dum deliberant caedemne in publico ab obviis sine discrimine auspicarentur, an convocarent; tympanista cum tympano per publicum discurrens, cives et praesidiarios inermes ac sine telo in curiam convenire clara voce iubet, ad pacis conditiones audiendas. Audivi postea a quodam, qui salvus evasit, eum denuntiasse: D. Fredericum iam iam adfuturum, ad cuius pedes accidentes fidem et pacem cognoscerent et iuramentum iterarent. Nonnulli hac benigna denuntiatione in spem pacis intenti, qui in aedibus Praetoris abditi latebant, exciti, ne non venisse ipsis fraudi esset, eo quoque conveniebant. Ad hanc pacis fideique spem omnium animi ad conveniendum inclinarunt. Et metus remisit nonnihil, et tamen dubii inter spem et metum haerebant, cum illos variis telorum generibus instructos circa curiam deambulantes viderent. Transscendebant interim muros, et magno numero in oppidum infundebantur. Erant inter Hispanos, qui, antequam huc ventum esset, largiter horam ferme ientaculum absumpserant, suosque hospites bene pasti benigniter hortabantur ad congrediendum, detrectantes et tergiversantes ire in curiam, quia animis praesagiebant malum futurum. Multa blandimenta dando adducebant.

Tessera ad caedem erat classici cantus, qualis in pugnam vadentibus dari solet. Quo dato magnis clamoribus in confertam et inermem multitudinem, septingentorum plus minus civium irruerunt ferro, malleis, pugionibus et tormentis. Ad quadringentos in curiam convenerant. Clamor utrinque caedentium et cadentium ingens. Vociferari oppidani, obrudere alii magnis rugitibus contra. Ara erat in extrema curiae parte. In eam postremi cedere, primi urgere a tergo, ictuum incedentium instantiumque metu. Clamor toto oppido auditus, quosdam, qui in curiam, ma-

lum ominantes, non convenerant, aedibus effudit, et e muris praecipites dedit. Hispani in curia caesos illico spoliare, nudos relinquere, semimortuos et spiritum vitalem cum gemitu trahentes securiculis malleisque equestribus ferire, cadavera cadaveribus cumulare. Forte ita accidit, ut peracta caede, postquam omnes a curia discesserant, tres Hispani, qui tardius ad caedem accelerarant, in curiam irruperint, caesorum corpora exploraturi. Jacebat illaesus nudis interfectorum sanguine madentium corporibus opertus Joannes Cruisbergus, de quo ante memoravi, qui olim sacerdotio relicto ad Gosiam sectam, piraticam secutus, defecerat. Hic tres illos Hispanos tacitus conspicatus alios post alios versantes, ubi ad ipsum venere, erexit se, et ad eorum genua advolutus, supplex tendensque manus, ut sui infelicis ipsos misereret, oravit, et insonti atque innoxio parcerent. *Sacerdos*, inquit, *sum Dei Opt. Max: quod huc rerum redactus sim, fortunae meae iniquitati et malo meo fato imputandum est. Captus hic ante menses aliquot e mea ecclesia arreptusque huc veni et invitus detineor. Miserescat vos infelicis sacerdotis et calamitosi. Quoad vivam, singulis hebdomadibus pro vestra salute et incolumitate ter rem divinam sum facturus.* Ad hanc piam pollicitationem animum unius eorum pronum advertere videbatur. At duo reliqui eum occiderunt. Erant, qui hunc diversum a Cruisbergo fuisse dicerent, ipsum vero ante hospitis sui limen in publico confossum. Plus ira hic indignatioque et praedae cupiditas, quae coecos mortales reddit, quam sacra aut misericordia, valebat. Jacobus Antonii f., Consularis, loco haud multum inde diverso inter cadavera nuda, quibus tectus erat, et lanarum saccos latens, omnia circumquaque tuta conspicatus praeter unum Hispanum, qui tardius praedae studio supervenit, erexit se provolvitque ad eius genua, ac manus supplices tendens, misericordiam imploravit, ducentos daleros offerens. Ille, promisso argento in numerato accepto, ubi ad eam portam, quae fert Ultraiectum, venit (erat ea

non solum clausa, verum etiam obiecto sterquilinio adversus hostium irruptionem valide obstructa), Jacobo ibi solo relicto, fugit. Inde et aliis duobus obviis rursum interceptus, alia pecuniae summa vitae incolumitatem pactus fuit. Ab his accepta promissa pecunia, gravibus tormentis excarnificatus et semianimus in horreo desertus, post eorum fugam cum domum suam et foenum incendio correpta flagrare adverteret, recepto ab exanimatione ille animo, quia aedes pomoerio contiguae erant, e muro delapsus, per aequa et iniqua, plana et abrupta evasit.

Caede igitur ad hunc modum in curia, ut memoravi, perpetrata, toto oppido sparsim domos irrumpere, saevire inde in omnes mortales, puberes, senes capulares, sacerdotes, aegrotos lecto decumbentes, et in xenodochio baculis incedentes, claudos et mutos. Denique nullum discrimen sacri profanique loci habitum fuit. Nicolaus Regnerus, vir senex, sacerdos, septuagesimum aetatis annum ingressus, in oppido tum erat, qui e Waterlandia, ecclesia sua, Gosiorum rabiem fugiens, relicta, huc, ut in suam patriam et tutum asylum ante menses aliquot, rebus oppidi nondum turbatis, se receperat, ubi pluris quam ducentis daleris datis vitae incolumitatem redemisset, summa numerata, extemplo occisus fuit. Gulielmus Gulielmi f. infector lanarum, cuius aedes cum strictis gladiis invasissent, et se peti ad lanienam conspiceret; *haeccine*, exclamavit, *est promissa nobis pacis fides!* Fuerunt quos, capitibus naribusque truncatis, in publicum abiecerunt. In meis aedibus iuvenem impuberem iugularunt. Quid aliis impuberibus alibi acciderit, non habeo quod affirmem. Periere feminae, sed paucae; quarum una, cui, occiso marito, superstiti cum argentum extundere conarentur, postea in puteo demersa inventa fuit. Uterum gestanti vis illata a quatuor fuit, qui immaturum foetum vi extrahere, et in eius saccum, qui lateri haerebat, condidere: ita misere lacerata atque excarnificata, cum nulla ope restitui posset, deces-

sit. Trucidatus fuit sublato universo, quod habebat, auro, vir consularis, senex undeseptuaginta annos natus, Joannes Clemens, praeter singularem prudentiam, Latine eruditus. Compulere caesorum uxores et filias, maritorum et parentum vestes oppido exportare. Faber ferrarius erat Hubertus Henricus. Ubi apud hunc satis obsonassent, suis securibus ei crura amputarunt, atque ita excarnificatum paulo post mutilum interfecerunt. Adhaec duos mutos senesque capulares, centum, alios nonaginta annorum, in xenodochio misere excarnificarunt. Inde ad direptionem conversi nihil nisi lignea supellectilia, quae neque usui ipsis essent, neque emptores invenissent, reliqui fecerunt. Nonnullos auro et argento nudatos (multum fuit pro oppidi magnitudine) truculenter occidere. Cornelium Gysbertum, consularem virum, et praetorium annorum septuaginta duorum, gravi morbo lecto affixum confoderunt. Gysbertum Boudevinum, grandem et ipsum natu, a tergo pugione traiecerunt, et sanguinem manu exceptum esorbuere. Idem accidit in caedibus complurium. Multi, se nudare iussi, trucidantur. Quibusdam servata fide, qui vitam redemerant, parsum fuit. Henricus Andreae f. Sylvius, vir cum summa literatura prudens, dexteritate atque humanitate summa, et aliquot linguarum barbararum doctus, in oppido tum erat, M. Martini, Nerdeni, senatoris quondam Hagiensis ex fratre nepos. Hic ante Gosiorum irruptionem, rebus oppidi adhuc pacatis atque integris, propter loci solitudinem ac tranquillitatem, cum uxoris gravidae partus instaret, huc commigrarat, ut illa in quiete extra motus urbicos feliciter pareret. Capto a Gosiis oppido, fortunam suam deflebat, ut qui praeter spem et expectationem in eum deploratum oppidi statum tum incidisset. Pepererat iam hoc tempore uxor, adhuc lecto, ut nova puerpera, decumbens. Hispani supervenientes, cum domus conductitiae splendorem intuerentur, intro irrupere. Aurum ingens poscunt a Sylvio. Tradita summa aliquanta

aut promissa, quater mille super hanc coronas postulant. Et iam ad caedem se expediebant, cum Martinus Bitterus, Amsteldamus, gener, clarus iurisconsultus, qui in arce Mudensi apud Praefectum iam menses aliquot in otio propter belli terrorem se continuerat, superveniret paene sero. Ab hoc, nequaquam affinitatis iuris oblito, promissa Hispanis auri summa, syngrapham scribere ille iussus fuit. Deducitur a puero Sylvius in pacatum. Maritum coniux puerpera, direpta domo, ita spoliata, ut vix vilis habitus, quo tegeretur, relictus fuerit, pannis et fasciolis infanti surreptis, quem nudum in sinu complexa erat aegra et vix a partu prorepens ex intervallo secuta fuit. Insecutus statim et Bitterus, Henrico periculum inter vias metuens, cum hic ad Bergam in Anglos incidit. Abest pagus ab oppido mille passus. Ibi rursus pecunia poscitur; negat ille se habere, ut iam omni aere ab Hispanis emunctum. Uxor cum adesset cum nudo infante, misso puero Martino obviam, ut acceleraret; maritum in Anglos, qui iter insederant, illapsum, nuntiari iussit. Bitterus dum approperat, illum arbori illigatum, ut sagittis configeretur, offendit. Hic iterum pretio redemptus fuit. Multi in virginum coenobium, tamquam asylum, et inter eos extorres nuper Amorfortia profugi, confugerant, quorum partim caesi, partim, centenis in capita, pretio redempti sunt. Fuerunt qui telis se defendere parabant. Hos abscissis naribus, auribus, aut manibus et pedibus truncatos in publicum abiecerunt moribundos. Caesorum corpora, crudeliter deformata in omnibus vicis, angiportis et viis nuda et supina iacebant.

Mox quatuor oppidi partibus clarum incendium oriebatur, quod incendiarii, ad hoc munus lecti, partim discurrentes miscebant. Confugerant in turrim templi multi post caedem in curia factam, ibi se tutos futuros rati: qui incendium fortuitum fuisse opinabantur, ignari non solum ferro et praedae sed incendio etiam vastandum op-

pidum datum. Cochlea est lapidea perangusta, adscensu difficilis propter gradus acclives et attritos, et tenebrosa, ut vix singulis sit adscensus. Unus eorum, qui in testudine erant, saxo illiso in caput primi scansoris, cuius casu alii super alios tergo haerentes praecipitarentur, mille prohibere potuisset. Sed in ea clade communi animorum externatio amentes omnes reddidit. Per hanc cochleam multi cives in turris testudinem fugerant. Signum dederunt campana, quale ad restinguendum, si quod fortuitum incendium obortum fuisset, dari solet. Quo Hispani audito, cavillo ludentes, praecipue hi, qui in multum potus a caede processerant, exclamabant: *Principi en Auraicae signum datur, ut periclitantibus auxilio adsit.* Ut eos igitur quotquot huc confugerant e turri Hispani exturbarent, magnam foeni vim huc convectam infra succenderunt, fumo rati eo pacto illos suffocari posse: at nihil profectum fuit. Tacita inde passim moestitia feminarum, aliam aliarum intuentium, animos defixit. Fragor ruentium tectorum, flammis superantibus non solum diversis oppidi partibus, sed etiam extra muros audiri. Pulvis cadentium frontispiciorum distantibus locis in coelum excitatus umbram diei induxit. Feminae e proximis pagis continenti agmine intrantes oppidum, ad emenda depraedata supellectilia, implebant vicos. Haec oppidanae feminae, caesorum uxores et liberi intuentes, miserabili spectaculo et animorum aegritudine integrabant lacrymas, simul maritorum nudata corpora ante lumina spectantes. Pro querelis ululatus ingeminabant et brachiorum iactationes. Ut iam direptis aedibus stupra virginum et matronarum, Hispanorumque libidines oblivioni donentur, quarum nonnullae a pedibus nudae in sublime raptae suspensaeque fuere, aliae praefocatae, et partui proximae ab uberibus in sublime raptae, aliae aliis modis occisae. Caetera, horrenda dictu, silentio supprimenda magis, quam memoriae prodenda sunt. Stupri vim virginibus in coenobio intulerunt. Brevi post moenia

deiecta, portae dirutae, et fossae vallis obrutae fuerunt. Caesorum corpora postea numerata sunt octingenta, praeter ea, quae sub aedificiorum ruinis, ruderibus et specubus subterraneis obruta iacebant.

Interea dum ista geruntur Comes a Bossu et D. Fredericus hora secunda pomeridiana in equis oppidum ingrediuntur, nihil ipsi turpitudine, non unus suorum, aut periculo a corruentibus utrimque conflagrantium aedificiorum muris commoti, cum omnes mortales oculos suos a foeditate horrendi spectaculi averterent. Proditum memoriae est, Claudium et Domitianum Caesares, quod praesentes reorum suppliciis interesse solebant, ipso Nerone immaniores tyrannos habitos fuisse. Utcunque ipsi illud acceperunt, sugillatione certe hominum caeterorum non caruit, et ipsi interim suae sortis et futuri fati nescii fuerunt. Inde edicto publice cautum, ne corpora sepelirent, prius quam secus placuisset. Et iacuerunt nonnullorum novem ferme diebus sub dio in publico, antequam condere licuit, et ab alitibus et a canibus erant corrosa.

Quinto post die Henricus Lamfridi f. Consul, qui societate coniuratis Gosiis illigatus dicebatur, redemptus sub Hispanis centum coronis, vir optimus, cum in republica semper honestum locum tutatus, septemvir ius dixisset, et aedituus religiose munus suum obisset, captus strangulatusque a Praefecto et praetore Lamberto Lappio in aedibus suis fuit, et sectus quadrifariam. Choragi huius tam miserabilis tragoediae, ut auctores nuperae et ipsi fuerunt.

Postridie Mudeni et Wesopii et proximi pagi reliqua oppidi diripuere. Praefectus frumentum, nondum flamma corruptum, viduarum et pupillorum, Mudam convehi et in arce servari iussit. Idem in xenodochio fecit. Raptum ductor Hispanorum excussum per suos satellites Mudam portavit in arcem et in usum sepositum.

De meo autem fato nihil in universum scripturus eram,

nisi scirem esse, quid mihi acciderit, nonnullos cognoscendi cupidos; simul quis deus ex improviso in hac publica et tragica calamitate mihi apparuerit, unde neque consilio humano neque iudicio, tot armatis stationibus circa portas oppositis, tam intenta custodia viis omnibus servatis atque obseptis, elabi potuerim.

Postquam cum aliis a legatione illa, de qua memoravi, domum reversus fui, *Veteris* Nerdae Canonici, qui iam tres menses meis aedibus communiter mecum pro hospitio utebantur, quod ipsis toto oppido locus commodior non esset, tum quia circumquaque macerie conclusae erant, tum quod proximae coemeterio et ab omni hominum strepitu et frequentia solitariae essent, se conferebant in superiorem domus partem, religionis suae ornatu amicti, ne in ipsa rabie iniuriae expositi sedissent. Hispani caede in curia defuncti, cum toto oppido se dispargerent, quatuor, strictos gladios prae se tenentes, revulso vi ostio, ad me irruperunt. Primo, quantum scriniorum erat, diffregerunt. Clamor eorum et una eademque semper cantio erat *pecunia*. Mille coronas a me, perinde ac si satrapes fuissem, postulabant. Cingulum cum marsupio detrahunt. Et cum aes non esset, toto corpore membratim explorato, hic malleum equestrem cervici illisit, alius vestem talarem, alius tunicam interiorem punctim ferro traiecit. Hic me unus medium arreptum in cellam penuariam praecipitavit. Ibi prostrato ac supino, iugulum cultro admoto incidere intentabat, identidem eandem cantilenam de re pecuniaria occinens. Dum ille in hoc totus est, audit in superiori domus tabulato strepitum quasi pedum, nam huc tres alii adscenderant ad canonicos spoliandos; ac fremitum suorum ratus, id quod res erat, ne praedae portione defraudaretur, huc, quod potuit, me quasi sub cultro relicto, se recepit. Tum demum fugae occasionem nactus, circumquaque omnia tuta videns, proripui me in aream. Offendo ostium ad coemeterium palis et fragmentis tignorum oppositis valide

munitum, ne mihi qua exitus pateret, quamqaum alibi, sed periculose evadere potuissem. His vix magnae mulieris viribus, quae salutis suae tuendae causa ad me e vicinia cum parvis liberis confugerat, revulsis, adiutus (erat maioris molimenti quam ut unus sufficerem), in templum transcurri. Hic nullum mortalem extra tres milites, sacrarium debellantes, magnum thesaurum se reperturos arbitrantes, offendi. Dum hic in ea parte, quae septentrionem spectat, solus moestus inambulo, multa apud animum meum reputans, superveniunt in adversa templi parte ad Austrum quinque militari habitu. Hi, quaquaversum circumspectantes, cum me solitarium ac meditabundum ambulantem cernerent; *hem*, inquiunt, *adest* (me digitis monstrabant), *cuius causa venimus*. Cum ad me hos recta vadentes conspicerem, animus illico mihi concidit metu, ne novi percussores in me missi essent. Erant autem sacerdos a sacris comiti a Bossu, vir in lingua Latina politus, Petrus Catzius, Montfortiae praefectus (Marscalkium ipsi vocant), Levinus Weldamus cum famulo, et Joannes Castilianus, vir acer ac strenuus, cohortis Neapolitanae ductor. Hic, ut summa auctoritate domi et belli apud suos pollebat, ita clementia, quae omnes militares artes superat, ac dexteritate ad servandos bonos singulari, factus. Etenim Mechlinia post Gosiorum fugam recuperata, cum ab Hispanis non solum in fortunas omnium sine discrimine ordinis aut dignitatis mortalium, sed etiam in corpora crudeliter ferro saeviretur, ab aedibus unius, Joannis Verborch (hoc Germanicum cognomen est Verborchiorum genti), supremi a Consiliis regiae Maiestatis, viri eximii, omnem iniuriam et vim prohibuerat: cuius conservatae domus aeternam gloriam et laudem reportavit. Hi igitur me benigne complexi comiter salutant, rogantes quo in statu meae res praesentes essent. Narro ordine fabulae meae actus. Tum illi: *nos a Comite huc ad res tuas inspiciendas, teque servandum avehendumque in*

Bussum mittimur: gratum est quod te salvum et incolumem invenimus. Si qua habes in aedibus, quae aufferre tecum tumultuarie velis, in vehiculum ut exportentur: adiuvabo, inquit Weldamus. Rursum offendimus ostium aedium mearum clausum, et validis oppositis vectibus munitum. Diu calcibus insultatum fuit. Tandem Castilianus cum iis, qui aedes meas tenebant, acriter expostulavit. Tum de iis, quae a ducibus in mandatis habebat, iurgando exposuit; quae, quia neque Hispanice neque Gallice novi, intelligere non potui. Omnibus digressis, solus Weldamus quasi custos corporis mei in aedibus, ut vim a me, si qua oriretur, arceret, mansit. Miserat is famulum suum ad duo vehicula comparanda. Interea dum colligo sarcinas librorum meorum, redit ille, qui vehicula compararat; quo Weldamus, officiose adiutus a famula et altera femina, de qua memini, libros meos extulit. His occupato curis supervenit Paulus a Loo praefectus. Is statim quam ingressus fuit, rogat, quo in statu summa rerum mearum esset. Ego vix temperans a lacrimis, nihil aliud respondere potui, quam: *haec, inquam, est mutatio dextrae Excelsi.*

Interim importuni mei hospites Hispani, caedibus lassi, ut erant ventres famelici ad rabiem caninam usque, avide vorabant cibos, bibebantque, ut erat penu bene structum: modo de mensa ad caedem surgere, rursum ad ingluviem intermissam redire. Interfecti in aedibus meis et area quinque in meo conspectu sunt, et inter hos unus, qui a sanguine meo non fuit alienus.

Fumus iam e proximo incendio aedibus meis imminebat, quae tamen intactae manserunt, cum, duce Weldamo, domo praedae et direptioni relicta, oppidum desero, et ad Bussum proficiscor. Nix multa cadebat, et saeva hiems erat. Vesperi humaniter a Comite ad coenam vocatus fui, cui, dimisso convivio, magnas habui gratias pro donata vita et reddita salute: simul me diei, quo servatus fuissem, privatim memorem fore dixi. Ut Q. Terentius Cul-

leo olim, senator Romanus, qui secundo bello Punico e captivitate ab Africano liberatus fuerat, eum in omni vita ut libertatis suae auctorem coluit, ita me illum ut servatorem meum, quoad viverem, observaturum promisi. Noctem hanc, ut superiorem insomnem duxi: et tenebrosa erat et illunis, in qua spectanti clarum oppidi ex intervallo incendium magnum horrorem immisit.

Habuit hunc interitum tam calamitosum, toto orbe lanificio nobilitata Nerda, pro egregiis et perpetuis meritis domi bellique erga suum Principem, propter paucorum infelicium noxam, quam tota civitas luere coacta fuit. Unus dies ad hunc modum ducentorum sex plus minus annorum opus, quibus Nerda steterat, excidio dedit. Ergo vetus Nerda destructa, neque vero flammis dissipatis ita deleta fuit, quin aliquot aedificia partim leviter ambusta partim in totum incendio intacta manserint. Mane postridie vehiculo suo me excepit Joannes Drincvert, praetor Dordracenus, vir ex aequo eruditus et summe humanus ac dexter, qui me Ultraiectum ad avunculum suum, virum incomparabilem, D. Joannem Hogelandum, ecclesiae imperialis Divae Virginis decanum, maecenatem meum, vexit, qui me benigne hospitio excepit, et exceptum summa cum humanitate fovit et amplexus fuit.

Ab excursu ad institutum redeo. Sequens annus Consules habuit Jacobum Everardi f., Rutgerum Nicolai f. et Dignum Nicolai f.. Ea aestate per deditionem captum Harlemum fuit, cum accessione atrocis animadversionis in praesidia, exempli immemoris legum humanarum, cum in vi captos, expugnatis urbibus, extremo humanorum supplicio saeviri soleat.

Secutum brevi fuit atrox navale praelium inter Hornam et Oricum in austrino mari, quod utrimque multo sanguine stetit. Capta ab hostibus Praetoria navis, quam Inquisitionem Hispanicam vocabant, postquam sola diutissime, ac fortissime contra viginti navigia esset defensa. In

ea vectus captusque fuit cum aliquanta parte Comes a Bossu, atque in potestatem redactus, Hornam cum aliis captivis missus fuit in custodiam. Vir memorabilis, alioqui pacis quam bellicis artibus felicior, exemplum utile gubernatoribus ludibrii casus humani praebuit, ut in secundo cursu rerum bellicarum, in victoria libidini moderari et fidem servare discant, omnibus gentibus terrarum, perinde ut foedera, inviolabilem.

Etenim invitus et paene ab Albano et Amsteldamis coactus (praesagiverat infelicem certaminis eventum), eam expeditionem susceperat, praemonueratque eos, si minus prospere alea pugnae caderet, ne in se culpam conferrent postea. Ostenderat hostes et numero et magnitudine navium non tantum superiores, sed et militum exercitatorum mari et longa navigatione copiis praestare. Cum hac protestatione nihil proficeret, omnia adversa metuens, portum solverat. Itaque Comitis casus hostibus immodicam laetitiam attulit, cum variis conviciis, quae in praesentem iacta fuerunt. Apud suos res male gesta odium et calumniam ei concitavit. Hostes passim sugillare, eum in deditos, fidem pactos, crudeliter nimis victoriam nuper suam cum Hispanis exercuisse. Non hercle difficile factu quidem, sed ignominiosum nomini apud posteros: in proelio vero, ubi res virtutem postularet, eum documento fuisse. Ad hostium ludibria suorum odii accessione omnis ante acta gratia deformata fuit et gloria. Etenim cum in custodia esset, nihil neque de permutatione neque redemptione dictum fuit, quamdiu dux Albanus gubernationis clavum regeret.

Duobus criminibus famam eius Hispani lacerarunt. Alterum fuit, quasi in conflictu sine sanguine in potestatem, eorum studiis favens et amicitiam captans se permisisset: cum pugnando strenue magna suorum parte amissa, alias naves fuga in altum dilabentes, et se solum ibi destitutum conspicatus, necessitate in deditionem se tradidisset.

Alterum, quo mactabatur, quod contra mandatum limitem cum classe transisset. Ad Marquam Orientalem in mari locus est, limo vadosus, in quo naves oneratae nimium haerere solent, donec onere, ab aliis obviam missis, aliquantum levatae, mobiles fluctuarent: Pamputn locum vocant. Citra quem quod eum transire periculosum esset, se continere iussum fuisse aiebant.

Atque his calumniis ab Hispanis laceratus absens, quamdiu in Hollandia haerebant, in custodia neglectus fuit. Inter eos, qui cladem evaserant Nerdenam, actuarius oppidi, vita magno redempta ab Hispanis, tum Hornae erat, vir ingenio et eruditione excellens, Wermboldus Nicolai f. quam ob rem Waterlandiae civitatum suffragiis in idem munus adscitus fuerat. In colloquium Comitis admissus, eumque percontatus fuit: „ecquid ipsum ad crudelem illam cladem Nerdenorum, qui omnis culpae et exclusionis exsortes fuissent, auctoribus defectionis dilapsis aut caesis, impulisset? ecquid commeruissent, ubi nec gentem fideliorem, nec in suis regionibus fortiorem aut bello magis natam aut religioni deditam Comes Hollandiae unquam habuisset? Quam ob rem tanta libertate domi forisque in pratis et paludibus ac silvis ab initio et posteris temporibus donati fuissent. Tot recti et cordati cives, vita pecunia redempta, amissis, quae in omni vita conquisiverant, bonis, pagatim emendicatum vagarentur? De me, nunc loquar, qui a puero prope a praeceptore meo Hortensio educatus et institutus fuerim, atque inde variis casibus actus, mea industria et magno studio ad tantam utcunque fortunam perveni. Nunc omnibus exutus, vitam multo auro vix salvam pactus, cum uxore et parvis prolibus, patria profugus relicta in hosticis oppidis victum quaerere necessitate adactus cogor."

Ad ea Comes: „Ego neque auctor caedis neque suasor fui; verum ita, vel me reclamante, concilio procerum et D. Frederico placuit." „Imo", inquit alter „hanc ignominiam

et dedecus, ita superiori odio cumulasti, et invidia onerasti, ut temperantiae et moderationis tuae laudes exstinxeris. Tu belli dux, tu exercitus imperator fuisti. Sub tuis auspiciis tantum res gestae fuere: tuo imperio omnibus parendum fuit. Annus adhuc vertitur, et cernis manifestatam adhuc iram ac vindictam Dei, qui nullam tyrannidem inultam praeterire sinit. Atque utinam malum malo non cumuletur, atque hic finis esset! Nemo novit, ut quidam ex veteribus Latinis dixit, *quid serus vesper vehat.*" Haec ille vir sine lacrimis.

Sufficitur interea in praefecturam Hollandiae et aliarum ditionum Philippus a Nortkarmis, vir prudens, miti ac clementi ingenio, antequam D. Albanus gubernatione abiret, successore iam dicto. Sed brevi post, mense Martio, e rebus humanis decessit.

Circumducebat tum exercitum Baldesius Hispanus adversus Hollandos circa Delphos et propinquos Mosae agros, ubi ad catarrhactas eius fluminis, qua in Oceanum subductis pendulis portis erumpit, pugnatum fuit; victusque Auraicae exercitus magna clade, fususque fugit. Caesi plus quingenti hostium fuerunt, inter quos multi in Mosam se praecipitarunt et vi fluminis hausti perierunt. Capti centum et quadraginta, quorum dux Aldegundus, vir nobilis, Graece et Latine doctus, Ultraiectum in custodiam missus, reliqui in Haga in carcerem deiecti fuerunt. Albanus, re comperta, literas extemplo Ultraiectum ad Nortkarmem praefectum dedit, nulla ratione habita eorum, qui Hornae in vinculis erant, de Aldegundo et aliis captivis supplicium sumere iussit, aut, si id recusaret facere, omnes ad se vinctos mitteret. Praefectus his literis stupefactus, quale facinus et periculosum Comiti a Bossu inprimis et aliis inde nobilibus et popularibus militibus id futurum esset, cum apud se reputaret; quid de se futurum esset, si in Comitis fortunam incideret, facile intellexit: suo quemque iudicio disciplinam militarem servare aut violare, odisse

aut diligere, non quod crudelis ex libidine gubernator mandaret, se meminisse debere.

Revocatur interea in Hispaniam a Rege dux Albanus, misso successore Ludovico, Mediolanensi praefecto et Castiliae mandatario magno. Discedens Ultraiecto Calendis Novembribus de quinque captivis Harlemiis supplicium in arce sumpsit, quarto inde die Gravium venit. Ibi secreto conclavi coram duobus, qui eius erant a cubiculis, contra Nerdenos non vocatos sententiam absentes de abolendis eorum privilegiis et libertate tulit: pascua communia, rura compascua, paludes, silvas, et, quantum beneficiorum ab oppido condito a Comitibus pro meritis suis unquam accepissent, ademit. Haec indirecta sententiae pronuntiatio et forma magis visa fuit ex inscitia Hispanorum et insolentia, quam ex legibus et rescripto Imperatorum Diocletiani et Maximini, a quibus sancitum fuit, *sententiam contra absentem ac non directa forma iudiciorum citatum, tam in civilibus quam in criminalibus causis latam, nullam rei iudicatae firmitatem obtinere.* Missa sententia Ultraiectum est ad iudices fori et curiae Hollandicae. Huc Nerdeni vocati fuerunt, lectaque sententia Ducis est XIII Cal. Januarias. Sententiae tenor hic ferme fuit: „Quoniam autem Nerdenates in Goiolandia rebelles excluso suo Rege arma adversus eum induerunt, tormentis et machinis e muris et portis cum eo dimicarunt, et externa praesidia in oppidum admiserunt, neque cum excedere cuperent, dimiserunt; quare se illos omnibus tabulis immunitatum exuere, privilegia rescindere, libertatem adimere omnem compascuorum, agrorum, paludum, silvarum et aliarum rerum omnium terra marique, quibus ad haec usque tempora usi fuissent."

Nerdenates ad novum gubernatorem provocarunt et ad ipsum Regem. Similis ea sententia fuerat paucis ante annis lata contra Ultraiectinos, exturbatos privilegiis, captoque consilio de urbis muris et portis diruendis. Statuerat

celeberrimae urbis collegia alia aio transferre. Paucis post diebus legati ad Gubernatorem in Brabantiam proficiscuntur, tertio mox Cal. Febr. cum instructa classe ad commeatum Middelburgum importandum. Laborabatur per obsidionem summa inopia rei frumentariae et fame prope extrema, nisi quod orizae ac vini aliquanta copia adhuc suppeteret. Julianus Romerus, cohortium Hispanarum, quae Nerdam ferro, direptione et incendio vastarant, dux, Bergano soluto porta, vento ac fluxu maris adversis, proficiscitur, frustra dehortantibus praecipitantiam iis, qui eius navigationis periti erant. Horum consilium sanum erat, ut navigatio tantisper produceretur, dum ventus secundus spiraret. Ille contra hostes sibi nusquam felicitate armorum et militum robore pares futuros ratus, ita in proelium festinavit, ut cum insigni Hispanorum clade pugna navali vinceretur. Ipse cymbam nactus evasit, vel, ut nonnulli, in proximum litus pervadavit. Diu pertinax fama erat eum pugnando confossum atque in subiectum mare devolutum. Locus mari in tellure proximus, ad quem tam infeliciter dimicatum fuit, Lodyck appellatur.

DE OPKOMST EN ONDERGANG

DER

STAD NAARDEN,

BESCHREVEN DOOR

LAMBERTUS HORTENSIUS VAN MONTFOORT,

VERTAALD DOOR DEN HOOGLEERAAR

P. Hofman Peerlkamp *).

De oude stad Naarden is in den beginne gesticht door Keizer Otto I. Maar die stad was, gelijk ik van de inwoners vernomen heb, toen nader aan de Zuiderzee gelegen [1]), dan de na verloop van tijd gestichte andere stad.

1) *Nader aan de Zuiderzee gelegen. Propius mare Austrinum.* Hortensius zegt in zijne *Chorographia Goiolandiae*, door Boxhorn in het Theatrum Hollandiae uitgegeven: *Metropolim hic cernas centum de litore passus. Dixerunt Nardam: qua ratione latet. Sed quondam propior pelago.* Alting in de *Notitia Germaniae Inferioris*, Pars altera p. 131, schrijft: *Quod* (Narda) *nomen habeat a proximitate maris, L. Hortensius in Elegia sua elegantissima* de Goylandia, *a Boxhornio primum edita, non tam asserit, quam innuit.* In het Woordenboek van Hoogstraten wordt dit vertaald: „Maar dat het denzelven (naam van Naarden) zou hebben verkregen van de *nabijheid* der zee, zulks verzekert L. Horten-

*) Het spreekt van zelf, dat de Redactie zich uit eerbied voor dezen laatsten arbeid van den waardigen Leidschen Hoogleeraar van alle aanmerkingen op de vertaling en de aanteekeningen onthoudt. Zij ontleenen van den auteur belangrijkheid.

Zij lag waar nu het klooster der Regulieren is. De plaats bewaarde ook tusschen nog den naam van Oud-Naarden. Men

---

sins niet *no meer* in zijn overzendig gedicht op Gouilmot, hetwelk Buxhorn eerst heeft uitgegeven, als hij daarop wel zinspeling maakt." De toevallige overeenkomst der letteren in *Naarden* en *zander*, *Noorden* en *noorder* heeft Alting tot die onderlinge vinding verleid. Hij heeft dan ook laten drukken: *Sed quandam* PROPTER *pelagi*. Hoornbeeck dacht, *zeker* ik, evenmin als *Noorden*, *noorder*, *zander*, als toen hij hier schreef *propius mare Austrinum*, en noch bij Buxhorn, noch in het HS. van de *Chorographia* staat PROPTER. Wat de eerste bewoners van Gooiland en den naamsoorsprong der Hoofdstad betreft, daarin heerscht veel duisters. Ik waag desaangaande eenige gissingen.

In den beginne was Gooyland onbewoond. Maar het *in den beginne* is *zeer* onbepaald. Misschien zou men twee oorzaken der bevolking kunnen aannemen, de eene als zoude zij gekomen zijn van den kant van Utrecht, de andere van den kant van West-Friesland. Die van Utrecht en hooger zou de oudste zijn, en in verband staan met de zeventien Haardsteden of Offerplaatsen, die men te Hilversum 80 tot 110 duimen onder den begaanen grond ontdekt heeft, waarover de voortreffelijke oudheidkenner Dr. L. J. F. Janssen in 1856 eene verhandeling geschreven heeft. Hij brengt de toen gevondene voorwerpen, die *zonder* eenig metaal bewerkt zijn, tot een bartaarschen volksstam uit den Romeinschen tijd, in de eerste eeuw onzer jaartelling, en wel van den Frieschen volksstam. Duitsche en Deensche geleerden denken aan een nog onbekend volk, lang voor onze jaartelling, zonder akkerbouw, levende van jagt en vischvangst. Zie Nijhofs Bijdragen enz. Nieuwe Reeks, Deel I.

Uit die eerste bevolking verhieven zich twee Opperhoofden, die in de Vaarsche eene soort van slot stichtten en bewoonden. Zij heetten, volgens de oudste legende, *Wer* en *Ner*.

Veel later kwam van den kant van West-Friesland eene andere bevolking. De Friesen besloegen in ouden tijd de kustlanden van den *Wezer* af tot het riviertje Kinhem bij Alkmaar. Stellen we nu met sommigen, dat de Zuiderzee in de negende eeuw bijna dezelfde uitgestrektheid had, als later, doch alleen moerassiger was, en dat de groote doorbraak plaats had in 839, dan kan die Friesche volkplanting kort daarna ter zee hier aangeland zijn. Zij hadden met die oudste bewoners niets gemeens. Die Friesen kwamen ter zee, en zetten zich neêr aan

ziet ook ten dezen dage sporen en overblijfselen van de oude stad; want waar de kerk en het kerkhof eertijds wa-

---

de zee; een gedeelte ter plaatse, naderhand *Huizen* geheeten, een ander gedeelte ter plaatse, naderhand *Nardinck* geheeten. *Nardinck* werd eene stad, *Huizen* bleef een dorp. Huizen is met Laren het oudste dorp van Gooyland. Eene vereeniging van vaste woonplaatsen in een eenzaam en te voren onbewoond oord wordt gewoonlijk *de huizen*, *Huizen* genoemd. Het oude Μέγαρα en Μεγαρίς is de naam van vele aan 't water gelegene plaatsen: zoo ook *Huzum* in Sleeswijk, *Huissen*, *Enkhuizen* in ons vaderland.

Een ander gedeelte dier Friesen zette zich neêr ter plaatse, naderhand *Nardinck* geheeten. Die volkplanting schijnt uit een grooter aantal te hebben bestaan. Juist daardoor kon zij zich spoediger en veiliger op de eenmaal gekozene plek, waar *Oud-Naarden* uit ontsproot, staande houden en bevestigen. Zoo kwamen er steeds andere landgenooten bij; men bouwde meer en meer woningen, en versterkte zich door dijk en wal tegen de zee en de woeste naburen. Daar heerschte eene zekere beschaafdheid, gelijk meestal op aan zee gelegene plaatsen, door verkeer en handel met hunne stamgenooten, en eene meerdere gegoedheid. Zij hadden wetten en regering, terwijl de binnenlands omzwervende eerste bewoners van deze streken steeds een ruw leven leidden. Het lag in den aard der zaken, dat zij kennis moesten maken met de bewoners, eerst weinigen, allengskens meer en meer; ze deden ruilhandel, bekwamen wat hun nuttig en noodig was, erkenden stilzwijgend de meerderheid dier dorpsbewoners, en begaven zich gaarne onder een zeker regtsgebied, waardoor hun rust, vrede en veiligheid bevestigd werd. Zoo kreeg het dorp het gezag eener stad, en breidde zijn gezag verder en verder uit. Er werden dagen bepaald, om te *dingen*, eene soort van *dingsdagen*, op welke een regtbank uitspraak deed over verschillende zaken der naburen.

Het woord *ding*, *dinck*, was in het Hoog-Neêrduitsch en Scandinavisch zoo veel als *geregt*, geregtsbijeenkomst, volksvergadering, meest in zamenstelling gebruikt, als *dinghof*, *dingtaal*, *dingspelen*, *Landding*, *Burgding*, *Storthing*, *Dingplaats*, *Dingstoel*. Hoeufft in *Taalkundige Bijdragen over de Naams-uitgangen* enz. verdient daarover te worden gelezen. Ik vind nog bij Lacomblet uit een oud charter van 1237: „Quando comiti nemoris placuerit — — — faciet denuntiari locum et diem antequam velit placitare de iure nemoris, quod vulgo dicitur *holzdinc*."

ren, delft men van tijd tot tijd doodsbeenderen uit de graven, voornamelijk tusschen de kerk, een ouden wilgen-

---

Ik waag hieruit eene gissing over den naamsoorsprong van *Naarden*. In de oudste oorkonde wordt Gooiland genaamd *Nardinclant*. Dat is het *lant van Nardinc*, behoorende onder het gebied der stad *Nardinc*. Die naam bestond waarschijnlijk langen tijd voor Keizer Otto I, en kreeg dien van de naburen, die er op de *dingdagen* verschenen. Het dorp had nog geen eigen naam. Die er heen ging moest er wel een soort van naam aan geven. Hij ging *naar dinc*, ter plaatse, waar *gedongen* werd, waar regtsspraak geschiedde. Zoo werd de plaats met zekeren eerbied aangeduid, gelijk nog heden de boeren *naar de stad* gaan, schoon de stad haar eigen naam heeft. Uit dat gedurig noemen van *naar dinc*, *naer dinc*, ontstond ten laatsten de eigennaam *Naardinc*, *Nardinc*, *Nerdinc*. *Dinc* moest hier natuurlijk achter *naar* genoemd worden. In andere zamenvoeging werd het vooraan genoemd, b. v. Dinglake, Dingsperloo, d. i. het Hoogduitsche *Dingstette*. Zoo is steeds de gewone loop van zaken en namen geweest. In namen vergeet men de zamenstelling, en, schoon er reeds eene praepositio in is, voegt men er gerust nog eene praepositio voor, en is *in Naardinc*, en gaat *naar Naardinc*. Ik zal van het oude *Inarime*, verbasterd uit het Homerische *εἰν Ἀρίμοις*, noch van *Interamna* enz. spreken, maar mij bepalen bij twee, in mijn oog, opmerkelijke voorbeelden van lateren tijd. Acro teekent op de plaats bij Horat. Satir. I, v, 97 aan: *Baris, civitas Apuliae, quae appellatur Barium. Ea Adbaris dicitur hodieque, ut dicit Grammaticus Theotiscus.* Nog opmerkelijker is, wat Lampridius schrijft in het Leven van Keizer Severus, 26: *In matrem Mammaeam unice pius fuit, ita ut Romae in palatio faceret diaetas nomine* Mammaeae, *quas imperitum vulgus hodie* Admammam *vocat.* Hetzelfde had plaats in de benaming van oude Grieksche steden en eilanden. Zoo werd *εἰς τὴν Κῶ* bedorven in *Stinco*, *εἰς Θήβας* in *Stives*, *εἰς τὴν Λῆμνον* in *Stalimini*, *εἰς τὴν πόλιν* in *Stinbol*. Zoo werd Constantinopel genaamd *Stinbol*, d. i. *Naarstad*, het eiland *Cos* — *Naarcos* enz. Nu wordt Keizer Otto gezegd *Naarden* te hebben *gesticht*, dat is: hij heeft die plaats aan de Zuiderzee, sedert lang bekend als *Nardinc*, meer versterkt, en zoo wel daardoor, als door het geven van voorregten en wetten en het meer te doen bevolken, er eene plaats van gemaakt, die een stad mogt heeten. *Stichten* heeft ook in onze taal eene ruime beteekenis, even als het Grieksche *κτίζειν* en het Latijnsche *condere*.

boom en den molen. Bij mijn geheugenis zag men, toen het ebbende zeewater door een geweldigen zuiderstorm [1]) noordwaards gejaagd werd, zeer ver van 't strand, een ijzeren hek; waardoor men kon opmerken, hoeveel land de ebbe in dien tijd had weggespoeld.

Voorts heeft Joan van Arkel, Bisschop van Utrecht, de oude stad verwoest in een oorlog, die ontstaan was wegens een voormalig onregt en geschil over de veenen en grensscheiding: welk geschil onlangs beslecht is bij den Hoogen Raad, waar de zaak van weêrskanten met groote drift bepleit werd. De grensscheiding is toen aangewezen door het leggen van een dijk van het Oosten naar het Westen. Anderen meenen dat de stad verdelgd is, omdat de Stadvoogd der Naarders [2]) een neêrlaag aan de Amersfoorders had toegebragt. Hoe dit zij, men stichtte een andere stad [3]), meer binnenwaards, verder van de zee, onder 't opzigt van Melis van Mijnden, een man van oud adelijk geslacht, daartoe door den Graaf van Holland aangewezen. Die stad, minder aan den zeevloed blootgesteld, behield den naam van Naarden. Ook bleef de benaming

---

1) *Zuiderstorm.* HS. *vi tempestatis Austrae.* Eene andere hand heeft dat veranderd in *austrorum.* Hortensius zal, denk ik, geschreven hebben *Austrinae.*

2) *Stadvoogd der Naarders.* Volgens den Heer Perk, was Gijsbrecht van Nijenrode toen *Hoofdman* te Naarden, anders ook *Stadvoogd* genaamd. Hortensius noemt hem *praefectus Nerdenorum.*

3) *Andere Stad.* Ik heb in den Latijnschen text *aliud* ingevuld. De duidelijkheid vorderde het. Zoo zegt Hortensius straks: *oppido everso, interius, longius a mari aliud condiderunt.* Ook heb ik in de interpunctie moeten veranderen. Die was hier, gelijk overal slecht. Hier moest men de woorden opvatten, alsof Hortensius van de ingezetenen vernomen had, dat Keizer Otto I Oud-Naarden gesticht had. Dat kon toch 's mans meening niet zijn. Immers kende hij de betrekking van Otto tot dat Oud-Naarden uit den giftbrief van het jaar 968 aan het klooster te Elten.

van het aan de stad onderhoorige land, in zwang; het werd een tijd lang Nerdingerlant geheeten.

Maar in den beginne, toen de oude stad nog ongeschonden daar stond, was het land, gelijk de Goijers beweerden [1]), schaars bewoond, en door rooverijen onveilig. Men toont nog, op een veenachtige plek, een eilandje, dat oudtijds door een zeer diepe gracht omgeven, en schier ontoegankelijk was. Die gracht is door verloop van jaren verslijkt. Er wordt verteld, dat twee broeders, *Wer* en *Ner*, berüchte geweldenaars en roovers, daar eene hoeve gehad hebben, die nog heden zou bekend zijn onder een, uit die beide woorden, zaâmgestelden naam. Dit is een alleroudst vertelsel in die streek.

Toen die oude stad alzoo gesticht was, heeft de Keizer in eene vergadering, door hem te Arnhem gehouden, haar, met het grondgebied van 't Gooi, in bezit en vollen eigendom geschonken aan de Abdisse van Elten, Godelinde geheeten. Gelijk landen en koningrijken, met verandering van Heeren, dikwijls ook van naam veranderen, zoo geraakte ook de naam van dit gewest in onbruik. Men begon het „Godelinde-lant" te noemen, toen, met een kleine verbastering, „Godelant", eindelijk: „Gooilant." Die naam bestaat nog heden.

Wat voorts het land zelf betreft, het is zeer klein van omvang, en in naauwe grenzen besloten; ten westen en zuiden wordt het bepaald, door de landerijen en veenen van Utrecht; ten noorden door de Zuiderzee bespoeld [2]); ten noordwesten door 't slot van Muiden, ten oosten door de akkers en veenen van Eemnes begrensd.

---

1) *Gelijk de Goijers beweerden.* HS. *ut incolae Goici affirmarent.* Lees: *affirmarunt:* of liever *affirmabant.*

2) *Door de Zuiderzee bespoeld.* Ik las *alluitur.* In het HS. staat verkeerd *abluitur.* Het is een ander geval, wanneer Hortensius kort hierna zegt, dat de Regulieren er voor zorgden, *ne quid terrae aestu litori ablueretur.*

De stad Muiden stond weleer onder 't gebied van haar Graven, gelijk de oude oorkonden der Keizers getuigen. In lateren tijd is zij door Joan van Arkel, te gelijk met Wesop, verwoest. Er is een slot, waarin de Kastelein zijn verblijf houdt; men noemt hem „Baljuw van Gooylant." Dat ambt werd in onzen tijd bekleed door Paulus van Loo, een man als voor den oorlog geboren, tevens geschikt voor tijd van vrede; een goed Heer voor 't volk, en door allen gelijkelijk bemind, zoolang de zaken voor den wind gingen. Na het deerlijk lot en den ondergang der stedelingen, was hij dezelfde niet meer.

Het gemeene gebruik der weiden en de vrijheid om turf voor den haardbrand uit de veenen te mogen graven [1]), bragten er veel aan toe, dat het land allengs, bij streken en dorpen, bewoond werd. Daarenboven werden velen uitgelokt om zich daar te vestigen, door den grond, die, wel bemest, geschikt is om graan voort te brengen, en door het schoone uitzigt van 't oord; iets dat den mensch gewoonlijk aanmoedigt, om ergens te gaan wonen, zoo wel ter ontginning als tot het houden van vee. Daarbij kwam het voordeel, dat de zee kon opleveren,

---

1) *Turf uit de veenen.* HS. *ad glebulas ad focorum usum effodiendas paludes communes.* Door *paludes* worden gewoonlijk de *veenen* aangeduid. In een oud charter van Dirk V in 1083 wordt reeds *Waldmanne venna* vermeld, van Floris V, a. 1275, *terra venensis*, Wilh. Beda p. 295. Carolus inhibuit Traiectinis ne uliginem (sive vaenam, ut aiunt) effoderent. Bachel teekent daar aan: de his paludibus uliginosa terra, quam vulgo *turven* vocant et *feenen*. Voor *feen* is het verzagte *veen* in gebruik gekomen. Het oorspronkelijke was *fen*, moerassig land, gelijk dat der *Fennen*, *Finnen*. De gelijkheid van *veen* met het Latijnsche *vena*, verleidde de schrijvers tot het bezigen van dat woord, schoon het met *veen* niets gemeens heeft. Men vindt het dan ook niet bij goede schrijvers. De Groot, Annal. II, p. 140. Limus Hollandiae paludibus editur, qui postquam solibus inaruit, scissus in cespitem, ligni praestat usum.

overvloed van hout uit het naburige bosch, en vrijheid van jagt, naderhand met uitzondering van jagt op konijnen[1]). De dorpen waren van den beginne af zes in getal: twee Bussums, het eene *groot-*, het andere *klein-*Bussum genaamd, Laren, Huizen, Blaricom, Hilversom. Dat volk nu, groeide spoedig van zelf, als tot een ligchaam zaâm, omdat het vrij was, en door geene lasten gedrukt werd, die de landlieden gewoonlijk aân hun Vorsten moeten opbrengen.

Doch, eer ik tot mijn eigenlijk onderwerp overga, komt het mij wel der moeite waard voor, iets in 't midden te brengen, aangaande den oorsprong en den aanwas van het bovenvermelde klooster der Regulieren, en die zaak van den beginne op te halen.

Zeventig jaren, gelijk ik verneem, na het verwoesten der stad door den Bisschop van Utrecht, kwamen twee monniken van de orde van St. Paulus, uit Amsterdam, te dezer plaatse. Zij namen de ligging der streek naauwkeurig op, vonden veel behagen in de aangename luchtsgesteldheid, en bouwden, tusschen de puinhoopen der verwoeste stad, twee hutten tot hun verblijf. Aan de Noordzijde lag eene grazige weide, geschikt om er vee op te houden. Zij begonnen eerst die weide door een soort van rieten wering min of meer tegen de zee te beveiligen, opdat er bij 't afloopen van 't water, niet meer grond van 't strand mogt worden weggespoeld. Ook stichtten zij een kleine kapel, naar omstandigheid en vermogen. De weide werd meer en meer tegen het zeewater beveiligd. Kleine zaken groeijen door noeste vlijt der stervelingen tot groote aan. Eerst kwam nu en dan een enkel Regulier bij die twee monniken, naderhand kwamen er meer, en rijker in vermogen.

---

1) *Met uitzondering van jagt op de konijnen.* Hooft in een Brief a. 1618. „In Goeilandt schijnt eertijds de jaght (uitgesteld van 's Graaven Konijnen) weinigt geacht geweest te zijn, en overzulks zonder opzicht gebleven."

Van toen af werd het begonnen werk voortgezet, en werden grootere gebouwen aangelegd. De twee Amsterdamsche monniken vereenigden zich met de Regulieren in een genootschap, en namen hun gelofte en kleeding aan. Zoo ontstond dit klooster uit een klein begin, uit hutten die op herders-hutten geleken De gebouwen zelven, die nog eer ruw dan fraai konden heeten, verkregen met der tijd een grootscher aanzien en omtrek, door de milde geschenken van adelijke Heeren en Vrouwen, die het klooster uit een godsdienstigen zin met vele landerijen begiftigden; deels tot eerlijk onderhoud der monniken, deels om de armen rijkelijk te ondersteunen, of om de daar komende gasten van eenig aanzien naar hun vermogen behoorlijk te kunnen onthalen, en uitgekozen hulpbehoevenden op vaste tijden van het jaar, wanneer de winter op handen was [1]), van kleedij te voorzien.

Spaarzaamheid, op zich zelf reeds een groot inkomen voor zuinige lieden, vermeerderde intusschen hunne inkomsten, en, daar de boekdrukkunst nog niet was uitgevonden, hielden de meeste kanunniken van de orde, zich toen en naderhand onledig met het afschrijven van boeken. Geen luiheid verleidde hen tot een ongeregeld leven, noch gaven ze toe aan de begeerte van keel en buik, en andere lusten, want zij begrepen zeer wel, dat door weelde en niets te doen, al wat de mensch bezit, verloren raakt. In onzen tijd maakten sommigen van die orde zich los van den band [2]) der huisselijke tucht. De kloosters werden arm,

---

1) *Wanneer de winter op handen was.* HS. *Sub bruma.* Ik moest noodzakelijk veranderen *sub brumam.* De afschrijver zal de streep boven de ā niet gezien hebben.

2) *Los van den band.* Hortensius noemt die monniken eerst *Regulares*, naderhand *Canonici.* Ze hadden beide namen. Ik denk hier aan de scherpe Ironie van Erasmus in zijn Colloquium *Exorcismus sive spectrum: Faunus quidam Sacerdos, ex eorum genere, quibus non satis est appellari Latine Regulares, nisi Græce cognomen idem accinatur.*

de landerijen, om gemaakte schulden, verpand of verkocht; en, was de bestaande schuld betaald, dan kon men het pand niet weêr inlossen. Maar de kanunniken van Oud-Naarden (dien naam bleven ze van de plaats behouden) deden anders. Zij verpandden niet alleen niets voor schuld, of vervreemdden landerijen door verkoop, maar hadden nog uit de vorige jaren geld van hunne inkomsten over. Vooral waren ze in tijds bedacht, dat het den hongerigen, armen man aan niets ontbrak: zoo verre was het er af, dat hun vermogen iets verminderde. Toen bij mijne geheugenis alle gebouwen, door een bij toeval ontstanen brand, verteerd waren, zijn ze door die spaarzaamheid der kanunniken, binnen weinige jaren, geheel weêr hersteld. Tot die orde der Regulieren behoorde ook de Heer Corneliis van Hoorn [1]), schrijver van een boek over zaken van 't begin

---

1) *Cornelius van Hoorn.* Men leert hem slechts eenigermate kennen uit den Naamrol van Pars p. 40, 41. „In 't jaar 1537 is tot Utregt, bij Jan Barents, gedrukt, in lang 4° over de breedte als in een Rolle, *Corte Cornikel*, in een Rol gescreven ofte gefigureert; waarin begrepen zijn seer scerpelijken alle Cronikelen van diverse meesteren, Heidenen ende Kerstenen, ook *Fasciculus Temporum* ens. Hier werdt dat beghinsel geset van alle maeckte dingen ens. Op het laatste blad werd het genoemd: een heerlijck werck van te vooren naauwelijck gehoord of bekend als ook: Des autoors prijs; met mijn avys in soetheyt groeijende. Nicolaus Moddenus Traiectensis. De twee laatste regels van 't vers, *Dat Cornelius van Hoorn sonder versagen Dit werck heeft voleynt, nyemand schoondren sag.* Om de bloemwoordekens die daar in komen van studeringe, triumpheringe, van regnatie, insinuatie, mag ik het niet geheel uitschrijven. *Inter Hornanos etiam inclaruit Cornelius Hornensis, qui famigeratum illum Fasciculum Temporum concinnavit.* Boxhorn in Append. sui Theatri. „Zie daar, zegt Abbing in zijne *Geschiedenis der Stad Hoorn* p. 112, de geheele plaats van Pars, met al haar licht en schaduw." Ik heb ook nog niets ontdekt, waaruit meer licht ontstaat, en de *Fasciculus* niet gezien. De Wind Bibliotheek van Nederl. Geschiedschrijvers, p. 137, vertaalt het *famigeratum* van Boxhorn door *berucht*, en vindt dat opmerkelijk. Ik denk, dat Box-

der wereld tot op onzen tijd [1]). Intusschen ging het met den bloei van Gooiland steeds vooruit. De bewoners van sommige dorpen, als Laren [2]) en Hilversum, legden zich niet alleen toe op het spitten en bebouwen van den grond, maar ook op het weiden van schapen, daar ze meer van de zee en de gemeene weide verwijderd waren. De schapenmest, met stroo, koe- en paardenmest vermengd, diende tot het vruchtbaar maken der akkers, elders hield men meer van 't vee te melken of het op stal te houden.

Maar toen men in Holland van die zijde ongerust werd wegens de naburige vorsten, en het kwaad [3]), dat men nog slechts halverwege genaderd was, als nabij beschouwde, en de Abdisse van Elten zeer geringe, of bijna geen inkomsten ontving; heeft de Graaf van Holland, vreezende voor een aanval der Gelderschen, van dien kant, met de Abdis onderhandeld. Zij stond hem voor een matige som geld, jaarlijks te betalen, Gooiland af, met alle regten [4])

---

horn door *famigeratum*, niets anders bedoeld heeft als *celebratum*, *beroemd*. Volgens Sweertius was Corn. van Hoorn een *Cartusiaan*. Die orde was van hare oprigting af door 't afschrijven van boeken beroemd.

1) *Tot op onzen tijd.* HS. *auctor chartae rerum ab orbe condito ad nostra usque tempora . . . . . Creverunt inter haec* sq. Ik vermoed dat er, als onleesbaar, uitgelaten is *explicatarum*. Hortensius schijnt in gedachte gehad te hebben de verzen van Catullus over C. Nepos: *Qui ausus es unus Italorum Omne aevum tribus explicare chartis, Doctis, Jupiter et laboriosis.*

2) *Laren.* HS. *Larinates.* Gelijk hij boven *Laren Larinum* noemt. In Italie was ook een *Larinum* en *Larinates*. Eene rede te meer om het Gooische dorp en de bewoners zoo te noemen.

3) *En het kwaad.* HS. *Ast postquam Hollandia ab ea parte a proximis Principibus infestari coepit, ipsique in medio malum, prout vicinum malum aceiperent.* Gooiland ligt tusschen Holland en Gelderland. De Gelderschen bedreigden Holland, gaande door Gooiland. De woorden zijn eenigzins duister. In allen gevalle moest ik lezen: *ipsique cum in medio malum* sq.

4) *Met alle regten.* De overdragt van Nardinclant door de Abdisse

zoo wel den godsdienst als den burgerlijken staat betreffende. Van toen af bleef het land onder de bescherming en heerschappij van de Graven van Holland. Naderhand werd het bestuur opgedragen aan den Slotvoogd van Muiden; men noemde hem Baljuw. De naam bestaat nog heden. Wat het volk zelf aangaat, het was, van den beginne af, altijd oorlogzuchtig van aard. Aangeworven voor vreemde dienst, muntten ze steeds boven allen uit in krijgsroem en bekwaamheid; men hield ze voor de beste soldaten, ze dienden als lijfwacht van den opperbevelhebber; was men handgemeen, zij stonden vooraan; ontvingen een dubbel aandeel van levensmiddelen [1]), en werden tot aanvoerders en andere posten benoemd, met een woord,

---

van Elten aan Graaf Floris V in 1280, en wat verder tot dit eerste gedeelte der Geschiedenis van Gooiland behoort, is uitnemend opgehelderd door den Heer A. Perk in zijn *Verslag omtrent den oorsprong en den aard der Gebruikregten op de heiden en weiden in Gooiland.* Arnhem 1842. De Abdisse droeg Nardingerland over voor eene zekere of vaste rente van vijf en twintig ponden Utrechtsche gangbare penningen.

1) *Een dubbel aandeel van levensmiddelen.* HS. *Duplicarii pro caeteris.* Ik heb veranderd *prae caeteris.* Hortensius gebruikt *duplicarii* meer, b. v. in de Secess. I, p. 71: „Duplicarii centurionesque Gelri nominis, qui in variis bellorum tempestatibus sub Gelrorum principe ordines ductaverant." G. Lap teekent daaraan: „qui duplum accipiebant stipendium: *adelborsten* puto intelligi." Het is mogelijk. Hier kwam de eigenlijke beteekenis meer te pas. Het waren bij de Romeinen krijgslieden *qui ob virtutem duplicia cibaria accipiebant.* Zie de interpretes bij Liv. II, 59, en Vopiscus in vita Probi Imperat, 4, aan wien, toen hij nog jong en Tribunus was, door Valerianus toegestaan werd *in salario diurno bubulae pondo octo, porcinae pondo sex, caprinae pondo decem, gallinaceum per biduum* sq., waar hij verder vermeld, wat hem in olie, ouden wijn, zout, groente, hout, gegeven werd. Die *duplicarii* zullen, denk ik, te gelde gemaakt hebben, wat ze niet gebruiken konden, en zoo verschilt een dubbel aandeel in *vivres* niet veel van dubbelde *gage*.

men beschouwde ze, als in manhaftigheid boven allen uitstekende. Moest de vorst oorlog voeren tegen den Geldersch- of Franschman, of de keizer tegen den Turk [1]) of anderen magtigen vijand, ze riepen oude soldaten uit Gooiland voor ruime soldij op. De naam van Goijer [2])

---

1) *Of de Keizer tegen den Turk.* B. v. Keizer Karel V in 1552.

2) *De naam van Goijer.* Zeer opmerkelijk is het, wat de Groot in zijn Derde boek der Parallela, Hoofdstuk III, p. 85 over de krijgshaftigheid der Hollanders schrijft. Na gezegd te hebben, dat de Graven geen huurtroepen gebruikten, maar eigen volk opriepen, voegt hij er bij: *hoc tamen hic praetereundum non erat, Auriacum Principem rudibus adhuc Batavis et recenter ex palustri suo solo ad bellum evocatis, plus tribuisse quam exterorum copiis exquisitissimis. Neque enim illi difficile erat assuefacere bellorum usui duratos laboribus ferroque tractando, et ante veluti paganos milites. Quippe de Goiis narratur, non minus quam de Getis aliisque gentibus, armatos olim et instructos velut acinace ad opus rusticum properasse. Adeo gens haec ad bellum nata, ad militiam docilis.* Meerman teekent daar aan: „In mijn Handschrift staat duidelijk: *quippe de Goiis narratur non minus quam de Getis* etc. Ik heb dit in 't Latijn in *Boiis* veranderd; en ik geloof daarna in de vertaling ten onrechte van deeze verbetering te zijn afgegaan, toen ik aan het twijffelen geraakt was, of hij er ook de Friezen mee bedoelen konde, die hij eens beschreeven had als de beide Gooën bewoonende. Ik ben thans overtuigd, dat er van de *Boji*, een klein volkje van het Celtisch Gallien, dat het tegenwoordige Bourbonnois bewoonde, gesproken wordt. De zin is dan bij onzen schrijver: zoo wel als het van woeste natien verhaald wordt, dat zij gewapend boerenwerk verrichteden, wordt dit ook van een volk van dat Gallien gezegd, tot het welk wij zelven somtijds gerekend worden te behooren." Wij worden somtijds gerekend te behooren tot Gallien. De *Boji* zijn een volk in Gallien. Derhalven kunnen de Hollanders genaamd worden *Boji.* Het gaat, dunkt mij, wat ver; te meer, daar dat *Bourbonnois*, in 't Zuidelijk gedeelte van Gallien gelegen, zoo zeer van onze grenzen verwijderd was. Het is duidelijk uit den geheelen zamenhang van den zin, dat de Groot een lang bekend volk in Holland bedoelt, dat bijzonder als voor den oorlog geboren was, gelijk het volk in 't algemeen *ad bellum nata;* gelijk Hortensius *gens ab initio semper bellicosa*, van

was bij vreemde natien even vermaard, als die der Batavieren onder 't Romeinsche Keizerrijk. Ze durfden de wapenen van Karel, Hertog van Gelderland, trotseren, en hem weêrstreven in zijn plan om door het Gooi spoedig in Holland te vallen. Dit had ten gevolge dat deze verscheidene strooptogten tegen hen ondernam, en te vuur en te zwaard verwoestingen aanrigtte. Maar de stedelingen verloren den moed niet. Wanneer de vijandelijke ruiterij hunne muren naderde, om het rijp geworden graan te rooven, trokken zij tegen haar op, ontvingen de stroopers achter opgeworpen dijken, en vervolgden de vlugtenden met handgeweer en boog. Toen de Hertog met eene bende voetvolk het klooster van Oud-Naarden bemagtigde, hadden zij den moed om hem, zoo hij verder mogt willen doordringen, met open poorten af te wachten; zij schoten van verre op hem met zware stukken, doodden de omzwervende voetknechten, gingen aanvallender wijs te werk, en ontnamen hem den gemaakten buit. Wanneer die van Utrecht uittogen, om turf uit

---

de Goijers zegt. De geheele plaats bij Hortensius verdient met de woorden van de Groot vergeleken te worden. Ik zou bijna vermoeden, dat hij een HS. van ons Boekje *de Origine et interitu Nardae* gezien heeft. Zijne aanmerking over de Goijers kan niet beter verklaard worden dan uit Hortensius. Ik geloof daarom, dat *Goji* niet had moeten veranderd worden in *Boji*. Wat mij in den text van de Groot vreemd voorkomt is: *armatos et instructos velut acinace.* Meerman vertaalt: *gewapend en als met een sabel toegerust.* Ik denk dat de Groot zal geschreven hebben *velut acie instructos*, gewapend en *als in slagorde geschaard.* Prins Willem bediende zich gaarn van de Noord Hollanders. Zij, bijzonder de Goijers, waren van oude tijden af gewoon hard werk op 't land te verrigten, gingen dagelijks met ijzer om, groeven en ploegden gewapend, en stonden steeds nabij elkander gereed, om, gelijk een leger in slagorde gereed staat, een altijd te vreezen vijandelijken overval af te slaan. De gewoonte der Geten, om gewapend het land te bouwen, was aan Ovidius bij ondervinding bekend, die er meermalen over spreekt.

de veenen naar de stad te voeren, of in 't Gooi te plunderen, bragten zij, door weinige soldaten ondersteund, hun zware verliezen toe. Niets wordt in hun geschiedboeken met grooteren lof vermeld. De Burggraaf van Montfoort [1]) was in de stilte van den nacht, de Stad met een vijandelijk oogmerk genaderd. Hij meende dat hem door den Graaf, ik weet niet welk onregt, was aangedaan. Trouwens Vorsten zijn zeer geneigd tot wrok en gramschap, en vergeten niet gemakkelijk datgene, waarin zij zich verbeelden verongelijkt te zijn. Hij had de ladders reeds aan de muren gebragt, doch werd met zwaar verlies teruggeworpen en verjaagd. Toen, bij mijn tijd nog, de gracht, die de muren omgaf, van het vuil [2]), dat de volders er in geworpen hadden, en modder en slijk, gezuiverd werd, kwamen er oude, verroeste helmen en half verteerde pijlen en ruw bewerkte harnassen, gelijk men in die eeuw gebruikte, uit het water te voorschijn. Om nu in de Hollandsche oorlogen gerust het land te mogen bebouwen, bedong men met den Gelderschman voor gereed geld [3]), vrede van elf tot elf weken. Het verdrag werd niet geschonden.

Het land is, waar het niet bearbeid wordt, schraal en onvruchtbaar. Men graaft er steenen van ontzaggelijken

---

1) Burggraaf van Montfoort. HS. *Heros Montfortius.* Hortensius noemt groote, aanzienlijke Heeren: *heroës.*

2) *Van het vuil.* HS. *A sordida fullonum argilla et limo repurgaretur.* Eene andere hand heeft op den rand geschreven: „in Ms. Cod. habetur *sordidis.*" Hortensius zal, dunkt mij, geschreven hebben: *sordibus.* Eene gewone verwarring, ook in de HSS. der oude schrijvers. Ik dacht eerst aan de *gleba fullonia*, gelijk hij naderhand de leemaarde noemt, welke de volders gebruiken. Onder *sordes fullonum* kan verstaan worden én die *aarde*, én nog eenig *kaardsel*, d. i. *sordes carminatione eiectae.*

3) *Voor gereed geld.* HS. *In numerata.* Ik veranderde *in numerato*, voor comptant geld.

omvang uit den grond. Het groene heidekruid [1]) wordt afgemaaid, onder de schapen gestrooid, en alzoo met de mest vermengd. Die mest is, na de duivenmest, het meest geschikt tot verbetering van de akkers. Maar, gelijk ik reeds aanmerkte, is het, volgens eene oude bepaling, aan alle dorpen niet geoorloofd, schaapskudden te houden en schapen te weiden. Laren en Hilversum hebben alleen dat regt.

De grenzen zijn voor elk dorp bepaald door kleine aarden dijkjes; overschrijdt iemand die grenzen, een schaap uit de kudde is zijn boete. Voorts is het aan niemand geoorloofd hout in het bosch te hakken, heidekruid af te maaijen, hout te sprokkelen, bladeren weg te nemen, dan met verlof der Overheid van Naarden en Hilversum. Van daar is er tusschen de stedelingen en andere dorpen [2]), een onophoudelijke onmin en strijd met die twee over de schapen, aan vonnissen, pleitgedingen, ten laatste aan uitdagingen, geen gebrek. Gelijk de aard van den grond, zoo is ook het volk van [illegible] hard en ruw, en tegen vermoeijenissen [illegible] boerenwerk op [illegible] koude, of eenig [illegible] van lieden [illegible] Zoo weinig [illegible]

[illegible] met die van

[illegible] Het woord [illegible] worden *afgestoken*, [illegible] uitgedrukt: *filicem falce* [illegible] 1519, er van „dat veele [illegible] heide, die op Goeilandt, [illegible] gevonden wordt, gedrongen [illegible] verscheide plaatsen des Gestichts [illegible]

[illegible] Ik denk dat er *vicos* moet [illegible]

Utrecht schier in 't oneindige over de grenzen der veenen. Zij beschuldigden steeds hunne naburen [1]) van de grootste onregtvaardigheid, als die de grenzen overschreden, en turf uit hun veenen haalden, en het had wel den schijn, alsof de naburen, omdat ze magtiger waren [2]), onregt pleegden; maar zelf ontzagen ze in overmoed den grond van een ander niet, maakten er zich meester van, en behielden hem, als door de wapenen verkregen buit. De zaak kwam voor 't geregt. Het eene proces volgde op het andere. Ten laatste werd een gemagtigde ter dezer zake afgevaardigd, Frans Craneveld, om dien altijddurenden twist voor goed te doen eindigen, en de grenzen te bepalen, welke niemand, zonder beboet te worden, mogt overschrijden. En opdat die grensscheiding zonder eenige stoornis zou mogen daargesteld worden, deed hij de landlieden hun woord geven, dat, terwijl hij zijn last volvoerde [3]), allen op genoegzamen afstand van de veenen verwijderd zouden blijven, uitgezonderd twee of drie voorname mannen uit de dorpen.

---

1) *Zij beschuldigden steeds hunne naburen.* HS. *Antiquam viam semper criminandi vicinos ingredientes.* Liv. XXXVIII, 43. „Veterem et obsoletam viam (accusandi) ingressos."

2) *Omdat ze magtiger waren.* Eene onregtvaardige beoordeeling, reeds van ouds bekend. Het is een spreuk in den geest van P. Syrus: *Qui plus potest, videtur facere iniuriam.* Voor 't overige staat in het HS. *Quod suas paludes summa iniuria foderent sentis limitibus, quia opibus plus poterant iniuriam facere videbant, audaces ipsi aliorum invaserunt.* Eene andere hand heeft verbeterd: *summa iniuria transcensis limitibus,* en *aliorum fundos invaserunt.* Ik heb verder veranderd: *quod suas paludes, summa iniuria transscensis limitibus foderent, illi, quia opibus plus poterant, videbantur facere iniuriam; ipsi audaces aliorum fundos invaserunt* sq.

3) *Terwijl hij zijn last volvoerde.* HS. *Procul inde a paludibus in exeq . . . . absisterent.* Eene andere hand heeft op den rand een kruisje gezet. Ik heb aangevuld *in exequendo.* Even zoo schrijft Hortensius eenige regels verder: *nostrum negotium nos exequi permittetis.*

Maar, toen men in Hilversum kwam, stroomde bijna al de heffe van 't Gooische volk uit, gewapend met knoestige knodsen en twee- of drie-tandige vorken. De afgevaardigde schrikte op dat ongewone gezigt, en verwonderde zich, wat die ruwe en ordelooze hoop, dus gewapend, wilde. Hij blijft staan en wacht ze af, tot ze bij hem waren. Op zijn vraag, wat zij met dat wapentuig voor hadden, antwoordden zij met een verward geschreeuw: dat zij niet verstonden, dat er aan hun grond en veenen geroerd werd. Tevens scholden ze dapper op de Utrechtenaren en hun slechte handelwijs [1]) in de veengraverij.

Wel, zeide de afgevaardigde, *ik ben van beide partijen afgevaardigd en hier gekomen, opdat er niet aan uw grond zou geroerd worden.* Zij schreeuwden van tijd tot tijd op dezelfde manier daartegen in. Toen kon de afgevaardigde zulk eene onbeschoftheid niet langer verdragen en sprak: *Ik ga, van waar ik kom. Als ik terugkom, zult gij wel toelaten, dat wij ons van onzen last veilig en gerust kwijten.* Eenige dagen daarna werden twee voorname Hilversummers, Philip Clemens en Thijmen Gilbertsz., opgeroepen naar Mechelen, en aldaar, buiten smaad en schande, als gevangenen bewaard. Toen men bevond, dat zij in geen betrekking tot dien boerenoploop stonden, werden zij vrij naar huis gezonden, met last en bevel, om de hunnen te vermanen, dat zij zich voortaan niet hadden te verzetten tegen gelastigden van wege den Koning, en het hun anders kwalijk zou vergaan. Kort daarop kwam dezelfde afgevaardigde terug en stelde scheidslieden aan van beide partijen, en liet de gronden door een landmeter afscheiden, naar het

---

1) *Op de Utrechtenaren en hun slechte handelwijs.* HS. *Simulque lacerabant multis probris Ultraiectinorum in fodiendo iniurias.* Op den rand staat achter *Ultraiectinorum* een teeken, dat er een woord uitgelaten is. Dat zal geweest zijn *eorumque.* Ik las: *simulque lacerabant multis probris Ultraiectinos, eorumque in fodiendo iniurias.*

scheen met de meeste billijkheid. De Gooische veengraver, niet te vreden met die verdeeling, klaagde dat hem veel te weinig was toebedeeld. De lieden stoorden zich weder niet aan de grenzen. Er werd van weêrskanten in de veenen gevochten: de een gaf den ander de schuld. De Goijers, voor de regtbank te Mechelen gedaagd, riepen de hulp in van een Naardenaar, Jan Arnold Lap, neef, van zusters zijde, van M. Marten van Naarden, eersten Raad in het Hof van den Haag. Deze Lap was meermalen Burgemeester geweest, en muntte uit in verstand en welsprekendheid. Hij verdedigde de zaak tegen de Utrechtschen zoo wel, dat al wat voorheen besloten was, vernietigd werd, en de meting zou herzien worden door een anderen landmeter, Caspar Adriaansz. Hagenaar, die wegens zijne kunde een grooten naam in Holland had. Nu vond men van weêrskanten goed, om dien twist en tweedragt eindelijk te doen ophouden. Geen van beide partijen mogt met geweld op des anderen grond komen graven en rooven. De overtreders zouden met den dood gestraft worden. Men bragt de kaart van de veenen ter tafel, in tegenwoordigheid van den vorigen landmeter, Everard van Schaik, Utrechtenaar. Toen men een eed van hem vorderde, beleed hij ten aanhooren van allen, volmondig, dat hij in het meten gedwaald had [1]). Daarop werd de vorige grensscheiding vernietigd en een nieuwe getrokken. Toen beraadslaagde men over de beste manier om te zorgen, hoe deze grensscheiding het langst in wezen mogt blijven, en er voor de nakomelingen een bewijs en gedenkteeken van den geeindigden twist zoude bestaan: ik zeide, — want men had mij mede tot die bijeenkomst genoodigd, — *ik ben van oordeel, dat er twee, niet hooge, maar sterke palen,*

---

1) *Dat hij in het meten gedwaald had.* HS. *Se in metiendo errasse.* Beter ware: *metando.* Het onderscheid is aangetoond door den grooten taalkenner J. F. Gronov. ad Liv. XXXVIII, 17.

een voet boven den grond, op een hecht voetstuk in de getrokken lijn moeten geplaatst worden, gelijk de Romeinen eens deden op den oever van den Rubicon [1]). *Ik geloof niet dat iemand zoo slecht zal zijn, die te durven uitgraven of vernielen* Dat voorstel werd aangenomen. Maar weinige dagen daarna waren beide palen bij nacht weggenomen, hetzij door Goijers, hetzij door de Stichtschen. Algemeen viel het vermoeden op de Goijers.

Nu kom ik op de inwoners van Naarden terug. Zij legden zich ook met ijver op den landbouw toe, doch oudtijds minder dan in mijn tijd. Hun werkzaamheid bepaalt zich voornamelijk tot het bearbeiden van wol, waardoor de stad bij alle buitenlandsche volken beroemd geworden is. De mannen verrigtten hun werk op het land, de vrouwen zaten onder de meiden [2]), die wol kaarden. Zij sponnen.

---

1) *Op den oever van den Rubicon.* Hortensius teekent bij zijnen Lucanus I, 183, p. 43, aan: *Ad Rubiconem erecta stabat columna marmorea, in qua insculptum erat hoc Senatusconsultum:* IUSSU sq. Ik zal van dat SC. niet spreken: maar ik had gehoopt daar of elders iets te zullen vinden, wat hem zelven en zijne tijden betrof, gelijk die oude geleerden wel eens deden. Ik heb noch in zijnen Lucanus noch in andere stukken iets van dien aart gevonden.

2) *Zaten onder de meiden.* HS. *Uxores inter ancillas carminatrices lanarias lanam faciebant.* HS. *lanariae.* Deeze woorden zijn geheel in den geest der oude Romeinen, wanneer ze spraken van de huiselijke deugden der vrouwen. Hortensius dacht hier aan Plautus Menaechm. V, II, 46. *Dare una opera pensum postules, Inter ancillas sedere iubeas, lanam carere.* Boxhorn merkt daar reeds op, dat ons woord *Kaerders* uit het Latijnsche *carere* ontstaan is. De Latijnen hebben het weer van het Grieksche *xelρειν.* Ik vergelijk het fraaije grafschrift op eene Claudia in Burmans Anthol, T. II, p. 104. *Domum servavit. Lanam fecit.* Burman heeft daar meer hierop betrekkelijk aangeteekend. Hortensius kende ook de verzen van Ovid. Fast. II, 741, sq. „Inde cito passu petitur Lucretia; nebat; Ante thorum calathi, lanaque mollis erat. Lumen ad exiguum famulae data pensa trahebant. Inter quas tenui sic ait ipsa sono. Metam. IV, 219, inter Bis sex Leucotheen famulas ad

Andere mannen weefden lakens: een menigte volders maakten ze glad met voldersleem en pis [1]). Er werd voorheen door dezen wol-arbeid zoo veel geld gewonnen, dat de stad, die in den beginne niet fraai mogt heeten, allengs door zeer schoone gebouwen werd opgesierd, en de voorzaten hunnen nakomelingen schatten nalieten. Daar de lakenweverij in zoo groot aanzien en bloei stond, deed men weinig aan den akkerbouw. De landerijen lagen onbewerkt, men liet ze aan heide en onkruid over [2]) of deed ze voor geringen prijs aan rijke wevers over, die ze gaarne opkochten. Daardoor werden sommigen zoo vermogend in landerijen en vaste goederen, dat ze de groote heeren evenaarden. Hun nakroost bestuurde het door erfenis verkregen goed niet wijselijk, noch hield het bijeen.

Daar nu deze tak van bedrijvigheid zoo veel winst opleverde, werd het aanzien en getal der volders soo groot, dat ze met de burgerij gelijk stonden, en zich boven de Overheid poogden te verheffen. Immers toen zij gedwongen werden om, in plaats van gereed geld, spek, brood, kaas en waren tot loon te ontvangen, en men hun dat duurder aanrekende, dan ze het elders konden koopen, meenden ze dergelijk bedrog en onregt niet langer te mogen verdragen. Ze staken de hoofden bijeen, stonden eindelijk gewapend op, en er werd midden op de markt met

---

lumina cernit, Levia versato ducentem stamina fuso." Hortensius noemt *carminatrices*. In zijnen tijd zullen de mannen dat werk verrigt hebben, gelijk elders, ook te Leyden. Orlers in de Beschrijvinge enz. p. 180. „Waaraan een groote menichte van persoonen van alle handwercken, als wollewasschers, velleploters, wevers, kamsters, (vermits het kammen ofte kemmen te dier tijden meest bij de vrouwen ghedaen wierde) vollers, verwers, ende verscheyden andere handwercken aen de draperie hangende, daghelicx de handen vol werex hadden."

1) *Volders leem en pis.* HS. *Gleba fullonia et urina humana.*

2) *Aan heide en onkruid over.* Het onder de boeren hier gebruikelijk woord is: ze lieten het land *verdriesten.*

wederzijdsch gevaar gevochten. Er was toen in de stad een Gijsbert van Nijenrode [1]), een krijgshaftig man, gezien bij 't volk, aangenaam bij Overheid en Burgerij. Onder zijn bevel streden de gewapende burgers tegen de volders en de heffe des volks, die geen aanvoerder hadden. De volders zetten het op een loopen, de hoofden lieten zich met touwen van de muren glijden en ontkwamen het, de overige verschuilden zich in de stad. Maar zonder de volders kon men de weverijen niet aan den gang houden. De Overheid kondigde op haar woord vergeven en vergeten af, en riep ze terug. Daarop kwam heer Gerard van Assendelft in de stad. Hij was lid in het Hof in 's Hage, en gezonden om kennis van 't gebeurde te nemen, en de onlusten bij te leggen. Hij riep de volders bijeen en gaf hun eene strenge berisping, schonk hun, op hun bidden, vergiffenis, op voorwaarde dat zij voortaan de Overheid gehoorzaam zouden zijn. Die zachtmoedigheid en spoedige vergiffenis, scheen toen meer in 't algemeene belang te zijn, dan een groote gestrengheid en zware straf-oefening tegen de oproerlingen. Want de een kon den ander niet missen, en de weverijen moesten wel zonder de volders te gronde gaan [2]). En in trouwe: gematigdheid na een behaalde overwinning [3]) is loffelijker dan de overwinning zelve, ge-

---

1) *Gijsbert van Nyenrode.* HS. *Giisbertus a Nicurodo.* Het moet zijn *Neorodo*, gelijk *Neoecclesia*, of *Nurodo*, gelijk *Nuveldus.*

2) *Weverijen te gronde gaan.* De volders en wevers waren dikwijls oproerig, b. v. te Hoorn onder de Regering van Karel den Stouten, wegens verhooging van de accijnsen op vreemde bieren. Hun straf en vlucht deed de bloeijende lakenweverijen te niete gaan. Abbing uit Velius, in Geschiedenis van Hoorn, p. 6.

3) *Gematigheid na eene behaalde overwinning* enz. HS. *Modestia post victoriam multo laudabilior ipsa victoria est, ut quidam sapienter dixit.* Uit Livius XXXVI, 21. „Multo modestia post victoriam, quam ipsa victoria laudabilior." Hortensius maakt tot een spreuk, wat bij Livius verhaal is.

lijk iemand wijselijk opmerkt. Door die inschikkelijkheid kwam het, dat er naderhand nimmermeer met geweld en bloedstorting over die zaak, tusschen Overheid en volders getwist werd. Toen gelastte Assendelft de Burgerij en den Raad, de volders in gereed geld te betalen, en hun in 't aanrekenen van waren [1]) niet te kort te doen. Zoo bleef de vrede en vriendschap tusschen wevers en volders in stand.

Wat voorts de liefde en zucht voor de letteren betreft, daarin leverde Naarden vele beroemde mannen op, b. v.: Mr. Marten [2]), zoon van den Burgemeester Jacob Gerbrandsz., voorheen president van den Hove van Utrecht, toen Lieutenant van den Gouverneur [3]) van Groningen, ten laatste, eerste Raad in den Haag. Daarenboven Mr. Theodoricus Deinius [4]), Raad te Mechelen. Ook zijn er

---

1) *In 't aanrekenen van waren.* HS. *Ut fullonibus pecunia in numerato mercedem solverent, in mercis aestimando illos fraudari.* Ik heb veranderd: *neve in merces aestimando illos fraudarent.*

2) *Mr. Marten.* Mr. Marten van Naerden was een van de vier vreemde Regtsgeleerden, die in 1527 door de Landvoogdes naar Friesland gezonden werden als Raden in het Hof, die dagelijks voor achttien stuivers vijf uren zouden te regt zitten. In 1537 werd hij in het Hof van Holland verplaatst, vervolgens tot President van het Hof te Utrecht, later Lieutenant van den Vorst te Groningen gesteld, en na deze bediening verlaten te hebben, op nieuw als lid van den Hove van Holland aangenomen en in zijn vorigen rang erkend. Hij overleed in 1566, eenen goeden naam, door kunde en gematigdheid verworven, nalatende. Hij was gehuwd aan Auck van Donia. Scheltema, *Staatkundig Nederland.* Emmius in Hist. Fris. l. 59, noemt hem in 't jaar 1545: „Martinum Nerdensem, iureconsultum, *Camerae Groninganae praesidem.*"

3) *Lieutenant van den Gouverneur.* HS. *Vicarium praefecti Groningensis.* Dat is, meen ik, zoo veel als *onderprefect*, plaatsbekleeder van den Stadhouder, Gouverneur. Ik vat niet regt, hoe Scheltema hem Lieutenant *van den Vorst* kan noemen. Karel V was de *Princeps, Vorst.*

4) *Deinius.* HS. *Deinium.* De naam komt mij verdacht voor. Die

hier geboren, die naderhand zeer voorname scholen in Holland bestuurd hebben. In later tijd werd men opgewekt door 't voorbeeld van andere steden. De Regering beseefte het gemeen en bijzonder belang [1]), hetwelk er in gelegen was, dat de kinderen op eigen geboorteplaats onderwezen werden, voornamelijk die, wier ouders het niet konden bekostigen om ze naar vreemde scholen te zenden. Men beriep mij in 't jaar 1544 tot het inrichten en besturen eener school [2]). Amersfoort was pas door Marten

---

van *Dunias* is bekender, en kan beteekenen *Verduin*, *van Duin*, *van Duinen*, ook *van der Duinen*. Verdunii, Verdani, Vanderdunii, Dunii, waren het bekende adellijke geslacht, waarover Reinerus van der Duin in de Epist. uitgegeven door Gabbema, p. 596. Onze *Dunias* behoefde niet tot dat geslacht te behooren. Ook een tijdgenoot van Hadrianus Junius, droeg den naam van *Dunias*. Hij was van Hoorn. Zie Abbing Geschied. p. 107. De Heer Perk meent, dat er niets moet veranderd worden, omdat de naam *Drinias* meermalen in stukken van dien tijd voorkomt.

1) *Beseefte het algemeen en bijzonder belang.* HS. *Quanti omnium referret liberos domi informari.* Ik heb *conscii* na het woord *referret* ingevuld. Het schijnt ook dat Lap in zijn HS. zoo gelezen heeft. Hij zegt: *Senatus Nardenus ad studia literarum promus, et aliarum Rerumpublicarum exemplo excitatus, simul publica simul privata utilitate motus, quanti omnium referret conscius* sq.

2) *Tot het inrigten en besturen eener school.* De Heer Mr. G. Mees, Az. schreef eene verhandeling over *Lambertus Hortensius van Montfoort als Geschiedschrijver*, welke verhandeling in 1836 door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap met regt bekroond is. Deze plaats was hem bekend uit het levensberigt, dat Lap over Hortensius gaf: „Daaruit, zegt hij, zoude men vermoeden, dat er eene geheel nieuwe inrichting te Naarden werd gevestigd. Uit Vriemoet Athenae Frisiacae, p. 29, blijkt, dat Antonius van der Linden, Praeceptor was aan de school te Naarden, en verzocht dat Hortensius boven hem als Rector werd aangesteld; het geen eene reeds bestaande inrigting van onderwijs zeker stelt." Ik geloof dat wij hier onderscheid moeten maken tusschen eene *private* en *publieke* school. Waar geen publieke Latijnsche school was, vond men gewoonlijk iemand, die als privaat-docent in de oude talen des begeerenden op weg hielp, of ook geregeld onderwees. Antonius van der

van Rossum veroverd en ik bevond mij op het Slot ter Haere, bij Heer Dirk van Zuilen [1]), Ridder van 't Gulden Vlies. Toen heb ik, niet zonder eenige vermaardheid, ik weet niet waardoor verdiend, misschien onverdiende [2]) ver-

---

Linden zal zoodanig persoon geweest zijn, en de Regering onder het oog gebragt hebben, dat het aantal leerlingen en het belang der stad en van vele ouders eene eigenlijke publieke school vorderden, en hij zich met het eerste onderwijs zou blijven belasten, en gaarn zou zien, dat een ander boven hem geplaatst werd. Gelijk dit zedig gevoel van zich zelf hem tot eer verstrekt, zoo waren het waarschijnlijk ook de vele bezigheden, die hem tot nog toe verhinderd hadden en verhinderden om zoo geleerd te worden, als hij meende dat een Rector zijn moest, en er een man van naam vereischt werd om de nieuwe publieke school dadelijk zeker aanzien bij te zetten, wat hij, profeet in eigen vaderland en door geene schriften bekend, er niet aan geven kon. We leeren hem eenigzins kennen uit Vriemoet. die het leven van Henricus Antonii Nerdenus, S. Theologiae Professor, dus beschrijft: „Patriam habuit Nar„dam Hollandiae tractus Goilandici oppidum. Natus d. 13 Febr. a. „1546 patre Antonio, cantore in choro et ludimagistro, Lamberti Hor„tensii, quem sibi superiorem adiungi a consulibus impetraverat, col„lega; secretarii denique partibus fungente; sacris Papisticis diu addicto, „nisi quod de iustitia Dei, h. e. iure filiorum Dei, quod in Christo, „per fidem per Spiritum ipsius unum corpus cum ipso facti, obtinemus, „qui religionis Christianae apex est, integram semper habuerit sententiam. „Matre, *Henrica*, Hermanni Loosdrechtani, viri probissimi et integer„rimi filia. Avus paternus, Henricus Regnerus, civis fuerat Harderovi„cenus: sed qui, domo sua incendio urbis (eodem, credo, universali illo, „quod contigit a. 1503) consumta, opibus accisis, Nardae consedit."

1) *Dirk van Zuilen.* HS. *Theodorum.* Het zal moeten zijn *Theodoricum*, schoon Lap hem ook *Theodorum* noemt. Hortensius noemt hem in den opdragt der *Satirae*, en de *Equites* van Aristophanes, *Theodoricum.* Dirk van Zuilen ontving in 1535 de beleening van het huis *de Haar*, onder Vleuten, leenroerig aan het huis van Vianen. *Theodoricus* is *Diederik*, *Dirk.*

2) *Misschien onverdiende.* HS. *Cum gloria, nescio quare.* Ik weet niet *waarom*; eenige vermaardheid die mij misschien niet toekwam. Lap las in zijn HS. *nescio quanta.* Hortensius zal, dunkt mij, geschreven hebben *cum gloria nescio qua.*

maardheid [1]), ten minste tot merkelijk nut van 't algemeen, gedurende acht en twintig jaar, het onderwijs der jeugd

---

1) *Niet zonder eenige vermaardheid.* Zoo werd hij ook te Delft beroepen. Lap: „Ad Hortensium hic quiete agentem, varia scriptione clarum, adeoque clarum, ut supra literatorum vulgus emineret, cum a. 1557 schola Delphensis Rectore careret, Consulum iussu scripsit Adrianus Aleidius, civitati a pensionibus, ut vocant, Asiatica verborum ubertate, civitatem expetere Rectorem, qualem ipse colore vario depingebat. Hortensius ad eius literas Laconice hoc modo respondit: *Angelum quaeritis. Homo sum. Valete.* In dat jaar 1557 was Rector te Delft Hendrik van Geldorp, d. i. Henricus Castritius. Hij was verdacht van ketterij. Ruard Tapper vlamde reeds op hem. Maar Castritius zorgde voor zijn behoud. Eerst hield hij goed gelaat en bood zich ter purge aan, bij zijn dagelijkschen regter. Tapper sloeg het af. Toen maakte hij zich uit de voeten. Zie de Voorlezing van Prof. H. W. Tydeman in de *Vrije Fries*, Deel X, p. 153 en aanteekeningen p. 172. Hortensius werd dus in de plaats van Castritius beroepen. In het Memoriaal van Burgemeesteren te Delft, gelijk mij medegedeeld is, staat, dat Mr. Hendrik Geldorpius tot Nov. 1557 tractement ontving en den laatsten Februarij 1558 werd opgevolgd door Mr. Basilius Pithenius, als Rector in de groote scholen. Het schijnt dat men niet wist, dat Hortensius zelf in zake van ketterij niet zuiver was. Misschien noemden de boeren in den omtrek van Naarden hem nog niet *den Lutherschen Paep*. De Pensionaris van Delft sprak dan in den beroepsbrief ook niet over orthodoxie, maar voegde er *eene heusche vermaninge bij, van zich voor Bacchus en zijne gezellen te wachten*, gelijk Halma in het Tooneel der Nederl. verhaalt, ik weet niet op welk gezag. Intusschen spreekt Lap er ook van, dat hij drinken en omgang met lieden van minderen stand meer beminde, dan voegzaam was. Mees verdient daarover te worden gelezen p. 40. In 't algemeen houde men in 't oog, dat een goede teug en vrolijkheid, vooral op gastmalen, zelfs onder de aanzienlijkste lieden meer in zwang was, dan men gewoonlijk denkt. Castritius nam wraak op Ruard Tapper door zijne Satire: „Clariss. Theologi D. Ruardi Tappart, Enchusani, hereticae pravitatis primarii et generalis inquisitoris, Cancellarii Celeberrimae Academiae Lovaniensis, pridem inconsolabili luctu defuncti, Apotheosis. Gratiano vero Theologiae Baccalaureo autore. Dialogi Interlocutores. Ruardus, Genius, Petrus, Cerberus, Chorus inferorum. Het schijnt gedrukt te Francfort, 1558."

te Naarden bestuurd, tot op den laatsten dag van die allerrampzaligste verwoesting, waarbij ik al wat ik bezat, verloor [1]).

In het kiezen der Overheid volgde men vele jaren lang het oude regt en het voorvaderlijk gebruik, en benoemde

---

1) De levensloop van Hortensius schijnt deze geweest te zijn: Hij verliet Leuven in of voor 1527; onderwees toen aan de Latijnsche school te Utrecht; verliet Utrecht in 1534; en ging naar Deventer, waarschijnlijk ook als onderwijzer. Wanneer en waarom hij Deventer verliet, heb ik niet kunnen vernemen. In allen gevalle was hij gehuisvest op het slot ten Haere, toen hij in 1544 te Naarden beroepen werd. Hortensius neemt in het lange *Carmen Elegiacum ad studiosam iuventutem scholae Ultraiectinae, cum Daventriam demigraret, a.* 1534, afscheid van zijne leerlingen; spreekt van de schrijvers, die hij hun verklaard heeft, en raadt hun vooral de beoefening der Grieksche taal aan, als de bron van alle geleerdheid. Men zou er bijna uit opmaken, dat hij Rector te Utrecht geweest was. Het slot is: *Accipe digressus nostra haec monumenta diserta Hortensi his longum docta iuventa vale.* De Heer Dr. A. Ekker, in zijn geschrift: *De Hieronymusschool te Utrecht*, onlangs in het licht gegeven, stelt met Delprat, dat Hortensius voornamelijk les gaf in de Geschiedenis. En er waren onder de schrijvers, die Hortensius in dat Afscheidsvers vermeldt, ook Geschiedschrijvers, met name Livius, wiens voorbeeld hij zich meest ter navolging voorstelde: wat de Heer Mees ook heeft opgemerkt. De onderwijzers worden door Ekker dus opgenoemd: Johannes Rode (bekend met Luther, Oecolampadius en Zwinglius), te Utrecht niet meer veilig, was reeds in 1527 Predikant te Norden, O. Friesland. Na Rode, Theodorus Cornelius Berg; na Berg, Hortensius in 1527. Dan wordt genoemd Georgius Macropedius, waarschijnlijk van 1540—1553. Tot aanvulling kan misschien dienen, wat ik vind in eene Notariele acte, in 't bezit van den Heer Perk. Bij die acte wordt in 1536 eene praebende gegeven aan Jacob van der Borch. Onder de getuigen komt voor *Joannes Wilhelmi, Rector Scholarum Ecclesiae Sancti Joannis.* — Misschien bragt het verblijf van Hortensius te Deventer er wel iets aan toe, dat hij zijn werk de *Bello Germanico*, Basil. 1560, opdroeg *ad ampliss. ordinem Senatorium Reip. Daventriensis.* Schoon hij het alleen in betrekking brengt met het overlijden van Maximiliaan Graaf van Buren.

leden van den Raad zonder eerzucht of tweedragt. Maar toen de eerzucht, die groote Staten in 't verderf stort, de eendragt verscheurde, ging alles verkeerd. Eenigen stonden er op, die zich, met uitsluiting van zekere lieden, de Regering aanmatigden. Dezen verdeelden eenige jaren lang de posten van regering onder elkander, lieten niemand dan die van hun partij was, in den Raad toe. Er viel echter niets op hen te zeggen; zij zagen naar ouder gewoonte naauwkeurig toe wat er ontvangen en uitgegeven werd. Maar zij bleven niet lang aan het bestuur. Het stemmen in eene volksvergadering is wisselend, gelijk de golven in zee. Anderen grepen op hun beurt [1]) naar 't roer, en hielden het met sterke hand, tot op het laatste oogenblik vast. Die het te voren hielden, bleven ambteloos. Nu trad een willekeurig Bestuur op. Keuren werden vernietigd, anderen doorgedreven. Het volk vreesde die Overheid meer dan het haar lief had, en geen mensch was tegen haar trotschheid veilig. Die onstuimigheid verwekte haat. De tijd verzachtte den haat wel eenigermate, maar nam hem niet weg. Het ontbrak niet aan lieden, die zich uit verontwaardiging tegen de Overheid poogden te verzetten, door rekenschap van ontvangst en uitgave te vorderen. Doch hoe hardnekkiger zij het eischten, hoe heviger de Overheid, òf weigerde [2]), òf rekenschap deed aan lieden die haar toegedaan waren. Toen door zulk gedrag eene veete ontkiemde, die slechte gevolgen had [3]), wilden zij, die nu ambteloos waren, dat de verkiezing bij 't lot zou geschieden.

---

1) *Op hun beurt.* Hier staat in het HS. een woord, dat het meest gelijkt op *invicem.*

2) *Of weigerde.* HS. *Hoc ferocius vel . . . . . vel sui albi hominibus reddebant.* Ik heb de open plaats met *negabant* aangevuld.

3) *Slechte gevolgen had.* HS. *Multa ab his paulatim cum prava moribus inducerent, hi qui* sq. Onder *inducerent* staat een teeken, dat het woord bedorven is. De zin eischt *inducerentur.*

Zij maakten dadelijk een lijst op en lieten die teekenen door burgeren, die van datzelfde gevoelen waren. Naauwelijks hadden die van den Raad [1]) dat vernomen, of ze begrepen, dat men ze spoedig meester — en zij van hun ambten ontzet — zouden worden [2]). Toen het eindelijk tot dadelijkheden scheen te zullen komen, keerden zij geweld met geweld, en namen het volgende raadsbesluit: niemand, die zijn naam op de lijst gezet had, zal in den Raad gekozen worden; er zal nimmer een voorstel gedaan worden om hem weer te kiezen. Aan dit besluit hebben ze zich standvastig, tot op den laatsten dag, gehouden.

In zake van godsdienst zijn de Naarders steeds naauwgezet geweest, eenigen uitgezonderd, die in den ban zijn gedaan met verbeurdverklaring van goederen. Zoo vindt men overal de kwaden onder de goeden vermengd.

In die eerste geuzen-onlusten [3]), waardoor bijna alle andere steden geschokt werden, stond Naarden schier alleen onbewogen. Men wist er van geen beeldstormerij, er was geen vreemde preêker te zien, geen beeld of schilderij werd van zijn plaats genomen of aangeroerd. Gedu-

---

1) *Naauwelijks hadden die van den Raad.* HS. *ā id senatus adverteret.* Ik heb veranderd *cum id senatus adverteret.*

2) *Dat men hen spoedig meester zou worden.* HS. *Reputans hac via creandi magistratus brevi futurum ut in ordinem . . . . . tandem ipse et rem spectare ad actionem . . . . . De aliis* sq. Met den zin komt overeen: *in ordinem cogeretur tandem ipse, et rem spectare ad actionem, vi restitit. De aliis* sq.

3) *In die eerste Geuzen-onlusten.* In het jaar 1566. Toen begon Hortensius Lucanus te verklaren: „Quamvis, zegt hij in de Voorrede, „quotidianis curis plus quam satis obrutus eram, eo tamen libentius „laborem suscepi, quo magis animum meum ab Iconomachorum furore „tantisper avocarem (coeperat enim is omnibus his regionibus passim „grassari, quamvis apud nos id temporis nihil novatum fuit), ne audirem „neu distringerer iis, quae mentem a sede sua submoverent et cruciatum „inveherent." In 1572 had hij dien arbeid bijna voltooid, waarover we nader zullen spreken.

rende de dagen der herfstfeesten [1]), die op den dertigsten van Augustus invallen, sloot men kerk en kerkhof en liet ze door gewapende manschappen bewaken, om alle geweld tegen te gaan. Gewapende manschappen, door Burgemeesters gekozen, trokken op en neêr door de stad, uit vrees voor geweld, dat al ligt van buiten kon komen. Hierdoor legden zij veel lof in bij de Gouvernante, en werd hun naderhand heuschelijk dank gezegd door de afgevaardigden, — die hier tweemaal kwamen om te vernemen, hoe het met de zaken gesteld was —, omdat zij standvastig bij de oude trouw en godsdienst gebleven waren, terwijl andere Steden daarvan waren afgevallen.

Ook in het opbrengen van belastingen en jaarlijksche omslagen, en in het betalen van die penningen [2]), die onlangs van hoogerhand zijn uitgeschreven, waren ze andere

---

1) *Herfstfeesten.* HS. *Nullae picturae loco motae tactaeve fuerunt . . . . . autumnalium diebus, quae in tertium Cal. Septembr. incidunt.* Ik las: — — *fuerunt. Festorum autumnalium diebus* sq. Welk soort van feesten hier bedoeld worden, weet ik niet. Ik dacht aan feesten, die met het kerkelijke in verband stonden. Zoo wordt St. Maarten wel eens in oude stukken genaamd *festa hibernalia.* Maar zoo iets waren de *autumnalia* niet. Waarschijnlijk dus een soort van *kermis.* De *kermis* valt nu wel op een anderen tijd in. Maar hoe dikwijls zijn de kermissen verzet!

2) *Penningen.* HS. *Exactionibus nuper imperatis.* In het jaar 1569. Het was zeker te verwonderen, dat de Naarders zoo vreedig waren in het opbrengen van den tienden penning, die voornamelijk ook drukte op de draperie. De Staten, in Brussel vergaderd, merkten reeds aan, wat Strada VII, p. 420 schrijft: „antequam panni, tapetes quaeque „alia tectilia conficiantur distrahanturque, solvendam esse decimam pro „lana, inde pro filo, tum pro textura tincturaque, ac pluribus huiusmodi „artificiis." Geen wonder, dat over 't algemeen de haat tegen den *tienden* penning zoo hevig was, gelijk de Groot kort en krachtig uitdrukt: *omnia dabant, ne decimam darent.* Voor 't overige houde men in het berigt van Hortensius in het oog, dat onder Alva de belastingen hier en daar door zware sommen werden afgekocht.

Steden vooruit. Men ging in het schatten van ieders inkomsten met geen slinksche streeken te werk om den Koning te benadeelen, gelijk de Regering in andere steden wel deed. Werd er eene belasting gelegd op landerijen, huizen of haardsteden, men was eerlijk in 't opgeven van de waarde, en koos bekwame en gemoedelijke mannen om de zaak te regelen.

Zoodoende stonden die van Naarden altijd in zeer groote eer en achting bij den Vorst, den Hoogen Raad en door geleerdheid uitmuntende mannen van staat. Zij verzochten nooit iets bij smeekschrift, dat zij niet verkregen. Had iemand in zake van geweven goederen eene dwaling begaan, of bedrog gepleegd, hij werd door keurmeesters en Overheid [1]) gestreng, ten voorbeelde van anderen, gestraft. Men ontwierp een algemeenen regel, schreef nieuwe wetten voor, en bepaalde boete voor de overtreders

Tot dusver over de Naarders, wat hun eigen zaken en hunne betrekking tot elkander aangaat. Nu moet ik spreken over zaken, die buiten de stad voorvielen en waarin ze betrokken waren.

Toen de Geuzen andermaal het hoofd opstaken, en alle Hollandsche Steden tot den Prins van Oranje overgingen, bleef men hier lang getrouw aan eed en pligt. Er waren er, die de zaken ook naar de zijde der Geuzen poogden te wenden; maar de Raad en de aanzienlijken des volks deden hun best, om 't bij het oude te houden. Sommigen van den Raad spraken over het innemen van bezetting, door den Heer van Bossu, Gouverneur van Holland, te verleenen, en schenen voldoende te betoogen, dat die bezetting niemand tot last zou zijn. Maar het opgeruide

---

1) *Keurmeesters en Overheid.* HS. *Censores una cum magistratu.* Ik denk gelijk te Leyden: Orlers, p. 177. „Vier waerdyns, dewelke naest de Magistraten het opperste gebied ende toesicht over de Neringe hadden," enz.

volk, dat in menigte in 't stadhuis gekomen was, morde en schreeuwde uit alle magt, dat dit niet kon gebeuren. Doch tegen niemand barstte grooter gramschap en verontwaardiging los, dan tegen den Burgemeester Joan Arnold, toen hij over den tienden penning sprak, en raadde, dat men dien zou opbrengen. De zaak scheen op geweld en verzet tegen de Overheid te zullen uitloopen. De Raad zag het ergste in 't verschiet. Om de vrees voor bezetting weg te nemen, koos hij acht mannen uit het volk, en gaf hun het bevel over eene wacht [1]). Dit deden zij uit zekeren haat, om het volk te bezwaren; maar de maatregel was zeer verkeerd: want zij hadden geen genoegzaam gezag over de wacht. Deze bewaakte zorgvuldig bij dag de poorten, bij nacht de muren, en had in last toe te zien [2]), dat de Geuzen niet inbraken. De Raad voegde er eene vermaning bij, dat, daar het volk geen bezetting wilde, de wacht

---

1) *Gaf hun het bevel over eene wacht.* De geschiedenis heeft het voor- en nadeel van zoodanige wachten ten allen tijde aangetoond. De aanmerking van Hortensius is zeer juist. Wij vinden dikwijls wachten van die soort in de onlusten van die dagen, b. v. te Amersfoort, waar de burgers werden opgeroepen om des nachts de wallen te bewaken; er werd bepaald wie *waakvrij* waren, men stelde *waakmeesters* aan enz. Zie van Bemmel in de Beschrijving van Amersfoort.

2) *Had in last toe te zien.* HS. *Jisque mandatum fuit, viderent ne . . . . . quoniam plebs praesidia recusaret, monebantque ut neutro . . . . . sed interea sq.* Ik heb het ontbrekende dus aangevuld: „viderent *ne Gosii irrumperent*, quoniam plebs praesidia recusaret, monebantque ut neutro *inclinarent*. Sed interea sq. Hortensius zegt straks, hier op doelende: *cum stat neutro inclinare.* Voor 't overige was dit de gewone loop der zaken, ook te Amersfoort in 1572. Van Bemmel meldt het uit een geschrift van dien tijd, pag. 274. „Op St. Agapitus dagh is des Conings volk gekomen ende hebben de stad opgeeyscht. De Borgers antwoorden, dat sy de stad vry wilden houden, ende nemen geen van beiden partijen in. Daarover des Coninkx volk is vertrokken, ende die Geusgesint waeren, hebben de Geusen ontboden, ende sijn des anderen daags gecomen ende met triumph ingehaalt."

zich onzijdig zou houden. Intusschen gingen eenige Geldersche Steden tot de Geuzen over; de Overijsselsche, behalve Deventer, vielen van den Koning af; ook kwamen sommigen in Waterland, niet ver van Naarden, in opstand. Zeeroovers maakten van den eenen kant uit Enkhuizen, van den anderen uit Harderwijk, de Zuiderzee onveilig. Men rustte in den omtrek van Amsterdam een vloot uit om ze te vervolgen, doch met weinig goeden uitslag.

In die dagen kwam de Graaf van Bossu bij Naarden met eenige overdekte wagens. Toen men ze in de verte zag, sloot het volk, zonder dat de Overheid er last toe gaf, de poorten. De Graaf reed de stad om en was nu bij het Leprozen-huis, dat ongeveer vijftig schreden van de stad verwijderd is. Hij vraagt een burger, of de stedelingen steeds de stad zoo zorgvuldig bewaakten. De burger zeide: ja, maar dat ze niet wisten, dat hij de Graaf was: *Laat ze maar voortgaan de stad zoo te bewaken*, antwoordde de Graaf; doch dat buitensluiten [1]) trof hem dieper in 't hart dan men zoude denken.

Onder dit alles speelden de Geuzen den baas op de Zuiderzee, voor eigen rekening [2]), zonder oppervoogd, en deel-

---

1) *Dat buitensluiten.* HS. *Sed exclusio via altius in pectus eius descendit, quam credere erat.* Lees: *exclusio ea.* Voorts had Hortensius de woorden van Sallust. B. Jugurth, XI, in gedachte: *quod verbum in pectus Jugurthae altius, quam quisquam ratus, descendit.*

2) *Voor eigen rekening* enz. Lodewijk van Nassau gaf toch reeds in 1568 bestellingen aan Sonoy en Prins Willem van Oranje had op een en ander orde gesteld in de maand Augustus 1570. De ordonnantie uit Dillenburg staat bij Bor. Wat den buit betreft: „de buiten sullen in drie delen gedeelt werden, te weten, een derde part voor mijn Heere den Prince, een ander derde part voor de Capiteinen, die daer op onderhouden sullen haer schepen met victualie en andere notelijke saken, en het leste derde part sal sijn voor de soldaten en schippers, blijvende de tiende voor den Admiraal." De Groot, Annal. I, p. 35, vat alles kort te zaam: „Audacissimus quisque Belgica extorres et inops exsi-

den den roof onder elkander. Ze noemden zich vrijbuiters [1]), een ruw en allerslechtst soort van heiligschendend volk. Ze deden gedurig strooptogten in Gooiland; het was hun maar om plunderen te doen. Hun aanvoerder was Jan

---

lium metuentes, in naves se coniecerant, aliasque complures obvias per vim nacti, aucto numero, praedabundi Oceano et per oram maritimam vagabantur. In hanc multitudinem Arausionensis, quamquam ius et regimen aberant, speciem imperii retinebat, distributis per codicillos potestatibus." *De Geschiedenis der Watergeuzen* door P. A. van Groningen, Leyden 1840, verspreidt veel licht over dat volk en den geest dier tijden.

1) *Ze noemden zich vrijbuiters.* HS. *Rude libertinos se appellabant, sacrilegorum pessimum hominum genus.* Ik begrijp niet wat *rude libertini* kan beteekenen, en vermoed dat de afschrijver *rude* niet op zijn plaats gezet heeft. Leest men: *Libertinos se appellabant, rude sacrilegorum pessimum hominum genus* is het duidelijk. Hortensius schijnt door *libertini* uitgedrukt te hebben, wat men *vrijbuiters* noemde; ze zouden zich zelf dan ook niet *praedones* genoemd hebben. Van Meteren gebruikt dat woord ook: *die men doen Watergeuzen en vrijbuiters noemde.* Ik zal hier van de *Geuzen*, *wilde* Geuzen, *bosch*-Geuzen enz. niet spreken. Van Groningen gaat de verschillende benamingen met stilzwijgen voorbij. In het Latijn heeten ze *Geusii*, *Gueusii*, *Gheusii*; bij Hortensius steeds *Gosii*. Zou hij misschien gedacht hebben aan *Goes*, *Goos*, dat in Friesland een *gans* beteekent? De eerste Watergeuzen waren Friesen, en ze maakten onder de acht en negentig bevelhebbers, door van Groningen vermeld, ten minsten een vijfde gedeelte uit. Zij werden dan ook wel *Waterganzen* genaamd. Strada VII, p. 432. „Saepenumero Gheusii, tum qui in urbe degentes, *urbanique* dicti; tum qui saltus obsedere, ac *silvestres* nominati; soli demum *aquatiles*, sic enim, et *maritimi* quoque *anseres* vulgo appellati sunt." Dat zou dan zijn: *Stadgeuzen*, *boschgeuzen*, *watergeuzen*, *waterganzen*. De klank van het woord gaf gereede aanleiding tot die benaming: *geus*, *gus*, *goes*, *goos*. Arkstée in *Nijmegen* enz. p. 106, vond achter een Oud Misboek met Gothische letteren aangeteekend: „In den jaer ons Heeren 1566 in den oest off daer omtrent, isser eyn secte opgestaen teghens die Geestelyckę, welcke genoemt is die Goesen." Wat in 't eerst schimpnaam is, wordt door de beschimpten dikwijls als eernaam aangenomen.

Kruysbergen, voorheen priester in Nichtevecht. Hij had tot ambtgenoot een Gooischen balling, leeglooper en bemoei-al, een ondeugend mensch, hopman Luis geheeten. Niemand werd door hen feller geplaagd dan dorpspriesters en hoogere geestelijken [1]) buiten steden en vlekken; ze persten hun geld naar willekeur af. Zelfs voerden zij rijke boeren, bij nacht, als gevangenen met zich. Den dag voor Pinkster verhuisden de Canunniken van Oud-Naarden, die de roovers niet langer durfden afwachten, des nachts naar de stad. In dien zelfden nacht kwamen er eenigen aan wal, uit een kleinen kaper, waarmede zij de zee onveilig maakten. Het water nu was ter dier plaatse niet zeer diep. Toen ze zagen dat het klooster eenzaam en verlaten was, en daar zij de vertrekken, gangen en schuilhoeken niet kenden, rigtten zij weinig schade aan in het huis, en gingen tegen het aanbreken van het daglicht weêr heen, en namen een boer mede. In het duister vreesden ze meer dan zij zelven gevreesd werden, en waren in angst dat men hen zoude onderscheppen. Doch men vertrouwde zich niet langer op zee, noch op 't aan zee gelegen land. Middelerwijl werd Kampen in Overijssel [2]) genomen. De Geuzen hielden zich daar langer op dan voor hun zaak goed was.

---

1) *Dan dorpspriesters en hoogere geestelijken.* Natuurlijk. Daar was de meeste buit te behalen en konden de Geuzen het spoedigst voorzien in hunne eerste behoeften, spijs, drank, kleederen enz. Ook viel er zeer veel te zeggen op het gedrag der geestelijken. De zaak is bekend uit vroegere en latere tijden. Zie Mees, p. 20, 21. De schriften van Erasmus zijn er vol van. Die van Hortensius bevestigen het. De onpartijdigheid eischt, dat de Geuzen en die hun zaak gunstig waren, niet alleen beschuldigd worden. Van Groningen spreekt, naar mijn inzien, juist over den oorsprong van dien haat, en berispt voor 't overige in beide partijen, wat te berispen was.

2) *Kampen in Overijssel.* HS. *Camporum vi Transiselanis urbe capta.* Lees *in Transiselanis.* De afschrijver was zeer onkundig. Ik zal in het vervolg diergelijke misslagen niet vermelden.

Een afgevaardigde van den Naarder Raad werd naar den Graaf van Bossu gezonden, om zich te verontschuldigen, dat men onlangs de poorten voor hem gesloten had. Men bekende schuld en wist dat dit iets baten zou. De Graaf nam dit, vooral de schuldbekentenis, ten goede op. Hij gaf tevens, zoodra hij vernam dat het volk geen bezetting verlangde, een brief aan den Raad mede terug, houdende dat de schuldbelijdenis hem aangenaam was, en hij de Stad door geene bezetting zoude bezwaren; dat ze slechts van weêrskanten hadden te zorgen, om de Geuzen niet in te laten, maar den Koning getrouw te blijven. Nu was men in Amerfoort beducht, dat de eerste aanval, die kon plaats hebben, op hun stad zou geschieden. En zoo gebeurde het. Spoedig kwam daar de Overste Zacharias met den Graaf van Bergen, die te Kampen in bezetting lag. Hij had eenige ruiters bij zich, en eischte de stad op. Het antwoord was weigerend. Er werd lang met zwaar geschut gestreden. De Overste kreeg het te kwaad en brak het beleg op. Die van Naarden, schoon ze geen bezetting innamen, deden toch handel, door koop en verkoop van waren, met de Enkhuizers en andere Steden van Waterland, gelijk ze in vreedzame tijden gewoon waren. Eindelijk beproefden de Baljuw, de Schout en de Raad, met de oude leden van den Raad, om de voornaamsten uit het volk te verschalken. In den Raad werd het voorstel gedaan, om koninklijke bezetting te ontbieden. Ik hoorde toen sommigen uit het volk, omdat ze voor zich zelven beangstigd waren, zeggen: daar het bepaald is, dat men hier onzijdig zou blijven, zullen wij de Geuzen inlaten [1]), zoo de Raad en zijn partij om koninklijke bezetting vragen.

---

1) *Zullen wij de Geuzen inlaten.* HS. *Se Gosios intromisuros ..... Plebeius quidam* sq. Ik kan wel gissen, wat daar is uitgelaten, b. v. *invito Senatu*, of *Interea* plebeius quidam sq. In allen gevalle doet de weglating geen nadeel aan den zin.

Er was zeker iemand uit het volk, een van de bevelhebbers over de wacht, zeer gehaat bij den Raad, omdat hij zich zoo hevig verzette [1]) tegen het innemen van vreemde soldaten. Deze, Jan Christiaansz. geheeten, ging nu eens naar Kampen, bij den Graaf Willem van den Berg, dan naar Enkhuizen, naderhand weêr bij Lumey, en sprak met hen in 't geheim over verraad, zoodra de kans goed stond. Hij had reeds eenige deelgenooten. Hoe geheim dit plan gehouden werd, het lekte uit, en kwam ter kennis van den Gouverneur van Holland, den Graaf van Bossu. Maar, zoolang Amersfoort het nog hield, en niemand in den Raad verder over bezetting sprak [2]), was er voor Naarden geen gevaar. Daarom vermaande de Graaf den Raad andermaal in een brief [3]), dat men, daar sommigen uit het volk hardnekkig tegen bezetting waren, door gewapende wachten de poorten en muren zorgvuldig zoude beschermen. Terwijl dit voorviel, trokken zestig musketieren uit Utrecht, om naar Muiden te gaan, ten minste, zooals ze naderhand zeiden [4]). Men riep in de stad te wapen, en het volk sloot de poorten, meenende dat de Overheid die soldaten van Utrecht ontboden had, om, door die hulp gesterkt [5]), eenigen uit het volk te straffen. De bevelhebber van die musketiers was een Orbilius, te Utrecht wel bekend [6]). Toen

---

1) *Zoo hevig verzette.* HS. *In asserendo ab externo milite.* Ik las *in absterrendo.*

2) *Niemand in den Raad verder sprak.* HS. *Nec a Senatu quiiquam aliis de praesidiis agitavere.* Ik las: *Nec in senatu quisquam alius de praesidiis agitavit.*

3) *In een brief.* HS. *Rursum senatum . . . . . monuit.* Ik heb aangevuld *per literas.*

4) *Ten minsten zoo als ze naderhand zeiden.* HS. *Mudam ituri ut . . . . . postea dicebant.* Ik vulde aan: ut *quidem.*

5) *Door die hulp gesterkt.* HS. *Ut his auxiliis viribus confirmans.* Ik las: *confirmatis.*

6) *Een Orbilius, te Utrecht wel bekend.* HS. *Erat Orbilius Ultra*

zij mondeling met Joan Arnold wilden onderhandelen, en geen brief [1]) van den Graaf aan den Raad medebragten, begon men ze nog meer verdacht te houden. De Burgemeesters wilden dat de poorten geopend werden, het volk niet. Er ontstond bij de poorten een groot geschreeuw onder de gewapende menigte, en men kwam bijna tot dadelijkheden. Intusschen trokken de soldaten het meêr om tot aan den Zeedijk. Na verloop van eenige dagen worden de volksleiders gedagvaard wegens hoog-verraad. De Schout eischt de straffe des doods aan de galg, omdat ze zich, zonder bevel van de Overheid, tegen koninklijke bezetting gewapend en de poorten voor haar gesloten hadden. Men schreeuwde, onder een hevig geschater van lagchen, tegen dien eisch: *we zijn*, zeiden ze, *noch gevangen genomen, noch in boeijen geslagen, en worden zonder verhoor veroordeeld.* De banken dreunden van 't gejoel [2]). Van toen af was er op straat onophoudelijke twist tusschen de Burgemeesters en het volk. De Baljuw van 't Gooi met den Schout en eenige leden van den Raad vielen des nachts in de huizen om hen te grijpen [3]), die gewapend bij de poorten gestaan en

---

. . . . . *multus notus.* Wist ik iets naders, wie die Orbilius was, zoo konde ik het opengelaten met eenige zekerheid met eenen eigennaam of met den hoedanigheidsnaam *schoolmeester* aanvullen. Nu las ik: *Ultrajecti rebus multis notus.* Misschien was zijn naam wel *Orvilius*, d. i. d'Orvilius.

1) *Geen brief.* *Literae* en *epistola* beteekent dikwijls, wat een *patent* genaamd wordt. Alle stedelingen waren in onrustige tijden zeer tegen bezetting van krijgsvolk, en vreesden ook voor verraad. Het krijgsvolk werd slecht betaald, en leefde meest van roof. Men liet het niet gaarn in, noch zonder *patent* van hoogere magt.

2) *De banken dreunden van 't gejoel.* HS. *Solutae risu tabulae.* Navolging van Horat. Satir. II, 1, 86. „Solventur risu tabulae. Tu missus abibis." Hortensius vat *tabulae* ook op in den zin van *subsellia*, een gejoel en geschater, dat de houten zitplaatsen, de banken, bijna barsten. Hyperbolisch, gelijk bij Juvenalis: *ruptae clamore columnae.*

3) *Te grijpen.* HS. *accepturi.* Ik denk *arrepturi.*

zich tegen de Burgemeesters verzet hadden. Maar ze werden met vorken en knuppels gewelddadig verjaagd, de Schout beleedigd en de glazen bij hem ingeslagen.

In dien tijd gaf Amersfoort zich over [1]) op eenige voorwaarden; maar Overste Zacharias schond ze. Want er was bedongen dat alles, gewijd en ongewijd, ongeschonden zoude blijven. Maar het duurde niet lang, of de soldaten braken in de kerken en joegen de Bedelmonniken weg. Toen sloeg de schrik de Naarders om het hart. De Raad werd over zijn toestand beangst, en wenschte in stilte bezetting, maar durfde geen voorstel doen tot aanvraag, om het volk, daar er bepaald was [2]) geen hulp binnen te laten. De Graaf wist zeer wel, hoe het te Naarden gesteld was, dat namelijk sommigen tegen hem gezind waren [3]), en dagelijks in verstandhouding met die van Amerfoort stonden, zonder te denken aan de hun bewezen gunst, door ze zoo lang vrij van bezetting te laten. Maar de eigenlijke oorzaak van die ontevredenheid was hem onbekend [4]). Hij schreef aan den Raad, dat men een compagnie voetknechten zou binnenlaten. Joan Arnold, oud-Burgemeester, en Schout Lambert Lap waren van gevoelen, dat men niet aarzelen moest om te voldoen aan een bevel, waarin niets bezwarends voor de Stad gelegen was, en opdat de bur-

---

1) *Gaf Amersfoort zich over.* HS. *In ditionem venit.* Ik lees: *in deditionem venit.* Gewone verwarring, ook in de HSS. Zie Oudendorp ad Caesar, B. G. VI, 9.

2) *Daar er bepaald was.* HS. *Cui steterat non . . . tua auxilia intromittere.* Ik heb veranderd en aangevuld: *cum steterat non ulla auxilia intromittere.* Hortensius schijnt voor *nulla* te verkiezen *non ulla.*

3) *Tegen hem gezind waren.* HS. *Cum persuasum haberet nonnullos . . . . . res novas . . . . . se molirentur.* Lees: *nonnullos hoc agere, ut res novas contra se molirentur.* Zoo straks: *ipsos id agere, ut ad decumationem inducerentur.*

4) *Was hem onbekend.* Ze wilden namelijk de Geuzen hebben.

gers [1]), over wier gedrag men zich te beklagen had, niet mogten zeggen dat ze te zwaren last zouden lijden, wilden zij zelf met de leden van den Raad soldaten in huis nemen, en de overigen in de herbergen verdeelen; inmiddels moesten ze wel bedenken, dat, zoo men nu toegaf en gehoorzaamde, de Graaf ligt te bevredigen zoude zijn, maar bij verzet [2]) in 't vervolg zijn gramschap zou doen blijken. Ofschoon nu de gegeven raad goed en heilzaam was, werd hij niet alleen niet opgevolgd, maar Arnold en Lap door de gewapende menigte dapper gescholden en bijna verscheurd [3]). Het volk namelijk was beneden in 't Stadhuis zaâmgestroomd, en schreeuwde al tierende en razende, dat het er om te doen was om het met list tot de betaling van den tienden penning [4]) over te halen. Zoo kreeg het volk [5])

---

1) *Opdat de burgers* enz. Ik heb aan de woorden, die nu in het HS. na *tergiversarentur* volgen tot *supervenit his motibus*, door verplaatsing de vereischte duidelijkheid gegeven. In het HS. is de geheele plaats verward en onverstaanbaar. Voor 't overige is er niets veranderd dan het volgende.

2) *Maar bij verzet.* HS. *Sin adversa . . . . . in posterum.* Lees: *adversarentur.*

3) *Bijna verscheurd.* HS. *Multitudine ne discerpti.* De afschrijver heeft *ne* uit de laatste syllabe van 't voorgaande woord herhaald.

4) *Betaling van den tienden penning.* HS. *Ad decumationem inducerentur.* Eene ongewone uitdrukking in plaats van *ad decimas dandas.* Men veroorloofde zich, vooral in diergelijke zaken, eene zekere vrijheid. Het is, of we in onze taal willen zeggen *vertiening.* Hortensius schijnt het met zekere verontwaardiging te bezigen, als ware dat *vertienen* der penningen niet ongelijk aan de straf der *decimatie*, met harde gestrengheid op de soldaten toegepast. Vergelijk J. Capitolinus in Vita Macrini 12: „milites saepius decumavit, aliquando etiam centesimavit: quod verbum proprium ipsius est, quum se clementem diceret, quando eos centesimaret, qui digni essent decumatione atque vicesimatione."

5) *Zoo kreeg het volk.* HS. *Huic postea* sq. Ik las *hinc postea.* Omdat het volk zich nu zoo halsstarrig tegen het innemen van koninklijke

naderhand alleen de schuld van de ramp die de stad over kwam.

Midden in die onlusten kwam een landman uit Hilversum, een verstandig mensch, die veel invloed in Gooiland had, Claas Tijmensz. Hij zeide, onlangs in Utrecht [1]) te hebben vernomen, dat, zoo men niet deed, wat de Graaf gelastte [2]), deze binnen kort met soldaten, wier aantal dagelijks aangroeide, zelf zou komen. Weshalve hij hun aanraadde, om zoo veel volks in te nemen als voldoende zou zijn om de stad tegen een overrompeling der Geuzen te beveiligen. Ze moesten een voorbeeld nemen aan die van Amersfoort, die zich nu te laat over hun deerlijk lot beklaagden en wien geen hulp kon worden verleend. Zijn raad werd met hoon en spot bejegend, alsof dat alles naar afspraak geschiedde, daar hij met de voornaamsten van den Raad bevriend was.

In dien toestand [3]) zag Joan Arnold, met zijn zoon, toen Burgemeester, zich genoodzaakt de stad te verlaten. Zoodra eenigen uit het gewapende volk hun vlugt vernamen, haalde men ze in de stad terug. Ten laatste, toen ze opgemerkt hadden, dat de poorten niet zoo gestreng bewaakt

---

soldaten verzet had, gaven ze het naderhand de schuld van de ramp. Ondertusschen hadden ze zelf ook schuld, gelijk Hortensius hier van ter zijde, en naderhand regtstreeks beweert.

1) *Onlangs te Utrecht.* HS. *Se Ultraiectinum.* Ik las: *Se Ultraiecti nuper.*

2) *Niet deed, wat de Graaf gelastte.* HS. *Nisi Comitis imperata . . . . . eum cum magnis copiis quae quotidie . . . . . brevi venturum.* Ik heb aangevuld: *imperata facerent*, en, *quotidie augebantur.* Hortensius kende de spreekwijs, waarbij de generaal beval, de onderhoorige *imperata faciebat.* Caesar B. G. V, 20, „Pollicentur sese dedituros, et imperata facturos." Cf. Lips. ad Tacit. Annal. I. 6. „Nuntianti Centurioni, factum esse, quod imperasset."

3) *In dien toestand.* HS. *Huc res redacta republica.* Er wordt vereischt: *huc rerum* of *huc redacta republica.*

werden, ontsnapten ze door een achterdeur, en kwamen den 13cn Augustus in een wagen Utrecht binnen. Schout Lambert Lap bleef niet langer dan vijf dagen in de stad, en borg zich in veiligheid. Naarden heeft onder de vorige Schouten nimmer een wijzer en geleerder [1]) man gehad. Hij was gestreng in 't vatten en straffen van boosdoeners in 't Gooi; buiten de geregtszaal [2]) jegens ieder die hem sprak, goedhartig en vriendelijk; in de regten — wat een voornaam vereischte in een Schout is — zeer geoefend en bedreven; hij vereenigde netheid en sierlijkheid [3]) in 't latijnspreken. Ik herinner mij, dat de afgevaardigden van den Vorst, die dikwijls in den Raad van Naarden pleegden te komen, zich verwonderden, hoe Burgemeester Jan Arnold en Schout Lambert Lap en eenige anderen uit de

---

1) *Een wijzer en geleerder.* HS. *Iprudennorem non vel eruditiorem non habuit.* De zin vordert: *prudentiorem vel eruditiorem non habuit.* Zoo ook Lap: „Exstat item Epithalamiorum liber unus, in quo nonum scriptum est Epithalamium honori Lamberti Lappii, de quo testatur Hortensius in schedis superstitibus, quod inter praetorios viros Nardenorum, qui ante eum fuernnt, respublica prudentiorem vel eruditiorem non habuerit." De letter *l* voor *prudennorem* schijnt toch aan te duiden, dat Hortensius geschreven heeft: *vel prudentiorem.*

2) *Buiten de geregtszaal.* HS. *Extra socium.* Ik had reeds verbeterd *extra forum.* De zin gaf het van zelf aan de hand. Tacitus zegt iets dergelijks van Agricola, 9. „Ubi conventus et iudicia poscerent, gravis, intentus, severus et saepius misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultra potestatis persona." Lap in vita Hortensii: „quique fuerit adversus noxios in Goylandia acer vindex, extra forum, post dictum ius, adeuntibus ad consultandum comis, omnibus ex aequo affabilis" sq. In ons HS. staat *noxios in Goiolandia oppressos.* Dat *oppressos* wordt in Lap niet gevonden.

3) *Netheid en sierlijkheid.* HS. *Polities et ornatus linguae Latinae.* Ik dacht eerst aan *politia*, hetwelk dikwijls bij die Latinisten *politiek* beteekent. Maar *polities*, schoon onlatijnsch, werd gebruikt in plaats van *mundities*, straks door Hortensius zelf gebezigd. Ook Lap heeft *polities.*

Regering, die deels overleden, deels in de ramp omgekomen zijn, zich zoo net en zuiver in 't latijn konden uitdrukken. Het was, dachten ze, iets zeldzaams, dat in een geringe stad ontstaan kon, wat ze naauwelijks in eenige — en dat wel aanzienlijke — steden gevonden hadden. Maar deze en andere deugden in beide mannen [1]) werden ontsierd door twee ondeugden: eer- en heerschzucht, die dikwijls groote mannen tot verkeerde maatregelen verleiden, en aanzienlijke Staten [2]) ten verderve strekken.

Het komt mij wel der moeite waard voor, den gang der gebeurtenissen hier een weinig te laten varen. De loffelijke vermelding van geleerdheid in een Raadslid en een Schout, die het regt moet kennen en verdedigen, geeft mij daartoe aanleiding. Een zeer voornaam wijsgeer [3]) heeft wèl gezegd, dat de Staten dan eerst bloeiden, zoo ze door wijsgeeren bestuurd werden, of zij, die ze bestuurden, wijs begeerden te worden. Immers merken zij uit voorbeelden van 't verledene op, wat in 't burgerlijk bestuur voor den

---

1) *In beide mannen.* HS. *in illo.* Dat zou *Arnold* moeten zijn. Ik denk, beiden zullen bedoeld zijn en Hortensius geschreven hebben *in illis.* Dit wordt waarschijnlijker, wanneer wij in het vervolg lezen, dat Hortensius tot Schout Lap zeide: „Indien gij dit voor vier jaar gedaan hadt (iets aan uwe tegenpartij hadt ingeschikt) zouden wij in dezen ellendigen toestand niet gekomen zijn."

2) *Aanzienlijke Staten.* HS. *claris rebus.* De afschrijver zal een lettertje hebben uitgelaten, en Hortensius geschreven hebben *rebusp.*

3) *Een voornaam wijsgeer.* Hortensius bemint dat onderwerp en behandelt het meermalen, b. v. ook in de Epistola Nuncupatoria, waarin hij zijn boek over de Anabaptisten aan Burgemeesteren en Raad van Amsterdam opdraagt: „Sapienter profecto dixit Plato, tum demum beatas resp. fore, si aut philosophi eas administrarent, aut principes philosopharentur:" navolging van de bekende plaats bij Cicero Epist. I, 1, 10 ad Q. Fratrem: „Ille quidem princeps ingenii et doctrinae Plato tum denique fore beatas respublicas putavit, si aut docti ac sapientes homines eas regere coepissent, aut ii, qui regerent, omne suum studium in doctrina ac sapientia collocassent."

Staat nuttig is en eerlijk; zij doen wat zij kunnen om rust en vrede te bewaren, verrigten niets naar eigen goedvinden, maar al wat redelijk is, en bepeinzen steeds middelen, om het heil der Steden te bevorderen. Dit is dan ook bijna de eenige oorzaak en het bijzonder doel, die de Vorsten nopen, om door geleerdheid beroemde mannen in hun raad aan te stellen, wier beleid zelfs in den oorlog meer vermag, dan wapenen en kracht van legers. Daarom is het een verstandige wensch van dien aanzienlijken Vorst bij den dichter, dat hij, niet tien Ajaxen, niet tien Achillessen, maar tien Nestors tot raadslieden hebben mogt; hij vertrouwde dan Troje spoedig te zullen veroveren. Als zulke mannen het roer van Staat in handen hebben, zijn zij er steeds op uit om geleerden tot Overheids-personen te bevorderen en ongeleerde en onervaren menschen te weren. Wanneer men de eersten in duistere zaken en ingewikkelde processen over regt raadpleegt, weten ze dadelijk te antwoorden, hoe alles naar rede en billijkheid moet beslist worden. Zij zijn overal geacht; de dommen veracht. Dezen, daar ze zelven niets geleerd hebben, bekreunen er zich ook weinig om, of het aankomend geslacht wèl onderwezen wordt of in 't wilde rondloopt. Zij zien liever dat het op hen gelijkt, dan dat het smaak voor de letteren krijgt en boven hen uitsteekt.

Bijaldien de jeugd door bekwame meesters in tijds gevormd werd, — men ziet het in de Raden van Vorsten en Koningen — zouden ze naderhand een zoo gewigtig deel [1]) van het Staatsbestuur niet zoo achteloos en zonder

---

1) *Een zoo gewigtig deel.* HS. *Haud quaquam . . . . . reipublicae partem.* Ik wist niets beters in te vullen dan *insignem.* Men ziet intusschen hoe ver de waardige man zijn tijd in heldere denkbeelden vooruit was. Hij zelf had het ook niet ruim, en zijn inkomen te Naarden was schraal. De uitgegevene schriften bragten weinig op. Hij zegt van zijnen Virgilius: „quamquam universa utilitas ad studiosos per-

nadenken [1]) behandelen. Ik bedoel de scholen. Een eerste en voornaamste zorg van het Bestuur, diende daarop gevestigd te zijn, vooral in groote steden, want daar is het onderwijs nog meer van aanbelang, omdat de bevolking aanzienlijker in getal is, men overal het oog op haar slaat, en er meer van verwacht wordt. Intusschen heeft men juist in die groote steden den mond het meest vol van klagten dat hunne scholen te niet gaan, of minder dan voorheen bezocht worden, terwijl het hun eigen schuld is dat de Gymnasien niet in aanzien en bloei verkeeren. Zij vergelijken de achting, die men in andere steden aan de letteroefeningen bewijst; zij vergelijken de menigte leerlingen; maar stellen de bestuurders der scholen niet tegen elkander over, en gaan de oorzaken niet na, noch begrijpen die, uit domheid of groote onkunde. Zij zouden de oorzaken begrijpen, indien ze zelven, behoorlijk in de letteren onderrrigt, naar eere-posten hadden gestreefd. Maar zij hebben er geen liefde voor, en zijn karig in 't beloonen van onderwijzers, en wijzen elk redelijk verzoek om milder te zijn, van de hand. Zij verzuimen een hunner gewigtigste

---

venit, et nihil emolumenti ad auctorem dimanavit, gaudebam tamen ex animo, quod litus non arassem, nec semen in mare iecissem." Over de besoldiging der onderwijzers werd algemeen geklaagd. Hoe gering die was, kan men eenigermate besluiten uit het aangeteekende in de Historie van Enkhuizen, op het jaar 1550. „Om de jeugt in de kennisse der Latijnsche taale te vorderen, en aanleiding tot geleerdtheit te geven, maakten de Wethouders eenen Mr. Crispinus Avendonk Rector of Bestierder van hunne schole en eenen Mr. Reinier Reinersz. van Staveren tot sijnen Ondermeester, den eersten op eene wedde van xxvi, en den ander op een wedde van xx gulden jaarlijks." In 1562 werd den Pensionaris Mr. Gerbrandt Cloeting het Rectorschap der Latijnsche school „bevolen op een wedde van 150 gulden jaarlijks; des moeste hij op sijn eigen kosten twee ondermeesters houden."

1) *Zoo achteloos en zonder nadenken.* HS. *Tam supini et oscitant et negligerent.* Ik las: *tam supini et oscitantes.* Ook ware goed: *tam supine et oscitanter.*

pligten, en doen niet wat aan de Academien geschiedt. Zij zoeken en noodigen geen onderwijzers, die in geleerdheid het meest uitmunten en de jeugd het best tot deugd en kennis kunnen opleiden; zij willen geen Fabiussen [1]) of die op Fabius gelijken. Door die achteloosheid komt het, dat domme, ongeletterde menschen, die geen onderwijs genoten hebben, de wereld in rep en roer brengen, en overal onlusten verwekken. Maar die mannen van de Regering vreezen, dat uit een goed onderwijs, als uit het Trojaansche paard, mannen voor den dag komen, meer geschikt om Staat en Stad te regeren, en men hen, als oude suffers, gelijk het spreekwoord luidt, van de brug zal werpen [2]).

Maar ik keer van dezen uitstap over 't onderwijs tot mijn onderwerp [3]) terug. Lang had men op den wagen van den Schout gepast, opdat hij 't niet ontvlugten mogt. Toen hij de stad uit was [4]), en er voortaan geen bestuur noch hoop op eendragt scheen te bestaan, ging alles meer en meer in de war. De Burgemeesters hadden geen gezag; het volk deed wat het goed vond; ze stonden gewapend op wacht bij de poorten en op de mu-

---

1) *Geen Fabiussen.* Onderwijzers, gelijk aan M. Fabius Quinctilianus, die meer dan twintig jaar door zijn voortreffelijk onderwijs in de Rhetorica te Rome beroemd was. Martial. Epigr. II, 90. „Quinctiliane vagae moderator summe iuventae, Gloria Romanae, Quinctiliane, togae."

2) *Van de brug zal werpen.* Het zijn de dusgenaamde *depontani*, die, over de zestig jaar oud, niet meer waardig gekeurd wierden, om in Rome op het Campus Martius over de brug te gaan, ten einde ter verkiezing van Overheden hun stembordje in de kist te werpen.

3) *Tot mijn onderwerp.* HS. *Ad institutionem.* Ik las: *institutum.* Hortensius schrijft elders ook: *ab excursu ad institutum redeo.*

4) *Toen hij de stad uit was.* HS. *Praetore oppidum egresso (currus eius diu observabatur ne fruges) cum iam nulla civilis cura aut spes concordiae esset ut videretur multo magis omnia misceri coeperunt.* Ik heb dien onzin dus veranderd: *Praetore oppidum egresso (currus eius diu observabatur ne fugeret), cum iam nulla civilis cura aut spes concordiae esse videretur* sq. Men kon ook lezen: *esset, ut videbatur.*

ren. De poorten werden niet voor ieder geopend. Vele vrijwilligers liepen des nachts, uit vrees voor verraad, met geweer en wapens de straten op en neêr. Men had het bijzonder op den Raad geladen [1]), en hield hem in 't oog. Voor 't overige moet ik hier aanmerken, dat de Schout en zijn neef niet wel deden dat ze zich uit de stad verwijderden. Het gaf een slecht voorbeeld. Zij lieten de stad, die onder hun bestuur was gekomen, aan haar lot over. Ik herinner mij [2]), wat ik te Utrecht heb gezien. Bij gelegenheid van eenen volks-oploop verwijderden twee vermaarde Burgemeesters, Everard Zoudenbalch [3]) en Godfried Vor-

---

1) *Op den Raad geladen.* HS. *Inprimis Senatum in . . . . . esse, eumque observat.* Ik vulde aan: *in odio esse*, en veranderde *senatus* en *observant.*

2) *Ik herinner mij.* HS. *Vidi Ultraiecti, ut memoriae . . . . . tumultuante plebe* sq. Ik las: *ut memoria retinui.* Eerst dacht ik over *memoriae prodidi.* Maar dan had hij waarschijnlijk er bijgevoegd, in welk geschrift hij dat verhaald had, en kwam *vidi* ook minder te pas.

3) *Everard Zoudenbalch.* Een wonderlijke schrijffout in het HS. *Zondenbalchum.* De Zoudenbalchen zijn een zeer oud Utrechtsch geslacht, oorspronkelijk uit Maastricht. Heda noemt reeds een Everard Zoudenbalch, *Thesaurarius Ecclesiae maioris.* Hortensius verhaalt het gebeurde in de Secessiones I, p. 18, en noemt Vordius Hendriksz., Henrici. Ik zal er iets uit overschrijven, ook als proeve van den historischen stijl, die in alle geschriften van Hortensius veel beter is, dan in dit boekje over Naarden. Geen wonder. De goede man was oud en afgemat. Men beoordeele hem dus niet naar dit zijn laatste werk. In 't algemeen komt mij zijn historische stijl niet gekuischt noch deftig genoeg voor, en moet ik ten hoogsten afkeuren, dat hij zich dikwijls niet heeft kunnen onthouden van bot te vieren aan zekeren trek tot satirieke uitdrukkingen, die zoo hoogst zeldzaam in dien stijl te pas komen. Die trek was hem aangeboren. Hij schrijft dan in de Secessiones: „Principes senatus per id tempus erant tres homines, gentilitiis familiis „potentes, Everardus Soudenbalchus, Godefridus Vordius, Henrici Filius, „et Godefridus Rodenburgus, consilio et prudentia non solum domi sed „foris etiam apud exteras nationes de fama illustres, authoritate in „tantum apud suos pollentes, ut nec in senatum operarum comitiis

dius, zich 's morgens vroeg uit de stad. Naauwelijks was hun vlugt bekend, of er ontstond een gewapend verzet tegen de orde, iets wat ze door hun tegenwoordigheid en welsprekendheid hadden kunnen beletten. Toen ik den Schout dat naderhand voorhield, antwoordde hij, dat het zijn plan geweest was, om den 1^en^ Februarij bij de verkiezing van nieuwe Regenten, het daarheen te wenden, dat

---

„quisquam legeretur, nec Cas. renuntiarentur, nisi quos ipsi iuberent, „nec decretum, nisi his consentibus, in senatu ullum fieret. Soudenbalchi vero in republica tantus erat nominis splendor ob eximiam sapientiam, cum pari tum eloquentia tum severitate in criminibus capitalibus puniendis coniunctam, ut principibus finitimis modo non esset „formidabilis" (Die Soudenbalch was een geweldige Aristocraat, Hortensius een bitter vijand van de Democratie, gelijk hij en ia ons boekje en elders, b. v. in de Opdragt van de Secessiones te kennen geeft). Soudenbalch eindelijk ziende, dat hij het oproer niet dan met geweld kon doen bedaren: „haec identidem revolvens: cedam urbe potius, quam „patriam hanc luce mihi cariorem in certamen praesens et dimicationem „coniiciam: ut eum, quem iam trigesimum prope annum in oculis suis „ferunt, quae res vel ipsa satietate minus verendum me fecit, absentem „suo malo desiderent aliquando. Id quod futurum est, si urbe excessero. „Feratur magistro orbata navis sursum deorsum tempestatis arbitrio, „dum mihi ingratos cives meos, meritas stultitiae suae poenas dantes, „in tuto spectare liceat. His curis intervenit Ecclesiastes, Simoni ei „nomen erat, domestice illi familiaris. Hic cum obtestatur per communis patriae salutem, per omnia, quae haberet charissima, ne de „fuga omnino cogitaret. Eo enim urbem egresso, extemplo in dissolutam rabiem populum excursurum, rempublicam in medio relictam „praedae ac direptioni futuram. Veniret in mentem, quantum periculum senatui, quantum amicis, quantum omnibus bonis instaret, cum „eo praesente a rebus novandis et inimici et operae certo essent parsurae, quantumvis improbe nunc vociferarentur; gloriae immortali fore „rempublicam servasse, ignominiae autem, eam turpi fuga deseruisse sq." Soudenbalch weerlegt dat alles, wil ook aan de eischen van het volk niet toegeven. Eindelijk: „circa crepusculum paulo quam portae claderentur, obnupto capite, ne agnosceretur, cum Godefrido Vordio, „Henrici filio, ex urbe abiit."

eenigen zijner tegenpartij in den Raad werden gekozen. *Als gij*, zeide ik, *dat voor vier jaar gedaan hadt, zouden wij in dezen ellendigen toestand niet gekomen zijn.*

Middelerwijl kreeg men tijding op tijding, dat te Utrecht een leger uitgerust werd. Toen hun dit niet onwaarschijnlijk [1]) voorkwam, bragten ze alles wat tot verdediging noodig was, in haast op de muren, bezetten de poorten en sloten ze, behalve een klein deurtje in het midden, waardoor slegts een persoon kon in en uitgaan, aan wien zulks namelijk veroorloofd was. De Baljuw van 't Gooi schreef telkens [2]) brief op brief en gaf hoop op vergiffenis, zoo ze andere bezetting buitensloten [3]) en koninklijke innamen. Zij hadden hun renbode, een soort van Hemerodromus, gelijk de Grieken zoo iemand noemen, die dagelijks een groot eind wegs kan afloopen. Deze moest op de hoogste heuvels van Gooiland naar alle kanten heenzien en den weg van Utrecht bespieden. Ook plaatsten ze des nachts een hoornblazer boven in den toren, des daags een man, die alles in de verte waarnam. De Graaf van Bossu had den Baljuw van 't Gooi en den Raad dag en uur bepaald, dat hij den 20^{en} Augustus met het volk, dat hij in de wapens had, bij de stad zou zijn. Het waren vier vendelen [4]), van welke hij drie naar Amsterdam zou laten trek-

---

1) *Niet onwaarschijnlijk.* HS. *Cum vanum ipsis esse videretur.* Er wordt vereischt: cum *haud* vanum.

2) *Schreef telkens.* HS. *Judices.* Lees *in dies.*

3) *Andere bezetting buitensloten.* HS. *Si praesidia excluderent.* Er was nog geen bezetting in de stad. Het volk wilde, zoo het heette, noch Geuzen noch Spanjaarden. Er moet noodzakelijk bij *praesidia* iets gevoegd worden. Ik heb er bijgevoegd: si praesidia *alia* excluderent.

4) *Vier vendelen.* Van Meteren spreekt ook van *vier*, en voegt er bij: „meenende onderweg Naarden te bezetten." Het geheel wordt duidelijker door het verhaal van *Antonius Bynaeus, Predicant tot Naarden*, in *Naardens Burgermoort — vertoont op den jaarlijkschen gedenkdagh in den jare* 1686, *Amst.* 1687. Bynaeus zegt p. 69: „Paulus van

ken [1]), dat toen door Prins Willem [2]) belegerd werd, en een naar Naarden. Sommigen kregen vermoeden, dat de Graaf er eenigen straffen wilde, die zich tegen hem verzet hadden. Hij had Burgemeesters en Raad gelast bij de poort te zijn. Het volk van Naarden kreeg er de lucht van. Des morgens van den zelfden dag zonden ze een bode naar Zacharias te Amersfoort, of hij een compagnie van zijn leger naar Naarden wilde doen trekken.

En zoo gebeurde het, dat tegelijk op denzelfden dag, van den eenen kant de Geuzen uit Amersfoort, van den

---

„Loo, Burghvooght van Muiden en Baljuw over Goylant, dit bespeu„rende, tracht darom op een behendige wijse sich van Naarden te ver„sekeren, 't welk noch geen volk van een van beyde zijden in had. Hij „versoekt daartoe, dat voor drie Vaandelen knechten, die quansuis „over Goylant na Amsterdam geschikt wierden, buiten de stede, de „cingel om, na de Zeedijk, de voorbijtoght mocht vergunt worden, en „voor de poort een vat biers of twe geleyt, om daar mede deselve te „ververschen, denkende door dese loosheyt die alle of een gedeelte „daarvan met stilheyt en hulpe van die gene, die hem daartoe gun„stigh waren en van dat voornemen verwittight, in de stad te bren„gen. Dien aanslagh evenwel gelukte hem niet. Want acht en veertigh „knechten, geleyt door Lambert Jansz. Wiltvangh, tot Lage Bussum „geboren, van Amersfoort gesonden en op wagens geseten, reden aan „d' eene zijde van het dorp Hilfersum verbij, als de gemelde drie vaan„dels langs de andere zijde na Naarden togen, krijgende sich onderlinghs „in 't gesichte, sonder te weten wat partij yder troep hielt, en kwamen „eerst tot Naarden. Dese hetsij te voren ontboden door des Princen „gunstelingen, die veel waren onder de burgeren, hetsij uit medelijden, „omdat se verslagen souden geweest sijn of gevangen van de Spaansche „troepen, die achter haar aanquamen en tegen de stad omcingelden, „altoos ingelaten en binnen de poort ontfangen, hebben sich terstont „op de vesten begeven, sulks de Spaansche de voorbijtocht belet wiert, „die, om buiten scheuts te blijven, een hoek van het Naarder Meer „doortrokken en de Stad versekert voor den Prins van Orange."

1) *Zou laten trekken.* HS. *portavit.* De zin vordert: *portaret.*

2) *Prins Willem.* HS. *A Gulielmo . . . . . circumssu.* Ik heb aangevuld: a Gulielmo *Principe* circumsessum.

anderen kant de Graaf uit Utrecht, met soldaten naar dezelfde plaats togen.

Terwijl intusschen de Baljuw van 't Gooi zich verwonderde, waarom de Graaf niet ter bepaalder ure verscheen, gaf de hoornblazer boven op den toren het sein dat voetknechten uit Amersfoort in aantogt waren. Hun aantal bedroeg ongeveer acht en veertig man. Maar de Baljuw zeide: *dat is ons volk niet.* Te gelijk steeg hij te paard, om uit de stad naar zijn slot te rijden. De koepoort was gesloten, opdat hij er niet uit zou gaan. Hij wist toch door toedoen van eenige burgers te bewerken, dat men hem er uit liet. Middelerwijl waren de Geuzen van Amersfoort reeds bij de Turfpoort [1]). De woeste en nieuwsgierige hoop stroomde naar de muren, om te zien wat er omging. De poorten werden gesloten, uitgezonderd het middelste kleine deurtje. De Burgemeesters treden haastig voor en vragen de Geuzen wat ze daar te doen hadden. Zij antwoorden, dat ze verzochten binnengelaten te worden; dat de vijand van Utrecht hen op de hielen zat, tegen wier aantal ze niet bestand waren; dat zij alzoo in levensgevaar verkeerden; dat de Stad zich aan den Prins van Oranje zou overgeven. *Welnu*, zeiden de Burgemeesters, *wij zullen den Raad bijeenroepen en het hem voorstellen.* Terwijl ze teruggaan, met oogmerk om het kleine deurtje in de poort te sluiten, dringt de bijeengestroomde burgerij van achter op. Eenigen blijven daar, onder de Geuzen vermengd [2]), staan. De Burgemeesters doen het deurtje digt, om het binnen komen te beletten, en bevestigen het met slot en grendel. Het volk breekt ze los. *Hoe*, schreeuw-

---

1) *De Turfpoort.* HS. *Porta paludosa.* Hortensius noemt de *venen*, waaruit de *turf* gegraven wordt, *paludes.*

2) *Onder de Geuzen vermengd.* HS. *mixti Gosii.* Misschien *Gosiis.* Daarom schreeuwden de binnen het deurtje staande: *Sluit gij onze medeburgers buiten?*

den ze, *sluit ge onze medeburgers buiten?* en ze duwden de Burgemeesters met de ellebogen terug. De Amersfoorders volgden de buitengesloten burgers op de hielen en werden binnengelaten. Een der Burgemeesters, Arnold Jan Lubbertsz, spoedde zich naar de kerk om die te sluiten, vreezende dat in de eerste drift beelden en altaren omver zouden geworpen worden. Toen de geheele stad rondgeschreeuwd werd, dat de Geuzen binnen waren, snelde men gewapend, niet naar de poorten en muren, maar naar de markt. Doch toen ze de Geuzen-vlag in 't oog kregen, de trom hoorden en de manschappen met geweer en wapenen zagen aankomen, merkten ze dat alles verloren was, en ging ieder zijns weegs. De Geuzen werden dadelijk in verschillende woningen gehuisvest door eenige Wijkmeesters [1]); zoo noemde men hen, aan wie onlangs het bevel over de posten en wachten was opgedragen. Zij handelden nu als die met het opzigt over de inkwartiering [2]) belast waren. Het stedelijk Bestuur was nu eenigen tijd in handen van die lieden. Zij hadden 't zich aangematigd. Burgemeesters en Raad waren afgezet. Bevelhebbers over de soldaten waren Jan Cruysbergen en een Hopman, die als balling rondzwierf en den bijnaam van „Luis" [3]) had, beide

---

1) *Wijkmeesters.* HS. *Quaternionum praefecti.* Het woord *quaternio* komt in dit opzicht het meest overeen met ons *kwartier:* eene oude stadsverdeeling in vier wijken. De zaak veranderde, en al waren er twintig wijken, de naam bleef: een stad wordt ook aan *vier* hoeken in brand gestoken, schoon er vijf en meer zijn. De vierkante vorm schijnt de oudste. Bekend is *Roma quadrata.*

2) *Inkwartiering.* HS. *Designatores mansionarii.* Die aanwijzing deden, waar de soldaten hun verblijf zouden houden: fouriers, kwartiermeesters.

3) *Hopman Luis.* HS. *Cognomento Pediculus.* Bor: „Lambert Dove Jans, die verachtelijk genoemd werd Capitein Luis." Bynaeus: „Lambert Jansz. Wiltvangh, tot Lage Bussum geborën." Is *Wiltvangh* misschien een soort van omschrijving, om door het noemen van *Luis* een

reeds te voren vermeld [1]). Kort daarop verscheen de Graaf van Bossu met een sterke magt van voetvolk bij de poort, die men voor hem sloot. Op een gegeven teeken liep men van alle kanten te wapen en bezette muren en poorten.

De Graaf beval, dat de poort geopend zou worden. Het volk antwoordt, dat ze koninklijke bezetting [2]) in hadden,

---

glimlach der gemeente voor te komen? Het Oostersch, Grieksch en Latijn, dat veelvuldig in die preek gehoord werd, zal de Naarders ten minsten meer verbaasd hebben, dan het geval zou geweest zijn, indien de Predikant Lambert Jansz. genoemd had, gelijk hij in de wandeling genaamd werd. Misschien had hij ook wel meer namen: *Dove* Jans, is ook een bijnaam. En er is in de nabijheid van Hilversum een plek, de *Wiltvangh* geheeten. Ook bij de oude ruwe Romeinen hadden velen meer dan éénen bijnaam. Het is intusschen een zeer oud gebruik, dat soldaten hunne Officieren bijnamen geven. Reeds in den tijd van Keizer Tiberius heette Hopman Lucillius *Cedo alteram, geef een ander*, gelijk Tacitus Annal. I, 23, verhaalt. Hooft zet het dus over in zijn Neêrduitsch: „Ende de Hondertman Lucillius wordt doodgeslagen, dien zij uit krijgskluchtigheit de naam van *Wijk een ander* gegeeven hadden, omdat hij, eenen wijnstok op de rugh van een soldaat gebrooken hebbende, *een anderen* met luider stemme, en weeder *eenen anderen* eischte." Zoo herinner ik mij ergens gelezen te hebben, dat zekere Overste in onze armee den bijnaam had van *Helder-op Machiel*, omdat hij zijne manschappen door Corporaal Machiel gedurig liet afstraffen, en hem telkens aanmoedigde, om de rietslagen met kracht toe te dienen. *Lekkerbeetje* is bekend in het beleg van 's Hertogenbosch a. 1600, door de Groot Hist. IX, p. 383, *cupedinarius* vertaald. Ik ga andere bijnamen der Watergeuzen, *snater, geldzak, duivel, scheutvrij*, enz. voorbij. De bijnamen kregen eindelijk de kracht van namen en komen zoo dikwijls voor in Sententies en andere Officiele stukken.

1) *Beide reeds te voren vermeld.* HS. *Joannes Cruisbergus, cuius supra memini.* Hij schreef boven: *Dux erat Joannes Cruisbergus, concionator quondam in Nichtevegt. Huic collega erat exul et ardelio, Goicus homo nefarius, centurio Pediculus.* Nu zou ik hier verwacht hebben na *Pediculus, exsul, de quibus supra memini.* Ik heb ten minsten zoo vertaald. Cruisbergen wordt door Neerduitsche schrijvers een *verlopen* priester genaamd.

2) *Koninklijke bezetting.* Prins Willem handelde als in naam van den

dat de stad klein was, en zooveel soldaten niet bergen kon, en men er genoeg had om de muren te bezetten. Toen de soldaten daarbuiten dat hoorden, gaven ze lucht aan hun gramschap door een groot misbaar: want de nacht brak aan, en ze waren vermoeid van de reis. De stedelingen beantwoordden dat door schieten [1]) van de muren en torens. De Graaf nam een gids, omdat het meer hem in den weg lag, en kwam in alle haast dienzelfden nacht te Muiden en bleef dien daar doorbrengen. De soldaten liet hij inschepen en naar Amsterdam gaan. Hij brandde van woede en gramschap tegen de stedelingen, en dreigde hen dien hoon eens te zullen gedenken [2]).

Intusschen kreeg Naarden in plaats van de Amersfoorders, die terug ontboden waren, eene andere bezetting. De Graaf van Bergen, die in Kampen lag, liet er Walen [3])

Koning van Spanje. Zoo werd b. v. zelfs de Hoogeschool te Leyden gesticht in den naam van dien Koning. De Groot drukt dat dus uit Annal. II, p. 42. „Ne nulla subnixi societate temere invidiam defectionis susciperent, rebus omnibus contra Philippi iussa nomen Philippi praetendebatur."

1) *Door schieten.* Bor: „De Walsen kwamen eerst binnen Naarden, begaven zich terstond op de vesten en schoten seer, soo dat de anderen de passage wert belet, en werden geleyt door den hoek van 't Naarder meer."

2) *Te zullen gedenken.* HS. *Ut iniuriarum in posterum . . . . . talionem minaretur.* Ik heb er in gevoegd: „in posterum *memorem* talionem minaretur." Een gebruikelijk woord in dezen zin en dus bij eene *zaak* in plaats van bij een *persoon* gevoegd. Virgilius: „*memorem* Junonis ob iram." Liv. IX, 29. „Appium, *memori Deum ira*, post aliquot annos luminibus captum." Zie verder Gronov. ad Liv. XXXIII, 12.

3) *Walen.* HS. *Gallo-Brabanti.* Volgens Bor kwamen er terstond *Walsen* in de stad. Hortensius berispt met regt de slechte krijgstucht onder de Walen. Het was overal zoo, en kon, daar men altijd veel ten achter was in het betalen der soldij, bijna niet anders. Daarom waren de stedelingen altijd zoo bevreesd voor bezetting. Hoe de Spanjaarden in deze tijden te Utrecht huis hielden, is door van Bolhuis uit

heen trekken, een door en door slecht ras van volk, dat van geen vrees wist, en in 't gevecht tegen zijn vijand vermetel en roekeloos was. De Hoofdman zond de soldaten er dadelijk op af, om zich meester te maken van 't geen de voortvlugtigen hadden achtergelaten. Kort daarop kwamen nog twee benden ruiterij bij die bezetting. Zij moesten de strooptogten der vijanden beletten, die dagelijks plaats hadden. De krijgstucht onder dat volk was slapper, dan 't belang van den Prins van Oranje vorderde. Zij deden telkens uitvallen op de landerijen, niet slechts van den vijand, en dat wel tegen 't verdrag, maar ook op de gronden en hoeven van vrienden. Zij maakten geen onderscheid, dreven het vee weg, plunderden de huizen en vernielden wat ze konden. Zij waren de inwoners van Muiden, Wesop, Eemnes, Loosdrecht, onze naburen, ten schrik. De dorpen, die onder Utrecht behoorden, mogten hunne waren nergens ter markt brengen, dan in Naarden, en het was verboden ze aan den vijand te verkoopen. Nu vonden de Walen, zoo dikwijls ze wilden, gelegenheid om ze valschelijk te beschuldigen, dat ze leeftogt naar andere plaatsen, dan in de stad bragten. Die hen huisvestten, ondervonden dat ze lastige en booze gasten waren. Ze persten de Burgemeesters de sleutels der poorten af, openden en sloten ze naar willekeur, lieten er in en uit, zooals het hun behaagde, en gunden niemand het regt om koren uit te voeren. Bijna geen mensch kon hen verstaan, en weinigen kenden 't Neêrduitsch. Eindelijk verkreeg men door klagen en kermen bij den Overste te Amersfoort, dat de Walen door Duitschers vervangen werden.

Na zoo veel te hebben ondervonden, kreeg het volk berouw over zijn zoo onbedacht verhaasten afval; maar het was te laat en mogt niet baten!

---

een HS. aangetoond in *Verspreide Letterarbeid*, p. 33, en volg. Dat de Geuzen het niet beter maakten, blijkt uit voorbeelden, ook uit dit door Hortensius gemeld.

Er werd een nieuwe Regering aangesteld. Burgemeesters waren: Marten Laurensz., Hendrik Lanferdsz., Gerard Rudolfsz. Hoofdman van 't voetvolk Ernst Donseler, een nog zeer jong mensch, meer woest van aard dan krijgshaftig, losbandig en die niet veel moed betoonde, als het op vechten tegen den vijand aankwam.

In dien tijd zond Overste Zacharias een dienaar [1]), dus noemde hij zelf zijn kapellaan, uit Amersfoort, om, zoo als hij zeide, aan het kerkgenootschap te Naarden een anderen vorm te geven. De man was geheel onkundig in fraaije letteren en wetenschappen, en haatte noch verfoeide eenige taal zoo zeer als het Latijn, waarop hij zich zelfs beroemde; een gierigaard, en als geboren om alles wat gewijd en ongewijd was te bederven. Het was terstond zijn eerste zorg om hen, die een gelofte gedaan hadden, voor geld van die verbindtenis te ontslaan, voor ettelijke preeken een groote som te ontvangen, alles voor goud veil te hebben, en het grootste deel [2]) van 't geen door anderen geroofd werd, naar zich te halen. Hij moedigde de maagden, die gelofte van kuischheid afgelegd hadden, tot het huwelijk aan [3]); gaf haar Abdisse den raad, om, wan-

---

1) *Een dienaar.* HS. *Ministrum.* Het zij die geestelijke in bijzondere dienst was bij Zacharias, of bij hem en zijn volk: een soort van veldprediker. Het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat die geestelijken gewoonlijk niet van de beste soort waren. Ook viel er op den godsdienstigen zin van de soldaten, hetzij ter zee, hetzij te lande, niet veel te roemen. Er waren toch *dienaars.* Willem van Oranje had gelast, dat elk Kapitein op zijn schip zou hebben een *Minister.* Van Groningen maakt gewag van eenen van Thielt, Strijker, en andere. Bij de Spaansche legers waren geestelijken in grooten aantal. Hun invloed was ook niet van veel gewicht, en de soldaten en officieren lieten het bij uiterlijke vormen berusten.

2) *Het grootste deel.* HS. *Omnia auro venalia habere ..... partem praedae capere.* Ik vulde aan: *maiorem* partem praedae capere.

3) *Tot het huwelijk aan.* Hij *reformeerde* op zijne manier. Zoo ging

neer men de kloosterlingen in een ongeoorloofde gemeenschap met soldaten mogt bemerken, het zoo erg niet op te vatten. Hij was bij niemand, wegens zijn schandelijke inhaligheid, bemind, en de soldaten zagen met verachting op hem neêr.

Onder dien nieuwen toestand van zaken kwamen twee afgevaardigden van den Graaf van den Berg uit Kampen te Naarden; zij hadden in last den Raad te verwittigen, dat ze, gelijk eenige Geldersche en Overijsselsche Steden, het hunne moesten bijdragen voor soldij der krijgslieden. Een andere eisch betrof de godsdienst: alle gewijde bekers, die in de kerken waren, alle kleedingstukken, die in den dienst bij de altaren gebruikt werden, moesten bijeen gebragt en den afgevaardigden overgeleverd worden. Zoo ze weigerden aan dat bevel te voldoen, moesten ze te Kampen bij den Graaf komen, om zich te verantwoorden. Er werd een maand tijds gegeven om alles bijeen te brengen. De Raad zond deswegen afgevaardigden naar Delft [1]), tot

---

het overal, b. v. te Amersfoort. Van Bemmel haalt de woorden aan uit een Cronijk, door de Nonnen van St. Aagten gehouden. In 1579: „Op „St. Petronellen dag, als 't ons L. Vrouwe vaart was, quam de Schout „met twee van den Raade in ons Spinkamer, ende vergaderde 't geheele „Convent, gevende ons vrijheyt van gedane professie ende van sloth, „ende om te mogen hijlicken, ende sodanige dolligheyt meer." Er kwamen toen „veel Guarnisoenen in de stadt. Des Donderdags op St. „Gregorius dach quamen veel Capiteyns ende andere Overheyt in de „Spinkamer, spreekende veel ligtveerdige woorden" enz.

1) *Afgevaardigden naar Delft.* Ook de geringste Steden werden in de vergadering der Staten van Holland opgenomen. Aan Woerden, Naarden, Muiden en Weesp werd een plaats ter dagvaart ingeruimd. Doch deze vier onthielden zich naderhand daarvan, en hadden liever, zegt Hooft, op 't jaar 1572, „de kosten der bezendingen, dan 't recht, haar gegunt aan dus een hoogheit, te spaaren." In de dagen, van welke Hortensius spreekt, hadden de Naardenaars die vergunning dus nog niet. De vergadering der Staten te Delft was de eerste; die van 1572 te Dordrecht als het ware eene voortzetting daarvan, gelijk de

den Prins van Oranje, alwaar de Burgemeesters der Hollandsche Steden, die Staten genaamd worden, vergaderd waren. De afgevaardigden deden aan den Prins verslag van 't geen door den Graaf gevorderd werd. Zij beweerden, hoe door die eischen onregt aan 't Gooi geschiedde; dat de Gooijers altijd hun eigen meesters geweest waren, en in het opbrengen van belastingen met de Steden van Holland betaalden, en naar hun gering vermogen, op een billijke wijs geschat werden; dat Naarden en het land alzoo niet van Holland konden gescheiden worden, en overgaan in gemeenschap en beheer van een ander gewest; Holland en Gelderland zouden anders te zaâm moeten geschat [1]) worden om lasten te betalen. *En*, voegde de afgevaardigde er bij, *het mag ons niet aangerekend worden, dat er besetting van den Graaf in Naarden ligt* [2]), *daar hij erkennen moet, dat we hem in de stad hebben ingelaten, niet door zijn wapenen genomen zijn.* Daar de Prins niets wilde doen [3])

Heer Bakhuyzen van den Brink in zijn stuk over 't Rijks Archief ergens, meen ik, heeft aangetoond.

1) *Zouden moeten geschat worden.* HS. *Ad pendendum conferentur.* Ik denk: *crasserentur.*

2) *In Naarden ligt.* HS. *Quod terra Comitis praesidiis teneatur.* Ik vertaalde alsof er stond: *quod Narda Comitis praesidiis teneatur.*

3) *De Prins niets wilde doen.* Eene nieuwe bijdrage, zoo dit niet van elders bekend is, tot het wijs beleid van den Grondvester onzer vrijheid. Ook was Willem Graaf van den Berg gehuwd met zijne zuster Maria. De Prins had veel verdriet van zijn onrustig en woest karakter. De Graaf had ook eene zekere partij, die, toen men hem onderhand moest gevangen nemen, als gedachtenis van hem aangedaan leed, *gouden hoeltjes* droeg. Zie Scheltema in *Staatkundig Nederland*. Misschien was het gedeeltelijk eene zinspeling op die familiebetrekking. Oostersche Vorsten in het oude Perzien, Armenien, deden hunne zonen en naastbestaanden *gouden hoeden* aan, in plaats van ijzeren. Zie de geleerden bij Velleius Paterculus II, 82. Men noemt dat ook wel een *splendidior vinculum*. Over het Proces van den Graaf van den Berg vindt men leerenswaardige bijzonderheden in het Verslag aangaande het

zonder een besluit der Steden en der algemeene Vergadering, beval hij hun zich bij de Staten te vervoegen en daar hetzelfde voorstel te doen; dat hij zich houden zou aan 't geen door hen bepaald werd. De Staten gaven ten antwoord, dat Gooiland onder 't regtsgebied van Holland moest blijven. De afgevaardigden deden verder verslag van 's Graven voornemen, om een rentmeester aan te stellen, om de inkomsten der kanunniken [1]) van Oud-Naarden te beheeren. Deze zou dan aan het Genootschap zooveel uitkeeren, als waarvan ze sober konden leven; aan de armen werd niet gedacht. De Staten namen een besluit, dat het beheer der kloostergoeden en inkomsten, van ontvang en uitgaaf, aan de oude bezitters zou verblijven, en hun alles, gewijd of ongewijd, regten en voorregten, ongeschonden gelaten worden. Niets van dat alles werd door de bevelhebbers in dien oorlog in acht genomen. Intusschen deed de Prins vele vragen over de ligging en sterkte van Naarden, en welke grachten, muren, dijken en wallen de stad omgaven. Toen men hem van alles onderrigt had, vermaande hij de afgevaardigden, dat de Naarders zich met de bezetting moedig tegen elken aanval van buiten moesten verdedigen. Hij zou de bewezen trouw in 't vervolg gedachtig zijn. Deze, hun last alzoo vervuld hebbende, keerden naar huis terug. Toen werd er besloten om een ander Gezantschap naar Kampen tot den Graaf te zenden, en hem [2]) van dit alles te verwittigen. Ook deze gaf hun den raad, om houw en trouw aan den Prins te blijven, en, zoo zij werden aangetast, zich niet zonder moedigen tegenweer aan den vijand over te geven. Dat men anders

---

Grafelijk Bergsche Archief enz. door Mr. R. W. Tadama, in Nijhoffs *Bijdragen* enz. D. V en IX.

1) *De inkomsten der Kanunniken.* HS. *proventum.* De zin eischt *proventuum.*

2) *En hem.* HS. *ut enim.* Lees: *ut eum.*

de stad weêr zou moeten belegeren, en het den inwoners, na herovering, kwalijk kon vergaan. Met zulk antwoord gingen ze heen; kort daarop kwamen afgevaardigden van den Graaf te Naarden, om, gelijk zij te voren gezegd hadden te zullen doen, de kerken te berooven. Goud, zilver, linnen en zijden kleederen [1]), tot hoofddekking toe, hoe vuil, versleten en vol gaten het ook was, alles werd op een hoop gestapeld.

Ik wil mij hier slechts met weinig woorden over de goddeloosheid dezer heiligschenners uitlaten. Allereerst werden de altaren omvergehaald en tot den grond toe geslecht; de steenen [2]) buiten de kerk op een hoop gestapeld; de beelden weggenomen; er ontbrak weinig aan of men had ze op den grond gesmakt en verbrijzeld, opdat ze niet te eeniger tijd hersteld mogten worden. Na zich — zoo als ze meenden — zoo voortreffelijk en naar hartelust gekweten te hebben, rigtten ze, zooals Baltasar [3]) eens deed,

---

1) *Linnen en zijden kleederen.* Er was bij de Geuzen groot gebrek aan kleederen, en de ballingen waren *sober in 't habijt*, gelijk Bor zegt. Wanneer echter de overwinnaars van den Briel zich kleedden in 't gewaad der Monniken, en een Daam van Haren een fraai geborduurden *casuifel* als zijn deel van den buit kreeg, was, dunkt mij, een en ander meer bespotting der geestelijken, dan noodzakelijkheid. Van Groningen, in de *Water-Geuzen*, tracht, meen ik, het gedrag der Geuzen soms wat veel te vergoelijken. Hier, te Naarden, volgde men het bevel van den Graaf op, en nam al, wat in de Kerk was, als buit, weg.

2) *De steenen.* HS. *Latera.* Ik las *lateres.*

3) *Baltasar.* Hortensius zal misschien *Baltassar* geschreven hebben, omdat die naam, oorspronkelijk *Belsazzar* of *Beltasar*, in de Vulgata *Baltassar* heet. Hij volgde de Vulgata. De geroofde heilige bekers worden daar vermeld Daniel V: 3. „Tunc allata sunt vasa aurea et „argentea, quae asportaverat de templo, quod fuerat in Jerusalem, et „bibebant in eis rex et optimates eius." Ook Daam van Haren werd beschuldigd van aan boord geen andere dan gewijde kelken te gebruiken. Carolus, *de rebus Billaei*, schrijft het toe aan Fokke Abels. Zie van Groningen. Misschien deden ze het beiden, en allen, die zulke bekers

een gastmaal aan, en dronken zich onder hoon en spot vol. De gestolen bekers, overloopende van wijn, gingen als zegeteekenen rond. Toen zij zat waren, vingen ze met groot geschreeuw aan, meer te balken als ezels, dan te zingen. Hopman Luis zat ook aan tafel. Hij speelde voor nar, en had zich uitgedoscht als een priester die de mis bedient [1]). De afgevaardigden belaadden minstens twee wagens met den heiligen buit, en vertrokken den volgenden dag, eerst naar Amersfoort, toen naar Kampen, onder geleide van slechts weinige voetknechten. Had men dit te Utrecht geweten, het ware niet moeijelijk geweest

---

hadden. Het kostbaarste van den buit kwam dan ook meest aan de Capiteinen. Ook werd Arent van Duivenvoorde te laste gelegd, dat hij het liefst de kloosterkelders aansprak, en gebruik maakte van hunne heiligdommen.

1) *Als een Priester, die de mis bedient.* Een diergelijk schandaal verhalen de Nonnen in de reeds genoemde Cronijk, te Amersfoort, in 1579. „Ende sijn veel Guarnisoenen in de Stadt geleyt. Des Donder„dags op St. Gregorius dach quamen veel Capiteyns ende andere Over„heyt in de Spinkamer, sprekende veel ligtveerdige woorden. Een van „hun allen haelde uit de Reventer een tafellaken, hangende 't selve om „sijn lijf, staende voor 't Autaer, doende grote spot aan 't Sacrificie „der Missen. Waarover de Mater Ruysch ende andere susteren bitter„lijk schreyden. Waardoor de Capiteyns beweegt worden, ende be„claegden hem, dat sij 't niet eerder belet of gestraft hadden. Op de„selve tijt eyschtense de Vrouwen Capel om haar luyder Predicatie „daarin te doen, smijtende voorts boven haeren Eedt met groote rebel„lie d'Autairen in stucken." Ik denk die Guarnisoenen zullen onder die Predicatie dezelfde devotie vertoond hebben, als de Spanjaarden te Utrecht, toen ze, na het bedrijven van al wat schandelijk en gruwelijk was, in den nacht voor Goeden Vrijdag, in grooten getale gingen met naakte ruggen, achter een kruisbeeld, en zich met koorden ten bloede toe tusschen de schouderen geeselden, en de bevelhebbers met lichten en toortsen hen op zijde volgden, naar de ter boetedoening aangewezene kerken. Het was, gelijk de Staten schreven, eene *wtwendige devotie van passie ons Heeren*, eene *Hypocritische penitentie*. Zie van Bolhuis, p. 48.

hun den pas af te snijden, door den koningsweg bij Soest [1]) met soldaten en ruiters te bezetten. Men had dan den buit gemakkelijk kunnen onderscheppen, iets wat vele Naarders in stilte hoopten, dat geschieden zou. Intusschen werden de beelden en schilderijen uit de kerk ongeschonden op eene veilige plaats gebragt, en een gemetselde muur [2]) er om heen getrokken, om ze tegen alle schennis te bewaren.

In die dagen ondernamen de Weespers strooptogten op 't grondgebied der Naarders; de Naarders daarentegen vielen met veel meer geweld, niet alleen op de Weespers, maar ook op de Muiders en Stichtschen, en kwamen tot bij de poorten van Utrecht. Zacharias kwam van Amersfoort om die van Muiden te kastijden. Hij roept twee honderd gravers uit de Gooische dorpen op, en trekt des nachts met de soldaten die hij bij zich had, en een deel ruiterij, op Muiden aan, meenende de stad te zullen overrompelen. Hij bedroog zich. Vele gravers, door de duisternis begunstigd, verdwenen. De poort tegen over het slot, naar den kant van Weesp, leed den eersten aanval. Maar er was veel geschreeuw en weinig orde. De Muiders die binnen voor de poort stonden, schoten met geweer op de digt in een gedrongen menigte, wierpen steenen en weerden haar moedig af. De boeren die met schop en spade bezig waren de muren te ondergraven, togen het eerst op de vlugt; toen de soldaten, zoo snel ze konden loopen; ze lieten geschut en wagens in den steek. Had Zacharias de verstrooiden niet meer bijeengebragt, zoo

---

1) *Soest.* HS. *Susatum.* Ook in de Secession. VII, waar het op den rand in 't Neêrduitsch vertaald wordt. De bekende stad *Soest* in Westphalen heet ook bij de nieuwe Latinisten *Susatum.* Het dorp *Soest* wordt in oude oorkonden *Sose* genaamd.

2) *Gemetselde muur.* HS. *a sementariis.* Lees: *a cementariis*, d. i. *caementariis.*

ware geschut en bagage in handen der Muiders gevallen. Hij spande zoo snel mogelijk de paarden aan, liet alles uit het hobbelige veld op een effen weg voeren, en trok nog dien zelfden nacht, met verlies van weinigen [1]) zwaar gewonden, die naderhand stierven, op Naarden terug.

Onderwijl droegen de Burgemeesters zorg om de stad door een genoegzaam hoogen wal te omsingelen, en presten boeren uit de dorpen om dat werk te verrigten. De bezetting voerde niets anders uit, dan de naburen plagen. Zoo ze geen vee of mannen op de akkers konden overvallen, namen ze schoone dochters van vermogende landlieden mede, en gaven die ten beste aan den jongen, zedeloozen bevelhebber. Ze beroofden het klooster van Oud-Naarden van glas, vensters, ijzer en lood, en kapten de boomen om. Met een woord, er was geen krijgstucht, en ieder deed wat hem beliefde.

Eenige ruiters [2]) waren in dien tijd uit Utrecht naar Eemnes getrokken, om te fourageren. Zij lieten een wacht bij 't geen ze opgedaan hadden, de overigen deden een uitstap naar den kant van Naarden. Zij bleven nabij de stad staan, buiten 't bereik van 't geschut, en zonden een trompetter [3]) naar eene poort die gesloten was. Het Leprozen-huis staat niet ver van die poort [4]) en heeft er het uitzigt op. De trompetter laat den opzigter van dat huis vooraf naar de stad gaan, om te vragen of hij onge-

---

1) *Met verlies van weinigen.* HS. *Paucis laesis.* Vermoedelijk *caesis.* Hortensius spreekt hierop eerst van de *gewonden*, *pluribus vulneratis*, *qui postea perierunt.* Nu beteekent *laesi* in dezen zin hetzelfde als *vulnerati.*

2) *Eenige ruiters.* Volgens Bor, wel *honderd.* Het gebeurde in Nov. 1572.

3) *Trompetter.* HS. *Caduceator.* Ook Bor: *bij de trompet.*

4) *Het Leprozenhuis staat niet ver van die poort.* HS. *Est haud procul a porta quae spectat leprosorum domicilium.* Ik weet hier geen duidelijken zin aan te geven, dan door *quae* te veranderen in *quam.*

deerd mogt naderen en zich weêr verwijderen. Toegestaan. De trompetter eischt de stad op uit naam van den Graaf van Bossu, Gouverneur van Holland, voor Philips, Koning van Spanje, en vordert dat men de ruiterij als bezetting inliet. Frederik van Nieveldt, vendrig, aan wien de last was opgedragen om hem het antwoord over te brengen, en die zich daarop vrij wat deed voorstaan [1]), gaf het antwoord boven van de poort, dat men koninklijke bezetting in de stad had, en er niet meer volk noodig was om muur en poort te verdedigen. Toen verzocht de trompetter om veilig te mogen vertrekken. Dat werd hem zonder bedenken vergund.

Zacharias, een groot dronkaard en tot het schandelijke toe inhalig en gierig, die nog steeds in Amersfoort lag, tastte de eigendommen en landerijen van Utrecht aan. Hij maakte zich meester van de hoeve van den abt van St. Paulus [2]) op den Heiligenberg, en den daaraan behoorenden grond. Dat is daar een liefelijke plek, met een kleine kapel boven op den berg, vijfhonderd schreden van Amers-

---

1) *Vrij wat deed voorstaan.* HS. *Tum per vim ferociori.* Ik ben niet zeker of ik de meening van Hortensius wel begrepen heb, en dacht aan *per vinum.* Er werd op den wal nog al een hartsterking genomen. Het zou geen wonder zijn, dat Vaandrik van Nievelt, *door den wijn* opgewonden, zulk een al te fier antwoord gaf. Van Nievelt wordt ook genaamd Jobsz.

2) *Hoeve van den Abt van St. Paulus* enz. HS. *Montis sacri D. Pauli Abbatis villam ac fundos in suum ius transtulit.* De Abtdij van St. Paulus (Divi Pauli) op den heuvel Hohorst, nu den Heiligen Berg geheeten. Bisschop Ansfried was de Stichter van die Abtdij. Hij schonk de *novalia* tusschen Hohorst en Bachevoort aan de Abtdij in 1006. Er waren in den omtrek vele *hoeven*, welke ook door Ansfried aan die Abtdij gegeven werden. De vroegste vermelding is die van de *villa Liesiduna* of Leusden. Zie Beka en Heda, en den schrijver van *Proeve over de verbetering van den afloop van het water tusschen de Veluwsche en Utrechtsche bergheuvelen* enz. Utrecht bij Altheer.

foort verwijderd. Aan den voet van die hoogte staat een schoon gebouw en een andere hoeve, nog iets verder van de stadspoort. Hij was onlangs in het huwelijk getreden met de dochter van een niet onaanzienlijk inwoner, een jonge en schoone maagd; niettegenstaande hij, gelijk men naderhand vertelde, reeds gehuwd was. Van 't oogenblik af dat men hem in Amersfoort had binnen gelaten, strekten al zijn zorgen daarheen, dat hij wat Utrecht op Amersfoort's grondgebied in eigendom had, in handen kreeg; de inkomsten van Naarden aan zich trok; het vijandelijke land uitplunderde; het grootste deel van den buit nam; de boeren door het opleggen van lasten plaagde, en ieder liever door vrees dan door goedheid in toom hield. Hij gaf evenmin om regt als onregt, als hij maar goud kon bijeen schrapen [1]). Toen hij evenwel op die wijs een' grooten schat vergaârd had, en dit alles den Prins ter ooren gekomen was, liet deze hem door den Graaf van Bergen eerst naar Harderwijk, toen naar Kampen voeren, en daar gevangen houden.

Terwijl dit in Naarden omging, hadden don Frederik, zoon van Ferdinand, Hertog van Alva, en de Gouverneur van Holland, zich voor Zutphen gelegerd. De stad werd spoedig genomen en door moord en plundering ellendig verwoest. Alle weêrbare mannen joeg men over de kling; velen werden gehangen. Maar het was die wreedaards niet genoeg hun woede tegen mannen bot te vieren, ze kleedden jonge maagden uit en schoffeerden ze. Dat deerlijk lot van Zutphen, joeg de overige steden van Gelderland den schrik in 't hart. Ze ontdeden zich van hare

---

1) *Goud kon bijeenschrapen.* HS. *Ingentem auri vim converteret.* Het is mogelijk dat Hortensius *converteret* genomen heeft in de beteekenis van *ad se converteret, traheret in suam utilitatem;* doch waarschijnlijker, dat hij geschreven heeft *converreret.* Pacatus in Panegyr. Theodos. 26. *Pirata quidquid undecunque converreret, in illam Charybdim congerebat.*

bezettingen, die ook zelf niet binnen de muren durfden blijven. De Graaf van Bergen, door dat ongeval ontroerd, verliet Kampen en ging met zijn volk en geschut op de vlugt. Te Amersfoort was niet alleen groote angst, maar sloeg men schandelijk op den loop. De bezetting, zoowel 't voetvolk als de ruiterij, durfde den dag niet afwachten; brak de poort open en trok in orde de stad uit De ruiters kwamen in den morgenstond voor Naarden. Daar ze van de regering niets vroegen, dan haver voor hun paarden, werden ze binnengelaten [1]); men beloofde elkander getrouw te zullen zijn. De ruiters waren dertig, of weinig meer in getal, die het lot van den oorlog met de stedelingen wilden deelen. Bij dezen waren er nog eenige burgers uit Amersfoort, die onlangs aldaar of aangeraden, of toegestemd hadden, dat Zacharias met zijn soldaten als bezetting werd aangenomen.

Toen deze zich naar Naarden begaven, wisten ze niet, welke rampen ze te gemoet gingen. Zoo wisselvallig is het lot der stervelingen en de toekomst, hoe men die ook wil vooruitzien, blijft altijd onzeker.

De Spaansche legervoogden lagen nog eenigen tijd bij Zutphen. De Baljuw van 't Gooi schreef gedurig aan eenige aanzienlijken uit de Naarder burgerij, datze, zooveel mogelijk was, lieden naar de legerplaats der opperhoofden zenden zouden, om vergiffenis te vragen; dat ze zich in tijds vrijwillig moesten overgeven en geen storm afwachten. Hij

---

1) *De ruiters werden binnengelaten.* Bynaeus in *de Burgermoort* verhaalt de zaak eenigzins breedvoeriger: „Daar waren in de Stad slechts „honderd en twintig Duitsche knechten, onder Jan Kruisbergen. Ja, „wanneer na het verlaten der Stad Amersfoort, de knechten onder Hop„man Broekhuisen en Andries Peckman, sich quamen aanbieden, heb„ben de Regeerders, duchtende voor quaden dienst van sulken gespuis, „dat tot Amersfoort gemuit had, gewygert van haar meer dan dertigh „ruiters te ontfangen, latende de rest, met hunne hoplieden over de „bevroose Zuiderzee na Noort-Holland trekken."

drong er op aan, dat de bezetting, voor wie anders geen hoop op genade overbleef, de stad zou verlaten. Die brieven werden met spot ontvangen: zoo ver was het er van af dat ze iets vermogten. Eenige burgers, die zich nimmer voor de zaak der Geuzen verklaard hadden, kwamen gezamenlijk bij de Burgemeesters op de markt, en riepen vruchteloos, dat men de sleutels der poorten ootmoedig aan den Gouverneur van Holland moest gaan aanbieden, en behoud van lijf en goed smeeken; alles, gewijd en ongewijd, aan hem overgeven, en de verzekering er bij voegen, dat de bezetting vrijwillig zou aftrekken. De Overheid was doof voor die eischen, en voerde slechts oorlog met praten [1]) en gedurig brieven te schrijven aan Barthold Entes. Zoo hardnekkig hielden ze vast, wat ze eens begonnen waren; ze zochten met veel woorden de burgerij te overreden, dat men slechts den staat van zaken, zooals die was, moest trachten te behouden. Met dat al, dobberden zij tusschen hoop en vrees. Ze hoopten, dat het vijandelijke leger den Rhijn zou overtrekken en het beleg voor Buren slaan, om de rivier vrij te maken, daar de vaart nu, wegens de bezetting die in Buren lag, belemmerd werd. Maar er ging ook een gerucht, dat het leger op Amsterdam zou trekken, hetwelk dagelijks te water en te land beschoten werd; en de Burgemeesters aldaar hadden bij den Hertog van Alba en zijn zoon don Frederik, die zich toen bij 't leger in Nijmegen bevonden, er op aangedrongen, dat ze eerst Naarden mogten aanvallen, zijnde een aan zee en in haar nabijheid gelegen stad, die ge-

---

1) *Voerden slechts oorlog met praten.* HS. *Literis tantum scribendis quotidies ad Bartilenium et verbis bellum gerebant.* Voor *Bartilenium* las ik *Bartilentum.* Hortensius volgt Livius na, XXXI, 45. „Athenienses quidem literis verbisque, quibus solis valent, bellum adversus Philippum gerebant." Ovid. Metam, IV, 101. „Quem quoniam prohibent anni bellare, loquendo Pugnet."

makkelijk te nemen was. Van daar zouden ze spoedig langs een goeden dijk op Haarlem kunnen afgaan. Dit gaf den Naarders meer vrees dan hoop. Zij plantten daarom geschut op de wallen, om, schoon de vijand nog niet opdaagde, gereed te zijn tot het doorstaan van een beleg. Zij zonden iemand naar Enkhuizen om eenige vaten buskruid te halen; men kreeg die met veel moeite [1]), want door de eensklaps opkomende hevige koude en het gure weêr, dreef er overal ijs in zee. Eindelijk toch kwam het buskruid binnen; zulks veroorzaakte een algemeene blijdschap. Het was alsof de vijand reeds van de belegerde muren verjaagd was. Men schreef naar Schellingwoude [2]), een dorp tegen over Amsterdam, aan de uiterste punt van den Waterlandschen dijk, waar Lazarus Muller gelegerd was, en verzocht van hem twee vendelen soldaten. Er zou dadelijk een maand soldij in lakens en geld vooruit betaald worden. Muller gaf een weigerend antwoord. De Spaansche magt was in zijn omtrek te groot [3]), dan dat hij aan hun verzoek mogt voldoen. De Naarders zonden dagelijks een renbode naar de Veluwe, om te bespieden, naar welken kant het koninklijk leger zich wenden en opbreken mogt om de vijandelijkheden te beginnen. Het gevoelen stond

---

1) *Men kreeg die met veel moeite.* HS. *Quae aegre quod interea* sq. Er volgt niets wat met *quae aegre* in verband staat. Er zal uitgelaten zijn: quae aegre *accepta sunt.* Hortensius begint een nieuwen zin met de woorden: *his tandem acceptis.*

2) *Schellingwoude.* HS. *Schelliguam.* Ik begrijp niet waarom hij dat dorp *Schelliguna* noemt. Dat gelijkt meer op *Schelluinen* in Zuid-Holland. Lazarus Muller (Molinaeus) lag in Schellingwoud, *Schellingwouda.* Voor 't overige heb ik de woorden omgezet, en *est autem vicus* sq. geplaatst na *castra habebat.* In het HS. staan ze na *Hispanorum viribus.* Lazarus Muller wordt in de berigten van Alba *Hans Muller* genaamd.

3) *De Spaansche magt was te groot.* HS. *Recusavit ille . . . Hispanorum viribus.* Ik heb ingevuld *deterritus.*

nog vast om liever een storm te willen afwachten, dan zich vrijwillig over te geven. En de maand December was nabij; een hevige vorst had alle wegen en rivieren met ijs bedekt.

Bartold Entes, een van de officieren [1]) van den Prins van Oranje, had zich toen verschanst bij Woerden. De Rhijn loopt door die stad in tragen gang naar Leiden, en van daar naar 't zeestrand bij Katwijk, dat is zoo veel als: „Wijk der Katten." Bartold Entes [2]) was een Fries, gesproten uit een adellijk volksgezind geslacht, een onbekend mensch, die nooit iets der melding waardigs had uitgevoerd. In dien Geuzentijd zag hij kans om naam te maken, begon met anderen zeerooverij, werd bevelhebber en kreeg, hoewel meer berucht dan beroemd, naam onder de zijnen; juist omdat hij onbekend was. De Prins van Oranje stelde hem aan als overste van de voetknechten, die

---

1) *Barthold Entes een van de Officieren.* Vele krijgslieden van dien tijd dienden te water en te land, zoo als het te pas kwam. Ook bij de Spanjaarden, gelijk Bossu en Romero, welke na zijn ongeval in Zeeland, die gewoonte afkeurde. Hetzelfde werd naderhand aangemerkt tegen Wassenaar van Obdam. Entes wordt door Bor *lieutenant* genoemd. Hij lag toen in de zoogenaamde *Ronde Veenen.*

2) *Bartold Entens.* HS. *Bartilentus.* Bij andere *Bartholomaeus Entesius. Bertel Entes*, in een stadsrekening van Veere, *Berthel Lentes.* Waar hij geweest is, zal men zijn naam nog al eens op stadsrekeningen gevonden hebben. Want hij schraapte, wat hij maar konde, bijeen. Bartel Entens van Mentheda, Jonker tot Middelstum, Dornema en Engelboort, Ommelander Edelman, had het verbond der Edelen meê ondergeteekend, en was door Alba in den ban gedaan. Zijn leven en bedrijf is uitmuntend beschreven door van Groningen. Hortensius noemt hem *Phryso.* Groningen en Ommelanden werden door schrijvers van dien tijd niet onderscheiden. De naam van *Fries* werd ook op Groningers toegepast. Zoo heetten Wessel Gansfoort en Rudolf Agricola *Frisii.* Wat Hortensius door *nobilitas popularis* bedoelt, is mij niet regt duidelijk. Misschien wel, omdat die familie zich zoo zeer voor de Ommelanders tegen de Grouingers in de bres stelde. Onze Bartel was in die zaak ook berucht.

hij bij Woerden had. De Naarders schreven hem in tijds, of hij bij 't eerste gerucht dat het koninklijke leger uit de Veluwe naar Amersfoort opbrak om de vijandelijkheden te beginnen [1]), met twee van zijne vendelen in persoon wat nader bij Gooiland wilde komen: zoo hij zulks bezwaarlijk of minder dienstig aan zijn belang vond, dat hij dan de twee vendelen maar op zou zenden. Maar het bleef bij groote beloften. Ook schreef hij twee brieven, een aan den Raad, waarin hij verklaart de stad van de vrees voor een beleg te zullen ontheffen; een anderen aan Broekhuyzen, hopman van de Amersfoortsche soldaten. Doch daar deze, voor dat die brieven aankwamen, de stad verlaten had, opende de Raad dien brief en vond den inhoud geheel strijdig met hetgeen Barthold Entes hun meldde. Hij raadde Broekhuyzen daarin, om op zijn behoud bedacht zijn, daar hij geen de minste hoop koesterde om met zijn manschappen Naarden te hulp te komen; dat zijn volk begon te morren [2]), in zes maanden geen soldij ontvangen had en met tegenzin zou optrekken. Men schreef ook aan eenige lieden te Amersfoort, met verzoek, om, zoo de Hertog zich derwaarts wendde [3]), hun daarvan kennis te geven, en hen te verwittigen [4]), welk plan ze in dat geval volgen zouden. Vier dagen daarna ontvingen Bur-

---

1) *Om de vijandelijkheden te beginnen.* HS. *Quo exercitus regius se verteret immua moverent castra.* Ik gis: *et inimica moverent castra.* Virg. Aen. V, 67, *non hostem inimicaque castra uritis.*

2) *Dat zijn volk begon te morren* enz. HS. *Per milites obstrepe quibus sex mentium stipendia debebatur . . . . . ob id minime libentes.* Ik maak daaruit: *per milites obstrepi, quibus sex mensium stipendia debebat, ituros ob id minime lubentes.* Caesar de B. Civ. III, 31. „Militum voces audiebantur, sese contra hostem si ducerentur, ituros."

3) *Zich derwaards wendde.* HS. *Eo peterent.* Ik denk na *peterent* zal *viam* uitgelaten zijn.

4) *Te verwittigen* enz. HS. *Ut sacrum consilium communicarent.* Lees, *et secum consilium communicarent.*

gemeesters tijding uit Amersfoort [1]), dat het vijandelijk leger uit Nijkerk [2]) opbrak, om tegen den avond bij de stad te zijn; dat men het zenden van een gezantschap ter overgave, niet moest uitstellen tot op het vertrek der opperhoofden; dat zou, tot hun ongeluk, vruchteloos zijn. Nog twee dagen te voren liet Joan Arnold, in naam van den Graaf, weten, dat zoo ze nu nog een gezantschap ter overgave zonden, de stad zou gespaard worden; doch te vergeefs. De Naarders sloegen den heilzamen raad in den wind en schreven, in verlegenheid, weêr [3]) aan Barthold Entes te Woerden, dat hij spoedig in 't Gooi zou vallen, of soldaten zenden en hulp verleenen. Zoo hij daar bezwaar in zag, dat het dan met hen gedaan was. Hij gaf slechts, gelijk voorheen, ten antwoord, dat hij elk oogenblik geld voor de soldij verwachtte.

De Raad, nu van alle hoop op ondersteuning verstoken, werd zeer beangstigd en vaardigde Maarten Laurensz., Burgemeester, en Gerard Pieter Aertszoon af, den Graaf en Don Frederik te gemoet, om de stad over te geven en te bedingen dat ze niet als vijanden behandeld werden: dat het leger onderwijl twee of drie dagen halt hield, en zij, tot een mondgesprek toegelaten, over de vredesvoorwaarden konden onderhandelen. Maar don Frederik weigerde een mondgesprek. Hij beval hun tegen het aanbreken van den dag in Bussum te komen, waar ze als gezanten, naar 't volkenregt, tot een mondgesprek zouden toegelaten

---

1) *Tijding uit Amersfoort.* De schrijver van den brief, die de tijding behelsde, was een Dirk Bakker, inboorling van Naarden, toen Thesaurier te Amersfoort.

2) *Uit Nijkerk.* HS. *Neoclesia.* Zoo ook in de *Secess.* waar het op den rand vertaald wordt. De Zwitsers in het Canton Schafhausen noemen hun *Neukirch Neokircha.*

3) *Schreven in verlegenheid weêr.* HS. *Rursum suarum trepidi.* Ik denk dat de afschrijver zal uitgelaten hebben: „rursum *rerum* suarum trepidi."

en gehoord worden wat ze te zeggen hadden [1]). Met dat antwoord liet men hen gaan. Ze vertrokken des morgens bij de eerste schemering huiswaards. Op weg zagen ze het leger met bagage en veel geschut. Toen ze vernamen, dat de opperbevelhebbers Amersfoort verlaten hadden, gingen ze hen achterna. Burgemeester Maarten maakte zich heimelijk uit de voeten [2]) en kwam niet te Naarden terug. Gerrit Pieter Aertsz., de andere afgevaardigde, volgde den Opperbevelhebber naar Bussum. Toen hij verklaarde dat Naarden zich overgaf [3]), ontving hij geen vriendelijk antwoord. De Graaf van Bossu vroeg hem of de bezetting afgetrokken was. Hij zeide dat hij zulks wel denken zou. Toen viel de Baljuw van 't Gooi hem in de rede, zeggende: *Gij liegt: de bezetting was den ganschen dag nog in de stad.*

Het dorp Bussum [4]) ligt vijfhonderd schreden van Naarden. Toen de bezetting twee dagen te voren uit Naarden wilde gaan [5]), en de poorten des noods met geweld open

---

1) *En gehoord worden wat ze te zeggen hadden.* HS. *In colloquio admitterentur audiendi . . . . . et cum responso . . . . . sunt.* Ik las: In *colloquium* admitterentur, audiendi *de conditionibus:* et cum *hoc* responso *dimissi* sunt.

2) *Maakte zich heimelijk uit de voeten.* Bor en andere verhalen dat omstandiger. Ook Lap in Vita Hortensii: „Sed Consul dum redit, „apparatu viso territus, rheda descendens, seu onus alvi positurus, pe„riculo se instanti subduxit." Lap zal geschreven hebben: *ceu onus alvi positurus.* Meester Maarten liet zijn mantel op de sleede, en verwijderde zich op eenigen afstand, alsof hij aan een natuurlijke behoefte wilde voldoen.

3) *Toen hij verklaarde, dat Naarden zich overgaf.* HS. *Postquam deditionem fratus:* naderhand met uitschrapping van *us*, alleen *frat.* zonder twijfel stond er *fecerat.* Sallust. B. Jugurth. 46. *Tum demum veram deditionem facere conatus est.*

4) *Het dorp Bussum.* HS. alleen *vicus.* De duidelijkheid eischt de bijvoeging van *Bussum.*

5) *Uit Naarden wilde gaan.* Anderen verhalen dit eenigzins breedvoeriger en anders, b. v. Bynaeus: dat men het vertrek van alle bur-

breken, werden ze in hun voornemen door den Raad en 't volk belet, en de poorten met mest en vuilnis digt gestopt. Men liet zich met verontwaardiging uit, dat zij, die in rust en ledigheid der burgerij zooveel last en kosten hadden veroorzaakt; die door rooven en plunderen van vriend en vijand, zooveel buit en geld gemaakt hadden, nu ook in dezen benarden toestand het beleg met haer moesten doorstaan. Eenige ruiters wisten er evenwel, met achterlating van wapens en paarden, uit te komen, en zich te bergen. De vorige en volgende nacht waren duister en zonder maan; daarom stak men boven op den toren een lantaarn uit; ten teeken voor Bartold Entes en de Waterlanders, dat de nood op 't hoogst was.

Toen nu het vijandelijk leger den laatsten November voor Naarden kwam, werd er van verre schutgevaarte gehouden, uit de stad het hevigst. Daar was een vendrig, Frederik van Nieveldt, Jobszoon. Een gemeen soldaat, die dronken was, wilde zijn moed betoonen, greep hem het vaandel uit de handen, sprong op den muur en zwaaide het dapper in den wind om zijn hoofd. Hij werd dadelijk door een Spanjaard doorschoten. De vijand omsingelde alle poorten, opdat niemand der stedelingen er uit kon komen. Tegen den avond trok hij in de legerplaats te Bussum terug. De burgerij en bezetting ging gewapend, met vliegende vaandels en slaande trom, de muren rond, alsof er een overwinning behaald was. In 't donker kwam een der afgevaardigden, Gerrit Pieter Aertsz., midden door de Spaansche wachten, onder geleide van Paulus van Loo, Baljuw van 't Gooi, bij de poort van zijn vruchteloos gezantschap terug. En daar tegen de poort zoo veel mest geworpen was, dat ze niet kon ge-

---

gers en knechten toeliet, maar dronken soldaten en burgers beletten het. Twee burgers gingen er uit met de twee, die naar Amersfoort afgevaardigd waren. Ze heetten Arent Hermansz. en Rutger Ryetszoon.

opend worden, liet men een touw langs den muur neêr, en haalde hem zoo binnen Baljuw Paulus van Loo had hem gelast, zich vroeg in den morgen, met eenige afgevaardigden bij Don Frederik en den Graaf van Bossu te vervoegen, om de overgave der stad en de sleutels der poorten aan te bieden, en vergiffenis te vragen. Ik zelf, zeide hij [1]), zal u bij de opperbevelhebbers met bidden en smeeken ondersteunen. De geheele burgerij wachtte gespannen op de terugkomst van hem, die heil en genade, meende men, zou aanbrengen. Juist op dat oogenblik viel een geestelijke in handen der Spanjaarden. Bij den Heer van Noircarmes [2]) ondervraagd naar 't aantal bezettelingen, zoo voet- als paarden-volk, dat in de stad was, antwoordde hij: „honderd en vijftig," naar hij van de burgers had hooren zeggen. Toen de afgevaardigde teruggekomen was, wordt de Raad in groote verwarring belegd, en 't ging er nog verwarder toe. Ook de bezettelingen, voetvolk en ruiters gaan naar 't Stadhuis. Op het vernemen, dat er geen hoop meer op behoud was, maar de stad te vuur en te zwaard zou verdelgd en geplunderd worden, en de opperbevelhebbers niet te verbidden waren, stonden allen verstomd en radeloos.

Die mare verspreidde zich uit het stadhuis door de stad en veroorzaakte groote ontsteltenis. Op de muren stond

---

1) *Ik zelf, zeide hij* enz. HS. *Ego, inquit, apud duces precator cum supplicibus precibus adero.* Ook hier is gelijkheid aan een plaats bij Liv. XXXVI : 35. „Mittite oratores ad consulem — — Ego apud consulem deprecator defensorque vobis adero." Hortensius volgt meest Livius na. Ik zou bijna gelooven, dat hij ook hier *deprecator* geschreven heeft.

2) *Heer van Noircarmes.* HS. *D. a Nortcarmes.* Ik denk *D. a Noircarmes.* Strada: *„Philippus Norcarmius a sancta Aldegunde."* Hij was zeer bekend in deze tijden, bij de onzen gewoonlijk Philips van St. Aldegonde, Heer van *Noircarmes*, of *Noirkarmes.* Dat Noirkarmes is eene Baronny in Artois.

ieder nog bedaard en gewapend op zijn post. Naauwelijks vernam men daar, wat er gaande was, of geweer en wapenen werden weggeworpen, en allen vlugtten naar huis. Niemand durfde eenig geweer of wapen in huis houden. Deze verborg ze in de nabuurschap onder 't hooi; gene wierp ze van de muren af, of stopte ze onder de bedden in 't stroo; een ander liet ze op den wal liggen. De door den Raad aangestelde wacht alleen, bleef op haar post en stond bij de poorten.

Voor 't overige was het dien nacht binnen en buiten de stad rustig, en er werd niet van de muren geschoten. Daar de poorten en singels zoo naauw door de Spanjaarden ingesloten waren, dat niemand zonder hun weten [1]), de stad kon uitkomen, nam de Raad, die nog vergaderd was, een besluit, om in den vroegen morgen zeven afgevaardigden met de sleutels naar den opperbevelhebber te zenden; want zij begrepen, dat, werd de stad stormenderhand ingenomen, niemand verschoond zou worden. Het voorbeeld van Zutphen had ieder schrik aangejaagd. Tot afgevaardigden werden benoemd: Rutger Klaasz., Jacob Anthoniszoon, Jan Post Lubbertszoon, oud Burgemeesters, Hendrik Wouw [2]), van Amsterdam, omdat hij in

---

1) *Niemand zonder hun weten.* HS. *Ne quis nisi in Hispanos dilaberetur.* Ik heb vertaald alsof er stond *ne quis insciis Hispanis dilaberetur.* Het gaf een goeden zin in onze taal: *dat niemand er uit kon komen, of hij viel in handen der Spanjaarden.* Maar dat ware in 't Latijn al zeer slegt uitgedrukt.

2) *Hendrik Wouw.* HS. *Henricus Sylvius.* Bij Bor *Henrik Wou*, van Meteren *Henrik Wouwe*, Bynaeus „*Hendrik Andriesz. Wouw*, hebbende goede kennis van van Loo, ende een swager bij hem in 't leger." Hortensius vermeldt in 't vervolg zijn deerlijk lot, en noemt hem *Henricus Andreae f. Silvius*, zonder met een enkel woord te zeggen, dat hij mede in dit gezantschap geweest is. Intusschen is het dezelfde *Sylvius.* Maar hoe kon hij uit *Wou* of *Wouwe Sylvius* maken? Misschien kende hij hem alleen bij den naam van *Wou*, en dacht daarin

vriendschapsbetrekking stond met Paulus van Loo, bij wien zijn schoonzoon Marten Bitter zich toen bevond. Men hoopte, door voorspraak van die lieden, dragelijke voorwaarden te zullen verkrijgen. Verder waren benoemd Rijkhout Adriaansz., Gerrit Pieter Aertsz. Men vond goed mij daar bij te voegen [1]). De bezetting, ruiters en soldaten, drongen er met drift op aan, dat zij, zoo men

---

Woud te vinden. Had hij *Wouw*, *Wouwe* gekend, mij dunkt hij had er *Mulvius* van gemaakt. Er zijn in ons land vele namen van plaatsen en personen met *Wou*, *Woud*, *Woude* zaamgesteld, en een *Silvius Aeneas* was onzen schrijver ook bekend. Maar even zeer was hem bekend de parasiet *Milvius* uit Horatius. Hooft werd door de klank der letteren verleid om de *pons Mulvius* bij Tacitus te herdoopen in *Woubrug*. Hij zag dus ook in *Wou* niet een *bosch*, maar een *kiekendief*. De Neêrduitsche namen worden door onze Latijnsche geschiedschrijvers dikwijls zoo herdoopt, dat het moeilijk is den eigenlijken naam te herkennen. De Grieken en Romeinen deden beter. Zij gaven de namen der barbaren terug, en voegden er eene in hunne taal gebruikelijke terminatie bij. Over 't algemeen was Hortensius in dat verlatiniseren niet ongelukkig. Daarom komt het mij vreemd voor, dat hij in 't laatste boek der Secessiones *Blom*, *van der Aa*, *Hack*, *van Eyck* enz. gebruikt. Misschien is het wel door Buchelius geschied. Immers teekent hij op den rand aan: „Supplicium sumtum de nobilibus et civibus, quorum nomina ex registro civitatis repraesentamus."

1) *Mij daar bij te voegen.* Bor en andere noemen Hortensius in de eerste plaats. Hij noemt, denk ik, zich zelven, uit bescheidenheid, in de laatste. De Raad zal het van belang geoordeeld hebben, dat hun Rector meêging. Hij was geestelijke, door geleerdheid bekend, goed ter taal, en op alles wel gevat. Lap schijnt er ook zoo over te denken. „Venerunt ab oppido legati sex, quibus Hortensius presbyter et Rector Scholae adiunctus fuerat septimus." In 't geschil met Utrecht over de Veenen was hij ook meê afgevaardigd, en voerde meê het woord, gelijk hij hier ook beschouwd werd bijna als de *princeps legationis*. Wat sommigen schrijven, dat men hem in den moord spaarde, omdat hij Priester was, anderen, omdat hij een zoo geleerd man was, is niet juist, of Bossu moest daardoor bewogen geweest zijn, om iets ter zijner redding te beproeven.

eenig billijk verdrag mogt bedingen, daar niet buiten gesloten zouden worden, daar zij goed en leven voor 't heil der stad veil gehad hadden [1]). De Raad verklaarde zoo te zullen doen, en gaf last dat de Luitenant der ruiterij [2]), die goed ter taal was, en Fransch verstond, het gezantschap zou vergezellen. De vrijwilligers hielden den geheelen nacht op straat de wacht. Toen de afgevaardigden vroeg in den morgen, midden door de Spaansche wachten, tot Bussum genaderd waren, komt Juliaan Romero, Edelman [3]), Spaansch overste, hun te paard te gemoet, en vraagt, waar wij heen gingen, en wat wij wilden. Ons antwoord was, *de Raad heeft ons naar Don Frederik en den Graaf van Bossu afgevaardigd* [4]), *om aan hem over te brengen, wat men verlangt. Keert dan maar weêr huiswaarts*, zeide hij. *Alle magt over vrede en oorlog is mij opgedragen.* Daar vielen wij hem voor zijn paard te voet; bieden hem eerbiedig de sleutels der poorten aan, en smeeken om vergiffenis en genade voor de stedelingen;

---

1) *Veil gehad hadden.* HS. *Vitam et fortunas omnes pro salute reipublicae deposuissent.* Ik heb uitgegeven *exposuissent.*

2) *Luitenant der ruiterij.* Bynaeus noemt hem *Claas Pater*, en zegt, dat hij ook goed Spaansch verstond. Ik weet op het oogenblik niet, op welk gezag Bynaeus dat verhaalt. Men zou haast vermoeden, dat de Luitenant *Prater* was bijgenaamd.

3) *Edelman.* HS. *Julianus Romerus, homo nominis*, toen veranderd in *nomis*. Het zal *nobilis* moeten zijn. De Cornel *de Romero*, bevelhebber eener *Tertio*, bestaande uit Siciliaansche soldaten, is uit Mendoça en anderen genoeg bekend.

4) *Heeft ons afgevaardigd.* HS. *Respondemus legationes ad D. Fredericum et Comitem a Bossu a Senatu missos nos habere.* Het schijnt dat *legatio* bij Liv. V, 36: mitis legatio, ni praeferoces legatos habuisset: hetzelfde beteekent als *mandata*. Hortensius zou dan ten minsten geschreven hebben: *legationem*, gelijk ik veranderd heb. Beter ware: *in legationem missos mandata nos habere.* Lap verhaalt dit in 't volgende eenigzins anders: „Qui cum Toletanum alloqui vellent, ad Julianum Romerum reiiciuntur, cui is omnem potestatem dedisset."

dat hij, wegens de goddeloosheid van weinigen, de onschuldigen toch niet mogt straffen, die niets begaan hadden, wat naar hoogverraad geleek. *Welnu*, sprak hij, *geeft mij de sleutels bij de poort. Daar kunt ge vernemen, hoe wij over vergiffenis en genade denken.* De Luitenant der ruiterij, boven vermeld, begon de zijnen te verontschuldigen, en toen men hem gedurig tegenwierp, dat zij niet voor de aankomst van het koninklijke leger uit de stad getrokken waren, bleef hem niets anders over dan de schuld te werpen op de Regering en de burgerij, die dat belet hadden. Toen Romero dacht, dat deze genoeg gezegd had om zich en de zijnen te verschoonen, was het hem na een kleine woordenwisseling niet meer der moeite waard, hem (den Luitenant) langer aan te hooren; het was daarenboven ruw weder en geweldig koud. „Volgt mij", zeide hij, „naar de poort. Daar zult gijlieden verder vernemen hoe ik over uw bede om vergiffenis en genade denk". Zoodra men bij de poort gekomen was, werden hem de sleutels met allen ootmoed en smeeking overgegeven. Hij liet zich eerst bedaard, maar niet heel duidelijk uit. Toen de afgevaardigden eindelijk aanhielden op de belofte, dat de stedelingen aan lijf en goed [1]) niet zouden gedeerd worden, beloofde hij dat en gaf mij daarop driemaal de hand [2]),

---

1) *Aan lijf en goed.* HS. *Clementiam tandem et fortunā animi incolumitatem.* Ik las: *fortunarum incolumitatem.*

2) *En gaf mij daarop driemaal de hand.* HS. *Tradita mihi dextra promisit.* Ik twijfel niet of Hortensius zal geschreven hebben „*ter data* mihi dextra promisit." Hortensius was hier de eerste persoon. Hij wil het vooral doen voorkomen, dat, schoon er geen schriftelijk verdrag gemaakt was, de Spanjaard toch, door het *driemaal* geven van de regter hand, eerst aan hem, naderhand ook aan Wouw, die belofte als een schriftelijk verdrag beschouwde. In een oud boek, nog te Naarden overig, waaruit de Heer A. Perk eenige bijzonderheden had meêgedeeld aan Prof. Visscher, die in 's mans nagelatene schriften gevonden worden, staat: „Welcke accoord in woorde en forma D. Rectori Lam-

nadat we hem nog onder 't oog gebragt hadden, dat plundering alleen plaats had in steden, die stormenderhand ingenomen —, niet in die, die overgegeven werden [1]). Onder die belofte was ook de bezetting begrepen. Hij deed dezelfde belofte aan Wouw [2]), en gaf er ook hem driemaal

---

berto Hortensio, als van de gesanten, tot driemaal toe iterative aen sijn handt, door Don Juliano belooft en sijn vernieuwt geweest." Bor en anderen drukken ook op dat *driemaal;* Lap vergeet het niet, schoon hij er nog wat bijvoegt: „Cum illo igitur paciscuntur, oppidum se Toletano „tradituros ea lege, ut civibus vitae facultatesque salvae essent, tantum „denuo fidem iuramento obstringerent, solique ex Hispanis centum, „quantum semel sumere possent, oppido efferrent, ultra nulla praeda „esset. Haec ter, porrecta Hortensio dextra, pollicitus, Romerus cum „eo, aliquot XX Hispanis comitatus oppidum ingreditur. E vestigio ad „tympani sonum, sq." Men zou bijna vermoeden, dat Lap in zijn HS. meer gelezen heeft, dan in het onze geschreven is. Hortensius, zou, dunkt mij, die bijzonderheden niet hebben overgeslagen.

1) *Dat plundering alleen plaats had* enz. HS. *Affirmantibus captas non deditas urbes diripi.* Liv. XXXVII : 32: „dicendo captas, non deditas diripi urbes."

2) *Hij deed dezelfde belofte aan Wouw.* Het HS. is hier zeer bedorven: *Eandem pacem ter data dextra Sylvio additur . . . . . Frederico permissum . . . . . ullum in fortunis neque in corporibus violatum iri. His pactis mecum cum Sylvio oppidum ingressus fuit, facilitatem enim veniae multorum oppidorum animos in posterum conciliare potuisset.* Ik heb aangevuld en veranderd, wat de zin scheen te vorderen: „Eandem pacem ter data dextra Sylvio *pollicetur: addit hoc sibi a Comite a Bossu et D.* Frederico permissum; *neque oppidanorum aut praesidiariorum* ullum in fortunis neque in corporibus violatum iri. His pactis mecum cum Sylvio oppidum ingressus est. *Felices, si fidem servassent. Facilitate* enim veniae multorum oppidorum animos in posterum conciliare potuissent." Het werd naderhand den afgevaardigden ook te laste gelegd, dat ze van Romero geen schriftelijk bewijs van de hem verstrekte volmagt gevorderd hadden. Maar die bedillers vergaten den droevigen toestand der dingen, en de vreeselijke konde. De aanmerking, dat de Spanjaarden door zachtheid meer zouden gewonnen hebben dan door schrik en wreedheid, is door alle geschiedschrij-

de hand op, en voegde er bij, dat hij dit verdrag kon sluiten, volgens de volmagt, hem door den Graaf van Bossu

---

vers van die dagen dikwijls gemaakt. Van Meteren zegt aangaande de Naarder moord: „daer wert dese wreetheyt ghesocht een generale vreese ende ontsach te maken, alle Landen over, maer en ghelukte alsoo niet." De Groot Annal. II, p. 38, na van Zutphen te hebben gesproken: „Post Narda Hollandiae oppidum vastatur simili feritate, dirutaque „moenia antiquo ultionis exemplo. Haec Hispani aliis quoque bellis „haud insolita sibi ad celerem victoriam profutura credebant, cum con„tra homines nulla re magis quam clementia vinci assueveris. Auxit „ceteris impetum et constantiam, quod, sublata fide et spe veniae, gra„viora pacis mala, quam belli metuebant: ea desperatione in spem quo„que elati fortius in medium consuluere, nec ulla omnino urbs dedita „est postea, quae non extrema tolerasset." Daarin is alles gezegd, wat over die zaak kan gezegd worden. Opmerkelijk is ook het gevoelen van Strada, VII, p. 445. Don Frederik had, naar zijn oordeel, Gelderland nog een weinig harder behandeld, dan zijn vader Alba; maar het voorbeeld van Zutphen had een goede uitwerking: „At vero exci„dium Nardemi, quod est in limite Hollandiae, longe alio successu Fe„derico victori stetit. Nam etsi id oppidum, ob foedam defectionem, „susceptumque, contempta atque illusa Religione, patrocinium haereticoo„rum, singularis animadversionis exempla meruerat, super haec tamen „ultio visa est: et trucidatis omnibus, quamquam imbellibus innoxiisque, „consumptis incendio domibus, moenibus solo exaequatis, non poena „illa, sed flagitium fuit. Itaque nuncius cladis, Gheusiorum astu in „maius auctae, tanto Hollandorum omnium non terrore, sed odio ad„versus Hispanum nomen nunquam deponendo auditus est, ut obfirma„tis desperatione animis, extrema omnia perpeti, quam Albani iussa „facere maluerint." Zou Strada, als hij gelezen had, wat een ooggetuige, gelijk Hortensius, verhaalt, hetzelfde geschreven hebben van de *list der Geuzen* om de gruwelen, toen gepleegd, te vergrooten? Misschien wel, en zonder twijfel, als hij wist, dat men den Rector verdacht hield, als overhellende tot de *Luiterij*, en de landlieden hem den *Luyterschen Paep* noemden. Mendoça moge diergelijke wreedheden, b. v. die te Mechelen bedreven, verontschuldigen, alsof de bevelhebbers ze oogluikende moesten aanzien, omdat de soldaten slecht betaald werden, Alba zelf gaf in zijn berigt aan den Koning er den naam aan van *een chatiment tres merité et un exemple necessaire pour toutes*

en Don Frederik verstrekt, en dat noch burger, noch bezetteling, aan lijf en goed zou gedeerd worden. Het ware goed geweest dat men woord gehouden had. Want vele steden zouden naderhand door die zachtmoedigheid gewonnen zijn. Maar de Spanjaarden hielden woord, gelijk in oude tijden de Karthagers.

De soldaten, die daar stonden, terwijl men onderhandelde, begonnen te morren en mompelden onder elkander, dat ze zich zoo lang verbonden rekenden, als ze niet binnen de stad waren. Zij dachten dat onder de afgevaardigden niemand was die Fransch of Spaansch verstond [1]). Van de brug was een dwarsbalk, de naaste aan de poort [2]), afgebroken, om den toegang te beletten. Aan alle poorten waren de valdeuren van buiten zóó bevestigd,

---

les autres villes. Zie Comment. T. I, p. 383, met de aanmerking van den Colonel Guillaume. Ook geeft Alva aan den Koning, en Mendoça aan zijne lezers zeer onnaauwkeurige berigten over het innemen van Naarden. Voor het overige zijn de woorden: „Facilitate enim veniae multorum oppidorum animos in posterum conciliare potuissent," ontleend aan Livius XXXII, 14: „ipsa facilitate veniae animos eorum in posterum conciliat."

1) *Die Fransch of Spaansch verstond.* De Luitenant Claas Pater verstond beide talen. Ook was Wouw, gelijk Hortensius naderhand getuigt, *aliquot linguarum barbararum doctus.* Bor: „op welke condition Don Juliano de Romero den voornoemden Hortensium tot driemaal de hand gegeven, en tegen de voorsz. Henric Wou in Spaens gezeid heeft, dat de borgeren in 't minste aen lijf noch aen leven en souden werden beschadigt." Hortensius verstond noch Fransch noch Spaansch. Hij had geen gelegenheid gehad om er zich door verkeer veel in te oefenen. Anders had hij, zoo ervaren in het Latijn, beide talen spoedig aangeleerd. Bij het langer verblijf der Spanjaarden verstond zelfs het volk er meer van, dan het *parlesanten* (por todos los santos), gelijk ons volk in 1795 meer van het Fransch, dan het *fouteren* (foudre) der soldaten. In hoogere kringen werd het Spaansch veel beoefend, gelijk bekend is.

2) *Aan de poort.* Het gebeurde aan de *porta paludosa*, de *Turfpoort*.

dat sterke palen, van onder met ijzeren punten voorzien, er voor stonden en in den grond staken. Om nu in en uit de stad te kunnen komen, legde men twee breede en sterke eiken planken tot op den naasten balk van de brug. Uit de vele palen kon men niet dan met groote moeite twee zoo ver van elkander krijgen, dat er niet meer dan een man tegelijk ruimte had om door te schuiven. Op die wijs kwamen er acht en twintig [1]) Spanjaarden binnen; kort daarop [2]) werden er vier honderd ingelaten, op de voorwaarden, die wij met Juliaan gemaakt hadden. De Naarders waren in grooten angst, toen ze zagen, dat

---

1) *Acht en twintig.* HS. 20, of onduidelijk 26. Bor: „met omtrent 19 of 20." In het oude Boek te Naarden: „alsoo is Julianus Romerus, vergeselschapt met 28 soldaten nevens die gesanten in de stadt getoogen."

2) *Kort daarop.* HS. *Mox Paulo* 400. De 4 was zoo geschreven, dat het veel geleek op een *l*. Dit deed mij eerst denken aan *Paulo a Loo*. Was ik daar bij gebleven, ik zou mij deerlijk vergist hebben. Ik las nu: *mox paulo* 400. Hortensius gebruikt *mox paulo* in plaats van *paulo post*. Zoo gebruikt ook Plinius *paulo mox*, dat is, gelijk Hooft wel eens schrijft: *onlanx daarna*. Bynaeus: „En (Romero) wiert daarop in de stadt gelaten met 28 Spaansche krijgsknechten, doch die korts daarop wel van 400 wierden gevolght." Die ons HS. vervaardigde, had reeds zoo dikwijls *Paulus a Loo* geschreven, dat hij bij *paulo* terstond aan den Baljuw dacht. Zulke kleine vergissingen van een afschrijver leiden dikwijls tot verkeerde interpretatien, die toch schijn van waarheid hebben. Ik zoude b. v. hier gelezen hebben: *Mox Paulo a Loo in oppidum iis legibus admissi.* Dan zou Paulus van Loo de Spanjaarden ontvangen hebben, (gerecipieerd) in zijne qualiteit als Baljuw, in de Hoofdstad van Gooiland. Ook was hij geweldig tegen de Geuzen, en had de Naarders dikwijls geraden, dat ze toch Spaansche bezetting innamen, ja zelf gepoogd hen te verschalken. *Goed verbeterd en verklaard*, zou menig een zeggen. En toch was het bitter slecht. Zoo weinig staat kan men op HS. maken, en brengen ons dikwijls kleinigheden op een verkeerden weg, gelijk hier door *P* in plaats van *p* bijna gebeurd ware. Ik denk hier, om van andere voorbeelden niet te spreken, aan het *ἄσσον* en *Ἄσσον* in de H. der Apostelen.

zoovele Spanjaarden, de een na den ander, in de stad kwamen. Dobberende tusschen hoop en vrees, hield ieder zich in huis. Die 't naast aan de poort woonden, heetten de gasten welkom. De Spanjaarden bedankten wederzijds door 't geven van de hand, of van teekenen, dat ze bedankten.

Aldus werden de Spanjaarden als vrienden in de stad ontvangen. Zij waren er nooit te voren geweest, namen de ligging van alle kanten in oogenschouw, en vestigden hun aandacht voornamelijk op de aanzienlijkste huizen. Zeker iemand vroeg mij, waar de rijkste burgers woonden. Ik bedacht een eerlijke leugen, en antwoordde, dat ik nog niet lang in de stad gewoond had en de burgers niet kende. Een Spanjaard, wiens rok boven met een rood kruis geteekend [1]) was, bleef mij onophoudelijk op zijde, en ik merkte spoedig dat hij alle gelegenheid zocht om bij mij in te keeren. Ik kon niet van hem afkomen, zoodat ik mij eindelijk naar huis begaf. De man had honger en verlangde slechts een ontbijt. Hij zeide gedurig: *blijf maar bij mij, dan hebt gij geen gevaar*, en herhaalde dat zelfde liedje zoo dikwijls, dat ik achterdocht begon te krijgen, en mijn best deed om van hem verlost te worden.

Terwijl ze intusschen overleggen, of ze ons op straat [2]), zoo als ieder hen tegenkwam, of gezamenlijk ergens heengelokt, zouden vermoorden, gaat een tromslager [3]) met de trom rond, en verkondigt met luider stem, dat de burgerij en de bezetting zonder geweer en wapens in het

---

1) *Met een rood kruis geteekend.* Misschien wel een *Cruciger*. Zekere Ridders werder *Crucigeri* genaamd, wier orde ontstaan is te Huy. Hij was waarschijnlijk een Luikerwaal. Het kruis had een half witte, half roode kleur.

2) *Of ze ons op straat.* HS. *Deliberant in publico caedemne.* Ik heb omgezet: *Caedemne in publico.* Het was duidelijker.

3) *Tromslager.* Bynaeus: „Tromslager van het Duitsche vaandel, daar leggende."

stadhuis moesten bijeen komen, om de vredesvoorwaarden aan te hooren. Naderhand verhaalde mij iemand, die het ontkomen was, dat de tamboer verkondigd had, dat Don Frederik oogenblikkelijk daar zou zijn, aan wiens voeten zij de voorwaarden moesten vernemen en op nieuw den eed afleggen. Sommigen die zich in de woning van den Schout verscholen hadden, kregen door die gunstige afkondiging hoop en gingen naar het stadhuis, opdat hun wegblijven geen nadeelig gevolg mogt hebben. Niemand bleef alzoo achter [1]). Men was eenigzins geruster, maar niet volkomen, daar men soldaten met velerlei wapentuig bij het stadhuis heen en weêr zag stappen [2]). Inmiddels klommen de Spanjaarden over de muren [3]), en stroomden in grooten getale de stad in. Die reeds in de stad waren, hadden zich bijna een uur lang rijkelijk te goed gedaan aan het ontbijt, en, wel gevoed, hun gastheeren, die nog al aarzelden om naar 't stadhuis te gaan, vriendelijk en als welmeenend er toe overgehaald.

De trompet gaf het sein om te moorden. Er werd geblazen, gelijk men gewoon was bij een aanval in 't gevecht te doen. Op dat sein stortten ze onder een ijselijk geschrei met zwaard, knods, ponjaard [4]) en schietgeweer op

---

1) *achter*. HS. *Omnium animi ad commovendum ad conveniendum*. De tromslager had ze gelast *in curia* [illegible]

[illegible] *zag stappen*. HS. *Obambulantes*. Bor: *Spaceren*. [illegible] ook een priester, „die hem eindelijken tot de burgerije [illegible]id, dat sij hen souden bereiden te sterven: mitsdien [illegible] open gedaen, daer een groot getal Spangiaer- [illegible] hebbende, bereid stonden enz." Bysaeus noemt [illegible] Joseph, die dat deed genoegsaem tegen sijn ge- [illegible], alsoo de meesten hoop Roomsch was."

3. Velen gingen ook over de grachten, die bevro-

4) *knods, ponjaard*. HS. *Irruerunt ferro, malleis, pugioni-*

den ineengedrongen hoop van min of meer zevenhonderd burgeren in. Bij de vier honderd waren er in het stadhuis. Het geschreeuw van die moordden en gemoord werden, steeg ten hemel. De stedelingen hieven een luid geschrei aan; de Spanjaarden brulden er tegen in. Aan het eind van het stadhuis stond een altaar. Die achteraan stonden namen hun toevlugt daarheen; die voor aan stonden drongen hen er af, om de slagen die gegeven werden te ontwijken. Het gekerm klonk de geheele stad door. Enkelen die uit kwaad vermoeden niet naar 't stadhuis gegaan waren, stoven het huis uit en stortten zich van de muren neêr. De Spanjaarden schudden de vermoorden terstond uit en lieten hen naakt liggen; de halfdooden, en zij, die zuchtende naar den laatsten adem

---

bus. Kort hierna vinden we *mallei equestres;* naderhand krijgt Hortensius een slag in den nek met een *malleus equester*. Lap heeft dat gedeelte, waar onze schrijver van zich zelven spreekt, in zijn *Vita* overgenomen. De Heer Mees in de Bekroonde Verhandeling, p. 39, vertaalt, dat door *zweep*, maar plaatst het Latijnsche woord onder den text, zoo dat hij bescheiden twijfelt of hij het wel goed heeft opgevat. Misschien is *malleus* een soort van *strijdhamer, strijdknods, strijdkolf*, gelijk de ruiters in die tijden veel gebruikten. De ruiterij van Alba bestond meest uit Duitschers. Zie daarover Mendoça en zijn Commentator Guillaume, schoon hij van den *malleus* niet spreekt. Ik vind ergens den naam *pufican*, die door de Duitschers voor zulk een *malleus* gebezigd werd. Du Cange in Glossario: „*Malleus* inter arma dimicantium. „*Clava* forte, vel potius gladius ipse." Gesta Philippi III, Franc. Reg. An. 1279: „In quodam illorum tyrociniorum Comes Clarimontis . . . . „armorum pondere praegravatus, et *malleorum* ictibus super caput pluries „et fortiter percussus in amentiam decidit." Carpentier voegt er in zijn Supplement bij: „Quid sit *malleus* non obscure innuunt Lit. re„miss. An. 1384, in Reg. 125, Chartoph. Reg. Ch. 104: Lui osta ou „fist oster par ceulx qui en son aide furent, *un baston* nommé *Mail de „plonc*, en op *Mailhetus*, l. *mailletus*, a Gallico *Maillet*, Malleus, tudes „ligneus." Wie weet of ons oude woord *malie* niet ontstaan is uit dat *malleus;* overgebleven in de *Maliebaan* te Utrecht.

hijgden, sloegen ze met kleine bijlen en ruitermalies dood, en ze stapelden lijken op lijken.

Toen die slagting volbragt was en allen het stadhuis verlaten hadden, gingen toevallig drie Spanjaarden, die te laat gekomen waren, er in, om te zien of er aan de lijken der verslagenen nog iets te rooven viel. Jan Kruysbergen, die, zoo als ik boven verhaalde, zijn priesterambt verlaten had, tot de Geuzen was overgegaan en zeerooverij deed, lag daar ongedeerd onder de van bloed druipende lijken der verslagenen. Toen hij in stilte zag, dat de drie Spanjaarden het eene lijk voor, het andere na omkeerden en op hem aankwamen, rigtte hij zich op, viel hun te voet en smeekte met gevouwen handen, dat zij zich over zijn deerlijk lot wilden ontfermen, en hem, die onschuldig was, sparen. „Ik ben", sprak hij, „een Priester Gods, des barmhartigen Opperwezens. De rampzalige toestand, waarin ik geraakt ben, was mij beschoren. Voor eenige maanden ben ik uit mijn kerk verjaagd, hier heen gesleurd en wordt tegen wil en dank gevangen gehouden. Hebt medelijden met een ongelukkigen en rampzaligen priester. Ik zal zoo lang ik leef, driemaal in de week een mis lezen voor uw heil en behoud." Een van hen scheen door die vrome belofte min of meer getroffen. Maar de beide anderen sloegen hem dood. Sommigen meenden, dat dit met een ander gebeurd was, en Kruysbergen op straat, voor de deur van zijn gastheer, was doorstoken.

Toorn, verontwaardiging en roofzucht, die de stervelingen verblinden, waren hier sterker dan godsdienst [1]) of mededoogen. Jacob Antonisz., oud-Burgemeester, lag niet ver van daar verscholen onder de uitgeschudde lijken en

1) *Dan Godsdienst.* HS. *Quam sacra.* Wonderlijke eerbied voor den Priesterlijken stand. En dat ten opzigte van eenen Jan Cruisbergen. De woorden *Sacerdos sum Dei* sq. deden Hortensius vergeten, wat hij te voren van Cruisbergen gezegd had. Het had, dunkt mij, beter gepast bij den moord van Klaas Reiniersz. kort hierna vermeld.

wolzakken. Toen hij zag dat alles veilig was en er zich niemand meer bevond dan een Spanjaard, die daar wat laat gekomen was om te rooven, rigtte hij zich op, viel hem te voet, en smeekte met gevouwen hand om genade. Hij bood hem twee honderd daalders aan. Toen de Spanjaard het beloofde geld ontvangen had, en bij de Utrechtsche poort was gekomen, liet hij Jacob daar alleen staan en zette het op een loopen. De poort was niet alleen gesloten, maar ook van binnen tegen den vijand met mest versterkt. Jacob, door twee anderen onderschept, moest zijn leven nog eens voor eene som gelds koopen. Toen genen 't geld ontvangen hadden, werd hij deerlijk door hen mishandeld en halfdood in een schuur achtergelaten. Toen hij merkte, dat zijn huis en hooi in den brand stonden, kwam hij tot zichzelf. Zijn huis was nabij den wal gelegen; hij liet zich van den muur neêr en ontkwam het langs ongebaande wegen.

Na het volvoeren van bovengemelden moord in het stadhuis, verstrooiden de Spanjaarden zich door de geheele stad, stormden in de huizen, woedden tegen al wat van 't mannelijk geslacht was. Jeugd, gevorderden in jaren, zij die met den eenen voet in 't graf stonden, priesters, zieken die te bed lagen, lammen in 't gasthuis, die op krukken gingen, kreupelen, stommen, niemand werd gespaard. Ze ontzagen eene gewijde plaats evenmin als eene ongewijde. Klaas Reyniersz., een priester van zeventig jaar, bevond zich destijds in de stad. Hij had zijn kerk in Waterland verlaten, om de razernij der Geuzen te ontkomen. Hij had zich eenige maanden te voren te Naarden geborgen, toen daar alles nog rustig was, en meende op zijn geboortegrond een veilige schuilplaats te zullen vinden. Nadat hij den dood door het geven van meer dan twee honderd daalders [1]) afgekocht had, werd hij op staan-

---

1) *Door het geven van meer dan twee honderd daalders.* HS. *Ubi pluris*

den voet vermoord. Willem Willemsz., wolverwer, zag hen met het bloote zwaard in zijn huis vallen, en begreep dat het op zijn leven gemunt was. Hij had dan ook naauwelijks tijd om uit te roepen: *Is dat nu de ons toegezegde vergiffenis!* Menigeen werd met afgehouwen hoofd en handen op straat geworpen; in mijn huis een onmondig jongeling om hals gebragt. Wat anderen is overkomen, weet ik niet te zeggen. Ook vrouwen, doch niet velen, kwamen om het leven. Men vond er naderhand eene in een put verdronken; haar echtgenoot was vermoord, en men poogde haar geld af te persen. Eene zwangere vrouw [1]) werd door vier soldaten verkracht. Ze sneden haar de onvoldragen vrucht uit den buik, stopten die in den zak, die haar op zijde hing. Zoo verscheurd en gemarteld gaf zij den geest. Jan Clement, een wijs en in de Latijnsche letteren bedreven grijsaard van negen en zestig jaar, oud-Burgemeester, werd van al zijn geld beroofd en omgebragt. Men drong vrouwen en dochters de kleederen van hun onthalsde echtgenoten en vaders buiten de stad te bren-

---

quam ducentis daleris satis vitae incolumitatem redemisset. Ik denk dat men beter zal lezen, „daleris *datis*" in plaats van *satis*. Het grenst soms aan het ongeloofelijke, welke groote sommen gelds van de geestelijken geeischt werden. De Spanjaarden vorderden van Hortensius duizend kroonen; de Geuzen van de Nonnen te Amersfoort zoo veel, dat ze land moesten verkoopen. De baldadige soldaten, die veelal slecht betaald wierden, deden den meesten last aan de geestelijken, bij wie ook het meeste te halen was. De soldaten van Prins Willem gedroegen zich heel slecht te Roermond in 1572. Maar het was de Staten en den Prins zeer tegen de borst. Hij verbood het bij ordonnantie „beveelende den soldaat de krijgstucht naa te komen, zonder eenigen overlast aan geestelijken of weirlijken te pleeghen, en allen onwettigen roof aan de eyghenaars uit te keeren. Bij 't zelve werd gebooden, d'eene en d'andere gezintheyt in hare oeffening ongemoeyt te laaten." Zoo wordt het door Hooft verhaald.

1) *Een zwangere vrouw.* HS. *Uterum gestatim vis oblata.* Ik heb veranderd: „uterum *gestanti* vis *illata.*"

gen [1]). Er was een smid, Hubert Hendriksz. [2]). Toen zij in zijn huis kwamen en goed gesmuld hadden, kapten zij hem met zijn eigen bijlen de beenen af. Dus verminkt en gefolterd, werd hij gedood. In het gasthuis mishandelden zij op een afschuwelijke wijs twee stommen, stokoude mannen van honderd, andere van negentig jaar. Toen ging het op een plunderen. Zij lieten niets in de woningen over, dan houten huisraad, dat hun nergens toe dienen noch koopers vinden kon. Eenigen, van al hun goud en zilver beroofd, en er was veel naar evenredigheid van de grootte der stad, werden wreedaardig ontzield. Cornelis Gijsbertsz., oud-Burgemeester en Schout [3]), werd op

---

1) *De kleederen buiten de stad te brengen.* Opdat ze namelijk niet zouden verbranden, en hun alzoo die buit ontgaan. Ik meen dat een onzer geschiedschrijvers dat heeft opgeteekend.

2) *Een smid, Hubert Hendriksz.* Boxhorn in zijn Theatrum spreekt over eenen smid Willem Willemsz. van Eyken, vreeselijk vermoord, omdat hij geen eed van getrouwheid had willen doen. In de Appendix verhaalt hij dat geval met eenige verbetering. Het is ook niet mogelijk, dat in die omstandigheden alles zoo gebeurd is, gelijk het verhaald wordt, en dat namen, getal van om hals gebrachten enz. volmaakt overeenkomen. Zoo iets kan niet plaats hebben. Maar dat geeft geen regt om aan historische waarheid te twijfelen, en te zeggen, dat de Naarder moord door Geuzenlist erger gemaakt is, dan hij was. Het is opmerkelijk wat Boxhorn verder zegt aangaande den kleinzoon van Hubert Hendriksz. „Fuit is avus maternus Huberti Berchii, optimi et „doctissimi iuvenis, cuius iudicio et industriae multa in rebus Goylan„dicis, quas ipse iam consignaverat, debemus. Sed de Lamberto Hor„tensio dignum annalium memoria est, quod referamus. Is Naerdensis „Scholae Rector Hispani iuvenis Veldamii, discipuli olim sui, beneficio „ex hac tempestate emersit." Men zou er bijna uit opmaken, dat die Hubert Bereh hem meegedeeld had, wat hij aangaande Weldam verhaalt.

3) *Cornelis Gijsbertsz. oud Burgemeester en Schout.* HS. *Consularem virum et praetorianum* 72. Ik las: *et praetorium annorum* 72. Bor: „Cornis Gijsbertz. eertijds Schout en Burgemeester."

twee en zeventigjarigen leeftijd, terwijl hij ziek te bed lag, doorstoken; Gijsbert Boudewijnsz., ook een man van hoogen ouderdom, van achter in den rug met een ponjaard doorboord. De moordenaars vingen het bloed in de handen en slorpten het op. Ook anderen viel dat lot te beurt. Menigeen moest zich naakt uitkleeden en onderging dan den dood. Aan weinigen, die zich afgekocht hadden, hield men woord en spaarde hen. Hendrik Andriesz. Wouw [1]), een zeer geleerd man, bij uitstek verstandig en beschaafd, die eenige vreemde talen verstond, woonde toen te Naarden. Meester Marten van Naarden, voorheen Raadsheer in 't Hof van den Haag, was zijn oom. Hij had zich herwaards ter woon begeven, vóór den inval der Geuzen, toen alles nog in rust was. Zijne vrouw, hoog zwanger, zou hier haar kind ter wereld brengen, en tegen elders heerschende onlusten beveiligd zijn. Toen de Geuzen zich van Naarden hadden meester gemaakt, beklaagde hij zijn lot, dat hij zoo tegen hoop en verwachting, in dien ellendigen toestand geraakt was. Nu was zijn echtgenoote bevallen en lag te bed. De Spanjaarden, afgaande op het uiterlijk fraaije huis, dat hij gehuurd had, braken er in. Zij eischen van Wouw een groote som gelds. Toen hij hun een aanmerkelijke som gegeven of beloofd had, vorderden ze bovendien nog vier duizend kroonen. Reeds maakten zij aanstalten om te moorden, toen zijn schoonzoon, Marten Bitter, van Amsterdam, een vermaard regts-

---

1) *Hendrik Andriesz. Wouw.* HS. *Henricus Andreae f. Sylvius.* Dezelfde, dien hij boven noemt Henricus Sylvius. Hij was een Amsterdammer, en te Naarden gaan wonen, omdat het te Amsterdam onrustig was, en de stad belegerd werd. Hortensius schrijft in de MSS. Satirea Lib. II, Sat. 5 en 8 aan Henricus Sylvius Amsterodamies: Satira 5, in 't jaar 1555, en Satira 8 in 't jaar 1558. Van der Linde zet bij alle Satirea, zoo gedrukt als ongedrukt, het jaartal bij. Daar uit blijkt, dat Hortensius elk jaar één Satire schreef.

geleerde, er op toe kwam. Deze had reeds eenige maanden bij den Baljuw op het Muiderslot [1]) doorgebragt, en was daar tegen alle gevaar beveiligd. Hij kwam juist van pas, en de verwantschap ging hem na ter harte. Hij nam op zich de gevorderde som gelds te zullen betalen, en gaf den Spanjaarden, die dat begeerden, eene schuldbekentenis. Hij laat Wouw door een jongen naar elders geleiden [2]), waar hij veilig mogt zijn. De vrouw volgt haren man. Zij was bij 't plunderen van haar woning van alles beroofd. Men had haar niets overgelaten, dan eenige oude kleederen, waarmede zij zich ter naauwernood kon dekken. Zelfs hadden zij haar de luijers van 't kind ontnomen, dat zij nu naakt in haar schoot mededroeg. Zij was nog niet hersteld, en kon niet dan bijna voortkruipende, op

---

1) *Bij den Baljuw op het Muiderslot.* Hortensius spreekt boven van denzelfden Marten Bitter. Ik heb daar aangehaald de woorden van Bynaeus: „Hendrik Andriesz. Wouw, *hebbende goede kennis van van Loo, ende een swager bij hem in 't leger.*" Wat beduidt daar *in 't leger?* Bitter was regtsgeleerde, en Hortensius zegt duidelijk *in arce Mudensi apud praefectum se continuerat.* Misschien heeft hij zich vergist. Had hij ergens in het Latijn gezien *in castro Mudensi*, kon men gissen, dat hij *castrum*, d. i. *castellum*, in gedachte verward heeft met *in castris.* Een *slot*, b. v. Loevestein en andere, worden dikwijls *castrum* genaamd.

2) *Hij laat Wouw door een jongen naar elders geleiden.* HS. *Deducitur a Bittero Sylvius in pacatum.* Ik dacht eerst om het op te vatten in dien zin, alsof er stond: „Bitterus eum *deducendum curavit.*" Maar het is waarschijnlijker, dat Hortensius zal geschreven hebben *deducitur a puero.* Bitter ging niet terstond mee, en schijnt er ook geen plan op gehad te hebben. Hij gaf hem een jongen mee tot wegwijzer, misschien naar Huisen. Wouw had reeds een eind wegs afgelegd, toen Bitter hem volgde. Hij dacht aan 't gevaar, waaraan Wouw zonder hem zou blootgesteld zijn. Hij volgde hem dus dadelijk, in de verte, zoo evenwel dat men hem bijna niet uit het oog verloor. Toen zij in groot gevaar kwamen, zond de vrouw *den jongen* naar Bitter, dat hij spoed wilde maken, om bij hen te komen: *misso puero Martino obviam ut acceleraret.*

een aisance volgen. Bitter gaat Hendrik spoedig na, vreezende dat hem op weg iets kwaads mogt wedervaren. Er nabij Bergen [1], viel hij in handen van Engelsche soldaten. Bergen is een dorp, en ligt duizend schreden van Naarden. Daar eischt men weêr geld van hem. Hij seide, dat hij niets had en door de Spanjaarden van alles beroofd was. Toen zijn vrouw met haar naakt kind daarbij kwam, zond zij den jongen naar Marten Bitter, opdat hij hun ter hulp mogt snellen, daar haar echtgenoot onder de Engelschen vervallen was, die den weg bezetten. Bitter haastte zich, en vond hem aan een boom gebonden. Zij zouden hem doorschieten. Nu werd hij andermaal voor geld vrijgekocht. Vele menschen, waar onder ook Amersfoorder vlugtelingen, die als ballingen omzwierven, hadden zich geborgen in 't maagden-klooster, meenende aldaar een veilige schuilplaats te zullen vinden. Zij werden deels vermoord, deels elk voor honderd daalders [2] vrijgegeven. Sommigen poogden zich te verdedigen. Men sneed hun neus en ooren [3], of kapte hun handen en voeten af, en wierp hen, dus verminkt, halfdood op straat. In alle hoeken en stegen zag men misvormde lijken op den rug liggen.

---

1) *Nabij Bergen.* Hij noemt dat *Berga* een *pagus*. Er zullen daar eenige weinige huizen gestaan hebben. De Heer A. Perk geeft mij er de volgende opheldering over: „Aan de Oostzijde van Naarden op den weg naar Huizen was een plaats bekend, bijzonder geheeten *de Bergen:* waarschijnlijk nog bewaard in den naam van twee hofsteden buiten Naarden aan den Oost- en Zuid-Oost kant, thans bekend als *Berghuis* en *Zandbergen.*"

2) *Elk voor honderd daalders.* HS. *Centenis in capita.* Schoon Hortensius gewoonlijk rekent bij *daalders*, en men *dalers* er bij denken kon, kwam het mij duidelijker voor het woord in te vullen.

3) *Men sneed hun neus en ooren af.* HS. *Hos . . . . . manib. et truncatos.* Ik heb aangevuld. „Hos *abscissis naribus et auribus, aut* manibus et *pedibus* truncatos."

Kort daarop stond de stad aan vier hoeken [1]) in vlam. Brandstichters, daartoe gelast, liepen overal rond. Na de slagting op het stadhuis waren er velen naar den kerktoren gevlugt, denkende, dat zij daar veilig zouden zijn. Toen zij den brand zagen, meenden zij, dat die bij toeval was ontstaan. Zij wisten niet, dat de stad niet alleen aan plundering en moord, maar ook aan het vuur prijs gegeven was. Daar is een zeer naauwe steenen wenteltrap, steil en afgesleten. Men komt langs dien trap niet dan met veel moeite naar boven in den toren, en met niet meer dan een te gelijk. Een van hen, die boven stonden, kon den eerste, die er op klom, met een steen op het hoofd werpen, en de hem volgenden alzoo gemakkelijk naar beneden doen tuimelen, al waren ze duizend in getal. Maar ieder was in dien rampzaligen toestand verbijsterd, en alle moed en overleg waren verloren. Langs dien trap waren vele burgers naar den top van den toren gevlugt. Ze luidden de brandklok, onkundig als zij waren, dat de vlam moedwillig was aangestoken. Eenige Spanjaarden, vooral die na de slagting veel gedronken hadden [2]), dreven er den spot mede. Zie, „schreeuwden ze [3]), *dat is het sein voor den Prins van*

---

1) *Aan vier hoeken.* Dat is naar de oude verdeeling der steden in *quaterniones.*

2) *Veel gedronken hadden.* Dit was anders het zwak niet van de Spanjaarden. Hortensius merkt het reeds aan in zijn werk. De bello German. III. „Itali Hispanique, quibus meracum vel aqua fluviali fon„tanave diluere vel aquam meram bibere mos est." In de Nagelaten Geschriften van Joan Hugo van Bolhuis wordt uit een Haagsch HS. over het in 1570 te Utrecht gebeurde meegedeeld: „'t beste dat sij hadden van nature, was sober van drancke; daerentegen als ons gemeene knechten drincken, soo dobbelen sij dagelicx." Van daar, denk ik, dat onophoudelijk geroep te Naarden om *geld, geld,* om aan hun speelzucht te kunnen voldoen.

3) *Zie, schreeuwden ze.* HS. *Principi e Auraicae signum datur.* Ik

Oranje, om de in nood verkeerenden te hulp te komen." Zij bragten groote hoopen hooi bijeen, en staken er den brand in, om allen, die boven waren, te verstikken. Doch te vergeefs. Intusschen wierpen de vrouwen een treurigen blik op elkander, en stonden verstomd van angst, alsof ze aan den grond genageld waren. Het gekraak der instortende daken, waar het vuur de overhand had, werd niet slechts aan alle hoeken der stad, maar ook ver buiten de muren gehoord. Het stof der neêrvallende gevels steeg in de lucht, en verduisterde het daglicht [1]). Wijven uit de naburige dorpen kwamen in digte drommen aansnellen, om den buit op te koopen, en vulden de straten. De echtgenooten en kinderen der vermoorde mannen en vaders moesten dat aanzien. Een felle smart griefde op nieuw de geschokte gemoederen; zij barstten op nieuw in tranen uit, te meer daar ze die naakte lijken voor hun oogen zagen liggen. Zij kermden niet, maar huilden en sloegen met de armen. Ik spreek niet van de in leêg geplunderde huizen onteerde maagden en vrouwen. De Spanjaard vierde zijn brooddronkenheid den vollen teugel. Eenigen werden, naakt, bij de voeten; anderen, hoogzwanger, bij de borsten opgehangen; genen

---

heb 'veranderd: „Principi *en* Auraicae signum datur" Het woordje *en* wordt dikwijls zoo geplaatst. Lucan. V, 37: „totis en viribus." Zie daar Cortius.

1) *Verduisterde het daglicht.* HS. *Imbrem diei induxit.* Lees: *Umbram.* Hortensius had hier in gedachte de heerlijke beschrijving die Livius geeft van de verwoesting van de stad Alba I, 22: *Iam fragor tectorum quae diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur; pulvisque ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleverat.* Ook kende hij Virg. Eclog. V, 4. *Inducite fontibus umbram.* Bekend is het gezegde van den veldheer, toen iemand zeide, dat de vijand het daglicht door het schieten zijner pijlen zou verduisteren: welnu, *dan zullen we in de schaduw vechten: in umbra pugnabimus.*

verworgd of op andere wijs vermoord [1]). Eindelijk, wat ik liever had moeten verzwijgen, dan melden [2]), ze schonden de maagden in 't klooster [3]). Kort daarop werden de vesten omvergehaald [4]), de poorten neêrgeworpen, en de grachten met de aarde der wallen gedempt. Men telde naderhand achthonderd lijken, behalven degenen, die door het instorten der huizen onder 't puin of in kelders verstikt lagen.

Onder die gebeurtenissen kwamen de Graaf van Bossu en Don Frederik te twee uren des middags de stad te paard inrijden. Noch zij zelf [5]), noch iemand in hun gevolg, toonden eenige vrees voor gevaar, niettegenstaande de muren der brandende huizen aan beide kanten van de straat instortten. Ook zag men op hun gelaat geen de minste ontroering bij het aanschouwen van dat ijsselijk tooneel, waarvan ieder sterveling de oogen zou afwenden. Het staat geboekt, dat de Keizers Claudius en Domitianus de doodstraf der aangeklaagden wilden zien voltrekken, en zij deswegen voor wreedaardiger dwingelanden,

---

1) *Of op andere wijs vermoord.* HS. *Aliae al . . . . . Caetera horrenda* sq. Ik heb aangevuld: *aliis modis occisae.*

2) *Dan melden.* HS. *Quem . . . . . prodenda sunt.* Er zal *memoriae* uitgelaten zijn.

3) *De maagden in 't klooster.* HS. *Stupri vim . . . . . intulerunt.* Ik heb aangevuld *virginibus in coenobio.* Er was gepaste ruimte voor die woorden. Ik heb dat bij alle invullingen zoo veel mogelijk in acht genomen. De lengte der lacunen was in het HS. soms door puncten, soms niet aangeduid. Ik kon de juiste lengte door puncten niet wel teruggeven.

4) *Kort daarop werden de vesten omvergehaald.* Reeds den 4. Dec. gaf Bossu aan van Loo bevel daartoe; maar hij moest dat bevel dikwijls herhalen.

5) *Noch zij zelf.* HS. *Nihil turpitudine non unum suorum.* Ik heb gelezen: *Nihil ipsi turpitudine, non unus suorum.* Straks volgt *commotus.* Eene andere hand heeft dat veranderd in *commoti.* Ik weet niet, wat best is.

aan Nero [1] zelf gehouden werden. Hoe ook Bossu en Don Frederik hun overvoeringheid zelf mogen verklaard hebben, den loon van anderen misgingen ze niet, noch verzuimden zij, wat hun in de toekomst kon behoeden zijn. Toen werd er van hunnentwege afgekondigd, dat men de lijken niet eerder mogt begraven, dan wanneer daar verlof toe gegeven was. Negen dagen daarna lagen er nog verscheidenen [2] onder den hoopen tamelijk op stronk, eer men verlof verkreeg, om ze onder den grond te brengen. Honden en vogels hadden er reeds aan geknaagd [3].

---

1. *Door Nero.* Navolging van Tacitus Agric. 45. „Nero tamen subtraxit reulos suos, insultare scelera, non spectavit." De Groot merkt intusschen aan tegen dat beruchte antwoord van Philips, in 1566. Annal. I, p. 17. „Virum ingenio, animum magnum minime dissimuli insimulo „non contentus, et lacta oculis usurpavit." Ik denk hier aan de schoone verzen van Ovid. Metam. VI. 638. „Pendentemque manus et „jam sua fata videntem. Ha et am. mater, clamantem et colla petentem Ense ferit Procne, latere qua pectus adhaeret, Nec vultum „avertit." Voor 't overige blijkt uit het eenvoudig verhaal van Hortensius, dat het gerucht, bij van Reyd gemeld, overdreven was: „ende wert gheseyt, dat Don Frederico, Duc d'Albas soon, eenighe met eyghener handt hoorstack." Het zou anders niet vreemd geweest zijn in een Spaansch Generaal, zoon van Alba, daar zelfs een Fransche Koning het van zijnen plicht achtte om op de Hugenoten te schieten. Dat wordt wel ontkend, maar bevestigd door de Mendoza. Don Frederik wordt door het zwijgen van Hortensius genoegzaam van die wreedheid vrijgesproken. Het was dan ook al genoeg, wat hij gedaan had. Swertius mocht wel in 1628 schrijven: „Vivit ibi (Narbae) memoria Frederici Albani!"

2) *Negen dagen daarna lagen er nog verscheidenen.* HS. *Et nouem* 9 *ferme diebus.* Boven de getalletter en *ferme* staat een woord, dat het meest gelijkt op *omnibus.* Het kon ook *insepultorum* zijn. Misschien zag de afschrijver geen kans om zelf te lezen wat hij in het HS. voor oogen had. Ook in het oude Boek te Naarden: *meer als acht.* Bor: *tot* 21 *Dec. toe.*

3) *Honden en vogels hadden er reeds aan geknaagd.* HS. *et alia a canibus . . . . . Quinto post die* enz. Ik had de oogen plaats aan-

Vijf dagen na dezen werd Hendrik Lamfertsz. [1]), op last van den Baljuw [2]) en den Schout Lambert Lap gevat, in zijn woning gehangen en gevierendeeld. Men zeide, dat hij 't met de Geuzen had gehouden. Hij was een zeer braaf man [3]), en bekleedde steeds aanzienlijke ambten in de stad, zoo als dat van regter in de bank van Zevenen [4]),

---

gevuld: *et ab alitibus et a canibus erant corrosa.* Het is de gewone akeligheid in diergelijke omstandigheden, en wordt reeds door Homerus uitgedrukt in het bekende *αὐτοὺς δὲ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν Οἰωνοῖσί τε πᾶσι*, en bij de Latijnsche dichters *canibus alitibusque praeda.* De invulling was gemakkelijk te vinden, en wordt dan ook bevestigd door het oude Naarder boek: „expresselijk verbiedende 't begraven van de doode ligchamen, so dat er veel van de honden en vogelen verscheurt sijn geworden." Hooft voegt er nog bij: „en van allerley onreyn gedierte."

1) *Hendrik Lamfertsz.* HS. *Henricus Lamfridus.* Ik heb veranderd *Lamfridi f.* Het is wel denkelijk, dat Hortensius, die gewoonlijk schrijft b. v. *Joannes Luberti f.* zich zelven gelijk zal gebleven zijn. Ik heb daarom diergelijk *us* overal veranderd in *i f.*

2) *Op last van den Baljuw en den Schout Lambert Lap.* HS. *Captus strangulatusque a Praefecto et Praetore.* De woorden *Lamberto Lappio in aedibus suis* zijn er naderhand door eene andere hand bijgevoegd. Uit onze geschiedschrijvers, vooral uit Hooft, blijkt, dat Hendrik Lamfertsz. eerst zijn toevlucht naar het klooster genomen had. Hij werd daar verspied, den Baljuw overgeleverd, en naar Muiden gevoerd. Toen kwam er bevel, gelijk het heette, van Don Frederik, dat men hem in zijn eigen huis zou hangen en vierendeelen. Hooft kon een en ander naauwkeuriger weten dan iemand. De zoon van den ongelukkigen Lamfertsz. was Schout van Naarden, toen Hooft Baljuw van Gooiland was.

3) *Hij was een zeer braaf man.* HS. *Vir optimus.* In het oude Naarder boek: „een slecht eenvoudich man."

4) *Regter in de bank van Zevenen.* HS. *Cum Septemvir ius dixisset.* Ik denk in een Schepensbank, toen te Naarden bestaande. Den eersten dag van Febr. geschiedde de keuze der Regering. Er werden 21 personen genomineerd, uit welke de Baljuw 7 schepenen placht te verkiezen. Ten tijde van Hooft wilden de Naarders daarin verandering. Zie den brief van Hooft aan de Staten van Holland en West-Vriesland in

en nam het kerkmeesterschap [1]) met vrome naauwgezetheid waar. Hij had pas den dood afgekocht, en daarvoor aan de Spanjaarden honderd kroonen betaald. De Baljuw en de Schout waren de bewerkers van dit treurig schandstuk, gelijk ze ook [2]) de aanhitsers waren geweest van de kort verleden slagting.

1621: „Schaamt ook haar zelven," schrijft de Baljuw verder, „de diffi-„culteit van een en twintigh te konnen vinden, zonder binne verboode „graden van maaghschap te treeden, geallegueert in dezen fleur van „voorspoedt; dewijl 't hun daaraan niet ontbrooken heeft, zelfs ten tijde „der droever desolatie van haar stedeken, door d'execrable moordt bij „den Spanjaardt geperpetreert; als wanneer hun, geleert den vijandt „veel eer te haaten, nocht lust nocht ledigheid overschoot, om den „anderen met dusdaanige traversen voordeel af te zien, oft middelen „van extentie haarder authoriteit te projecteren."

1) *Kerkmeesterschap.* HS. *Aedituus.* Tot het Kerkmeesters- of Kosterschap werden toen aanzienlijke mannen benoemd. *Kerkmeester, koster* of *kerkwaarder,* gelijk Hooft *aedituus* in Tacitus vertaalt, beteekent dezelfde waardigheid. Ik heb het eerste verkozen, omdat de twee laatste benamingen in lateren tijd van minder aanzien waren. Ik vind *Kerkmeester* te Amersfoort reeds in 1436. Ook is de grafsteen van Hortensius gelegd door de *Consules ac Aeditus.* In 1468 twistte men met den Hertog over het begiftigen van het kosterschap van de Groote Kerk te Hoorn. Zie Abbing, *Geschiedenis der Stad Hoorn: Inleiding* p. 21. Hij haalt Scheltema Mengelw. V, 3, aan: „Het is buiten twijfel, dat het ambt van Koster voor de Kerkhervorming eene geheel andere en ongelijk meer aanzienlijke strekking had, dan na de reformatie, en dat men hetzelve moet aanmerken als het ambt van *Kerkmeester,* aan wien de bewaring van het Kerkzilver en vele beheeringen tot de Kerk zelve, de eeredienst enz. waren toevertrouwd."

2) *Gelijk ze ook* enz. HS. *Choragi huius tam miserabilis tragoediae et auctores nuper et ipsi fuerunt.* Ik kon geen goeden zin aan deze woorden geven, dan door te lezen: *Choragi huius tam miserabilis tragoediae, ut auctores naperae, et ipsi fuerunt.* Van Loo en Lambert Lap, de Baljuw en de Schout, waren volgens Hortensius de voorname aanraders van de voor eenige dagen verrigte algemeene slagting, *nuperae tragoediae.* Nu waren zij ook de bewerkers van dit afgrijselijk stuk, den

Den volgenden dag roofden de Muiders, Weespers en naburige dorpsbewoners, wat er nog in de stad over was.

---

moord aan Lamfertsz. gepleegd. Het blijkt genoeg uit dit geschrift van Hortensius, dat hij van Loo en Lap naar waarheid en vrijmoedig beoordeelt. En wij leeren beiden, al had hij niets van hen gezegd, uit het eenvoudig verhaal van 't geen gebeurd is, kennen, als menschen van groote eer- en heerschzucht, hevig Spaanschgezind, meer uit eigenbelang, dan liefde voor hunne landslieden, vol slinksche streeken, hooghartige aristocraten, die geen de minste tegenspraak konden dulden, en, zoo zij 't moesten dulden, het nimmer vergaten. Zij waren in de voor zulke gemoederen onverdragelijke noodzakelijkheid geweest om voor hunne tegenpartij te zwichten, en als uit de stad verbannen. Teruggekeerd, ademden zij niets dan wraak. De geschiedenis van alle tijden levert de droevigste voorbeelden, waartoe de wraakgierigheid ballingen van dien stempel kan vervoeren. Hortensius schildert zulke karakters zeer naar waarheid, in de Secess. IV, p. 89. „Conveniunt laetitia immodica il„lico effusi exules frequentes, ut vicisse eos iam crederes, antequam „in ius perventum esset: triumphare ante victoriam, exultare insolen„ter, inimicis absentibus paria exilia minari, sibi gloriam promittere, „qui lege de se lata dudum antiquata, principis humeris in patriam „iam iam reportarentur." Vooral opmerkelijk is de plaats in de Secess. VII, p. 260 over de geregtelijke moorden, door den Bisschop van Utrecht tegen de overwonnene partij bedreven: „Fuerunt qui causam „in exulum principes transferrent, ob inimicitias, quae propter factio„nem domesticam his cum illis multos annos ante primum motum „intercesserant." Wat nu de Naarder ballingen betreft, de zoon van Lamfertsz. verklaarde aan Hooft, dat de algemeene slachting gebeurde meest op aandrang van de Naarder uitgewekenen, die met het Spaansche leger terugkwamen, en dat de moord zijns vaders ook aan die lieden te wijten was. Zij zaten, als schepenen, over den Burgemeester Hendrik Lamfertsz., dien [illegible]n op bevel, zoo gezegd werd, van Don Frederik, maar eigenlijk op hun bevel in zijn eigen huis ophing en vierendeelde. *Een paap[illegible]ep daaronder, en van Loo deed er geen goed bij*, schrijft Hooft. [illegible]et vonnis werd afgelezen door den stadsgeheimschrijver, en [illegible]oo uitgevoerd, ten overzitten van ettelijke burgers, geen schepen[illegible] maar *hiertoe van straat opgenomen*. Prof. Visscher heeft reeds [illegible] het Naarder Boek meêgedeeld: „De Burgemeester van de stad, [illegible]echt eenvoudich man, is nae de generale massacre door

en nam het kerkmeesterschap [1]) met vrome naauwgezetheid waar. Hij had pas den dood afgekocht, en daarvoor aan de Spanjaarden honderd kroonen betaald. De Baljuw en de Schout waren de bewerkers van dit treurig schandstuk, gelijk ze ook [2]) de aanhitsers waren geweest van de kort verleden slagting.

1621: „Schaamt ook haar zelven," schrijft de Baljuw verder, „de diffi-„cultheit van een en twintigh te konnen vinden, zonder binne verboode „graden van maaghschap te treeden, gealleneert in dezen fleur van „voorspoedt; dewijl 't hun daaraan niet ontbrooken heeft, zelfs ten tijde „der droever desolatie van haar stedeken, door d'execrable moordt bij „den Spanjaardt geperpetreert; als wanneer hun, geleert den vijandt „veel eer te haaten, nocht lust nocht ledigheid overschoot, om den „anderen met dusdaanige traversen voordeel af te zien, oft middelen „van extentie haarder authoriteit te projecteren."

1) *Kerkmeesterschap.* HS. *Aedituus.* Tot het Kerkmeesters- of Kosterschap werden toen aanzienlijke mannen benoemd. *Kerkmeester, koster* of *kerkwaarder,* gelijk Hooft *aedituus* in Tacitus vertaalt, beteekent dezelfde waardigheid. Ik heb het eerste verkozen, omdat de twee laatste benamingen in lateren tijd van minder aanzien waren. Ik vind *Kerkmeester* te Amersfoort reeds in 1486. Ook is de grafsteen van Hortensius gelegd door de *Consules ac Aedilus.* In 1468 twistte men met den Hertog over het begiftigen van het kosterschap van de Groote Kerk te Hoorn. Zie Abbing, *Geschiedenis der Stad Hoorn: Inleiding* p. 21. Hij haalt Scheltema Mengelw. V, 3, aan: „Het is buiten twijfel, dat het ambt van Koster voor de Kerkhervorming eene geheel andere en ongelijk meer aanzienlijke strekking had, dan na de reformatie, en dat men hetzelve moet aanmerken als het ambt van *Kerkmeester,* aan wien de bewaring van het Kerkzilver en vele beheeringen tot de Kerk zelve, de eeredienst enz. waren toevertrouwd."

2) *Gelijk ze ook* enz. HS. *Choragi huius tam miserabilis tragoediae et auctores nuper et ipsi fuerunt.* Ik kon geen goeden zin aan deze woorden geven, dan door te lezen: *Choragi huius tam miserabilis tragoediae, ut auctores naperae, et ipsi fuerunt.* Van Loo en Lambert Lap, de Baljuw en de Schout, waren volgens Hortensius de voorname aanraders van de voor eenige dagen verrigte algemeene slagting, *nuperae tragoediae.* Nu waren zij ook de bewerkers van dit afgrijselijk stuk, den

Den volgenden dag roofden de Muiders, Weespers en naburige dorpsbewoners, wat er nog in de stad over was.

---

moord aan Lamfertsz. gepleegd. Het blijkt genoeg uit dit geschrift van Hortensius, dat hij van Loo en Lap naar waarheid en vrijmoedig beoordeelt. En wij leeren beiden, al had hij niets van hen gezegd, uit het eenvoudig verhaal van 't geen gebeurd is, kennen, als menschen van groote eer- en heerschzucht, hevig Spaanschgezind, meer uit eigenbelang, dan liefde voor hunne landslieden, vol slinksche streeken, hooghartige aristocraten, die geen de minste tegenspraak konden dulden, en, zoo zij 't moesten dulden, het nimmer vergaten. Zij waren in de voor zulke gemoederen onverdragelijke noodzakelijkheid geweest om voor hunne tegenpartij te zwichten, en als uit de stad verbannen. Teruggekeerd, ademden zij niets dan wraak. De geschiedenis van alle tijden levert de droevigste voorbeelden, waartoe de wraakgierigheid ballingen van dien stempel kan vervoeren. Hortensius schildert zulke karakters zeer naar waarheid, in de Secess. IV, p. 89. „Conveniunt laetitia immodica il„lico effusi exules frequentes, ut vicisse eos iam crederes, antequam „in ius perventum esset: triumphare ante victoriam, exultare insolen„ter, inimicis absentibus paria exilia minari, sibi gloriam promittere, „qui lege de se lata dudum antiquata, principis humeris in patriam „iam iam reportarentur." Vooral opmerkelijk is de plaats in de Secess. VII, p. 260 over de geregtelijke moorden, door den Bisschop van Utrecht tegen de overwonnene partij bedreven: „Fuerunt qui causam „in exulum principes transferrent, ob inimicitias, quae propter factio„nem domesticam his cum illis multos annos ante primum motum „intercesserant." Wat nu de Naarder ballingen betreft, de zoon van Lamfertsz. verklaarde aan Hooft, dat de algemeene slachting gebeurde meest op aandrang van de Naarder uitgewekenen, die met het Spaansche leger terugkwamen, en dat de moord zijns vaders ook aan die lieden te wijten was. Zij zaten, als schepenen, over den Burgemeester Hendrik Lamfertsz., dien men op bevel, zoo gezegd werd, van Don Frederik, maar eigenlijk op hun bevel in zijn eigen huis ophing en vierendeelde. *Een paap liep daaronder, en van Loo deed er geen goed bij*, schrijft Hooft. Het vonnis werd afgelezen door den stadsgeheimschrijver, en alzoo uitgevoerd, ten overzitten van ettelijke burgers, geen schepenen, maar *hiertoe van straat opgenomen*. Prof. Visscher heeft reeds uit het Naarder Boek meêgedeeld: „De Burgemeester van de stad, een slecht eenvoudich man, is nae de generale massacre door

De Baljuw liet het nog niet verbrande koorn van weduwen en kinderen naar Muiden voeren en in 't slot bewaren. Hetzelfde deed hij omtrent het koren in 't gasthuis. De Spaansche bevelhebber liet het in haast door zijn volk uitdorschen, en ook naar Muiden brengen. Het werd in 't slot tot nader gebruik weggeborgen.

Wat nu mij zelven aangaat [1]), ik zou mijn eigen lot met stilzwijgen voorbijgaan, zoo ik niet wist, dat er waren die verlangden te weten, wat mij is overkomen, en tevens wie mij, als een godheid [2]), op het onverwachtst, gered

---

eenige datives creature in sijn eigen huis gehangen ende gequartiert, ende de quartieren ter poorte uitgestecken." Misschien kan men in plaats van *datives* lezen *chetives*, d. i. gemeen volk, *van straat opgenomen*, gelijk Hooft ze noemt. Hooft liet zich hier over reeds duidelijk en scherp uit in een brief aan den President en Raden van Holland enz. a. 1627. Na het onrustige, kastelorige, wrevelige karakter der Naarders tegen elkander in zake van stedelijke Regering te hebben gegispt, merkt hij aan, dat zoo iets „bij tijde van troublen tot deerlijke „tragedien kan komen uit te bersten, als in de eerste beroerten onzer „oorlogen al te klaarlijk en te klaagelijk gebleeken is, wesende aldaar, „'t geen alle der werelt niet bekent is, (Godt betere) al te zeker, dat „wraakgierigheit der gemiscontenteerden en uitgeweekenen tot blaasbal„gen gedient heeft, om 't vier der Spaansche wreedheit op te hitsen, „ten bederven van hunne eige medeburgers en bloedverwanten, en zon„der exceptie oft acceptie van persoonen, hun Vaderland te devoueren „aan de verwoetheit van den moordt en den brandt." Zoo waar is het, wat Livius XXXIV, 49, den Romeinschen Generaal Quintius aan de Grieken laat zeggen: „Discordiam et seditionem omnia opportuna insidiantibus facere, quum pars, quae domestico certamine inferior sit, externo se potius applicet, quam civi cedat."

1) *Wat nu mij zelven aangaat.* Hier begint Lap zijn verhaal over 't geen Hortensius geleden heeft, totdat hij te Utrecht aangekomen, zoo liefderijk door Johan van Hogenlande werd ontvangen, die hem „humaniter fovit et amplexus est." De afwijkingen van ons HS. zijn weinig en gering. Het behoort toch tot de naauwkeurigheid eens uitgevers, ze op te geven.

2) *Als eene Godheid.* HS. *Quis Deus ex improviso.* Zinspeling op

heeft in die bittere, algemeene ramp, die ik door geen menschelijk beleid noch overleg had kunnen ontkomen, daar zoo vele gewapende soldaten bij de poorten stonden, en alle uitgangen versperd waren en angstvallig bewaakt werden.

Nadat ik met de andere afgevaardigden bovengemelden last [1]) vervuld had, keerde ik naar huis terug. De kanunniken van Oud-Naarden woonden reeds sedert drie maanden bij mij in huis. Geschikter plaats was er voor hen in de gansche stad niet Het huis werd door een heg geheel ingesloten, was naast het kerkhof gelegen, eenzaam en van alle rumoer en gerucht verwijderd. Zij begaven zich nu naar de bovenvertrekken, en kleedden zich in hun ordegewaad, om in die dolle razernij aan geen geweld blootgesteld te worden. Toen de Spanjaarden, na volbragten moord in het stadhuis, zich door de stad verstrooiden, en overal rondzagen, trapten ze mijn deur in, en vier stortten zich, met bloote zwaarden, naar binnen. Allereerst braken ze de kasten open. Wat zij ook schreeuwden, 't was steeds zonder ophouden [2]) 't zelfde liedje: „*Geld*"! Zij eischten van mij duizend kroonen, als of ik een Drost was, en scheuren mij gordel en beurs

---

het bekende spreekwoord *Deus ex machina*, in de ontknoping van een treurspel. Strada, VII, p. 429. „Alba illa ipsa nocte suspendi impe„rat ex eis aliquot pro foribus tabernarum. Iamque miles in armis, „lictor cum laqueo praesto erant, quum nuntius de Brila a Gheusiis „capta, tamquam Deus e machina, implexae funestaeque tragoediae „nodum ac laqueum repente solvit." Een voorbeeld van kinderachtig valsch vernuft, met regt door Scioppius in zijne *Infamia Famiani* gegispt.

1) *Boven gemelden last.* HS. *De qua memoravi.* Lap: *de qua hic supra memorata est.*

2) *Steeds zonder ophouden.* HS. *Semper perpetua cantio erat.* Het woord *perpetua* is boven, tusschen *semper* en *cantio*, bijgeschreven. Lap heeft *semper* niet.

van het lijf. Daar er geen geld in was, onderzoeken ze lid voor lid aan mijn ligchaam, de een geeft mij een slag in den nek met een malie, zoo als de ruiters gebruiken; een ander steekt met de punt van zijn zijdgeweer door mijn tabbaard, een derde door mijn kamizool. Toen greep mij een om het midden, en wierp mij in den kelder. Zoo als ik daar ruggelings op den grond lag, zette hij mij een mes op de keel, en dreigde die te zullen afsnijden, altijd onder het geroep van *geld*. Terwijl hij hiermede bezig is, hoort hij op de bovenvertrekken [1]) een beweging, als van voetstappen. Drie zijner makkers, namelijk, hadden zich derwaards begeven om de kanunniken te berooven. Hij, dat begrijpende, vliegt ook naar boven, opdat zijn aandeel van den buit hem niet ontgaan mogt, en laat mij alleen, als onder 't mes, liggen. Toen had ik gelegenheid om te ontvlugten, en ziende dat alles om mij heen veilig was, spoedde ik mij naar het plein voor mijn huis. De deur, die naar 't kerkhof leidde, was met palen en stukken van balken verzekerd, om mij elken uitgang te beletten, ofschoon ik het langs een anderen kant, doch niet zonder gevaar, had kunnen ontkomen. Hier kwam mij de hulp te stade van eene sterke vrouw [2]) uit de buurt, die met haar kleine kinderen naar mij gevlugt was, om zich te redden. Wij spanden alle krachten in, zij van buiten, ik van binnen, om de deur open te krijgen. Alleen kon ik het onmogelijk doen. Het gelukte. Ik liep naar de kerk. Daar zag ik geen sterveling, behalven drie soldaten, die de sacristij bestormden, denkende [3]) er een grooten schat te vinden.

---

1) *Op de bovenvertrekken.* HS. *In superiori domus tabulato.* Lap: *superioris.*

2) *Van eene sterke vrouw.* HS. *Magna vi mulieris viribus.* Lap: *magnae mulieris viribus.* Ik heb dat gevolgd.

3) *Denkende.* HS. *Se reperturos arbitrati, offendo.* Ook Lap heeft

Terwijl ik daar, aan de noordzijde, in eenzaamheid en treurige gedachten heen en weêr wandel, komen van de zuidzijde der kerk vijf mannen in krijgsgewaad op mij af. Ze zagen aan alle kanten rond. Naauwelijks hadden ze mij, zoo alleen en vol gepeins, opgemerkt, of zij wezen met den vinger op mij, en zeiden: „Ha! daar is de man, dien wij zoeken!" Toen ik hen regt op mij aan zag komen, ontviel mij alle moed. Ik vreesde dat het nieuwe, op mij afgezonden moordenaars waren. Intusschen bestond het gezelschap uit een priester, kapellaan van den Graaf van Bossu, die zeer goed Latijn verstond; Pieter van Cats, Maarschalk van Montfoort, gelijk zij genoemd worden, die daar het bevel voeren; Lewijn Weldam [1]),

---

arbitrati. Intusschen vordert *offendo* of *arbitratos*, of *arbitrantes*, wat ik heb uitgegeven. In de Sacristy was gewoonlijk de *Kerkenkist.*

1) *Lewijn Weldam.* HS. *Levinus Weldanus.* en straks *Weldamus*, bij anderen weer *Weldamius*, *Veldanius.* Bor: „En was de moorderije „soo groot, dat Meester Lambertus Hortensius, ook in duysend perykelen zijnde, naulijks door den Grave van Bossu en konde beschermt „worden, ten ware de Spangiaerden aangeseid hadde geworden, dat hij „Priester was." Van Meteren: „De bloetgierichheyt was soo groot, „dat den gheleerden Lambertus Hortensius, in groot peryckel sijnde, „nauwelijck door den Grave van Bossu conde beschermt worden, ten „ware dat men hem aangeseyt hadde, dat hij een Priester ware, ende „bij middel van een jonck Edelman, genaemt Veldamus, dewelcke eer„tijds sijn discipel geweest was, bewaert." Boxhorn in zijn Theatrum, naar de vertaling van Bardeloos: „Hortensius, wesende Rector der schole „van Naerden, heeft behouden gheweest van dit onweer ende tempeest „door beneficie van een Spaensch jonghman Veldamius, die eertijds sijn „discipel hadde gheweest. Alsoo is die geleerde man ontcomen van de „Spaensche furie, die wel verdient hadde van den Spaenschen poëet „Lucanus." Adami in Vitis Germ. Philos. p. 296. „Tulitque fructum pietatis iuventuti impensae, in urbis illius clade, cum a Weldamio, nobili adolescente, grato discipulo, furori militari est ereptus." Daar is in die berigten een en ander, dat mij toeschijnt aan twijfel onderhevig te zijn. Vooreerst zou het weinig gebaat hebben, indien den

met zijn knecht, en Jan de Castilla [1]), moedig en dapper Overste eener Napelsche krijgsbende. Hij werd zeer ge-

---

Spanjaarden ware aangezegd geworden, dat Hortensius Priester was. Hoe weinig de soldaten den geestelijken stand ontzagen, blijkt uit het verhaal van Hortensius zelf. Op Bossu kan het misschien eenigen invloed gehad hebben, en hij door zijnen Capellaan verbeden zijn. Maar twee bijzonderheden komen mij onwaarschijnlijk voor. *Weldam was een leerling van Hortensius.* Mij dunkt Hortensius had het hier niet kunnen verzwijgen, nog minder in het vervolg, toen Weldam hem zoo hartelijken dienst betoonde. Had Hortensius gezwegen, Weldam zou iets gezegd hebben, wat een dankbaar leerling zoo gaarn aan zijnen leermeester zegt. Intusschen wordt het geval zoo verhaald, alsof Hortensius en Weldam elkander nooit te voren gezien hadden. Hortensius zou hem op het eerste gezicht herkend hebben, en Weldam hem terstond hebben aangesproken. Nu riepen ze allen te gelijk „daar is de man, dien we hebben moeten." Weldam spreekt daarna alleen tot hem. Warmbold handelde anders in zijn gesprek met Bossu te Hoorn, en vermeldde, wat hij aan Hortensius verschuldigd was. Ik denk, Bossu zal Weldam, een Hollandsch edelman, bijzonder met de zorg over Hortensius belast hebben. Nog onwaarschijnlijker komt het mij voor, dat Weldam een Spanjaard zou geweest zijn. De Heer Mees, Verhandeling, p. 35, twijfelde er reeds aan, terwijl hij schrijft: „Zoo hij een Spanjaard was, moet zijn naam evenwel anders geklonken hebben." Ik denk het ook. De naam kon geweest zijn b. v. *Lievana Veldano.* Maar *Lieven*, *Lewijn*

1) *Jan de Castilla.* HS. *Joannes Castilianus.* Lap noemt hem ook *Castilianus.* „Zijn eigenlijke naam, zegt de Heer Mees, is ons onbekend gebleven." Die zal, denk ik, geweest zijn *Giovanni de Castilla.* Mendoça maakt melding van hem in het beleg van Alkmaar, de Fransche vertaler heeft, *Jean de Castilla.* Strada, Dec. II, VII, p. 475, verhaalt dat een *Joannes de Castillo* in 1586 bij Grave gesneuveld is. Hij zal dezelfde geweest zijn, die nu onder Bossu diende. Men vindt wel eens den bijnaam *Castiliaan*, b. v. *Jan Castiliaan* enz. Deze waren geboren uit eenen Spaanschen vader in Neêrland, en behoorden tot een lageren stand. De gruwelen te Mechelen gepleegd worden breedvoerig door Hooft verhaald, hij zegt: „dat niet dan drie huizen in zoo „groot een stad ongeroerd bleven: dat van den Grave van Hoogstraten, „dat van de vrouw van Immerzeel, en een oordt van 's Koninx hof, „bewoont bij Jan van Brançion Romeroos ouwde kennis."

acht, niet alleen in den oorlog, maar ook in de tijden van vrede, en muntte boven velen uit door zachtmoedig-

---

en *Weldam* zijn goed Neerlandsch, gelijk hij, die ze droeg, een Neêrlander was. Bossu had veel Neêrlanders onder zijn bevel, zelf een zekere eigen compagnie. Mendoça, sprekende van Bossu, noemt *sa compagnie des bas Allemands*. Onder zijne officieren en naaste omgeving waren vele edele jongelingen, *quos contubernio aestimabat*, zou Tacitus zeggen. Weldam diende nog onder Bossu in 't volgende jaar 1573 en streed op het Admiraalschip de H. Inquisitie. Hij werd in den zeeslag tusschen Hoorn en Urk met Bossu gevangen genomen. Bor noemt de voornaamste gevangenen: „den Grave van Bossu, den Heer van Cruningen, Jonkheeren Lieven van Weldam, Gerard Pijnssen, Hardenbroek, Numan, Joost van den Werve." Hij wierd kort daarna uitgewisseld tegen Burgemeester Kies van Haarlem. Kies, zoo staat bij Hooft, vroeg Weldam, „hoe desselven geluk zoo kleen, oft het zijne zoo groot „quam, dat het een brouwer van Haarlem teeghens eenen jonker deed „opweeghen? Daar Weldam op antwoordde: hij zoud' es zich niet bel„ghen, al liete men hem schoon teeghen zijn brouwersknecht uit„gaan." Het geslacht der van Weldams was al zeer oud. Ik vind in de Genealogie der van der Burchen, dat omtrent 1370 eene Elizabet van Weldam gehuwd was met Jan van der Burch. Doch dit zal door anderen wel genoeg opgehelderd zijn. Hoe komt nu Boxhorn er bij, om Lieven van Weldam een *juvenis Hispanus* te noemen? Hij wist, even goed als de Heer Mees en ik het wisten, dat Lieven van Weldam de eigenlijke naam niet kon zijn van een geboren Spaansch edelman: waren er Spaansche refugiés in den zin van de Fransche, zou men aan eene naamsverbastering mogen denken. Maar zoo iets laat zich in ons geval niet denken. Misschien wilde Boxhorn dat *iuvenis Hispanus* opgevat werd, als in *Spaansche dienst* zijnde. Nederlanders dienden bij Alba, en bij Prins Willem, en vochten alzoo tegen elkander. *Hispani* komt meermalen voor in dien zin, al waren ook de meesten eigenlijk geen *Hispani*. Zoo ook bij Strada en anderen, *Belgae* en *Auriaci*, die soms geheel uit Duitschers, Walen, Engelschen bestonden. Boxhorn had het woord noodig, om eene aardigheid, die hem op het hart lag, uit te kramen. Hij leed nog al aan de kwaal van valsch vernuft. Het is toch bitter valsch: „Hortensius heeft zich verdienstelijk gemaakt bij Lucanus, geboren te Cordova, door het verklaren van zijne Pharsalia: een Spaansch edelman redde hem uit dankbaarheid in

heid, een deugd, voortreffelijker dan alles wat in een krijgsman hoog geschat wordt. In hulpvaardigheid om brave lieden te redden, had hij schier zijns gelijken niet. Toen Mecheien, bij voorbeeld, na de vingt der Geuzen, hernomen was, woedden de Spanjaarden op een vreeselijke wijs in die stad. Zij ontzagen in het plunderen en moorden niemand van welken rang of stand hij mogt zijn. Jan Verborch, dit is de Noêrduitsche toenaam van het vermaarde geslacht der Verborchen, lid van den Hoogen Raad zijner koninklijke Majesteit, een voortreffelijk man, werd door hem in zijn woning tegen alle geweld beschermd, en hield hij alzoo dat geslacht in wezen; wat hem altijd tot grooten roem zal verstrekken. Deze mannen nu gaven mij onder het groeten vriendelijk de hand, en vroegen, hoe het met mijne zaken stond. Ik verhaal wat mij achtervolgens was overkomen. Zij zeiden daarop: *„de Graaf heeft ons hier gezonden, om daarnaar te onderzoeken, u in onze hoede te nemen, en naar Bussum te brengen. Het is ons lief, dat wij u in levenden lijve vinden. Zoo gij in uw huis nog iets hebt, dat ge in haast op een wagen wilt medenemen,"* sprak Weldam, *„zal ik u helpen."* Wij gaan naar mijn huis, vinden de deur weêr gesloten en gegrendeld, en schoppen er lang tegen aan. Eindelijk liet Jan de Castilla zich tegen 't volk, dat binnen was, luid en hevig hooren, en gaf op scherpen toon kennis van den last, hun door de opperbevelhebbers gegeven. Wat hij eigenlijk zeide, kon ik niet weten, omdat ik noch Spaansch, noch Fransch verstond. Toen allen henen gingen, bleef

---

de Spaansche furie." Het Epigram van Hadriaan Verburch is niet veel beter; het staat voor den Lucanus van Hortensius: „Nuper Barbarico „furente Marte, Te tuosque nimis ferox Iberus Laeserat, misere ac „parum decenter. Sed tu non memor huius, expoliisti Ornastique lu„bens poëtam Iberum: O mentem ingenuamque amabilemque, Quae tam, „oblita diu mali recepti Illi qui nocuit, bonum rependit."

Weldam, alsof hij mijn lijfwachter was, bij mij in huis, om mij tegen alle geweld te beschermen. Hij had zijn knecht gezonden om twee wagens te halen. Deze komt er mede terug, terwijl ik bezig ben om mijne boeken in te pakken. Weldam, gedienstiglijk door mijne huishoudster en die andere, boven vermelde vrouw geholpen, bragt er de boeken heen. Intusschen werd ik verrast door de komst van Baljuw van Loo [1]). Hij vroeg mij terstond, hoe het mij ging. Ik kon mijn tranen naauwelijks weêrhouden, noch iets antwoorden, dan: *Ja, deze verandering in mijn lot geschiedt door de hand des Allerhoogsten* [2]).

Inmiddels sloegen mijne onaangename Spaansche gasten, moede van 't moorden, al mijn spijs en drank gretig, als hongerige honden, naar binnen. En mijn kelder was wel voorzien. Tusschen beide stonden zij van tafel op, gingen op straat en bragten den een of anderen stedeling om hals. Teruggekeerd, vulden ze met nieuwe vraatzucht den onverzadelijken krop. Vijf menschen werden er in mijn huis en op het erf voor mijn oogen om het leven gebragt, en onder dezen een, die mij, als bloedverwant, niet vreemd was [3]). En dit is reeds meer dan genoeg over hetgeen

---

1) *Baljuw van Loo.* HS. *Praefectus Paulus a Loo.* Lap: *Praefectus arcis Mudenae.* Misschien eene invulling van Lap. Hortensius verstaat gewoonlijk bij *Praefectus* het *land*, *Gooilandia.*

2) *Ja, deze verandering* enz. Dit gezegde bewijst ook min of meer, dat Hortensius den Baljuw in zijn hart verachtte. Het is of hij zeggen wilde: *God alleen komt de eer toe.* Hij had er anders wel een vriendelijk woord aan van Loo bijgevoegd over zijne belangstelling en de eer van dat bezoek.

3) *Die mij, als bloedverwant, niet vreemd was.* HS. *Qui a sanguine meo non fuit alienus.* De goede man durft er zoo ruiterlijk niet voor uitkomen, dat die in zijn aangezicht vermoorde zijn eigen zoon was. Misschien wist hij niet, dat het geval vrij algemeen bekend stond, ten minsten bij aanzienlijken en geestelijken, die echter zoo iets niet zeer naauw namen, als er maar geen spraak van *huwelijk* was. Hortensius

mij in persoon bij den ondergang van Naarden wedervaren is.

---

had twee zonen. Lap spreekt daar zeer geestig over in het begin van zijn Levensberigt. Na verhaald te hebben hoe laconiesch Hortensius bedankte voor het hem aangeboden Rectoraat te Delft, namelijk: „*Angelum quaeritis: homo sum. Valete*," laat hij er dadelijk op volgen: „vere homo erat; nam per lasciviam filios genuerat, Augustinum et Hieronymum, sacris ordinationibus insuper habitis." Zie verder wat de Heer Mees over deze plaats van Hortensius aanteekent, p. 28 en 36. Voor 't overige is het hier wonderlijk met ons HS. geschapen. Er staat: *et inter hos unus, qui a sanguine meo non fuit alienus. Adde his copiose de interitu Augu Fumus iam e proximo incendio aedibus meis imminebat.* Lap heeft de woorden *Adde his copiose de interitu Augu* niet. Ik denk hij zal ze weggelaten hebben, omdat zij onverstaanbaar zijn. Hoe zijn zij in het HS. gekomen? Vooreerst gis ik, dat ze in parenthesi moeten staan, en in plaats van *Augu* gelezen worden *Augustini;* ten anderen, dat het een soort van NB. (*nota bene*) van Hortensius is, ter zijner eigene herinnering, om naderhand den wreeden moord, aan zijn zoon Augustinus gepleegd, uitvoeriger te beschrijven, en ter dezer plaats in te lasschen.

Hortensius schreef waarschijnlijk dit boekje, toen hij zijnen gastheer van Hogenlande en Utrecht verlaten, en zich weer te Naarden gevestigd had. Hij was reeds zeer oud, misschien wel twee of drie en zeventig jaren; had veel geleden, en vervaardigde dit opstel onder de smartelijkste herinneringen. Het draagt dan ook den stempel van ouderdom en droefgeestigheid. Het staat, wat netheid van stijl betreft, ook beneden zijne andere geschriften van historieschen inhoud. Maar, toen hij gekomen was tot die vijf in zijn huis, onder zijne oogen, vermoorde menschen, waaronder een hem zoo na in den bloede bestaande, dien hij niet eens zijn zoon durfde noemen, kon hij niet schrijven, hoe allerwreedaardigst het lot van dien eenen geweest was. En toch wenschte hij er iets meer van te zeggen. Hét ging hem hier gelijk Daedalus bij Virgilius: *Tu quoque magnam Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes. Bis conatus erat casus effingere in auro; Bis patriae cecidere manus*, d. i. naar de vertaling van Vondel: „Och Ikarus, liet uw vaders hartewee het toe, gij had mede ruim uw deel in dit treffelijke werck. Tweewerf pooghde hij uwen val in goud uit te beelden; tweewerf bezweken zijn vaderlijke handen." Hortensius zette

De rook uit de nabuurschap kwam reeds in mijn huis [1]),

---

er, misschien wel op den rand, bij: *His adde copiose de interitu Augus-*

1) *De rook uit de nabuurschap kwam reeds in mijn huis.* „Er heerscht, dunkt den Heer Mees, eenige verwarring in het verhaal van Hortensius, hetgeen den twee en zeventigjarigen grijsaard, die een zoo aandoenlijk tooneel beschrijft, wel te vergeven is. Het schijnt, dat dit laatste gedeelte voorviel, toen Hortensius zelf in het uiterste gevaar verkeerde; daar hij eerst gezegd heeft, dat zijn huis nu ontruimd was, en dan van het vermoorden der vijf personen spreekt." Ik stel mij het geval dus voor: Hortensius was uit zijn huis naar de kerk gevlucht. Daar kwamen de door Bossu gezondenen hem in bescherming nemen. Zij gingen met hem naar zijn huis. De Spanjaarden hadden de deur gesloten, en deden zich uit den wel voorzienen kelder onmatig te goed. Toen de deur op bevel van Jan de Castilla was geopend, ging deze met den Capellaan en van Catz henen. Weldam en zijn knecht bleven bij Hortensius: zij wachtten op de bestelde wagens. Er verliep natuurlijk eenige tijd voor die kwamen. Zij kwamen. Weldam, Hortensius en twee vrouwen gaan dadelijk aan het opladen der boeken. Daar brengt van Loo hem een kort bezoek, en gaat dadelijk weer henen. Het bezoek was, denk ik, om Bossu te behagen; hij zou zich anders weinig om den Rector bekreund hebben. Terwijl zij intusschen ijverig bezig zijn met het dragen der boeken naar de wagens, zaten de Spanjaarden, die de deur wel geopend, maar het huis niet verlaten hadden, dapper te eten en te drinken, stonden nu en dan op, gingen langs het erf en de wagens op straat aan 't moorden, en kwamen weer terug om te eten en te drinken. Het gerucht dat Hortensius op hoog bevel beschermd, en hem vrijheid gegeven was om met zijn goed en boeken veilig te mogen vertrekken, was spoedig door de stad verspreid. Dat zal die vijf personen, waaronder zijn zoon, bewogen hebben, om zich naar zijn huis te begeven. Zij waren dan ook eenigen tijd veilig. Maar de Spanjaarden kwamen terug, en vermoordden ze deels in huis, deels op het erf. Ware Jan de Castilla er geweest, 't zou misschien niet gebeurd zijn. Maar wat kon Weldam, die noch een hoogen rang schijnt gehad te hebben, noch Spaansch te verstaan, er tegen doen? Hortensius moest het aanzien. Eindelijk na de wagens te hebben vol geladen, terwijl de rook uit de nabuurschap reeds tot zijn huis oversloeg, dat evenwel niet in brand geraakte, liet hij het met al wat er verder in was, ter plundering aan de Spanjaarden over.

dat evenwel ongeschonden bleef. Ik liet alles ter plundering over, en ging onder het geleide van Weldam er uit,

---

tini: wat we nu in den text lezen, is welligt door den afschrijver daar overgebragt. Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat Hortensius plan had om naderhand alles nog eens over te zien, te verbeteren en aan te vullen. Gelijk het nu was, konde hij het moeilijk in 't licht geven. Er leefden nog te veel personen van aanzien, die de vrijmoedige beoordeeling van vele dingen zeer euvel konden opnemen. Hortensius was wegens zijne rondborstigheid reeds meermalen berispt geworden. Hij spreekt er, meen ik, ergens in de *Secess.* of *Bellum Germ.* zelf van. Maar wat hij hier over van Loo, Lambert Lap, Romero, Bossu en Don Frederik, *wreeder dan Nero*, schrijft, dit en veel meer had hij, bij nader inzien, zoo niet onder ieders oogen durven brengen. Als de tijden anders werden, en de zaak van Prins Willem Oranje zegepraalde, wat hem zeker niet onaangenaam zou geweest zijn: want dat hij in vele zaken hervorming verlangde, blijkt uit al zijne geschriften; als nu Prins Willem eens meester wierd van Holland, Westfriesland en Gooiland, kwam er tegelijk meer vrijheid en blijheid. Hij had wel een hoogen ouderdom bereikt; maar de wisseling der gebeurtenissen volgde snel de eene op de andere, en niemand is zoo oud, of hij denkt ten minsten nog een jaar te kunnen leven. Wie weet wat hij dan zou geschreven hebben! Hij had zeker een en ander meer uitgewerkt, hier ten minsten breedvoeriger gesproken over zijne zonen, wien hij een regt vaderlijk hart toedroeg, gelijk wij zien uit de brieven door Lap in 's mans leven ingelascht; hij had breedvoeriger verhaald, wat nu kort in Bor geboekt staat, dat de Spanjaarden zijn zoon Augustinus, organist, het hart uit het ligchaam rukten. Nu kon hij geen woorden vinden, om uit te drukken, wat hij gevoelde, noch hoe hij over het schenden zijner afgelegde priesterlijke gelofte dacht. Dat zijn geweten hem moest beschuldigen, lijdt geen twijfel bij ieder, die zijn eerlijk, opregt karakter heeft leeren kennen. Lap keurt het gedrag van Hortensius af. En 't was ook niet goed te keuren. Het coelibaat gaf veel aanleiding tot die misstappen. Men gaf Ruard Tapper, Prof. Theol. te Leuven en *Fidei Inquisitor* na, gelijk Brandt in de Historie van Enkhuizen meldt, dat hij dikwijls in de schole vaststelde: „'T is in de kerk beter te verdragen, dat een Priester twee honderd bijsitten heeft, dan een echte vrouw." Hij heeft dat wel uit de Apotheose van Castritius, dus uit eene Satire, en Tapper moge al die thesis niet heb-

en vertrok naar Bussum [1]). Er viel onderweg veel sneeuw; het was een harde winter [2]). De Graaf noodigde mij des avonds vriendelijk ten eten. Na het gastmaal zeide ik hem hartelijk dank, dat hij mij behouden en bij 't leven bewaard had, en voegde er bij, dat ik dien dag, waarop ik door hem gered was, nimmer zou vergeten en zoo lang ik leefde met eerbied aan hem, als mijn verlosser, zou denken, en hem eeren zoo als eens L. Terentius Culleo, Romeinsch Raadsheer, Scipio den Africaner [3]) eerde, die hem in den tweeden Punischen oorlog uit zijn gevangenschap verlost en de vrijheid hergeven had. Evenmin als

---

ben gesteld noch verdedigd of laten verdedigen; doch als hij, Inquisitor, kiezen moest, moest hij het *coelibaat* kiezen, al had het zulke gevolgen. Erasmus, in Colloq. p. 367, laat zich er dus tegen uit, nadat hij gesproken had van de Canonici, een medium genus inter monachos et canonicos, quos saeculares appellant: „Si Romanus Pontifex fulmine „feriat omnes monachos, tum canonici fuerint non monachi; sin idem „permittat omnibus monachis uxorem ducere, tum fuerint monachi." Hij noemt dat een *apodixis mathematica*.

1) *En vertrok naar Bussum.* Ik heb ingevuld: *et ad Bussum proficiscor.* De duidelijkheid eischt het.

2) *Het was een harde winter.* HS. *Nix multa, ut sera hiems erat, cadebat.* Ik heb veranderd: *nix multa cadebat, et seva hiems erat.* Lap heeft, gelijk in het HS. staat. Maar het geeft geen goeden zin. Veel sneeuw is geen bewijs van groote koude, die toen heerschte. Ook was het geen (sera) *late* winter, maar juist den eersten December, dus in 't begin. Hortensius schreef gewoonlijk *seva*, niet *saeva;* dat verschilt alzoo niet van *sera.* Hortensius zal, dunkt mij, niet verleid zijn door de verkeerde interpretatie van Servius in Virgil. Aen. VI, 569 en elders, daar hij *serus* verklaart als *tristis, luctifer.* In de uitdrukking van Hortensius is weer iets Liviaansch: Liv. XL, 45. „Hiems eo anno nive saeva et omni tempestatum genere fuit."

3) *Scipio den Afrikaner.* HS. *Eum in omni vita, ut libertatis suae auctorem coluit.* Liv. XXX, 45. „Secutus Scipionem triumphantem est „pileo capiti imposito Q. Terentius Culleo; omnique deinde vita, ut „dignum erat, libertatis auctorem coluit."

den vorigen [1]), kon ik dezen nacht slapen. Het was donker en de maan scheen niet. Het heldere licht der vlam, die in de verte nog uit de stad opsteeg, deed mij sidderen van angst en perste mij tranen af [2]).

Dit was de rampzalige ondergang van Naarden, zoo wereldberoemd door hare lakenweverijen. Zulk een loon ontving ze voor trouw en liefde, steeds in vrede en oorlog den Vorst betoond, en dat wel om de schuld van weinige ellendelingen [3]), waarvoor de gansche burgerij moest boeten. Zoo verwoestte één dag het werk van bijna twee honderd zes en dertig jaren [4]), en die zoo oude stad was vernield. Evenwel had de brand haar loop niet onafgebroken vervolgd [5]). Er waren eenige gebouwen ligt be-

---

1) *Even min als den vorigen.* HS. *Noctem hanc et superiorem.* Ik had veranderd *ut superiorem.* Lap zag dat ook in zijn HS.

2) *En perste mij tranen af.* HS. *In qua spectanti clarum oppidi ex intervallo incendium et magnum horrorem immisit.* Ik had eerst *et* weggelaten. Toen ik zag, dat Lap uitgeeft: „*et magnum horrorem immisit et lacrimas excussit,*" heb ik die lezing gevolgd.

3) *Van weinige ellendelingen.* HS. *Paucorum infelicium.* Het woord *infelix* heeft niet zelden de beteekenis van *rampzalige, miserabele.* Uitleggers hebben dat soms niet opgemerkt. De beteekenis wordt door het uitspreken aangeduid. Wanneer Virg. Aen. IV, 596, Dido laat zeggen: „Infelix Dido! nunc te fata aspera tangunt. Tunc decuit cum sceptra „dabas." Bedoelt hij wat meer dan het eenvoudige *ongelukkige.* Virgilius, dat reciteerende, zal er een klemtoon aan gegeven hebben, waardoor te gelijk een soort van *verwensching* werd aangeduid: hij zal vs. 529, „at non *infelix* animi Phoenissa," geheel anders hebben uitgesproken. Het woord *miser*, τάλας, is gebruikelijker.

4) *Zoo verwoestte een dag het werk van bijna twee honderd zes en dertig jaren.* HS. *Ducentorum sex.* Lap heeft: *ducentorum triginta sex.* Ik heb dat gevolgd. Hortensius volgt hier Livius na, die I, 29, de verwoesting van Alba Longa dus besluit: *Unaque hora quadringentorum annorum opus quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit.*

5) *Evenwel had de brand* enz. HS. *Unus dies ad hunc modum ducentorum sex plus minus annorum opus, quibus Nerda steterat, excidio dedit. Ergo vetus Narda destructa . . . . . Neque vero flam-*

schadigd en andere, in 't geheel niet beschadigd, staande gebleven.

Des anderen daags, vroeg in den morgen, nam Johan Drenckwaert [1]), Schout van Dordrecht — een even geleerd als beschaafd en vaardig man —, mij in zijn wagen, en bragt mij bij zijn oom, heer Johan van Hogelande, deken van de keizerlijke kerk der H. Maagd [2]), een allervoortreffelijkst mensch, mijn Maecenas, die mij liefderijk in zijn huis nam en alle mogelijke beleefdheden bewees.

Doch ik kom van dezen uitstap op mijn onderwerp terug. Het hierop volgende jaar [3]) had tot Burgemeesters

---

mis dissipatis ita deleta fuit sq. Er is tusschen *destructa* en *Neque vero* eene opene ruimte, die ten minste vier regels kon bevatten. Ik gis, dat Hortensius ook hier, gelijk boven over den moord van Augustinus, heeft willen aanvullen, wat na zijn vertrek te Naarden gebeurd is, b. v. hoe de Spaansche, Waalsche en Duitsche troupes met den buit aftrokken, wat garnisoen er bleef, hoe de lijken begraven, de straten opgeruimd, en een en ander zoo veel mogelijk hersteld werd. Gelijk hij boven ter zijner herinnering schreef *adde his*, zal hij hier de plaats hebben opengelaten. Intusschen ontbreekt er aan den zamenhang niets, al las men in eens door: *Ergo vetus Narda destructa. Neque vero ita deleta fuit* sq. Lap heeft de woorden *Ergo vetus Narda destructa* niet.

1) *Johan Drenckwaert.* Lap voegt er in parenthese bij: cui tum nupta erat amitae meae magnae filia.

2) *Der Heilige Maagd.* HS. *Divae Virginis.* Het was de Kerk van Sinte Marie.

3) *Het hierop volgende jaar.* Hortensius keert alzoo terug op zijn onderwerp, dat hij verlaten had om over zich zelf te spreken. Hij schrijft voortaan eene soort van geschiedenis of kroniek, in zoo verre die in verband stond met Naarden. Het beleg en de overgave van Haarlem stond in dat verband, ook omdat Don Frederik daar uit Naarden heen toog, er het bevel voerde, en de Spanjaarden er dezelfde wreedheid bedreven. Het is, of onze schrijver moede en afgemat was, en eene geregelder orde en zamenhang uitstelde, tot hij meer lust gevoelde, en beter van een en ander onderrigt zou zijn. Hij had anders wel geschreven: „Sequens annus Consules habuit Jacobum Ererardi f., Rutge-

Jacob Everwijn, Rutger Claesz. en Dingeman Claesz. [1]). In dien zomer gaf Haarlem zich over. De Spanjaarden namen een bevige wraak tegen de bezetting, met terugdoseiling [2]) van weeni bij herinnering volkeu gedurende wetten, die slechts kon veroordeelen in uiterste straf ooe te passen, wanneer eene stad stormenderhand wordt veroverd. Niet lang daarna, den elfden Oetober, had er op de Zuiderzee een gewichtige zeeslag plaats, tusschen Hoorn en Urk [3]), die op veel bloed van weerszijden te staan kwam. De vijand nam het Admiraalschip [4]) „de Spaansche Inquisitie"

„rum Nicolai f. et Dignum Nicolai f. D. Freiderens bellum Harlemum „constituit, quasi ea urbem per insidiosum captum iret." Strada brengt dat beleg ook in overeenkomst met Meurier, VII, p. 446. Nadat hij gezegd had, dat de Meurier meest den haat der Gemeenten tegen Alva had aangewakkerd: „Certe Harlemum, nobilis Hollandiae urbs, quo bellum deportaverat Fredericus sq." Hortensius zou, bij andere bewerking, ook het beleg van Alkmaar niet vergeten hebben. Haarlem werd na een beleg van acht maanden den 3. Augustus overgegeven; Alkmaar den 21. Augustus beiegerd, den 8. October door de Spanjaarden verlaten. De slag op de Zuiderzee viel den 11. October voor. De meeste bevelhebbers en soldaten, die Noordam vervoerd hadden, waren bij die gebeurtenissen tegenwoordig.

1) *Dingemans Claesz.* HS. *Dignum Nicolaum.* Ik merk de vertaling van *Dingemans* door *Dignus* op. *Nicolaus* heb ik, gelijk elders, veranderd in *Nicolai f.*

2) *Met terugstelling* enz. HS. *Exempli memoria legum humanarum.* Navolging van Livius I, 28. „Primum ultimumque illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit."

3) *Tusschen Hoorn en Urk.* HS. *Inter Hornum et Oricum.* Het is aardig gevonden, *Urk* te herdoopen in *Oricum.* Ik weet niet of Hortensius de eerste was, welke dien naam aan het eiland gaf. Hij kende de oude zeeplaats *Oricum* in Epirus, en heeft die naauwkeurig beschreven bij zijn Lucanus, II, p. 317. Alting in de *Notitia Germ. Inferior.* maakt melding van oude diploma's, waarin het *Urkum* genaamd wordt.

4) *De vijand nam het Admiraalschip, de „Spaansche Inquisitie" genaamd,* enz. HS. *Capta ab hostibus . . . . . In ea rictus cap-*

genaamd, nadat het alleen zeer lang en dapper tegen twintig schepen verdedigd was. De Graaf van Bossu voerde dat schip [1]), werd met de overgebleven manschappen gevangen genomen en naar Hoorn in bewaring opgezonden;

---

tusque fuit sq. De door mij aangeduide lacune geeft ruimte voor twee regels. Er kan gestaan hebben: „*Capta ab hostibus Praetoria navi, quam „Inquisitionem Hispanicam" vocabant, postquam sola diutissime ac fortissime contra viginti navigia esset defensa.*" Die woorden heb ik in den Latijnschen text ingevuld, en in den Neêrduitschen vertaald. Strada, VII, p. 451. „Ferunt in eo certamine solam Bossuvii Praetoriam na„vem, Inquisitionem Hispanicam vocitabant Hollandi, a caetera classe „destitutam, octo et viginti horarum spatio contra viginti hostium na„vigia strenue depugnasse, reductisque a trecentis classiariis ad octo„ginta, praeter quindecim saucios fere omnes, hosti se ad extremum „dedidisse." Hooft is zeer naauwkeurig in het beschrijven van dien zeeslag. Ik merk op, dat Strada zegt: „*Hollandi* vocitabant Inquisitionem „Hispanicam," en de Groot Annal. II, p. 42. „Eius classis Praetoriae „Inquisitionis nomen Hispani fecerant, causam belli superbe exprobran„tes." Bor meldt den naam van het Admiraalschip der vloot ook in dien zin: „Den 3. Octobris gink de Grave van Bossu in zijn Admiraelschip *de Inquisitie*, met zijnen adel en metten Spangiaerden." Hooft: „De Graaf in zijn Admiraalschip gesteeghen, dat den haatlijken naam van Inquisitie en twee en dertigh metaale stukken voerde." De zeeslag, het leven van Bossu enz. verdienden wel eene monographie, in den trant van Scheltema's *onoverwinnelijke vloot*, van Groningens *Watergeuzen*, en diergelijke stukken. De Heer Abbing deelt in zijne geschiedenis der stad Hoorn eenige belangrijke bijzonderheden mede. Hij zelf was, geloof ik, best in staat, omdat onderwerp met liefde en bekwaamheid te behandelen. Voor 't overige is het verband van Bossu's ongeval met de Geschiedenis van Naarden zigtbaar. Hortensius had dan ook reeds gezegd, dat Bossu en Don Frederik, die zich zoo hardvochtig in Naarden betoond hadden, niet konden weten, wat hun zelf nog eens zou overkomen. De verdere lotgevallen van Don Frederik bleven hem onbekend; maar het vruchteloos beleg van Alkmaar was reeds een zijner tegenspoeden. Die schandelijke terugtogt, met veel verlies gepaard, was Hortensius bekend.

1) *De Grave van Bossu voerde dat schip.* HS. *In eo victus captusque.* Ik heb veranderd: *In ea vectus captusque.*

hij was een merkwaardig man [1]), meer gelukkig en verstandig in zaken vrede dan van oorlog, een voorbeeld van de grillige lotwisseling [2]) in menschelijke zaken. Het ware te wenschen, dat opperhoofden zich daaraan spiegelden, in voorspoed en zegepraal zich voor overmoed leerden wachten en hun woord, even als een geschreven verdrag [3]), aan welk volk op de wereld ook, heilig en ongeschonden hielden. Hij had een voorgevoel van den ongelukkigen uitslag van den strijd. Maar hij moest tegen wil en dank [4]) de kans wagen. De Hertog van Alva en de Amsterdammers hadden hem schier gedwongen. Hij waarschuwde vooraf, dat, zoo hij de neêrlaag kreeg, men de schuld niet op hem mogt werpen. De vijand was, gelijk hij beweerde, niet alleen sterker in tal en grootte van schepen [5]), maar zijn scheepsvolk door langdurige ondervinding

---

1) *Hij was een merkwaardig man* enz. HS. *Vir memorabilis, alioqui pacis quam bellicis artibus felicior.* Liv. XXXVIII: 53, Vir memorabilis, bellicis tamen magis quam pacis artibus.

2) *Grillige lotwisseling.* HS. *Exemplum utile gubernaturibus ludibrii* sq. Hortensius had ook hier in gedachte, wat Liv. XLV: 40 schreef: Perseus documentum humanorum casuum fuit, en 41: „Triumphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum duobus funeribus liberorum meorum est interpositus."

3) *Een als een geschreven verdrag.* De afgevaardigden naar Bossu en Don Frederik werden, gelijk ik reeds heb aangemerkt, van groote onbedachtzaamheid beschuldigd, dat zij niet op een schriftelijk verdrag hadden aangedrongen.

4) *Hij moest tegen wil en dank.* De verdediging van Bossu strekt het erkentelijke hart van Hortensius tot eer.

5) *Sterker in tal en grootte van schepen.* HS. *Ostenderat hostes et numero et magnitudine non tantum superiores.* Na *magnitudine* ontbreekt *navium.* Ik heb het er in gevoegd. De duidelijkheid vorderde het, gelijk bij Hirtius de B. Alex. 46: „animadvertens neque navium se magnitudine neque numero parem esse." Strada, over de Zeelanders, VIII, p. 460: „navium magnitudine numeroque ac nautarum peritia superiores erant." Voor 't overige komt dit niet overeen met het door

ook meer geoefend. Wat hij ook betoogde, 't mogt niet baten. Zoo zeilde hij, met angst in 't hart, de haven uit [1]). Het ongeluk van den Graaf verschafte den vijand een bovenmatige vreugde, en hij werd met verschillende verwijten in zijn aangezigt [2]), overladen. Bij de zijnen werd hij ge-

---

Velius in zijn Chronijk aangeteekende. Jan Simonsz. Rol, vroeger Burgemeester te Hoorn, thans Vice-Admiraal van 's Konings schepen, zou Bossu gewaarschuwd hebben: „Men mogt vrijelijk weten, dat de vijand, die men voor hadde, geen Veen-vossen of Turf-treders waren, gelijk sij op de Haerlemmermeer gevonden hadden, maer krijgsluyden die haer weeren souden. Dat hij se wel konde en ook wel behoorde te kennen, alsoo hij van jongs af onder hen luyden opgevoed was, dat het van nooden was voorsichtigheyt te gebruyken, en sijn vijand niet al te kleyn te achten," maar hij loeg daarmede en zeide: „hij wist raed om haer manieren te leeren." Abbing haalt deze plaats uit Velius aan, en voegt er bijzonderheden bij, die verdienen gelezen te worden.

1) *Zeilde — de haven uit.* HS. *Portum solverat.* Gebruikelijker was *e portu solverat:* maar Hortensius schrijft ook straks: *portu soluto.* Hij schijnt *solvere portum* op te vatten, gelijk *oram solvere* door sommigen opgevat wordt als *oram, litus relinquere.*

2) *Verwijtingen in zijn aangezigt.* HS. *Cum variis conviciis, quae in absentem iacta fuerunt.* Ik lees: *quae in* praesentem *iacta fuerunt.* De eigenlijke beteekenis van *convicia* leidt reeds tot *praesentem*, maar nog meer de zamenhang, en hetgeen gebeurd is. Hortensius ziet hier op de bejegening, die Bossu overkwam. Het volk, zegt Bor, ontving hem *met groote spijtigheid naroepende*, en Hooft: „die onheusselijk ingehaalt wert van een straatgeschrey (convicia), hem verwijtende de Rotterdamsche moordt." Mendoça: „Ils firent entrer le Comte avant les autres prisonniers. Il montra beaucoup de fermeté et de dignité. La multitude, accourue de tous les alentours pour le voir, lui adressa beaucoup d'injures et d'insolences." De Heer N. J. Storm van 's Gravesande heeft in de Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde van Is. An. Nijhoff, VII. Deel, p. 10 en volg. uit het Archief der stad Rotterdam een officieel berigt meêgedeeld, gesteld bij den Bailliu, Burgemeesters ende Wethouders, *beroerende het debvoir bij heurl. gedaen, zedert den eersten Aprilis a.* 1572. In het gebeurde is veel gelijks met het gebeurde in Naarden. Voor 't overige gebruikt Hortensius hier eene Liviaansche phrase: Liv. XLIII: 8. „Ceterum multo plura praesens

haat en gelasterd. De vijanden beschuldigden hem van trouweloosheid tegenover hen, die zich bij verdrag hadden overgegeven, en van het zoo wreedaardig gebruik dat hij onlangs met de Spanjaarden van zijn overwinning had gemaakt. Hij had moeten bedenken, dat zulke daden gemakkelijk bedreven werden, maar hem, die ze bedreef, een schandelijken naam bij de nakomelingen gaven. Voor 't overige onthielden ze hem, wanneer 't in een gevecht op moed aan kwam, den lof eener voorbeeldige dapperheid niet. Dit oordeel van den vijand werd verzwaard door den haat der zijnen. Alle te voren genoten gunst was verdwenen; de roem bezwalkt. Want toen hij gevangen werd gehouden, repte niemand er van om hem uit te wisselen of los te koopen, immers zoo lang Alva aan 't roer zat [1]). De Spanjaarden legden hem twee misslagen ten laste. Ten eerste, dat hij zich zonder slag of stoot zou hebben overgegeven, omdat hij 't met den vijand hield en diens vriendschap zocht [2]). En toch had hij zich zoo dapper verweerd

---

audivit, quam in absentem iacta erant." Bossu werd aan den anderen kant in zijne *afwezigheid* door de Spanjaarden scherp beoordeeld en onregtvaardig beschuldigd, volgens Hortensius: *Calumniis ab Hispanis laceratus absens.*

1) *Zoo lang Alva aan 't roer zat.* Bossu was anders zeer gezien bij den Hertog. De Spanjaarden, die uit het gevecht de vlucht genomen hadden, beschuldigden hun Admiraal. Bossu kreeg verlof om iemand tot Alva te mogen zenden ter zijner verdediging. Alva verliet de Nederlanden reeds den 15. November 1573. De zeeslag viel den 11. October voor. Hortensius wil dus eenvoudig zeggen, dat er aan geen uitwisseling te denken viel, zoo lang Alva nog in 't land was, die evenwel spoedig zou vertrekken. Wat er naderhand gebeurd is, wordt door onze geschiedschrijvers vermeld. Intusschen is het oordeel van Hortensius over Bossu niet van belang ontbloot. Hij verdedigt hem, gelijk hij meende dat pligt was, en spaart zijne gebreken niet. Men vergete niet te vergelijken, wat in de *Verspreide Letterarbeid* van den waardigen Joan Hugo van Bolhuis, p. 190 en volg. gelezen wordt.

2) *En diens vriendschap zocht.* HS. *Eorum studiis favens, et amicitiam captus.* Ik heb dat veranderd in *amicitiam captans.*

en zich niet overgegeven, voordat verreweg het grootste deel van zijn volk was gesneuveld, de geheele Spaansche vloot zeewaards afzakte en hem aan zijn lot overliet. Ten anderen werd hem ten laste gelegd, dat hij met de vloot verder gegaan was dan hem was gelast. Aan de oostzijde van Marken is een ondiepe en slijkerige grond, waar de geladen schepen langen tijd vast blijven zitten, totdat andere schepen een gedeelte der lading overnemen en zij weêr vlot worden. Pampus is de naam van dien grond. Nu meenden ze dat hij niet zonder gevaar buiten Pampus konde gaan, en ook bevel had er binnen te blijven. Aldus door de Spanjaarden in zijn afwezigheid gelasterd, lieten zij hem, zoolang ze vasten voet in Holland hadden, in de gevangenis zitten.

Onder de weinigen die den Naarder moord ontkomen waren, bevond zich ook de stads-Geheimschrijver, die zijn leven voor eene groote som gelds had vrijgekocht. Hij woonde toen te Hoorn; zijn naam was Wermbold Claasz. [1]), een

---

1) *Wermbold Claasz.* HS. *Wermboldus Nicolaus*, d. i. *Nicolai f.* In het MS. der Satiren van Hortensius staat: „Quae sequuntur, descripta sunt ex autographo Hortensii, Narda post obitum eiusdem allato a Wornipoldo: ego autem ab Henrico Sylvio utendum accepi a. 1582, in Junio." Dat MS. was mij bekend, eerst door de beschrijving van Dodt van Flensburg in den Recensent der Recens. D. XXV, naderhand door Mees in de bekroonde Verhandeling. Mees is naauwkeuriger en duidelijker dan Dodt. Alleen heeft hij niet wel, *descripta exsunt:* de syllabe *ex* is in het MS. doorgehaald, evenwel zoo, dat het naauwelijks zigtbaar is. Ten anderen staat in het MS. niet *ego eum*, maar *ego autem*. Wat Dodt betreft, deze las *Wormpoldus*, en voegt achter *Wormpoldus!* ook houdt hij voor eene onbekende hand de in dat exemplaar geschrevene aanteekening, wat kennelijk de hand is van denzelfden, die eene andere aanteekening er in geschreven en zijn naam *Petrus Burmannus* er onder gezet heeft. Voorts komt de naam *Warmbold*, *Warmbolt*, *Werenbold*, *Warnipold*, en misschien nog anders geschreven, dikwijls in die tijden voor, en is niets anders dan eene verschillende pronuntiatie. Deze Wermbold Claesz., stads Secretaris te Naarden, schijnt, nadat hij

door verstand en geleerdheid uitstekend mensch, weshalve hij door de Waterlandsche Steden beroepen werd om hetzelfde ambt aldaar te bekleeden. Op zekeren tijd bij den Graaf toegelaten [1]), vroeg hij dezen, wat hem toch bewogen

---

zijn leven voor eene groote somme vrijgekocht had, zich dadelijk naar Hoorn te hebben begeven, en de papieren van zijnen leermeester, na diens overlijden, in 1574 te hebben bekomen. Hendrik Wouw was eigenaar van dat MS. der Satiren, en gaf dat ter leen aan Henricus Antonides van der Linden, toen Predikant te Enkhuizen, naderhand Professor te Franeker. De zoon van dien Henricus, genaamd Herman Antonides van der Linden, was Predikant te Naarden van 1612—1646, en verloor er zijne vrouw Adriana Willems, ter wier nagedachtenis hij een zark op het graf liet leggen, met een vers en andere inscriptie, 't welk meer getuigt van zijne pieteit, dan goeden smaak. Het Latijnsche vers is: *Quod iacet hic delira solet plebs flere. Quid istud? Corpus. At hoc quidnam? Terra, vorago, labos, Exilium diae mentis, scobs, vincula, saxum. Mens una est multis libera morte malis.* De zark is nog aanwezig. Zijne vrouw overleed in 1624. Hij noemt zich: *Herm. Antonides, Ec. N. Past.* Een jaar te voren was hij beroepen als Rector te Amersfoort. Van Bemmel in de Beschrijv. der stad Amersf. p. 432. „1623 den 8. Sept. is Henricus Antonides, Rector tot Bolsweerd in Vriesland, tot Rector aangenomen, doch kort daarna afgeschreven en ontslagen. Waarop den 14. October werd beroepen Hermannus Antonides, Predikant te Naarden, voorbehoudens dat hij alhier als Minister verbi Dei des Zondags eens zoude prediken, en dat tot dien einde van de Kerk alhier zoude werden geexpedieert behoorlijke Acte van beroeping op zijn persoon, welke voorschreve Predikatie hij zoude doen gratis. Maar de Predikanten dit niet aanstaande, hebben bij de Regeering zoo veel te weeg gebragt, dat hij niet gekomen is." Over de van der Lindens zie Coccejus in de Oratio Funebris op Johannes Antonides van der Linden, Prof. in de Medicynen te Leiden in 1664, en daaruit G. Brandt in de Beschrijving der stad Enkhusen, p. 317, en Centen in het vervolg p. 73.

1) *Op zekeren tijd bij den Graaf toegelaten.* De Graaf werd te Hoorn zeer wel behandeld. Er kwam eenige zachtheid van weerszijden, deels uit vrees voor weerwraak, deels omdat Alva op het punt stond van te vertrekken of reeds vertrokken was. Wij zien het uit vele andere voorbeelden, ook uit den Heer van Noircarmes, die des Hertogs bevel durfde

had, om de Naarders zoo wreed te behandelen, die onschuldig waren en niet beletten konden dat men eens de poort voor hem gesloten had gehouden. Wat zij misdreven hadden, daar de bewerkers van den afval gevlugt, of reeds om 't leven gekomen waren? Dat de Graven van Holland nooit een dapperder, getrouwer en godsdienstiger volk in hun land gevonden hadden, waarom het dan ook met zóo groote voordeelen, in en buiten de stad, met weiden, veenen en bosschen, van den beginne af en in de volgende tijden was begiftigd. Nu zwierf menig eerlijk en braaf burger, die zijn leven voor geld moest koopen, en al wat hij overgespaard had, verloor, de dorpen rond, en bedelde om een stuk brood. *Wat mij zelf betreft, ik ben van kindsbeen af aan, door mijn leermeester Hortensius opgeleid en onderwezen, ik heb veel ondervonden en was door eigen ijver en vlijt tot een goëd bestaan geraakt. Nu, van alles ontbloot, om mijn leven te redden, verliet ik met vronw en kleine kinderen mijn vaderstad, en de nood dwong mij mijn onderhoud in vijandelijke steden te zoeken.* De Graaf zeide daarop: *De schuld van die slagting is aan mij niet te wijten. Ik was er zeer tegen. Maar 't baatte niet. In den krijgsraad dreven de Spaansche opperhoofden en Don Frederik het door.* — *Neen*, voerde de andere hem te gemoet, *neen! gij hebt den hoon en smaad, u onlangs hier betoond, door een vorig wreed en hatelijk gedrag in dubbele mate verdiend, en u alle vroegere aanspraak op gematigdheid en zachtmoedigheid onwaardig gemaakt. Gij waart Generaal en het leger stond onder uw bevel; wat er gedaan werd, het werd gedaan in uw naam. Ieder moest u gehoorzamen. Het is nog geen jaar geleden, en de toorn en wrake Gods, heeft zich, gelijk gij ziet, reeds tegen u geopenbaard. God laat geen*

---

interpreteeren, gelijk hier straks verhaald wordt. Het onderhoud van den Secretaris Wermbold is belangrijk. Hij zal het waarschijnlijk aan Hortensius meêgedeeld hebben, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, toen zijn leermeester weêr te Naarden woonde.

dwingelandij ongestraft voorbijgaan. Mogt deze gevangenschap uw laatste onspoed zijn en u geen erger overkomen! Geen sterveling weet, zoo als een oud Latijnsch schrijver zegt, wat de late avond aanbrengt [1]). Zoo sprak hij en kon zijn tranen naauwelijks bedwingen.

Intusschen wordt Philips, Heer van Noircarmes [2]), in Bossu's plaats aangesteld tot Gouverneur van Holland en andere landen [3]), nog voor het aftreden van den Hertog van Alva, wiens opvolger reeds benoemd was [4]). Philips was een man van veel wijsheid, en zacht van aard. Hij overleed kort daarop in de maand Maart [5]). Baldes, Spaansch Generaal, trok toen met zijn leger op tegen de Hollanders in den omtrek van Delft en Maasland. Er had een gevecht plaats bij den mond der rivier, waar een

---

1) *Wat de late avond aanbrengt.* A. Gellius N. Att. XIII, 11. „Lepidissimus liber est M. Varronis in Satiris Menippeis, qui inscribitur: *nescis quid vesper serus vehat.*" Livius XLV: 8, laat Aemilius Paullus die woorden gebruiken: „Exemplum insigne cernitis mutationis rerum humanarum? Vobis hoc praecipue dico, iuvenes. Ideo in rebus secundis nihil in quemquam superbe ac violenter consulere decet, nec praesenti credere fortunae, quum, quid vesper ferat, incertum sit." Hortensius had die plaats van Livius voor oogen.

2) *Philips Heer van Noircarmes.* Hij was ook in het Spaansche leger voor Naarden. Alva stelde hem aan tot Stadhouder over Holland en Utrecht: *Lieutenant en Capiteyn Generaal*, volgens van Gouthoeven in de Chronijcke.

3) *En (van) andere landen.* Hortensius zal gemeend hebben *en van Utrecht.* Hij had zich daar ook bij de burgerij bemind gemaakt, door vergunning van 't dragen van wapenen ter verdediging der stad, die alzoo van Spaansche bezetting vrij bleef. Zie van Bolhuis, p. 45 en volg.

4) *Wiens opvolger reeds benoemd was.* HS. *Successore iam duro.* Natuurlijk: *dicto.*

5) *Hij overleed kort daarna.* Namelijk den 4. Maart 1574 te Utrecht, aan de gevolgen eener wonde, die hij in 't beleg van Haarlem ontvangen had.

sluis met hangdeuren [1]) het water in zee ontlast. Het leger van den Prins van Oranje werd op de vlugt geslagen, en leed een groote nederlaag. Er sneuvelden meer dan vijfhonderd, waarvan velen zich in de Maas stortten en verdronken. Honderd en veertig werden er gevangen genomen, en onder dezen hun bevelhebber, Marnix van St. Aldegonde, edelman, zeer ervaren in de Grieksche en Latijnsche talen. Hij werd naar Utrecht gebragt ter bewaring, de anderen werden in den Haag in de gevangenis geworpen. Alva had zulks naauwelijks vernomen, of hij schreef terstond aan den Heer van Noircarmes, den Stadhouder, — zonder aan hen te denken, die te Hoorn in de gevangenis waren, — dat hij St. Aldegonde en anderen ter dood zou brengen, of, zoo hij daar tegen had, allen geboeid aan hem overzenden. Noircarmes stond verbaasd over zulk een bevel. Hij overdacht, hoe slecht zulk een daad was en tevens hoe gevaarlijk voor den Graaf van Bossu [2]) en andere edellieden en soldaten, en begreep welk lot hemzelven beschoren was, zoo hem overkwam wat den Graaf was overkomen. *Ieder*, zeide hij bij zich zelf, *beoordeelt de krijgstucht en de ondergeschiktheid op zijn manier. Er zijn gevallen waarin men doen en laten mag* [3]). *Ik moet er niet*

---

1) *Een sluis met hangdeuren.* HS. *Ad catarrhactas eius fluminis, qua in Oceanum subductis pendulis portis erumpit.* Eene omschrijving van Maaslandsluis. Mendoça noemt de plaats *Maaslandshuis.* Vreemdelingen springen dikwijls wonderlijk om met de namen van onze plaatsen en personen.

2) *Hoe gevaarlijk voor den Graaf van Bossu.* Marnix werd ook op den Vreeburg vrij goed behandeld. De Prins van Oranje had geschreven, dat het lot van Bossu zou afhangen van de bejegening, die men Marnix aandeed. Zie van Bolhuis, die de geheele zaak omstandig beoordeelt.

3) *Waarin men doen en laten mag.* Ik heb de geheele plaats wat vrij moeten vertalen: HS. *Suo quemque iudicio disciplinam militarem servare aut violare, odisse aut diligere non quod crudelis ex libidine gubernator mandaret, se meminisse debere.* Hortensius werd onduide-

aan denken om zulk eene willekeurige en wreede last ten uitvoer te brengen. Middelerwijl riep de Koning Alva naar Spanje terug en zond als zijn opvolger Lodewijk Requesens, Gouverneur van 't Hertogdom Milaan en Oppercommandeur [1]) van Castilien. Vóór Alva uit Utrecht vertrok, liet hij nog eerst vijf Haarlemsche gevangenen op het kasteel ter dood brengen. Vier dagen daarna kwam hij te Grave. Daar liet hij, slechts in tegenwoordigheid van twee Kamerheeren [2]), een besluit tegen de burgers van Naarden opmaken, zonder iemand van hen eerst te hooren, en verklaarde al hun privilegien, regten en vrijdommen verbeurd. Gemeene weiden, landerijen, veenen, bosschen, of waarmede ze sedert het stichten der stad, immer door de Graven naar verdienste beloond waren, alles werd hun ontnomen. Een zoo onmiddellijk genomen besluit en de geheele vorm van dat vonnis waren geheel in den geest van Spaansche onkunde en trots, en streden tegen de wetten en keizerlijke uitspraken van Diocletianus en Maximianus, die bepaald hadden, dat geen vonnis tegen een afwezige, dien men niet in een behoorlijken vorm gedagvaard had, geldig was, noch in burgerlijke, noch in lijfstraffelijke zaken. Hij zond het vonnis aan de regtbank en 't hof van Holland. Eenige Naarders werden gedagvaardigd en het vonnis aan hen voorgelezen

---

lijk, door Livius te willen navolgen, XXXIX, 5: „Suo quemque iudicio et homines odisse aut diligere, et res probare aut improbare debere." Zelfs het *meminisse debere*, meende hij uit Liv. XXXIX, 32 te moeten overnemen.

1) *Opperkommandeur.* Comendador Mayor.

2) *Slechts in tegenwoordigheid van twee Kamerheeren.* HS. *Secreto conclavi coram duobus, qui eius erant a cubiculis.* Het slot van dit besluit was: „gedaen en gepronuntieert bij sijne Excellentie, in presentie van Diego de Alvara en Melchior de Olas, getuigen daertoe geroepen, binnen de stad van Grave, den sesten Novembris 1572 en was ondergeteekent aldus: Fa. duc d'Alve. Wat lager stond geschreven: ter ordonnantie van sijne Excellentie, en geteekent, Berti."

op den twintigsten December. De inhoud kwam hierop neêr [1]): Nademaal de Naarders tegen den Koning in opstand gekomen zijn; de poorten voor hem gesloten, en alzoo de wapenen tegen hem opgevat; van muur en poort zich met harquebussen als met grof geschut verweerd; vreemde bezetting in de stad doen komen, en die, op hun verlangen geweigerd hebben om te mogen afrekken, — zoo is het, dat wij lasten en bevelen, dat hun alle schriftelijke bewijzen van vrijheden zullen worden ontnomen, alle privilegien vernietigd, elk gemeenschappelijk gebruik van weiden, veenen, bosschen en wat hun verder, zoo ter zee als te lande, tot op dezen dag vergund was, verboden wordt.

De Naarders beriepen zich op den nieuwen Gouverneur [2]) en den Koning zelven. Een soortgelijk vonnis [3]) was voor eenige jaren uitgesproken tegen die van Utrecht, waarbij zij van hun privilegien vervallen [4]) verklaard werden, en de muren en poorten der stad geslecht moesten worden [5]). Daarbij was tevens bepaald, de Collegien, die in de vermaarde stad zitting houden, naar verschillende plaatsen over te brengen.

---

1) *De inhoud kwam hier op neêr.* De sententie is ook te lezen bij Bor. Hortensius vertaalt haar van elders. Ik heb, wat hij minder duidelijk in 't Latijn uitdrukt, eenigzins duidelijker gemaakt, door eigen woorden van Alva gedeeltelijk over te nemen, gelijk ze in 't Neêrduitsch voorkomen.

2) *Den nieuwen Gouverneur*, en Kapitein Generaal, Don Louis de Requesens, boven gemeld.

3) *Een soortgelijk vonnis.* HS. *Similis ea sententiae fuerat, paucis ante annis lata contra Ultraiectinos.* Ik heb gelezen *sententia.* Ook was goed *ei sententiae.*

4) *Van hunne privilegien vervallen.* HS. *ext . . . . . privilegiis.* Ik las: *exturbatos.*

5) *Muren en poorten geslecht.* Volgens van Reyd was de stad veroordeeld om te worden „ontvestet, verwoest, ende tot een dorp gemaekt." Het vonnis was van 14 Julij 1570. Zie van Bolhuis, p. 31.

Eenige dagen daarna begaven de ingezetenen zich naar den Gouverneur te Breskens [1], en van daar vertrokken zij reeds den 25ᵉⁿ January met een wel uitgerusten vloot naar Middelburg, om er bevelen in te brengen. Er was daar, wegens de ingekomene berigten, groot gebrek aan kruid, en men had aan buskruid, en had niets meer over dan een geringen voorraad van rijst [2] en wijn. Juliaan Romero [3], overste der Spaansche soldaten, die Vlissingen te vuur en te zwaard verwoest hadden, zeilde uit de haven van Bergen op Zoom. Stroom en wind had hij tegen. Zij, die het vaarwater kenden, raadden hem vruchteloos die overtocht af. Hij had op beteren wind moeten wachten. Hij, in de verbeelding [4], zorgeloos om

---

1) *Naar den Gouverneur te Breskens.* Lampsonius, door Munnikhuizen geraadpleegd, dat Middelburg het niet lang meer kon houden, had eene groote vloot uitgerust, de eene uit van Antwerpen, de andere uit van Bergen op Zoom uit te loopen. Over die van Antwerpen voerde Sancho d'Avila, over die van Bergen de Heer van Glimes het bevel. Maar de kloeke den bevinds en 't voorgevuik, zegt Heuft, van Juliaan Romero bevien: *addicto huic Juliano Romero*, zegt Strada: aan wien Juliaan de Romero was toegevoegd.

2) *Rijst.* HS. *Orize.* Boc spreekt van *mostbeeken en kymmel-brood.* Misschien was het moeilijk voor Hortensius, dat in 't Latijn uit te drukken, zoo hij het al wist, dat de Middelburgers zich daarmee moesten behelpen. 's Gravenzande in *Tweede Kamptoelichtenis der Middelburgsche Vrijheid* meldt uit eene aanteekening van een bruidegom, dat daags voor de overgave de laatste op zijn bruiloft onthaald werden op *kymzaadmaaltijden* en *paardenvleesch.*

3) *Juliaan de Romero.* Hortensius brengt ook diens ongeval met Xanders in verband.

4) *In de verbeelding.* HS. *Ille contra hostes sibi unquam felicitate armorum et militum robore pares futuros ita in praeceps festinavit.* Hier ontbreekt natuurlijk iets, zeer waarschijnlijk: „pares futuros *rutus*, ita festinavit." De gelijkheid van *ros* met *rutus* deed den afschrijver *rutus* voorbijzien. Het is de gewone term der Romeinsche geschiedschrijvers, ook meermalen in de HSS. door denzelfde oorzaak weggela-

vijand te zullen vinden, die tegen hem in krijgsgeluk en moed van volk bestand was, ging zoo onbesuisd een zeeslag aan, dat hij een zware neêrlaag leed, en vele Spanjaarden er het leven bij inschoten. Hij zelf ontkwam in een boot, of, zoo als anderen zeiden [1]), waadde door 't water naar 't naaste strand. Lang hield het gerucht aan, dat hij in 't gevecht doorschoten en in zee gestort was. De plaats, in wier nabijheid de slag voorviel, heet Lodijck [2]).

---

ten. Zie bij Tacitus Agric. 27. Romero was genoeg gewaarschuwd door den Admiraal, Heer van Glimes. Hooft beschrijft alles zeer naauwkeurig.

1) *Zoo als anderen zeiden.* Bor: „Men hielt eerst voor gewis, dat Juliaen de Romero aldaer mede gebleven was, dan men heeft na bevonden, dat hij met groot perijkel wonderbaarlijken ontkomen was, en zich zelven met weinigen gesalveert hadde." Van Meteren: „Romero ten lesten geenen anderen raedt ziende, soo dede hij sijn schip dweers teghen over Rommerswale aen 't ter Toolsche Landt aen den gront seylen, daer hij door een gat-veynster van 't geschut over boordt sprongh, met alle het volck aen Landt swemmende, ende liepen na de stad Tholen."

2) *Heet Lodijk.* Van Meteren: „Dese twee vloten malcanderen bejegenden binnen Jorishoeck en de quartieren van het Lodijksche gat."

Zoo was het laatste, wat Hortensius schreef: *Lodijck appellatur.* Over 't geen Hortensius verrigt heeft, en welke plannen hij verder had, zegt Lap: „Per occasionem laniense Nardae patratae videtur contexere vo„luisse totius belli secuti enarrationem, quam perduxit ad navale proe„lium cum Zelandis commissum, ad commeatum Middelburgum impor„tandum, quod incidit teste ipso in tertium Cal. Febr. anni 1574, „quando orsae historiae telam stitit, praeventus morte," en te voren: „Hortensius autem quomodo se ab hac laniena eripuerit, operae pretium „est cognoscere ex ipsius affecta non confecta Historia de Origine et „interitu oppidi Nardeni." Lap heeft zich op beide plaatsen onduidelijk en onnaauwkeurig uitgedrukt. Hadden wij nu het werk van Hortensius zelf niet, we zouden vermoeden, even als de Wind, p. 150: dat hij *onder handen had eene uitgebreide geschiedenis van den oorlog tegen de*

Spanjaarden, of met Mees, p. 53, denken, dat de *Opkomst en ondergang van Naarden*, en de *Krijgsbedrijven, welke na dien tijd plaats hadden*, twee verschillende werken waren. Wij weten nu, dat alles een werk is. Naarden is en blijft het hoofdpunt, van waar hij na 1572 uitgaat; getuigen zijn ook de woorden *Sequens annus consules habuit*. Hetgeen verder, na den zeeslag bij Lodijck, 29 Januarij 1574, gebeurd is, zoo hij, aan zijne geschiedenis van die stad hebben aangeknoopt. En dat was gemakkelijk en zeer natuurlijk. Bijna alles, wat in N. Holland, West-Friesland, Utrecht en andere nabarige plaatsen voorviel, had invloed op het lot van Naarden.

Wat wij verder van Hortensius weten, hebben wij uit de berigten van Lap. „Aliquanto tempore Ultraiecti commorantem Nardae deside„rium retraxit: redemptaque mensa in diversorio honesto, non multo „post (dubia fama inter Papismum et Lutheranismum, a rusticis enim „de Luytersche Paep vocitabatur, et sane acerbior eius dictio est in „religioni nominis homines) fato concessit in praedio suburbano Nardae, „den Hoogen Eng, dicto Cralo, et sepulturae traditus est in choro pa„rochialis Ecclesiae Divi Viti Nardae, sub sarcophago Dionantensi, cui „inscriptum sequens Epitaphium:

„Hortensium inter mortuos
„Quaeris viator? Urnula
„Haec ossa solum aut pulveres
„Habet, polus mentem entheam,
„Nomen libri, famam vaga
„Doctûm ora, ovat coelo ac solo
„Decus scholae atque civium."

„Conditum hic est corpus D. Lamberti Hortensii, viri omne genus „eruditionis eximii, Literatoris arguti, Historici sagacis, iuventutis Nar„denae moderatoris strenui, evocati ex hac vita, anno a Laniena, quae „soli propter doctrinam singularem parserat tertio, a nato Christo „MDLXXIV."

„Memoriae ac Honori
„P. P.
„Consules ac Aeditui."

De Heer Mees, die het grafschrift uit Lap kende, zegt p. 39. „De Wind, p. 147, heeft reeds opgemerkt, dat Valerius Andreas en Foppens het jaartal in het grafschrift anders opgeven dan Lap, en den dood van Hortensius in 1573 plaatsen, met bijvoeging, dat zulks verkeerd is, daar hij het werk over den Spaanschen oorlog tot 1574 bragt. Behalve het door de Wind opgegeven argument, is ook een stellig be-

wijs, dat, als gezegd is, de Voorrede van Lucanus, blijkens het slot derzelve in 1574 geschreven is. Het grafschrift is, zoo verre wij weten, niet meer in de kerk aanwezig, ware dit zoo, zouden alle verdere bewijzen overbodig zijn." Er is voor het jaar 1574 nog een ander bewijs. Hortensius zegt, dat Noircarmes door Alva werd aangesteld in de plaats van Bossu tot Gouverneur van Holland en Utrecht, maar dat hij niet lang daarna in de maand Maart overleden is. Nu is hij overleden den 4. Maart 1574. Dus leefde Hortensius nog na Maart 1574. Dat Marnix uitgewisseld werd tegen Mondragon, wist hij niet. Marnix is uitgewisseld 1 October 1574. Wij mogen alzoo aannemen, dat Hortensius gestorven is tusschen Maart en October 1574. Maar nu komt de grootste zwarigheid. Valerius Andreas en Foppens geven 't jaartal in het grafschrift op als 1573. Men zou denken, wat Mees dacht, dat, ware het grafschrift in de kerk te Naarden aanwezig, alle verdere bewijzen overbodig zouden zijn. Wel nu, het grafschrift is aanwezig. De letters hebben den vorm van loopend schrift, dat wel eens Gothisch genaamd wordt, en het jaartal is duidelijk MDLXXIII. Er staat:

Hortensium inter mortuos
Quaeris viator? Urnula
Haec ossa solum aut pulveres
Habet, polus mentem enthea
Nomen libri famam vaga
Doctúm ora ovat coelo ac solo
Decus scholae atque civium.
Conditum hic ē corpus D
Lamberti Hortensij viri ōe
Genus eruditionis eximij
Literatoris arguti, historici
Sagacis, juventutis Nerdenae
Moderatoris strenui evocati
Ex hac vita a° a lauiend, q̄ soli
p̄pter doctrinam singularē
Parserat altero, a nato
Christo MDLXXIII.
Memoriae & honori
Consules ac Aeditui.

Tusschen den laatsten regel van het vers

Decus scholae atque civium en
Conditum hic ē corpus D.

schijnt iets weggehakt te zijn, alsof er nog eenige woorden hadden gestaan. Misschien was het de naam van den Poëet. Dat geschiedde dikwijls, toen, en nog lang daarna, dat ze zich noemden als vervaardigers van 't grafschrift. Voor 't overige levert de vergelijking het bewijs, dat Lap het grafschrift zelf niet gezien, en er of een gebrekkig afschrift van ontvangen, of in het afschrift willekeurig verandering gemaakt heeft. *Tertio* is eene willekeurige verandering; er staat duidelijk *altero*, en dat heeft Valerius Andreas ook. *Altero a laniena anno* kan, volgens goede Latiniteit, beteekenen: *het tweede jaar na den moord.* Maar het tweede jaar is 1574: De *laniena* geschiedde 1572, *anno post* is 1573, *altero post* is 1574. Ik weet deze zwarigheid niet anders te verklaren, dan door eene gissing, dat de steen op het graf gelegd is vele jaren na het overlijden van Hortensius, langen tijd nadat Naarden onder Hollandsch bestuur was. Onder het Spaansche bewind ten minsten had men, dunkt mij, op den grafsteen niet durven zetten, *anno a laniena, quae soli parserat, altero*, even min als men iets dergelijks op iemands grafsteen zou gezet hebben in Bodegraven in 1672, of te Woerden in 1813, zoo lang de Franschen er meester waren. De Nursiners moesten er zwaar voor boeten: „Quod Mutinensi acie interemptorum civium tumulo publice exstructo adscripserant, pro libertate eos occubuisse." Sueton. in Vita Augusti 12. Daarenboven kan niemand, eenigzins bekend met de wijs hoe en de waarschijnlijke oorzaak waarom Hortensius is behouden geworden, er nooit opgezet hebben *propter doctrinam singularem.* Bij Bossu gold in allen gevalle het Priesterschap van Hortensius meer dan geleerdheid. Was het grafschrift gesteld onder Spaansch gebied, dan zou die oorzaak van zijn behoud niet weggelaten zijn; men had ten minsten het *sacerdotium* met de *doctrina* vereenigd. Onder 't gebied van de Staten en den Prins liet men, uit kleingeestigheid, *sacerdotium* liever weg. Er ontstond oudtijds meermalen verwarring in de datums door het gebruik van den *ouden stijl* of de *stilus curiae.* Daarvan kan hier echter geen spraak zijn. Men kan het jaar van zijn overlijden niet juist meer geweten hebben. Het grafschrift kan van elders gezonden zijn. De zarkhouwer kan ook na XXIII een I vergeten hebben. Het is bekend hoe die werklieden, ook in Grieksche en Romeinsche Inscriptien, dikwijls gedwaald hebben. De Heer Perk giste eerst, dat er gestaan had XXIV: de streepen V en II verschillen ook niet veel, vooral op een zark uitgehouwen, gelijk de letters hier uitgehouwen zijn. Doch bij nadere naauwkeurige beschouwing is er niets anders uit te lezen dan III. Hoe het zij, het sterfjaar van Hortensius in 1574 staat, dunkt mij, vast. Uit de woorden van

Aert Meuris kan weinig worden opgemaakt. Deze Boekverkooper in 's Gravenhage, gaf in het jaar 1625 eene Hollandsche vertaling van de *Secessiones* in 't licht, vervaardigd door zekeren A. Strick. De boekverkooper schrijft in de opdragt: „Wat den Autheur aengaet, is een seer geleert, treflijck, wel geacht man gheweest, die noch bij onsen tijt geleeft heeft. Hij heeft verscheyden Boecken geschreven als van de oorlogen van Duytschlant, dit jegenwoordige, alsmede van de raserye der Wederdoperen, ende eenige andere, ende dewijle hij mede met sijn ooghen ghesien heeft de schrickelijcke ende wreede moort der Spaengiaerden binnen Naerden, daer oock voor zijnen eyghenen ooghen vermoort werden zijnen eyghenen zoone, d'welck hij most aenschouwen, al waer hij terzelfder tijt woonde, meenen eenighe, dat hij ook denselven moort beschreeven heeft, dan daervan is niet in 't licht ghekomen."

Ik stel mij het laatste gedeelte van zijn leven dus voor: Hortensius kwam den 2. December 1572 te Utrecht, en werd door van Hogenlande in zijn huis opgenomen. Daar maakte hij zijn Lucanus geheel voor de pers gereed, en droeg het werk uit dankbaarheid aan zijnen weldoener op. Het slot is: „vale religionis et studiorum decus et splendor. Ex Ultrajecto MDLXXIIII." De Lucanus was nog niet geheel afgewerkt. Hij begon er aan in 1560. „Quamvis quotidianis curis plus quam satis „obrutus eram, eo tamen lubentius laborem suscepi, quo magis animum „meum ab Iconomachorum furore tantisper avocarem (coeperat enim in „omnibus his regionibus iam tum passim grassari, quamvis apud nos id „temporis nihil novatum fuit), ne audirem neu distringerer iis, quae „mentem a sede sua submoverent et cruciatum inveherent. Cum autem „iam ad umbilicum perventum esset, in altero tumultu, multo priori „tempestate saeviori, paene cum domino suo in tragica illa calamitate „oppidi Nerdae et ruina lucubrationes istae periissent." De geleerden van dien tijd stipten nog al eens aan, wat hen zelven of hunne tijdgenooten betrof. Hortensius doet dat niet. Misschien doelt hij in de verte op de Spanjaarden, wanneer hij in eene aanteekening op Lib. X, p. 1074. *Nulla fides, pietasque viris qui castra sequuntur*, schrijft: „Ibi plurimum „licentiae ac iuris militibus est, ubi summum praemium ac stipendium „est." *Praemium* beteekent *praeda*. Hortensius liet, gis ik, den Lucanus te Utrecht bij Hogenlande. Het werk kwam eerst in 1578 te Basel in het licht. Te Utrecht zal hij ook dit boekje *De Origine et Interitu Nerdae* begonnen zijn, en het vers aan Bernardinus de Mendoça geschreven hebben, waarover ik straks nader zal spreken. In 't begin van 1574 ging hij weêr naar Naarden, kocht zich de kost in een fatsoenlijk huisgezin, en overleed tusschen April en October. De treurige

herinneringen en het aanschouwen van de plaats, waar hij die ijselijke tooneelen aanschouwd had, zullen den twee en zeventigjarigen grijsaard te veel hebben aangedaan.

Ik sprak zoo even van Mendoça. Het allerlaatste vers in den MS. bundel der Satiren en andere gedichten van Hortensius, is aan eenen *Mendoza*. Het munt boven de meeste anderen in netheid van taal uit. Henricus Antonides teekent er bij aan: „Cum iam superiora absolvissem, reperi et hoc, quod sequitur, carmen:

„Ad Bernardinum a Mendoza, Hispanum generosum, equitem auratum.

„Maxime nobilium Bernardine inter Iberos,
„Ut tuus abscessus nos contristavit, ita amplam
„Reddita laetitiam peperit tua litera nuper.
„Hispanas etenim quem credideramus in oras
„Horrificasque procul, procul hinc petiisse columnas,
„Attulit optatum subito tua epistola nectar,
„Non minus ac si te reducem Plutonis ab umbris
„Nuncia venisset, vel Eois nuper ab Indis.
„Versaris multos his in regionibus annos,
„Ut mores hominum penitus iam perspicias. Cur
„Ipse novum poteris moderatorem usque docere, et
„Consiliis formare ducem, tum fingere sanis,
„Aurea quo tandem pax restituatur ab alto;
„Ultraiectinam gentem, populumque tenacem
„Justitiae, sanctaque in relligione vigentem
„Commendare, et amicorum meminisse tuorum.
„Vive, vale, et longum fac ut tueare salutem."

Dit gedicht is waarschijnlijk vervaardigd na 17 Nov. 1573, toen Requesens, de *novus moderator et dux* het bewind in de Nederlanden overnam van Alva. Bernardino de Mendoça, was, gelijk Strada hem noemt, *rerum militarium usu, postea et commentatione clarus*. Wij kennen zijne historie, onlangs op nieuw, uit het Spaansch in 't Fransch vertaald, uitgekomen, onder den titel: *Commentaires sur les Evénements de la Guerre des Pays-Bas* 1567—1577. *Traduction Nouvelle par Loumier, avec Notice et Annotations par le Colonel Guillaume*. Hij was van hooge adellijke geboorte, kwam in ons land met Alva in 1567; kundig, dapper krijgsman, beschaafd, geleerd en verstandig mensch, die en door Alva en door Requesens tot het verrigten van gewigtige zaken tot verschillende Vorsten in Europa afgevaardigd werd. Zoo ging hij eensklaps uit het beleg van Haarlem naar Spanje, om Philip met den hachelijken toestand der Spaansche legers hier te lande bekend te ma-

ken. Hij volbracht zijn last in den tijd van zes weken; reisde dus met spoed, en als in 't geheim. Misschien was er nu ook een gerucht, dat hij naar Spanje zou gaan, of geweest was. Want die zendingen werden meestal geheim gehouden, en met den grootsten spoed verrigt. In allen gevalle was hij nu in de Nederlanden. Hoe Hortensius hem had leeren kennen, en of Hogenlande hem ook kende, weet ik niet; maar het is zeer waarschijnlijk, dat Hortensius dezen brief aan hem schreef in het huis van Hogenlande, daar hij bijzonder de Utrechtenaren, zich en zijne vrienden, dus ook zijn gastheer, in de bescherming van Mendoza aanbeval. Mendoça was uit overtuiging, in zijn hart Spanjaard en Roomsch Katholiek. Wat hij naderhand in 1585 tot Hendrik III in Parijs tegen ons gezantschap sprak, meende hij volkomen. Hooft vergat zich, toen hij hem een *opgeblaazen snorker* noemde. Requesens deed zijn intocht te Brussel 17 Nov. 1573, gaf kennis van zijne aanstelling, en groote verwachting van meer zachtmoedigheid, ofschoon, zegt Hooft, hij terstond luisterde na Jeronimo Roda, dat wel anders gevoelen deed. Men vergelijke wat Strada schrijft over de goede verwachting, die men aangaande den nieuwen Landvoogd koesterde. Een Mendoça kon hem daarin versterken en ten goede raden.

CHOROGRAPHIA GOIOLANDIAE [1].

Quam legis a Goijcis, ter summe Hogelande [2]), salutem,
Finibus Austriaci [3]) litoris illa venit.

---

1) De Chorographia was reeds uitgegeven in *Marci Zuerii Boxhornii Theatrum sive Hollandiae Comitatus et Urbium nova descriptio.* Amsteld. 1632. Ik heb het gedicht op nieuw uitgegeven: het staat in nauw verband met een gedeelte van het boek *De Origine et interitu oppidi Nerdae*, het Theatrum is zeldzaam, en deze plaatsbeschrijving van Gooiland door zoo menigvuldige fouten bedorven, dat het geheele stuk voor een groot gedeelte niet kan verstaan worden, en Boxhorn zelf het niet verstaan heeft. Dat blijkt ook uit teekenen, die bij vele woorden gevoegd zijn. Bardeloos heeft het Theatrum in het jaar 1634 in het Neerduitsch overgebragt. Hij zegt, dat Boxhorn hem nog een en ander heeft meêgedeeld, wat in den Latijnschen text niet gevonden wordt. De Chorographie is door hem niet vertaald. Ik weet niet van wien Boxhorn zijn afschrift ontvangen heeft: zeker niet van Herman Antonides, die in 1632 nog Predikant te Naarden was. Deze moet zich verwonderd hebben, dat een gedicht van zijnen leermeester zoo corrupt werd in 't licht gebragt, van 'twelk hij zelf een veel beter afschrift bezat. Boxhorn schijnt hem in persoon niet gekend te hebben, immers te oordeelen naar hetgeen hij schrijft in het Appendix: „Nardam patriam agnoscunt Johannes Benning„ius — — — Henricus Anthonides van der Linden, Theologiae Doctor „et Professor in Academia Franequerana celeberrimus, cuius doctissi-

Zie verder de volgende bladz.

2) *Ter summe Hogelande.* Boxh. *Lepide o Reynere.* Dat is in het HS. ligt doorgehaald, en boven geschreven *ter summe Hogelande.*

3) *Austriaci.* B. *Austraici.*

Quis mittat quaeris, tum quis locus, atque vocari
Quo coepit regio nomine forte rogas?

„mas, ut accepi, lucubrationes brevi publici iuris faciet filius eius Her„mannus Anthonides van der Linden, vir itidem doctissimus." Hoe dit zij, Boxhorn had een zeer bedorven afschrift, en heeft zich de moeite niet getroost om het verbeteren; wat hem even gemakkelijk zou geweest zijn, als het mij geweest is, die alles in zijne uitgave zoo veranderd had, gelijk ik naderhand in het HS. van Herman Antonides gevonden heb. Nadat Boxhorn de giftbrieven van Otto I, 1403, Otto II, 1468, en de bevestiging van Otto III enz. tot 1496 heeft meedegedeeld, laat hij er op volgen: „Nunc Goylandiae Chorographiam ad Reinerum Lepi„dum, a Lamberto Hortensio, Scholae Nardenae quondam Rectore scrip„tam, libet attexere. In Goylandorum gloriam iniurius essem, si poli„tissimam hanc Elegiam desideratam diu, diuque suppressam publico „inviderem. Sic igitur se habet." Lap, in 't leven van Hortensius, spreekt er dus van: „Istud oppidum eleganti carmine exornavit, quod ante pau„cos annos lucem vidit, Marco Zuerio Boxhornio Theatrum Hollandiae „publicante." Alting in Notitia Germaniae Inferioris Pars altera p. 181. „L. Hortensius in Elegia sua elegantissima de Goylandia, a Boxhornio „primum edita." Ziedaar het oordeel van drie geleerden over deze Elegie; *politissima*, *elegans*, *elegantissima*. Wie weet wat menigeen, zoo hij die Elegie had moeten aanhalen, er nog had bijgevoegd! Intusschen is het gedicht in 't algemeen gansch niet gemakkelijk te begrijpen, zoodat men niet dan na lang nadenken er een redelijken zin uit haalt, en door de slordige uitgave van Boxhorn op vele plaatsen volkomen onverstaanbaar. Ten anderen mis ik, met uitzondering van enkele verzen, dat, wat met één woord *Latinum* genaamd wordt. Als dit eene *Elegia politissima* is, dan kunnen die van Catullus, Tibullus, en Ovidius in geene aanmerking meer komen. Het zou mij niet moeilijk vallen het gebrekkige in taal en versificatie aantewijzen. Maar ik acht het onnoodig. Die slechts eenig begrip van Latijnsche poëzij heeft, gevoelt het van zelf. Ik zal alleen het onderscheid tusschen het afschrift van Henricus Antonides, en het afschrift, dat Boxhorn gehad heeft, aanteekenen, en eene en andere duistere plaats van Hortensius ophelderen.

De titel van het gedicht in het Utrechtsche HS. is:

Chorographia Goiolandiae eodē autore ad
D. Johannē Hogelandū Decanū ad Virginē Deiparā
Reinerū Lepidū poëtā año 1564. Traiecti.

Qui catabaptistum [1]) motus, tristesque tumultus
  Scripsit, ab hoc placide littera crassa venit.
Non venit exculta [2]) aut pulchre exornata capillos,
  Floribus ελαρινοῖς [3]) nec redimita comas.
Luxuriare velut solita est, cum è moenibus altis
  Nobilibusque pedes turribus ire parat.
Verum humilis [4]) trita graditur non compta lacerna
  Ut simul e tenui quae lare missa venit.
Est regio exiguis, sed amoenis edita pagis,
  Saeviter Austriaco quam ferit unda sinu,
Abbatissa cui nomen Godelinda [5]) perenne
  Elstensis quondam et libera [6]) iura dedit.
Sed quia tunc regio, raris habitata colonis [7]),
  Proventus dominae et commoda nulla tulit,

De laatste regel is doorgehaald, evenwel zeer duidelijk te lezen; de middelste regel er naderhand tusschen geschreven. — Aan den rand, links, staat: *Scripsi Altiuri*, of *Alticeri*, of *Altwyri*, of *Altvici*, *agens*. Wat er staat, komt het naast aan de door mij geschrevene namen. Waar Henricus Antonides zich bevond (ubi *ageret*), toen hij de Chorographia afschreef, kan ik uit den in 't HS. staanden naam van de plaats niet opmaken. Hij was Predikant te Enkhuizen, en schreef daar in 1582 ook andere gedichten van Hortensius af.

1) *Catabaptistum*. B. Καταβαπτιστου. Hortensius is schrijver van *Tumultuum anabaptistarum liber unus*. Basel 1548. Ik begrijp niet waarom hij de *Wederdoopers* hier *Catabaptistae* noemt. Het metrum kon hem niet dwingen. Hij zou gemakkelijk gevonden hebben *Qui motus Anabaptistum*.

2) *Non venit exculta* sq. B. *Non exculta venit, pulchris nec compta capillis.*

3) *Floribus ελαρινοῖς nec redimita comas.* B. *Floribus Eyranices nec redimita comis.*

4) *Verum humilis trita graditur non compta lacerna.* B. *Verum humilis graditur, non exornata lacerta.*

5) *Godelinda.* B. *Godeleva.*

6) *Quondam et libera.* B. *Quondam libera.*

7) *Raris habitata colonis.* B. *duris.*

Transtulit Hollandum ad Comitem sua iura, locumque
Sacraque cum sacris iuncta profana dedit.
Ipse locus mediis qua cingitur [1]) undique pagis,
Collibus assurgit, deprimiturve solo.
In medio incultus, solidus, densusque myricis,
Hic fundunt patulas nulla salicta comas.
Nulla nuces corylus, non populus alta, nec ilex,
Sed nec opaca istis spargitur umbra locis:
Sed sua cuniculi posuere cubilia subter,
Et timidi lepores lustra domosque tenent.
Collibus insidens [2]) quoties mea lumina circum
Circum acies verto, singula quaeque notans;
Ardua cerno oculis Emsfurtia [3]) solis ad ortum,
Tamquam Riphaeum Caucaseumque nemus.
Sive aequata iugis [4]) summo Acroceraunia coelo,
Sive Appaeninum qua ferit astra patrem [5]).
Nec mihi tum libeat manibus versare [6]) libellos,
Dignaque Pindaricis plectra movere modis.
Rursus ubi Hesperium circumspicis altus Iberum,
Ultraiecti oculis moenia lata [7]) vides,
Ceu quondam Alpinis Romanam [8]) e montibus urbem,
Turribus aequatam vel Babylona polo.
Si quis ad Arcturum septemque sua ora Trionem [9])
Flexerit, Austriacum despicit ille sinum.

---

1) *Qua cingitur.* B. *Qui.*

2) *Collibus insidens.* B. *Incedens.*

3) *Emsfurtia.* In het HS. staat een zeer onduidelijk geschreven woord. Naar de grensbeschrijving, die Hortensius in *de Origine* enz. van Gooiland geeft, zou er *Eemnessia* moeten staan.

4) *Iugis.* B. *Iugris.*

5) *Patrem* B. *polum. Pater Apenninus*, reeds bij Virg. Aen. XII. 704.

6) *Versare.* B. *tractare.*

7) *Moenia lata.* B. *clara.*

8) *Romanam e montibus.* B. *Romam de montibus.*

9) *Septemque sua ora Trionem.* B. *Septem tuno.*

Cernit et in vitreo piscantes aequore nautas,
Et cui terra ab aquis nomen aquosa dedit.
Contra ubi Phoebus agit currum diversus ad Austrum,
Hic oculis praesens torve Sicamber ades:
Iamque ubi vasta loci pagis cinguntur [1]), in oris
Proscindit duro vomere arator humum,
Hic Satyros dicas Faunosque agrestia lucis
Numina, ruricolam et Pana [2]) habitare putes.
Non nisi frondosae summis e collibus umbrae
Apparent, longe sylva nemusque procul.
Circa horum quoties laetos spatiamur agellos,
His ego Hamadryades clamo habitare locis.
Atque o felices fortunatosque colonos
Musarum sedes queis habitare datum!
Thessala nec Goijcis sunt anteferenda Napaeis,
Non Bajae Goijcis nobilitate casis.
Saepe etiam dico cum patria rura colentem
Hanc vidi gentem, non bene digna geri.
Indignum a tristi et nota feritate colono
Incolier Goijcum propter amoena solum.
Quin potius [3]) magnos, quod voce referre videtur,
Cum Musis hic debere habitasse [4]) Deos.
Est silva extremis in finibus, horrida fagis,
Et vernans patulis frondibus alta suis.
Lucus et umbrosis quercetis rarus ibidem est
Queis sunt a Goijco nomina facta solo!
Quam tamen his Tacitus [5]) regionibus esse Deorum

---

1) *Pagis cinguntur.* B. *Pages cungitur.*

2) *Ruricolam et Pana.* B. laat *et* weg.

3) *Quin potius.* B. *Quod.* In het woord *voce* zinspeelt hij op *Gode land*, van *Godelinda* genaamd. Ook is er gelijkheid in dit vers met dat van Rutil. Itin I. 96. „Ipsos crediderim sic habitare Deos."

4) *Cum Musis hic debere habitasse* B. *Cum sacris Musis hic decet esse.*

5) *Quam tamen his Tacitus.* B. *his tacitis.* Hortensius schijnt den Historieschrijver Tacitus te bedoelen, in de Germania XXXIX. „In silvam

Appellat silvam quod sit amoena reor.
Seu quod numinibus lucus sacer exstitit olim,
Et Dryadum sedes, ut ratus ille, fuit.
Quas non delitias et odores naribus afflat
Taurus, ubi incoepit ver aperire novum!
Tum tremulos resonat silva philomela sub alta,
Et querulos turtur fundit ab ore sonos.
Alituum genus omne canit, dum Tityrus hoedos
Cogit, et hic teneras pascit Alexis oves.
E pastu cum iam referunt se ad ovilia caprae,
Vesper et occiduo fulgidus axe venit.
Undique silva sonat variis frondosa cicadis,
Et fractas voces Graeca recantat Echo [1]).
Ut quondam Phrygia pastorum vulgus in Ida,
Cum fremit [2]) ad teneros carmina rauca greges.
Hic lassus gelida recubare viator in umbra [3]),
Huc e vicinis vir mulierque venit.
Hic sternunt patulae mensas sub tegmine fagi,

„auguriis patrum et prisca formidine sacram coeunt." en IX. „Lucos ac „nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident." en XL. „Est in insula Oceani castum nemus." Cluverius leest daar *sacrum*. Onze oude uitleggers en geographisten wilden zulk een *sacrum nemus* altijd in ons land zoeken, bij Batenburg, Leiden, den Haag, Ter Tolen in Zeeland. Zie b. v. Arkstée in *Nijmegen de oude Hoofdstad der Batavieren*, p. 195. Hij vindt het bij Nijmegen: „Wat zijn er veele, die verhard en nutteloos hun tijd verslinden, Als zij 't geheiligd Bosch, verward van zinnen, elders willen vinden." Ik spreek niet van andere plaatsen. Ieder vindt het, waar hij wil. Hortensius kende ook het vers van Virg. Aen. VIII. 351. „Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem (Quis Deus, in- „certum est) habitat Deus."

1) *Graeca recantat Echo.* Ik begrijp die vergissing van Hortensius niet in de quantiteit van de eerste syllabe in *Echo*.

2) *Cum fremit.* B. *Cum ferunt.* Boxhorn heeft daar, gelijk op meer plaatsen een X gezet.

3) *Viator in umbra.* B. *videtur.*

[illegible]
[illegible]
[illegible]

Quique serunt agros semine quique metunt.
Collis ad occasum leviter declivus arenis
Imminet, est frugum qui tamen ipse ferax.
Vertice colliculi vetus est spectare sacellum,
Quod iuxta quercus cernitur alta Iovis;
Baptistae sacrum vasto sublime recessu,
Ista Larinates [1]) alta sepulcra tenent.
Hoc fanum antiquae Cereris [2]) nos saepe solemus
Dicere et antiqua relligione sacrum.
Tegula nam a pluvia tecti vix summa sacelli
Et frontispicium vix retinetur aqua.
Undique agunt rimas muri [3]) casumque minantur,
Hoc tamen invisunt vir mulierque frequens.
Hunc collem incola fert dumosis frondibus olim,
Fabula si non est ficta, habuisse nemus.
Forte huc, nescio cur, tres concessere sorores,
Aut glandes legere aut mollia fragra soli.
Has ex insidiis gemini clamore latrones
Invadunt trepidas corripiuntque comis.
Quid faciant miserae! iugulo depellere ferrum
Conantur, madidae fletibus ora, prece. [4])
Candida succidunt his ubera, ibique relinquunt
Corpora, purpureo sparsa cruore truces.
Iam pagum propere mox descendere Laricum,
Tam scelus horrendum clam fore posse rati.

---

1) *Ista Larinates.* B *Ista parinates.* Met een teeken × tusschen de twee woorden.

2) *Antiquae Cereris.* Navolging van Virg. Aen. II. 713. „Est urbe egressis tumulus templumque vetustum Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus, Religione patrum multos servata per annos."

3) *Undique agunt rimas muri.* B. *Undique agunt ruinas muri.* Ovid. Metam. IV. 65. „Fissus erat tenui rima, quam duxerat olim — Cum fieret paries." Hier volgen in de uitgave van Boxhorn vijf disticha, die in het Utrechtsche HS. later op de regte plaats gelezen worden.

4) *Madidae fletibus ora*, B. *madidis fletibus atque prece.*

Aequor in occíduum Phoebus discesserat [1]), umbram
Praecipitem tulerant sera crepuscla polo.
Ostia tum ignari pulsant cornice coloni. [2])
Caesarum in dumis forte fuere lares.
Alter ait, partes habeo de carne suilla,
Cum latere, in calido ponite ahena foro.
Cum manibus teneras huc coniecere papillas
Lixandas; verum non tulit ista Deus.
Nam simul ac ferventem undam sensere lebetes,
In matris patulum prosiluere sinum.
Id semel atque iterum ut persensit chara genetrix,
Me miseram, exclamat, quae nova monstra vides!
Hic ego natarum cerno ubera caesa mearum.
Latrones fugite hinc, dum datur hora fugae.
Adiacet hic iuxta qua vellera tonsa bidentum
Lanigerum fera gens alta lacuna lavat.
Nullus ibi torrens, non, qui riget arva, perennis
Fons scatet, aut gelidis unda refusa vadis.
In lustro tribus hoc [3]) fanum posuere puellis.
Oblatum hic oculis prodigium esse ferunt.
Quae modo in his statuunt fundamina iacta lacunis,
Postera [4]) erat summis cernere luce iugis.
Terque quaterque simul sic tentavere subinde
Fundamenta rudi sternere firma solo.
Territus his monstris et relligione colonus
Tactus, in excelso [5]) condidit inde iugo.
Pro re pauper opus, nullo splendore sacellum

---

1) *Discesserat.* B. *se merserat.*

2) *Ignari pulsant cornice coloni. Ignari* beteekent *ignoti. Cornix* een *klopper* aan de deur: zoo wordt het door latere schrijvers gebruikt. Men vond eene verklaring van het woord in dien zin noodig bij de Colloq. van Erasmus, p. 343.

3) *In lustro tribus hoc.* B. *In lustro hoc tribus.*

4) *Postera.* B. *Postea.*

5) *Excelso iugo.* B. *Excelsis iugis.*

Baptistae divo relligione sacrum.
Instituit Nymphas sparsis per colla capillis
Ferre duas signum Virginis almiparae.
Festa Mimalloneis [1]) celebranda arvalia votis,
Et circum fruges thura litare [2]) focis.
Septima ubi illuxit curru subvecto Calendas
Iulii, in aprico Bacchica sacra cient.
Undique colluvies venit huc vesana iuventae.
Baptistae et divo Panica sacra [3]) ferunt.
Qualia Cecropidae soliti celebrare Cotytto, [4])
Baptarum saevis exagitata modis.
Turba frequens nimium, formicarum agminis instar,
Pars pedes accurrit, pars eques, illa rota.
Ad sacra quam multos [5]) effundit Graecia, vel qui
Pythia certarent vel Nemeaea viros: [6])
Ad sacra haec veniunt iuvenes teneraeque puellae.
Pronuba non Iuno non hymenaeus abest.
Bellona advehitur rubeis horrenda quadrigis, [7])

---

1) *Mimalloneis.* B. *Mumalleneis*, met een teeken van onverstaanbaarheid.

2) *Thura litare.* B. *libare.*

3) *Panica sacra.* B. *serta.*

4) *Cotytto. Baptarum.* B. *Corytto. Raptarum. Baptae*, doopers, zijn de priesters, die bij dat attische feest, ter eere van zekere godin Cotytto, den dienst verrigten. Hortensius beschrijft het feest ter eere van St. Jan, dat nog heden den 24. Junij te Laren gevierd wordt. Het ging in zijn tijd gepaard met veel loszinnigheid. De gelijkheid van St. Jan, den Dooper, Baptista, en van de *Baptae* in Attica, en de naam van Cotytto, Dea impudicitiae, bragten hem tot die vergelijking.

5) *Ad sacra quam multos effundit.* B. *At sacra quam multo perfudit.*

6) *Pythia certarent vel Nemeaea viros.* B. *Pythia cantarent vel Nemerea viros.* Met een ✕.

7) *Rubeis horrenda quadrigis.* B. *Roseis.* De geheele plaats is eene al te vrije navolging van Ovid-Metam. VI, 428, „non pronuba Juno. Non Hymenaeus adest non illi gratia lecto. Eumenides tenuere faces." en Metam. IV. 481. Tisiphone madefactam sanguine sumit Importuna facem: fluidoque cruore rubentem Induitur pallam."

Gradivus bigis quam comitatur equis.
Eumenidumque cohors solio Plutonis ab imo
Excita consequitur, quae sacra turbet Ate. [1])
Metropolim hic cernas centum de litore passus,
Dixerunt Nardam, qua ratione, latet.
Sed quondam proprior pelago sita, fronte serena
Dum fortuna fuit resque secunda domi.
Ultraiectinus quam evertit praesul ab Arklo,
Vicina heu nimium [2]) marte furente truci.
Nunc monachûm domus est, veteris quae nomina servat
Oppiduli, ut stabile est perpetuumque nihil.
Hic procul e portis potis es spectare trahentes
Retia piscantes, retia rara, mari.
Occiduo hic magnas redeuntes gurgite puppes,
Quas et ab Eois Riga remittit aquis [3]).
Si mores hominum, studium quod et utile quaeris,
Gens bello nata est, ingenioque ferox.
Lanifici studio totum celebrata per orbem,
Nec minus impigri pascua agrosque colunt.
Rura colunt, agrosque serunt, magnique laboris
Gens patiens, nullum ferre gravatur onus.
Sive opus [4]) aestivos solis perferre calores,
Frigora seu nudo vertice dura pati.
O nimium quondam concors, dum bella Sicambri
Hollandis facerent [5]), cum magis esset amor.
Nunc nimium in partes discors distracta ruinam

---

1) *Turbet Ate.* B. *iners.* Ἄτη personificatie eener godin, die alle onheil aanbrengt.

2) *Vicina heu nimium.* Hortensius dacht aan Virgilius: „Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae." B. *haud nimium.*

3) *Quas procul Eois Riga remittit aquis.* De Waterlandsche steden, vooral Hoorn, deden veel handel op de Oostzee; op *Oostland*, gelijk men toen dikwijls schreef.

4) *Sive opus.* B. *Sive quis.*

5) *Hollandis facerent.* B. *Goylandis.*

Musarum studiis (turpe!) [1]) habitura brevi.
Hoc nostro alta quies, secessus et otia Musis
Pinguia foecundo sunt mihi facta loco,
Supra bis decimam et primam [2]) mihi vertitur aestas,
Quod traxi tenui hic, me miserum! asse iugum.
Ex quo triste iugum et sterili tellure colendum
Verso trusatilem non gravis aere molam [3]).

---

1) *Studiis (turpe) habitura brevi.* B. laat de teekens der parenthese weg, wat de zin onverstaanbaar maakt.

2) *Supra bis decimam et primam.* B. *Supra bis decimam prima.* Hij was te Naarden gekomen in 1544. Dit gedicht is geschreven in 1564.

3) *Verso trusatilem non gravis aere molam.* Hij noemt hier den molen *trusatilis* (verkeerd trusătilis), elders *pistrinum*, wat meer in figuurlijken zin voorkomt. Hij beklaagde zich reeds in 1561, dat hij zoo in den molen moest loopen. Lap: „Pistrini incipit capere fastidium, ut ipse scribit, Idibus Febr. 1561." Mees heeft p. 25 de zaak zeer goed opgehelderd, en ook goed geraden, dat Hortensius dit in een der voorberigten van Aristophanes zou gezegd hebben. Hij zegt het in de Voorrede van de Ranae, Utrecht 1561. Het thema van die voorrede is de *varietas in rerum natura et rebus humanis:* „confer," schrijft hij onder andere, „huius nostrae urbis eam religionem, quae olim patrum nostro„rum adeoque nostra memoria fuit, cum ea, quam nunc habemus, com„pone veterem Rempublicam, urbis statum, mores, ritus, ceremonias, „leges, iudiciorum formas, virosque adeo ipsos, qui tum temporis rem„publicam gerebant, cum praesentibus, difficilis erit collatio, ne quid „dicam, vix vestigium veteris urbis exstare. Quod si reviviscerent trium „ordinum columina, et praesentia velut in theatro contemplarentur, in„versam urbem et ima summis commutata clamarent. Loquor hic de „vicibus rerum humanarum tantum, non autem, quasi vero ego vetera „illa nostra praesentibus anteponam, aut illa his praestantiora fuisse „iudicem, sed ut hoc uno domestico exemplo proposito admoneamur „fortunae ac commutationis humanae. Quamquam nova veteribus, et „recentia antiquis ut plurimum deteriora esse solent. Unde *antiquum* „latina consuetudine pro *bono* usurpare receptum est. Et me quoque „iam dudum pistrini incipit capere fastidium, ut optem aliquando tran„quillum portum, in quem me recipiam."

Hij was in dien tijd eenigzins vermoeid door 't verklaren der dichters

Vive, vale, atque altam precor ut tueare quietem,
Mitius ut repetas tandem aliquando solum.

---

en de *Divinatio Ciceronis*, en wilde toen *paulisper animum elegantiori otio oblectare*. Daarom had hij aan Aristophanes gewerkt. De Voorrede is geschreven aan eenen *Henricus Ruzaeus*, Ordinis Militiae Hierosolimitanae et Mandatori in Ingen, en er staat onder: Idib. Febr. a. LXI.

Het uit die Voorrede overgenomene doet ons Hortensius kennen als een man van vooruitgang. Hij dacht meer, als hij schreef. De Voorrede van den Plutus van Aristophanes is zeer belangrijk, wat zijn levensloop betreft. Melchior Adami noemt die ook als bron voor zijn Vita Hortensii, en heeft er alles uit geput.

NALEZINGEN EN BIJVOEGSELS

OP

de Opkomst en Ondergang der Stad Naarden

VAN

HORTENSIUS,

door A. PERK.

Bladz. 55. *De oude stad Naarden is in den beginne gesticht door Keizer Otto I.*

Deze stichting zou dan hebben plaats gehad na 936, het begin der regeering van dezen Keizer, maar vóór 968, daar in dit jaar reeds van *Nardinclant* gewaagd wordt.

Met de overlevering deswegens kan in verband worden gebracht het wapen der stad: een dubbele arend; de ophef, waarmede in de Naarder Privilegieboeken van dezen Keizer gesproken wordt, en de vermelding, in geschiedkundige aanteekeningen, dat de Duitsche Keizers hier krijgsvolk zouden gelegerd hebben.

Nardinc, dat van toen aan als eene stad schijnt aangemerkt te zijn, was de hoofdplaats van een dingspil of gouw. Deze landen namelijk waren vóór de onderwerping aan Karel den Groote in *gouwen* verdeeld. Een veel ruimer tijds-

verloop dan tusschen 936 en 968 is waarschijnlijk aan te nemen, eer de geheele omtrek zich naar die plaats zag genoemd.

Die er zich het eerst vestigden, waren Friezen: de ligging, de namen der dorpen, de afwijking van de Saksische markeninrichtingen; het bestaan oudtijds alhier van het Aesdomsregt en andere eigenaardigheden, vermeld in het verslag over de gebruikrechten in Gooiland, pleiten voor die Friesche afkomst. Vooral na de groote uitbreiding der Zuiderzee zal de bevolking der meest westelijk gelegen Saksische gouwen, de Veluwe en Eemland, merkelijken invloed op Naardincland hebben uitgeoefend.

Nardinc ook Nerdinc, is naar mij voorkomt, volgens de minst gezochte afleiding, de gerichtsplaats, gedingplaats van Ner; even als Blaricum, de hoeve van Blarik; Hilversum, de hoeve van Hilbert; naar de gewoonte der Friezen om namen van plaatsen aan die van personen te ontleenen. Men kan de Oudhoogd. eigennamen *Neribert Neristein* vergelijken. Eenige opmerking verdient, dat de naam van *Ner* in eene overoud Gooisch volksverhaal genoemd wordt.

Als een voorpost van het Bisschoppelijk Utrecht tegen de Friezen in den omtrek, was Naarden in de x eeuw gunstig gelegen, en kan deze plaats de kosten der versterking of bevestiging door Keizer Otto wel waardig zijn geacht.

Bladz. 56. *De plaats behoudt ook thans nog den naam van Oud-Naarden.*

Het is opmerkelijk, dat er bijna niets bekend is omtrent den toestand van *Oud-Naarden* vóór de verwoesting, en volstrekt niets omtrent deze verwoesting zelve.

Gedurende de drie eeuwen van het kloosterlijk beheer (968—1280) heeft Naarden met Nardincland op zich zelve

gestaan, en is weinig gemengd geweest in hetgeen daaromstreeks gebeurde. Hierin ligt zeker eene der redenen van het zwijgen der vroege oorkonden ten aanzien van den staat der oude stad.

Van 1280 tot 1350, of van de overdracht aan Holland tot den ondergang, zijn slechts zeventig jaren. De Naarders en Nardinclanders komen in dit tijdperk slechts eens voor in 's lands Historie, en wel bij hunne opkomst in massa tot hulp van hunnen nog nieuwen landsheer Floris V.

Uit de Charterboeken van vóór dien tijd, blijkt alleen van de inmenging in het gezag der Abdis, die Gijsbrecht van Amstel zich veroorloofde. Gedurende de laatst bedoelde jaren is slechts een Privilegie vermeld, tot vestiging van een vischstapel, en een verbod aan de Goijers, om bijeen te komen zonder Baljuw of Schout. [1])

Landbouw, veefokkerij, wolhandel, lakenbereiding en vischvangst, waartoe de oude stad zoozeer gelegen was, moeten haar merkelijk hebben doen bloeijen. Naar opnemingen bij zeer laag water, in 1712 en 1728 gedaan, op den eenigzins verheven grond in zee, ten noorden van den tuin der gewezen hofstede Oud-Naarden bij Valkeveen, is de omtrek vrij groot geweest. Toen heeft men nog getracht, maar vruchteloos, het ijzeren hek of rooster op te werken, waarvan Hortensius spreekt. De molen van het klooster, mede door hem vermeld, komt op eene oude kaart voor, westelijk van de gebouwen.

Op de Koninklijke Bibliotheek is een exemplaar van het hoogst zeldzaam geworden werkje: G. J. Knijf, *Goylandia*, Amstelodami 1621 [2]), waaraan het bericht omtrent den wel-

---

1) Van Mieris, *Charterboek*, D. II. 410 en 656.

2) Daar het hier te lande niet te bekomen was, verkreeg ik, op aanwijzing van den Heer Dodt van Flensburg, een afschrift uit de Kon. Bibliotheek te Londen. Later bekwam de Bibliotheek te 's Hage toevallig een exemplaar van dit, voor de kennis van het oude Gooi toch zeer wei-

varenden toestand van *Oud-Naarden* ontleend is. Het is ook aangehaald bij Soeteboom, *Zaanlandsche Oudheden*. Onder de rubriek: Oudheden, in de *Nederl. Volksalmanak* voor 1859, Amsterdam, bij van Kesteren, is een en ander iets breeder door mij medegedeeld: alleen neem ik hier over de hoogdravende beschrijving van Knijf, naar het oorspronkelijk Latijn. „Er is een oude stad geweest, wier kerk-„spits en rij van muurtorens reikten tot de starren. Van „alle kanten door de woedende stormen en de Zuiderzee „aangevallen en thans onder de wateren bedolven. Hier is „altijd geweest de eerste verzameling van de onder de gol-„ven rondzwervende kudde [1]. Van hier placht zij door de „naburige streken verspreid te worden. Daarenboven wordt „de versch afgeschoren wol bijeengebracht en langs de uit-„gestrekte kusten vervoerd: terwijl zij overvloed van wol-„dragende schapen heeft, werd haar echter van verre rijken, „nog wolle van groote waardij toegezonden. Vruchtbaar „in visch en wol en in de giften van melkdragend vee en „door het ploegijzer de kluiten omkeerende, bloeide zij „gedurende vele jaren, ook door het rustig geschenk des „vredes. Ieder burger was gelukkig."

Bladz. 59. *Voorts heeft Jaan van Arkel*, enz.

Niet Jan van Arkel, maar de Hoeksche partij heeft de oude stad verwoest, en daarmede haar eerste vijandelijke daad gepleegd.

Dat de aanslag te Utrecht gesmeed werd, van daar uitging, en gesterkt werd door Stichtsch krijgsvolk, is waarschijnlijk de oorzaak dat de schuld op den Bisschop is geworpen, die, hoezeer destijds niet te Utrecht, en niet de hoofdaanlegger, er echter de hand in kan hebben gehad.

---

nig opleverend werkje in hoogdravende, soms onverstaanbare Latijnsche verzen.

1) Afslag van de visch. Vischstapel.

Het is opmerkelijk, dat hiervan niet in de geschiedkundige werken van dien tijd gewaagd wordt. In een MS. uit de 17e eeuw vond ik, naast het gewoon verhaal van des boven vermelden bisschops verrassching van Naarden, op den kant aangeteekend: „dat Dirk van Brederode en „Philips van Wassenaer benevens de Hoeksche partij de „stad hebben verdorven." De groote haat van Graaf Willem jegens deze edelen laat zich daardoor vooral verklaren.

Hendrik van Heemskerk, destijds Bailluw van Gooiland, en de Goijers waren zeer op 's Graven hand. Die Bailluw behoorde ook onder de edelen, welke den 23en Mei 1350 zich met den Graaf verbonden.

De verwoesting had plaats den 15 Mei 1350, des nachts, met lichte maan en bij verrassching of overval, hetgeen uit het nabijgelegen Utrecht, en als eerst, geheel onverwacht wapenfeit, in dien binnenlandschen krijg, lichtelijk geschieden kon. Reeds den 17en derzelfde maand verleent de Graaf het privilegie tot vestiging der nieuwe stad, die, zegt hij, „om onsentwille van *onsen vianden* swaerlijk verdorft is"; en bij het evengemeld, daarop den 23en Mei gevolgd verbond, spreekt hij van de Hoekschen onder dezelfde uitdrukking. [1])

In het stukje van Knijff, hiervoor aangehaald, wordt wel van Arkel beschuldigd, doch ook de Hoeksche partij.

„De vijand kwam in het holle van den nacht, met snel„len gang bij de muren. Hij overvalt bij manenschijn de „wachters, die in slaap waren. Wat is hier eerst te ver„melden, de brand, of de wonden van het overvallen volk? „De vlam vliegt woedend en krakend. Huizen en kerken „worden vernield. De toren stort neêr." Zoo ver Dr. Knijff. De geheele vernieling der stad en de gevaarlijke

---

1) Zie van Mieris, D. II. 778 en 779. De Jonge, over de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, en het stukje: Oud-Naarden", in den Volksalmanak voor 1859.

plaats, die zij bij de gedurige toeneming der zee, [illegible] had: deden onverwijld bedacht zijn op eene nieuwe vestiging, meer van het strand verwijderd. Het verzoek daartoe werd verkregen met ongewonen spoed, en dadelijk werk gemaakt van den opbouw, waartoe het overgebleven in de oude stad zeer te stade kwam. — Na de aanwijzing van eene plaats voor kerk en markt, en de afpaling van vier ruime hoofdstraten, op een eenigzins verheven grond, ongeveer duizend schreden van het strand, en „vier stadiën" van de ruïne der oude stad, werd de nieuwe opgebouwd, terwijl het in stand gebleven of spoedig herstelde klooster, hierbij voor de van huis en have herstellen tot toevluchtsoord verstrekte.

Bladz. 59. *Een oorlog, die ontstaan was uit een [illegible]. De [illegible] en grensscheiding.*

Tot den oorlog met het Sticht, geëindigd met den zoon van 1356, gaf niet een verschil over de grensscheiding de voorname aanleiding. Dit maakte slechts een zeer ondergeschikt punt uit. Het betrof eene kleine streek, weinige morgens grond, aan den uitloop der Eem, in een der menigvuldige artikelen van dat verbond behandeld. Later hernieuwde zich de twist, maar over grooter uitgestrektheid, aan den westkant van Eemnes.

Hortensius spreekt hier ook van een nederlaag der Amersfoorders, als eene andere waarschijnlijke oorzaak van den krijg; doch zijne voorstelling daaromtrent is eenigzins verward.

In de Bijvoegsels N°. 1 over de verschillen ten aanzien der Veenen en Limieten, en N°. 6 over de Utrechtsche en Geldersche oorlogen, wordt hetgeen hieromtrent voorviel, en gebracht moet worden tot de jaren 1348—1356, aangegeven.

Biadz. 59. *Onder 't opzigt van Melis van Mijnden.*

In het Privilegie van 17 Mei 1350 [1]), waarbij het stichten eener nieuwe stad is toegestaan, die alle voorrechten der oude zoude bezitten, wordt gezegd, dat de vestiging der nieuwe stad zoude geschieden „bij raede van *Hendrik van Heemskerck*, Bailluw daer in den lande, de gerechten van Amstelredamme, Muden en Weesp"; maar niet gewaagd van *Aemilius van Mijnden*.

Zijn grootvader, van denzelfden naam, wordt in 1300 vermeld, als wanneer het gericht van Ter Sippe (nu Nieuw Loosdrecht of Zijp) hem toebehoorde. Deze en zijn zoon, Wouter van Mijnden, vader van eerstgemelden Aemilius of Melis, erkenden den 16[en] October 1317 hunne goederen in leen te bezitten, van den Graaf van Holland [2]).

De door Hortensius bedoelde *Amelis van Mijnden, Ridder*, maakte op Pinksteravond 1343, ten overstaan zijner vrienden, Symon van Teilingen en Gijsbrecht van Mijnden, zijn oom, „eene *ra* of *scheiding* tusschen den goeden luyden uyt Goylant, aen de eene sijde, ende hem en syne luyden van die Loesdrecht, aan die ander sijde [3])." In het gevecht van 1348 streed hij met de Hollanders tegen de Stichtschen. Als nabij gevestigd en hulpvaardig leenman van den Graaf zal hij dezen, in zijn ijver tot herbouwiug van Naarden, gediend hebben. Hij overleed in 1351.

Tot aanvulling van de geschiedenis van zijn geslacht kan dienen het volgende, voorkomende in de Naarder Privilegieboeken of stukken over Gooiland in M. S. Wouter van Mijnden is betrokken in eene uitspraak over

---

1) Van Mieris, D. II, 779.

2) Historie der Heeren van Mijnden, achter die der Heeren van Amstel, v. Spaen en van Mieris, Deel II, 189.

3) Naarder Privilegieboek. Deze scheiding werd eerst bekrachtigd door Hertog Albrecht, St. Dionysiusdach 1360.

de scheiding van Veen en toewijzing van een stuk Veen, 8 Januarij 1381.

Onderzaten van Wouter van Mijnden, in de Zijp, matigen zich aan te graven in de Veenen van den Bisschop, omstreeks 1395.

Uitspraak over de „Landscheyding tusschen Wouter van Mijnden met die van Loesdrecht, tegen Naarden en de Goijers, van 27 Sept. 1415." In dit stuk wordt gesproken van een acker, waerop *toen* de Syper kerk stond.

Rudolph van Diest, Postulant te Utrecht, geeft Veenen in pacht „aan Melis van Mijnden, van de Vecht, bij Roelof Aertsoens Sluys, totten Goijerbos: St. Michielsdag 1432." Langs deze gronden werd in 1455 eene scheiding gegraven, waarschijnlijk verlenging van de Weer [1]).

Verklaring afgelegd omtrent een stuk Veens voor Jacob van Aemstel van Mijnden, Schout te Loosdrecht 1518.

Overeenkomst met de buren van Oud Over en Loenen, door Christoffel, bastert van Mijnden en Schout aldaar, omstreeks 1518.

Uitspraak van dedingslieden, tusschen W. Turck van Nijenrode en Gijsbert Sas, over erfpacht van den molen te Hilversum, waar bij als dedingsman Jacob van Aemstel van Mijnden 1532.

Bladz. 60. *Men toont nog, op een veenachtige plek* enz.

Geen ander verblijf kan hier bedoeld worden dan *Werners hofstede*, ter plaats van de tegenwoordige Heerenhuizinge *Drakesteyn*, aan de *Lage Vuursche*. Behalve aan den kant van de *Hooge Vuursche* werd daar aan alle zijden boven *veen* afgegraven.

---

1) Die Weer wordt in 1525 beschreven als hebbende „waer sij de Vecht genaekt, twee strengen maakende een zwaleffen staert, en t'eynde elck een sluyse, die eene een Stichtsche, de andere een Hollantsche."

Onder den naam van *Furs*, is de Vuursche reeds bekend in de 10. eeuw. Aldaar was gelegen de bovengemelde Hofstede, de oudste wellicht van den omtrek. In een pachtbrief van „de Vuerse met *veenen* en anderen hoeren toebehooren" van 1359, wordt gesproken „van de *oude* „hofstede en van die grote bomen die daerinne staen;" in een pachtbrief van 1362 van „de Vuerse met eenre „hofstede die daerin gelegen is daer *Warnaer* nu op ge„timmert heeft."

De schets is nog voorhanden van de gracht, zoo als die in 1598 aanbesteed werd, om te maken of uit te diepen rondom de Huizinge, met bepaling van het slechten „van die eert die vyt d'oude en nyewe grafte gegraven was." Er was dus toen al een oude gracht, waardoor het eilandje gevormd werd, dat nog bestaat en door Hortensius genoemd wordt het *eilandje in het veen*.

Het hierop staande oude huis komt, onder den naam van *Werners Hofstede*, eerst voor bij gelegenheid der procedures over de Veenen en Limieten in 1472, als wanneer eenige getuigen gerechtelijk verklaren, dat voor honderd jaren *Wernershofstede* een punt van grensscheiding was, dus omstreeks 1370.

Warner ook *Werner* van *Drakenborch*, burger te Utrecht, was de bovengenoemde *Warnaer*, die in 1359, nog onder de benaming van de oude hofstede, die huizinge en grond pachtte; die er in 1362 op *timmerde*, ze uitbreidde, en vele jaren bezat, en aan wien dezelve dus in 1370 zeer eigenaardig haren naam ontleende, en niet, toen eerst, aan de roovergebroeders van vroeger eeuwen.

Van *vroeger* eeuwen: want hetgeen Hortensius hierbij aanvoert van de onveiligheid in 't Gooi en de zeer schaarsche bevolking, moet op veel ouder tijd toegepast worden dan het midden der 14e eeuw: de oude stad waarvan hij spreekt, bereikte reeds te veel welvaart destijds, dan dat niet toen ook in den omtrek de woestheid van vroeger moet gewe-

ken zijn. De zameningen of volksvergaderingen, in 1326 aangehaald, strekken ook daarvan ten bewijze.

De *oude tijd*, van twee eeuwen voordat Hortensius leefde, waarin Werners Hofstede dien naam verkreeg, schijnt vermengd of verward met den *overouden* tijd, bedoeld in de legende of, zoo als hij zegt, alleroudst vertelsel. Was er aan een persoon met name *Ner* te denken, dan zou men dezen naam veeleer in NER-*dinclant* terug kunnen vinden.

Bladz. 60. *Toen die oude stad alzoo gestickt was* enz.

De oude geschiedenis van Naarden wordt door Hortensius verhaald op zijn geheugen af, niet na raadpleging der bescheiden. Dat blijkt vooral hier. De oude stad is naar zijne voorstelling gesticht door Otto I: dus in de laatste helft der tiende eeuw. De bevestiging der gifte van Nardinclant aan de Abdij te Elten is geschied te Nijmegen door Otto III in 996; maar zij, aan welke die gifte zoude geschied zijn voor het Gesticht: de Abdisse Godelinde, ook Godela en Gudela, komt eerst als zoodanig voor omstreeks 1270 [1]). Reeds drie eeuwen bijna behoorde deze landstreek aan de Abdij, ten tijde van Godelinde.

De Heeren van Amstel hadden zich hier ingedrongen en gezag geoefend, eerst met bewilliging, later tegen den zin van het kloosterlijk Bewind [2]), dat machteloos was zich tegen hen te doen gelden, en bijna geene voordeelen meer trok van deze afgelegen bezitting, terwijl Graaf Floris de V, altijd gereed het Graafschap Holland uit te breiden, en nu vooral om het huis van Amstel afbreuk te doen, door tusschenkomst van den Utrechtschen Bisschop, gaarne op zich zag overdragen, wat men te Elten toch voor de Abdij zag verloren gaan.

---

1) Necrologium etc. van Hoog Elten.

2) Van Mieris, Charterboek, Dl. 193.

Hierin is de naaste aanleiding te vinden der overdracht in 1280 van Nardinclant aan Graaf Floris, tegen eene zeer geringe rente, door Godelinde, die bijzonder bekend is geworden, niet door het *verkrijgen*, zoo als onze schrijver zegt, maar door het afstaan van het genoemde land.

Wat den naam van *Gooiland* betreft, schijnt mij de afleiding van Godelinde of Godela niet de ware te zijn. In alle stukken van het klooster uitgaande wordt, nog tot meer dan drie eeuwen na den leeftijd van gemelde Abdis, alleen van Nardingerlant gewaagd. Hier werd deze benaming in 1305 met die van Goyland verwisseld en door Ghoyland, ook Goland, vervangen, sedert 1326.

De naam der grootere landstreek, waarvan Nardinclant oudtijds een onderdeel uitmaakte, was *Hutting-Goa*. In den uitgang hiervan: *Go*, ook bewaard in Ooster-Go, Wester-Go enz., vind ik, met de meesten, den oorsprong der benaming *'t Gooi*, later aangevuld met *land*.

Hierdoor is ook te verklaren, waarom in de oude kerkelijke verdeeling het Dekenschap van Gooiland veel uitgestrekter is, dan hetgeen onder dien naam of dien van Nardinclant ooit is gerekend te behooren.

Bladz. 61. *De stad Muiden stond weleer onder 't gebied van haar Graven.*

In de gifte van Keizer Otto I aan de kerk van St. Maarten te Utrecht, van hetgeen hij bij *Amuthen* bezat, met den tol, in 953; wordt Muiden bedoeld. Tevens wordt gewaagd van Graaf Walger, die aldaar goederen van den Keizer in leen bezat.

Muiden behoort tot de oudste plaatsen aan de Vecht. De monden der rivieren gaven gereede aanleiding tot nederzetting en tot tolheffing.

Hortensius vermeldt alleen de verwoesting door Bisschop Jan van Arkel, in 1356 aangericht; doch meer dan vijf

maal werd de stad in brandgestoken. Zij behoort niet tot Gooiland, maar stond met het zelve onder een Bailluw, die doorgaande tevens was kastelein of bewaarder van het Muiderslot.

Bladz. 61. *Dat ambt werd in onzen tijd bekleed door Paulus van Loo.*

Het werkdadig aandeel van dezen man in de gebeurtenissen van dezen tijd, zijne afwisselende lotgevallen en weinig algemeene bekendheid, maken eenige bijzondere vermelding niet overbodig.

Waarschijnlijk was hij verwant aan — misschien kleinzoon van — Albrecht van Loo, die in 1525 overleed, Advokaat van Holland was, tevens Raad van den Graaf, en zeer gezien bij de landvoogdes.

Paulus van Loo, boven bedoeld, komt in 1562 voor als opvolger van van Drunen in 't bailluwschap van Naarden en Gooiland, als Drost van Muiden en kastelein van het slot.

Spoedig verkreeg hij grooten invloed in het Gooi. Hij was bemiddelaar bij de onderlinge verschillen, en hielp die beeindigen bij den schaarbrief van 1568. Hierbij, wellicht ook in meer opzichten, maakte hij zich zeer verdienstelijk en blijkt het, dat hij den tact bezat om zich bij een niet volgzamen landaard bemind te maken. Eene dubbele scharing op de gemeente werd aan zijn landhuis voor altijd toegestaan, op den 28 September 1570, „eendrachtelijk door de stad en dorpen, om reëele diensten en weldaden, den Poorteren en Buyrluyden van Goyland gedaan." Aan het klooster van Oud-Naarden alleen was dergelijk gunstbewijs vroeger verleend, later aan geen andere vaste bezitting bij gifte of bij verkoop verbonden.

Hij was later dezelfde niet meer, zegt Hortensius; maar

hoe kon hij bij het opkomen en woeden der partijen bij allen geacht blijven?

Welk een moeilijk standpunt was het zijne! Volgens zijn eed en ambtsplicht de rust en ondergeschiktheid te bewaren in zulke tijden!

Men verwijte hem, dat hij meer deed dan het noodzakelijke; dat hij koningsgezind was en een ijveraar, blijkens zijne mislukte poging om persoonlijk Enkhuizen van bezetting te voorzien; maar hij was vurig van geest, en men vergete niet, dat hij bij brief op brief en alle mogelijke middelen de Naardenaars waarschuwde voor het hen dreigend lot; dat men nog in 1577 te Muiden, waar men zijn geheele gedrag ook voor en na de ramp van Naarden kende, bij het verdrag met Oranje en de Staten, uitdrukkelijk bedong zijne continuatie als Drost, en dat de Prins zelf later zijn voorspraak was. Een jaar vóór het verdrag van 1577 was hij „*om seekere insichten en respecten*" opgelicht en op last der Staten te Delft gevangen gezet, eerst zeer streng en volstrekt afgezonderd; later echter verkreeg zijne echtgenoot „Anna van Roucheaux" verlof „om met haere minne, jonkwijf ende kinderen" hem te bezoeken. Hij maakte van die meerdere vrijheid gebruik om in oogstmaand van 1576 te ontvluchten; op lijfstraffe werd verboden „hem te huyzen of te hoven", en geboden hem aan te brengen. Mistrouwen ten aanzien van zijne gezindheid, en verdenking moet toch alleen de oorzaak dezer behandeling zijn geweest. Ware het iets onteerends geweest, men zou niet begeerd hebben hem in 1577 weder als Drost en Bailluw te bevestigd te zien.

In 1579, op een gevaarlijk oogenblik en bij eene zorgvuldige bezetting van het slot te Muiden, werd hij als kastelein of bewaarder daarvan ontheven; doch hem het Bailluwschap gelaten tot 27 December 1580, als wanneer door zijne Excell. den Prins en de Staten, tot dienst van den lande noodig bevonden werd, den Bailluw van Gooi-

land en alle andere officieren aldaar van hunne dienst te deporteren.

Achtervolgens deze resolutie en op ordre van zijne Excell. werd van Loo, den 5 Januarij 1581, aangesteld tot rekenmeester bij de kamer van Holland, om te doen blijken, dat men hem bij zijn ontslag als Bailluw niet wilde verkorten in eer en faam.

Toen hij echter in den herfst van 'tzelfde jaar zich weder in Gooiland, waar hij nog altijd zijne landhoeve bezat, ophield, en, zoo 't schijnt, zijne laatstgemelde betrekking had laten varen, werd aan hem en Pater Helizeus het langer verblijf aldaar ontzegd. Dat echter al weder geen bepaalde feiten ten zijnen laste bestonden, en men hem met onderscheiding bleef behandelen, blijkt uit eene nieuwe benoeming als Meester van de rekeningen supernumerair. Eene poging in September 1582 om werkelijk op te treden in gemelden post mislukte. Sedert is mij niets verder van hem voorgekomen, dan dat hij overleed in 1608. In 1609 verkocht zijne weduwe de pachthoeve Oud-Bussum, waaraan het vroeger vermeld recht van scharing was verleend.

Bijvoegsel N°. 2 bevat de lijst der Bailluwen van Gooiland tot en met van Loo.

Bladz. 61. *Het gemeene gebruik der weiden* enz.

Over de *weiden* wordt in het breede gehandeld in het verslag over de gebruikrechten in Gooiland. Op het vrije genot daarvan berustte de geheele landbouw. Wat de *veenen* hebben opgeleverd, het hooge veen namelijk door afgraving en delving; is eenigzins op te maken uit de waarde van vele duizenden guldens, waarop het geschat werd over eene bepaalde, kleine streek lands. — Die waarde, en de ligging der veenachtige streek tegen en langs de Stichtsche landen, gaven de naaste aanleiding tot de menigvuldige twisten en procedures over de limie-

ten, tusschen het Sticht en Gooiland. Als bloote heidevelden waren de gronden langs die grenzen niet zooveel twist, strijd en kosten waard geweest; wèl als hooge Veengronden, waaruit zij bestonden. *Veenen* en *Limieten* vindt men daarom als woorden van dezelfde beteekenis, dikwijls verwisseld.

Wij komen op deze twisten later terug. Bijvoegsel N°. 1.

Er moest bij zulke voorrechten, — bij dat van de gemeene beweiding, veendelving en houthak; toen overal in den omtrek dat gemeen gebruik zeer beperkt of in bijzonderen eigendom opgelost was; — groote toevloed van bevolking ontstaan, vooral te Naarden, alwaar de poorters, ook de nieuw ingekomenen, zich veelal het recht tot medegebruik toekenden. Philips van Bourgondie gewaagt van de bevolking aldaar als gedeeltelijk bestaande uit een tal van vreemden, die zich daar dagelijks neêrzetten. Ook naar de dorpen heeft het voordeel, aan de gebruikrechten verbonden, en het niet bestaan van de in de omgelegen streken gewone tienden, velen uitgelokt, totdat daardoor die aansluiting der ingeboren Goijers tot stand kwam; dat onderscheiden en beschrijven der oude geslachten, en dat ontzeggen van alle medegebruik aan vreemden en nieuwe bewoners, waardoor het voor de laatsten op de meeste dorpen ondoenlijk werd, er het boerenbedrijf uit te oefenen.

Hiervan ook is het gevolg, dat de afkomelingen van den ouden volksstam sedert vijf eeuwen nog zijn na te gaan, hetgeen wel tot de zeldzaamheden in ons vaderland zal behooren.

Hoe, bij de eerste nederzettingen, op de vruchtbaarheid van den grond, waarvan Hortensius spreekt, acht is gegeven; blijkt uit den naasten omtrek van de kom van het oudste dorp Laren, die nog het beste bouwland oplevert van het Gooi; en uit de kleine streek van den Ouden Eng te Hilversum, tot den vruchtbaarsten grond aldaar behoorende.

Bladz. 61 en 62. *Daarbij kwam het voordeel, dat de zee kon opleveren, overvloed van hout uit het naburig bosch en vrijheid van jagt enz.*

Voor handel en scheepvaart is van de nabijheid der zee door de oude, — nader daaraan gelegen — stad, meer partij getrokken, dan door het nieuwe Naarden. De visscherij, die er tijdens het privilegie van den uitsluitenden opslag van visch, tusschen Muiden en Kampen, bloeide, — en die vervolgens de voordeeligste opbrengst aan het klooster van *Oud-Naarden* leverde; — heeft zich later naar Huizen verplaatst, en is in dien omtrek altijd een belangrijke tak van bestaan gebleven.

Van den houthak in 't Goijerbosch gewagen wij later (Bijvoegsel N°. 3); maar hier spreken wij van de jacht, als in verband staande met de *Waranden*, waarvan in de stukken en onderhandelingen, Gooiland betreffende, zoo vaak melding gemaakt wordt.

Hortensius gewaagt van vrije jacht. Wat men omtrent het wild en de jacht vóór 1572 vermeld vindt, bepaalt zich tot hetgeen voorkomt in het privilegie van Hertog Albrecht van Beijeren van 18 Maart 1387 en 1388 [1]), waarbij beslist wordt, dat niet bij schepenen, „maer met syner heerlyckheit, soude berecht worden *die misdede aan syner konynen in Gooiland.*" Jan van Beijeren, in een privilegie van 1411 aan die van Naarden, gewaagt van „misdaden aen onse wilt en wildernissen." Philips van Bourgondie noemt de veenen tusschen 't Gooi en 't Sticht „den Wiltvang, uit cause sijner heerlijckheit, hem toebehoorende", en in het vonnis van den Hoogen Raad van Mechelen, van 1474, worden, onder anderen, aan die van Gooiland afgestaan „om daervan te genyeten ende te ge„bruycken, de heyen, waranden en wildernissen, zonder

1) Van Mieris, D. III. 484.

„te raeken off hem t' onderwynden in den jacht van den „konijnen ende andere wilde beesten."

Gedurende de grafelijke tijden is het voorbehoud van uitsluitende jacht, — waarbij die op de konijnen inzonderheid in aanmerking komt —, alleen toegepast op *'s Graven warande*, afgezonderd van het algemeene jachtveld, zoo als de Graven ook bij Haarlem in de duinen bezaten, en die Graaf Willem van Henegouwen aan heer Dirk van Brederode gaf „ten gebruke, toten zinen live, en te verwa„ren alsser toe behoert waerbij dat si wel bevryet is; ende „wt der *warande* sullen wi ende onse lieve ghesellinne, „die Gravinne, onse behoefte van coninen hebben, welken „tijden dat wij 's begheren." [1]) Zoo had het ook de Keizerlijke Majesteit, als Heer van Utrecht, „belieft sekere „plaetse, in de Amersfoertsche heyde, met groote costen, „tot *conynen warande* te doen maken, ende mit conynen „te bepoeten." [2])

Veeltijds werden die gronden omrasterd, bevreed (d. i. met vredingen of omtuiningen afgezet), ook om schapenweide en afgraving te keeren. Die omrastering heeft in Gooiland eerst later plaats gehad, nadat de waranden door Hubrecht Bonifacius in kaart waren gebracht, en eene verpachting volgde, die inhield dat zij bij het einde der pacht „wel gepopuleert" moeten opgeleverd worden, tot groote schade voor den landbouwer, wiens akkers nabij gelegen waren. [3])

Door *wiltvang*, hiervoor genoemd, schijnt zekere lage grond bedoeld te zijn, zuid-westwaards van het Goijerbosch, of van de plaats, „de leghe, dair men de valcken plag te vanghen", geheeten. Onder dezen naam van wiltvang is een

---

1) Van Mieris, D. II. 667.

2) *Utrechtsche Placaatboek*, D. II. 382.

3) Op de kaart van Gooiland, bij Ottens uitgegeven, zijn de waranden aangewezen, doch met afwijking van de oude kaart van Bonifacius.

stuk gronds in die streek, waarschijnlijk het zuid-westelijkste gedeelte, overgedragen, den laatsten dag van Mei 1404, door de erven van Ghijsbert van Zijll aan het Kapittel van St. Pieter te Utrecht en de geërfden in Breukeleveen; doch ten overstaan van den Baljuw van Gooiland en met bekrachtiging van den Graaf van Egmond, als Stadhouder van Holland: waaruit is af te leiden dat, van wege de Grafelijkheid, op dat veld aanspraak was gemaakt; zoo als dan ook in de overdracht gewaagd wordt, van twist en geschil over dat stuk veen.

De Bisschop noemde den wilthing zijn tafelgoed (keukenjacht).

Uit gerechtelijke verklaringen van 1531 blijkt, dat van oude tijden af de Heeren van Nyenrode „tot heeren appetyte op Goyer Bosch hebben gejaecht met panden, „met netten, met fretten, als 't hen belieft heeft, en voirts „met honden door al Goylandt, rustelick en vredelick."

Overigens is de jacht destijds uitgeoefend door die van Naarden en van de dorpen: — de Erfgoijers beweerden, door hen in 't bijzonder, en haalden later, tot staving daarvan onder anderen aan, hoe Prins Maurits zelf had gezegd: „dat de jacht in 't Gooi toekwam aan *Naarden en de ingeboren Goijers.*" In Friesland was ook naar gebruik en recht, de jacht voor de landzaten vrij, en de burgers van Amersfoort beriepen zich op gelijk recht, buiten de waranden. [1])

Uit de benamingen van *Wolfskamer*, bij Huizen, *Wolfsberyen*, bij 's Graveland, *Wolfsdreuvik*, nu 't Hilversumsche bosch, bij de Vuursche: is op te maken, dat in 't Gooi de wolven oudtijds niet zeldzaam waren. Waarschijnlijk zijn ze gedurende de troebelen der 16e eeuw nog toegenomen

---

1) Verhandelingen Pro excolendo enz. — D. II. 273: *Utr. Placaatboek*, ter laatst aangehaalde plaatse, en uitspraak van Willem Hertog van Gelre, in questien tusschen den Bisschop van Utrecht en Burgem. van Amersfoort, 1394.

men mag het gissen uit de wolvenjachten, op het einde dier eeuw zoo algemeen in dezen omtrek en zoo krachtig georganiseerd. Van Woerden en vooral van de Vecht af oostelijk tot de Veluwe en tot boven Amerongen strekten zich die jachten uit, en nog zeer lang zijn te Loenen de netten bewaard, die toen moesten aangeschaft en in de kerken der aangewezen dorpen gereed gehoudeu worden, om te dienen bij het opkomen en gezamenlijk optrekken ter wolvenjacht van alle geschikte manschappen, onder hunne rotmeesters verdeeld, en van lijftocht voor eenige dagen voorzien. [1]) Men is er toen in geslaagd, deze dieren geheel te verdrijven. De laatste sporen er van in de Provincie Holland zijn echter in dit gedeelte gebleven.

Bladz. 62. *De dorpen waren van den beginne af zes in getal.*

Reeds zeer vroeg is de hooge grond van 't Gooi bewoond geweest. De grafheuvelen, de Hilversumsche vuurhaarden vooral, duiden eene bevolking en bewoning aan van zoo hooge oudheid als schaars elders in Nederland. Lang voor de 10e eeuw bestonden naar alle waarschijnlijkheid reeds al de Gooische dorpen, alleen het van veel later tijden oorspronkelijke 's Gravenland uitgezonderd. De namen dier dorpen, omgeven door zoodanige plaatsen, als welker benamingen een' veel lateren tijd aanwijzen: Hilversum, Blaricum, Bussum in onderscheiding van Eemnes, Maartensdijk, Loosdrecht, Kortenhoef enz. bevestigen die vroege stichting. Huizen werd eertijds Huizum geschreven, ook Husen.

Die Gooische dorpen bestonden eerst als meer of minder uitgebreide buurtschappen: enkele groote boeren erven of hoeven, omgeven van arbeiderswoningen. De streek te

---

1) *Utr. Placaatboek*, II. 413; MS. aanteekeningen betreffende Kronenburg.

Hilversum het naast aan den *Ouden Hug* heet nog *Achter de Laren*.

In een stuk van 1364 wordt nog gesproken van de „ghebuerten van Gooiland", toen echter gedeeltelijk reeds van eigen kerken of kapellen voorzien, en eigenlijke dorpen, waarvan de bewoners den naam van Buren bleven dragen; hebbende, zoo als er nog een te Laren aanwezig is, hun *Burenkist*, bewaarplaats van het archief en tot in 1795 bestuurd door *Buurmeesters*, met verordeningen, vastgesteld in *Buurspraken*.

In 1299 wordt gewaagd van *Schout en Schepenen van Nardinclant*. In 1305, toen Berend van Dorenweerde, Bailluw van Amstelland, van wege den bisschop van Utrecht belast werd in Gooiland op de regering orde te stellen; benoemde hij een Schout te Naarden, en deed onderzoek naar een geschikt persoon als Schout te Hilversum. Het blijkt niet, dat er toen een Schout benoemd is; wel dat Laren of Larenkarspel na „die schepensbank" *over Nardinclant*; het eerst, even als Naarden, een afzonderlijk gerecht heeft verkregen, waaronder Hilversum behoorde, tot het daarvan in 1423 afgescheiden werd, met het recht zelf schepenen te verkiezen. [1])

In 1409 is de kerk te Huizen gebouwd. In 1416 was door de ingezetenen te Hilversum een stuk bouwland aangewezen, waarschijnlijk dat, onder den naam van Patersland nog bekend: uit de inkomsten waarvan, met nog andere aangewezen middelen, in het onderhoud van een eigen Pastoor kon voorzien worden, ten einde eene afzonderlijke Parochie te vormen. Kort hierop is de kerk gebouwd.

Te Huizen had dit plaats in 1409, ter vervanging van de aldaar bestaande kapel, aan Sint Thomas gewijd, waarschijnlijk reeds heugende van de eerste helft der tiende

---

1) Van Mieris, *Charterb.*, D. IV, bladz. 713.

eeuw, even als van nog vroeger de kerk, die bij Laren op het kerkhof heeft gestaan en aan Sint Jan gewijd was; daar, na gemelden tijd, toen Nardinclant aan het kloos-ter te Elten geschonken werd, de patroon van dat Stift, St. Vitus, ook die is geworden van de sedert gestichte kerkgebouwen.

Van een Schout te Huizen vind ik melding gemaakt in 1421. Dit bracht echter nog niet altijd mede het bestaan van een eigen schepenengerecht, aan hetwelk soms meer dan een Schout verbonden was.

Ongestwijfeld is Laren, als dorp, het oudste. Niet dan zeer oude plaatsen dragen dien naam. „Ledige, onbebouwde plaats, vrije werde", wordt opgegeven als de beteekenis van Laar [1]), en deze is geheel op dit dorp toepasselijk. Het stond soms aan het hoofd van de *gemeene waarschap van 't lant van Goylant*, tegenover de *stad*, met haar afzonderlijk bestuur [2]). Vandaar heeft het nog, schoon niet het aanzienlijkste, de vóórstemming op de vergaderingen van Stad en Lande; vandaar ook de oorsprong van een oud liedje, dat vroeger op de kermissen bij twist en vechtpartijen met dorpelingen van elders gezongen werd, en, doelende op de afscheiding van de andere dorpen, luidde:

„Laren heeft zijn recht verkocht."

„Fuut, Laren, Fuut!"

In 1404 stelden de *„gemeene waarschapslands van Goyland* ordre op het scharen."

Bij den schaarbrief van 1442 komen Buurmeesters voor, met name „in de vier dorpen van Goylant" *Laren*, *Hilfersum*, *Husen* en *Blarinchem*.

Het laatstgenoemde behoorde in 1617 nog gerechtelijk onder Laren, doch met een eigen schout.

Ofschoon in 1474, bij het vonnis van den Hoogen Raad

---

1) Hoefft naamsuitgangen, bl. 70.

2) Zie Schaarbrief van 1404.

van Blecheleu. ook onder de dorpen genoemd, en als Buurschap mede zeer oud; heeft *Bussum* tot in onze eeuw gedeeltelijk onder Huizen. grootendeels onder Naarden behoord. *Oud-*. *Hoog-* of *Groot-Bussum* heeft uit niet meer dan twee aanzienlijke landhoeven en weinige woningen bestaan; *Nieuw-*. *Klein-*, of *Laag-Bussum* is zeer toegenomen, van een gehucht eene groote Buurschap, en eindelijk het eigenlijke dorp geworden.

Hilversum is al vroeg het meest toegenomen in bevolking en vermogen. De beste vergelijking tusschen de dorpen in het laatste opzicht wordt aangegeven bij den omslag in de hoofd of belasting van 1533, toen de aanslag bedroeg voor Hilversum 125 £, Huizen 75 £, Laren 50 £, Blaricum 50 £, Bussum 25 £.

Toen Karel van Egmond, Hertog van Gelder, vijf jaar vroeger zijne brandschatting hief over 't Gooi, moest Hilversum dragen 1000, Laren 478, Blaricum 445, Bussum 381, Huizen 333 ponden.

De grooter oppervlakte maatland bij de verdeeling der maatlanden voor de vijftiende eeuw, aan Hilversum toegekomen, dan aan de andere gemeenten; bewijst dat toen reeds het arbeidelijk land, dat tot grondslag der verdeeling strekte, aldaar het uitgestrekste was, terwijl de ontginningen in de zestiende eeuw ook daar het aanmerkelijkste waren.

Er waren, blijkens het vorenstaande, niet in den beginne zes, maar vier dorpen; later werd Bussum het vijfde. Over den landbouw en de ontwikkeling der dorpen bevat Bijvoegsel N°. 5 meer bijzonderheden.

Bladz. 62. *Aangaande den oorsprong en den aanwas van het klooster.* Zie over het klooster Bijvoegsel N°. 4.

Bladz. 65. *Intusschen ging het met den bloei der dorpen steeds vooruit.* Zie Bijvoegsel N°. 5.

Bladz. 68. *Ze durfden de wapenen van Karel, Hertog van Gelderland, trotseren.*

Hortensius geeft hier alleen eenige trekken aan uit de Utrechtsche en Geldersche oorlogen in de 15e en de 16e eeuw. In de Bijvoegsels (N°. 6) wordt het voorgevallene, daartoe betrekking hebbende, breeder vermeld. Het blijkt daaruit, hoe herhaaldelijk de ligging van de stad en van den omtrek tot krijgs- en strooptochten aanleiding gaf, en er is uit op te maken, wat beide daarbij hebben geleden.

Bladz. 68 en 69. *Wanneer die van Utrecht uittogen om turf uit de veenen te voeren, of in 't Gooi te plunderen* enz.

Kleine gevechten tusschen de Gooijers en hunne Stichtsche naburen over het turfdelven en de schapenweide hadden gedurig plaats. Daarvan blijkt in Bijvoegsel 1. „Verschillen over de Veenen of Limieten." Een uittrek of optocht der Naardenaars tegen de Muidenaars, in 1464, is verhaald in het verslag over de gebruikrechten, bladz. 33. Dat zij bij een Privilegie van Hertog Jan van Beijeren in 1468 gemachtigd werden om allen, die zij van buiten in zijne of hunne veenen vonden, te vangen en bij verzet te verwonden of te dooden, zonder misdoen, was niet geschikt om den kregelen aart der Gooijers te verzachten.

In de Utrechtsche oorlogen had het Gooi veel te lijden. Aan Hilversum werd het Privilegie van een eigen gerecht in 1423 gegeven, om groote schade in den laatsten oorlog met Utrecht geleden. De gevechten in 1348 en 1356; in de 15e en 't begin der 16e eeuw, zoo ver Gooiland en Naarden bijzonder daarbij betrokken waren, worden vermeld Bijvoegsel N°. 6.

Bladz. 69 en 70. *Men graaft er steenen van onzaggelijken omvang.*

Van het graven der geweldig groote steenen gewaagt Hortensius ook in het deze Nalezingen voorafgaand gedicht. Hij spreekt van gevaarten, opgericht onder den grond, piramidesgewijs. Iets dergelijks is voor ettelijke jaren gevonden op den zwarten berg bij Hilveroord, op zeven ellen diepte van de kruin des heuvels: eene opeenstapeling van zware keijen, met veel moeite opgetrokken.

Een steen van blaauwachtig graniet werd op eenigen afstand van daar bezuiden de Gooijer gracht gevonden, waarvan de zwaarte berekend werd op ruim 30000 oude ponden.

Somtijds werden deze groote steenen als Limieten gebruikt; vandaar „de hoek bij de drie steenen" op de plaats, waar vroeger de uiterste boom stond van 't Gooische bosch en nog de Gooijer gracht, van West tot Oost, eene noordelijke richting neemt, nabij de Lage Vuursche. Eene groote kei met blijkbare sporen van inboring ligt nog op een kennelijk punt van scheiding tusschen Laren en Hilversum op Aertgensberg, vermeld in eene banscheiding tusschen evengemelde gemeenten van 1427.

Over een grooten steen tot scheiding tusschen Gooiland en 't Sticht, nabij de plaats waar bovengemelde geweldig groote steen gevonden is, en die bij verschil over de grenzen met eene slede verplaatst en weder teruggebracht werd, ontstond in 1600 merkelijk verschil en procedure.

Na den bekenden grooten steen aan de Vuursche, door Scheltema beschreven, is meest merkwaardig de hoop steenen, waaronder een van zeer vreemden vorm, bewerkt zoo 't schijnt; voor een twintigtal jaren opgegraven en nog bijeen gelegen, benoorden Trompenberg onder Hilversum. In dezelfde gemeente op Lindenheuvel, tegenover Heuvelhoeve, ligt eene keisteen in grootte dien van de Vuursche

evenarende. De vuurhaarden, onder den naam van Hilversumsche oudheden hiervoor aangehaald, bestonden alle uit steenen van veel kleiner omvang, dan de boven bedoelde.

Bladz. 70. *Het groene heidekruid wordt afgemaaid, onder de schapen gestrooid* enz.

In tegenstelling met hetgeen de heer Peerlkamp vertaalt en aanteekent, zoude ik achten, dat hier niet heidekruid bedoeld wordt, maar *plaggen* behoort te worden gelezen: deze worden tot strooijing gebruikt; de heide zelve, de lange heide, tot het maken van bezems. De plaggen worden ook niet afgestoken, maar afgeslagen, hetgeen meer van maaijen, dan van afsteken heeft. Dit geschiedt om zoo weinig mogelijk te ontgronden. In de oude bescheiden wordt dan ook van *plaggen maaijen* gesproken.

De schapenmest, met die plaggen vermengd, is het minst kostbaar te verkrijgen in de heidestreken. Hierin, meer dan in de bijzondere geschiktheid voor de vruchtbaarmaking der gronden, zal wel de oorzaak te zoeken zijn van het meerder gebruik derzelve.

In Laren en Hilversum mocht men schapen houden, niet elders in Gooiland. Dit was bepaald bij den schaarbrief of het reglement op de heiden en weiden, in 1442 vastgesteld voor 75 jaar. Toen die verstreken waren, in 1516, kwam men te Naarden daartegen in verzet, en nu volgden de Processen, waarvan Hortensius later gewaagt, van 1517 tot 1520. Het voorrecht was waarschijnlijk verleend om het minder genot, dat Hilversum en Laren van de groene weiden konden trekken door meerdere afgelegenheid. Men beweerde daar, reeds voor meer dan 200 jaren, zich van de schapenteelt en schapenweide te hebben geneerd, en de herhaalde Processen, ook tegen de andere dorpen van 't Gooi, werden gewonnen.

Bladz. 70. *De grenzen zijn bepaald door kleine aarden dijkjes.*

Er zijn nog bekend *enge dijken*, grenzen van de oude en latere engen, of bebouwde velden. Hier wordt gedoeld op dijkjes in de heide, en hetgeen daarvan aanwezig is, schijnt niet te hebben kunnen dienen tot eenige grens van schapenweide. De Tumuli, Germaansche grafheuvels, liggen van de kom der dorpen verwijderd, na genoeg op derzelver limieten in de heide, tusschen Hilversum en Laren. Eerst in 1830 zijn dezelve opgegraven. Hortensius schijnt met de bestemming dezer kleine hoogten niet bekend te zijn geweest, en ik vermoede, dat hij deze bedoeld heeft met zijn *aggestis modicis tumulis*, aangebrachte (opgeworpen) kleine heuvels, die wel bij de bedoelde limieten liggen, maar niet dienen om die aan te wijzen.

Bladz. 70 en 71. *Voor 't overige twistten en krakeelden zij met die van Utrecht schier in 't oneindige over de grenzen der veenen.* Zie over deze twisten, Bijvoegsel N°. 1.

Bladz. 73. *Jan Arnold Lap, neef, van zusters zijde, van M. Marten van Naarden.*

Het geslacht *Lap* is te Naarden, maar vooral te Weesp, van zeer vroeg bekend en in aanzien geweest. Gheryt Gherytse Lap noemt zich in een request aen de regering te Weesp, van 1587, ingeboren Poorter, van ouders en overouders, „welcke van 't beginsell dezer stede liefhebbers „derzelve zijn geweest, oyck hoyrluider wapenen in den „glazen op 't choor ende in der kercke hebben gegeven."

In 1377 komt de naam van Lap reeds aldaar voor; in 1420 was Gijsbert Lap Burgemeester; in 1523 weder Gijsbert Lap. Herhaaldelijk komt die naam voor onder de Vroedschappen. Aan een huis op de gedempte grobbe staat nog een paal met het wapen: een goud veld met

twee balken van keel, waarvan de bovenste had drie zilveren ruiten, de onderste twee. Nog in 1724 wordt vermeld: Grietje Harmense Lap. [1])

Te Naarden komt voor in 1512 als Burgemeester Ghijsbert Lap (in 1531 oud 70 jaren); 1525 Aart Lap, overleden in 1539; 1527, Peter Gijsberts Lap, grondeigenaar; 1531, Marten Lap, Schepen; 1535, Elbert Lap Ghijsberts, Schout; 1546, Ghijsbert Lap, Burgemeester; 1557, Lambert Lap, Schout, en in 1565 bovenbedoelde Jan Aertsen Lap, Burgemeester. In 1571 Lambert Lap, Schout, en in 1572 Aert Jansen Lap, Burgemeester.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat Jan Arnold of Jan Aertsen Lap, door Hortensius bedoeld; verwant was aan een Raadsheer in 't Hof van Holland, die veel invloed bezat; dat hij met Dirck Deyn houder was van een octrooi tot bedijking van 200 morgen gronts aan zee, dat hij was Secretaris in 1561, voor hij Burgemeester werd, terwijl gelijktijdig de twee Schouten waren [2]): Lambert Lap en Gijsbert Lap, en Elbert Gijsberts Lap, Schepen; dan is daaruit genoegzaam op te maken, hoe zeer deze familie met die van *Deyn* destijds Naarden beheerschten, en hoe veel gevaar er was, dat het wellicht te sterk om den hals der gemeente gespannen koord, eens breken moest, en in dezen veelbewogen tijd, de onderwerping gedurende eenige jaren, voor geweldig verzet moest plaats maken.

Jan Aertse Lap heeft behoord tot de invloedrijke uitgewekenen in 1572, die uit hoofde van deze gedwongen uitwijking niet dan ongunstige narichten gaven omtrent de gezindheid van het opgeworpen bestuur in de stad, hetwelk zij echter niet nalieten te waarschuwen voor het dreigend gevaar.

---

1) Mededeeling van den Heer J. Heydanus.

2) Men had te Naarden nu eens één, dan twee Schouten; in 't laatste geval, zoo 't schijnt, één voor 't criminele en één voor 't civiele.

Bladz. 74. *Nu kom ik op de inwoners van Naarden terug.* Zie Bijvoegsel N°. 7.

Bladz. 75 en 76. *Ze staken de hoofden bijeen, stonden eindelijk gewapend op, en er werd midden op de markt — gevochten.*

Reeds in 1468 schijnen er groote onlusten in Naarden gerezen te zijn, zoo als op te maken is uit eene submissie van de Hoemans van het gilde van St. Servaes, die voor zich en hunne gildebroeders onderwerping beloven aan Ghijsbert en Jan van Nyenrode, gebroeders, Bailiuwen; en zich verbinden, hen en hunne dienaars noch met vechten noch met woorden of met werken tegen te staan.

In een ander stuk wordt gesproken van een droevig ongeval der stede in dat jaar overkomen, wellicht doelende op dezen twist en zijne gevolgen. Doch dat waarvan Hortensius hier melding maakt, viel voor op Heiligen Sacramentsdag van 1523; omstreeks welken tijd een andere Gijsbrecht van Nyenrode voorkomt, als Hoofdman (bevelhebber der krijgsmacht te Naarden). De weigering om te werken, om lasten te betalen, volstrekte weerspannigheid, uittrek met zegel en banier, en openlijk geweldig verzet, werd hoog opgenomen. Eene sententie van het Hof van Holland van 10 Julij 1523 [1]) ontnam het gilde der volders hare meeste voorrechten; van het kiezen van een Bestuur, gebruik van eigen zegel, recht van vereeniging en dergelijke; doch regelde tevens het loon en de uitbetaling in geld, en niet in laken, brood, kaas of andere waren.

Den 16^{en} Julij volgde een mandament van de Hooge Regering, hetwelk den 23^{en} dier maand door een deurwaarder uit 's Hage, aan den Bailluw, Jan van Alkemade, de Burgemeesters, Schouten, Raden en Vroedschap, col-

1) Privilegie B. Stadt en lande, MS. bladz. 457.

legialiter vergaderd te Naarden, beteekend werd; waarbij de eersten met strenge berisping over hun negligentie en kranke toezicht; en de anderen over hun sobere en flaauwe adsistentie, als oorzaken werden aangewezen van de verachting en bespotting der justitie; de beide schutterijen, drapeniers, volders en anderen, bij openbare uitroeping en luiden van de klokke, op verbeurte van lijf en goed, gewaarschuwd werden, zulke ongeregeldheden verder te voorkomen of na te laten.

De Raadsheer Gerrit, heer van Assendelft, had door zijne overkomst zeer medegewerkt tot beeindiging van deze onlusten. Ook nog in 1525 werd ten zijnen ouerstaan in een gildebrief de bovengemelde sententie geamplieerd, [1]) waarin toch weder gewaagd wordt van 't recht van de vrije ambachte van de volderij.

Bladz. 76. *Er was toen in de stad een Gijsbert van Nyenrode.* Zie over de Heeren van Nyenrode Bijvoegsel N°. 8.

Bladz. 77. *Daarenboven Mr. Theodoricus Deinius.*

De heer Peerlkamp verdenkt de juiste spelling van dien naam, die echter de ware is.

Anno 1514 was te Naarden Schepen Claes Deyn, wiens handteekening ik bezit, in 1529 was hij Burgemeester, ook in 1536 met Aart Lap, nog in 1550; het laatst wordt hij vermeld in 1556 als schepen. In 1563 komt als Advokaat voor Mr. Jan Deyn, tevens als groot grondeigenaar, en in 1565 verkreeg Dirk Deyn, met Jan Aerts Lap, octrooi tot bedijking van gronden aan en in de zee bij Naarden.

Wat den bloei der letteren te Naarden betreft, daarvan

---

1) Handv. van Amst., Weesp, Muiden, Naarden enz., bladz. XLVI.

wordt door *Knijf*, in zijn hiervoor aangehaald werkje gewaagd op zijne hoogdravende wijze:

„Ten tijde van Philippus (zoon van Karel V) is de „groote Apollo de Naarders gunstig geweest en riep hij „de heilige Muzen tot hen. Den Helicon verlatende, „begaven zij zich naar het midden der stad, en hebben „het goddelijk vocht door alle huizen verspreid, de aanblazing „der geleerdheid heeft aller borst vervuld en met de let„teren doordrongen, zoodat er geen huis overbleef, of het „zoele windje van Latium blies er u uit tegen."

Bladz. 81. *In het kiezen der Overheid* enz.

Volgens het Privilegie voor Amstelland en Goylandt van Albrecht van Beijeren van 1387, zouden door hem, zijnentwege, of door den Bailluw, in de steden en op de dorpen Schepenen gekozen worden op Vrouwendag, zooveel als 't costumelijk was, voor een jaar, met bepaling, hoe ver Schepenen en Raden (van welke laatste verder niet gesproken wordt) elkander zouden bestaan in maagschap. De regelrechte benoeming door den Graaf of Bailluw, bij monde of bij brieven, voor Naarden, was reeds vastgesteld den 20 Mei 1355, bij diverse handvesten van Willem van Beijeren.

De benoeming van Schouten geschiedde op dezelfde wijs. Ten aanzien der Schepenen was door Jan van Beijeren in 1411 bepaald, dat zij moesten gegoed zijn 200 oude schilden (*f* 300) aan staande, getimmerde of liggende erven, en door Philips van Bourgondiën den 22 Mei 1442 toegestaan, dat zij zouden gekozen worden door den Bailluw uit eene voordracht van 21 personen, notabelen genoemd, de laatsten voor te stellen of te kiezen door *alle* Poorters, gegoed wezende 100 gouden Engelsche nobelen, circa *f* 230, en daaruit te schoete geven (schotgeld betalen of in 't schotboek staan met) 18 grooten.

De notabelen verkozen kerk-schaar-meesters en wardeyns.

Geen bastaarden mochten verkozen worden, noch iemand, die niet was ingeboren uit Naarden of Gooiland, of 7 jaar Poorter was geweest.

Men had te Naarden, in eenen meer Aristocratischen zin, zoo 't schijnt, het getal kiezers beperkt tot 40, en daarvan eene keur gemaakt, misschien zich grondende op een privilegie van Hertog Willem van Beijeren van 20 Mei 1355, waarbij aan die van Naarden vergund was keuren te maken in 's Graven naam en ten hunnen oorbaar. Het was hier, zoo mij voorkomt, minder bedrog, valschheid en namaking van 's Vorsten zegel, zoo als het genoemd wordt bij Kluit, Geschiedenis der Staatsregering, deel IV, 208, 343 en V, 299, dan wel gezagsaanmatiging. Waarschijnlijk was ook niet, zoo als ter aangehaalder plaatse bladz. 343 voorkomt, het doel eene *vaste vroedschap* te verkrijgen in den lateren zin van dat woord; dan wel dat de veertig hoogst in 't schotboek aangeslagenen, voor de geheele vroedschap en rijkdom opkomen zouden, zooals te Weesp met de 31 het geval was, volgens privilegie van Philips, dd. 2 Dec. 1445.

Men moest dit stuk den Graaf overleveren om vernietigd te worden en hem voldoening geven. Dit geschiedde, en toen verleende hij bovengemeld Privilegie der 21 notabelen.

Dit bleef gelden voor Schepenenverkiezing; maar om meer klem aan de regering in 't algemeen te geven bij den grooten toevloed van onrustige en ongezeggelijke vreemden, omstreeks 1459, stond dezelfde vorst bij handvest van 2 Junij deszelfden jaars toe, dat Burgemeester, Schepenen, oud en nieuw Gerecht (daaronder ook waarschijnlijk de kleine Raad of vijven, met Burgemeester het dagelijksch bestuur uitmakende) jaarlijks zouden kiezen 12 notabelen, uit de geheele vroedschap en rijkdom der steden, om tot bepaalde vroedschap of grooten raad te die-

nen, met overleg van den Schout keuren te helpen maken enz.

In plaats van de vroedschap en rijkdom, de ervarensten en aanzienlijksten der stad, in 't algemeen te raadplegen: werd alzoo dit aantal tot twaalf hunner ingekrompen, die nu nog jaarlijks verkozen werden, maar welke men in later tijden tot eene vaste vroedschap zocht te bestendigen.

Ten tijde van Hortensius golden nog de aangehaalde privilegien, maar eenige weinigen trachtten, door voorloopig overleg, die naar hun zin te buigen, en twee familien, zooals wij zagen, verkregen het roer geheel in handen, en schoon zij het in den regel goed bestuurden, het wekte naijver en verzet op bij de gemeente, en in die tweespalt lag de kiem reeds van Naardens ondergang.

Bladz. 83. *In zake van godsdienst zijn de Naarders steeds onaangezet gebleven, eenigen uitgezonderd.*

Hortensius glijdt over de godsdienstige geschillen heen: te opmerkelijker, omdat hij over de Wederdoopers geschreven heeft [1]. Is het ook omdat hij zelf op het punt van godsdienst weifelde?

Dat zich reeds zeer vroeg in Naarden afwijking van de oude religie openbaarde, is af te leiden uit de overeenkomst, in 1521 tusschen de Gooische dorpen aangegaan, en vooral tegen de stad gericht: waarin geklaagd wordt over de schending van rechten, zoowel „geestelijk als wereldlijk," dewelke, — zoo heet het, — „God beter 't gecancelleerd, verdrukt en corrumpeert worden."

---

[1] „Van den oproer der Wederdooperen." Eerst in 't latijn beschreven en gedrukt tot Basel. — Eene vertaling heeft ik „gheduert tot Koe„nuysen, 1614" niet 1634, zoo als door den heer Mees wordt gesteld. Met deze vertaling komt die te Amsterdam uitgegeven A°. 1660 overeen, behoudens een bijvoegsel van den aanslag op Amsterdam en het oproer in Groningerland.

Het merkwaardig placaat van 1518, tegen blasphemeren, is ook geheel opgenomen in de Naarder Privilegieboeken.

Een der eerste martelaars van de Hervorming in Holland was Anthonis Fredriksen, van Naarden. Nadat hij te Leuven gestudeerd en, in zijne vaderstad teruggekomen, een los leven geleid had, was hij, buiten de stad wandelende, zoodanig door een toeval getroffen, dat hij als voor dood werd te huis gebracht. Hersteld zijnde, verliet hij zijn ongebonden leven, gaf al wat hij met zijn bedrijf als kistenmaker overwon, aan de armen, en wekte velen op om van alle menschelijke instellingen af te zien en zich alleen te houden aan Gods woord. Dagelijks kwamen er ten zijnen huize zich daarin oefenen. Hierover beklaagd bij het Hof van Holland, werd hij ontboden, en ging, vergezeld van Meynard van Huesden, vrijmoedig derwaarts. „Hij werd," — zegt zijn bloedverwant, Henricus Antonii Nerdenus, meest bekend als Henricus Antonides van der Linden, Hoogleeraar te Franeker, — „aengedaen door den reuk des Evangelies, en won onder „de gegoede burgerij veel aanhang." De Pastoor Herman Coq en de onder-rector Nicolaas Quick behoorden daartoe.

Brandt, in zijne Historie der Reformatie, maakt melding van hem, ook onder den naam van Teunis Feekszoon [1]). Naauwlijks 24 jaren oud, niet ongeletterd (hij had, als vermeld is, te Leuven gestudeerd), tevens bescheiden en standvastig, wekte hij groote belangstelling. Merkwaardig zijn de blijken daarvan, ook bij de leden van het Hof te 's Gravenhage. Herhaaldelijk werd hem gelegenheid

---

1) Bij Brandt heeft het den schijn, alsof deze en Anthonis Fredriks onderscheiden personen waren; hetgeen niet het geval is. Feek is eene verzachting voor Freerk, en dit laatste verkort uit Frederik. Dezelfde omstandigheden, door Brandt vermeld, komen uitvoeriger voor in een uittreksel van Lustig uit Berghs MS. Cronijk van Gooiland.

gegeven tot ontvluchten; doch hiervan wilde hij geen gebruik maken. Hij werd eindelijk, als een „hardtnekkigh ketter," in 1529 veroordeeld, om „verbrandt te worden, te polvre toe," en ging dien dood blijmoedig tegen, zingende een oud lied: „Ick arm schaepken an der Heyde."

Omstreeks 1531 predikte in 't Gooi de Wederdooper Dominicus Abelst, van de Vecht, goudsmid te Utrecht, die onder zijne volgelingen den naam droeg van Bisschop van Gooiland, en den 30ᵉⁿ Maart 1534 te Amsterdam gevonnisd werd om te worden onthalsd. Gerrit Willemsz. en zijn zoon Lambrecht Gerritsz., beiden van Naarden, werden in 't zelfde jaar begenadigd; Hendrik van Hilversum is bekend door de voorname rol, die hij, als Profeet bij Jan van Leyden en als handlanger des Bisschops van Munster, vervulde. Merkelijk later, nog in 1562, komt als een voornaam opperhoofd der Anabaptisten voor Rut van Naarden [1]). Op dit alles kan doelen, wat Mendoça schrijft: „dat Naarden de eerste stad van Holland was, „die de ketterij omhelsde, en dat zij zoo was doorgedron„gen in het hart der burgerij, dat zij die deed overslaan „naar elders." Bentivoglio noemt haar een der grootste schuilhoeken der ketters, waar veel Fransche Hugenoten binnen waren. Wel komt, onder de uitgezonderden van 't generaal Pardon, in 1574 door Koning Philips verleend, voor: Sire Cornelle Jansz., 't geen aan zulk een vluchteling kan doen denken; wel is 't waarschijnlijk, dat de kiem, door Fredriksen gezaaid, ofschoon een tijd lang onderdrukt, niet verstikt zij; wel heeft er een onroomsche geest geheerscht bij de groote meerderheid der burgerij, die anders bij zoo geringe bezetting, de ontwijding en het vervoer der kerkelijke sieraden niet zou hebben geduld, of wraak genomen over de tergende wandaden der vrijbuiters; — maar toch is er, in de laatste jaren voor de

1) Mededeeling van den Hoogleeraar De Hoop Scheffer.

ramp geen blijk van gewelddadigheid der burgers in dit opzicht: er was geen beeldstormerij; zelfs werden de beelden bewaard; de kloosterlingen leden geen last; die van Oud-Naarden namen zelfs de toevlucht naar de stad; van verzet der burgerij tegen den tienden penning en de maatregelen der plaatselijke Regering maakt Hortensius herhaaldelijk melding; — geheel niet van stoornis der eeredienst door de ingezetenen. Men is geneigd er uit op te maken, dat er in 't godsdienstige een niet onverdraagzame geest onder de burgers heerschte; dat de religie hier niet alleen, zelfs niet hoofdzakelijk, de drijfveêr der menigte was; doch vooral in den laatsten tijd, meer ontevredenheid jegens de plaatselijke Overheid en de hooge Regering, die haar ondersteunde, de vrijheid belemmerde. en gehate en drukkende belastingen invoerde.

Hoezeer geneigd om niet uit te weiden over het godsdienstige, zoude, wanneer dit element zich toen meer uiterlijk geopenbaard had, Hortensius er niet geheel van hebben kunnen zwijgen. Bij den Spanjaard bestond de neiging, alle verzet tegen 's Konings Bewind aan ketterij toe te schrijven. Bentivoglio, dien wij boven aanhaalden, kan Naarden verward hebben met Muiden, ook in dit opzicht [1]): dáár was een verzamelplaats van Wederdoopers, de meest vervolgden van allen, die afweken van de heerschende eeredienst: deze geheele omtrek was daarvan niet vrij; de reeds genoemde Hendrik van Hilversum was een der hoofdpersonen daarbij. Nu het zwakke Naarden zich durfde verstouten, herhaaldelijk de pogingen te weêrstaan, aangewend om het tot onderwerping te brengen, en de

---

1) Bij de vermelding der inneming en verwoesting van Naarden gewaagt de Kardinaal Bentivoglio (Nederl. oorlogen, 1 Deel, 159) van die stad, als door de Vecht, die niet ver van daar in de Zuiderzee valt, in twee deelen gescheiden wordende. Dit nu kan niet anders dan op Muiden toegepast worden.

poorten te sluiten voor koninklijke besetting, werd alle schuld van vroeger en later, en zelfs van de nabuurschap, op het arme Stedeken geladen, dat men wel wilde belasten met het zwaarst mogelijk misdrijf, om zoo de schrikkelijke wraakoefening, ware 't mooglijk, te vergoelijken.

Bladz. 85. *Zij verzochten nooit iets bij smeekschrift, dat zij niet verkregen.*

Tweemaal werd aan de Stad ontheffing van de beden verleend: in 1468 en 1555. In 1521 verkreeg zij een groot stuk gronds op erfpacht tegen eenen onbeduidenden prijs: in 1530 en 1563 octrooi voor bedijking en aanwas; voorts ontheffing voor de helft der onderhoudskosten van de wallen, en meer andere gunstige beschikkingen.

Bladz. 85. *Toen de Geuzen andermaal het hoofd opstaken, bleef men hier lang getrouw aan eed en pligt. Er waren er, die de zaken naar de zijde der Geuzen poogden te wenden* enz.

„Er was", zegt Hooft (Nederl. Hist. p. 238), „nu niets „dat voor den Lantvoogt hield in Holland dan Amster„dam, Rotterdam, Delft, Woerden, Schoonhoven, Naar„den, Muiden en Weesp."

Zie over de wending der zaken en de rampspoedige gevolgen Bijvoegsel 9.

BIJVOEGSELEN.

I.

Twisten over de grenzen tusschen Gooiland en 't Sticht.

Onderscheidene omstandigheden hebben te zamen geloopen om tusschen Gooiland en het Sticht van Utrecht veelvuldige en langdurige verschillen over de limieten te doen ontstaan en voortduren: de onbestemde uitgestrektheid zoo wel van het oudere Gooi als van het gedeelte daarvan, uit Nardincland bestaande, op hetwelk later de naam van Gooiland is toegepast; de veenachtige, moerassige, onvruchtbare heidegronden, waaruit de limieten bestonden, die vroeger van geen waarde geacht werden, later, bij de afgraving van het Hooge Veen en de toegenomen bevolking, hoog werden geschat; het gemeenliggen derzelve aan vele gerechtigden of gemeenten behoorende en onbebouwd: zoodat geene bijzondere personen op het behoud vau hun eigendom wacht hielden; verwarring van het denkbeeld van eigendom met dat van rechtsgebied; scheidslijnen tusschen eigenaars niet alleen, maar tevens tusschen wederzijdsche vorstelijke onderhoorigheid, en zeer woelige aard der tegen elkander opgezette naaste grensbewoners. Door dit alles werden zoo onophoudelijke en

hevige twisten veroorzaakt, als waarvan de geschiedenis der grensbepalingen van andere gedeelten der Provincien Holland en Utrecht geene voorbeelden zal opgeleverd hebben.

Men geraakt bij het raadplegen der stukken in verwarring omtrent de wezenlijke punten van geschil en derzelver beslissing, en is geneigd om door geweldige sprongen, als in den Tegenw. Staat [1]), of, als een onzer laatste Nederlandsche geschiedschrijvers, met een: „het blijkt niet duidelijk, wat er van geworden is", zich van de zaak af te maken. [2])

De gevoelens omtrent de wederzijdsche rechten liepen niet weinig uiteen. Terwijl men van de Hollandsche zijde beweerde, dat Eemnes, Baarne en een gedeelte van Zoest met de Vuursche tot Gooiland behoorden, en Philips van Bourgondie zich liet voorstaan gerechtigd te wezen *zijn* veen tot van onder den Domstooren te doen uitgraven; achtte men te Utrecht Gooiland door hem geusurpeerd, en eigenlijk geheel tot des Bisschops wereldlijk gebied te behooren.

Het stuk veen, de Wiltvang, bij 't Gooische bosch, noemt Hertog Philips *syn oude Patrimonie;* de Bisschop noemt het *syn tafelgoet.*

Een vergelijk tusschen zulke uitersten was niet lichtelijk te treffen.

Een groot gedeelte der stukken, tot dit onderwerp behoorende, wordt gevonden in het Utrechtsche Placaatboek, D. I. p. 116 en volgende. In de inleiding tot dezelve wordt gewaagd van belangrijke mededeelingen, daartoe en tot andere dingen, Gooiland aangaande, betrekkelijk, welke te verwachten waren uit hetgeen Arnout Drakenberg, Hoogleeraar te Utrecht, met groote vlijt had verzameld. Dit zou de Nederlandsche Historie te dezen aanzien veel

---

1) Tegenw. Staat van Holland, bl. 89.

2) Arend, D. II. 3. Stuk, bl. 102.

licht bijzetten. Niets is daarvan mijns wetens bekend geworden en wenschelijk zou het zijn, daaromtrent eenige nasporingen te doen.

Behalve bij Mattheus, Heda en Boxhorn vindt men ook bij Hortensius, Rer. Ultraj., deze geschillen behandeld; zoo ook in Memoriën, berustende in het Utrechtsch Provinciaal Archief; in een Register en Stukken in MS., de eerste door den Heer Archivaris Vermeulen, de laatste door den Heer Royaards van den Ham mij met de meeste welwillendheid verstrekt; maar het uitvoerigst met vermelding van den inhoud van een honderdtal gerechtelijke verhooren, in een volumineus boek met perkamenten omslag, in het Rijks Archiefs voorhanden, houdende ten opschrift „Roerende de questien op 't stuk der limieten tusschen Goylant en Sticht", waarschijnlijk bijeengebracht door Ludolf van Veen, Domdeken te Utrecht, in de betrekkelijke procedures dikwijls genoemd.

De hoofdpunten dezer grensgeschillen en de voornaamste vonnissen, daarin gewezen, met eenige merkwaardige bijzonderheden, kunnen hier slechts aangehaald worden, om niet over dit onderwerp, geheel buiten evenredigheid met andere, uit te weiden.

Het eerste groote verschil betrof niets minder dan de geheele streek, van Soester Kapel af noordoostwaarts tot den Eem, en van daar langs den westelijken oever tot den mond dier rivier, een gedeelte van Soest, van Baarn en geheel Eemnes insluitende bij 't Gooi. De Thinsen, die aan de Grafelijkheid van Holland door vele in dien omtrek gelegen landen verschuldigd waren, en op het kerkhof te Baarn op St. Maartensdag in den winter uitbetaald werden, afkomstig van de abdissen van Elten, strekten ten hoofdgrond van het beweren, dat deze streek geheel aan het klooster had behoord en bij den afstand van Nardinclant aan Holland had moeten overgaan. Onder de slappe regeering van Bisschop Jan van Diest, tus-

schen 1220 en 1340, stond het geschapen. dat niet als later, eenige gronden van 't Gooi onder Eemnes en aan 't Sticht zouden komen, maar geheel Eemnes als Oost-Hoïland bij Gooiland zoude getrokken worden. Jan van Arkel beklom tijdig den Bisschoppelijken zetel om dit te beletten, en op zijnen eed en dien van zeven preisten werd hem bij den zoen van 1356 Eemnes toegekend.

De vraag rees vervolgens, hoe ver noord- en westwaarts het grondgebied van dit dorp zich zoude uitstrekken. Aan de noord- of zeezijde werden de landen, nog uitmakende den uithoek, waarmede Gooiland het verst de Provincie Utrecht inspringt, beschouwd als aanwas, nog van geene waarde, toen het punt van Leeuwenpaal bepaald werd, later, volgens het gevoelen der Stichtschen, door de Gooijers geusurpeerd.

Men was het tamelijk eens geworden omstreeks 1339, dat de weg of dijk van Eemnes, toen de Ree of Wakersweg genoemd, van nabij de Zee tot aan en over de Baarnsche limiet, de scheiding uitmaakte tusschen Gooiland en het Bisschoppelijk gebied. Ten westen van dien weg lagen de Gooische hooge veenen. De Bisschopsweide aan de oostzijde van den weg moet reeds gedeeltelijk in erven verdeeld zijn geweest, of erven nevens zich liggende hebben gehad, aan welker westelijke einden de huizen waren opgetimmerd, die vroeger in eene oostelijke richting Eemwaarts stonden. Bij een pachtcontract verkregen de eigenaren nu van den Graaf, ter breedte van ieders erf, ook een stuk hoog veen- of zandgrond achter hunne hofsteden, waardoor eene gelegenheid voor veehouderij en landbouw geschapen werd, zoo gunstig als men zich voorstellen kan.

De lengte westwaarts van de Ree (rooijing, scheiding, in de stukken betreffende de limiet van Loosdrecht, rade genoemd), hier evengemelden dijk of wakersweg uitmakende; werd bepaald op honderd roeden aan 't noord-, drie hon-

derd roeden aan 't zuid-einde. Eens aan 't afgraven en bebouwen zijnde, hebben die van Eemnes niet kunnen nalaten in deze verlaten gronden voort- en aan- te ploegen; de lengte werd, zoo als zij nog is, ruim twee honderd- en ruim vijf honderd vijftig roeden, zonder dat van nadere uitgifte blijkt. Ofschoon deze gronden, nu als Noord- en Zuid-Polder te Veen bekend, in erfpacht opkwamen aan ingezetenen van Eemnes (welke erfpacht in eigendom is overgegaan), had niet het rechtsgebied verandering moeten ondergaan. Dit echter heeft plaats gehad, en men heeft zich van 's Graven of Gooilands wege daartegen niet verzet, wel tegen de bovenbedoelde uitrekking der lengte, totdat men aan den noord-westkant het eens werd over een vast punt, alwaar een paal werd geslagen, beschilderd of behakt met den Hollandschen Leeuw, en van daar Leeuwenpaal geheten. Hoe men later ouer de verdere richting zuidwaarts, 't zij meer oostelijk in 't voordeel van Gooi- of Holland, 't zij meer westelijk in het Stichtsch belang verschilde, alles draaide op- en richtte zich van dien Leeuwenpaal, die om zijne aloude bekendheid (zijnde waarschijnlijk opgericht kort na 1356) en om de twisten over zijne eerste standplaats, wel de eer eener herstelling verdiende.

Omstreeks 1525 was die standplaats zoo zeer in verschil en van zoo veel belang geacht, dat de Secretaris van Naarden ter bespieding van eene volksvereeniging aan de limieten aldaar zag staan bij de driehonderd Stichtschen, elk met zijn geweer, afwachtende de Heeren uit Utrecht, die in zes wagens kwamen aangereden.

In het begin der vijftiende eeuw zijn de limieten tusschen Gooiland en Breukelenveen geregeld [1]); zoo ook die tegen Loosdrecht, de laatsten vroeger reeds, maar bepaaldelijk in 1422, waarbij de nog bestaande rade opgegeven

1) Utr. Placaatb. D. I, 130, 1 Col.

wordt als gelegen twee honderd roeden uit den Sypwech (Loosdrechtsche dorpsweg), 't geen in het middelgedeelte nog het geval is. Over deze scheidslijn is nimmer verschil gerezen. Overigens was bij den zoen tusschen Philips van Bourgondie en Bisschop Rudolf van 12 Januarij 1429 bepaald, dat van beide zijden zouden opgenomen worden „die palen van Goylant om te bescheyden elcker zijn „palen die hem van rechtsweghe toe behoiren." De dertigjarige verdeeldheid en procedures tusschen die van Baarn en 't Kapittel van St. Jan over derzelver Veenen, van 1430 tot 1460, betroffen slechts van terzijde Gooiland. Sporen van verwikkelingen bij het achterwege blijven van bovengemelde opneming vinden wij echter aldaar omstreeks 1440, wanneer Frederik van Drakenborch begonnen was een gracht te graven ('t eerste begin der Gooijergracht, van Leeuwenpaal of de plaats alwaar die had gestaan, zuidwaarts), waarin hij werd gestoord; vooral in 1449, wanneer Hertog Philips van Bourgondie beweerde, dat al de Veenen tot aan het harde (den hoogen of vasten grond) des Stichts van Utrecht hem toebehoorden en aan de ingezetenen van Westbroek, Tienhoven, Maarsen en Breukelenveen deed insinueeren, daarin niet meer te delven. Den deurwaarder viel het zwaar zich van zijn last te kwijten. Eerst begaf hij zich naar „Loosdrecht" tot den Schout, vragende adsistentie van twee of drie goede mannen, „daer die selve van de Loesdrecht op antword- „den, dat sij nymant senden dorsten in die Sticht om te „staen als tugen, want sij sorghden dat men se dootslaen „mochte." Hij wendde zich te Breukelen en te Maarsen aan den „Cureyt", om zijn lastbrief af te kondigen; maar dezen weigerden brieven aan te nemen anders dan van hunnen heer den Bisschop. Uit hoofde dat die van Westbroek te Utrecht ter kerk gingen, begaf hij zich derwaarts, doch met even weinig gevolg. Toen ging hij terug en spijkerde zelf het bevel aan de naaste kerspelkerken. De veensa-

ters woonden ver uit een. Geheel afgezonderd tusschen Westbroek en Maartensdijk komt op de oude kaarten voor het huis van „die Vogelaer." Verder gevolg van deze vermaning vind ik niet vermeld, dan eene overeenkomst van de landgenooten te Breukelenveen met het Kapittel van St. Jan, om de scheiding met Holland nader te regelen.

Na den dood van Hertog Philips, omstreeks 1465, vingen de Stichtsche veenlieden op nieuw aan over hunne grenzen te graven aan zeker staand water, *Hoddemeer*, in den omtrek van Westbroek, met smaad en geweld tegen het gedaan verzet. De Graaf, Hertog Karel, deed de schuldigen vervolgen; zij werden te Utrecht gestraft; de uitgedolven turf, op circa *f* 900 geschat, werd verbeurd en den Hertog vergoeding verleend.

De misbruiken waren hiermede niet gestuit. De gedurige botsingen tusschen de wederzijdsche grensbewoners, deden inzien, dat men nog de zaak uitmaken moest, op de wijze, bij den Zoen van 1429 bepaald. Men benoemde Arbiters; men hoorde getuigen tot in het oneindige, onder anderen tachtig van de oudste lieden, wier verhalen meer dienden tot verwarring, dan tot ontwikkeling; allerlei incidenten brachten vertraging aan; de wederzijdsche vorderingen liepen te zeer uiteen, als boven is aangeroerd, en volgens Hortensius en zijne Utrechtsche Geschiedenis werd Karel de Stoute, uit zijn aard reeds onhandelbaar, nog opgezet door zijne hovelingen. De pogingen van Bisschop David van Bourgondie en het Kapittel, aangewend om hem te matigen in zijne eischen, mislukten, en de verbittering ter wederzijde groeide aan.

De zaak bleef sleepende ook na des Hertogs dood. Bij doodslag en dergelijke gewelddadigheden werd hij van de eene of andere partij weder opgevat. De verschillen, zoo beweerde men in 1530, hadden twee honderd jaren geduurd, en nog was het einde niet te zien.

Bij eene der menigvuldige opnemingen, omstreeks 1526, werd ook overgelegd „de afconterfeytinghe van de moras-„schen van Eemlandt, aldus gemaeckt dat daerinne het „getal der Broecken (broek- of lage veenachtige landen) „begrepen soude worden; in den voet van den Berch was „Amersfoort geteykent in 't oósten; Utrecht in 't westen, „met de naest gelegen landen; alsoo dat van dese zijde „de Vechte, van d'ander zijde de Eem, zich in zee verlos-„sende, het meerderdeel der Dorpen, de morasschen ende „beyde steden als met twee armen was omvattende [1])."

Eene kaart, volkomen aan de vorenstaande beschrijving beantwoordende en hoogst waarschijnlijk bij die opneming gediend hebbende, door mij vroeger onder oude kaarten van het Domein aangetroffen, is op de halve schaal van de oorspronkelijke overgebracht, met behoud der teekening en wijze van voorstelling, hierbij gevoegd.

Eene andere, wijst de lijnen en punten van verschil aan, zoo als die op de gedurende de twisten opgemaakte kaarten voorkomen; waardoor alleen eenig begrip van de onderscheidene eischen kan verkregen worden.

De Graaf van Hoogstraten, Stadhouder van Holland en Utrecht, deed op nieuwe klachten, den 14 Mei 1532, eene voorloopige uitspraak over de laatste feitelijkheden, en gelastte het maken van eene kaart door J. Regelink.

De Hoven van Utrecht en Holland brachten advizen uit voor een eindvonnis, den 11^{en} Maart en .... 1534. Den 16^{en} Junij volgde een nader advies van eerstgemeld Hof, en den 15^{en} October des volgenden jaars eene sententie van den Secreten Raad, waarbij de lijn van scheiding werd bepaald: *van den mond van den Eem* op *Leeuwenpaal van daar*, de nu nog bestaande grens, *tot op het scheid van Eemnes en Baarn;* van dit punt op *den Grooten beuken-*

1) Historie van de Utrechtsche Geschiedenissen etc. beschreven door Hortensius, overgezet door A. Strick, 3e boek.

boom (nu de herberg aan de Hooge Vuursche); verder op *Wernershofstede* (nu de hofstede Drakenstein); dan op den *uitersten boom van 't Gooische bosch* (nu de hoek bij de drie steenen), en eindelijk verder zoo als nog de limiet is loopende.

Deze uitspraak werd blijkens een procesverbaal van September en October 1536 door G. Mulaert ter executie gebracht, door het graven van greppels en het slaan van palen; de geheele streek, nu van het wilde bosch tot de hooge Vuursche, en een goed gedeelte van de lage Vuursche werd aan Holland toegewezen.

Tusschen Eemnes en Gooiland schikte men zich naar deze uitspraak, bij accoord [1]); maar geweldige klachten gingen op, vooral uit Baarn. Van de Hollandsche zijde had men beweerd, dat de gronden in verschil niet meer zoo veel beteekenden: „also die landen en veenen, eens „uyt gedolven, niet meer en wassen noch groeijen en sou„den." Die van Baarn beweerden, „dat het seer hard „schijnen soude, dat het land ende veenen souden blij„ven leggen, stille, ongedolven, niet gebouwt noch ge„weydet, also daer niemant bij en soude gebaet wesen, „maer meer dan duysent arme luyden beschadigt, ja veel „geschapen van honger en commer te bederven, so zij „alle haar nooddruft, tot vijf à ses hondert luyden met „wijf en kinderen, gewoonlijk sijn te winnen met delven, „spitten en wercken in den veenen en landen, die anders „souden geschapen sijn sonder vrugten aan alle sijden „te berusten; soude dit ook redunderen tot 's Graven „schade, in aanschouw van de bieren, die in menichte „gedronken en gesleten werden op de velden, als men ar„beyt in de Veenen" [2]).

Eerst koelden de Barenaars hunnen toorn. Een Gooijer

---

1) Utr. Placaatb., D. I, 123.
2) ibid. 132.

werd doodgeslagen, en „met clockgeslagh deden zij een „optrek buiten den officier, onder dexel van paelschey-„ding." Toen vingen zij met die van Maartensdijk, de Oost en Ridderveenen een nieuw proces aan, verzoekende beslissing niet op grond van verslagen van Commissarissen, zoo als bij de laatste uitspraak, maar om in ordinaire justitie ontvangen te worden; doch wijselijk legden die van Baarn „verduchtende vigeur van justitie ende lange „trayne van processe" bij tijds het hoofd in den schoot, en verzochten de landen in questie op erfpacht. Deze „gronden, winnende landen en veenen," werden hun den 2en April 1537 „tegen onbeduiden canon" alzoo toegestaan. Ten meesten gerieve, bij de daaglijksche geschillen onder de delvers zelven werd de lagere rechtspraak aan den Schout van Baarn (onder Utrecht) verbleven; de hoogere en crimineele aan den Bailliu van Gouiandt voorbehouden.

Uitvoerige Processen-Verbaal bestaan er van de opnemingen in loco, onder anderen van den Raadsheer Nicolai uit Mechelen, voor de kennis van den toestand dier streken, in dien tijd (Augustus 1539) zeer belangrijk. De hofsteden Gragesteyn en Drakenburg „met vele schoone eiken „omplant, het beeksken daer deur loopende komende van „'t zuiden van omtrent de Vuerse; de reliquien van 't Block-„huys aan Laperswech," toen nog gevonden, en andere bijzonderheden worden daarbij vermeld.

Bij sententie van den Grooten Raad van Mechelen van 21 Mei 1541, dienende tot interpretatie en confirmatie van de bovengenoemde van den Secreten Raad, werd gelast het maken van een nieuwe Raye van de daarbij aangewezene veenen, indierecht tot aan 't derde van Laperswey; beoosten welke lijn die van Maartensdijk c. s., bewesten van welke de Gooijers rustelijk en vredelijk de veenen zouden genieten en gebruiken [1].

---

1) Utr. Placatb., I. I. 134.

Bij dit vonnis viel de lage Vuursche genoegzaam geheel aan de Utrechtsche zijde. *Wernershofsteé* (Drakenstein) was niet meer een grenspunt; maar een *gruppel komende van daar* naar de oostzijde van Gooijerbosch. Overigens gaf de uitdrukking, dat de lijn van daar lijnrecht gaan zoude op *'t harde van Lapersweech*, aanleiding tot een zeer grove misleiding. Lapersweg (nu de straatweg van Hilversum op Zoestdijk) had een *harde*, een hoog heiveld, op 't oosteind bij de hooge Vuursche: dit was kennelijk bedoeld in verband met de vroegere beslissing van den Secreten Raad; maar die weg begon ook met een *harde* aan de Hilversumsche bouwlanden, en nu wisten die van Maartensdijk c.s. den gecommitteerde uit den Hoogen Raad, François Cranevelt, en zijn landmeter te beduiden, dat het laatste harde werd bedoeld in de sententie. Zoo werden dan bij de executie de palen gesteld.

Welk een verschil dit opleverde, valt ieder, met het terrein bekend, in 't oog, zelfs het Laarder kerkhof zou alsdan aan de oostzijde, dat is buiten Gooiland, gebleven zijn.

Vooral niet minder dan de Barenaars vroeger, waren nu de Gooijers ontstemd, en zij waren vooral niet van zachteren aard. Welk onthaal den Commissaris Cranevelt daarop te Hilversum te beurt viel, vermeldt ons Hortensius, hiervoor bladz. 72. Vroeger hadden voorname Hilversummers geprotesteerd met woorden en verklaringen; nu wilden de boeren, met kneppels en grepen te hoop geloopen, hun recht staven, en het blijkt, dat Cranevelt veel moeite had heelhuids het dorp te verlaten. Voor eene waarde van *f* 200.000 aan de beste veenen beweerde men dat Gooiland zou benadeeld worden door deze scheiding. Die van Oostveen c.s. namen het aanbod aan, om te trachten zonder groote kosten het verschil te vereffenen; maar men durfde tot geen nieuwe opnemingen overgaan, en duchtte zoo zeer het geweldig verzet der Gooijers, dat men, als waarborgen voor een rustig gedrag, vier der voornaamsten als

gijzelaars te Utrecht verlangde, waaraan voldaan werd; en nog geschiedde de inspectie van Commissarissen met adsistentie van twintig gezellen van wapenen met bussen en hellebaarden, uit Utrecht medegebracht. Deze pogingen in September 1544 vruchteloos in 't werk gesteld zijnde, werd een nieuw proces spoedig aangevangen door Naarden en Gooiland, tegen de geërfden in de Oost- en Ridder-Veenen, wegens geheel verkeerde uitlegging en uitvoering der sententie van 1541, en „aanmerkende de enormiteit van den excesse der executie."

Bij nader onderzoek erkende de landmeter, die in de zaak gediend had, zelve de misleiding of misvatting; bij interpretatie van de laatstgemelde sententie werd de uitvoering verklaard nul en ten onrechte gedaan; werden de verweerders verwezen in de kosten, en eene nieuwe executie bevolen, ten gevolge waarvan de scheiding tusschen Gooiland en 't Sticht, of tusschen de beide tegenwoordige Provincien, nagenoeg is gebracht in de richting, welke nog bestaat, volgens eene nadere raye getrokken door den Raad en Commissaris Mr. Jan Auxtruyes, waarin beide partijen eindelijk hebben berust, blijkens een octrooi van Koning Philips van 13 December 1566. Dat hierbij echter de straffen op de overtreding tegen deze grensbepaling daarbij verzwaard werden, voor de tweede reize met geeseling en verbanning, voor de derde reize met den strop moesten geboet worden na een streng placaat, reeds in 1552, en bij een herhaald in 1571, beide tegen den moedwil der Gooijers, geeft het bewijs dat ook in den laatsten levenstijd van Hortensius de bevolking zich nog niet vereenigde met hetgeen wettelijk uitgesproken was, en toen even als nog meer dan een eeuw later, vijandelijk tegen elkander overstond.

Het aantal uitvoerige en langwijlige stukken, over dit onderwerp voorhanden, vordert veel geduld alleen om die te doorloopen en eenigzins te komen op de hoogte der

zaak; naauwkeurige plaatsbeschrijvingen, statistieke en andere bijzonderheden, ook de zeden betreffende, en van den ijver, de hevigheid of het vreemd overleg getuigende, waarmede de zaak behandeld werd, vergelden eenigzins de moeite.

Een tweetal van deze bijzonderheden mogen hier aangehaald worden.

Francois de Latere, Schout van de Vuursche, een man van tachtig jaren, verklaart, „presenterende zijn hals", dat hij de juiste plaats wist, waar de bovenvermelde *Groote beukenboom* heeft gestaan; dat hij een deel van het hout in acht wagenvrachten heeft zien wegvoeren, en nog wel het huis kan aanwijzen, waar het verbrand is.

Er waren nog zoo weinig schriftelijke bescheiden voorhanden; zij werden zoo geheim gehouden, en men was over 't algemeen met de vroegere geschiedenis zoo weinig bekend, dat allerlei middelen werden in 't werk gesteld om tot klaarheid te komen. Zoo werd, van wege den Procureur Generaal van Holland, de Secretaris van Naarden, Pieter Aalman, belast met het opsporen van stukken en het uithooren vooral, van geestelijken en leeken, Schouten en boeren, in den omtrek van Eemnes en het naaste gedeelte van 't Sticht, en hij geeft daarvan een uitvoerig schriftelijk verslag of journaal, waarin hij met veel naïviteit en zeer aanschouwelijk zijn tocht en wedervaren en al de leugens verhaalt, die hij onbeschaamd verzon om tot zijn doel te geraken, dat bij hem de middelen heiligde. Hij begint met zijn uitstappen uit Naarden, verzeld van een slimmen medgezel, hem waardig, den bode, doch beiden verkleed en incognito. Te Eemnes aankomende roept hem de Pastoor, die hem kende, toe: dat het te laat is om verder te gaan; dat hij vernachten moet in de herberg, waar hij den avond dan met hem zal doorbrengen. Onder het voorgeven, dien avond, dat hij varkens gaat opkoopen, begint hij te vernemen, welke de

hevige twisten veroorzaakt, als waarvan de geschiedenis der grensbepalingen van andere gedeelten der Provincien Holland en Utrecht geene voorbeelden zal opgeleverd hebben.

Men geraakt bij het raadplegen der stukken in verwarring omtrent de wezenlijke punten van geschil en derzelver beslissing, en is geneigd om door geweldige sprongen, als in den Tegenw. Staat [1]), of, als een onzer laatste Nederlandsche geschiedschrijvers, met een: „het blijkt niet duidelijk, wat er van geworden is", zich van de zaak af te maken. [2])

De gevoelens omtrent de wederzijdsche rechten liepen niet weinig uiteen. Terwijl men van de Hollandsche zijde beweerde, dat Eemnes, Baarne en een gedeelte van Zoest met de Vuursche tot Gooiland behoorden, en Philips van Bourgondie zich liet voorstaan gerechtigd te wezen *zijn* veen tot van onder den Domstooren te doen uitgraven; achtte men te Utrecht Gooiland door hem geusurpeerd, en eigenlijk geheel tot des Bisschops wereldlijk gebied te behooren.

Het stuk veen, de Wiltvang, bij 't Gooische bosch, noemt Hertog Philips *syn oude Patrimonie;* de Bisschop noemt het *syn tafelgoet.*

Een vergelijk tusschen zulke uitersten was niet lichtelijk te treffen.

Een groot gedeelte der stukken, tot dit onderwerp behoorende, wordt gevonden in het Utrechtsche Placaatboek, D. I. p. 116 en volgende. In de inleiding tot dezelve wordt gewaagd van belangrijke mededeelingen, daartoe en tot andere dingen, Gooiland aangaande, betrekkelijk, welke te verwachten waren uit hetgeen Arnout Drakenberg, Hoogleeraar te Utrecht, met groote vlijt had verzameld. Dit zou de Nederlandsche Historie te dezen aanzien veel

---

1) Tegenw. Staat van Holland, bl. 89.

2) Arend, D. II. 3. Stuk, bl. 102.

licht bijzetten. Niets is daarvan mijns wetens bekend geworden en wenschelijk zou het zijn, daaromtrent eenige nasporingen te doen.

Behalve bij Mattheus, Heda en Boxhorn vindt men ook bij Hortensius, Rer. Ultraj., deze geschillen behandeld; zoo ook in Memoriën, berustende in het Utrechtsch Provinciaal Archief; in een Register en Stukken in MS., de eerste door den Heer Archivaris Vermeulen, de laatste door den Heer Royaards van den Ham mij met de meeste welwillendheid verstrekt; maar het uitvoerigst met vermelding van den inhoud van een honderdtal gerechtelijke verhooren, in een volumineus boek met perkamenten omslag, in het Rijks Archiefs voorhanden, houdende ten opschrift „Roerende de questien op 't stuk der limieten tusschen Goylant en Sticht", waarschijnlijk bijeengebracht door Ludolf van Veen, Domdeken te Utrecht, in de betrekkelijke procedures dikwijls genoemd.

De hoofdpunten dezer grensgeschillen en de voornaamste vonnissen, daarin gewezen, met eenige merkwaardige bijzonderheden, kunnen hier slechts aangehaald worden, om niet over dit onderwerp, geheel buiten evenredigheid met andere, uit te weiden.

Het eerste groote verschil betrof niets minder dan de geheele streek, van Soester Kapel af noordoostwaarts tot den Eem, en van daar langs den westelijken oever tot den mond dier rivier, een gedeelte van Soest, van Baarn en geheel Eemnes insluitende bij 't Gooi. De Thinsen, die aan de Grafelijkheid van Holland door vele in dien omtrek gelegen landen verschuldigd waren, en op het kerkhof te Baarn op St. Maartensdag in den winter uitbetaald werden, afkomstig van de abdissen van Elten, strekten ten hoofdgrond van het beweren, dat deze streek geheel aan het klooster had behoord en bij den afstand van Nardinclant aan Holland had moeten overgaan. Onder de slappe regeering van Bisschop Jan van Diest, tus-

schen 1320 en 1340, stond het geschapen, dat, niet als later, eenige gronden van 't Gooi onder Eemnes en aan 't Sticht zouden komen, maar geheel Eemnes als Oost-Holland bij Gooiland zoude getrokken worden. Jan van Arkel beklom tijdig den Bisschoppelijken zetel om dit te beletten, en op zijnen eed en dien van zeven prelaten werd hem bij den zoen van 1356 Eemnes toegekend.

De vraag rees vervolgens, hoe ver noord- en westwaarts het grondgebied van dit dorp zich zoude uitstrekken. Aan de noord- of zeezijde werden de landen, nog uitmakende den uithoek, waarmede Gooiland het verst de Provincie Utrecht inspringt, beschouwd als aanwas, nog van geene waarde, toen het punt van Leeuwenpaal bepaald werd, later, volgens het gevoelen der Stichtschen, door de Gooijers geusurpeerd.

Men was het tamelijk eens geworden omstreeks 1339, dat de weg of dijk van Eemnes, toen de Ree of Waekersweg genoemd, van nabij de Zee tot aan en over de Baarnsche limiet, de scheiding uitmaakte tusschen Gooiland en het Bisschoppelijk gebied. Ten westen van dien weg lagen de Gooische hooge veenen. De Bisschopsweide aan de oostzijde van den weg moet reeds gedeeltelijk in erven verdeeld zijn geweest, of erven nevens zich liggende hebben gehad, aan welker westelijke einden de huizen waren opgetimmerd, die vroeger in eene oostelijke richting Eemwaarts stonden. Bij een pachtcontract verkregen de eigenaren nu van den Graaf, ter breedte van ieders erf, ook een stuk hoog veen- of zandgrond achter hunne hofsteden, waardoor eene gelegenheid voor veehouderij en landbouw geschapen werd, zoo gunstig als men zich voorstellen kan.

De lengte westwaarts van de Ree (rooijing, scheiding, in de stukken betreffende de limiet van Loosdrecht, rade genoemd), hier evengemelden dijk of wakersweg uitmakende; werd bepaald op honderd roeden aan 't noord-, drie hon-

derd roeden aan 't zuid-einde. Eens aan 't afgraven en bebouwen zijnde, hebben die van Eemnes niet kunnen nalaten in deze verlaten gronden voort- en aan- te ploegen; de lengte werd, zoo als zij nog is, ruim twee honderd- en ruim vijf honderd vijftig roeden, zonder dat van nadere uitgifte blijkt. Ofschoon deze gronden, nu als Noord- en Zuid-Polder te Veen bekend, in erfpacht opkwamen aan ingezetenen van Eemnes (welke erfpacht in eigendom is overgegaan), had niet het rechtsgebied verandering moeten ondergaan. Dit echter heeft plaats gehad, en men heeft zich van 's Graven of Gooilands wege daartegen niet verzet, wel tegen de bovenbedoelde uitrekking der lengte, totdat men aan den noord-westkant het eens werd over een vast punt, alwaar een paal werd geslagen, beschilderd of behakt met den Hollandschen Leeuw, en van daar Leeuwenpaal geheten. Hoe men later ouer de verdere richting zuidwaarts, 't zij meer oostelijk in 't voordeel van Gooi- of Holland, 't zij meer westelijk in het Stichtsch belang verschilde, alles draaide op- en richtte zich van dien Leeuwenpaal, die om zijne aloude bekendheid (zijnde waarschijnlijk opgericht kort na 1356) en om de twisten over zijne eerste standplaats, wel de eer eener herstelling verdiende.

Omstreeks 1525 was die standplaats zoo zeer in verschil en van zoo veel belang geacht, dat de Secretaris van Naarden ter bespieding van eene volksvereeniging aan de limieten aldaar zag staan bij de driehonderd Stichtschen, elk met zijn geweer, afwachtende de Heeren uit Utrecht, die in zes wagens kwamen aangereden.

In het begin der vijftiende eeuw zijn de limieten tusschen Gooiland en Breukelenveen geregeld [1]); zoo ook die tegen Loosdrecht, de laatsten vroeger reeds, maar bepaaldelijk in 1422, waarbij de nog bestaande rade opgegeven

1) Utr. Placaatb. D. I, 130, 1 Col.

wordt als gelegen twee honderd roeden uit den Sypwech (Loosdrechtsche dorpsweg), 't geen in het middelgedeelte nog het geval is. Over deze scheidslijn is nimmer verschil gerezen. Overigens was bij den zoen tusschen Philips van Bourgondie en Bisschop Rudolf van 12 Januarij 1429 bepaald, dat van beide zijden zouden opgenomen worden „die palen van Goylant om te bescheyden elcker zijn „palen die hem van rechtsweghe toe behoiren." De dertigjarige verdeeldheid en procedures tusschen die van Baarn en 't Kapittel van St. Jan over derzelver Veenen, van 1430 tot 1460, betroffen slechts van terzijde Gooiland. Sporen van verwikkelingen bij het achterwege blijven van bovengemelde opneming vinden wij echter aldaar omstreeks 1440, wanneer Frederik van Drakenborch begonnen was een gracht te graven ('t eerste begin der Gooijergracht, van Leeuwenpaal of de plaats alwaar die had gestaan, zuidwaarts), waarin hij werd gestoord; vooral in 1449, wanneer Hertog Philips van Bourgondie beweerde, dat al de Veenen tot aan het harde (den hoogen of vasten grond) des Stichts van Utrecht hem toebehoorden en aan de ingezetenen van Westbroek, Tienhoven, Maarsen en Breukelenveen deed insinueeren, daarin niet meer te delven. Den deurwaarder viel het zwaar zich van zijn last te kwijten. Eerst begaf hij zich naar „Loosdrecht" tot den Schout, vragende adsistentie van twee of drie goede mannen, „daer die selve van de Loesdrecht op antword-„den, dat sij nymant senden dorsten in die Sticht om te „staen als tugen, want sij sorghden dat men se dootslaen „mochte." Hij wendde zich te Breukelen en te Maarsen aan den „Cureyt", om zijn lastbrief af te kondigen; maar dezen weigerden brieven aan te nemen anders dan van hunnen heer den Bisschop. Uit hoofde dat die van Westbroek te Utrecht ter kerk gingen, begaf hij zich derwaarts, doch met even weinig gevolg. Toen ging hij terug en spijkerde zelf het bevel aan de naaste kerspelkerken. De veensa-

ters woonden ver uit een. Geheel afgezonderd tusschen Westbroek en Maartensdijk komt op de oude kaarten voor het huis van „die Vogelaer." Verder gevolg van deze vermaning vind ik niet vermeld, dan eene overeenkomst van de landgenooten te Breukelenveen met het Kapittel van St. Jan, om de scheiding met Holland nader te regelen.

Na den dood van Hertog Philips, omstreeks 1465, vingen de Stichtsche veenlieden op nieuw aan over hunne grenzen te graven aan zeker staand water, *Hoddemeer*, in den omtrek van Westbroek, met smaad en geweld tegen het gedaan verzet. De Graaf, Hertog Karel, deed de schuldigen vervolgen; zij werden te Utrecht gestraft; de uitgedolven turf, op circa *f* 900 geschat, werd verbeurd en den Hertog vergoeding verleend.

De misbruiken waren hiermede niet gestuit. De gedurige botsingen tusschen de wederzijdsche grensbewoners, deden inzien, dat men nog de zaak uitmaken moest, op de wijze, bij den Zoen van 1429 bepaald. Men benoemde Arbiters; men hoorde getuigen tot in het oneindige, onder anderen tachtig van de oudste lieden, wier verhalen meer dienden tot verwarring, dan tot ontwikkeling; allerlei incidenten brachten vertraging aan; de wederzijdsche vorderingen liepen te zeer uiteen, als boven is aangeroerd, en volgens Hortensius en zijne Utrechtsche Geschiedenis werd Karel de Stoute, uit zijn aard reeds onhandelbaar, nog opgezet door zijne hovelingen. De pogingen van Bisschop David van Bourgondie en het Kapittel, aangewend om hem te matigen in zijne eischen, mislukten, en de verbittering ter wederzijde groeide aan.

De zaak bleef sleepende ook na des Hertogs dood. Bij doodslag en dergelijke gewelddadigheden werd hij van de eene of andere partij weder opgevat. De verschillen, zoo beweerde men in 1530, hadden twee honderd jaren geduurd, en nog was het einde niet te zien.

was gelegen eene streek, sedert het midden der 17e eeuw bekend als het *Tweede Blok*, nu de gronden van *Blokhoven* en *Einde Gooi* uitmakende, oudtijds genaamd, dan eens „de vullinghe van het Bosch", dan eens „den Wiltvang", dan eens „*die leeghe daer men de Valcken plag te vangen*", alwaar eene overlevering, die ik aangehaald vind omstreeks 1650, zegt, dat Graaf Floris de V aan den kant van het Bosch zoude afgewacht en gevangen genomen zijn, en van waar hij door het nabij gelegen Loosdrecht vervoerd zoude zijn geworden naar het slot Cronenburg. [1])

Tot het gebruik van het Bosch waren gerechtigd de Gooijers, die tiende betaalden, behouden het deel van den Erfmaarschalk van Gooiland, Dienstman der abdisse van Elten en bekend met de koptiende over Gooiland. [2])

In 1474 beweerden de Gooijers, dat het boch alzoo was „benuttigd, zoo lang iemand heugde, en al soo langhe als Gooiland met volk bezet was."

Het tegendeel scheen niet bewezen te kunnen worden. Dat gebruik werd, even als zulks omtrent het recht van beweiden of de scharing plaats had, eerst geregeld op bijeenkomsten van alle gerechtigden, *zameningen*, alleen mondeling; toen de Graaf die verboden had en de meer gevorderde beschaving het medebracht, schriftelijk.

---

1) „Wij Naardenaers en wij dorpen van Gooylant hebben een aanteekening van dat Grave Florens, in den jare 1293 van Gerrit van Velzen [illegible] gemassacreert is en voor den altaer in de kerk van Muyderberch geworpen." Daarop volgt het verhaal. Het jaartal is abusief en de zaak is eerst in 1324 gesticht te Muiderberg.

Ik geef die aanteekening, zoo als ik die gevonden heb. Zij kan ontleend zijn uit het verloren gegaan manuscript van Hubertus Berch, Geschiedenis van Gooiland, waaruit mijn aanteekenaar meer heeft overgenomen.

2) Brandwinning is ook in onderscheidene Marken een recht van de Markgenooten.

Het eerste bewijs hiervan is gedagteekend St. .... 1364.

Ghijsbert van Nienrode, Ridder, die poerte van Naerden ende ghemente van Golant, komen daarbij overeen, om een soort van Boschbewaarder te stellen; om, als er tot een Houw besloten werd, een man te kiezen uit elke buerte, om ieder 't zijne aan te wijzen, en een man, die dit voor den Heer van Nijenrode doen zoude. Om niet te maaijen, te weiden of te veenen in of te na aan het Bosch, en om wat „hout wt den bossche vallet, buiten „Golant niet te vercopen noch te voeren." Dergelijke overeenkomsten en verordeningen bestaan er nog van de jaren 1421, 1437 en 1514; zij werden Boschbrieven genaamd, en komen daarin overeen, dat zij uitgingen van de Heeren van Nijenrode en de Besturen van Naarden en de Gooische dorpen. De gewone houw werd bepaald om de zes jaren, „de Stede metten Lande voorsz. (van Goylandt) „souden aan de heeren van Nijenrode een seker weete „doen op een benoemden dag tot Hilversum te komen, „en dan soo sal die Stede en dat Land haar Houtvesters „kiesen, elck in sijn bedrijve als van ouds costumelijck is."

Om Houtvesters te kiezen of te zijn, moest men gegoed wezen in den Bossche.

Deze Houtvesters wezen aan elk zijn deel aan, naar dat ieder tiende betaalde, hetwelk heette „gegoed te zijn in den Bossche", en hetwelk uit de boeken van de koptiende door de rentmeesters of gaarders opgemaakt moest worden.

Elke zes schepel land of koorn werd gezet op de *Voorstal*, elcke voorstal op zes, vijf, vier, drie of twee boomen, naar dat het voorkwam aan de Houtvesters het best te wezen, om de betalers der tiend te gemoet te komen en het Bosch in goeden staat te houden.

Er waren drie Merkijzers, *een* voor de Heeren van Nijenrode, die het eerste derde van den Houw, *een* voor de Stad Naarden, die het tweede derde, *een* voor de dorpen, die

gijzelaars te Utrecht verlangde, waaraan voldaan werd; en nog geschiedde de inspectie van Commissarissen met adsistentie van twintig gezellen van wapenen met bussen en hellebaarden, uit Utrecht medegebracht. Deze pogingen in September 1544 vruchteloos in 't werk gesteld zijnde, werd een nieuw proces spoedig aangevangen door Naarden en Gooiland, tegen de geërfden in de Oost- en Ridder-Veenen, wegens geheel verkeerde uitlegging en uitvoering der sententie van 1541, en „aanmerkende de enormiteit van den excesse der executie."

Bij nader onderzoek erkende de landmeter, die in de zaak gediend had, zelve de misleiding of misvatting; bij interpretatie van de laatstgemelde sententie werd de uitvoering verklaard nul en ten onrechte gedaan; werden de verweerders verwezen in de kosten, en eene nieuwe executie bevolen, ten gevolge waarvan de scheiding tusschen Gooiland en 't Sticht, of tusschen de beide tegenwoordige Provincien, nagenoeg is gebracht in de richting, welke nog bestaat, volgens eene nadere raye getrokken door den Raad en Commissaris Mr. Jan Auxtruyes, waarin beide partijen eindelijk hebben berust, blijkens een octrooi van Koning Philips van 13 December 1566. Dat hierbij echter de straffen op de overtreding tegen deze grensbepaling daarbij verzwaard werden, voor de tweede reize met geeseling en verbanning, voor de derde reize met den strop moesten geboet worden na een streng placaat, reeds in 1552, en bij een herhaald in 1571, beide tegen den moedwil der Gooijers, geeft het bewijs dat ook in den laatsten levenstijd van Hortensius de bevolking zich nog niet vereenigde met hetgeen wettelijk uitgesproken was, en toen even als nog meer dan een eeuw later, vijandelijk tegen elkander overstond.

Het aantal uitvoerige en langwijlige stukken, over dit onderwerp voorhanden, vordert veel geduld alleen om die te doorloopen en eenigzins te komen op de hoogte der

zaak; naauwkeurige plaatsbeschrijvingen, statistieke en andere bijzonderheden, ook de zeden betreffende, en van den ijver, de hevigheid of het vreemd overleg getuigende, waarmede de zaak behandeld werd, vergelden eenigzins de moeite.

Een tweetal van deze bijzonderheden mogen hier aangehaald worden.

Francois de Latere, Schout van de Vuursche, een man van tachtig jaren, verklaart, „presenterende zijn hals", dat hij de juiste plaats wist, waar de bovenvermelde *Groote beukenboom* heeft gestaan; dat hij een deel van het hout in acht wagenvrachten heeft zien wegvoeren, en nog wel het huis kan aanwijzen, waar het verbrand is.

Er waren nog zoo weinig schriftelijke bescheiden voorhanden; zij werden zoo geheim gehouden, en men was over 't algemeen met de vroegere geschiedenis zoo weinig bekend, dat allerlei middelen werden in 't werk gesteld om tot klaarheid te komen. Zoo werd, van wege den Procureur Generaal van Holland, de Secretaris van Naarden, Pieter Aalman, belast met het opsporen van stukken en het uithooren vooral, van geestelijken en leeken, Schouten en boeren, in den omtrek van Eemnes en het naaste gedeelte van 't Sticht, en hij geeft daarvan een uitvoerig schriftelijk verslag of journaal, waarin hij met veel naïviteit en zeer aanschouwelijk zijn tocht en wedervaren en al de leugens verhaalt, die hij onbeschaamd verzon om tot zijn doel te geraken, dat bij hem de middelen heiligde. Hij begint met zijn uitstappen uit Naarden, verzeld van een slimmen medgezel, hem waardig, den bode, doch beiden verkleed en incognito. Te Eemnes aankomende roept hem de Pastoor, die hem kende, toe: dat het te laat is om verder te gaan; dat hij vernachten moet in de herberg, waar hij den avond dan met hem zal doorbrengen. Onder het voorgeven, dien avond, dat hij varkens gaat opkoopen, begint hij te vernemen, welke de

menschen zijn, die daar en elders iets weten van oude tijden, en trekt uit des argeloozen Priesters brein en geheugen, wat hij vermag. 's Morgens vroeg koopt hij den koster om, is voor dag en dauw in de kerk en snuffelt alle boeken en schriften door. Zijn tocht, al vragende naar varkens, zonder ze te koopen, leidt verder, en bij een aantal der ervarensten onder gerechtsleden en boeren, doet hij allerlei oud nieuws op, door hem medegedeeld met elks beschouwingen en met dezelfde woorden en zamenspraken, die hij bij ieder bedacht, waarbij men den rijkdom van zijnen geest in onophoudelijk nieuwe vindingen en strikvragen, niet nalaten kan te bewonderen.

Bij een anderen tocht gaat hij zoeken en navragen de plaats der oude hofstede van de abdissen van Elten, die omstreeks Maartensdijk moet gelegen zijn geweest en waarvan de ligging onbekend is gebleven.

Verder dient hij om de Stichtschen, bij hunne opnemingen, uit het Gooijer bosch te bespieden of na te sluipen. Eindelijk verneemt hij, dat een geestelijke, die vroeger de thinsen en inkomsten van 't Kapittel van St. Jan beheerde en dien hij van ouds kende, zich bevond in 't klooster Selwert in Groningerland, en reeds bejaard, wel nooit terugkeeren zou. De reis is hem niet te ver; nu is zijn voorwendsel dat hij komt met iemand om wol te koopen en toch zijn ouden bekende wilde bezoeken. Hier verblijft hij eenige dagen in 't klooster en heeft al den tijd met slim overleg te vernemen wat deze oude wist. Bij een vuur van Friesche turven zittende, brengt hij het onderhoud op de Gooische plaggen en veenen, en ook deze gesprekken deelt hij schriftelijk meê, alsof hij 't bij monde verhaalde met al de omwegen en verzinsels, daarbij gebezigd. Even als bij de tachtig getuigenverhooren, blijft de zaak echter duister, en tegen enkele lichtpunten doen zich meerendeels tegenstrijdigheden en nevelachtige berichten op.

II.

Lijst der Bailluwen van Naarden en Gooiland, Drosten van Muiden, Casteleins van het slot aldaar, tot op Paulus van Loo.

In de geschiedenis van het slot te Muiden, door J. Koning, komt eene dergelijke lijst voor, die echter groote aanvulling behoeft. De namen daarop vermeld zijn aangeduid met *.

In 1280 is Gooiland gekomen aan Holland. Tot op dien tijd onder de abdij van Elten behoorende, is er gezag uitgeoefend door Gijsbrecht van Amstel, welk gezag hij echter erkende te ontleenen van de Abdisse. Hij komt in stukken van dien tijd voor als Miles de Amstelle.

Het eerste blijk van een bailluwschappelijk bewind is van 1305, als wanneer dit op last van den Bisschop van Utrecht waargenomen werd door Berend van den Dorenweerd, over Amstelland en Gooiland.

Ten jare 1420 wordt de eerste afzonderlijke Bailluw over Gooiland vermeld. Tot dien tijd heeft hetzelve behoord onder het Bailluwschap van Amstelland, welks Bailluwen tot die splitsing alhier voorkomen, meerendeels volgens eene opgave mij welwillend verstrekt door den heer Scheltema, uit een boek bevattende de namen en wapens der Regeringsleden van Amsterdam en aangewezen met **, terwijl de anderen mij zijn voorgekomen in de daarbij aangehaalde stukken.

1297. Dirk van Haarlem, alleen vermeld als Kastelein van het slot.

Bailluwen over Amstelland tevens over Gooiland.

1305. Berend van de Dorenweerd benoemt Schouten in Gooiland.

1327. Arst van der Horst, Wagen., Amst. III. stuk, p. 280.

volgenden dag aldaar te komen ten huyze van Calff, ten einde schikkingen te maken als gewoonlijk voor het hakken, en noodigt ook den Bailluw uit, als hij 't goedvindt, tegenwoordig te zijn. Van Naarden en Huizen verscheen niemand, en van den Bailluw eene waarschuwing om *geen* houw te doen eer de bewuste ordonnantie was gemaakt. De Jonkvrouw en de buren van Hilversum, Laren en Blaricum echter gaan door en houwen op hun schoonst. Hierop volgt 3 October van hetzelfde jaar eene insinuatie aan degenen die dezen Houw hadden gedaan, en hiermede vangt een Proces aan, dat verscheidene jaren duurde, waarvan een aantal curieuse stukken voorhanden zijn, maar geen eindvonnis, zoodat de verwarde questie niet werd opgelost en de ongeregeldheden voortduurden, tot bij gelegenheid van andere verschillen over de kerkenlanden met die van Loosdrecht, van wegen het Graaflijk Bestuur op den 14^{en} Julij 1563, Mr. Christiaan de Waert (van Yperen), lid van den Hoogen Raad te Mechelen, in last bekwam op de misbruiken in het Bosch en de Venen in Gooiland zich te informeren en orde te stellen.

Hij verkoos tot adjunct Dirck van der Muelen, Secretaris van 't Hof van Holland, kwam den 9^{en} Augustus te Naarden; ontbood denzelfden dag den Secretaris Jan Aerts Lap, om hem alle stukken betrekkelijk deze zaak ter hand te stellen; nam die den 10^{en} voor noen van dezen en den Burgemeester over; hield na den noen eene conferentie met den Bailluw (van Loo) en gemachtigden van Naarden en de vier Gooische dorpen; den 11^{en} met alle deze eene naauwkeurige inspectie van 't Bosch, dat doorkruisende naar alle zijden, en op de misbruiken de partijen hoorende; ontving op den 12^{en} weder te Naarden den Bailluw en den Secretaris van Naarden ter eener, den Procureur Generaal van het Hof van Holland, voor de Graaflijkheid ter andere, en Jonkvrouw de wed^{e} Turck van Nijenrode, geadsisteerd met hare twee zoons, Jonkers Frans en Jan Turck,

haar zwager Philips, Heer van Spaengine, benevens met den Advocaat Jan Deyn van Naarden en eenen Procureur uit Utrecht, ter derder zijde, elk om de verschillende belangen in te brengen. Op denzelfden dag des nanoens hield hij bijeenkomst met de Buurmeesters van de dorpen en Mr. Jan Deyn, en nam eindelijk den 13^{en} over de schriftelijke punten, die hij belast had op te maken, en stelde zoodanige ordre op hetgeen hem nagezonden zoude worden, alles op de doelmatigste, eenvoudigste en kortste wijze, dat hij voorloopig zoo goed eenigzins mogelijk — en binnen eenige weken volkomen — ingelicht kon zijn, en de geheele lang en diep ingewikkelde zaak meester was.

Uit het Procesverbaal, van dit onderzoek opgemaakt, dat voor een meesterstuk gelden mag van beknoptheid en deugdelijkheid, deelen wij alleen mede wat tot den toestand van het Bosch betrekking heeft.

Eerst begaven de Raadsheer de Waert, Bailluw en Buurmeesters zich van Hilversum naar het zuid-zuidwest-einde van 't Bosch, vonden daar een groot stuk gronds, weinig beplant, meest nog met uitspruitsels van oude boomen, voorts in 't begin van 't Bosch zelve, vele oude boomen afgehakt op een of twee voet boven den grond, op sommige plaatsen tot zes of zeven op de spatie van een Gooische roede.

Van deze verwoesting werd de schuld gegeven aan die van Maartensdijk, als bij nacht en ontijde die aanrechtende. Voortgaande, eenige reizen dwars door en weder door, werden plaatsen gevonden, daar veel geplagd en geheetveld was; andere, daar jonge uitspruitsels van beukenboomen in menigte op kwamen, zijnde de plaats van het oude *Beukenbosch*, terwijl het andere, Noord Westwaarts aan, genaamd werd het *Eikenbosch*. Aan beide zijden werden gevonden groote ledige plaatsen met kreupelhout bewassen, welke vroeger bosch geweest waren, en nu zich uitstrekten tot de oude kanten, oudtijds genoemd

1515. Frans van de Marijck, ook genaamd François van Mercke.
1516. *Willem van Diest.
1523. Jan van Alkemade.
1533. Cornelis van Borsselen.
1536. Jan de Chami. Nog in 1540.
1545. Jan de Flouw. Alleen bij Schout Weerland genoemd, in een Register van Baljuwen te Huizen gehouden.
1546. Wouter van Matenes. Nog in 1552.
1555. *Vincent van Leeuwensteyn.
1558. *. . . . van Drunnen.
1562. *Paulus van Loo.

III.

Het Gooische Bosch.

Het *Gooische Bosch* besloeg eene oppervlakte van ruim drie honderd morgen. Reeds in den tijd van den Drossaard Hooft was het geheel verdwenen.

In oude stukken en latere geschiedkundige berichten, het Gooi betreffende, wordt dikwijls van dat Bosch gewaagd, doch zonder vermelding van eenige bijzonderheden.

De mededeeling van eenige derzelve, uit tot hiertoe meerendeels onbekende bronnen, kwam mij te belangrijker voor, daar omtrent bosschen en het beheer derzelve in Nederlandsche geschriften weinig anders voorkomt dan hetgeen ten aanzien der Veluwsche Bosschen gevonden wordt in de aanteekeningen van Mr. C. A. de Meester, Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, Deel VII, pag. 294.

Het eerste stuk, waarin gedoeld wordt op het Gooische Bosch, is van 1085.

Daarbij worden omschreven landerijen en gronden, door den Utrechtschen Bisschop Conradus, afgestaan aan het Kapittel van St. Jan te Utrecht.

De landen strekten zich uit tot „*Trenschoten* en de *Furs*, „al zoo verre alsse deze *bosschagien* tegen haer over heb„ben leggende, bevattende ook de Moerlanden van Eve„rekestdorpe (nu Achttienhoven), die aan de andere zijde „belend waren aan het uyterste van de landscheyding, tus„schen het Bisdom en de Graefflicheyt."

Die evengemelde bosschagien bestonden uit de bosschen van de Vuursche en uit het Gooische bosch; *Trenschoten*, later *Drentschoten*, wordt in de stukken van volgende eeuwen herhaaldelijk genoemd, en die naam toegepast, dan op de scheiding, raaijing of greppels bij het bosch, dan op het laatstgemelde bosch zelve, dat door eene lagere opene streek afgescheiden was van de uitgestrekter bosschen van *Furs*, nu de *Vuursche*, ten zuidoosten van hetzelve gelegen, terwijl het verder ten oosten, ten noorden en noordwesten door de heide en de bouwlanden van Hilversum bepaald werd, en ten zuidwesten en zuiden voor zich had liggen de vlakke, gedeeltelijk moerassige streek, die het van *Achttienhoven*, *Westbroek* en *St. Maartensdijk* afscheidde.

Op de Kaart n°. 2, gevoegd bij het Bijvoegsel I, is de ligging van het bosch met de wegen, die het doorsneden, aangewezen, en daaruit en uit bovenstaande beschrijving blijkt, welk eene tegen het noorden en oosten gedekte gunstige ligging de zeer oude volksstam had uitgekozen, van welke afkomstig gerekend worden de vuurhaarden, voor weinige jaren ontdekt en, onder den naam van *Hilversumsche oudheden*, door Dr. Janssen met zorg beschreven en in afbeeldingen voorgesteld [1]).

Aan de zuidwestzijde naar den kant van Loosdrecht,

---

1) Arnhem bij Nijhoff, 1856.

gen te maken. Dan *daar de Kloosters en Regulieren geene getrouwe opgaven wilden doen*, beveelt de Graaf dat de corporatiën en gestichten niet meer landen zullen aankoopen noch bij testament verkrijgen, tot zij met gemelde Commissarissen deswege eene overdracht zullen hebben gemaakt.

In verband met dit bevelschrift staat hoogstwaarschijnlijk eene merkwaardige, weinig bekende opgave der bezittingen van het Convent van Oud-Naarden, den 7en April 1453 door Burgemeesters van Naarden gericht aan den geestelijken Vader of Prior in Winderem of Winsem, waaronder Oud-Naardens Convent behoorde, welke Burgemeesters, zoo als het luidt: „*inder waarheyt ontdecken en „open stellen* die renten ende goeden onser lieve broederen „van Oude Naerden, *alle cloeckheyt en suptyle vonden wot- „gesondert, mer in der gerechte waerheyt.*"

„Item eersten is ons kenlick nae ons zelver scaringe, „dat deze voorn. broeders moegen mitter hulpe Ghoedts „jaerlicx maken van haer groen erve ende boulandt hon- „dert Rijnse gulden ende tzestich halve Rijnse gulden."

„Dat getall van dit lant is dese: als een ende twintich „margen groene erve, dat wtvercoeren landt is, ende vier „ende dartich margen boulandts, ende dat alder beste ge- „legen in onser rechte."

„Item haer visscherie is ons kenlick dat har beste ren- „ten zijn dat sij hebben in haeren convente."

„Item die draperie, die zij doen, is hem well waerdig „jaerlicx hondert Rijnse guldens vrij gelts."

„Item noch een schoen ambocht mit die weverie, en „is hem goet jaerlicx vijftich Rijnsche gulden."

„Item dat leer, dat die schoenmakers hebben, noch hem „zelve hondert Rijnsche guldens."

„Item noch een olymolen [1]), die hem well inbrengt vijf „en twyntich Rijnse guldens vrij gelts jaerlicx."

---

1) Op eene kaart voor 1540 staat het klooster met een molen.

„Item dat gestall van dat levende vye is dese: dertich [1]) „goede paerden ende drie ende dartich hoernende beesten."

„Item dat gestaende getimmert onser broederen is nyet „te versmaden, als 't wel kenlick is die geestelicke Priors, „die daertoe geordonneert waren dat te ondersoucken."

„Item die mijne [2]), die wij hebben tot onse broederen, „zoe is hem gegeven ende mit eenen brief bezegelt van „ons stede ende dorpen onder ons gelegen, dat sij moe„ghen houden thyen koeijen ende ses peerden op onse „gemeente, dat hem goet is des jaers voer dartich Rijnse „gulden."

„Ende daertoe alsoe veel barninge off torff als zij be„hoeven in den convente, off calcvuere [3]), te barnen in „hoer timmeringe, te graven off delven wt onsen veene." [4])

Behalve de gifte van het recht tot beweiding op de gemeente of gemeene weide, waarvan in deze opgave gewaagd wordt en waarvan de schenking niet bekend is uit eenig afzonderlijk stuk, ofschoon nog tot heden gevolg hebbende voor de gronden van de hofstede Oudnaarden, werd op St. Paulus avond conversio 1454 door Burgemeesteren, Schepenen en gemeenen Rade van Naarden „van „der stede wegen, puerlycken om Gods willen ende voer „onser olders zielen, die hier voermaels gesturven en be„graven leggen tot Oude-Naerden, die *Regulieren*, *Priesters*, „*broederen*, *myt al haer inwoeners*, *die in dit voorn. cloester* „*wonen*, enz. gegeven al sulcke vrijheden, dat zij hebben „sellen al dat ebbe ende gewas, dat hem aenwasset off „hier namaels noch anwassen moech, bij der hulpe Goods;

---

1) In 't afschrift staat 30; in eene naauwkeurige vermelding 13.

2) die minne, die liefde.

3) kalkbranderij.

4) Manuscript: Privilegie van Naerden en Goyland etc. gekocht uit de Bibliotheek van den Heer Koning. Volgens den catalogus op papier van de 16e eeuw, naar een vidimus van 1510.

„alzoe veer als haer lant nu gaet en streckt, dat sij nu „hebben off hier naemaels crijgen moegen tot eenen vrijen „eygendom, totten clooster voorz. behoeff, haren vrijen wille „daermede te doen. Ende voorz. mede soe sellen zij on- „der der stede poirterschap bescut en beschermpt wesen „enz. Behoudelick dat sij alle jaer eens onser stede ge- „ven sellen te schote twyntich oude vlaemsche grooten, „tot vermaning der Burgemeesters in der tijd wesende, „ende 't voorz. schot te verminderen en nyet te vermeer- „deren ende alle arglist wytgesondert." [1])

Hoezeer ontwijfelbaar door bijzondere personen, bij of kort na de stichting, giften zijn gedaan, blijkt daarvan niet anders, dan bij de na te melden stukken. Wel heeft, in 1474 het Convent met bewilliging van deszelfs overste, den Prior van Wynssum, de familie van Nijenrode tot stichters en fondateurs aangenomen, en bestaat uit dien hoofde de waarschijnlijkheid van merkelijke bevoordeeling, reeds vroeger van dit geslacht genoten; maar het blijkt uit de stukken, dat hiermede meer eene formaliteit bedoeld werd, op bescherming en bijzondere betrekking gegrond, dan wel de erkentenis van de werkelijke oprichting. De mededeeling van Hortensius omtrent het ontstaan uit een klein begin, de eerst langzame toeneming van het klooster en de stichting of eerste betimmering door Lourens Gijsberts wordt door deze zoo veel latere erkentenis van een fondateur en de wijze, waarop die plaats had, niet wedersproken. Fundatie moet in de laatstgemelde stukken op begiftiging toegepast worden.

De aangenomen beschermvrouw, weduwe van Gijsbrecht van Nijenrode, deed zich kennen als die eere waardig.

Op den 29^{en} Mei 1478 ten overstaan van den Schout tot Brokelen en daarbijgenoemde buren in 't gerecht, „soe „gaff die Gheboortige Edele Joncfrouwe Alienora van Bors-

1) Privilegieboekje Stad en lande, bladz. 184.

„selen en van Nijenrode, Vrouwe van Zulen, van Sinte „Martijnsdijck etc. mit horen gecoren mombaers handen, „den Prior en Cloester van Oude-Naerden in Goylant, den „vrien eyghendom van vijve en twintich marghen lants in „den gerechte van Brokelen, strekkende uter Vecht op „tot an den Broeckdijck toe enz. beneden de hoofstede „van Nijenrode." [1])

De voorwaarden dezer schenking of overdracht waren: „Dat de voorsz. Prior in der tijt wesende, mitten voersz. „Convente van Oude-Neerden tot ewighen daghen ghe„houden sullen wesen de jaergetijden en beganghenissen „devoteliken en eerliken te doen van *Joncker Gijsbrecht van „Nijenrode*, horen man en mombaer, daer God de ziele van „ontfermen wil, en voer die voernoemde *Joncff. Alienora* „desghelijken; als sij aflivich geworden sall wesen; en voert „alle jaer twalef mudden rogghen voer haer poorte van den „voorsz. clooster, den rechten armen te deylen aen broe„den, te weten tot elken quartertemper van de jaer, drie „mudden rogghen; — ende daertoe noch alle jaer twalef „armer luyden te cleden, elcks mit enen graeuwen rede„licken en tameliken tabbart, mit witten laken onderghe„voedert, daer die voorsz. Prior in der tijt wesende mit „sijn Convente duncken sal dat best bestaet sullen sijn."

Gheryt van Rijn, gemachtigt voegt en momber van zijn neef en zwager Jan van Nijenrode, zoon van Jan, broeders zoon van Ghijsbert van Nijenrode, verklaart op den 18[en] Julij 1479 [1]) van wegen zijn' gemelden neef, te verlijen om tot eenen onversterfelijken erfleen te besitten en te gebruiken, den *Prior en Convente van Oude Neerde*, de gerechte helft van de lijer en soute veenen, in Hollant gelegen, met alle hore toebehore van thiende, renten, maalrijen [2]), vogelrijen, visscherijen enz., te verheergewa-

---

1) Zeer oude simpele copie.

2) Waarschijnlijk maalderijen, molens.

den mit een paer witte hantscoen. De wederhelft van deze veenen worden eveneens aan voorschreven Prior en Convente in leen overgegeven door Jan van Nijenrode bovengenoemd zelf [1]), te verheergewaden op dezelfde wijze, den 21[en] Mei 1483, alles behoudens bekrachtiging van den Graaf, die volgde (voor zoover die veenen weder van de Graaflijkheid in leen behouden werden) den 27[en] Mei 1485 [2]). Nog hield de zorg en milddadigheid van den huize van Nijenrode niet op. De reeds genoemde Alienora van Borsselen verklaart den 8[en] Maart 1480 [3]): „dat sy, nadat „haer lieve huysheer, *Ghijsbrecht van Nijenrode, over drie „jaren leetleden, soe haestelick en onverwinlyc een wandell der „weerelt heeft gedaen*, om tijnre siele te baete te komen, „en denkende dat het gegevene niet genoegzaam ware, „om fondatoers en patroenen van den voorsz. Convente te „wesen en tot ewigheden te blijven," nog een stuk lants had gegeven, en gelden om erven of renten te koopen, bepalende eene boete van 2000 Fransche kroonen, half voor den Bisschop, half voor den Graaf, als hare erven tegen deze gifte opkwamen, verzoekende de confirmatie op die gifte van den Bisschop, welke confirmatie in dorso van het verzoek voorkomt [4]).

Eigenhandige brieven van Cornelis van Hoorn en Hadrianus Gijsberts, Priors omstreeks 1520 en 1568, zijn voorhanden; doch geene stukken, noch de bovengemelde staat van bezittingen in 1480 tot aan de opheffing, geven eenig licht omtrent den toestand des kloosters en de gedurige toeneming. Deze kan men echter opmaken uit de uitgestrektheid van ruim honderd morgen hooi-, bouw-, weiland en boomgaard, waarmede het in het begin der

---

1) Zeer oude simpele copie.

2) Gecollationneerde copie.

3) Oude gecollationneerde copie.

4) Oude simpele copie.

17de eeuw bekend staat, en die het reeds bij het doorbreken der Reformatie zal bezeten hebben. Toen, in 1579, ging het over aan de stad Naarden, ten behoeve van de armen en tot stichting van een weeshuis, onder verband van een pensioen voor de broederen, destijds aanwezig. De opdracht, waarin Adrianus Wynter, Pater Procurator, en de nog overgebleven negen conventualen of broederen vermeld worden, is voor eenige jaren afzonderlijk van wege heSt tedelijk Bestuur gedrukt.

Jonkheer Floris van den Bongert, heer tot Nijenrode, verzette zich echter, als afstammeling van de zoogenaamde fondateurs en patronen, tegen deze overdracht, zonder zijne medewerking geschied. Het blijkt uit de hierover gewisselde stukken weder, dat er wel van *begiftiging en patroonschap*, niet van *eigenlijke stichting* questie was, en de betrekking van den heer van Nijenrode geen grond gaf, om op den afstand aan de Stad terug te komen. Wat die vroegere betrekking aangaat, zien wij uit de gewisselde stukken, dat er in 1474 buiten de hier boven vermelde giften nog eene andere geschied is; dat de voordeelen en rechten op de Liere en Soute Veenen door het klooster zijn verkocht, en daarvoor goederen aangekocht zijn, en dat jaarlijks op het huis Nijenrode zekere hoeveelheid lakenen door het klooster werd geleverd, die aangenomen werd als eene erkentenis van hulde of recognitie en aan de armen uitgedeeld.

Eindelijk geeft eene verklaring voor burgemeester en schepenen van 's Gravenhage, afgelegd den 20en Febr. 1591, door Jacobis Cornelis, toen predikant te Loosduynen, en oud wezende 40 jaar, aan; dat hij voor vele jaren woonde in het klooster van Oud Naerden, dat aldaar begraven waren *Gijsbrecht van Nijenrode* en *Aleonora van Borsselen*, volgens een grafschrift, met groote letteren aan den muur of den pilaar in de kerk bij het graf, waaruit, overeenkomstig ook met hetgeen hij altijd gehoord had, bleek

van der heeren van Nijenrode fondateur- en patroonschap.

De gifte van aanwas en poorterschap is in de privilegieboekjes te Naarden opgenomen. Al de verdere aanhalingen zijn getrokken uit oude, maar zeer naauwkeurige, simpele, ook authentieke afschriften en oorspronkelijke stukken, behoorende tot het archief van de houders der koptiende, door den heer Hoeufft van Velzen aan mij overgedragen.

Daar er bijna niets meer van het Klooster bekend was, dan deszelfs bestaan, zijn deze bijzonderheden omtrent eene inrichting, die twee eeuwen lang van veel invloed is geweest in Gooiland, mij wel der vermelding of mededeeling waardig voorgekomen.

Binnen Naarden heeft bestaan een zusterenconvent.

Lourens Ghijsberts komt voor als priester confesseur van de susteren van St. Franciscus. Van zijne hand zijn zeer nette copien, onder anderen van den schaarbrief van 1404.

Aan de susteren, die woonden in die huizinge in de *Bussummerstraat*, werd door de Regering van Naarden [1]), Zaturdag na St. Paulusdag conversio 1417, gegeven: vrij Poorterschap, om haar armode wille, en mede te houden, offt hem God versage, alzoe vele scharinge als een paer volcx houdt, nae inhoudt der schaerbrieven. Voorts souden sij waekvrij sitten, tot genen gemeenen wercke gaen, tijlbaer goet offt cleynoet, dat enich suster inbrengt, daer in te blijven, en enen redelijcken en beleeffden man kiesen tot enen momber.

Het schijnt uit dit stuk, dat te dezer tijd dit klooster is gesticht, en uit dat van 1496, hier na te vermelden, dat het verbonden was aan of hetzelfde met het zusteren-convent van St. Marien, in 't oosteind der stad, derwaarts verplaatst van *der stede kerckhof*, alwaer dat gevestigd was in 1440.

---

1) Burgemeesters, Schepenen en Rade. Privilegieboekjes.

Burgemeester, Schepenen en Rade, wel besproken en beraden mit wijsheyt, vroetschap en rijcdom der gemeente, verleenen op den eersten maendach na Palmdach van gemeld jaer [1]), vergunning tot die verplaatsing; voorts vrijheid tot bevreding of afscheiding van den weg of de straat, om het gekochte te bewonen nae cloestersgewijze; tot het maken van een vestpoortje door *der stede muer onder die burchwall* of daarboven [2]), een valbruggetje, dat van haer self opstaen sal, daer *sy alleen* sullen mogen overgaan om hare hoven te besoeken over de gracht, en tot het daarstellen eindelijk van een heymelick gemack, binnen of buyten, „ende dat sal men alsoe versieren en doen maecc„ken, dat daer redelicker wijs nyemant op spreken en „mach dat het hinderlijk is," met algemeene toezegging van hulpe enz.

Burgemeesters ende gemeene Rade der stede van Naerden „vercopen op den 29^{en} April 1496, wel bedacht bij „rade ende consente ende goetduncken van die geheele „vroetschapp ende rijcdom, aen de susteren van St. Ma„rien Convent ende St. Franciscus, staende binnen der „stede, den vrijen eygendom van twee wegen, lopende in „verleden tijde door haren hoff, gelegen an onse gemeente „weyden, Calvarien genoempt, ende dat angewas daeran, „dat nu ter tijt hart velt is, alsmede het toeseggen en „opseggen, dat onse stede mach gehad hebben op dat „voorz. Convent, aengaende den timmeringen desselven „Convents ende den wegen, die daerdoor plegen te loopen, „ende vooran van allen anderen muragien onzer stede „aengaende vrij te wesen, omme eenen zeker summe van „penn. etc., met belofte van vrijwaring" enz. [3])

---

1) Bij Boxhorn abusief 1460.

2) Volgens Gouthoeve had Naarden voor den oorlog (tegen Spanje) hooge muren, meest met wijngaarden beplant.

3) Privilegieboekjes, en te Naarden in originali.

Volgens eene verklaring, te Huizen afgelegd, van den 6en Maart 1505 [1]), verkreeg het zusterenclooster van St. Marien te Naarden bij gifte veertien voeten maatland op Bussummer angeregt.

Op St. Pontiaans avond 1513 is door de Regering van Naarden (omschreven als bij het stuk hierboven van 1496) overeengekomen met den Pater en alle de Susteren der Convente St. Marien, dat zij zullen zetten en „in raack „en daack houden binnen haer convent tot haerselfe en „der Poirteren behoeff, een goede stercke en gangbare „rosmoelen, om groote inconveniente en last, die bij oor- „loge den voorz. stede opkomen mach, en deselve zoo „bevreden, dat sij niet lichtelijk gemoortbrant mag wor- „den," met bepaling van het maalloon en tegen afstand van een weinig erf, aan het erf des kloosters gelegen [2]).

V.

Eerste toestand en ontwikkeling van de Gooische dorpen.

De Germaansche of Friesche volksstam, waarvan de overblijfselen afkomstig zijn, in de grafheuvels gevonden, met sporen van het gebruik van metalen, heeft waarschijnlijk reeds enkele stukken gronds bebouwd; eerst bij afwisseling, om het uitgebouwde weder tot de gemeenschappelijke veeweide te doen terugkeeren, totdat, bij ontwikkeling van het bijzonder eigendomsregt, voor geregelden landbouw de gelegenheid ontstond; zeker reeds lang voor het begin der tiende eeuw, toen, bij de algemeene aanneming van het Christendom, de tienden voor de Geestelijkheid ingevoerd werden. De Gooische koptiende behoort onge-

1) Te Naarden in originali.

2) Privilegieboekjes.

twijfeld tot de oudste tiendheffingen. In die eeuw wordt het eerst van Nardinclant of van eenige bezittingen of hoeven in Nardinclant gewaagd.

Dat de vijf oude Gooische dorpen toen reeds hebben bestaan en op welke wijze, is hiervoor reeds vermeld (Nalezing op bladz. 62).

Men verbouwde een weinig haver, grootendeels rogge; in de kleiachtige streken of laagste en beste zandgronden, gerst.

De noodige mest moest gevonden worden uit het vee, dat des zomers op de laag gelegen gemeene weiden gehouden werd, des winters gevoederd werd met stroo en het hooi van de eerst gemeen liggende maatlanden, waarvan het bij lange stokken toegemeten werd, aan elk naar hij tienden betaalde en arbeidelijk land bezat.

Te Laren en Hilversum alleen, als verder van de weiden gelegen, werd de heide voor schapenweide gebruikt. Daar zouden op 't einde der 15e eeuw, voor aller menschen geheugen, van 1000 tot 2000 schapen geweest zijn. Behalve de mest, daardoor opgeleverd, vergoedde het maken van schapenkaas en het wolgewin eenigermate het nadeel, anders met de kleinere veehouderij verbonden. Met meer voordeel dan elders, konden daar ook varkens worden gehouden, gevoed door de eikels uit het bosch; — het houden van ganzen op de Meent, schijnt vroeg opgehouden te hebben.

Groote uitbreiding verkreeg de landbouw in deze streken, toen men van de gronden het bovenveen, dat bij het verminderen der bosschen zeer in waarde was gerezen, had afgegraven.

Van drie zijden, in 't Oosten, Zuiden en Westen, was Gooiland omgeven door hooge veengronden. De boekweitteelt, in 1436 te Steenbergen in Noord-Brabant, het vroegst in ons Vaderland aangevangen, is in 't laatst of midden dier eeuw in deze streken op de afgegraven gronden

toegepast, daarna ook op onze engen overgenomen, en later voor onze zandgronden eene bron van groot voordeel geworden.

Het gebruik der weiden had zich als van zelve verdeeld naar de ligging der dorpen. Eene andere, gemeentelijke verdeeling had omstreeks 1200 plaats van de Maatlanden aan zee. Uit dezelve zijn afkomstig de Naarder, Huizer, Laarder en Hilversumsche *Maten*, later, — toen de zee aan den Noordkant gronden inzwolg, en bij toenemende behoefte, — door aanhechting, uit de Meent aangevuld: vandaar de *omgeregten* en den *Bijvang*.

Wat eerst uit de algemeene Gooische gemeenschap aan de gezamenlijke gerechtigden in elk dorp was toegewezen, werd weder, na meer dan eene eeuw tijdsverloop, tusschen de gerechtigden gescheiden. Bij zulk eene verdeeling werd het eerste stuk aan de Kerk toegewezen, waardoor de handeling zekere wijding verkreeg.

Reeds bij de eerste deeling werden de Monniken van Oud-Naarden, wellicht ook die van Elten, bedacht. De naam van Monniken-kampen wijst dit nog aan, even als die van Monniken-veen en Monniken-plas, hun aandeel in die soort van eigendom.

Van groote bedrijvigheid in het veendelven, het graven van vaarten tot afvoer, en het aanleggen van wegen, getuigen de 14e en de 15e eeuw, vooral aan den kant van Eemnes, Baarne, de Vuursche, Breukelenveen en Loosdrecht [1]).

De eerste turf, boven afgestoken, bestond uit zoden, in maniere van turven.

De tweede soort, van geen waarde, heette *vullinghe*, met groote stukken geworpen in de uitgedolven putten, om die te vullen.

Dan volgde witte turf, bij de brouwers enz. georberd.

---

1) Zie ook Bijvoegsel N°. 1.

De derde specie is geheeten *leije*, wat harder en zwarter; daaronder de goede en zwarte turf, die te Utrecht gold 30 of 36 stuivers de schouw (1539).

De pachten der landerijen waren toen nog gering. Aan de Loosdrechters werden de afgedolven veengronden verhuurd om er koorn op te bouwen, tegen een blank per morgen. En 12 schepel bouwland te Hilversum, nu nog bekend als Papenland, in 1416 aan den eersten Pastoor afgestaan, werden begroot op eene huur van 6½ gulden; twee zwaden hooiland op *f* 9 's jaars.

Veertig jaar later werd het zuiver inkomen van 21 morgen groen erve „uitvercoren" land geschat op *f* 100. 34 schepel bouwland, het allerbeste onder Naarden, op *f* 60.

De waarde van de Schaar, voor 't klooster te Oud-Naarden, van 10 koeijen en 6 paarden, werd geschat *f* 30 's jaars waard te zijn.

Een paard, buiten Gooiland gekocht, moest, om op de Meent toegelaten te worden, waard zijn 6 Phil. schilden; eene eeuw later 12 Carolus gulden.

De ingeboren paarden genoten een privilegie (art. 15, 18, 19—40 van den Schaarbrief). Zij mochten er op komen, al waren zij minder waard.

In de eerste helft der vijftiende eeuw werd ook het bouw- of enge land om de dorpen merkelijk uitgebreid. De Schaarbrief van 1442 wijst dit duidelijk aan. Bij het Haverland, aan het Katheet (de Katsheide achter Oud-Bussum), had dit plaats. Ook toen en later in het begin der volgende eeuw, blijkt het uit de benaming van *'t Nieuwe land*, en van sommige *Kampen*.

Het maken van bouwland uit de heide schijnt zonder uitkeering, alleen tegen het betalen van tiende (de oude koptiende) toegelaten te zijn geweest. Het schrale voordeel maakte deze toeëigening niet benijdenswaard, en de nood drong er dikwijls toe. Nog was op de dorpen de landbouw het eenig middel van bestaan; neringen, tra-

fieken, handel, ambachten, zelfs van eenig belang, bepaalden zich tot de stad en het klooster.

Na de ontwikkeling, die de veertiende en de vijftiende eeuw aanbracht, vindt men in den aanvang der XVIe of omstreeks 1500 (wanneer de eerste schriftelijke bescheiden daaromtrent in de Tiendeboeken bestaan) de uitgestrektheid van het bouwland en het aantal grondeigenaars reeds veel belangrijker, dan men zou verwachten. Men vergelijke de opgave: Bijvoegsel VII.

Het is uit onderscheidene omstandigheden blijkbaar, dat van 1500 tot 1600 merkelijk land is ontgonnen, doch uit hoofde dat de ontginners weigerachtig waren die ontginningen aan te geven of tienden te betalen, is deswegens uit de boeken niets op te maken. Na herhaalde processen is de aanslag eerst in den aanvang der volgende eeuw geschied en het achterstallige bij accoorden gevonden.

Naarden moest daarvoor betalen jaarlijks *f* 75, Hilversum *f* 31, Huizen *f* 14, Laren *f* 13.50, Blaricum *f* 10, Bussum *f* 8.50. Als men nagaat, dat de tiende per schepel slechts 2 à 3 stuiv. en minder bedroeg, blijkt het, dat er vrij uitgestrekte akkerlanden in de laatste helft der XVIe en 't begin der XVIIe eeuw zijn aangemaakt.

Eerst met de laatste helft van die eeuw zijn er aanteekeningen van de koornprijzen, doch alleen van rogge en gerst. De doorgaande prijs der eerste was *f* 3½ à ¼ het mud, met enkele uitzonderingen van *f* 5 à 6. — Op het laatst werd de prijs hooger en was in 1596 zelfs *f* 7.

Te Naarden waren de Poorters, voor zoo ver die recht op de Meent bezaten of verkregen, toegenomen; men wilde er meer personen gelegenheid tot beweiding geven, zonder het aantal beesten merkelijk te vermeerderen, en daarom de schaar, van ouds altijd 8 beesten, op zes brengen. De dorpen kwamen er tegen op; men procedeerde; 't eene jaar zette de Stad de schaar, 't andere de dorpen; tot men op het thans nog behouden gemiddeld getal van 7 de schaar bepaalde.

Uit eene keur te Hilversum van 1542 is op te maken, dat toen ter tijd het geheele *nieuwe land* aan den eng was getrokken. Die keur teekent eene groote verlegenheid over hetgeen geschied was: de vrees dat het nog weer afgestaan zou moeten worden, benevens groote voorzorgen en beloften, dat het nooit meer gebeuren zou.

De vermeerdering van den prijs der pachten en der waarden van het land in deze eeuw van 1500—1600 is in 't oog loopend.

De pacht van de Loosdrechtsche landen of vullingen, aan de kerk van Naarden verschuldigd, aanvankelijk een blank of 6 duiten, was in 1500 reeds zes stuivers per morgen, dus achtmaal meer, en in het laatst dezer eeuw ruim *f* 2.

De Gooijers zelve hebben de voordeelen van de veendelving en vooral van het afgegraven veenland, eerst met onbegrijpelijke onverschilligheid prijs gegeven aan de naburen, op welke zij anders zoo ijverzuchtig waren. Eemnes heeft daaraan zijne polders te veen te danken, Baarn en de Vuursche eene groote streek heide en bosch, Maartensdijk en Loosdrecht een schoone ring bouwland, waarvoor deze laatste Gemeente echter nog belangrijk offert. Wat men in Gooiland zelf er van had kunnen trekken, daarvan kunnen de *bouwveenen* achter Blaricum gelegen nog een bewijs opleveren.

De koopprijs van enkele stukken bouwland nabij de dorpen was reeds tot meer dan *f* 300 per schepel geklommen.

Te Hilversum was in deze 100 jaren het getal als grondeigenaars bekende personen van 149 tot 222, te Laren van 83 tot 138 toegenomen. De rede daarvan lag vooral in de versnippering der eigendommen onder de erfgenamen.

Bij de toenemende bevolking op de dorpen zijn ook daar neringen en ambachten belangrijker geworden. De visscherij heeft zich bij de minder gunstige ligging daarvoor van Nieuw-Naarden, te Huizen uitgebreid. De gelegen-

heid over zee tot aan- en vervoer, deed aldaar katoen en wolspinnerij ontstaan. en in het nabij gelegen Blaricum was op 't laatst der zestiende eeuw de weverij een der middelen van bestaan.

Te Hilversum heeft dergelijke fabriekmatige arbeid eerst later kunnen aanvangen, daar nog zeer lang de weg over Weesp naar Amsterdam veeltijds onbruikbaar was en de vaart derwaarts niet bestond. Doch hij is spoedig belangrijk toegenomen.

VI.

Krijgsverrichtingen in Gooiland, voornamelijk gedurende de Utrechtsche en Geldersche oorlogen.

Gedurende de drie eeuwen van het kloosterlijk Bewind tot 1280, heeft Gooiland, zoo ver bekend en waarschijnlijk is, aan geene vijandelijkheden ten doel gestaan: alleen bij het ingedrongen gezag van Gijsbrecht van Amstel waren de Gooijers, in 1260, deelgenooten in zijnen strijd op Zoester Eng. In den aanvang moesten Gijsbrechts dorpslieden wijken voor des Bisschops knechten: doch door de tijdige hulp van Herman van Woerden werd de zege behaald en het Stichtsche leger tot Amersfoort vervolgd. [1])

Van hunne wakkerheid zoo wel als van hunne trouw aan den nieuwen Landsheer, Graaf Floris V, gaven de Naardinglanders blijk in 1296, bij het dadelijk optrekken naar Muiden, om hem, ware 't mogelijk, te ontzetten. — Omstreeks de helft der volgende eeuw ontbrandde het oorlogsvuur. De aanleiding was deze:

Terwijl Eemnes toegenomen was in bevolking en meer nut getrokken werd van de vroeger drassige streek naar den Eemkant, onder den naam van Bisschopsweide: werd de

---

1. De Beka, Oude Kronijk.

behoefte grooter aan hoogeren bebouwbaren grond: vandaar het pachten der westwaards gelegen streek, het oostelijk deel van Gooiland uitmakende, waarin Graaf Willem (van Henegouwen) in 1339, met toestemming der Gooijers, den Eemnessers te wille was. Wellicht ook verkozen de laatsten het Grafelijk boven het Bisschoppelijk bewind; ten minsten die van Eemnes wilden zich aan het eerste geheel onderwerpen; gaven zelfs den naam van hun dorp op, en noemden zich Oost-Hollanders.

De Utrechtsche Bisschop, Jan van Arkel, was de man niet om hierin te berusten.

Acht dagen na den afloop van het bestand, hetwelk den in 1347 aangevangen oorlog tusschen hem en Graaf Willem (van Beijeren) een tijdlang geschorst had; op of kort na St. Margaretha's dag van 1348, trokken zijne onderzaten, de Stichtsche burgers, met ontwonden banieren op tegen Eemnes. — Amelis van Mijnden met zijne mannen uit Naarden en de Gooische dorpen, tot bijstand aangerukt, hielden stand op „een groen uitverkoren veld," zegt de Cronijkschrijver, „Lapers geheeten," nabij de plaats waar thans is de herberg aan de Hooge Vuursche, bezuiden de gronden, nog behoorende bij de hofstede Groene Veld, aan den weg, die van Hilversum komt en als Lapersweg op de oude kaarten voorkomt. Hier ving de strijd aan met het Bisschoppelijk leger. Men vocht dapper, doch, daar de heer van Mijnden gewond werd, behaalden de Utrechtschen de overwinning. Van Mijnden werd „met veel vrome wapentuers" gevangen genomen, op zwaar rantsoen gesteld, en Eemnes weder gebracht onder het gezag van den Kerkvoogd.

Slechts twee jaren daarna, in 1350, was het bij den aanvang der grootste onzer binnenlandsche beroerten, dat de *oude* stad Naarden het eerste slachtoffer werd, zoo als hiervoor in de Nalezing op bladz. 205 is vermeld.

Behalve dat Graaf Willem vergoeding schuldig was voor

het om zijnentwille bij de verwoesting van het oude Naarden geleden verlies, bestond er bij dezen Vorst nog eene andere reden, die pleitte voor het herstel der stad. Hij geeft ze te kennen aan het slot van zijn Privilegie met de woorden: „omdat 's Graven landen met deze veste wel gesloten waren."

In deze weinige woorden lagen de bestemming en de lotgevallen der nieuwe stad grootendeels besloten.

In 1355 was de omwalling volbracht. Hoe de versterking verder geschiedde, is niet bekend: alleen wordt er in onderscheidene stukken gewaagd van den stadsmuur, van vesten, burgwal, bolwerken, estaketten, van hooge wallen, die met wijngaarden beplant waren. Ook mocht men niet timmeren binnen 500 voet afstands van de vest. Deze ruimte was gedeeltelijk met kersenboomen bezet. Het onderhoud der vestingwerken schijnt grootendeels ten laste der stad te zijn gekomen. Bij buitengewoon herstel, het instorten van vakken muurs en dergelijke schaden, moesten de bewoners der omgelegen dorpen daarin te hulp komen, als die bij oorlog en strooptochten des vijands eene toevlucht vonden binnen de poorten.

Weesp en Muiden zijn herhaaldelijk door Bisschoppelijken en Gelderschen bemachtigd. Dat dit met Naarden slechts eens door list plaats had, en Hertog Karel deze vest onaangerand achter zich liet, doet zeker onderstellen dat zij, voor *dien tijd*, van merkelijke sterkte was, en als grensstad aan het doel beantwoordde.

In 1356 werd de stad reeds tot hare nieuwe bestemming ingewijd, en als verzamelplaats aangewezen voor de benden, die zich daar onder Gijsbrecht van Nijenrode tegen de Utrechtschen verzamelden.

De zoen of vrede, tusschen Hollands Graaf en den Bisschop in 1351 gesloten, was van korten duur.

Ten jare 1355 werden die van Bunschoten, onder den Hollandschen Stadhouder Jan van Egmond, overvallen,

en werden er 70 menschen doodgeslagen. De Eemnessers kozen weder de Hollandsche zijde, terwijl de Bisschop op Weesp en Muiden wraak nam, ze in vier dagen bij bestorming innam, en vervolgens beroofde en in kolen legde. Doch nog in 't zelfde jaar dat dit geschied was, den 14^{en} Maart 1356, trok op 's Graven last Gijsbrecht van Nijenrode met een grooten hoop Naarders, Land-Gooijers en ander volk, op Zoest, bemachtigde een schans aldaar en verbrandde dorp en slot. „Daertegen is gekomen, van „wegen den Bisschop, de Maarschalk Otto van Laer, bij „hem hebbende veel Amersfoorders, en quam met deselve „in Eemland, om met den heer van Nijenrode te battal„jeren. Dat aengink."

„Heer Otto van Laer met zes en dertig Amersfoortsche „poorters werden daar gedoot, na hartnekkigen strijdt, en „de Hollanders hadden de viktorie; doch in dien battalje, „in den aanvang van den strijd, dairin wiert dien heer „Gijsbert seer swaer gewont, en was vol na doot op piecken „snellich wegh gedragen. Door weiden en broeken en „omwegen bergde men hem, en quam behouden met hem „binnen Naerden, roepende: Victorie, victorie" [1]).

Algemeene lasten, bijdragen in geld, manschap en vaartuigen, in den Luikschen krijg, in den Arkelschen, bij het beleg van IJsselstein, den zeeslag voor Wieringen en den tocht van Graaf Albrecht naar Vriesland, in alle welke oorlogen en tochten van hier ook manschappen en vaartuigen werden geleverd, drukten zeer, doch lieten de bijzondere nijverheid nog weinig gedeerd. Ongelijk zwaarder trof wat plaatselijk voorviel.

In het begin der vijftiende eeuw, omstreeks 1420, was het uit Utrecht op Naarden gemunt; die aanslag gelukte niet, maar Hilversum moest door eene geheele uitplundering den grootsten last lijden.

---

1) Beka, Oude Chron. enz.

Ook het einde dezer eeuw was rampspoedig. Wel zocht men door een stedelijk bestand, in 1479, te Naarden, ten minsten op zee de openbare veiligheid te bewaren voor handel en visscherij; de schade te land was des te grooter.

Terwijl vele burgers te Deventer ter markt waren, waar veel wol voor de lakenfabrieken te Naarden gekocht werd, ten jare 1481, in den nacht voor 9 December, waren ongeveer 600 Utrechtsche en Amersfoorder burgers, „alle „stoute mannen," in stilte voortgetrokken tot bij Naarden [1]), en hielden zich verscholen in de struiken en boomgaarden, zoo na mogelijk bij de stad.

Een tiental Stichtsche knechten, verkleed als ter markt gaande vrouwen, met mandjes en korven aan den arm, en platte breede emmers en vaten op het hoofd, begaven zich bij het eerste schemerlicht naderbij, verzeld van een wijf, die het woord voerde, en den wachter aan de poort toeriep te openen. De portier werd dadelijk doorstoken, en toen het afgesproken sein aan de nabijliggende manschap gegeven was, rukte deze binnen de kwalijk bewaakte stad [2]).

Door de verrassing op dit vroege uur van den morgen, was er aan geen weerstand te denken. Van hen, die beproefden zich te weer te stellen, werden er 50 gedood; veel werd geroofd; 140 gijzelaars, medegevoerd, moesten tot waarborg strekken voor de opgelegde brandschatting. De vrees voor hulp uit Holland, die ook opdaagde, maakte

---

1) Van Gouthoeve, Die Chronycke van Hollant. Tijdschrift voor Geschiedenis van Utrecht. Den 12en November was het plan reeds beraamd te Utrecht. Roelof van Koeverden en Jan van Needen, die het eerst de poort innamen, kregen daarvoor 35 guldens tot belooning.

2) Wagen., IV. 204. Int Register van de Burgemeeters te Naarden staat op 1481: „Jacob Jansz., Borgemeester, dese liet de Utrechtschen in die in vrouwen kleden Naarden innemen."

dat deze rooftocht slechts twee dagen duurde en nog iets behouden bleef, terwijl ook het ter markt naar Deventer medegenomen aanzienlijk bedrag van geld aan den roof ontkwam.

De les was duur, maar werd ter harte genomen. Nog in dezelfde maand kwam Joost van Lalaing, Stadhouder van Holland, met Hollandsche knechten, bij loting uit het Zuider-kwartier genomen, voorts met Engelsche en Waalsche huurbenden, te zamen ongeveer 5000 mannen, gevolgd door wel vier of vijfhonderd stroopers en boeven zonder soldij, binnen Naarden, en was die stad een' geruimen tijd het centrum, waaruit zich de Hollandsche krijgs- en strooptochten bewogen [1]). Zij zal alstoen een zeer levendig en schilderachtig aanzien opgeleverd hebben; behalven hare eigene schutterij, waaronder ook eene afdeeling boogschutters, bevatte zij binnen hare muren mannen van onderscheiden landaard en allerlei wapenen en uitrusting, waaronder de beroemde Petit Salazart met zijne Biscaijers, gewapend met groote stalen hand- en voetbogen.

Den 21[en] December werd Eemnes, dat geweifeld had een verding aan te gaan, en Utrechtsche stalbroeders had ingenomen, op vier plaatsen tevens door het leger uit Naarden aangevallen, geplunderd en op vier of vijf huizen na verbrand [2]). Op kerstavond daarna was de beurt aan Baarn en Zoest, „waer niet veel bleef staen, dan wat cramen en daer dat heilige oly was." [3])

---

1) Velius, Hoornsche Cronijk, 126.

2) Behalven van het krijgsvolk uit Utrecht sneuvelden ook veel Eemnesser buren. Lang werd de herinnering bewaard, op den noorder planken binnenwand in de kerk te Buitendijk, in deze woorden:

Toen men schreef vierhonderd tagtig en een,
Was er in Eemnes een groot geween.
Daer bleven twee en zeventig menschen doot.
Godt help de sielen uyt den noot.

3) Cron. van 1481—1483, Matth., Anal., D. I, 397 en volg.

Heer Engelbert van Kleef, die in den kerstnacht van Utrecht naar Amersfoort ging, zag de landstreek in 't noorden als geheel in de vlammen opgaan. Dit was het kerstvuur in dezen rampzaligen tijd.

Telkens keerde het leger met buit beladen Naarden weder binnen, doch rustte niet voor ook de Bisschoppelijke Hoofdstad haar deel in dezen krijg gehad had.

Tegen Utrecht zelve meenden de ervaren bevelhebbers te Naarden niets te kunnen ondernemen; hun toeleg was derhalven de stedelingen naar buiten te lokken. Dit gelukte. Terwijl het gros van hun leger in 't Gooijer Bosch en achter Maartensdijk zich verborgen hield, en enkele benden zich verder bezijden den hoofdweg in hinderlagen legden, trokken enkele hoopen voorwaarts, staken den brand in eenige huizen te Westbroek en kwamen Utrecht nader. Aldaar vermoedde men een niet ongewonen rooftogt, en trok men dadelijk bij het luiden der klok, nog in zijn beste kleederen (het was hoogtijd, 26 Dec. 1481), zonder de noodige voorzorg uit, vol vuur, maar „sonder „ordonancy wie dat het eerst gelopen kost, dat was die „vroomste, als hem docht." Ver genoeg gekomen in het vermeend verjagen der Hollandsche stroopers, werden de Utrechtsche burgers door de aangerukte hoofdmacht van voren, van ter zijde bij Westbroek uit boschjes en zijwegen door Salazart met zijne geoefende manschappen aangevallen, en, na moedigen maar hopeloozen tegenstand, spoedig verslagen en tot bij Utrecht vervolgd. Daar was de verslagenheid algemeen. Het aantal gesneuvelden wordt op eenige honderd opgegeven. Die niet te Westbroek begraven werden, werden door vrouwen en nabestaanden, na het aftrekken der Hollanders, op karren en kruiwagens stadwaarts gebracht, alwaar vele dooden, tot herkenning voor de maagschap, als visschen op de bank, bij reijen werden nedergelegd.

Deze overwinning maakte zulk een' naam, en er was

zoo veel buit behaald in deze laatste aanvallen, dat men én te Amsterdam én te Naarden ter herinnering besloot een toren te bouwen met het opschrift „Swicht Utrecht." Te Naarden droeg die toren later den naam van het Vliegengat; hij is in 1681 afgebroken.

Dat Naarden aldus bezet bleef en Utrecht en Amersfoort van daar uit werden bedreigd, en het omliggende platte land van 't Sticht beroofd, kan hebben geduurd tot omstreeks den nazomer van 1483. In September van dat jaar werd de zoen getroffen tusschen Holland en Utrecht.

Het moet geweest zijn weinig jaren daarna, omstreeks 1490, dat Jan, Burggraaf van Montfoort, door Hortensius niet ten onrechte de held van Montfoort genoemd, Naarden heeft besprongen, zoo als hij het ook Oudewater deed. Doch hij stiet het hoofd. [1])

Niet minder onrustig dan de laatste helft der vijftiende, was de eerste helft der zestiende eeuw. De langdurige en hardnekkige oorlog tusschen Maximiliaan van Oostenrijk en het onder zijn gezag staande Graafschap Holland, en den stouten Hertog Karel van Egmond en zijne Gelderschen, moest bijna een halve eeuw, met korte tusschenpoozen slechts, ook over Gooiland schrik en verwoesting verspreiden.

Wij vinden in 1504 Naarden bezet door Robrecht van Aremberg, die met zijne Bourgondische en Hollandsche benden gedurig de Veluwe afliep. In het volgend jaar werd dit betaald gezet door den Gelderschen Hertog. Hij viel met zijne stroopende krijgsknechten in 't Gooi, maar werd verwacht. Op de dorpen waren de ingezetenen gevlucht. „Het ledige nest vindende", zegt Slichtenhorst, deed hij door branden anderen meer afbreuk, dan hij zich

---

1) Snoy, Rer. Bat. 178. Dit wapenfeit, bij van Mieris, Ned. Vorsten, D. I. 227, uit Snoy overgenomen, is aldaar alleen ter loops vermeld. Ik vond het elders niet aangehaald.

zelven door roof verrijkte. Hilversum werd verbrand. Zijn voortrukken tot Oud-Naarden en de stad, waarvan Hortensius gewaagt, bracht hem even min voordeel aan. Ook mislukte des Hertogen toenmalige aanslag op Weesp. Hij was reeds tot Uitermeer voortgetrokken, maar vond, onder het beleid van den wakkeren Amsterdammer Reinier Mostert, alles te goed bezet en bewaakt, om een aanslag te wagen, dien hij met beter uitslag in 1508 herhaalde.

Het was in 't laatst van April van dat jaar, dat hij, door het Gooische bosch in Holland gedrongen, eerst Muiden aanviel, destijds onbemuurd, uit slechts twee buurten bestaande, door de Vecht gescheiden. Hij vond geen weerstand. De plaats, hoezeer eerst gebrandschat, werd later toch in de asch gelegd, eene trouwloosheid die veel toebracht om den haat tegen hem en de Gelderschen, waarvan in verzen en geschriften van dien tijd de sporen gevonden werden, aan te vuren. Door de onnnozelheid van den Slotvoogd van het kasteel, zekeren Jodocus, die zich onder voorgeven van verdrag naar buiten liet lokken, vermeesterde Karel hetzelve en benoemde Steven van den Capelle tot bewaarder.

Nu gold het Weesp, alleen door eigen burgers bezet. Schrik en verwarring en regeeringloosheid heerschten aldaar, toen op zondag morgen, den laatsten dag van Mei 1508, de Geldersche ruiters verschenen, en de stad rondrijdende, de geschikste plaats tot bestorming opnamen.

Men had van Naarden in tijds hulp uit Zuid-Holland ontboden. Vierhonderd geoefende soldaten, daartoe opgerukt, langs Weesp komende, waren gereed aldaar te blijven, doch werden, even als andere bijstand uit Naarden, zorgeloos afgewezen. Op aandrang echter van den uit Weesp gevluchten Burgemeester, vereenigden zich nog zestig boogschutters uit Naardens schutterij bij den molen dier stad. Gereed om op te trekken, zagen zij den rook

der in brand gestoken huizen uit Weesp reeds opgaan. „'t Is te laat", riepen zij, „de lomperts hebben hun loon."

De geschiedenis vermeldt den heldhaftigen weerstand van een burger, die tien vijanden versloeg. Maar terwijl vele burgers de stad ontvluchtten, drongen door de geopende poort de Gelderschen binnen. Hertog Karel vestigde en versterkte zich in Weesp en deed van daar zelfs Amsterdam opeischen.

Maximiliaan, wien men in Holland zoo getrouw was gebleven, maar die dit Graafschap te veel aan eigen krachten had overgelaten, begon nu belangstelling te betoonen. Hij trok een leger bijeen. De Prins van Anholt voerde het opperbevel en lag aan de Geinbrug. De Fransche huurtroepen onder Louis Rolin, heer van Aumeries, uit 50 mannen van wapenen, 100 boogschutters en 400 voetknechten bestaande, bezetteden Muiderberg. De Graaf van Buren, overste der ruiterij, was bevelhebber te Naarden. Ook de verdere omtrek van Weesp werd bezet en de toevoer afgesneden.

Behalven een gevecht bij IJpesloot, alwaar de Hertog van Gelderland persoonlijk in gevaar kwam en wijken moest, en eene schermutseling bij Muiderberg, alwaar de kerk verwoest en de Graaf van Buren uit Naarden ter hulp aangesneld, gewond werd, leverde het beleg van Weesp geene belangrijke bijzonderheden op. Eene stoute aanbieding der Waterlanders, om bij eene overstrooming de stad te bestormen, werd afgewezen.

De verdediging toevertrouwd aan Henrick van Brouckhuyzen en Werner Spyegel, moet in goede handen geweest zijn. Zij hielden stand tegen eene aanzienlijke macht van belegeraars, over wier werkveloosheid men zich verwonderen moet.

Verrassing door verraad mislukte. Een der geestelijken, die zich daartoe had laten gebruiken, ontvlucht zijnde, werd te Deventer gevangen genomen, en bekwam zijne

vrijheid door zich te verbinden tot de waarneming van het beulsambt.

In den beginne scheen het den Keizer recht ernst te zijn het beleg door te zetten. Hij kwam zelf herwaarts. Later echter, om staatkundige redenen zoo 't schijnt, deed hij blokhuizen oprichten, en bepaalde zich tot strenge afsluiting, vooral toen de hoop op vrede toenam, die eindelijk den 10^{en} December 1508 te Kameryk gesloten werd.

Niet dan met grooten weerzin voldeed Hertog Karel aan eene der bepalingen: den afstand van Muiden en Weesp. Hij beklaagde zich daarover bij zijnen machtigen bondgenoot, den Koning van Frankrijk, en eerst op het zenden van twee Fransche Commissarissen, ter uitvoering van het vredestractaat, in Januarij 1509, geschiedde de overgave, waarvan eene notarieele acte werd opgemaakt [1]).

De wegen en dijken waren destijds in zoo erbarmelijken toestand, dat de bedoelde Commissarissen niet met eenig rijtuig, slechts te voet en met groote moeite, Weesp konden bereiken en verlaten.

Reeds in een volgend jaar werd de Kamerijksche vrede verbroken. Den 24^{en} December 1511 schrijft Floris van Egmond aan de Aartshertogin Margaretha, Landvoogdesse, dat de Hertog van Gelder een aanval op Naarden beoogde, weshalve de Regeering aldaar vermaand was op hare hoede te zijn, terwijl 60 voetknechten derwaarts gezonden waren tot versterking der wacht. De Hertog hield zich kort daarna op nabij Utrecht, en deed van daar een aanval op Amsterdam.

Een nieuw bestand bij wederzijdsche uitputting gaf wel eenige verademing, maar werd slechts door nieuwe aan-

---

1) Nijhoff, Gedenkwaardigheden, D. 6, 1^{e} Stuk. Zie verder over dit beleg Wagenaar, Amsterdam. Vooral v. d. Bergh, Gedenkstukken betr. de Nederl. Gesch., D. 11. Archief, Asch van Wijck, vervolg op Dodtt.

slagen en invallen gevolgd. De jaren tusschen 1515 en 1525 vooral, waren voor dezen omtrek noodlottig. Ook van de Gelderschen, Friezen en den zoogenaamden Zwarten Hoop, leed de westelijke streek van 't Gooi. De groote houten brug te Muiden werd verbrand. Er was geen vertier, „geheel geen passage," zoo klaagde men daar, en dit stadje, naast Vlaardingen zich noemende het oudste van Holland, achtte zich ook het armste, voornamelijk door de verwoestingen van dezen tijd. Te land heerschte de grootste onveiligheid, terwijl de Zuiderzee in plaats van door handel, vaart en vischvangst voordeel aan te brengen, een groot tooneel oplcverde van zeestrijd, zeerooverij en allerlei belemmeringen. In 't algemeen was de toestand hoogst treurig. Een legpenning, met afbeelding en opschrift, getuigt van den grooten nood en ellende, waardoor Holland en Brabant, van de Gelderschen gestroopt, geknaagd en uitgemergeld, een voorwerp van jammer en mededoogen geweest was [1]). Eene aanteekening, te Loenen in M.S. bewaard, houdt in: „Het Geldersch krijgsvolk plunderde alles; Lange Pier deed hier mede een strooptocht met zijn kale Friezen en Geldersche waaghalzen, en de Bourgondische soldaten, die het land zouden beschermen, beroofden het jammerlijk. „En in Gelderland? Daar, zeggen de Kronijkschrijvers, bleef op het platte land op de Veluwe" naauwlijks een huis staande. Geen kracht, geen eenheid bestond er in den wederstand. Bij eene geheel onvoldoende bezetting van 't Muiderslot, weigerde men nog de aangeboden hulp en versterking uit Amsterdam, of om van den last van het onderhoud vrij te zijn, of uit vrees voor beperking van eigen gezag, terwijl intusschen in dezen omtrek vele blijken van groote zwakheid bij de stedelijke Regeering in 't oog vallen.

Willem Turck, Heer van Nijenrode, die in 1528 zoo

1) Van Mieris, D. I, 401.

veel toebracht tot de verrassing van Utrecht, bevond zich het jaar te voren te Hilversum, en het is in dezen tijd geweest, dat hij, zoo als later van hem getuigd werd, Gooiland zoo te voet als te paard tegen de Gelderschen beschermde.

Het heeft hem echter niet mogen gelukken te verhinderen den laatsten grooten strooptocht van Hertog Karel, die met schandelijke oogluiking, toestemming zelfs, van de eigen Hooge Regeering der slachtoffers, plaats had. Terwijl de vredesonderhandelingen waren aangevangen, stond men, op zijn aandrang om geleden schade, zoo hij beweerde, te herstellen, den Hertog toe nog éénen rooftocht in 't Sticht en 't Gooiland te doen, zonder dat zulks als vijandelijkheid zou worden opgenomen. Den 5^{en} September 1528 rukte hij op met 2000 voetknechten en 300 ruiters. Zoest werd in brand gestoken, alleen om de verder gelegen plaatsen te doen zien, wat haar te wachten stond, en haar alzoo door schrik te dwingen om gemachtigden te zenden tot afkoop en verding. Een aantal Stichtsche dorpen en al de Gooische maakten daarvan gebruik. Het bedrag der brandschattingen, waarvoor als borgen gijzelaars werden medegevoerd, deelden wij mede in de Nalezing bladz. 222.

Die schattingen werden nog bekleed met de hatelijkste vormen; boven de hoofdsom nog 19 opcenten; nog een merkelijke post voor de kosten van het verding; nog een voor kostgeld der gijzelaars. Voor den molen te Hilversum moest 28 ponden bovendien worden betaald, en de eigenaar had moeten beloven aan elk der twee manschappen, die hem toegezonden waren, een fluweelen zak, bedragende aan geld 24 pond. Zoo fijn wist de ruwe Geldersman te rekenen. [1])

Huizen en Bussum waren begrepen onder deze schat-

---

1) Nijhoff, Gedenkwaardigheden.

ting, niet het zoo nabij gelegen Naarden. Deze stad schijnt den vijand te hebben durven afwachten, of hem terug te hebben doen deinzen.

Alleszins begrijpelijk is het wat Hortensius vermeldt, dat menig wapen en krijgstuig later uit Naardens grachten opgedolven werd. Tusschen 1480 en 1530 vooral, dus gedurende een halve eeuw, waren de krijgstochten, aan- en overvallen in Holland, Utrecht en Gelderland zoo menigvuldig, dat zij niet eens alle zijn te boek gesteld.

Gelukkig bracht de tweede Kamerijksche vrede, waarbij Mr. Andreas Jacobsz. van Naarden, waarschijnlijk broeder van Mr. Maarten, bij Hortensius genoemd, gemachtigde was, rust aan, nu niet voor korten tijd, maar voor goed.

De kort daarop gevolgde vereeniging van alle de Nederlandsche Gewesten onder hetzelfde vorstelijk huis, was ook in dat opzicht een onschatbare weldaad, dat hunne onderlinge oorlogen daardoor voor goed een einde namen. Een ander geluk was eerst voor later tijd en na bangen strijd bewaard. De ontheffing der heerschappij van een vreemd vorst, die tevens machtiger Staten beheerschte. De handelwijze van den in andere opzichten geprezen Keizer Maximiliaan met zijne onderdanen in Holland, ten aanzien van het beleg van Weesp, en zijne onderhandelingen met Hertog Karel, leveren de bewijzen der schroomelijke nadeelen van zulk eene vereeniging van gebied.

VII.

Toestand van Naarden, bloei en verval.

De opbouw der nieuwe stad, in den voorzomer van 1350 aangevangen, was ijverig voortgezet; in Mei 1354 was zij reeds omgraven en bevest. De verwoesting der oude stad had plaats bij verrassing en kortstondigen overval; veel bouwstoffen en goederen waren nog overgebleven, en de

geheele verplaatsing is waarschijnlijk toe te schrijven aan de toeneming der Zuiderzee, en de reeds vooruitspringende, op den duur onhoudbare ligging van het Oude-Naarden. Het rechtsgebied werd bepaald en werd in 1896 nog uitgebreid; vrijheid van tollen; het recht van de visscherij binnen hare vrijheid en grachten; de wicht en de mate binnen de poorte, en vernieuwing van den vischstapel of uitsluitende markt voor alle visch, tusschen Muiden en Kampen op te slaan, — dit alles getuigde van 's Graven zucht om de herrezen vest te bevoordeelen. Die gunstige gezindheid straalt ook door in de strekking en toon van andere Privilegiën. Te Weesp bijv. moesten sommige keuren elk jaar vernieuwd worden; te Naarden mocht de Regeering keuren maken tot 's Graven „wederseggen." „Soo wat Poorter men te Weesp aannam, dat een goet knaep was en onberuft, daer sou hij niet tegen seggen. Soo wat Poorter dat het recht ontving te Naarden, dat sou hem lief sijn" enz.

„Om het stedekijn te vorderen", schonk Hertog Albrecht van Beijeren in 1376, aan hetzelve het recht om twee vrije jaarmarkten en eene weekmarkt te houden. Dat het stedekijn aanwies, blijkt uit den grootschen aanleg der kerk, in 1380 ondernomen, waaraan wel 60 jaar is gewerkt. wel droeg de gifte van vergraven gronden en uitgedolven bovenveenen, nabij Loosdrecht, er toe bij, maar toch zou zij op zulk eene wijze niet zijn aangevangen, ten ware merkelijke bloei en moed voor de toekomst hadden bestaan.

De vermelding van Naarden in 1391 bij de steden, bevrijd van het stapelrecht te Dordrecht; de uitbreiding van grondgebied in 1396; het octrooi van 1403 tot het maken van een haven, het getal van 22 vaartuigen, door de stad geleverd tot den tocht van Hertog Albrecht naar Friesland in 1395, waarbij Amsterdam met 50, Enkhuizen met 26

---

1) Ook bij den zeeslag van Wieringen in 1427, waarbij de Hoekschen

schepen voorkomt [1]), getuigen van handel, nijverheid en aanzien, waarmede Naarden de vijftiende eeuw intrad.

In de eerste helft dezer eeuw werden, even als in 't laatst der vorige, slagen (gronden, die gemeen lagen) verdeeld, en was door de stad land uitgegeven. Een deel van het Hooge Veen „tot Korthoefwaart aen," werd door de stad verkocht. Daardoor kon een Wees- en Gasthuis gesticht worden en de schoone kerk voltooid.

Wolbereiding en handel bloeide reeds in de oude stad; de lakenweverij was een voornaam middel van bestaan, ook in de nieuwe. In den aanvang der 15e eeuw blijken reeds wardeyns en reglementen te hebben bestaan, tot voorstand van de draperie. Het belang, dat gesteld werd in vrijheid van den Katertol op den IJssel; de vermelding bij eene verrassing der stad door de Stichtschen, dat de voornaamste inwoners te Deventer ter markt waren; het verbieden van den invoer van wrakke wol uit die stad; de tolvrijheid te Amersfoort, bedongen voor doorvoer van wol, — dit alles getuigt van de belangrijkheid van dezen tak van nijverheid.

Eene uitvoerige keur van 1454, houdende allerlei verordeningen, geeft blijk van zoo veel gezetheid op orde, zindelijkheid, voorziening tegen brand, en bevat zooveel andere bepalingen van goede politie, als men niet kan verwachten, dan in steden van eenig merkelijk belang en bij meer dan gewone welvaart.

In 1459 was de toeloop en nederzetting van vreemden zoo aanmerkelijk, dat daartegen eenige bepalingen noodig werden geacht. „Daaglijks kwamen daar alrehande nee„ringderley en diverse vreemde personen woonen, één„loop [1]) en anderen, die den gerechte niet veel ontsien."

---

het onderspit delfden, waren schepen van Naarden, alwaar men altijd ijverig Kabeljaauwsch bleef.

1) *eenloopenden, ongehuwden.*

De kracht der Regeering werd derhalve versterkt, en het bekomen van het Poorterrecht bezwaard. Dat men er ijverig naar streefde om te behouden wat men had, blijkt uit den uitvoerigen Wardeynsbrief van 1487, waarbij voor het bewaren van den roem en de vermaardheid der „Naerdse breede-, witte-, groote-, graauwe-, grijze- en puyk-lakenen" gezorgd werd.

Dat men niet alleen behouden, maar aanwinnen wilde, bewijst de oprichting van brouwerijen, om bier te brouwen even goed als te Amersfoort, welk bier, heet het in een keur van het begin der volgende eeuw, „wij al te sa„men en een ygelijk van ons in 't bijsonder, gehouden „sullen wesen te drinken en in te leggen, en dat op de „peene van tien gouden Leeuwen."

Deze keur was gemaakt met overleg van alle ingezetenen, *armen* en *rijken*, en werd geconfirmeerd door den Graaf.

Uit hoofde van hare ligging, maar ook wegens hare handelsbelangen, werd de stad Naarden den 13en October 1479 gekozen tot de plaats, alwaar Amsterdam en de voornaamste Noord-Hollandsche steden met de Geldersche: Elburg en Hattem, ook namens Nijkerk, een verbond aangingen, [1]) zeer eigenaardig „eene oogluyking" genaamd, om, terwijl derzelver respective vorsten van Bourgondiën en van Gelder, goedvonden te oorlogen, elkander zoo veel mogelijk te ontzien en te sparen, zoodat handel en bedrijvigheid er zoo min mogelijk door leden.

---

1) Het in meer dan één opzicht merkwaardig stuk komt voor bij Schrassert, Harderwijk, D. II, bladz. 45—47, is overgenomen in de *Kronijk* van 't Hist. Genootschap te Utrecht, 1854, bladz. 400, naar eene mededeeling uit het archief van eerstgemelde stad; doch nog eens in de *Kronijk* van 1861, naar eene gebrekkige kopij, onder dagteekening van 13 Oct. 1529. Het oorspronkelijk stuk heeft, niet zeer duidelijk, voor het jaartal alleen *negen en zeventig*, daar heeft de afschrijver voor gelezen *negen en twintig*, en toen voorgesteld 15 in plaats van 1479.

De laatste helft dezer eeuw was anders, in vergelijking der eerste vooral, rampspoedig. In 1468 verzocht de stad gratie voor een gedeelte van de tienjarige bede, waarin zij aangeslagen was voor 400 schilden jaarlijks, alle de dorpen van Gooiland te zamen voor 103. In het advies, deswegens uitgebracht door de heeren van de rekeningen, wordt gewaagd van eenen tijdelijken droevigen toestand. Het bericht was gunstig: „attendu le douloureux et piteux „meschief desdis de Nairden" [1]).

De plundering ten jare 1481 door die van Amersfoort en Utrecht; de brand, die het grootste gedeelte der stad vernielde in 1486, en de „irreparabele verliezen," zoo als zij genoemd worden, in 1491 door den oorlog geleden, die haar buiten staat stelden langer alleen de wallen en vesten te onderhouden, deden haar eene volgende eeuw in benarde omstandigheden tegengaan.

De geleden verliezen werden echter tebovengekomen. Het gewagen van Dobbelscholen, van der stede Danscamer, het beperken der giften bij het kinderheffen, het voor dien tijd keurig en kostbaar schilderwerk in de kerk [2]), dit een en ander doet denken aan eene betrekkelijke weelde; het bestaan van twee Schutterijen, aan een eenigzins belangrijk cijfer van bevolking. De inrichting van een leprozenhuis buiten de stad, de overeenkomst met Amersfoort over de tollen, vernieuwde keuren op de brouwerijen, op de draperie,

---

1) Extract uit het Archief te Rijssel, Ch. des Comptes, Portefeuille St. 682.

2) Eene aaneengeschakelde reeks van paneelen met schilderijen, in ons vaderland zeldzaam van dien aard, daar buiten volstrekt niet bekend, bevindt zich tegen het houten gewelf van het schip en het koor dezer kerk. De figuren zijn in kolossale grootte met waterverw in kleuren en breed geschilderd. Er is beproefd eene uitgave van dezelve te geven naar teekeningen van den heer J. A. de Rijk, doch die proef is, bij gebrek aan genoegzame inteekening, mislukt.

ofschoon soms „cranc van neering", nog de principaalste „onderhouderesse der stad," de eerste aanvrage en ontginning van woesten grond, 29 morgen tusschen de Turfpoort en het Galgenveld in 1521, door nog andere ontginning gevolgd, en het octrooi voor de „aanwas en de bedijking van gronden uit de zee, zijn bewijzen van leven, vooruitgang en minstens van tijdelijken bloei. De stad was toen de dorpen nog ver vooruit in nijverheid en ondernemingszucht. De laatsten verbonden zich zelfs onderling tegen haar, om alle nieuwigheden „in 't geestelijk en „wereldlijk" tegen te gaan.

Intusschen schijnt weder op de helft dezer eeuw een begin van verval zich te openbaren, blijkende uit de klachte van verhuizing naar elders, waardoor bij toeneming de stad een duifhuis (ledige duiventil) stond te worden, van toenemende ambachten en bedrijven op het platte land, en uit een aanzoek om gratie in zake van belastingen. Die teruggang werd niet meer als vroeger door eendrachtige zamenwerking der burgerij tegengegaan of afgebroken: er was groote verdeeldheid, die nog treuriger gevolgen had, en Naardens grootste ramp langzaam, maar zeker voorbereidde.

De volgende cijfers geven overigens eenigen maatstaf van het vermogen en den meer of min voordeeligen toestand van Naarden, in betrekking tot omliggende plaatsen, gedurende deze eeuw.

1. Omstreeks 1500 waren in Naarden bekend 119 personen als eigenaars van tiendplichtig land; te Laren 83; te Hilversum 149; te Huizen, Oud-Bussum daaronder begrepen, 150; te Nieuw-Bussum 21; te Blaricum 63.
2. In 1515 was het getal haardsteden, ter zake van belasting in Holland opgenomen en aangeslagen, te Weesp 205, te Muiden 100, te Naarden 500.
3. In een omslag ten jare 1533 van 60.000 ponden van

40 grooten Vlaamsch, was de aanslag van Naarden 350 £.

Weesp met Weesperkarspel . . . . . 176 £.

Muiden . . . . . 74 £.

Muiderberg . . . . . 25 £.

De 5 Gooische dorpen te zamen . . . . 320 £.

4. De Impost op de bieren bedroeg in 1555 te Weesp *f* 158, te Muiden *f* 115, te Naarden *f* 395.

Van het aankoopen en bezit van vele perceelen land door enkele bijzondere personen, waarvan Hortensius gewaagt, vind ik een bewijs in 1563, als wanneer Mr. Jan Deyn voorkomt als eigenaar van 119 acres [1]) land onder of bij Naarden.

VIII.

Het geslacht Nijenrode.

De betrekkingen van dit geslacht tot Gooiland zijn ontstaan uit het Erfmaarschalks-ambt over Nardinclant, aan hetzelve door de Abdisse van Elten in dienstmansleen opgedragen, tevens met de tiende, oude en nieuwe.

De berekening dezer tiende bij koppen coorn, rogge of gerst, naarmate van de oppervlakte gronds, die bebouwd werd, heeft haar doen bekend worden onder den naam van koptiende [2]).

De *Kronijk* van dit Genootschap, VIII jaargang, blz. 253 en volgende, bevat een vrij uitvoerig bericht over dit leen en deze tiende, van den Heer W. J. C. van Hasselt, die van elke gelegenheid tot geschiedkundige nasporingen

---

1) Misschien ackeren.

2) Zie verder over de Tiende, Tegenw. Staat, Dl. VII, blz. 86. Het Regt in Nederland, Dl. IV, blz. 33 en volgende; en Verslag over de gebruikregten in Gooiland, blz. 13.

ijverig gebruik maakte. Ter aangehaalde plaats wordt het vermoeden geopperd, dat het bedoelde leen reeds vroeger dan de eerst bekende vermelding in 1403, door het geslacht van Nijenrode is bezeten geweest. Destijds ontving Otto van Nijenrode, *niet* een nieuw, maar „*zijn* leen." De verlij-brief van 1444 gewaagt ook van de *voorvaderen van Johan, die het reeds hadden.* In een advies over de tiende van 1590 komt voor, dat zulks waarschijnlijk reeds het geval was voor den afstand van Nardinglant aan Graaf Floris in 1280, wanneer het onder de gereserveerde leenen zou hebben behoord, „zelfs apparentelijk voor het Concilium „Lateranense, geweest zijnde in den jare 1179 of — zoo „als anderen willen — 1215," voor welk laatste vermoeden echter geen grond opgegeven wordt.

De belangrijke Proeve eener Geschiedenis van het geslacht Nijenrode, door Jonkheer J. J. de Geer, is in de *Berigten*, IVe Deel, 1^e^ Stuk, en Ve Deel, 1^e^ Stuk, opgenomen.

Bij de zorg, besteed om uit oorspronkelijke stukken alles te verzamelen wat dit vermaard geslacht betreft, kan de mededeeling van hetgeen deswegen voorkomt in de stukken, Gooiland, deszelfs omtrek en de Tiende aangaande, niet overtollig geacht worden. Het bezit van het Archief, zoo ver het de Tiende betreft, stelde mij daartoe vooral in staat. De met een kruisje gemerkte stukken zijn — zoo ver mij gebleken is — in de *Kronijk* en *Berigten* van het Genootschap aangehaald of medegedeeld; van nog enkele andere betrekkingen tusschen de Heeren van Nijenrode en Gooiland wordt daarin melding gemaakt, die niet hier zijn herhaald, omdat daarvan in de Archieven dezerzijds niet blijkt.

1331. Splinter van Nijenrode neemt van 't Kapittel van St. Pieter in pacht 't gerecht en de tiende van Maarssen. M.S. beschrijving van stukken uit het Archief van 't Kapittel van St. Jan.

1347. Ghisebrecht van Nijenrode pacht van 't Kapittel al de tienden en thinsen onder Breukeleveen. Als voren.

1 Febr. 1362. Gijsbrecht van Nijenrode getuige bij een gift aan Warnar van Drakenburch. Van Mieris, III, 137.

St. Ant.-dag 1364. „Ghisbert van Nienrode, Ridder, die poerte van Naerden en die Gemeente van Golant" maken een boschbrief van 't Gooische Bosch. Simp. kopij.

18 Dec. 1381. Sententie tusschen het Kapittel van St. Jan en Gijselbrecht van Nijenrode, over de tiende van Breukelen. Als 1331.

1384. Gijsbrecht van Nyenrode sluit eene overeenkomst met Wouter van Mynden. Van Spaen, p. 179.

Sondaeghs na Cantate, *1403. Otto van Nijenrode, Ridder, beleend met het Maarschalkambt en de tiende [1]). Oude simpele kopij van de aanteekening in 't leenregister.

St. Wildebrordsdag 1421. Jan van Nijenrode en Splinter van Nijenrode, als baljuwen, maken met die van Naerden en Goylant een boschbrief. Simp. kopij.

*1421. Jan van Nijenrode, als baljuw, door Hertog Jan van Beijeren gelast de pacht te voldoen aan de Abdisse van Elten. M.S. korte beschrijving der abdij van Elten.

10 Maart 1423. Otto en Jan van Nijenrode erkennen, als houders der tiende in Goylant, de uitkeering aan den Persoon van Naarden. Naarder Privilegieboek.

1425. Jan van Nijenrode en Wouter van Minden niet te schouwen in den watergang van ter Aa. Dodt, II, 211.

2 Januarij *1427. Splinter van Nijenrode, „Baillu van Goylant", maakt een banscheiding tusschen Hilversum en Laren. Te Hilversum in originali.

24 Mei 1437. Johan van Nijenrode maakt een boschbrief met die van Naarden en Gooiland. Die met hem bekeuren mochten, waren: Splinter van Nijenrode, zijn

---

1) In de auth. kopij staat *Nederlande*, in de aanhaling Necrologium etc. van Elten, p. 165, *Neerderlande*.

broeder, en diens twee zonen Gijsbert en Johan. Auth. kopij.

Des Vridaghes Post nat. Mariae 1438. Johan van Nywenroede ontvangt het Maerschalken en Dienstmanleen. Necrologium van Elten pag. 165; niet bekend in 't Archief van de koptiende, evenmin als de verheffing van 1419. Berigten IV, pag. 91.

Vrijdag na St. Vitendag *1444. Verlijbrief voor Johan van Nienrode van 't Maarschalkambt met de „alinge tiende van Goeylant, als hij en sijn voorvaderen hebben gehad." Auth. kopij. Medegedeeld *Kronijk* 1852, bladz. 225. Het opengelaten woord is Karpe, lees Kerpen: Lucia van Kerpen. Necrologium enz. van Elten, blz. 63 en 105.

Saturdagh na St. Maegdendagh 1455. Verlijbrief als de vorige voor Gisbert van Nienrode. Auth. kopij.

10 Maart 1457. Gijsbrecht van Nienrode, overdracht van veen aan de kerk van Naarden. Priv. Stad en Lande.

1460. Jan van Nijenrode draagt aan 't Kapittel en de landgenooten van Breukeleveen land over. Als 1331.

6 November 1461. Johan van Nijenrode en de landgenooten van Breukeleveen: overeenkomst over een staart veens. Als boven.

4 Februarij 1468. De Hoemans van het Gilde van St. Servaas te Naarden beloven gehoorzaamheid aan de baljuwen Gijsbrecht en Jan van Nijenrode. Oorspr.

1471. Johan van Nijenrode, Baljuw, gehoord te Naarden op de verschillen over de limieten. Verbaal, afschr.

8 November 1473. Johan van Nyenrode, het Kapittel van St. Jan, en geerfden van Breukeleveen: overeenkomst over zekere landen langs de Hollandsche raay. Als 1331.

24 Januarij *1474. Gijsbrecht van Nijenrode en Aleonora van Borselen aangenomen als fondateuren van het kloos-ter van Oud-Naarden. Stukken betreffende 't klooster.

1477. Dirk, Bastert van Nijenrode, schijnt voorloopig belast met de bewaring van het slot te Muiden.

10 December 1477. Transport van 25 morgen land te

„Brokelen, aan de wed. van Nijenrode van Borsselen, „voor schout, bueren en lantgenoten." Simpele kopij.

29 Mei 1478. Gifte onder de levenden door Aleonora van Borsselen, wed. van Nijenrode, van voors. 25 morgen aan den Prior en 't klooster van Oud-Naarden, tegen het doen van zielmissen voor haar overleden man en haar zelve en uitdeeling van brood aan de armen. Simpele kopij.

18 Julij 1479. Afstand in leen door Gerrit van Rijn, als „momber en gemachtigde van sijn neef en swager Jan van Nijenrode", aan het klooster te Oud-Naarden, van de helft van de „liere en soute veenen" in Holland, te verheergewaden met een paar witte handschoenen. Simp. kopij.

8 Maart 1480. Gifte van Aleonora van Borsselen, „Vrouwe van Zulen en van Sinte Mtijnsdijck, nae dat haer lieve huysheer Ghijsbrecht van Nyenrode over drie jaeren zoe haestelick en onversienlijck een wandell deser weerelt heeft gedaen, om sijne siele te baete te komen", enz. Auth. kopij.

Zelfde datum. Van dezelfde: verzoek om confirmatie dezer gifte aan den Bisschop van Utrecht. Simp. kopij.

21 Mei 1483. Jan van Nijenrode staat af in erfleen aan den Prior en „'t convent van Oude-Neerden, ghelegen in Goylant", de helft van de helft van de Liere en Soute Veenen „in allen maneyren als Jan Ruychrock van Werve van mijn vader, Jan van Nijenrode saligher gedachten., ghecoft hadde, en van Ghijsbert van Nijenrode, mijn oom, ontfanghen hadde, daer nu die andere halfscheydinghe mij toebehoert, en joffer Jan van Montfoirde, mijns vaders wijf, was in lijftochten dat ghebruyckende." Simpele kopij.

Ersten diensdagh na Paeschen, 1484. Verlij-brief Johan van Nijenrode, met het Maarschalkambt als boven. Authentique kopij.

27 Mei 1485. Maximiliaan en Philips bekrachtigen den afstand in leen, gedaan door Jan van Nijenrode aan den Prior en 't Convente van Oud-Naarden, van de helft in de

helft of een vierde van 't geheel van de Lier- en Soute Veenen. Simpele kopij.

6 Junij 1485. Aleonora van Borsselen, Vrouwe van Nijenrode, gestorven, te Oud-Naarden begraven. Memorie Oud-Naarden.

*1500. Leenbrief van de koptiende door de Abdisse Elssa aan Gijsbert van Zuilen, voor „joeffer Joesten van Nijenrode, na doode Johans van Nijenrode." Authent. kopij.

1 November 1500. Verband voor 't recht van „de Wynt" voor den Molen te Hilversum, ten behoeve van Nijenrode. Simpele kopij.

13 Februarij 1514. Boschbrief door Willem Turck van Nijenrode „die stede van Naerden en gemeene waren van de dorpen van Goylant, namentlick Laren, Blaricum en Huysen." Kopij, te Hilversum, met aanteekening dat de brief niet van waarde is, als niet eendrachtelijk aangenomen.

1514. W. Torck, begin van verschil over die tienden van de aangemaakte landen. Rechtsgeleerd advies van Mr. C^{s} Oem, Advokaat te Utrecht, van 1590.

Dingsdag post Transformationem Domini, *1520. Willem Torck beleend met het Maarschalkambt, etc. Ook ten behoeve van zijn „huysvrouw en twy kinderen." Oorspronkelijk.

16 Maart 1527. Eigenhandige brief van Willem Torck over den houw van 't bosch. Oorspronkelijk.

29 Julij 1529. Ghijsbert van Nijenrode doet informatie naar de Thinsen van Eemnes. Register over de limieten van Gooiland.

1531—1533. Verklaringen van een aantal Gooijers over de rechten van de Heeren van Nijenrode, ten aanzien van de jacht en vooral van het bosch. Sommigen hadden den ouden blinden Jan van Nijenrode zelf „de wete gedaen van den houw." Meerendeels oorspr., of authent. kopij.

1532. Uitspraak van de dinglieden in een verschil tus-

schen W. Turck van Nijenrode en Gijsbert Sas c. s. over de erfpacht van den molen te Hilversum. Kopij.

4 September 1532. Vonnis te Laren van Schepenen, waarbij een stuk land aan W. Turck wordt toegewezen, op verklaring van wijnkoopsluiden en van de waardin. Auth. kopij.

Zonder datum. Aan Joncker Willem Turck, brief van Cornelis van Hoorn, Prior te Oud-Naarden, tot het houden eener bijeenkomst. Oorspronkelijk.

6 Augustus 1536. Elysabeth, dochter van Willem Turck en juff. Josina van Nienrode, heeft tijdelijk na den dood van haar man, Bernaert van Bongaert, hulde gedaan aan de Abdisse van Elten, en is met de tiende beleend. Oorspr.

20 Sept. 1538. Testament van Josina van Nijenrode, waarbij zij de tienden van Gooiland in lijftocht vermaakt aan haar man, Willem Turck. Oorspronkelijk.

Omstreeks 1540. Willem Turck, heer tot Nijenrode. Request aan de Heeren „van de Rekeninge ter camere van Hollant, over den wyntval in 't Bosch. Simp. kopij.

1541. Bernard van den Bongart, als momber van Elisabeth van Nienrode, beleend met het Maarschalkambt.

Dingsdag na Palmzondag 1548. Aan Jonkvrouwe Elysabeth Turck van Nijenrode, over den houw in 't bosch, van Schout, Burgemeester en Raeden van Naerden. Oorspronkelijk.

1552. E. Torck, Vrouwe van Nijenrode, aan Burg. van Naerden, over 't bosch. Simpele kopij.

1552. Dezelve aan W. van Matenes, „Bailluw van Goylant", over als voren. Simpele kopij. Beide geschreven uit Hilversum.

1552. Processtukken over 't Bosch, tusschen dezelve en den Procureur-Generaal.

Omstreeks 1558. Request van Elisabeth Turcks, wed. Ghijsbrecht van Coverden, aan de Staten van Holland, over den tienden penning van de koptiende. Simp. kopij.

13 Sept. 1561. Protest namens dezelve tegen den 10en penning. Oorspronkelijk.

12 Aug. 1563. Jonkvr. Elisabeth van Nienrode compareert met haar twee zonen Jonkers Frans en Jan Turck „en haer. swager Philips, Heer van Spaengen, voor Mr. Christiaen de Haerd, daertoe gecommitteerd," te Naarden over 't bosch. Simpele kopij.

25 Maart 1565. Aan Jonkvrouw E. van Nijenrode, brief van Burgem. van Naarden, over 't bosch. Oorspr.

17 Sept. 1565. Aan Elisabeth Torck, Vrouwe tot Nienrode, brief van Buermeesteren van Laeren, Blaricum, Huysen en Hilversum, over 't bosch. Oorspronkelijk.

5 Maart 1566. Accoord tusschen de Vrouwe van Nijenrode, geassisteerd door Mr. Jan Deyn en voorn. Buermeesters, over 't bosch. Simpele kopij.

29 Maart 1566. Aan Elisabeth van Nijenrode, uit Laren van de Buermeesters der vier dorpen, over 't bosch. Oorspronkelijk.

23 Sept. 1566. Aan dezelve van Johan Deyn, om 't proces van 't Bosch te vervoorderen. Oorspronkelijk.

IX.

NAARDENS ONDERGANG.

Daar doet zich Naarden op, doorverft in burgerbloedt;
Wie door zijn daden leeft, deez' stad leeft door haar sterven:
De faam is schriklijk die men door zijn ramp moet erven.

J. VOS, *Gedichten.*

„Naarden bleef lang getrouw aan eed en plicht" (Hortensius, pag. 85). „Er was," zegt Hooft, „nu niets in Holland, dat voor den landvoogd hield dan Amsterdam, Rotterdam, Delft, Woerden, Schoonhoven, Naarden, Muiden en Weesp." Maar in Naarden was groote verdeeldheid; de meerderheid der ingezetenen was voor de

nieuwe richting; de Regering en de aanzienlijken waren behoudend, en hadden op den 2en Februarij 1572, bij de jaarlijksche verkiezing, de tegenpartij weten uit te sluiten, hetgeen zij zich later beklaagde.

Deze verdeeldheid en het ontbreken van een krachtig hoofd onder de volkspartij waren oorzaak van die halve maatregelen, van dat loszinnig volhouden, van die uittartende houding bij zooveel zwakheid en verzuim, en van die te late onderwerping, welke medewerkten tot eene rampspoedige en roemlooze uitkomst.

De meeste berichten omtrent de bemachtiging en verwoesting van Naarden vermelden weinig van hetgeen reeds vooraf was gegaan aan het binnenlaten der Prinsgezinde bende uit Amersfoort, en zijn min naauwkeurig in de mededeeling der opvolgende omstandigheden. Het handschrift van Hortensius vult hieromtrent veel aan, waarop wel de aandacht mag gevestigd worden, om onpartijdig te oordeelen over het besluit tot zulk eene verschrikkelijke straf- en wraakoefening, als Naarden onderging, en die, verbonden aan woordbreuk en verschalking, een aanzien heeft verkregen, zoo hatelijk, dat men geneigd is alle aanleiding tot eene strenge behandeling over het hoofd te zien of te vergoelijken.

Dat er bij de ingezetenen groote overhelling bestond tot de nieuwe leer en tot ontevredenheid tegen het algemeen en stedelijk bestuur, blijkt al vroeg, in 1572, uit de zucht der Stadsregering om bezetting in te nemen: iets hetwelk anders den Magistraten evenzeer als den burgers tegenstond.

De tiende penning, waarvan de heffing door den Burgemeester werd voorgestaan, wierp ook hier olie in 't vuur.

De gekozen wachtmeesters, uit de invloedrijksten waarschijnlijk van de burgerij, konden haar niet meer bevredigen; verzwakten slechts het gezag van den Raad, en brachten een deel daarvan over in de handen zijner tegenstanders.

Hoe door den overgang der Geldersche Steden, en door 't geen er in Waterland en op de Zuiderzee voorviel, de moed der volkspartij aanwakkerde, is niets te gissen. Daardoor werd zij aangevuurd tot overmoed, en de eerste openbare minkenning van het gezag des Stadhouders, toen hij, met eenige overdekte wagens bij de Stad gekomen, de poorten zag sluiten en buitenom moest rijden: — „zij trof hem diep in 't hart" [1]), schoon op latere verontschuldiging deze daad vergeven schoon, en eene soort van onzijdige stelling werd toegestaan, waarbij het krijgsvolk van geen der beide partijen zou toegelaten worden. Bossu, de handen elders vol hebbende, nam hiermede voorshands en tot nadere gelegenheid genoegen.

Er was toen ook, tot Pinksteren, zooveel verdraagzaamheid binnen de stad, dat de Kanunniken van Oud-Munster, en dus van buiten, derwaarts de vrijk namen, en van de plundering der vrijbuiters op de Zuiderzee, die gedurig aan land kwamen, bevrijd te worden.

Intusschen ontkiemde een plan om de Geuzen in de stad te helpen, terwijl de Raad, hiervan verwittigd, op Koninklijke bezetting aandrong. Toen nu zestig musketiers uit Utrecht zich opdeden [2]), slechts tot doortocht, zoo zij voorgaven, en de Burgemeester voor hen de poort wilde openen, wantrouwden en verhinderden de volksleiders zulks. Hierover gedreigd met gevangenneming, werden zij door de ingezetenen van hunne partij verdedigd, met gewelddadig verzet tegen Baljuw en Schout, die tegen hen den dood eischten, wegens gewapend verzet tegen Koninklijke bezetting.

Deze herhaalde grieven, die van de Spaansche zijde de Stad nu reeds als weêrspannig moesten doen voorkomen, worden bij Hortensius, niet bij andere Nederlandsche schrijvers of berichten vermeld; doch konden niet anders

---

1) Pag. 87. 2) Pag. 91.

dan het oordeel over den lateren wederstand, als duurzaam en verhard, ten uiterste bezwaren.

Nu werd Amersfoort door de Geuzen bezet, onder den overste Zacharias van Gliessenberch; het uitzicht op een aanval van daar, en de toegenomen onrust van binnen, deden den Raad op nieuw hulp zoeken bij den Stadhouder; de gemeente, ten minste de groote hoop, was er tegen; noch het aanbod om haar van inkwartiering vrij te houden, noch de raad van een invloedrijk man van Hilversum, noch brief op brief van den Baljuw, om op deze wijze van het misdrevene kwijtschelding te bekomen, mochten baten: een en ander werd zelfs met hoon en mishandeling beantwoord.

De Burgemeester en Schout ontvluchtten (13 Aug.) de stad, waar hun gezag geheel verlamd was, en zullen te Utrecht niet dan hoogst ongunstige berichten hebben overgebracht van het gepleegde geweld.

De Graaf van Bossu beschikte vier vendelen voetvolk, om gedeeltelijk door Naarden te trekken, gedeeltelijk aldaar garnizoen te houden [1]); hij gaf den Raad bericht, dat zij op den 20^{en} Augustus zouden aankomen, trok met hen 's morgens te acht uren uit Utrecht, doch om de verspieders te ontgaan en de tegenpartij te verrassen, had hij een merkelijken omweg genomen. Toch was zijn tocht uitgelekt, en „na den noen" kwamen reeds, op tien wagens, acht en veertig Walsche soldaten van Amersfoort, door een daartoe uitgezonden Bussummer geleid, voor de stad [2]).

---

1) Volgens Hooft, slechts 3 vendelen, die alleen omtrekken en zich aan de poort ververschen zouden, om ze onder dien schijn binnen te smokkelen, naar het loos beleid van Van Loo. Ned. Hist., 7. boek, p. 240.

2) Bor, pag. 381, spreekt van 60 Walsen; doch Gijsius, hier naauwkeuriger, noemt de compagnie, waartoe die 48 man behoorden, die van Kapitein Herry S. Mary.

Bossu met zijne vendelen was reeds in 't gesicht. Tegen den zin der Regering liet het volk den Geuzen hulptroep binnen en sloot de poorten voor den Graaf, op wiens volk „van de wallen geschoten en tot den avond toe geschermutseerd werd."

Langs den rand van het Naardermeer, „een hoek daarvan doorlobberende" [1]), in den avond gewis een gevaarlijke tocht, bereikt hij Muiden, „brandende van woede." Een half uur vertraging besliste aanvankelijk het lot van Naarden.

De Regering werd veranderd. Wat er gedaan werd om zich eenigzins te weêr te stellen en verder hulp te bekomen; hoe er werd huisgehouden, ook in den omtrek, wordt door Hortensius verhaald. Dit kon niet anders dan bij de Spaanschgezinden voedsel geven aan den haat tegen des Prinsen aanhang te Naarden, en de bevolking der omliggende plaatsen tegen dezen opzetten; het maakt eenigzins begrijpelijk het anders onverklaarbaar wangedrag der naburen van de ongelukkige stad, na hare ramp ondervonden. De Geuzen in 't algemeen moesten misgelden wat enkele roervinken, wat een hoop opgeraapt volk, onder hoofden als Cruysbergen en Kapitein Luis misdreven.

Dadelijk nadat Amersfoort verlaten werd door het volk van Zacharias, die het Spaansche leger van uit Zutphen niet afwachtte, op den 21ᵉⁿ November, was Bossu eerstgemelde stad reeds binnengerukt. Hij stelde er zijne eer in, voor de komst van Don Fredrik zooveel te herwinnen van de afgevallen steden, als mogelijk was [2]). Daaruit verklaart zich, dat door hem nog den 19ᵉⁿ November honderd ruiters werden afgezonden, om Naarden op te eischen [3]).

---

1) Hooft, pag. 240.

2) Bor, pag. 416.

3) Bij Bor den 22.; doch daar zij uit Utrecht kwamen, waar Bossu

Ook hunne afwijzing door de bezetting vermeldt onze schrijver, maar niet de ongelukkige omstandigheid van het schot met een halve slang, gelost op den trompetter, of staande de onderhandeling, hetwelk, zegt Hooft, „de verbittering aenquickte."

Niettegenstaande de nietige verdedigingsmiddelen en het meer dreigend gevaar, werd geen tijd van beraad genomen bij deze laatste opeisching. Een jong, overmoedig vendrig deed de zaak af: zoo werd er gespeeld met het lot en leven der ingezetenen, en geen vernieuwde aandrang tot verdrag of onderwerping door den Baljuw, den Oud-Burgemeester of anderen mocht baten.

De stad, reeds lang in kwaden reuk van ketterij en oproer, moest nu wel aan de Spaansche legerhoofden voorkomen als roekeloos weêrspannig, en bood als 't ware zelve de gelegenheid aan, om ook in Holland een geducht afschrikkend voorbeeld te stellen. De aandrang van Amsterdam om Naarden spoedig onder 's Konings macht te brengen, werkte daartoe krachtig mede, en reeds te Zutphen werd, zoo 't schijnt, de last ontvangen, die binnen weinige dagen met de uiterste gestrengheid stond te worden volvoerd.

Van evengemelde, deerlijk geteisterde stad, in het laatst van November, opgerukt, kwam het Spaansche leger, onder Don Fredrik, weldra te Amersfoort aan. De laatste waarschuwing van daar werd door een bode, in den nacht voor 30 November te Naarden gebracht. Nu sloeg de schrik om 't hart, en had de vruchtelooze afvaardiging naar Don Fredrik plaats. In denzelfden nacht nog werden door den Raad, bij meerderheid van stemmen, daartoe gekozen de Burgemeester Maarten Lourens en de Schepen Gerrit Pieterse Aerts; de laatste was, bij het aanvragen om

---

destijds niet meer was, is de datum van 19, — in 't Naarder Privilegie-boekje aangegeven, — de waarschijnlijkste.

kruid uit Noord-Holland, reeds met levensgevaar uit het ijs gered, en zijn gedrag als afgevaardigde kenmerkt hem als een man, die zijn leven veil had in de volbrenging van zijn plicht.

Maar de Regering mocht besluiten, zij miste het noodige gezag om zich te doen gehoorzamen, en was zelve nog weifelend. Het beraamde vertrek der bezetting werd door een verblinden hoop burgers, zelfs door den Raad, verhinderd.

Don Fredrik, van strenge bevelen voorzien, heeft ongetwijfeld, zoo niet vroeger, dán te Amersfoort, van Bossu vernomen, hoe de opeisching van Naarden, weinige dagen te voren beantwoord was, en hoe de weigering van een schot, op den parlementair gelost, vergezeld ging! Dit bericht, in zijne stemming, is hem welkom, en hij wil geen afgezondenen te woord staan. Men was van de afgevallen steden aan den IJssel, van Amersfoort, niet tot hem gekomen om te onderhandelen, terwijl men nog Prinselijke bezetting inhield, maar had deze eerst verwijderd, en kwam, met de sleutels der poorten, genade verzoeken; anders handelde Naarden, anders zou het behandeld worden; — wat men wilde, een verschrikkelijk voorbeeld stellen, daartoe scheen zich de ongelukkige stad aan te bieden.

Bij het naderen des legers, des middags omtrent twaalf uren, werd de stad rondom bezet en voorts schutgevaarte gehouden, uit de stad het meest. Nog den vorigen avond had, tot een sein voor de Waterlanders, het licht van den toren gebrand; thans zwaaide men met het vaandel van de wallen, en in denzelfden avond, toen, omstreeks zeven uren, Gerrit Aerts met moeite gehoor had verkregen te Bussum, om genade af te smeeken, trok het garnizoen, hetwelk hij zeide dat de stad verlaten had, met slaande trom en vliegende vaandels, als ware er een triomf behaald, de wallen rond. Wat kon Bossu rekenen op betuigingen, zoo door daden weêrsproken? Dat ontstemde

hem; Aerts werd teruggezonden met bescheid om 's anderen daags 's morgens met meer afgezanten terug te komen. Dit was het bedrijf van Bossu alleen, maar daarna, in denzelfden avond, werd hoogstwaarschijnlijk de Krijgsraad gehouden, op bladzijde 175 bedoeld, waarin de Graaf, volgens zijne betuiging, nog tot zachtheid helde, maar de Spaansche legerhoofden, vooral Don Fredrik, aan den ontvangen last tot spoedige en strenge handeling getrouw, de onverwijlde bestorming der stad en de bloedige wraak op allen daarbinnen, doordreven en in de bijzonderheden bepaalden.

Dat die wraakoefening was besloten, en er een bepaalde toeleg bestond om hier niet éénen ingezetene of bezetteling te sparen of te laten ontkomen, blijkt, behalve uit alle bekende beschikkingen en den brief van Alva aan Philips, ook uit de bijzonderheden door Lambert Lustigh in zijne MS. aanteekeningen medegedeeld.

Niet alleen waren de poorten bezet door de Spanjaarden, maar op de omgelegen dorpen was ruiterij gezonden, met den last, om, wanneer men den rook uit de stad zag opgaan, derwaarts op te rukken, en hen, die het nog uit de stad ontkomen mochten, op te vangen en te dooden. Lustigh's overgrootvader, te Huizen, geprest om den naasten weg te wijzen, had de tegenwoordigheid van geest, toen hij terugging, een bewijs te vragen, dat hij als gids had gediend. Hij verkreeg een „scherp hairen Spaansch veldteeken," en had er met nog veel moeite zijn leven aan te danken, daar volgende ruiters zonder genade neêrvelden, wat van Naarden kwam. Een jongeling was nog zoo gelukkig geweest het dorp Huizen te bereiken; ademloos kwam hij het eerste huis binnen, roepende tot de vrouw: moeder, moeder, berg mij! — twee achtergebleven ruiters zaten bij 't vuur, bemerkten het en staken hem in koelen bloede dood.

Vroeg in den morgen van 1 December waren dan alle

maatregelen genomen; de geest van den opperveldheer had zich medegedeeld aan alle onderhoorigen. Aan het hoofd van manschappen, hunkerend naar buit en bloed, trekt elk bevelhebber naar den hem aangewezen post; een bende boogschutters naar de eene, Don Fredrik zelf naar eene andere, en Romero naar de Turfpoort, om het doodvonnis, over Naardens ingezetenen uitgesproken, te volvoeren.

Daar komt den laatstgenoemde halverwege [1]) de bezending te gemoet. Het was Romero, ofschoon hij er op voorbereid kan zijn geweest, waarschijnlijk eene verdrietige teleurstelling. Hij had, na korten strijd, de eer eener welgelukte bestorming verwacht [2]), en zou hij zich nu laten ophouden, hier, zoo nabij, onder het geschut der wallen; dat duldde zijn beleid noch zijn eer, noch de stellige last, dien hij ontving; neen, de oproerlingen moesten gestraft, het ketternest moest uitgeroeid worden. Heeft hij, volgens Hooft, gezegd, „dat de zaak, met alles wat er aan kleefde, aan hem was overgelaten," dan heeft hij waarheid kunnen spreken; maar toch in den dubbelzinnigen geest, die noch sterker en onheilspellender doorstraalt in zijne volgende woorden: „aan de poort zult gij vernemen, hoe ik over genade denk [3])", die hij noch eens, op bitsen toon, aan den Luitenant Pater herhaalt. Op vernieuwden aandrang is Romero met houding en uitdrukkingen verlegen: zij waren niet heel duidelijk, zegt Hortensius. Zal hij die mannen verjagen, zal hij zeggen:

---

1) Cort Hist. Verhael, bij Gijzius, onderscheiden van het zeer „Cort Verhael, in de Naarder Notulen," maar waarschijnlijk van dezelfde hand.

2) De gezindheid der bezetting (ongeveer 150 man) was bekend, ook welk soort van volk het was, en welke verwarring in de stad bestond. Het blijkt later, dat er ladders voorhanden waren, om de wallen te beklimmen.

3) De Spaansche genade werd later spreekwoordelijk gebezigd: wanneer zij van dezen kant werd ingeroepen, herinnerde men aan de genade van Zutphen, Naarden en Haarlem.

geen genade meer, en zoo tot den wanhopigsten tegenstand uitlokken? Hij kan meester worden van de stad, zonder dat het hem een man kost .... en het lot van die kettersche zendelingen, van de stad? Het is eens bepaald, en het wordt niet verergerd, al voeden zij nog eenige hoop: de noodlottige zekerheid komt altijd vroeg genoeg. De bezending smeekt en dringt, het krijgsvolk mort over het oponthoud. De plaats waar men zich bevindt, de snerpende koude, alles dringt tot eene beslissing.

Nu schijnt Romero toe te geven. Gedrongen tot bevestiging, geeft hij driemaal de hand aan Hortensius en Wouw, en maakt zich van de lastige bezoekers af, zonder naar zijne meening eenig verbond te hebben aangegaan, waarop zij, zijns inziens, geen aanspraak meer maken mochten en dat hij hun niet kon toestaan.

Het gezantschap intusschen kon niet anders dan in die instemming zijner bede berusten. Het deed zijn woord gestand: de poort werd geopend, de Spanjaard binnengelaten, zelfs binnengeholpen. Romero rekende op de beloofde onderwerping: hij had zich anders wel gewacht voorloopig met acht en twintig soldaten in de stad te komen. Daarom had het bij hem niet alleen de vraag moeten zijn, in welke moeielijke stelling, met welke drijfveeren hij de belofte van genade gegeven had; maar hoe zij, die ze ontvingen, die moesten opnemen en hadden opgevat. Hoezeer hij door de omstandigheden zich verschoonde, het bleef woordenbreuk, waarmeê het volgend moordtooneel aanving.

Is het Romero echter bovenal, wiens naam er door geschandvlekt moest worden? Hij begon geen dadelijken aanval, toen zijn volk ingelaten was of de wallen beklommen had[1]); een geheel uur ging voorbij[2]), en het kan niet

---

1) De volgenden kwamen, volgens Bor, over 't ijs der grachten, en over de wallen met leêren, waarschijnlijk voor de bestorming medegevoerd.

2) Cort Historisch Verhael.

betwijfeld worden, of in dien tijd gaf hij bericht van al het voorgevallene aan het zoo nabij gevestigde hoofdkwartier (Don Fredrik was zelf aan eene andere poort), en ontving van daar de nadere bevelen, hoe na het gebeurde te handelen, wellicht ook tot de misleiding en verschalking der argelooze gemeente, die, onder den schijn van vergiffenis te zullen ontvangen, naar het stadhuis opgeroepen werd.

De bestgezinden voor den Koning, en er waren er nog velen (pag. 21), moesten zoo de eerste en zekere slagtoffers worden van eene wraak en staatkunde, die, om haar doel te bereiken, voor geene middelen terugdeinsde, en die deswegens ook door bijna alle Spaanschgezinde schrijvers wordt berispt [1]).

Van de Nederlandsche zijde is op Romero vooral de aandacht gevestigd; in de Commentarien van Mendoça echter wordt Romero slechts in het voorbijgaan genoemd, en de geheele handelwijze omtrent Naarden aan Don Fredrik, den opperbevelhebber, toegeschreven, en verdedigd op grond der waarschuwingen, aan de stad gericht, wanneer zij verwijlden met hare onderwerping, tot het grof geschut was aangevoerd. Mendoça gewaagt van een onderhoud met de heeren De Noircarmes en De la Cressionnaire, door Don Fredrik daartoe gemachtigd, en van het schieten met musketten, gedurende de onderhandeling, waardoor de soldaten in woede geraakten. Op den 30^{en} November is dit laatste mogelijk geweest, maar bij de onderhandeling met Romero heeft het voorzeker niet plaats gehad, of het ware vermeld door Hortensius, die de meest onpartijdige voorstelling geeft. Mendoça gewaagt ook niet van de poging, om te Amersfoort met Don Fredrik te onderhandelen en zich te onderwerpen: toen was

---

1) Bentivoglio, Strada en anderen, aangehaald in de Bataviſche Arcadia, bladz. 324.

het geschut nog niet aangevoerd; maar bij den last, dien hij reeds had, en na de vruchtelooze opeisching op 19 November, ontbrak de gezindheid tot eenig verdrag bij dien veldheer, tot eenige overweging van menschelijkheid omtrent onschuldige of min schuldige ingezetenen; maar wenschte hij het kanon te planten, verlangde hij aan de geheele stad een schrikkelijk voorbeeld te stellen.

Hoe oppervlakkig het relaas van Mendoça is, hoe strijdig met de waarheid, blijkt daaruit, dat hij het doet voorkomen, alsof door het bedoelde musketvuur de soldaten, uitgetart en in woede ontstoken, aanvielen, de vesten vermeesterden, allen neêrvelden, die zij *in de wapens* vonden, en de stad geheel in brand staken [1]). Welke waarde is te hechten aan het oordeel, op zulk eene valsche voorstelling der feiten gegrond.

Alva is aan de waarheid getrouwer, waar hij gewaagt van de roekeloosheid om een zoo weinig versterkte plaats te willen verdedigen; en het terughouden der bezetting tegen haren wil, door de burgers, aanhaalt, als van groote beteekenis voor de schuld der gemeente; maar ook hij geeft den schijn van eene inneming met geweld — die in 't geheel niet plaats vond — wanneer hij zegt: „De in„gezetenen hadden de wallen door drie compagnien bezet; „zij deden hun geschut spelen, waardoor een soldaat ge„dood en een sergeant gekwetst werd. Maar weldra *ver„meesterde* het Spaansche voetvolk de wallen en drong in „de stad, alwaar burgers en soldaten over den kling wer„den gejaagd, *zonder dat een enkele ontsnapte.* De stad werd „op twee of drie plaatsen in brand gestoken" [2]).

Zoo worden gewichtige omstandigheden verzwegen, an-

---

1) Commentaire de Mendoça, Tom. II, p. 300.

2) Correspondence de Philippe II, T. II, p. 300. Op den vorigen dag, 30 Nov., waren de wallen bezet, maar in den laten avond reeds verlaten. Zie hiervoor p. 129.

dere sterk gekleurd, naar onderscheidene inzichten, richting of belangen.

Wanneer Le Petit, wegens zijn stand en gevoelens als onpartijdig geroemd, bloot verhaalt: „Don Fredrik trok op Naarden, de ingezetenen maakten een verdrag, hetwelk schandelijk geschonden werd," en alsdan uitweidt over al de gruwelen van het Spaansche krijgsvolk, berust zijn gevolgtrekking niet op eene billijke uiteenzetting der gebeurtenissen.

In het Cort Historisch Verhael, opgenomen in den Oorspronck en Voortganck der Ned. Beroerten, door Joh^{s} Gijzius, welk verhaal is van den lateren Secretaris van Naarden, Pieter Aertsz, die aan de algemeene slachting ontkwam, — zijn de omstandigheden van de verzekering, de inneming en hare gevolgen geregeld en uitvoerig vermeld. Een bijna gelijkluidend verslag van dezelfde hand werd lang in de stad bewaard, en verstrekte ten grondslag van de leerrede, die 128 jaren lang jaarlijks gehouden werd ter herinnering aan de ramp. Blijkbaar, ook uit de orde waarin de bijzonderheden verhaald worden, is uit deze bron geput door Hooft, Bor en andere Nederlandsche geschiedschrijvers; maar uit het voorbijgaan van de eerste woelingen, van het gewelddadig verzet tegen de Overheid, van de herhaalde afwijzing van Bossu, van de vergeefsche waarschuwingen, van de buitensporigheden der Prinselijke bezetting, en het verhinderen van haar vertrek, en uit de voorstelling van sommige tafereelen van cannibalismus; verraadt zich in dat verhaal ten duidelijkste eene wijze van beschouwing, die niet leidt tot eene geheel onpartijdige oordeelvelling.

Uit dien hoofde is het handschrift van Hortensius dubbel belangrijk. Het schijnt niet bij onze geschiedschrijvers, ook niet te Naarden bij Bijnaeus bekend of geraadpleegd te zijn. De schrijver staat eenigzins tusschen beide richtingen in, en met eene kalmte, die men niet verwachten zou

van iemand, die niet alleen toeschouwer, maar ook deelgenoot in het voorgevallene was, deelt hij, zonder hevige uitvallen, mede wat hij zag en ondervond of later vernam. Zijn verhaal brengt tot de uitspraak van Strada: „Naarden was strafbaar, uiterst strafbaar tegenover den Koning van Spanje; maar de omstandigheden en de wijze der uitvoering hebben de strafoefening in een misdrijf vervormd."

Wat de gepleegde onmenschelijkheid noch verschrikkelijker maakt, is het bedaard overleg, hetwelk er bij plaats had, en de hardnekkigheid, waarmede zij over de weduwen en weezen, over de lijken der slachtoffers, en nog lang daarna over de ontvolkte gemeente volgehouden werd. De dorst naar wraak moest tot den laatsten droppel voldoening erlangen, en eene verslapping van den gewonen band, een koud bevel, was helaas! genoegzaam om honderden menschen, door geen weêrstand getergd, voor weinige oogenblikken noch voorkomend onthaald, als woedende tijgers te doen aanvallen op weerlooze medemenschen, op hulpelooze ouden.

Maar, was het middel gelukt, was er *bijna geen enkele ontsnapt*, — het doel van deze staatkunde was gemist niet alleen, maar dat middel werkte geheel omgekeerd.

Geen aanmerking is algemeener bij alle schrijvers van beide partijen, dan dat deze gebeurtenis krachtig gewerkt heeft op eendrachtigen weêrstand, tot het uiterste toe, bij de Nederlanders. „Nyet een eenighe stad is er naeder-„handt oovergegeeven, die nyet 't uyterste besuert hadt." [1]) „Die staatkunde," zegt Bentivoglio, „had vergeten, dat, „hoezeer het dienstig is de vrees te voegen bij de goeder-„tierenheid, het altijd gevaarlijk blijft, aan de vrees de „wanhoop te verbinden."

Maar die verkeerd gesprongen mijn van menschelijke overleggingen, en zoo vele kleine omstandigheden in deze

1) H. de Groot.

geheele gebeurtenis, die, anders gewijzigd, eene geheel andere uitkomst zouden hebben teweeg gebracht, en hier, soms onbegrijpelijk, tot het bekende gevolg geleid hebben, doen treffend uitkomen de waarheid, zoo eenvoudig als krachtig uitgedrukt in de twee eerste regels, waarmede het zeer beknopt verhaal, onder het opschrift: „Van de tyransche moort ende massacre deeser stede Naerden," in het privilegieboekje dier stad aanvangt: „Alsoo het Godt de „Heere nimmermeer aan middelen gebreekt, omme syne „godlijcke voornemens uyt te rechten," en hoe schrikkelijk het zij eene groote faam door eene groote ramp te beërven, de ramp van Naarden heeft krachtig medegewerkt tot de vestiging van de onafhankelijke Nederlandsche Republiek, en is voor haar in grooten zegen verkeerd.

Het volgende strekke nog ter aanvulling of opheldering van het overig gedeelte van Hortensius verhaal.

Bladz. 92. De hier genoemde Joan Arnold, was Jan Aartsen Lap, in 1569 het laatst Burgemeester.

In 1571 en tot Augustus 1572 was het zijn zoon Aart Jansen Lap, die tot ambtgenooten had Jacob Everts en Aart Jan Lubbers.

Bladz. 109 en 116. Van de ongeregeldheden en aanvallen, uit Naarden in den omtrek gepleegd, en hier vermeld, gewaagt ook Bor met een woord. Het verhaal bij Gijsius, in andere opzichten uitvoerig, zegt alleen: „andere particuliere zaken om cortheyds wille nagelaten wordende." Dat het hier verhaalde de bevolking om Naarden heen, zeer tegen de Geuzen en Geusgezinden stemmen moest, is lichtelijk te beseffen, als ook dat daardoor de roofzucht van het schuim uit die bevolking aangemoedigd werd, en het zich verrijken dorst met hetgeen de Spanjaards hadden overgelaten. Dat men echter de ongelukkige weduwen en weezen nog met smaad en spot bejegende,

schimpliedjes op hen vervaardigde en voor hunne woningen opzong, getuigt van den verregaanden haat der partijen destijds, waarvan anders in deze streken geene bewijzen voorkomen.

Bladz. 110. Behalven de hiergenoemde Burgemeesters (de laatste eigenlijk geheeten Gerrit Roel Bregters) werden gekozen tot Schout: Arent van den Berg; tot Schepenen slechts drie, Evert Huibertsen, Gerrit Pieterse, ook Gerrit Pieter Aertsz., en Bout Jacobse; als Secretaris fungeerde Wermbold Claesz., zie bladz. 173 en een schrijven van hem namens den Raad aan Barthold Enthes, vermeld bij Bor, 418.

Bladz. 131. Claas Pater komt ook onder dien naam voor als Lieutenant van den Ritmeester Putman of Pigman, in Tengnagels „verwoesting des stadts Naerden."

Bladz. 139. Hortensius spreekt van den ineengedrongen hoop van min of meer 700 Burgers, en van 400 in het stadhuis. Hij is hier niet duidelijk. Er zouden dan 300 burgers buiten en bij het stadhuis zijn blijven staan, hetgeen niet het geval was.

Vier burgers zijn slechts uit het stadhuis gespaard op belofte van zwaar rantsoen; 486 zoo burgers als bezettelingen zijn er vermoord.

Op 400 wordt gerekend het getal dat achtergebleven was, en die bijna allen in straten of huizen of op den toren werden omgebracht. Van de burgers en bezettelingen zijn alleen bij het leven behouden omtrent 50 of 60 personen, te weten 40 over de wallen of op andere wijze ontkomen, de overigen gerantsoeneerd of gevangen gehouden.

Bladz. 139 in de noot. Malie, in Maliebaan, beteekent den bal, waarmede gekaatst wordt. Op de volgende bladzijde zal *ruitermalies* moeten zijn *ruiterhamers*.

Bladz. 148. „De vrouwen," zegt Hortensius, „kermden niet maar huilden en sloegen met de armen." Onder die, welke op de markt stonden, zag men er niet eene

die weende, maar velen, die lachten: zoozeer had vreés en smart door eene wonderlijke verbijstering haar gemoed verhard. Analecta van Hoynck van Papendrecht.

Bladz. 150. Vele van de aangehaalde gruwelen deelt Hortensius mede, zoo als die hem verhaald zijn; — daarbij zal wel eenige overdrijving hebben plaats gevonden, zoo als, in andere berichten, het doorsteken van sommigen eigenhandig door Don Fredrik, het koken en verslinden van het hart en de leden des zoons van den Schrijver, door het verzwijgen in dit geschrift reeds gelogenstraft. IJselijkheden te over zijn er buitendien gepleegd, maar zoo 't schijnt, niet genoeg voor sommigen, die met eenig welgevallen uitweiden in al wat verschrikkelijk is, en niet of minder in hetgeen nog eenigzins de pijnlijke indrukken lenigt, zoo als de zelfopoffering van Gerrit Aertz, het medelijden van den Duitschen ruiter die Margrietje, Claes dochter, kraamvrouw van een dag, tot de poort uitgeleide deed, en het wonderbaarlijk behoud van deze vrouw en haren echtgenoot. De laatste, Pieter Aerts, in een kelder gevlucht, door den rook van het boven hem brandend hooi op het punt van te stikken, had, toen het langs hem nederstorten van een brok muurs uit het verwulft eenige lucht verschafte, aldus twaalf uur doorgebracht. In den nacht, door de schildwachten, over de wallen ontkomen, vond hij te Huizen zijne vrouw weder, van wier lot hij geheel onbekend was gebleven.

Van 1588 tot 1617 was te Naarden Secretaris Peter Aertsz., waarschijnlijk dezelfde persoon hier bedoeld, die ook genoemd wordt Peter Gerijtse alias Peter Aertse van Naarden.

Bladz. 167. Daags na de verwoesting reed Hortensius met den Schout van Dordrecht tot Utrecht. Waarschijnlijk was deze te Bussum gekomen met hetzelfde doel als N. van Suylen van Drakenborch, Schout te Utrecht, die met nog anderen, „gereyst was naar 't leger voor Neerden en

„aldaar van stadswegen de congratulatie gedaan hebben „aan Don Frederik, den Grave van Bossu, den heer Noir- „carmes en Don Fernando de Toledo, Coronel van de „Terse van Lombardie, en an deselve de saken van deser „stadt gerecommandeert" (Archief Dodt).

Bladz. 178. Gemeene weiden, landerijen, veenen, bosschen, alles werd hun ontnomen. Die van Naarden waren, volgens het Cort Historisch Verhaal van de Graven van Holland, doordien zij, op de frontieren gelegen, veel van de Stichtschen en Gelderschen hadden moeten lijden, „begiftigd met eenige sobere sant landekens om deselve „als gemeen te mogen gebruyken." Men was vergeten, welke oorsprong in 1475 werd opgegeven. De meent was, na de inneming, op last van Don Frederik, reeds opgemeten door een Spanjaard Joan de la Rea, om die aan de Graaflijkheids Domeinen te trekken. De omwending van zaken kwam de uitvoering daarvan voor.

Bladz. 179. De uitslag van het beroep der Naarders op den Nieuwen Gouverneur is niet bekend. Men heeft het of laten rusten, als zijnde het volgens een schrijven van Viglius, „beter die zaak in een diep stilzwijgen te be- „graven, dan dat de herinnering er van opgewekt werd", of de opvolgende gebeurtenissen hebben, even als ten aanzien der benadering der meentgronden heeft plaats gehad, van zelve verhinderd aan dat beroep gevolg te geven.

Hoe, na zulk eene ontvolking en verwoesting als met Naarden plaats greep; en van welke de laatste, het slechten van wallen, terneerwerpen van poorten en publieke gebouwen, nog voortgezet werd, op strenge en herhaalde bevelen, na de eerste destructie; de Stad zich nog eenigzins spoedig hersteld heeft, is bij gebrek aan narichten niet na te gaan, ook niet wanneer de Stad weder overging uit 's Konings gezag.

In 1573 komen alleen drie Burgemeesteren voor, geen Schout noch Schepenen; doch in het volgend jaar is het

geheele Regeringscollegie weder compleet, en men kon, volgens Hooft, spoedig ook voor een dubbeltal ter verkiezing buiten de verboden graden blijven. Nog na de ramp in December 1573, bleef de oneenigheid voortduren. Toen werd, bij een schrijven van zekeren Dirck Cornelisz., de tusschenkomst gehoopt van 's Prinsen Lieutenant Sonoy, „op dat zij, die goedt, bloet, lijff ende leven „opgheset hebben voor den Prins en hem nog toegedaan „zijn, niet beschadicht, beroeft off van den bedde gehaelt „werden door de Guesen, en men verhoopte op lichmisse „eerstkomend (1574) al soedanighe Wedthouderen te ge„crijghen, dat die huyckhangers en bedervers des ghemeens „daer uyt gestoten souden worden, daer het geschapen was „datter nyet eenen mensche in der stede blijven soude, „die eenen S (schelling?) had, soe dat die schamele ghe„meente (die God betert veele sijn) van honger zouden „moeten vergaan" (Archief Dodt).

De stad was toen, zoo als blijkt, weder onder 's Prinsen gezag. De man, die dit schreef, had uitzicht Schout te worden: het was hem toegezegd door den Bailluw; 't gelukte hem echter niet. Hoe hij zich zoo zeer over de Geuzen beklaagt, is niet te rijmen, dan door groot verschil bij dezelfde partij aan te nemen; en dat zij die met de omkeering van zaken ook waren omgekeerd en de huik naar den wind hingen, nu op hunne beurt voor Geuzen werden uitgemaakt, door hen, aan wien zij vroeger dien schimpnaam hadden toegeworpen. Die benaming zoude alsdan destijds nog niet algemeen op 's Prinsen aanhangers zijn toegepast.

In 1574, zeer vroeg in vergelijking met andere plaatsen, werd te Naarden bij de Hervormden als predikant beroepen Kornelis Jansen.

Den 4^{en} Maart 1579 werd door de Staten van Holland gunstig beschikt op het verzoek om voortduring der vroeger toegestane „gratie en onderstand tot opbouw der ves-

„tingwerken ten behoeve van de arme overgeblevene bur-
„geren, weduwen en wesen." Aan de verbetering dier werken werd van landswege in de volgende jaren ijverig de hand gehouden, hetgeen merkelijk vertier zal hebben aangebracht.

Ten jare 1584 werd de stad in de oorlogslasten aangeslagen voor 156 ℔ Vl. over de huizen, 635 ℔ over de landerijen, maar verklaarde de Regering weinig middels te zien om die penningen op te brengen, „overmits die groote „armoede, desolatie en berovinge der stede, door de Al-„baensche tyranny te weeg gebragt."

Meer is mij omtrent den toestand gedurende de eerste jaren na de ramp niet voorgekomen. Op het eind der eeuw schijnt de staat van zaken merkelijk verbeterd te zijn: aanvraag om octrooi voor een paardenmarkt, opbouw van het Stadhuis, verzoek om een tweeden predikant, vroeg in 't begin van de volgende eeuw, pleiten voor toegenomen nijverheid, welvaart en bevolking.

Bladz. 185. Niet te Naarden, zoo als men zou kunnen opmaken uit het hier ter nedergestelde, maar naar hetgeen mij is voorgekomen *nabij* die Stad, op eene hofstede „den Hoogen Eng alias Craailoo genoemd", onder Huizen behoorende, is Hortensius overleden. Hij schijnt daar den laatsten tijd zijns levens gewoond te hebben.

De Hoofdinhoud van het Gedicht, op bladz. 188 en volgende voorkomende, komt volgens eene welwillend verstrekte mededeeling neder op het volgende:

Verwacht van mij, groote Hogeland! geen brief in fraaien stijl en met sierlijke beelden, maar een, nederig en onopgesmukt, als het oord, waaruit ik schrijf. Dit is een hooge landstreek, met kleine, doch aangename dorpen, en door de Zuiderzee bespoeld; door Godelinde, abdisse

van Elten, met naam en voorrechten beschonken, doch later aan den Graaf van Holland overgegaan.

De grond is hier heuvelachtig, daar vlak, door tusschenliggende dorpen verdeeld, en in het midden onbebouwd en met heide begroeid; — daar strekken geen wilgenbosschen hun loover uit; daar geeft de hazelnoot, de popel noch de eik zijn dichte schaduw; daar graven de konijnen hunne holen en houdt de schuwe haas zijn verblijf.

Beklim ik een der heuvels, dan zie ik, ten Oosten, in 't midden der bosschen, het hooge Amersfoort; naar 't Westen, Utrecht, de groote stad; wendt gij het oog naar het Noorden, dan ziet ge, op den helderen boezem der Zuiderzee, de visschers bezig met hun bedrijf; en ver daarachter het vlakke Waterland. Naar het Zuiden vindt men uitgestrekte velden, door dorpen omgeven, waar de landman den grond met het harde ploegijzer klieft; boven de heuvels steken de toppen der wouden uit.

Aan de uiterste grens van Gooiland ligt, zijnen naam aan den grond ontleenende, een groot bosch van beukenboomen, wier breede takken geheel met groen zijn bedekt, en schaduwrijke eiken. Wat voor genoegens en geuren brengt hier de lente niet aan, als de nachtegaal zijn trillend geluid door het dichte bosch doet weêrgalmen, en de tortel zijne zachte klaagtonen uit; als de vogelen zingen, en wanneer de kudden zich huiswaarts begeven, en de avondster schitterend uit het westelijk halfrond te voorschijn komt, dan tjilpen de krekels, en de echo weêrkaatst de afgebroken tonen.

Hier vlijt de vermoeide reiziger zich neder; hier komen de lieden uit de nabijheid te zamen en verkwikken het lichaam met spijs en drank, gezeten in de schaduw van een' wijdgetakten beuk.

Ten Zuiden van dit bosch ligt een uitgestrekt moeras, waar veen gedolven wordt, en voedsel verschaft voor vuur en haard.

Daar, waar het land, naar binnen toe, hooger en heuvelachtiger wordt, of, slecht bebouwd, weder daalt, graaft men steenen op, groot en breed; ik heb gezien, hoe men trachtte een gevaarte, als een pyramide, boven den stevigen grond te brengen; maar vergeefs was de moeite.

Rondom de dorpen brengt de grond, door menschelijken arbeid zacht gemaakt, goede vruchten voort, en, gelijk wel eens de namen der plaatsen strekken tot aanbeveling voor den wijn, zoo kent ieder het heerlijke koorn van Gooiland, en de boekweit, die er op de schrale velden wast.

Wat u voor het overige hierbij te voegen?

De landerijen worden in het gemeen bezeten, uitgezonderd de bouwgronden en die weiden, waar de zon ter kimme daalt, en die besproeid worden door de zilte wateren der zee.

In het dorp Laren oefent men de schapenteelt, en houdt men zich met den veldarbeid bezig; ten Westen ligt een afhellende, niet onvruchtbare heuvel, en op den kruin daarvan staat een kapel, gewijd aan Johannes den Dooper; in de hooge graven, op het kerkhof, rusten de Laarders.

De kapel is oud; haar dak beveiligt naauwelijks tegen den regen, en haar gevel staat bijna niet voor den wind; de muren zijn gescheurd en dreigen in te storten; toch wordt zij dikwijls bezocht.

De landbouwer vertelt, dat hier vroeger een bosch was, waarin drie jonge maagden deerlijk werden omgebracht; — in een groeve, niet ver van hier, waar een woest volk de afgeschoren vellen der wollige schapen wascht; waar water is, doch noch stroomend noch opwellend uit den grond, wilde men een kapel bouwen, de drie maagden ter gedachtenis. Doch steeds vond men des morgens de grondslagen van den vorigen dag op den heuvel overgebracht, en de landman, hierdoor opgewekt, stichtte er een kapel, armoedig van uiterlijk, doch geheiligd door de eerdienst en den Dooper gewijd.

Jaarlijks, op den 7den Juli, komt van alle zijden, te voet, te paard en op wagens, eene menigte, talrijk als een zwerm mieren, te zamen, en brengt den Dooper offers, wierook brandende om het koorn, als bij de oude feesten in Griekenland; dan komen de jongelingen en de tedere maagden bijeen, en noch de godin der liefde, noch die des huwelijks worden er gemist. Zelfs komt Bellona en Mars, en de gansche drom der Wraakgodinnen volgt.

De hoofdplaats dezer streek, op honderd passen van 't strand gelegen, heet Naarden: waarom, is onbekend. Vroeger bloeide zij, maar sedert hare verwoesting door den Bisschop van Arkel, is het slechts een verblijf voor monniken, dat van de oude stad den naam bewaart. Niets is bestendig, niets is duurzaam!

Vraagt gij mij naar het karakter der menschen? Zij zijn als voor den oorlog geboren en leggen zich vlijtig toe op wolteelt, landbouw en veehouderij; zij achten hitte noch koude bij hun werk. O schande, dat zij, die vroeger zoo eensgezind waren, zich thans door hun partijschappen den ondergang berokkenen!

Mij is hier diepe rust en afzondering, een vruchtbare tijd voor studien te beurt gevallen; 't is nu een en twintig jaar dat ik voor schraal loon het juk moet torschen en als in een molen rondloop; ik hoop, dat gij eindelijk eens dierbaarder grond op zult zoeken, en diepe rust smaken. Vaarwel!

OVERZICHT

VAN DE

NALEZING EN BIJVOEGSELS.

NALEZING.

Verhaal van Hortensius. Blz.	Onderwerp.	Nalezing. Blz.
55 „De oude stad Naarden"	STICHTING.	201.
56 „De plaats behoudt ook thans"	OUDE TOESTAND.	202.
59 „Voorts heeft Joan van Arkel"	VERWOESTING VAN OUD-NAARDEN.	204.
59 „Een oorlog, die ontstaan was"	TWISTEN OVER DE GRENZEN.	206.
59 „Onder 't opzigt van M. v. Mijnden"	HEEREN VAN MIJNDEN.	207.
60 „Men toont nog, op een veenachtige plek"	WERNERS HOFSTEDE.	208.
60 „Toen die oude stad alzoo gesticht was"	GOOILAND, NAAMSAFLEIDING.	210.
61 „De stad Muiden"	MUIDEN.	211.
61 „Dat ambt werd in onzen tijd"	PAULUS VAN LOO.	212.
61 „Het gemeene gebruik der weiden"	GEMEEN WEIDEGEBRUIK [1]) EN BOSCHHOUWING.	214.

1) Uitvoerig behandeld in: *Verslag A. Perk*, te Arnhem bij Nijhoff. *Iets over Gooiland*, door Jhr. Mr. C. Backer, Amsterdam bij J. Muller. en *Nederl. Jaarb. voor Regtsgeleerdheid*, 2e Deel, n°. 2.

Verhaal van Hortensius. Blz.	Onderwerp.	Nalezing. Blz.
61 „Daarbij kwam het voordeel, dat de zee"	Visscherij, Jacht.	216.
62 „De dorpen waren van den beginne"	Ontstaan en getal der dorpen.	219.
62 „Aangaande den oorsprong — van 't klooster"	Het klooster.	222.
65 „Intusschen ging het met den bloei der dorpen"	De dorpen, bloei.	222.
68 „Ze durfden de wapenen van Karel"	Oorlogen, krijgstochten.	223.
68 en 69 „Wanneer die van Utrecht uittogen"	Gevechten met de Stichtschen.	223.
69 „Men graaft er steenen"	Groote steenen.	224.
70 „Het groene heidekruid"	Plaggen, schapenweide.	225.
70 „De grenzen zijn bepaald door dijkjes"	Tumuli.	226.
70 „Voor 't overige twistten en krakeelden zij"	Twist over de veenen.	226.
73 „Jan Arnold Lap, neef van"	Geslacht Lap, enz.	226.
74 „Nu kom ik op de inwoners van Naarden"	Naardens bloei en verval.	228.
75 „Ze staken de hoofden bijeen"	Opstand der Volders.	228.
76 „Er was toen in de stad een Gijsbert van Nijenrode"	Geslacht van Nijenrode.	229.
77 „Daarenboven Mr. Theodoricus Deinius"	Geslacht Deyn. Zucht voor de letteren.	229.
81 „In het kiezen der Overheid"	Verkiezing der Overheid.	230.
83 „In zake van godsdienst"	Bewegingen over de godsdienst.	233.
85 „Zij verzochten nooit iets"	Gunstige beschikkingen.	236
85 „Toen de Geuzen — het hoofd opstaken"	Begin der onlusten.	236.

BIJVOEGSELS.

		Blz.
I.	Twisten over de Grenzen.	237.
II.	Lijst der Baljuwen.	251.
III.	Het Gooische bosch.	254.
IV.	Kloosters.	264.
V.	Eerste toestand enz. van de Gooische dorpen.	274.
VI.	Krijgsverrichtingen enz.	280.
VII.	Toestand van Naarden, bloei en verval.	293.
VIII.	Geslacht van Nijenrode.	299.
IX.	Naardens ondergang.	306.
	Korte aanteekeningen op bladz. 92 en volgg.	320.
	Hoofdinhoud van het beschrijvend gedicht van Hortensius.	325.

MAR 17 1919

BRONNEN

VAN DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN

IN

DE MIDDELEEUWEN.

KRONIJK VAN HOLLAND

VAN EEN

ONGENOEMDEN GEESTELIJKE.

(GEMEENLIJK GEHEETEN KRONIJK VAN DEN CLERC UTEN LAGHEN LANDEN BI DER SEE.)

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 6.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1867.

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE UTRECHT.

NIEUWE REEKS.

N°. 6.

BRONNEN

VAN DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN

IN

DE MIDDELEEUWEN.

KRONIJK VAN HOLLAND

VAN EEN

ONGENOEMDEN GEESTELIJKE.

(GEMEENLIJK GEHEETEN KRONIJK VAN DEN CLERC UTEN LAGHEN LANDEN BI DER SEE.)

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON,
1867.

INLEIDING.

Bij de uitgaaf van deze Kronijk zijn de beide bekende handschriften gebruikt. Van andere handschriften werd nergens eenig spoor aangetroffen. Het oudste en beste, dat wij door A aanwijzen, is in groot 4°, op papier in twee kolommen van 41 regels geschreven en bestaat uit 40 bladen of 80 bladzijden. Waar een nieuw onderwerp wordt aangevangen, vinden wij de eerste hoofdletter rood aan het begin van den regel, terwijl in den tekst zelven alle hoofdletters rood zijn aangestreept. Het schrift wijst op het midden of het einde der 15de eeuw, en is overal van dezelfde hand, met de meest gewone verkortingen. Op enkele schrijffouten na, die gedeeltelijk door den schrijver zelven verbeterd zijn, schijnt het een vrij naauwkeurig afschrift te zijn van een ouder HS., van hetwelk het spelling en taalvorm behield. Het behoorde vroeger aan Gerrit van Renesse, die op de laatste bladzijde schreef: *Dit boeck hoert toe heer Gerrit van Renesse.* Daarna kwam het aan den Decaan van St. Marie L. van der Burch, die onder het bovenstaande voegde: *Ende is by sijn sone heer Jan van Renesse geschonken aan L. van der Burch.* Deze liet het met andere handschriften van historischen aard

in den tegenwoordigen perkamenten band inbinden, blijkens zijn daarop gedrukt wapenschild, en zoo kwam het in handen van A. van Buchel, die het in een brief, door van Mieris reeds aangewezen, vermeldt en als een Chronicon vernaculum innominati auctoris aanhaalt in zijne aanteekening op Beka, p. 110 not m. Thans berust het op het Provinciaal Archief van Utrecht. Het andere handschrift, door B aangeduid, is in klein folio, op papier in doorloopende regels geschreven en bevat 58 bladen of 116 bladzijden met 35 tot 39 regels. Ook dit heeft roode aanvangletters en in den tekst talrijke rood aangestreepte letters, hier en daar verbeteringen van den rubricator, en daarenboven vele opschriften en inhoudsaanwijzingen, nu eens in den tekst geplaatst, waar de ruimte het toeliet, dan weder ter zijde door hem bijgevoegd. Aan het laatste blad ontbreekt een gedeelte aan de onderzijde, waardoor een paar woorden van den tekst verloren gingen. Het schrift schijnt tot de eerste helft der 16de eeuw te behooren. Dit handschrift is blijkbaar met minder zorg afgeschreven dan het eerste, en de afschrijver wilde alleen een gemakkelijk te lezen tekst geven, in de spelling en taalvorm van zijn eigen tijd. Het behoorde eenmaal aan den Noordhollandschen rechtsgeleerde Adr. van Westphalen, die het deed inbinden in den tegenwoordigen perkamenten band. Scriverius had het in handen, blijkens enkele aanteekeningen ter zijde van zijne hand. Waarschijnlijk zag Matthaeus het bij den Amsterdamschen Burgemeester Witsen. Van Mieris gebruikte het bij zijne uitgaaf van 1740, en nu laatstelijk werd het verkocht met de verzaling van Schinkel, op welker catalogus het voorkomt onder n° 142 der handschriften.

Toen van Mieris deze Kronijk uitgaf, kende hij het eerste handschrift niet, en drukte dus het tweede vrij naauwkeurig af. Wij hebben gemeend ons aan het oudste en beste handschrift te moeten houden, en zijn er alleen van afgeweken, als wij klaarblijkelijke schrijffouten aantroffen of uitlatingen van enkele woorden, en hebben dan steeds de lezing van A er onder opgegeven. Daarentegen achtten wij het onnoodig om de zich in bijna ieder woord herhalende afwijkende schrijfwijze van B aan te teekenen, en wij hebben dan alleen het verschil aangewezen, als het op den zin eenigen invloed kon uitoefenen. Ook de op- en bijschriften van B zijn alleen in de aanteekeningen vermeld.

Het werk zelf werd, blijkens den aanvang, opgesteld voor graaf Willem V, en wel waarschijnlijk begonnen tusschen 1350 en 1356, zoo als de Wind reeds opmerkte. Het bevatte oorspronkelijk ook de afteekening der wapenschilden van de graven, waarop de schrijver somtijds heenwijst [1]), doch die in de beide afschriften zijn weggelaten. Of het wel geheel is afgewerkt, zou men kunnen betwijfelen: wat de schrijver van Willem III verhaalt, van 1304—1316, is zóó onvolledig en hangt zoo weinig zamen, dat het bijna den schijn heeft, alsof de schrijver zijn werk heeft laten liggen en de laatste aanteekeningen van enkele bijzonderheden niet meer heeft aangevuld of afgewerkt. Was hij oud, of was graaf Willem intusschen geheel krankzinnig geworden, of bestond er eene andere reden voor? Wij weten het niet, maar wel dat zijn geschrift zeer naauw met het gelijktijdig werk van Beka, Catalogus episcoporum Traiectensium, verwant is, en ei-

1) b. v. bl. 25—32.

genlijk is eene vermeerderde en aangevulde vertaling van die gedeelten van Beka, die de schrijver voor zijn doel dienstig achtte. Die Beka vergelijkt op de door ons gedurig aangewezen plaatsen, zal zich daarvan spoedig overtuigen, en weldra zal hij het ons toestemmen, dat met „die boeke ende scriften, die mencie maken van den heylighen biscopen van Utrecht," welke de schrijver gebruikte, geen ander werk dan dat van Beka is bedoeld. Merken wij nu op, dat ook Beka's geschrift aan Willem V is opgedragen, dan was het misschien de bedoeling des schrijvers aan den graaf van Holland een in de landtaal geschreven werk aan te bieden, hetwelk alleen of althans in de eerste plaats de daden en geschiedenissen der Hollandsche graven bevatte, en niet meer dan noodig was van de Utrechtsche bisschoppen mededeelde, jegens welke de schrijver zich minder gunstig gezind toonde (zie bl. 42), en die ook bij den graaf niet bijzonder geliefd waren, tijdens zijn oorlog met Jan van Arkel. Als de graaf genoegen had in het lezen van boeken, wilde hij hem eene aangenamer tijdkorting verschaffen dan Beka's Latijnsch werk, waarin de bisschoppen van Utrecht den hoofdrol speelden, aanbood. Mishaagde wellicht Beka's werk den graaf? De ongenoemde klerk wilde dan de gunst des graven winnen, door hem het voor hem aangenaamste en belangrijkste, den oorsprong en de daden zijner voorgangers, in een sierlijk handschrift vervat, aan te bieden, en daarbij legde hij het pas verschenen, ook aan den graaf opgedragen werk van Beka, ten grondslag. Dit naauw verband tusschen Beka en dezen schrijver is ook opgemerkt door den lateren vertaler van Beka, die weder meermalen de aanvullingen en bijvoegselen, met welke hij Beka's mede-

deelingen vermeerderde, soms zelfs zijne vertaling zelve, uit dezen schrijver heeft overgenomen, ten bewijze waarvan wij ook telkens op den Hollandschen Beka hebben verwezen [1]).

Behalve Beka heeft de schrijver ook ongetwijfeld Melis Stoke's rijmwerk gekend en gebruikt, somtijds zelfs gevolgd; maar onzeker moet het blijven, of hij het vervolg van Wilhelmus Procurator op de Egmondsche kronijk gekend heeft, daar hetgeen hij met dezen gemeen heeft, ook langs een anderen weg tot hem kon komen, en hij niet in eene bijzondere verhouding tot Egmond schijnt te hebben gestaan noch daar onderzoekingen te hebben ingesteld. Enkele mededeelingen zouden doen denken, dat hij tot de grafelijke registers toegang had en wellicht op de kanselarij werkzaam was. Hoe dit zij, wij treffen verschillende berichten aan, die door hem, misschien aan 's graven hof en in zijne omgeving vernomen en opgezameld, in zijn verhaal werden gevoegd, hetwelk hij somtijds voor den graaf met een wonderverhaal of eene anecdote zocht aftewisselen.

Wie de schrijver was blijft geheel onzeker. Een Hollandsch wereldlijk priester uit de omgeving van graaf Willem V waarschijnlijk. De Wind dacht aan Philippus van Leiden, den bekenden rechtsgeleerden, maar wel ten onrechte. L. van der Burch schreef boven de eerste bladzijde van zijn handschrift: *den Auctheur deser cronica is Joannes van der Beke*, en dit deed mij een oogenblik denken, of dit werk ook een vroeger opstel van van der Beke

---

1) Wij hebben bij de aanhaling der Analecta van Matthaeus altijd de eerste uitgaaf in 8° gebruikt.

kon zijn, opgesteld ten dienste van graaf Willem en later vervangen door en voor een groot deel weder ingelijfd in zijn grooter uitvoerig Latijnsch werk, aan Jan van Arkel en graaf Willem opgedragen, tijdens hij canonicus te Utrecht was. Toch geloof ik dat niet, niet zoozeer omdat de Latijnsche tekst van Beka meer oorspronkelijkheid verraadt, dan de Hollandsche in dit geschrift; ook niet om verschil hier en daar, hetwelk uit latere onderzoekingen kan verklaard worden, als wel vooral omdat deze schrijver zelf te duidelijk op Beka zelven als zijn hoofdbron terugwijst en dus nà hem moet geschreven hebben. Liever geloof ik, dat van der Burch slechts uit de overeenkomst van vele plaatsen tot die gissing kwam, en wij hier slechts eene gissing vinden, die dan ook van Buchel er bij deed schrijven: „Alhoewel desen scryver eenige of het meerendeel sijnder vertellingen vuyt Beecka schijnt genomen te hebben, is niettemin in veele verscheiden vanden selven, sulcx datmen met goede redenen moet vermoeden, desen autheur niet Beka ofte een simpel oversetter te sijn van Beka."

Omtrent de waarde van dit werk heeft reeds de Wind juist opgemerkt, dat die ligt in hetgeen men noch bij Beka noch bij Stoke vindt, en door den schrijver uit andere, wellicht mondelinge mededeelingen is ontleend.

Eenige taalkundige aanteekeningen zijn door mijnen ambtgenoot Brill bij deze uitgave gevoegd.

B. J. L. DE GEER VAN JUTPHAAS.

KRONIJK

VAN

HOLLAND.[1]

Een onghenoemt Clerc, geboren vten lagen landen bi der zee, die wt vrien sinnen begerende is warachtighe historie te bescriven, wensket sinen geduchten ende genadigen lantsheer, hertoge Willem van Beyeren, palensgrave des heylighen roomschen rijcx upten Riin, grave ende heer der lande van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant[2]), sinen onderdanigen dienst, groete, zege ende salicheit, mit verstandenisse der waerheyt.

Omme dat alle dingen die in der tyt gheschien vergancklic siin mitter tyt, also die menschelike memorie kranc ende van cleynen onthoude is, daer die gheestelike instortinge niet bi en woent, so ist noot ende groot oerbaer datmen die gheschienisse van saken, ende sonderlinghe van vorsten ende heren, daer si alle wege mede gedacht

1) Geen der beide Handschriften heeft eenig opschrift.

2) Reeds van Mieris dacht aan Graaf Willem V, die eerst in 1356, na den dood zijner moeder, het graafschap Henegouwen verkreeg. Was hier aan Willem VI te denken, dit graafschap ware wel genoemd. Verg. Buchel op Beka, p. 2, de Wind, *Bibliotheek*, p. 55.

werden, als of si teghenwoirdich in levendigen geesten waren, mit truwen ghescrifte ewich gemaect werden, op dat die hoochloofde dingen mit vergetelheit der menschen niet verdonckert en werden, die men van reden weghen is sculdich ewelic te gedencken. Ende want die wercman van desen ghescrifte een mensch is, ende die menschelike weecheit van hoir selven niet en vermach te volbrengen die claerheit van der vpgenomenre materie sonder ouder poeten ende meestre werke ende boeke te scuwen [1]), die van den beginsel der ouder werelt alrehande besceydenisse der landen ende oec der dinghen mit zuverliken ende gecierden woirden bedicht hebben mit merre arbeit: soe heeft hi daer om die boeke ende scriften wtgesocht, die mencie maken van den heylighen bisscopen van Utrecht ende van den edelen vorsten van Hollant in ghesamender vormen, ende die yeesten ende croniken der edelre graven wt den anderen getogen, daer hi bisonder of scriven wil, hoe [2]) die heerlicheit van Hollant van der werelt aenbegin haercomen is, ende wie si geweest siin, die die ryke graefscap mitten ridderliken zwaerde gheregiert ende behoert hebben; want hi alhier mitter heylicheit der vaderen ende bisscopen niet te scicken en wil hebben, dan alleen mitten historien der vorsten van Hollant, die inder tyt geweest hebben, daer wil hi hem up dese tyt mede laten genoegen: want te veel tsamen geslagen bringet verdriet, als die vroede spreken. Ende dese versameninge der scriften, die der waerheit niet afgetogen [3]) en siin, wil hi den hoochgeboren hertoge ende grave van Hollant, sinen gedichten here, te love scenken om tytcortinge daer in te

---

1) d. i. *te schouwen, te onderzoeken.*

2) *hoe — haercomen*, d. i. *waarvan herkomstig: hoe-haer* is het Hoogd. *wohar.*

3) *der waerheit afgetogen*, van de waarheid afkeerig. Kiliaen heeft *aftrek* in den zin van *aversatio.*

nemen, so wanneer dat hi ghenoechte heeft in lesinge der boeke.

Also die heylighe scrifture ons te kennen geeft, soe heeft die almachtige Gotheit dat heylighe roomsche ryck menichfoudelic gheërt ende verheven, ende sonderlinghe als men merken mach inden woirden die wtgeven, dat men Gode tsiin geven sal ende den keyser tsiin: so dat God genen coninc in der aerden en kent dan enen die die crone draecht over dat heylighe roomsche ryck, dien alle ander coningen, vorsten, heren ende lande van rechter oir scult [1]) sculdich siin mit onderdanicheit te gemoeten: want hi een overste is in aller tytliker heerlicheit. Ende bi Gode soe verstaet men onsen heylighen vader den paeus, die een vicarius, dats een stedehouder Gods is inder gheestelichede: soe datse God geset heeft in der aerden te regieren ende te verlichten die duusterheit der werelt, gelijc als die sonne ende mane verlichten alle dat firmament ende dat daer onder begrepen is. Al is [2]) dat sommige coningen ende vorsten mit onbekentheit ende mit wille den heylighen ryck hoir onderdanicheit afgetogen hebben, overmits dwalinghe des ryex, die doch hoir meeste hoecheit bi den heyligen roomschen ryck vercregen, ende hoir vaderlic erve daer bi gemerret hebben. Doch, want dat alsoe verre mit prescripsie ingebroken is, so en is hier daer af niet meer te scriven. Mar want die lande van Hollant, Vrieslant ende tgestichte van Utrecht, in ouden tiden als si alle Vriesen plaghen te hieten, een volc was van enen gelove ende van eenre maniere, sonder middel onderdanich den heyligen room-

1) Deze lezing is bedorven. Er schijnt gelezen te moeten worden *van rechter oirsaecke* (justa de causa). Het volgende *schuldig* schijnt de aandacht van den afschrijver afgeleid te hebben. Of men zou moeten aannemen, dat *oir* het bezittelijk voornaamw. (*haar*) is, hetwelk hier bij latinisme tusschen het adject. en het subst. staan zou (ex justo suo debito).

2) lees *ist*, d. i. *is het* met B.

schen ryck, totter tijt toe dat si van den doirluchtighen coningen van Vranckryc ende van Germanien, onder wies onderdanicheit si waren, in tween gedeelt worden, alse in een graefscap te bescudden mitten zwaerde, ende in een gestichte te bescudden mitten cruce, so wil die bescriver van desen Croniken die oirspronc ende beginsel der voirscreven graefscap van Hollant claerlic hier in bescriven; ende eerst beghinnen van den genen die oirspronc is alre salicheit ende scepper alre lande ende creaturen. [1])

Van den jaer dat Adam onse eerste vader gescepen was v^{m}c e$\bar{n}$ xcix, vp die viii^{ste} kalende van Januarius, opten sonnedagen nacht, so wart geboren in Betlehem der stat van Juda die Verlosser alder werelt, onse lieve Here Jesus Christus, waer God ende mensch vander reynre saligher maget Marien, in des keysers Octavianus xlii. jaer, die geweldich keyser was ende een gebieder over alle die werelt. Dese Octavianus heet oec mit reden Augustus, dats te verstaen die een ding merret ende oecket [2]): want dat Julius Cesar niet al gewonnen en hadde an dat roemsche rijc, dat dwanc Octavianus, so dat alle die werelt was onder siin gebot. Na siinre doot quam een keyser, heet [3]) Tyberius, inden jaer ons Heeren xvi., in wiens tiden Christus gecruust was. Ende na hem in den jaer ons Heeren xl quam een keyser, heet Gayus, ende na dien quam een keyser, heet Claudius, in den jaer van xliii. Ende daer na in den jaer xlviii quam een keyser, heet Nero, die een geessel was ende dat riick be-

1) B. heeft hier de rubriek: *van Christus geboorte.* Het volgende is overgenomen in de hollandsche vertaling van Beka bij Matthaeus, *Anal.* V, p. 3—6, zooals het hier ontleend is uit Beka zelven uit het Prooemium sijner Chronica.

2) *oecken*, vermeerderen, vergrooten. Goth. aukan.

3) Hier en elders zou men *hiet* verwachten, het ware imperf. v. *heeten*. De schrijver is met de verbuiging van dit werkw. in de war.

vlecte, ende overmits siin onnutte werken vergat hi die ridderlike oeffeninge: want hi vischte dagelix mit gulden netten, wtgerect mit coorden van syde; hy dede die heel stat van Rome ontsteken mit brande, ende van veel striden in der stat: oec dede hi siin moeder, siin suster ende siin broeder doden mitten zwaerde. Seneke, die siin meester was, dede hi inden bade ter ader laten ende also versmoren. Ende na dat hi sinte Pieter dede crucen ende Pouwels onthoefden, so dede hi den kersten dat eerste verdriet. Dese Nero, alsoe die roemsche historie seit, sette sommige lude vten rade inder stat van Romen, ende sonder ander misdaet liet hyse [1]) doden, om dat zij hem siin onnutte leven ende wreetheit beruspten, ende oec sommige andere sonder wette of oirdel vter stat verdriven. Onder welke verdreven twe edel manne waren, die geheten waren Granus ende Anthonius. Granus was een van den edelen senatoren, ende Anthonius was ene van den waerden [2]) tribunen. Granus quam mit siin ridderscap ende geselscap wanderen doer Walschelant ende quam in Ardennen, daer vant hi in der woestinen zwavelich water, ende daer by dede hi tymmeren een pallaes, als men leest, ende daer af heet noch huden sdages aqua grani, dats in duutscher tonge Aken. Antonius die tooch doer Germanyen ende Vrancken, dats doer Duutschlant, ende quam in Hollant, daer hi bi den stroom des Riins maken dede in den jaer ons Heren LXV een stede, die om die gedenckenisse van sinen name langhe tiit Antonina heete. Ende dat selven lant bezat Antonius ende siin nacomelinge een tyt mit krachte, so lange dat die Slaven ende die Wilten, dat ziin Denen, die stat wonnen ende vernieldze [3]), geliken men hier na bescreven vinden sel.

---

1) De woorden *liet hyse* ontbreken in A.

2) B. *een waerden Tribunen;* Mier. *een van den Trib.;* A en Beka *een van den wuerden Trib.* 3) d. i. *vernielden ze.*

Daer na in onlangen jaren, overmits der menschen sonden, die God an hun wreken woude, quamen mit groter heercracht menigerhande volc wt Barbarien ende uten lande dat Scandania hiet, die verwoesten ende vernielen, overmits der gehengenisse Gods, al Europen. Ghi sult weten dat alle die werelt gedeilt is in drien delen, alse Asia, Affrica ende Europa. Asia ende Affrica siin meest heyden en Sarrasine ende papeians kersten [1]). Europa dats meest al kersten gelove, daer die heylige roomsche kerke ende alle dat lant, daermen hier af scrijft, binnen gelegen is. Dese wrede lude quelleden ende destrueerden zeer die kersten lande ende sommige andere die niet kersten en waren, ende mit groten bloedigen striden ende manslachten wonnen si veel conincrike ende lande. Dese lude waren geheten bi namen Gippides, Alany, Sermany [2]), Wandaly, Averry, die men oic Hunen hiet, ende Slaven, diemen Wylten hiet. Die Gippides bedwongen Italien, Alanen wonnen Oostenriic, Sermany wonnen Pannonien, Wandaly wonnen Affrike, die Goten wonnen Cathelongen, Hunen wonnen Walschlant, Slaven wonnen al Hollant. Dit wilde volc datmen Slaven hiet, na dat si die stat die Antonina hiete [3]), gedestrueert hadden, deden si tymmeren enen alten [4]) vasten casteel aldaer, dat vanden wreden volc sinen naem ontfinc ende hete Wiltenborch. Daer na lange tiit maecten die Wilten een eendracht mitten Vriezen, dat si wouden den Riin vpvaren, ende mit heerkracht aenvechten ende destrueren alle twalschelant. Ende

---

1) d. i. Christenen van Priester Jan, een denkbeeldig priestervorst in het Oosten.

2) Worden hier de *Sarmaten* bedoeld? De *Gippides* zijn de *Gepiden*, de *Averry* zijn de *Avaren*.

3) lees *hiet* of *heete* (*heette*).

4) *Alte*, en in de verbogen naamvallen mnl. en onz. enkelv. *alten*, is een door den auteur veel gebezigde uitdrukking. Zij bestaat uit de beide partikels *al te* en heeft bloot versterkende kracht.

alsoe die roomsche hystorie seit, soe was in dien tiden een keyser kersten, die Valencianus hete, die vernam die tidinge van den onvroeden volc, wes hoir opset was, ende om hoir wreetheit te wederstaen soe quam bi sinen tgebode te samen een heer van veel ghewapents volcs, daer hi dat ongetemmede volc mede [1]) wederstont. Daer gheschiede dat dese keyser dat onvroede volc verwan ende bedwancse, ende hi nam hoir scepen ende voir daer mede den Riin neder ende warp neder hoir casteel tot Wiltenborch. Dese keyser bedwanc alre eerst die Vriesen, ende als hi dit casteel gedestrueert hadde, keerde hi van daen ende bleef daer na mogende keyser sommige iaren. Dit geschiede in den jaer ons Heren CCCC ende IX.

Daer na een deel iaren als Eraclius keyser was, in dien tiden was een coninck der Vrancken die Dagobertus hiete [2]), ende was gecomen van Vranck van Troeien. Dese coninck Dagobertus brochte Hollant in siin bedwanc, ende dede weder maken, daer dat casteel tot Wiltenborch gestaen hadde, een casteel van alten [3]) sonderlingen groten ghetymmerde, dat hi Vtrecht noemen dede, ende is naden latiin traiectum, dats properlic te duutsche te seggen een overveer; want men daer overvoer ende vertolde den casteleyn van Vtrecht comanscepe van menighehande goede, die biden Riin ende bider zouter zee voeren. Andere seggen ende is wel alsoe gelooflic [4]), dat Tricht op ter Masen meer te landewaert in leyt, so wort dit geheten Wttricht, om dattet wtwaert leyt bider zee. Binnen welke montangen (?) van Vtrecht ghetymmert wart die eerste kerke in die eer Sinte Thomas des Apostels.

Na desen alse inden jaer ons Heren VI^{c}XLII. deden die

---

1) Dit woord ontbreekt in A.

2) Zie noot 3, bl. 6.

3) Zie noot 4, bl. 6.

4) A *geelooflic.*

priesteren groten arbeit om te bekeren dat vriessche volc, mer twas al om niet; want dat hartnackige volc stont altoes te sinne dat heylige gelove wt haren lande te keren, ende braken die eerste kerke, ende daer nae moyden si al Hollant mit zwaren oirloge [1]). Ghi sult weten dat gestichte van Vtrecht optie tiit mede Hollant was, wtgenomen Over-yssel, ende was een volc eendrachtelic levende mit malcander, oirlogende tegen die heydene Vriesen: mar evenwel wast al vander nacie der Vriesen, alwast dat si biden gelove ghesceyden worden vanden Vriesen, ende bleven eendrachtelic mit malcanderen in eenre euwe [2]) ende van eenre manieren, ter tiit toe dat si van den edelen coningen van Vrancken in tween gesceyden worden, alse in een graeffscip ende in een bisdom, geliic hier na gescreven staet. Enige lude, die der dingen ondersceyt niet en verstaen, die menen dattet coningen van Vrancriic waren die Hollant eerst wtgaven, dat si billic wel proeven souden dat si onrecht segghen; want Hollant nye walsche [3]) tonghe en was noch onder der walen onderdanicheit, mar twaren coninghen der Vrancken, ende waren van trechte ende teerste Vrancriick dat nu Vrancken lant hiet; alsoe als die edel Vranck van Troyen, die tlant biden riin eerst begreep [4]), na hem selven noemde, doe hi van Troyen verdreven was mitten sinen, daer die coningen van Vrancken of ghecomen siin. Dat waren die meeste [5]) coningen vander werelt in dien tiden naest den keyser, ende plaghen meest al Duutschlant ende dat lant omtrent Parijs, dat nv Vrancriic hiet, te beheren mitten zwaerde,

---

1) Tot hiertoe is alles in den Holl. Beka met kleine veranderingen overgenomen.

2) d. i. *wet.*

3) lees *walscher.*

4) d. i. *in bezit nam.*

5) d. i. *grootste.*

ende hilden hoir pallayse ende woenstede so te Trier, so te Colen, so te Aken, te Mens, in Ardennen ende daer omtrent in Lotrike, ende waren zelden te Parijs; want dat al een ny gewonnen lant was vanden Vrancken, daer die fransoyse of gecomen siin; want dat nv Vrancrijc hiet plach te hieten in latiin Francia togata, dats te seggen gemantelt Vrancriick; daer.om hieten die fransoyse in latiin Francigine, dats in duutsche te seggen: geboren van den Vrancken. Dese Vranck van Troyen dede wiingaert van Troyen comen ende setten biden Riin, daer hy tbegrepen [1]) hadde. Ende overmits die hoocheit van der vranscher croen, die optie tiit was in vrancken lande, so hieten die lude noch hudens sdages die vrye vrancken, om dattet roomsche rijck so hoochlic bi hun verheven ende gheeert wort. Puppiin die groue was duutsch geboren. Siin soen Kaerl Merteel wort in onechte gewonnen ende geboren te Tryer. Dese Marteel maecte siin pallays te Colen, dat Agrippa plach te heten, ende tymmerdet daer nv staet onser vrouwen kerc int capitolium. Puppiin die dworch siin soen des gelijcx. Ende Kaerl siin soen des ghelijc, dies waerde lichaem rust tot Aken, daer hy meest te wonen plach, eer hi troomsche rijck vercreech bi kuere der vorsten van Alamangien. Daer na also si wt Spanghen dagelix veel anstoots hadden, die optie tijt heyden waren ende westvrancryck zeer anvochten, so bleven die vranchse coningen veel in dien lande, so dattet veel bewoent worde. Ende Kaerl dede wiingaert bringen wt Vrancken, ende deden setten over al in Vrancrijck, dat een zoet bequaem lant is. So dat si zeder tijt die croon aldaer gehouden hebben, die si mitter besittinge des heylighen rijcx zeer groot ende wijt gemaect hebben. Doch after dien dat si hem aldaer soe vaste neder scickeden, so is dat heylige rijck wt horen handen gecomen, als kenlic is; want si

1) *het (land) in bezit genomen had* (?).

hem doe meer ter walscher tonge gaven dan ter duutschen. Die Walen dat rijck niet beuitten en mogen, also die paeus dat ordineerde in gemenen rade mitten coningen van Germanien, van Vrancken ende van Sassen, dat nu altesamen Almangien hiet. dat dat heilige rijck altoes geregiert soude wesen van den duutschen. ende dien soudmen kyesen biden hoghen kuervorsten die in Almangien daer toe ghevoecht worden, zeder dat dat rijck der Grieken ofgetogen wort bi gemenen rade der heyliger kerken ende des heyligen rijcx, overmits datsi der kerken ende der kersten gelove tweewerf hulpe weygerden tegen die heydene Sarrasine, die die heylige kerke ende kerstenheit in Ytalien zeer destrueerden ende jammerlic verdrueten, daer die drierehande duutsche nacien willichlic toe bereit waren, ende in Gods eren ende der moeder kerken die barbaren ende Sarrasinen mit hore mogentheit verdreven. Welcke drierhande duutsche tonge waren, Germanien, Vrancken ende Sassen, die doe altesamen mit enen name geheten worden Alamanyen, dat in duutsche [1]) te seggen een grote vlogel. Want die aern des heyligen roomschen rijcx grote vloghelen heeft veel cleen vogelkiin onder te bescudden ende te voeden. Hier om hebben si onrecht die die coningen der Vrancken heten coningen van Vrancrijck; want Vrancrijc is een nv lant biden [2]) anderen, ende is geheten der Vranckenrijck, overmits dat die Vrancken dat lant wonnen vanden heydenen, ende is wel te proeven dat die Vrancken menich hondert jaer waren voer die Fransoyse; want Tryer wart gesticht doe Abraham acht jaer out was. Hier na om dat die Fransoyse groot worden mitter walscher nacie, also si den Vrancken af gingen daer si of gecomen waren, ende si vanden heyligen rijck geset worden bi gemener overdrachte, ende biden groten Kaerl

---

1) Alsof Allemannia van *ala magna* afkwame.

2) d. i. *in vergelijking van de.*

zelve overdragen wart om rechte nutscip, dat die duutsche dat rijke altoes behouden souden, soe hi selve een vranck duutsch gheboren wart, soe wart daer na den Fransoisen te moetzoene [1]) geordineert, dat die eer gedeilt soude worden. Ende want die kerstenheit staet in drien principael nacien, so souden hebben die Romeyne ende Ytaliaen die kerke om dat si tbeginsel waren van den heylighen gelove; die Germeynen ende Vrancken, dat siin die duutsche, souden hebben dat rijc om hore mogentheit, ende die Fransoyse ende Walen souden hebben die scole om hore wijsheit ende cloecheit, also als dat noch hudens dages is. [2])

Hollant, also alsmen vint bescreven in een boec, dat heet *de proprietatibus rerum* in den vijftienden boeck, is een cleyn provincie gelegen biden Riin, daer die Riin in die see gaet, ende strecket zuutwaert an Brabant ende Gelrelant, ende oistwaert an Vrieslant ende Westualen, noortwaert an die Engelsche ende Scotsche zee, ende westwaert an Pikerdien ende an Vlaendren, ende is meest een broeclant, ende allesins mitten armen vander zee ende des Rijns gesalicht [3]), ende heeft rivieren, walen ende meren, ende sonderlinge goet weydelant, waer om daer veel beesten in siin. Ende die aerde is tot sommigen wegen harde vruchtbaer, oec siin daer bosschen in tot veel steden [4]), daer wilde beesten [5]) voeden, alsoe dat daer goede yacht is; ende tot veel steden ist moerich, daermen een materie of maect die oirbaerlic is te bernen; ende is een rijck lant van veel

---

1) *Moetzoene*, d. i. *zoen*, *afkoop*, zie van Alkemade, *Beschrijving van de stad Briele*, bl. 340. Bij Kiliaen: *moedzoen* compositio.

2) In B de ruhr.: *die beschrywinge van Hollant*. Al het volgende komt weder met den Holl. Beka, p. 6—15 overeen.

3) Bij Beka: omlegt, gelyc enen eylande, ad modum insulae undique — circumfusa. Moet in plaats van *gesalicht*, hetwelk geen goeden zin geeft, ook gelezen worden *gesadicht*, d. i. saturatus?

4) *steden*, d. i. *plaatsen*.

5) meesten. A.

coopluden, ende van goeden die bider zee ende biden rivieren varen, van welken lande die hooftstat geheten is naden latine Trajectum, mar Vtrecht heet si in duutsch; want si an Duutschlant behoort nader gelegenheit, nader zeeden ende nader talen, wanttet in die provincie is van Nedersassen. Ende dat volc is groot van lichaam, starck van krachten, stout van herten, scoen van aensicht ende van leden, eersaem van zeden ende oetmoedich, Gode ontsiende ende min begeren te rouen dan ander duutschen, ghetruwe ende vreetzaem, ende guetlic den gasten. Tot hiertoe ist genomen vten boeke, dat men hiet *de proprietatibus rerum*. Naden duutsker talen ist geheten holtlant, want daer veel houts ende bossche in plach te wesen, mer nv hetet Hollant, want daer een letter wtgedaen is, bi wille der gheenre diet so versierden. [1])

Die princen van den Vrancken, die Karolingy siin gheheten, berechten lange tijt dat roomsche rijck, die deelden al Hollant, alsmen hier na bet verstaen sel in tween heerschappien, alse in een bisdom ende in een graefscip; want Kaerl, diemen Martellus hiet, die een coninck was van Vrancken, ende him onderwant die heerscappien van Germanien ende Vrancken, gaf der kerke tUtrecht die eerste gave; ende coninck Kaerl, die men den calen heet, ende na roomskeyser was, gaf der heerlichede van Hollant die eerste graefscip, al wast datse van anderen luden daer te voren beheert hadde geweest, alse van Antonys den romeyn ende siin nacomelinge, die na so menichfoudich worden, dattet noot was eenen heer te hebben. Ende op dat wy bekennen moghen, dat alre eerste begin beide vanden bisdom van Utrecht ende van der graefscip van Hollant, so ist noot dat wy beginnen ende dat oirspronck maken uten eersten van Inglant. [2])

---

1) B de rubr.: *hoe Hollant gedeylt is.*

2) Bij den Holl. Beka: uter gesten van Engelant. Waarschijnlijk moet

Alsoe die Yngelsche hystorie inhout, so quamen die Nederzassen mit onghetelde scepen in Bartangen, datmen nu Ynglant hiet, ende wonnen dat lant ende bleven daer in. Ende die paeus Gregorius, die heylige lerer, bekeerde dese selve lude toter gracien des doopsels bi tween lerers, deen heet Augustinus, die ander heet Mellicus, als in dyalogo bescreven is, van welken Nederzassen ofte Vriesen, overmits der voirsienicheit Gods, geboren wort een kint dat Willebrordus hiet, ende siin vader was Wilgisus genoemt, die siin kint Willebrodus begeven [1]) broeders gaf te leren, wies clooster, dat Harpen hiet, daer wart hi clerc geleert ende ontfenc aldaer crune [2]). Ende tot sinen xx. jaren bleef hi daer in hoger leringe. Daer na ghinc die jongelinc van duechden tot duechden vpclymmende, ende sochte mit groten vliete die zoeticheit des scouwenden [3]) levens, ende quam tot sinte Egbert, die die eerste bisscop was van Northummerlyc, ende is him na gevolcht als een overste meester des scouwenden levens tot in Yerlant, op dat hi daer sonder commer van tytliken dingen mochte leven een heremitelic leven. Ende van desen Egbert ontfenc Willebrordus siin priesterlic oerde. Daer na, als die Ecclesiastica Historia seit, soe sende dese sinte Egbert Wigbertum sinen discipel in Germanien, vpdat hi den onghelovigen volke leren mochte die waerheit der heylighen Ewangelien: mer dese Wigbertus wort so wederstaen mit des viants behendicheit, dat hi mit siinre leer an dat harde volc luttel vorderde, ende aldus ongedaen siinre bootscap voer hi weder in Ynglant. Een wijl tijts daer na en liet dese selve sinte Egbert niet

---

men lezen *uten yeesten v. I.* — Het volgende komt weder overeen met den Latijnschen Beka. B: *van sinte Willeboorts geboert.*

1) d. i. *monniken.*

2) *de tonsuur.*

3) Dit woord *scouwenden* (*het contemplatieve leven*) ontbreekt in A.

af van sinen goeden beginne, ende sende sinte Willeboort, die doe priester was, mit XI gesellen in Duutschlant, om dat ongelovige volc te bekeren totten rechten gelove. Onder welke gesellen een was die sinte Willeboort volchde, ghebeeten sinte Aelbrecht, die overgaf dat coninckryck van Yaglant, dat hem van sinen vader ancomen mochte, ende ginc sinte Willeboort na. Ende want sinte Willeboort ende siin XI gesellen gheboren waren van Nederlassen ofte Vriesen, so mochten si te best prediken die Ewangelien in duutscher talen. [1])

Daerna inden iaer ons Heren VI^C^XCIII. versamende Pappiin die mogende conine van Vrancken een groot heer van ridderscip ende van gemeenten, ende maecte een grote heervaert in Vrieslant tegens den conine Rabode. Dese heervaert vernam conine Rabode, ende versamede oic een groot heer van Vriesen, ende wederstont conine Pappiin crachtelic. Mar nochtan bi Gods gehengenisse bleef conine Rabode verwonnen, alsoe dat conine Pappiin sinte Willeboort mit sinen gesellen daerom sende in Vrieslant, vpdat hi den conine Rabode mit siinre leer ten kersten gelove bringen mochte. Die conine Rabode hadde siin woninge bi enen eylande ende heet Fostenlant, ende om dat onnutte geselscip der afgoden quam sinte Willeboort ende brack aldaer drie templen, die in Jupiters eer ghesticht waren, ende drie menschen doopte hi, die den viant versaecten. Rabode meende tgewelt dat him gedaen waer stonde hem te wreken, ende geboot enen van sinte Willeboorts gesellen te doden, diet mitten lote viel [2]). Sinte Willeboort sach dat hi coninc Rabode niet bekeren en mochte van sinen ongelove noch van sinen afgoden, ende dat hi lutel sielen daer gewonnen hadde, wart hi te rade dat hi weder varen woude in Vrancken, ende die nuwe

---

1) Melis Stoke. I. 131. B: *van den Vriesscke conuck Radbodus.*

2) d. i. *toeviel, ten deel viel.*

bekeerde ende gedoopte inden gelove te sterken, ende vergaderde veel priesteren, ende quam daer mede tUtrecht, dat in dien tiden inder Vrancken machte was, daer hi vaste bi sinte Thomas kerke, die gedestrueert ende nedergevallen lach, een bedehuus dede maken in die eer des heiligen cruus.[1]) Ende hier na inden jaer ons Heren VI^{c}XCV. sette sinte Willeboort ende wyede die eerste vonte tUtrecht, vp dat die gelovige menschen enen sekeren toeganck aldaer hebben mochten t'ontfaen dat sacrament der heyliger dopen.

Hier na inden jaer ons heren VI^{c} ende XCVI. versach[2]) Pippiin, die edel coninc van Vrancken ende hertoge van Lotryke, in sinte Willeboort grote volstandicheit te prediken dat heylige Ewangelie, vercreech met stadiger bede an him dat hi te Rome tooch ende ontfinc die heylighe benedictie ende wort bisscop. Sergius die paeus, die die eerste was also geheten, wordt vermaent vanden engel in sinen visioen, dat hi overmits bede wille coninc Puppinne, sinte Willeboort waerdeliken ontfinge, ende ordineerde hem in sinte pieters kerck tot enen aertschen bisscop. Dese paeus behelten[3]) een tijt bi him ende gaf hem enen nuwen naem ende heten[4]) Clemens. Ende als dese Clemens die benedictie vanden paeus ontfaen hadde, is hi weder gekeert in Duutschlant. Corts daer na dede hi vptie stede daer sinte Thomas kerke gestaen hadde, tUtrecht, een cloesterkerke maken van canoniken, ende geboot daer in stadelic te staen des bisscops stoel; want hi die selve kerke bi siinre eerster benedictie wyede ende heylichde mit siins selfs hant. Dese heylige kerke van Utrecht mach mit rechte heten een coninclic gesticht, wantse die conin-

1) B op de kant: *van den eerste vonte tUtrecht.*

2) d. i. *bespeurde, erkende.*

3) d. i. *behield hem.*

4) d. i. *heette hem.*

gen mit erve ende mit vriheden versiert hebben, ende daer siin in geprovent rekelike canoniken.

Na desen inden jaer ons Heren VI^{c}XCVII Kaerl, die coninc der Vrancken ende hertoge van Lotrike, gaf na Pippiin siins vader doot eerst [1]) die kercke tUtrecht; hi hadde oec enen groten strijt tegens den onghehoirsamen coninc Rabode, daer hi veel Vriesen doot sloech, ende bedwanck den coninc mit crachte. Dese selve Kaerl was geheten Marcellus [2]), ende als hi desen coninc Rabode verwonnen hadde, nam hine [3]) te genaden mit voirwaerden, dat hi sonder twivel kersten worden soude. Thant na desen wort vermaent Wylfridus, die ertsche bisscop van Zenoveren [4]) overmits gotlike visioen, dat hi trecken soude in Vrieslant ende helpen sinte Clement die Vriesen bekeren; die doe als hi daer gecomen was, arbeide mit siinre heyligher leer dat Rabode die coninc wart geleert, also dat hi mit geveynsden sinne ter vonten ginc, daer men in dopen soude: Ende als dese selve tyranne quam ende sette sinen enen voet in dat heylige water, doe sende him den viant in, dat hi vraechde, waer dat meeste getal van sinen Vriesen waer, tsi in hemelryc of in die ewige verdoemenisse. Die heylige bisscop andwoirde hem ende seide, dat die Vriesen, die in voirtiden niet gedoopt en siin, alle ter helle verdoemenisse waren. Ende als coninc Rabode dat hoerde, toech hi sinen voet na him vter heyliger vonten ende sprac: Ic wil liever mit minen voirvaders veel geselscips inder hellen hebben, dan mit luttel diinre kersten besitten hemelryc. [5]) Aldus wort die coninc

---

1) In den Holl. Beka: die eerste gave der kercke tUtrecht. Beka zelf schreef: primam donationem Ecclesiae traiectensi tribuens.

2) lees: *Martellus*.

3) d. i. *hij hem*.

4) Verbasterd van Eboracum, *York*.

5) Melis Stoke, I. 150—178.

bedrogen bides viants rade, ende starf [1]) des derden dages daer na jammerlics doots. Ende daer om na des coninc doot wort Clemens, die Willebrordus hiete, vrilic in den lande laten varen [2]) daer hi woude; ende openbaerlic den Vriesen te prediken dat heylighe gelove, ende die ongelovige te doepen ende priesteren te wyeden, ende in elken kerspel kerken te stichten. [3])

Men sal oic niet afterlaten die myraclen ende die genaden, die God door sinte Willeboort heeft gedaen, ende in ouden boeken gescreven heb gevonden van siinre heylicheit. Tgeschiede dat tot eenre tijt, die van sinen geselscepe waren, groten overtalligen dorst leden, als si mit him gingen biden oever van der zee om kerken te visenteren van sinen gestichte. Si en hadden genen wiin ende dat water was zout; des had die heylige vader medeliden mit sinen discipulen, also dat hi seide tot enen die him heymelicste [4]) was, dat hi rechtevoert die tente vpsloege, ende daer onder een cleen cule groeve, ende als dat gedaen was, ginc dese heylige bisscop alleen inder tente, ende bad an Gode zeer ynnichlic om versch water ende rechtevoert vloyde vter zouter aerde hope van verske watre, alsoe dat alle die dorstige putteden vter fonteyne waters genoech. Ende overmits die heylichede des bisscops die si daer an him bekenden, soe loveden die gene die bi him waren den almachtigen Gode. Dese selve fonteyn is in een dorpe dat Heylige loe heet, bi Alcmaer, ende heet noch hudens dages sinte Willeboorts put. Tgeviel dat dese selve sinte Willeboort voer in een eylant gelegen in Zeelant, dat men Walcheren heet, om dat heyden volc

---

1) A: *straf.*

2) *wort — vrilic — laten varen*, d. i. *werd gelaten varen: men liet hem toe vrijelijk te reizen.*

3) E: *mirakel van Hello.*

4) d. i. *meest vertrouwd.*

dat vanden Denen gecomen siin, aldaer te bekeren toten kersten gelove; daer vant hi een beelde gemaect na Mars den afgode, dat die lude aldaer in groter ere oefenden, wele beelde dese heylige bisscop te mael brac ende vernielden [1]. Doe quam die behoeder des afgods ende sloech desen heyligen bisscop mit enen zwaerde vp siin hooft, ende waende dat onrecht, dat sinen afgod gedaen was, sachten mit des bisscops bloede, mer dese selve mordenaer, overmits Gods wrake, wart rechtevoert gegrepen van den viant, dien [2] also quellede dat hij vpten derden dach starf onsalichlic, ende die heilige bisscop bleef gesont overmits die gracie Goda.

Inden jaer ons Heren VII^{c}XXXVII. starf dese sinte Willeboort, nadat hi dat heylige ewangelium na allen hoeken siins gestichts volstandelic gepredict hadde, ende die heylige kerke tUtrecht eerliken hadde berecht XL. jaer, wies lichaem gevoert wort in een cloester van sinte Benedictus oerde, dat vp Treveren heet, ende is gelegen inden gestichte van Tryer, dat sinte Willeboort in voirtiden selve gesticht hadde. Dese heylige bisscop, doe hi noch in levenden live was, sende hi sinte Aelbrecht sinen discipel, daer hier voir of ghescreven is, in Kenemerlant om die nuwe bekeerde lude inden heiligen gelove te sterken; die na dat hi veel heydens volcx bekeert hadde, eynde hi siin leven eerliken ende rustede in Gode salichlic, ende wart begraven tEgmonde, wes bedehuus noch versciert is mit menige duechden ende costeliken cleynoden. Dese heylige confessoir was onder alle sinte Clemens mede gesellen verheven, soe dat hi dyaken was, ende daerbi so neemtmen [3],

---

1) lees: *vernielde* of versta *vernielde hem* (*den afgod*). B heeft *vernieldet*, d. i. *vernieldet* (vernielde het, nl. *beeld*).

2) d. i. *die hem*.

3) lees: *meentmen*.

dat hi die eerste doemproost tUtrecht was, dats die eerste archidiaken. [1])

Hier na inden jaer ons Heren VIII^{c}, vengen een deel burgers van Romen die paeus Leo, daer hi ginc te Romen inden processien, diemen heet die meere letanien, ende men tcruce droech op sinte Marcus dach, ende staken hem siin ogen wt, ende corten hem siin tonge ende wroechden mit onrecht, ende seiden dat hi valscheit gedaen hadde, den welken onse lieve Heer weder gaf siin ogen ende sprake. Ende om dese twidracht te samen [2]) tooch Kaerl die grote coninc vpwaert doer tgeberchte inder Cropwalen [3]) lant, toter stat van Romen toe. Ende als hi der stat begonste te genaken, doe quamen die senatoirs ende dat roomsche volc mit groter scaren teghen hem, mit veel heylichdoms vander heyligen gebeenten, ende brochten also den coninc mit blyscapen in sinte pieters kerc, ende die voirscreven paeus Leo settede aldaer den coninc vp siin hooft een gulden croen alse vpten heyligen kersdach, ende tgemeen volc songen den coninc bliden sanc in deser manieren: Kaerl die grote keyser ende gebieder der romeynen is gecroent, hem si lof, langhe leven, salicheit ende zege. Hierbi moghen hem scamen alle die yeesten visieren, daermen geen waerheit of gevinden en kan, ende seggen, dat coninc Kaerl die stat van Romen mit crachte besat ende wanse, overmits der Vriesen invechten, dat al gelogen ende fabulen siin [4]).

Na desen alse inden jaer ons Heren VIII^{c}LVI. quamen die Denen ende die Noormans van Noorwegen mit horen scepen in Hollant, daer si alten [5]) groten heer brachten,

---

1) B: *van paus Leo.* Tot hiertoe in den Holl. Beka overgenomen.

2) lees: *te soenen.* B heeft *te vergelijcken.*

3) Cropwalen zijn de bewoners van Zwitserland.

4) B: *vanden doot van sinte Yeroen die priester tot Noortich.*

5) Hier blijkt het, dat dit *alten*, op bl. 28 en 31 *alte* (al te zeer,

ende mit groter wreethede destrueerden si al tlant, ende braken die kerken, ende si slogen den heyligen man sinte Yheroen, die tot Noortich priester was, siin hooft af, ende si worpen neder alten groten casteel bi Voirburch, dat eer des coninc Aurindilius was, diemen in duutsche plach te heten ezeloer. Die Hollander die doe setten hem ter weer mitter selver macht die si hadden [1]), mar die Denen waren hem te zwaer. Daer bleven twee ridders doot, die gheheten waren here Dybbout ende heer Geerlof mit veel Hollanders: ende die Denen namen wive ende kinder ende voerdse mit hem in vreemden landen.

Nu hebdi gehoort hoe dat die heylige vader sinte Willeboort wt Engelant over gecomen is om den ongelovigen luden in Vranckenlant, in Hollant, in Zeelant, in Vrieslant ende oic inden gestichte van Colen ende van Vtrecht te prediken dat heylighe ewangelium mit sinen getruwen mede hulperen, om die van hoirre ongeloven ende mammetterien [2]) te bringen toten doopsel des heylighen kersten geloves. Ende want dit edel lant van Hollant, also ghi gehoort hebt, veel angevechtens der Denen, der Noormannen ende andere gehadt heeft, diet menichwerven gedestrueert ende jammerliken vernielt hebben, overmits dattet genen herder noch inwonende heer en hadde, die dat wilde volc wederstaen hadde moghen; soe en doech niet vergeten te scriven [3]) wie die eerste grave was van Hollant, ende wie na him dese lande geregiert ende bescermt hebben, ende hoe elc sinen tiit ghebruuct heeft, als ment naest

---

bijzonder) door den schrijver als een versterkende partikel is gebruikt, verg. bl. 6, not. 4.

1) In B: *Die Hollanders die setten hem doe ter weer mitter selver macht die zij hadden.*

2) Mieris verklaart: Mahometteryen.

3) A leest: *Soe en doech niet vergeten te scriven.* B heeft: *Soe en doecht niet vergeten te scrijven.*

geraken can. Hierom so wil ic gaen ter materien ende beginnen van coninc Kaerl den kalen, die die eerste gifte gaf vander graefscap van Hollant, na siinre coninckliker mogentheit, als een besitter des roomschen rijcx. [1])

Inden jaer ons Heren VIII^c LXIII. was coninc der Vrancken Kaerl die cale, ende namaels een rooms coninc mede, ende was Lodewicx soen, die grote Kaerls soen was. De welke coninc Kaerl tot eenre tijt sat in eenre stede, die Pladeel hete, ende plach te staen in Brabant vpter Kempen, daer hi vernam dat die Denen ende Noormans Hollant verwoest hadden, ende dat volc doot gheslagen; ende om des wille soe gaf hi doer bede Hagens des edelen graven Dirc [2]), die des princen Walcherius broeder was, geboren van der crone van Vrancken, al Hollant ende die kerke tEgmonde mit horen toebehoren, dat is te verstaen van Zuuthardes hage ter voirtrappe van Kinhem [3]) toe mit bescreven privilegien, besegelt mit des coninx gulden vingerliin, daer siin beelde in gesneden was, ende sprac aldus:

„Inden name der drievoldicheit Kaerl, bider genaden „Gods coninc, want onser cronen toebehoert, dat wy onse „lieve ende getruwe eren ende waerdigen sullen mit gra„cien ende mit loen hoirs diensts, soe doewy verstaen „allen gelovigen kersten luden, die nv siin of namaels „wesen sullen, ende desen brief sullen sien of horen, dat „quam in onser tegenwoirdicheit Hagen die edel grave, „ende bat ons dat wi geven wouden enen edelen man,

---

1) B: *hoe coninck Kaerle van Vrancken ende nae roomsch coninck Hollant gaf enen genaemt Dirck.*

2) B leest: *Haghens des edelen grave eenen genoemt Didericke of Dirck.*

3) De schrijver drukt zich *hier* uit, alsof hij voirtrappe nam, in de beteekenis van grens, als een gemeen naamwoord. Ook de Holl. Beka heeft: *die kercke van Egmonde mit horen toebehoren ende Kinhem, dat van Zuuthardes haghe totter Voirtrappen van Kinhem.* Het Latijn: usque ad Fortrapa et Kinhem; Melis Stoke, I. 353: dats van Suuthardes haghe voert tote Voertrappen eñ Kinnem.

„die Walcherius broeder was. Dirc genoemt. Hollant ende „die kerke tEgmonde mit horen toebehoren. dats van Zant„hardes hage toter Voirtrappe toe. Tot wies bede wy ge„neyget siin ende waerdelic outfaen hebben, als wel recht „is: ende geven onsen lieven ende getrouwen manne Dirc „voirscreven alle tvoirscr. lant mitten dienstluden. die daer „ny in sim of namaels in wonen sullen. mit bosch. mit „mersch. mit wyde. mit water ende mit heyde. ende al „datter toebehoirt: ende gebieden dat hem niemant hin„der doe. Ende om dat wy willen dat dese gifte gestade „blive toten ewigen dagen. soe hebben wy dese lettere „besegelt mit onsen vingerliin van goude. gegeven tot „Pladele. in tjaer ons Heren VIII^c XXIII. des negenden „dages voir sinte Jans dach nativitas" [1].

Dese grave Dirc ende siin nacomelingen hebben van dier tyt voirwaert die edel graefscip van Hollant in rechten manleen beseten lange tijt ende hebben die wrede Denen ende Noormans vten eynde des roomschen rijcx crachtelic veriaecht [2].

Tis te weten dat die voirtrappe siin gelegen bi Cassant neffens Vlaender. Int selve jaer alsoe dese selve Kaerl coninc der Vrancken was, dat was doe nederduutschlant, daer Walschlant mede toehoirde tot Parijs toe. ende oic mede Vrieslant. daer Hollant. Zeilant. Drent ende Twent ende alle tgesticht van Utrecht mede an hoirde. so gaf hi eerst die graefscip van Vlaendren. ende dat gbeschiede aldus: Hi hadde den coninc van Ynglant siinre dochter [3])

---

1) Dit alles is overgenomen in den holl. Beka bij Matthaeus, p. 35—39, en daardoor aangevuld de korte opgaaf bij Beka, p. 25. Zie Mieris I, p. 33. Kluit, Hist. Critica II, 1, p. 13. B: *Van Dirck den eersten grave.*

2) A heeft *veraecht.*

3) De genitief van den vrouwel. persoonsnaam bij zulke uitdrukkingen als *te wive geven* is bij Mnl. schrijvers gewoon.

Judit[1]) te wive gegeven, ende die coninc starf cort daer na, so dat een edelman, was geheten die yseren Boudiin, die ontschaecte die weduwe van Engelant, soe dat die coninc Kaerl zeer daer om vertoornt was; doch soe maecte die paeus een soene tusschen beiden, soe dat die coninc gaf dien Boudiin mit siinre dochter die graefscip van Vlaender, daer voir die tijt nye grave geweest en hadde. Dit dede Kaerl al bi rade ende consente siins broeders coninck Lodewycx van hoge Duutschlant; want si alle hoir dingen broederlic mit malcanderen deden; ende dat si aldus dese twe graefscip wech gaven in eenre tijt, dat deden si om den gemenen oirbaer, wanttet grote lande waren van hem geleghen[2]), ende om dat si veel anstoets leden van den Noormannen ende Denen, die veel lande wonnen ende bedwongen, so setteden si dese heren daer in diese mitten zwaerde van des heyligen rijcx wegen bescermen souden[3]), ende hadden liever die manscip daer af dat sise te mael verloren hadden[4]).

Lodewyck die coninc van hoge Almanyen, des voirscr. coninc Kaerls broeder, gaf oec dese grave Dirc, overmits beden wille der coninginne siins wijfs Hemme genoemt, dat foreest van Wasda[5]), want hi een vermaert ridder was ende onder alle ridders zeer te prisen, daer hi hem bescreven hantvesten of gaf, sprekende aldus:

„In die eer der heyliger drievoudicheit, Lodewyc bider „gracien Gods coninc van Almanien; wi doen verstaen „onsen getruwen, die nv siin of namaels wesen sullen,

---

1) Zoo lezen beide HSS. *In dit* bij Mieris is een gevolg van verkeerd lezen.

2) In B: *waren ende veer van hemlieden gelegen.*

3) In B: *Soe setten zij dese twee heren daerin, dat sij ze mitten zweerden van der heiligen rijcx weegen bexermen souden*, de volgende woorden zijn weggelaten.

4) B de rubriek: *hoe grave Dirck vercreegh, dat forcest Walderwant.*

5) B: *Walderwant.*

„dat Hemme onse wijf die coninginne ons bat of wy ge-
„ven wouden onsen lieven ende getruwen grave Dirc van
„Hollant een foreest dat Wasda heet ende an siin graef-
„scip gelegen is, ende dat water datter gaet inwaert ende
„wtwaert, mersch ende weyde, lant ende onlant, bosch ende
„heyde, dat dien foreest toebehoort. Ende wi, die ymmer
„genegen siin om onser gesellinnen wille te doen ende
„niet te weygeren, hebben gegeven onsen lieven getruwen
„grave Dirc voirscr. dat foreest alst gelegen is mit allen
„sinen toebehoren vriliken te gebruken ende te besitten,
„hem ende sinen nacomelingen, te vercopen of wech te
„geven. Ende om dat wi willen dat dese gifte ten ewi-
„gen dagen gehouden werde, so hebben wy desen brief
„bezegelt mit onsen vingerliin van goude. Gegeven in-
„den jaer ons Heren VIII^{c}LXVIII. opten derden dach van
„April [1])."

Aldus so machmen merken kenliken, dattet duutsche coningen waren die Hollant eerst gaven, ende waren geboren duutsche wt Vrancken ende wt Lotrike, als besceidelic hier voir gescreven staet, al ist nochtan dat veel clercken siin, die oick prelaturen hebben ende van groter verstandenisse wesen willen, so geck ende so ongeleert siin, dat si meynen dat Hollant van enen coninc van Vrancryc gegeven is, om dat him die coningen van Vrancryc nv mede *Reges Francorum* scriven, also die coningen uan Vrancken plagen te doen, daer si doch dat contrarium claerlic of vinden mogen in oude hystorien, van waen si gecomen siin, wat lande si regierden, ende in wat steden dat si hoir overste hove hilden; ende oec wael weten dat Vrancryc heet, dats te weten der Vrancken rijck, also si den Vrancken toe plagen te behoren, al ist dat Vrancryc nv beter is dan Vranckenryck, des gelyc dicke gevonden

---

1) Overgenomen in den Holl. Beka, p. 39—40. Mieris I, p. 22. Melis Stoke, I, 405.

; dat die nuwe die oude verbeteren, ende die scolier [illegible] meester. Nv gaen wy voert ter materien [1]).

Dese Dirc was die eerste grave van Hollant, ende was [illegible]hewapent aldus [2]), die die palen van siinre heerlicheden [illegible]oirn. tegens der Denen anvechten ridderlic bescermde. Dese grave Dirc hadde een hoochgeboren wyf, die Gona [3]) hiet, daer hi enen zoen bi wan, die oec Dirc hiete, ende in veel duechden edel was. Dese selve grave Dirc, als hi out was, dede hi van groter devocien tymmeren tEgmond een cloester van houte, daer hi in sette nonnen van sinte Benedictus oerde, dien hy teten gaf van sinen goede, daer sy volcomelic horen nootruft of hadden. Ende een nonne van dien selve clooster wart ingesent [4]) van Gode, dat si grave Dirc vermanen ende an him begeren soude, dat hi sinte Aelbrechts graf vp doen woude, ende siin heylige gebeente doen bringhen in dat nonnen cloester, daer grave Dirc vlitich toe was. Ende mettien datmen dat graf vp dede, soe ontspranc een fonteyn daer onder, daer noch hudensdages veel zoets waters wt vloyt. Ende men vant dat cleet daer sinte Aelbrecht in gewonden was, algeheel ende onverteert. Mede wort inden grave gevonden een gulden cruus vp siin borste, daer veel sieken bi genesen siin [5]). In desen tiden quamen die Denen mitten Noormans, dats te verstaen mitten volke van Noorwegen, ende destrueerden alle tWalske lant, ende sjaers daer na verniel-

---

1) B: *Van Dirck die eerste grave.*

2) In B aldus: *ende was gewaepent met eenre schilde van goude daer in gemaect was een leeuwe van roeder verwen, die de palen.* Verg. den Holl. Beka, p. 40. Uit de uitdrukking *(aldus)* in A, even als uit die op bl. 32 *als ge hier zien moecht*, blijkt dat in het oorspronkelijk handschrift, voor Graaf Willem bestemd, hier en elders de wapenschilden bijgeteekend waren.

3) lees: met B: *Gena* zie bl. 26. Melis Stoke, I, 469: Gheve.

4) d. i. ingegeven.

5) Dit voorgaande is weder in de Holl. Beka overgenomen, p. 40.

den si al tlant van Ardennen, also dat Kaerl die grote keyser hierom versamende menigen man wt Duutschland ende Ytalien, ende quam daer mede tegen dit wrede volc, die hi niet verwinnen noch wederstaen en mochte, soe dat ten lesten daer tusschen gesproken ende een bestant gemaect wort, daer binnen dien bestande overdragen was, dat Godevaert die coninc van Noorwegen kersten soude werden, mit voirwaerden dat coninc Kaerl soude hem te wive geven siins broeders dochter des coninx van Ytalien, die Lotharius hiete, ende coninc Godevert soude mit haer hebben te medegave die provincie van Vrieslant, dat volcomelic geschiede. Die Vriesen en wouden in geenrewys coninc Godevaert onderdaen noch gehoirsaem wesen, hi en mostse mit crachte ende mit mogentheit daer toe dwingen, so dat hise ten lesten verwan, ende dwancse daer toe dat elc man moste dragen enen bast om sinen hals tot een onderdanicheit, vp dat mense rechtevoert daer an hangen mochte so wanneer si tot eniger tijt hem tegen des coninx mogentheit verzetteden, dat een smadelic oerde was anden hals te dragen.

In corten jaren daer na dede dese coninc Godevaert mit sinen volke van Noorwegen een reyse in die Betuwe, daer hi geslagen wart mit menighen Denen ende Noormans, daer menich kersten bloet gewroken wart an die Denen, die si in voirtiden gedoot ende mishandelt hadden. Doe worden die Vriesen verlost van hoirre smadelicke eygenscip des basts. Na deser tijt, alse inden jaer ons Heren IX^{c}, starff Dirc dese grave van Hollant, die oic heer was van Oistvrieslant, ende was een vermaert ridder, die manlic siin lant bescermde tegens die Denen. Ende Gena siin wijf starf na him, ende is begraven tEgmonde in den cloester bi horen man, dat si te samen eerste van houte deden maken, ende setteden nonnen daer in Gode te dienen [1]).

---

1) B heeft hier de rubriek: *Van Dirck die ij grave.*

Als Dirc die eerste grave van Hollant gestorven was, wart Dirc siin soen die anderde grave ende verheven in siins vaders stede als een recht oer. Dese nam een wijf die Hildegarde hiet, dochter des coninx van Vrancrijck, daer hi twe sonen bi wan, daer die een of hiete Aernt ende na him grave wert, ende dander Egbrecht, die een aertschbisscop van Tryer wart, ende een dochter die Avlinde hiete, ende zeer scoen was. Dese grave begonde in twidracht te werden mitten Westvriesen, daer hi teghens oirlogede ende street ende maecte hen onderdanich, ende dwancse daer toe dat sy hoir doren van horen huysen in dat oost maecten, ende die so lage, dat si inden inganc ende inden wtganck bocken ende neygen mosten in onderdanicheit horen rechten heer, wanttet een onbekent volc was van wanzeden. Ende om dat selve oirloge dede grave Dirc dat cloester, dat siin vader tEgmonde hadde doen maken van houte, weder vermaken van steen, ende nam die nonnen van daen, ende sette moniken daer in van sinte Benedictus oerde, die dagelix den dienst Gods deden, ende oft noot geweest waer, dat si die Vriesen wederstaen hadden mogen bet dan die nonnen. Dese selve grave gaf den cloester tEgmonde grote goede te besitten, ende gaf daer oec een boec dat *Historia Tripartita* [1]) hiet, ende den texte van den vier ewangelisten, die buten bedect is mit goude ende oick gesteente inden goude geset. Ende Hildegaerde siin wijf gaf wt vryer mildicheit den selven cloester een outaer tafel, die te mael van finen goude is, daer menigerhande paerlen ende duyerbaer gesteente an staet; ende also men seit so wart vanden selver tafel een steen gestolen, die alre overste ander tafele stont, die des nacht [2]) alle dat coer mit siinre claerheit te verlichten plach. In desen tiden wart sinte Yhe-

1) Dit woord is in A onduidelijk.

2) B *nachts*.

roen bi dese grave Dirc ende biden bisscop van Vtrecht bi myracule tEgmond gebracht, die in voirtiden tot Noortich priester was, ende aldaer vanden Denen voir 'tgelove onthooft was, geliken ghi hier voir ghelesen hebt [1]).

In desen selven jaer so geviel enen alten wonderliken oirdel ende verdoemisse [2]) over enen aertzbisscop van Meydenborch in Sassen, geheten Ude, daer af ic een luttel mit corten woirden overlopen wil, wanttet te lanc waer al te scriven [3]). Dese bisscop Ude was een arm clercskiin van dommen sinnen, die hem zeer scaemde dat hi niet so wel en leerde als een ander, ende plach onser liever vrouwen stadelic ende mit groter ynicheyt te bidden om sinlicheit ende verstandenisse. Vp een tijt als hi in siin gebede lach, tot Meydenborch inden doem, die gesticht is in die eer sinte Mouwerijs ende siinre gesellen, soe wart hi slapen, ende in sinen visioen so openbaerde hoir die moeder Gods ende seyde: Udo, ic heb diin bede gehoort ende die wemoet diins herten aengesien, du en sulte niet alleen kunste hebben ende abelheit, mar na dode des bisscops, die nv is, sultu oec besitten dit bisdom deser heyligher kerken mijns martelaers sinte Mouwerijs: ist dattu dan di wel ende rechtvaerdelic regiers, soe sultu verdienen die ewighe bliscap, doestu anders du selste sterven den ewigen doot. Hier mede so bedaerde hi hem, ende mit goeden gelove dier woerden ghinc hi ter scolen ende wort also subtijl ende constenryck, dat hi alle siin gesellen boven ginc ende wort die vroomste doctor vanden lande, so dat allen meesteren ende clerken alte zeer des vervreemde [4]). Tenden tween jaren soe starf

---

1 Dit komt overeen met Beka, p. 31. Verg. de Holl. Beka, p. 42—44. 2 B *verdomenisse*.

3 B heeft hier ter zijde: *Een vreesselic wirakel van bisscop Udo.*

4 B: *Zoe dat alle meesters ende clercken hem verwonderden ende alte seer vervreemden.*

die bisscop ende dese Ude wort gecoren tot enen bisscop aldaer. In welke stade hi hem wel regierde een corten tijt: mar want die staet verwandelt in zeeden, so begonde hy alleynken onser liever vrouwen raet te vergeten, ende wort hoverdich, hi verminderde der kerken goede, ende bedreef veel onkuuscheit mit geesteliken ende weerliken wiven, soe dat alle der werelt begonde te verdrieten, dat hi also veel ende also openbaerlic die onreyne saken bedreef. Sonderlinge had hi siin vule genoechte mitter abdissen van Lelyendael, daer bi gelegen, daer hi so veel mede dreef, die doch Gods bruut was, dats onser liever vrouwen verdroot; ende op enen nacht, als hi bi haer lach inden groten sonden, so sprac een stemme tot him: *Cessa de ludo, quia lusisti satis, Udo*, dats te seggen; *Udo, laet of diin spel, du hebstes genoech gespeelt.* Des anderen dages des gelijc, ende des derden nachts noch eens mit eenre anxteliker stemme, dat die domme ongehuyer [1]) bisscop al voir winde wech sloech, ende niet en achtede, mar dreef sinen wil ende vule genoechte altoes meerrende siin sonden. Omtrent drie maende daer na so was een canonick aldaer, geheten Vrederic, eerbaer duegende ende Gode ontsiende, die mit groter ynicheit mit clagender herten screyende Gode bat om salicheit ende eer der heyligher kerken van Meydenborch, dat God den bisschop cort halen woude, of dat hi him siin sinnen in duechden verwandelen woude. Dit was bi nachte dat die kerke gesloten was, te hant so sach die heylighe Vrederic dat alle die lampten vander kerken mit enen sturen winde wt geblasen worden, daer hi him so zeer of vervaerde, dat siin lede crompen ende siin mont toesloet, ende helt hem in een hoecskiin biden hogen outaer ende zwete van groten anxte. Daer sach hi wakende mit sinen vleischeliken ogen datter jongelinge quamen mit tortyssen ende spreden tapiten voir

1) B: *onkuysscbe.*

den outaer, ende settede daer twie gulden zetelen; doe quam een man alleen gewapent in ridderliker wise mit enen getogen zwaerde, ende ghinc staen midden inden kerke ropende: staet vp alle gi heiligen, die hoir gebeente hier hebben ende coemt toter vierscaer Gods. Te hant so quamen daer die heylighe ridders, sinte Mouwerys mit sinen ghesellen VI^{m}. VI^{c}. ende LXVI, oetmoedelyc verwachtende den oversten rechter. Daer quam onse Heer in keyserliken gewade gecroont mit overdragender [1]) cyerheit lichtende als die sonne, mitten twalef apostelen alse scepenen, ende ginc sitten inden enen zetel; doe quam daeran die waerde moeder Gods gecroont ende geciert mit groter claerheden, lichtende als dat licht der sterren, mit eenre scaer van sconen welgecierden joncfrouwen, die ginc sitten an die rechter hant Gods inden anderen zetel. Doe sprac sinte Mouwerys: O alre rechtvaerdichste rechter, gif recht vonnes! ende knielde mit alle sinen gesellen verbeidende die antwoirde des oversten rechters. Onse Heer God sprac: brenct ons den bisscop Uden hier ten oirdel. Te hant gincker een deel wt, ende namen den onsaligen priester vander abdissen, daer hi bi lach, al naect, ende brochten lijflic ende levende inder vierscaer vptie tapite. Doe sach hem sinte Mouwerijs vreeslic an ende sprac: Heer, doe recht over desen man, hi en is geen bisscop, mer wolf; hi en is geen herder, mer rover; een eter ende verderver diinre scapen, een nederwerper der heyliger kerken, een besmitter goeder maechden, die di getruwet waren, ende een bedriver ende sterker alre quaethede ende alre vuylre sonden, die hi om vermaninge ende waerninge [2]) diinre liever moeder niet gelaten en heeft, mer altoes gemeert, ende getreden vander eenre wlnesse in die ander, daer hi die

---

1) *Overdragend* beteekent *uitnemend*, eigenlijk *geweldig*, gelijk *overdrachlic* in der Minnen Loep. Zie Leendertz *Gloss.* op dat gedicht.

2) B: *waerschouwinge.*

ewighe doot an verdient heeft, na voirwaerden die diin waerde moeder mit him maecte, doe si him miin kerke toeseide. Doe sach die overste rechter vptie apostelen ende vraechde: wat denct u allen goet? Doe sprac die gewapende ridder, *Reus est mortis*, dats te seggen: *hi heeft den doot verdient.* Doe droech die rechter met hem allen over een, wat doot men hem doen soude. Daer wijsde hem die rechter den hals of. Ende als die gewapende kemp 't swaert vp hief, so wasser een die riep: hout, laet eer die reliquien van him trecken. Doe quam een mit enen kelc voir hem staen, ende die kemp sloech hem veel slage mitter vuyst inden hals, ende tot elken slage so quam een hostie besmit wt siinre kele, die ontfangen worden inden [1]) kelc. Daer nam Maria den kelc ende setteden vpten outaer [2]), ende neech mit horen maechden ende schiet van daer. Doe nam die kemp den onsalich ende sloech hem den hals of vleyskelic ende menskelic, ende mittien so voeren alle die heyligen wech, so dat menre niet meer en sach. Dese heylighe canonick Frederic, die alle dese gevaerde mit wakenden ogen aensach ende niet in slape, ginc van siinre stede mit groten anxte onder den koer inder crofte, daer een lampte was, ende nam een licht, daer hi alle die lampten van der kerke mede weder ontstac; ende, om dat hi ymmer anxt ende groten twifel in siinre herten hadde van deser gheschienisse, so ginc hi vptie stede des gherechts; daer sach hi thooft des bisscops leggen verre van den lichaem, ende dat paviment zeer gemaculeert vanden bloede, datmen noch hudensdages claerlijc bekennen mach. Des morghens ter sonnen vpganc, soe ontsloot hi die kerke ende gaf alle der clesie ende den luden te kennen dat oirdel, dat God mit sinen heyligen aldaer gedaen hadde; daer him alle menschen zeer of vervaerden, ende alte groten gerucht of was alle die werelt duer, als wael mo-

1) *inden* ontbreekt in A. 2) B: *opten hoegen outaer.*

gelyc was. Ende als si openlic besagen dat kenlick oirde Gods, soe deden sy dat ongehuyr lichaem werpen buten der stat in enen vulen slike, daer die bose geesten veel feeste mede dreven, dat die lude daer omtrent wonende groot liden ende anxt daer of hadden, so dat bi eendracht [1]) dat vuyl lichaem wt den slike getogen wort ende verbrant te pulvere, welc pulver geworpen wort in die ryviere die daer loopt, so dat rechtevoort kenlic alle die vissche wt der riviere ter zeewaert togen, ende nye visch in langer tijt weder en quam, voir die tijt dat men so veel letanien, gebede ende processien daer voir dede, dat si tenden tien jaren weder quamen, alst voir geweest hadde.

Het is te weten, dat dese grave Dirc ende siin vader voirnoemt over lange jaren graven te Hollant geweest siin, so datmen van horen vromen daden niet veel bescreven en vint anders dan gi voir gehoirt hebt, mar berechteden onder him beiden die graefscip van Hollant CXX. jaer, ende verdreven die Denen mit hoire manliker daet uten lande van Hollant, die den luden aldaer menige wreetheit angedaen hadden, als gi voir gheboert hebt. Dese grave Dirc was verwapent van goude ende van kele, als gi hier [2]) sien moecht, ende hi van grave Dirc sinen vader als recht leenvolger der graefscip van Hollant an nam, ende starf vptie anderde nonas van mey int jaer ons Heren IX^c LXXXIIJ, ende is begraven tot Egmonde inden cloester bi sinen vader. Ende vrou Hildegaerde des selven anderde graven wyf ruste na him ende voer mit Gode vptie derde Ydus van April, ende leit begraven in dat selve cloester bi horen man [3]).

---

1) d. i. bij onderlinge overeenkomst.

2) *Hier* d. i. in de afteekening van het wapenschild in het oorspronkelijk handschrift.

3) B voegt in: *die ij grave.*

Na desen grave Dircx doot wart Aernt siin soen die derde grave van Hollant, die verwapent was mitter wapene van Hollant, die him grave Dirc siin vader erffde, geliken die hier [1]) gemaect is. Dese grave Aernt nam een wijf die Luytgaert hiet ende was dochter des keysers van Grieken, die Theophanus hiete, ende was suster der keyserinne van Romen, die Theophana hiete, daer hi bi wan Dirc, die na him grave wart, ende Zyvert den borchgrave [2]). Dese Zyvert nam een wijf tot Castrichem om hoire scoenheit of bi toverien, daer een gheslachte of quam, mar Hollant en quam nie an hemluden. Dese selve grave Aernt vercreech anden derden keyser Otten, dat hi voort an ewelike vry sitten soude vanden rechten keyserliken leen mitter graefscip van Hollant, daer die graven van Hollant mannen der coningen van Vrancken of geweest hadden, ende dat wart hem bezegelt tot enen vrien leen. Grave Aernt ende Luytgaert siin wijf goeden [3]) dat cloester tEgmonde ende gaven hem grote renten, alse in Thosen, in Castrichem, in Velzen, in Sassenhem, in Voirhout, in Noortich, in Lopsen, in Vlaerdinge, ende die tinden tusschen Mattingen ende der Lede [4]). Binnen deser tijt, alse inden jaer ons Heren IX°XCIII, dede dese grave menige onrustichede om die Westvriesen onderdanich te maken der graefscip van Hollant, die him dat mit hardicheit wederstonden, so dat die grave daer om vptie vierde kalende van October een plaetse beteykende bi enen dorp in Vrieslant, geheten Wynkelremade, daer wt der graefscip van Hollant quamen wtgecoren manne gewapent, die in den wege alte zeer vermoyt worden van dorste, om dat si geen water en vonden dat versch was.

---

1) Zie noot 2, bl. 32.

2) Holl. Beka, p. 49.

3) Zie Kiliaen in voce.

4) Melis Stoke, I. vs. 861—890.

Ende als Aernt dese edel grave dit verdriet an sinen volke sach, so viel hi daer om in sinen knyegebede [1]), ende thans, nae sinen gebede, bi gotliken inspreken wijsde een stede daer men enen put groef, daer terstont versch water wtvloeyde. Ende binnen desen quamen die Vriesen an om te striden, meynende mit groter cracht den grave ende siin volc te bedroeven, daer grave Aernt mit stouten gewapenden volke, ende mit ryken gescal van bazunen ende blenckende banieren [2]) daer een bloedige strijt gevochten wort. Ende int eynde als der vromer kempen wt Hollant veel doot gheslagen waren, is die strijt verzwaert tegen den grave, die aldaer overmits die gehengenisse Gods doot geslagen ende martelaer gestorven is. Ende is van daen gevoert in dat cloester tEgmonde, daer siin wtvaert mit groten rouwen betamelic gedaen wort; ende aldaer begraven bi sinen ouders, na dat hi Hollant vijf jaer geregiert hadde. Na deser tijt gesciede van desen grave enen alten sconen mirakel, dat niet vergeten en doocht, vp dat men mach [3]) waer om dattet gewoenlic is, dat veel volcx vpten wittendonredach tot den cloester t'Egmont pleecht te comen. Tgheschiede na des voirser. graven doot, dat vpten wittendonredach die zarch, daer hi onder lach, scoerde biden wille Gods, ende daer ghinc wt een roke van alte zoeter luchten, recht oft myrre hadde gheweest, welke scoer noch huden sdages daer is. Ende om des mirakels wille soe quamen die luden tEgmonde om absoluci van den abt te gecrighen. Luytgaert

---

1) B heeft: *op sijn knyen in vuryge gebeden ende thans nae sijne gebeede bij godlijke inspreken wijsde hij een stede.*

2) Mieris voegt hier in *stont*, dat niet in de HSS. gevonden wordt. De leemte zou beter genezen worden, zoo men, in plaats van *daer grave Aernt*, mocht lezen *daer vanden grave A.* Doch dan zou *daer* achter *banieren* moeten vervallen.

3) B heeft: *opdat men mach weeten waerom.*

des edele grave Aernts wijf rustede na him in Gode, ende wart begraven tEgmond in 'tclooster bi haren man [1]).

Naden misvalle grave Aernts des milden princen, is Dirc siin soen geworden die vierde grave van Hollant ende van Oestvrieslant, ende nam te wive des mogenden hertogen dochter van Sassen, die Ottilde hiet, daer hi twe sonen bi wan, enen die Dirc hete ende na him graeve van Hollant wart, ende enen die Florens hete ende na him grave van Oestvrieslant was. Dese grave Dirc nam an die wapen van Hollant, also hem die van sinen vader alse recht oer te Hollant an gecomen was. Ende in corter tijt hier na gheschiede ende rees een groot oirloge tusschen desen grave Dirc ende Adelboldus den bisscop van Utrecht, dat by deser saken toe quam. Daer was een grave die Dirc Bave hiete, die vanden voirscreven bisscop van Utrecht gegoet ende geerft was tenden sinen lande [2]) omtrent Woerden. Dese Dirc Bave en rust niet, hi en moeyde alle wege den voirscreven grave Dirc van Hollant, so an siinre heerlichede, so an sinen volke, so dat die grave van Hollant dat gewelt niet langer liden en woude, ende gaf sinen magen ende oic sinen volke te kenne, hoe dat him te sinne stont den homoet die hem dagelix gheschiede mit machte te keren ende te wederstaen, daer hi sulken troest an sinen volke vant, ende beteykende grave Dirc Bave stede ende stonde tegen hem te striden, om des gewelts wille dat hi boven reden an him gekeert hadde. Aldus versamende grave Dirc van Hollant veel machtichs volcx, ende quam te stride tegen desen grave Bave, ende tgelucte den grave van Hollant, dat hi hem [3]) verwan in den stride ende benam hem alle siin goede,

---

1) B: *van Dirck die iiij grave.* Met het volgende vergel. Beka, p. 36 en 37 en in den Holl. Beka, p. 51—54.

2) *tenden (te den enden)*, d. i. *op de grenzen van zijn land.*

3) A heeft: *hi en.*

ende warp hem [1]) wt alle siinre besittinge. Adelboldus die voirscr. bisscop, die dit qualiken nam, dat grave Dirc Bave aldus vten sinen verdreven wart, ende [2]) stont altoes te sinne, dat hi Dirc Bave sinen man wederbrenghen woude vp siin goede, ende weder in siin heerlichede setten, of tegen den grave van Hollant te stride te comen. Des iaers daer na vercreech dese bisscop veel volcx in siin hulpe om tegen grave Dirc van Hollant te striden; so dat die grave van Hollant mit sinen volke him daer tegens bezatede [3]), ende quamen tegen malcander op enen benoemden dach, daer een zwaer strijt gevochten wart. Maer ten lesten overmits veel grootmoedigher ridderen ende knechten, die van des bisscops lude doot bleven, wort des bisscops volc soe cranck, dats hem die bisscop zeer bedroefde, alst wael reden gaf. Ende want dese bisscop siin zwaer verlies leet was, konde hiit gebeteren, so versamende hi in corter een versch volc van gewapenden luden, om siin leet anden grave van Hollant te wreken. Daer hem die grave mit Zyvert den borchgrave sinen broeder tegen besateden, die hem een onvermoyt volc bi brochte, daer grave Dirc anderwerven teghen den bisscop te stride quam, daer doe veel misvals an beyden syden gheschiede; want daer bleven doot an des bisscops syde veel vromer mannen, die daer werender hant verslagen worden; ende aldaer lach die bisscop anderwerven mit sinen volke neder. Om den groten zege die grave Dirc anderwerven tegen den bisscop inden velde gelucket was, wart hi stout ende grootmoedich, daer hi nochtan groot verlies van volke nam. Ende warts te rade dat hi ten

---

1) A heeft: *warpen.*

2) Dit *ende* is overtollig. De ware lezing schijnt te zijn: *Adelb. den voirscr. bisscope — stont altoes te sinne.*

3) d. i. *besettede. Hem besetten* beteekent *zich toerusten*, zie M. de Vries, *Wdl. Lek. Sp.*

Westvriesen varen woude des selven iaers om sinen vader aldaer te wreken; want sy altijt in viantscip mitter graeflichede stonden, hoe wel dat die grave Oestvrieslant nochtan mede beheerde. Maer also Westvrieslant soe starc is van water, van [1]) broeke ende van onlande, dat menre niet wel in comen en mach mit heercracht, ten waer in enen starken vorst, zo hilden sijt also lange eer si bedwongen worden. Daer om soe heeft hi in siin hulpe gebede keyser Heynric ende hertoge Godevert vander Mozele, die mit veel vromer ridders bi him gecomen siin. Rechtevoert na desen grave Dirc mit groter macht in Vrieslant getogen is [2]), om mitten Vriesen te striden voer siins vaders erve, daer [3]) an beiden side vromelic gevochten wort, ende onder dien hoerdmen een stemme inder luchten roepen: vlyet! vlyet! daer dat Hollantsche heer him of vervaerde vander stemme die si hoerden, ende werden vlyende van anxte. Daer wart die meeste hoop vanden Hollanders doot geslagen, hertoge Godevert wart daer gevangen. Dese manslacht ende dit verlies gheschiede den Hollanders overmits der gehengenisse Gods, vp dat grave Dirc bekennen soude in hem selven, dat een God is die den mensche veroetmoedicht ende verheffet, ende dat men him van allen voerspoedicheden ymmer loven ende dancken soude. Ende om dit grote verlies dat grave Dirc hadde, dochte hi in sinen sinne, dat hi Gode vertoornt mochte hebben, ende tooch daer om over meer ende versochte die heylige steden aldaer. Ende na dat dese grootmoedige grave van Jherusalem is weder gecomen, soe wart die onlede [4]) ende twist, die tusschen hem ende den bisscop van Utrecht stont, een tijt gevreet; ende daer en binnen starf dese

---

1) A heeft: *an broeke.*

2) B leest: *Rechtevoert na desen zoe is grave — Vrieslant, om.*

3) Dit *daer* ontbreekt in A.

4) *onlede*, Kiliaan: *negotium, impedimentum.*

grave, die begraven wort tot Egmonde bi sinen over oudevader in den cloester, na dat hi Hollant XXXIII iaer lanc manlike mit zwaren oirloge berecht hadde. Othilde des voerscr. graven wijf is na hoirs mans doot weder gevaren in Zassen. [1])

Na grave Dircs doot, is Dirc siin soen ghehuldet ende geworden die vijfte grave van Hollant, mit deser wapen, die een corte tijt die graefscip gebruucte. Dese goede Florens siin broeder an [2]) die graefscip van Oostvrieslant. In desen tiden is een keyser gecoren geheten Heynric ende geset inden coninckliken stoel, daer ic ymmer een boerte of scriven wil. Ghi sult weten dat dese keyser Heynric an nam die Slaven te becrachtigen [3]), om dat si den Rike ongehoirsaem [4]) stonden, ende quam in enen wintertide mit heercracht, ende dede siin tenten in dat oesteynde van den ryke rechten; hi hadde in siin geselscip een siin suster, die nonne was, daer een canonick grote liefte an leyde, die mitten keyser inden reysen was. Dese canonick brochte mit subtilen woerden de nonne daer toe, dat si hem consenteerde bi haer te comen inder nachten. Ende onder desen dat si aldus heymelic tsamen waren, so viel in dier nachten enen alten groten snee, ende als die nacht leedt ende die dach an quam, was dese canonick in groten sorghen hoe hi best tot siinre tenten comen soude, vp datmen siin misdaet biden voetsporen niet en vername. Daer worden siis beide te rade ende vonden enen vont, dat die nonne den canonick nam vp haer

---

1) *Othilde — Zassen.* Deze woorden ontbreken in B, waar dit opschrift staat: *van grave Dirck die vijfte grave. Item van een canonick ende nonne een nyeuwe clute.*

2) Dat is: deze (Graaf) droeg zijnen broeder Fl. het graafschap O. op. *Goede* is de verl. tijd van *goeden*, investire in possessionem bonorum (Kil.).

3) *Bekrachtigen*, bij Kil. vi superare.

4) A: *onhoersaem.*

scouderen ende droechen tot sine tente, ende ghinc al ruggelinge afterwarts, vp datmen in dat ofgaen ende in dat wederkeren [1]) mer eens mensken ganc bekennen en soude moghen. Ende doe dit geschiede was die keyser vpgestaen vroe voir dage, overmits sorge wil, die hi in siin herte hadde, hoe hi dat begonnen oirloge wyslic eynden mochte, ende sach, daer hi stont in siinre tenten, doir een venster dat vreemde gestap [2]) ende loech goedertierlic in him selven. Daer na alst dach was en het quam biden tijt datmen misse voer den keyser singhen soude, riep die keyser dese canonick tot him ende seyde him, dat hi diende ter missen ende die ewangelie laze. Die canonick, die siin consiencie wroechde, meende des niet te doen, ende als die canonick den keyser dit mit scone woirden voirginc [3]), wart die keyser gram ende sprac naerstelic tot den canonick, dat hiit gedaen woude hebben. Die canonick badt den keyser dat hys him vptie tijt verdroege [4]), siin consiencie die wroechde him van eenre sake, dat hys niet doen en mochte. Ende als die keyser bekende des canonicx wrogende consiencie, liet hi af siin begonnen hardichede. Ende ter selver tijt verscheen een abdie en een dekenie tot des keysers gifte. Die keyser die dede voer him comen, doe hi misse gheboirt hadde, siin suster die nonne, ende die canonick, ende sprac aldus: „Lieve broeder, dese dekenie, die ons nv verschenen is, geven wy dy, vp dattu dy niet meer en onderwindes nonnen te riden." Ende sprac voort tot siinre suster: „Wes voort an een reyne wijf, die abdie die daer verschenen is die

---

1) A: *wekeren*, B: *wederkeeren*.

2) A: *gestaf*. Beka heeft: *gesichte*. De ware lezing schijnt te zijn *gescaf*. Bij Kil. *geschaf*, negotium, actio.

3) *Voergaen* beteekent in *der Minnen Loep*, II, 3663, zoo veel als *verhinderen*. Iets dergelijks schijnt het ook hier te beduiden.

4) *verdragen*, Kil. *remittere*.

geven wy dy, ende die sorghe vanden doernen Gods daer in; ende wi bidden di dattu dy niet meer vanden cononick en lates ryden.[1] Ende als die keyser dese woirde gesproken hadde, so ondersagen[1]) si elcandere ende scaemden hem, ende mit deser lichter correxien siin si geloert, dat si die misdaet beteren souden mitter ewigher reynicheit.

In desen tiden so vant een paep wt Ytalien, die Wydo hiet, die conste in die hant[2]) te singhen wt, re, my, fa, sol, la.

Dese grave Dirc levede onlange, want hi van dien van Kwc, die siin viande waren, Tordrecht doot bleef, ende starf sonder wijf ende kint, na dat hi Hollant IX iaer berecht hadde. Siin lichaem wort gevoert tEgmonde ende mit wenender wtvaert daer begraven als behoirlic was.[3])

Als grave Dirc aldus doot gebleven was versamenden die baenrideren, ridderen ende knapen wt Hollant, ende overdroegen[4]) alsoe dat si Florens des voirscr. graven broeder, die grave van Oestvrieslant was, tot enen grave van Hollant.[5]) Dese grave Florens, na dat hi dese wapen van Hollant an genomen hadde, so nam hi een wijf die Gheertrwt hiet, dochter hertoge Heynricx van Sassen, daer hi bi wan enen Dirc, die na hem grave wart, enen Florens, ende een dochter, die Machtelt hete, die na hoers vaders doot conine Philips van Vrancryc te manne nam. Dese grave Florens, die een stout onueruaert man was, pensde alle wege om wrake te hebben van grave Dirc sinen broeder, ende vergaderde in siin hulpe een groot volc ende brochtet te velde tegen den grave van Kuyc ende van

---

1) *ondersien, elkander aanzien.*

2) *in die hant.* Nadat Wydo (d. i. Guido van Arezzo) het toonstelsel had verbeterd en uitgebreid, schreef men, om de oefening gemakkelijk te maken, de tonen van het klavier in een geteekende hand.

3) Verg. met het voorgaande den Holl. Beka, p. 57—59.

4) d. i. *zamen overeenkwamen.*

5) Mieris voegt hier *namen* in. Er schijnt een woord uitgelaten te zijn.

Aernsbergen gebroederen, die grave Dirc sinen broeder gedoot hadden, ende tgelucte grave Florys, dat hi dese twe broederen verwan, daer veel lude doot bleven. Ende want grave Florens een zeer hart vroom man was, die siin vianden cleen ontsach, so quam hi riden bi Hamert ende daer ghinc hi leggen rusten mit sinen volke onder enen boem, daer onverhoets hem over den hals quamen sommige van sinen vianden, die vten stride ontvloen waren ende sloegen [1]) ombehoet mit veel siinre lude doot, die doe mit droefheden ende mit wenen tEgmonde gevoert wart ende aldaer inden cloester begraven, na dat hi grave van Oestvrieslant geweest hadde XXII iaer, ende grave van Hollant, na siins broeder doot, XIII iaer. [2])

Geertruut, die gravinde van Hollant, berechte na grave Florens hoirs mans doot mit Dirc horen soen, die noch binnen sinen iaren was, die graefscip van Hollant twe iaer; ende nam daer na enen man die Robbrecht die Vriese hiete, ende was een ionger soen grave Baldewijns van Vlaendren. Dese Robbrecht berechte eerlic ende wel van jonchere Dircx wegen van Hollant, siins stiefs soen [3]), tlant van Hollant enen tijt. Binnen desen tiden dat hi tlant aldus in handen hadde, soe was een bisscop tUtrecht, die Willem hiete, ende versach dat Hollant sonder bescermer ende sonder troest was, ende dat die graefscip an een kint gecomen waer of in handen eens vreemden here, verkreech an Heynric den roomschen coninc, dat hi hem verleende die graefscip van Hollant ende die abdie van Egmonde, ende meende overmits hulpe buulruggede Goverts, dat jonge kint te verdriven wt Hollant, als hi dede; want hertoge Godevert quam in bisscop Willems

---

2) *sloegen hem*, B.

3) Beka, p. 60. Hier heeft B het opschrift: *van biscop Willem die tgraefscip van Holl. vercreech van keyser Henrick.*

1) lees: sijns stiefsoens.

hulpe, ende togen mit machte in Hollant, ende verdreven werender hant grave Robbrecht, dat hi rumen moste, mit jonchere Dirc van Hollant ende mitter gravinne siinre moeder, wt dat graefscip van Hollant ende quamen te Ghent. Hier machmen merken onrackelike [1]) ghiericheit eens onedelen bisscops, die bi onrechten aenbringen anden keyser Heynric vervolchde [2]) om eens edelen vorsten lant van Hollant, daer een soen een recht oir gebleven was, daer tlant mit vollen rechte an quam, ende mit geenrehande saken verbueert en hadde; had die bisscop goet ende edel geweest, hi en hads nymermeer gedacht, ende had him mitten sinen laten genoegen, want hi doch meer hadde dan betamelic was na Goids rechte. Aldus so willen die clerken van Vtrecht seggen, dat een bisscop van Utrecht recht hebben soude tot Vrieslant, om dat een bisscop vercreech van enen keyser die graefscip van Vrieslant, overmits dat een marcgrave Egbrecht van Sassen, die den grave van Hollant wt Vrieslant verdreven hadde, tegen den rijck gebruect [3]) hadde. Nu mach een ygelic wel dencken, of [4]) die marcgrave siin herlichede ende lande tegen den heylighen rijck verbueert hadde, wat machte hadde die keiser daer om den grave van Hollant siin waerlike graefscip sonder verbuernisse te nemen, ende enen geesteliken prelate te geven, die recht noch reden daer toe en hadde? Sullen die brieven van weerden wesen, die die bisscopen daer of hebben, soe en mach die heylicheit des rechts niet meer voortgancx hebben. Het is wel te proeven, hadden die onrechtverdighe bisscopen den edelen keyseren rechte

---

1) d. i. *onordelijke, onbetamelijke*, van *onghereс*, waarvan *te onghereke*, dat is, *niet in orde.*

2) *Aanspraak maakte, hi vervolchde anden keyser om dat lant*, d. i. *hij zocht den keizer aan om het land.*

3) Van *broken, breuken*, infringere jus, committere mulctam (Kil.).

4) *of*, d. i. *ofschoon.*

narracie gedaen, si en souden niet geimpetreert hebben. Also ghi ghehoert hebt, dat Robbrecht die Vriese mit sine wive ende mit joncher Dirc van Hollant in Vlaenderen gevloen is, daer him grave Aernt van Vlaenderen, siin broeder, siins vaderlic erve ontweldichde ende besat [1]); soe dat dese Robbrecht daer om versonde [2]) dat meeste deel van den ridderen ende knechten in Vlaenderen, ende graef Aernt vercreech in siin hulpe Philips, coninc van Vrancryc, ende meer veel goeder mannen om Robbrecht sinen broeder te wederstaen ende te onterven, ende daer wart een grote strijt gevochten tot Cassel vpten berge. Coninc Philips wart veriaget ende grave Aernt van Vlaender doot geslagen, ende Robbrecht die Vries wert mit crachte grave van Vlaenderen. Binnen deser onleden so tooch hertooch Godevert die buulruggede vptie Westvriesen, die hi becrachtigede ende hem een deels onderdaen maecte. Bisscop Willem van Utrecht, die altoes duchte ende waerde [3]) hilt tegens joncher Dirc van Hollant, ende dede daer om maken een starc casteel tot Ysselmonde ende wel besetten. Hier na so gevielt, dat dese buulruggede Godevert tot eenre tijt vp een heymeliken stat gaen soude, daer hi gewacht wert van enen van jonghere Dircx knechten, die dat wisten, ende gaf hem een dootwonde, so dat hi doe tUtrecht gebrocht wert ende starf al daer, na dat hi Hollant vier jaer berecht hadde. Na desen is bisscop Willem van leve te doot gecomen, ende na him is bisscop geworden enen heet Coenraet. Dese vercreech vanden keyser Heynric die heerlicheit van Oestvrieslant, die een marcgrave wt Sassen den grave van Hollant mit gewelde genomen hadde. Dese bisscop Coenraet dede voltymmeren dat casteel tot Ysselmonde mit toornen ende mit vasten vych-

1) Het volgende is gebruikt door den Holl. Beka, p. 61.

2) lees: *versende*, van *versenden (verbannen)*, dat gelijkvloeiend was.

3) d. i. *wacht*.

Ende als Aernt dese edel grave dit verdriet an sinen volke sach, so viel hi daer om in sinen knyegebede [1]), ende thans, nae sinen gebede, bi gotliken inspreken wijsde een stede daer men enen put groef, daer terstont versch water wtvloeyde. Ende binnen desen quamen die Vriesen an om te striden, meynende mit groter cracht den grave ende siin volc te bedroeven, daer grave Aernt mit stouten gewapenden volke, ende mit ryken gescal van bazunen ende blenckende banieren [2]) daer een bloedige strijt gevochten wort. Ende int eynde als der vromer kempen wt Hollant veel doot gheslagen waren, is die strijt verzwaert tegen den grave, die aldaer overmits die gehengenisse Gods doot geslagen ende martelaer gestorven is. Ende is van daen gevoert in dat cloester tEgmonde, daer siin wtvaert mit groten rouwen betamelic gedaen wort, ende aldaer begraven bi sinen ouders, na dat hi Hollant vijf jaer geregiert hadde. Na deser tijt gesciede van desen grave enen alten sconen mirakel, dat niet vergeten en doocht, vp dat men mach [3]) waer om dattet gewoenlic is, dat veel volcx vpten wittendonredach tot den cloester t'Egmont pleecht te comen. Tgheschiede na des voirscr. graven doot, dat vpten wittendonredach die zarch, daer hi onder lach, scoerde biden wille Gods, ende daer ghinc wt een roke van alte zoeter luchten, recht oft myrre hadde gheweest, welke scoer noch huden sdages daer is. Ende om des mirakels wille soe quamen die luden tEgmonde om absoluci van den abt te gecrighen. Luytgaert

---

1) B heeft: *op sijn knyen in vuryge gebeden ende thans nae sijne gebeede bij godlijke inspreken wijsde hij een stede.*

2) Mieris voegt hier in *stont*, dat niet in de HSS. gevonden wordt. De leemte zou beter genezen worden, zoo men, in plaats van *daer grave Aernt*, mocht lezen *daer vanden grave A.* Doch dan zou *daer* achter *banieren* moeten vervallen.

3) B heeft: *opdat men mach weeten waarom.*

des edele grave Aernts wijf rustede na him in Gode, ende wart begraven tEgmond in 'tclooster bi haren man [1]).

Naden misvalle grave Aernts des milden princen, is Dirc siin soen geworden die vierde grave van Hollant ende van Oestvrieslant, ende nam te wive des mogenden hertogen dochter van Sassen, die Ottilde hiet, daer hi twe sonen bi wan, enen die Dirc hete ende na him graeve van Hollant wart, ende enen die Florens hete ende na him grave van Oestvrieslant was. Dese grave Dirc nam an die wapen van Hollant, also hem die van sinen vader alse recht oer te Hollant an gecomen was. Ende in corter tijt hier na gheschiede ende rees een groot oirloge tusschen desen grave Dirc ende Adelboldus den bisscop van Utrecht, dat by deser saken toe quam. Daer was een grave die Dirc Bave hiete, die vanden voirscreven bisscop van Utrecht gegoet ende geerft was tenden sinen lande [2]) omtrent Woerden. Dese Dirc Bave en rust niet, hi en moeyde alle wege den voirscreven grave Dirc van Hollant, so an siinre heerlichede, so an sinen volke, so dat die grave van Hollant dat gewelt niet langer liden en woude, ende gaf sinen magen ende oic sinen volke te kenne, hoe dat him te sinne stont den homoet die hem dagelix gheschiede mit machte te keren ende te wederstaen, daer hi sulken troest an sinen volke vant, ende beteykende grave Dirc Bave stede ende stonde tegen hem te striden, om des gewelts wille dat hi boven reden an him gekeert hadde. Aldus versamende grave Dirc van Hollant veel machtichs volcx, ende quam te stride tegen desen grave Bave, ende tgelucte den grave van Hollant, dat hi hem [3]) verwan in den stride ende benam hem alle siin goede,

---

1) B: *van Dirck die iiij grave.* Met het volgende vergel. Beka, p. 36 en 37 en in den Holl. Beka, p. 51—54.

2) *tenden (te den enden)*, d. i. *op de grenzen van zijn land.*

3) A heeft: *hi en.*

ende warp hem [1]) wt alle siinre besittinge. Adelboldus die voirscr. bisscop, die dit qualiken nam, dat grave Dirc Bave aldus vten sinen verdreven wart, ende [2]) stont altoes te sinne, dat hi Dirc Bave sinen man wederbrenghen woude vp siin goede, ende weder in siin heerlichede setten, of tegen den grave van Hollant te stride te comen. Des iaers daer na vercreech dese bisscop veel volcx in siin hulpe om tegen grave Dirc van Hollant te striden; so dat die grave van Hollant mit sinen volke him daer tegens bezatede [3]), ende quamen tegen malcander op enen benoemden dach, daer een zwaer strijt gevochten wart. Maer ten lesten overmits veel grootmoedigher ridderen ende knechten, die van des bisscops lude doot bleven, wort des bisscops volc soe cranck, dats hem die bisscop zeer bedroefde, alst wael reden gaf. Ende want dese bisscop siin zwaer verlies leet was, konde hiit gebeteren, so versamende hi in corter een versch volc van gewapenden luden, om siin leet anden grave van Hollant te wreken. Daer hem die grave mit Zyvert den borchgrave sinen broeder tegen besateden, die hem een onvermoyt volc bi brochte, daer grave Dirc anderwerven teghen den bisscop te stride quam, daer doe veel misvals an beyden syden gheschiede; want daer bleven doot an des bisscops syde veel vromer mannen, die daer werender hant verslagen worden; ende aldaer lach die bisscop anderwerven mit sinen volke neder. Om den groten zege die grave Dirc anderwerven tegen den bisscop inden velde gelucket was, wart hi stout ende grootmoedich, daer hi nochtan groot verlies van volke nam. Ende warts te rade dat hi ten

---

1) A heeft: *warpen.*

2) Dit *ende* is overtollig. De ware lezing schijnt te zijn: *Adelb. den voirscr. bisscope — stont altoes te sinne.*

3) d. i. *besettede. Hem besetten* beteekent *sich toerusten*, zie M. de Vries, *Wdl. Lek. Sp.*

Westvriesen varen woude des selven iaers om sinen vader aldaer te wreken; want sy altijt in viantscip mitter graeflichede stonden, hoe wel dat die grave Oestvrieslant nochtan mede beheerde. Maer also Westvrieslant soe starc is van water, van [1]) broeke ende van onlande, dat menre niet wel in comen en mach mit heercracht, ten waer in enen starken vorst, zo hilden sijt also lange eer si bedwongen worden. Daer om soe heeft hi in siin hulpe gebede keyser Heynric ende hertoge Godevert vander Mozele, die mit veel vromer ridders bi him gecomen siin. Rechtevoert na desen grave Dirc mit groter macht in Vrieslant getogen is [2]), om mitten Vriesen te striden voer siins vaders erve, daer [3]) an beiden side vromelic gevochten wort, ende onder dien hoerdmen een stemme inder luchten roepen: vlyet! vlyet! daer dat Hollantsche heer him of vervaerde vander stemme die si hoerden, ende werden vlyende van anxte. Daer wart die meeste hoop vanden Hollanders doot geslagen, hertoge Godevert wart daer gevangen. Dese manslacht ende dit verlies gheschiede den Hollanders overmits der gehengenisse Gods, vp dat grave Dirc bekennen soude in hem selven, dat een God is die den mensche veroetmoedicht ende verheffet, ende dat men him van allen voerspoedicheden ymmer loven ende dancken soude. Ende om dit grote verlies dat grave Dirc hadde, dochte hi in sinen sinne, dat hi Gode vertoornt mochte hebben, ende tooch daer om over meer ende versochte die heylige steden aldaer. Ende na dat dese grootmoedige grave van Jherusalem is weder gecomen, soe wart die onlede [4]) ende twist, die tusschen hem ende den bisscop van Utrecht stont, een tijt gevreet; ende daer en binnen starf dese

---

1) A heeft: *an broeke.*

2) B leest: *Rechtevoert na desen zoe is grave — Vrieslant, om.*

3) Dit *daer* ontbreekt in A.

4) *onlede*, Kiliaan: *negotium, impedimentum.*

grave, die begraven wort tot Egmonde bi sinen over oudevader in den cloester, na dat hi Hollant xxxiii iaer lanc manlike mit zwaren oirloge berecht hadde. Othilde des voerscr. graven wijf is na hoirs mans doot weder gevaren in Zassen. [1])

Na grave Dircs doot, is Dirc siin soen ghehuldet ende geworden die vijfte grave van Hollant, mit deser wapen, die een corte tijt die graefscip gebruucte. Dese goede Florens siin broeder an [2]) die graefscip van Oostvrieslant. In desen tiden is een keyser gecoren geheten Heynric ende geset inden coninclíken stoel, daer ic ymmer een boerte of scriven wil. Ghi sult weten dat dese keyser Heynric an nam die Slaven te becrachtigen [3]), om dat si den Rike ongehoirsaem [4]) stonden, ende quam in enen wintertide mit heercracht, ende dede siin tenten in dat oosteynde van den ryke rechten; hi hadde in siin geselscip een siin suster, die nonne was, daer een canonick grote liefte an leyde, die mitten keyser inden reysen was. Dese canonick brochte mit subtilen woerden de nonne daer toe, dat si hem consenteerde bi haer te comen inder nachten. Ende onder desen dat si aldus heymelic tsamen waren, so viel in dier nachten enen alten groten snee, ende als die nacht leedt ende die dach an quam, was dese canonick in groten sorghen hoe hi best tot siinre tenten comen soude, vp datmen siin misdaet biden voetsporen niet en vername. Daer worden siis beide te rade ende vonden enen vont, dat die nonne den canonick nam vp haer

---

1) *Othilde — Zassen.* Deze woorden ontbreken in B, waar dit opschrift staat: *van grave Dirck die vijfte grave. Item van een canonick ende nonne een nyeuwe clute.*

2) Dat is: deze (Graaf) droeg zijnen broeder Fl. het graafschap O. op. *Goede* is de verl. tijd van *goeden*, investire in possessionem bonorum (Kil.).

3) *Bekrachtigen*, bij Kil. vi superare.

4) A: *onhoersaem.*

scouderen ende droechen tot sine tente, ende ghinc al ruggelinge afterwarts, vp datmen in dat ofgaen ende in dat wederkeren [1]) mer eens mensken ganc bekennen en soude moghen. Ende doe dit geschiede was die keyser vpgestaen vroe voir dage, overmits sorge wil, die hi in siin herte hadde, hoe hi dat begonnen oirloge wyslic eynden mochte, ende sach, daer hi stont in siinre tenten, doir een venster dat vreemde gestap [2]) ende loech goedertierlic in him selven. Daer na alst dach was en het quam biden tijt datmen misse voer den keyser singhen soude, riep die keyser dese canonick tot him ende seyde him, dat hi diende ter missen ende die ewangelie laze. Die canonick, die siin consiencie wroechde, meende des niet te doen, ende als die canonick den keyser dit mit scone woirden voirginc [3]), wart die keyser gram ende sprac naerstelic tot den canonick, dat hiit gedaen woude hebben. Die canonick badt den keyser dat hys him vptie tijt verdroege [4]), siin consiencie die wroechde him van eenre sake, dat hys niet doen en mochte. Ende als die keyser bekende des canonicx wrogende consiencie, liet hi af siin begonnen hardichede. Ende ter selver tijt verscheen een abdie en een dekenie tot des keysers gifte. Die keyser die dede voer him comen, doe hi misse ghehoirt hadde, siin suster die nonne, ende die canonick, ende sprac aldus: „Lieve broeder, dese dekenie, die ons nv verschenen is, geven wy dy, vp dattu dy niet meer en onderwindes nonnen te riden." Ende sprac voort tot siinre suster: „Wes voort an een reyne wijf, die abdie die daer verschenen is die

---

1) A: *wekeren*, B: *wederkeeren*.

2) A: *gestaf*. Beka heeft: *gesichte*. De ware lezing schijnt te zijn *gescaf*. Bij Kil. *geschaf*, negotium, actio.

3) *Voergaen* beteekent in *der Minnen Loep*, II, 3663, zoo veel als *verhinderen*. Iets dergelijks schijnt het ook hier te beduiden.

4) *verdragen*, Kil. *remittere*.

verhoets in siinre viande lage. Ende als hi dese lage gewaer wart, warp hi siin paert omme ende stacket mit sporen om weder in die stat te wesen, ende mit deser haesten storte siin paert neder, tot Absteden, ende siin viande volchden hem haestelic ende sloeghen daer doot [1] mit groten nyde. Lotharius, die keyser van Rome, als hi dese mare van sinen neve vernam, was hem lede daer toe, dat hi aldus doot gebleven was, ende nam daer om grave Harmen van Kwc mit rechte siins vorsten name [2]. Grave Dirc, des voirscr. Florijs broeder, voer mit crachte inden lande van Kwc, ende warp neder die huyse, verbrande dorpen, ende vernielde alle die heerlicheit van Kwc, ende verdreef den grave van Kwc vten sinen. Een tijt hier na, als grave Harmen sach dat hi geen hope en wiste om weder vpten sinen te comen, socht hi enen raet ende dede versoeken an grave Dirc van Hollant, of hi tot siinre vrienscepen comen mochte ende siin genade tot hem keren woude. Grave Dirc liet hem van sinen magen ende vrienden seggen, ende nam grave Harmen tot siinre gunsten, die hem hulde zwoer, ende quam daer bi weder vp siin goede. In dese selven iaer versoende oic mit grave Dirc van Hollant een mogende ridder, die Fulcobt [3] gheheten was, ende oic sculde hadde an Florijs doot voirscr. grave Dircx broeder, in deser maten; dat hi van siinen casteel, dat Baerne hiete, staende buten Huesden, een cloester maken soude ten love Gods. Daer worden ingeset heylige mannen der oerde van Premonstreyt, die genomen worden vten cloester tsinte Marienwaerde. Corts

1) R: *sloegen hem daer doot.*

2) lees: *sinen vorsten name*, d. i. *zijnen vorstennaam*, *zijnen naam van vorst.* Beka, p. 50: dignitate nominis sui privavit, qui pridem ubique terrarum comes appellatus fuit. De Holl. Beka, p. 72, heeft evenzeer als onze text verkeerd: *sijns Prinsen name.*

3) Zoo lezen beide HSS.; doch Beka: *Fulcoldus*, de Holl. Beka: *Fulcolt.*

hier na gevielt [1]), dat die casteleyn van Benthem, ende Palensgrave vanden Riin was, die Otte hiete, die welke grave Dircx suster hadde, een reyse doen woude vptie Twenten, dat die bisscop van Utrecht vernam, ende dede te samen steken een cleen gerit van perden [2]), daer Huge Bueter [3]) die overste of was, die dat heer beleide. Dese vergaderden den Palensgrave tot eenre voirsprokenre stede ende stredon tegens hem, daer veel lude doot bleven ende veel wech gevloen. Daer bleef doot Otto, die grave van Bolyoen, ende daer wart gevangen Otte, die Palensgrave, ende wart tUtrecht gevoert, daer hi in huesscher vangenisse gehouden wort. Dese maer quam grave Dirc van Hollant, dat siin zwager gevangen was ende veel van sinen volke geslagen, so dat hi hem daerom wel besprac mit sinen ridderen ende knechten, ende overdroech daer mede, dat hi mit alle siinre machte die stat van Utrecht besitten soude, als hi dede. Hi dede daer voer rechten biloden [4]) ende andere instrumenten alsmen in dien tiden plach. Ende als dat werck al volcomelic gerecht [5]) was, ende een ygelic van die daer voer lagen, hem gereden die stat te stormen ende te verbranden, soe heeft die bisscop enen raet genomen om dat hi soe veel volcx niet en hadde, daer hi siin stat mede besetten soude mogen, ende den grave van buten hadde wederstaen; dat hi doen woude als een goet herder, ende siin lijf ende siele voer siin scape stoutelic aventuren, ende siin stat vanden harden storm verlossen; waerom hi te samen dede comen siin clesie ende siin volc, daer hi een sermoen voer dede,

---

1) Uit Beka, p. 50.

2) De Holl. Beka: *een cleyn deel wapentuers*, Beka: *paucis aggregatis equitibus.*

3) B: *Hughe Bueter.* verg. Melis Stoke, II. 375.

4) d. i. *blijden oprichten.*

5) B: *al volkomelick al gerecht.*

ende geboet daer en tenden den leyen, dats te verstaen waerlike lude [1]). biden banne ende bi horen live, dat si van dien daghe vter stat niet en gingen, mar vpter muren bliven ende bescermden hoir stat. Die bisscop ende die clesie deden haestelic hoir geestelic abijt aen, ende gingen ter poorten wt mit cruceu ende mit vanen ende gaf hem selven ende die mit him waren willichlic toter martelien; ende aldus ghinc die gemeen clesie over mit witten clederen elc na sinen staet, ende die bisscop alre afterste [2]), ende droech in siinre hant die blixem des viers, dat was dat boec, daer hi den grave ende alle siin hulpers mede vermaledien woude; ende als dat heer des gewaer wart, dat voer die stat lach, wart daer een groot rumoer, want si sagen die vanen ende die witte luden van verre comen, meende dat die heel stat wt gecomen waer om te striden. Doe hem die bisscop mit siinre clesie vaste bi quamen, sagen si wel dat si meer vrede begeerden dan te striden, ende hilden hem stille ende en deden gheen bloetstortinge. Ende terstont als grave Dirc dit aensach, bedacht hi hem selven, ende wart beroert mit groter oetmoede, ende dede af siin helm ende siin torkeel, ende knielde voer den bisscop ende nammen te genaden. Die bisscop nam grave Dirc bider hant ende dancte Gode, dat hi in berouwe was van siinre misdaet. Daer na bleven grave Dirc ende die bisscop getruwe vrienden, ende alle hoer dagen bleven si mit minnen te samen gebonden. Die bisscop gaf daer na doer liefte wille grave Dircx, Otten den Palensgrave quijt siin vangenisse; ende Otte droech weder vp sinte Martiin siin casteel tot Benthem, ende ontfenc weder van hem te leen. Onlanghe hier na

---

1) B leest: *ende geboet daer en boven teynden zijn sermoen die leecken ende weerlijcke luden.* Beka: *praecepit laicali populo.* Holl. Beka: *den lieden die leken waren.*

2) A: *aftreste.*

wart dese selve Otte jammerlic doot geslagen van Harmen van Scalike: ende doe wart Otte van Hollant grave van Benthem. Hier na in den iaer ons Heren MCXXXVIII [1]) berede hem grave Dirc om over meer te varen pelegrimaedze, ende tooch eerst te Rome biden paeus, ende sprac daer mede van stucken die him noot waren, daer hi vptie tijt impetreerde voerden cloostren van Egmond ende van Riinsburch sulke brieven van vriheden als hier na gescreven staet. [2])

„Innocencius bisscop, knecht alre knechten Goids, si„nen lieve soen Wouter abt van Egmonde, ende sinen „nacomelingen, die redeliken [3]) na him geset worden. Een „edel man Dirc, grave van Hollant, doe hi tot Jherusa„lem bedevaert voer, quam voir ons ende raetsvragede, „so dat wy alrehande sprake mit him hadden vander be„teringe siinre zeeden ende vanden staet siins levens. Die „selve hoge man, beide van siins selfs wegen ende van „siinre moeder wegen vrouwe Peternelle, gravinne van „Hollant, droech vp ende gaf mit eygeliken rechten, in „gerechter devocien ende gewaerre caritaten sinte Pieter „den prince alre apostolen dat goedshuus tEgmonde ende „dat cloester tot Reynsburch, ende wi, diet sonderlinge „toebehoert te bescermen dat recht des selven sloteldra„gers van hemelrijc, ontfangen die voirsc. eerlike cloesters „ende haer zeden [4]) ten vrien eygen onder bescermenisse der „heyliger kerken van Room. Ende wy maken vast die voirn. „cloesters mit alle dat hem toebehoort, bider hulpen des „iegenwoirdigen brieves, ende setten so wat besittinge

---

1) Melis Stoke brengt dien tocht tot 1140, zie II, 346.

2) Verg. Beka, p. 50, Holl. Beka, p. 77. Het stuk zelf bij Joh. a Leidis, Ann. Egmond, c. XXIV. Mieris Chart. I, p. 92.

3) Lat. regulariter. In de Divisie-Kronijk XII, c. 16, waar dezelfde vertaling gevonden wordt, staat *regelicken*.

4) De woorden: *ende haer zeden* ontbreken in het Latijn en in de Div. Kron.

„ende so wat goede, so in kerken, so in tienden, soe in
„lande, so in wijngaerden, soe in water, in bosschen, in
„weyden, of anders in menighen [1] manieren, die deser voirser-
„cloesters tot deser tijt hebben of besitten, of hier na van
„verlinge [2] der bisschopen of giften der coningen of der
„princen, of van offerhande der getruwer luden, of in an-
„deren rechten manieren bider gracien Gods mogen ver-
„crighen, die moeten ons allen vast ende ongequetst bliven.
„Hier om setten wijt, dat geen mensch geoorloft en si die
„voirgescreven cloesters dullike [3] te bedroeven of haer be-
„sittinge him of te halen, of dat him of gehaelt is te
„houden, of te verminren, of mit enigerhande moyttisse [4]
„him te bezwaren: mar alle dingen sullen geheel bliven
„totter geenre brukinge behoef des cloosters [5], om wies ont-
„houdingen si siin verliens ende gegeven. Ende toter wi-
„singe ende kennesse dat dese selve cloosters sinte Pieters
„recht toebehoeren, so seltu [6], abt Wouter, ende diin na-
„comelingen vier scelling vriesker [7] munten ons ende onse
„nacomelingen onder enen naem van enen cens [8] elkes
„jaers betalen. Waer oie enich persoen geestelic of waerlic,
„die hem vermate of dorste comen of doen wetens siins
„iegen dat dese brief inhout, ende anderwarf ende derde
„warf vermaent worde, — ist sake dat hi dan hem niet en
„beterde van siinre misdaet, dien maken wi vreemde van-
„den heyligen lichaem ende vanden bloede ons Heren

---

1) B heeft: *eenyger manieren.*

2) B: *verlijngen.*

3) B leest: *dollycke te bedrouen.* De Div. Kron. heeft: *vermetelick te verstooren.* Lat.: *temere perturbare.*

4) B: *moeijenisse.*

5) Div. Kron.: *tot gebruyckinge eñ behoef der cloosteren.*

6) B: *selstu.*

7) B: *vriesscher* lat: *Frisengensis monetae.* De Div. Kron.: *Engelscher munte*, zoo als reeds Beka, p. 50, Holl. Beka, p. 77.

8) Waarschijnlijk *cyns*, census nomine. Div. Kron.: *van eenen thyns.*

„Jhesu Christi, ende hi moet leggen onder die nauwe „wrake ons Heren in den bevenden doemsdach;[1]) mar vrede „ons Heren Gods Jhesu Christi moet siin hem allen die „den voirscr. cloesters haer recht houden, soe dat si haer „vrucht moeten ontfaen van haren goeden werken, ende „voir den nauwen rechter loen des ewighen vrede moeten „vinden. Gegeven int jaer ons Heren MCXXXIX, int XI „jaer des anderen paeus Innocenci, van dien dat hy paeus „wart."

Tgeviel dat na deser tijt, als dese grave vanden paeus oirlof genomen hadde ende siin bedevaert over meer gedaen hadde, dat die Westvriesen, diemen Drechters hiet, hem te samen staken, ende verbranden die naeste dorpen an Hollant, ende dat kerspel van Saenden, ende voerden groten roof van danen. Die van Harlem ende dat ridderscip aldaer quamen mitten dorpluden van Outorp[2]), dat cloecke lude waren, ende sloegen der Vriesen, also si hem met machte volchden, omtrent IX^{c} doot, ende siin ongescent weder bynnen Haerlem gecomen.[3]) Een tijt hier na gevielt, dat keyser Vrederic die stat van Melaen wan ende verbrandze ende warp die muren neder. Daer vercreech vptie tijt die bisscop van Colen vanden keyser om siins dienst wille, alsoe hi mede inden reyse was, der heylige drie coninge lichaem, die daer lagen, ende brochtse tot Colen.[4]) Ende die bisscop van Utrecht, die oic indes keysers reyse was, vercreech die lichamen van sinte Ponciaen ende van sinte Agniete, deen VIII dage naden anderen; datmen zeder die tijt jaerlix angehouden heeft alse van Ponssen ende van Angen. Hier na in den iaer ons Heren MCLXXII[5]) bleef grave Dirc in vreden, ende ruste in

1) Div. Kron.: *in den wersten Domsdach*, Lat. *in extremo examine.*

2) Verg. Huydecoper op Melis Stoke, II, 437.

3) Beka: p. 52.

4) Holl. Beka, p. 80.

5) Men lese MCLVII, zie Melis Stoke, II, 445. Beka, p. 53, heeft

Gode, die XXXVI iaer lanc ridderlike ende wel die graefscip van Hollant berecht hadde, ende leit begraven tEgmond inden clooster. Sophia siin wijf bleeft na hoers mans doot, grave Direx, in vasten, in bedingen, in aelmissen te geven sonder oflaten, ende was een wijf van goeden saligen leven; want God myrakel doer hoer dede als ghi hoeren sult. Si was bedevaert getogen tot sinte Jacobs in Galissen, daer si inden wege bi ongeval geraecte onder quadien, die hem piinden dat aise van live ter doot brengen mochten om hoer cleynode te hebben, ende anders te nemen dat si bi hoer hadde. Mar overmits hoer goede verdienten, dede onse lieve Her die mordenaers stille staen, recht of si gebonden waren geweest, so dat si hem niet verroeren en mochten om hoer enich arch te doen. Ende als si dit teyken an hem selven saghen, dat dese vrouwe mitter gotliker cracht so bescermt was, versuchteden hem die quadien ende baden an hoer genade. Dese salige vrouwe, die gene wrake van Gode an him en geerde [1]), bat onsen lieven Her, dat hijt hem vergeven woude: aldus is si vanden moerdenaren gesceyden. Dese vrouwe is hoer derde reyse tot Jherusalem getogen, die daer salichlic gestorven is, ende aldaer begraven inder duutscher hospitael. [2])

Want grave Dirc nv van live ter doot gecomen is, so is Florijs siin soen geworden die X^de^ grave van Hollant mitter wapen die siin vader him erfde. Ende nam een wijf die Ada hete, dochter des mogenden coninex van Scotlant, daer hi bi wan enen Dirc, die na him grave wart, enen Willem, die grave van Oistvrieslant wart, enen Florijs, die doemproest tUtrecht wart, ende enen Rob-

---

1153; de Holl. Beka, zoo als hier, 1172, zie Kluit op het Chron. Egmond, p. 103.

1) B leest: *an hem en begeerde.*

2) In B het opschrift: *van Florijs die x^e^ grave.*

brecht, die een rechter in Kenemerlant wart, ende vier scoen joncfrouwen, alse Beatrijse, Elysabet, Alijt ende Margriete, die een gravinne van Cleve wart. In desen tijt begonsten him die Drenten te versetten tegen den bisscop van Utrecht, om die burchgraefscip wille van Grueningen, so dat die bisscop groten last hier of vp ten hals quam; want hi crancke hulpe wiste hier toe. Doch omdat hi vptie tijt niet bet en mochte, bat hi den voirs. grave Florijs vriendelyc sonder oflaten, dat hi hem te hulpe quame in siinre noot. Grave Florijs, die niet veel onleden gehadt en hadde, seide desen bisscop hulpe toe, ende dede daer om sonder vertrec veel volcx van wapen bi hem comen ende meer dan hi te doen hadde, daer hi mede biden bisscop quam, ende was hem een goet hulper, ende togen wel voirsien te samen voer die stat van Grueningen, ende stormdense sonder oflaten. Daer waren binnen der stat die grave van Gelre ende Dirc van Batenborch mit veel goeder mannen, die den storm ende dat anvechten manlic wederstonden, ende hilden die stat tegen den bisscop ende siin hulpers wel na een iaer lanc. Binnen desen sende keyser Vrederic den aertschbisscop van Colen om dit oirlog te dadingen, dier so tusschen arbeide, dat die bisscop van Utrecht hadde IIIc marck ende gaf die burchgraefscip over.[1]) Na dat dit geslecht was, is een groot kijf geresen tusschen grave Florijs ende den voirscr. bisscop van Utrecht; dat hier om toe quam: daer waren sommige keysers geweest, alse Kaerl ende Lotharius, die den graven van Hollant de lande van Oistvrieslant gegeven hadden toter Lauwers toe; ende andere keyseren daer na, also Heynric ende Coenraet, gaven dit selve lant enen bisscop van Utrecht bi onrechter informacie, geliken hier voer geroert staet. Waer om grave Florijs dit lant al heel besitten woude, also siin voirvaders gedaen hadden,

1) Beka, p. 53.

MC XXXII in enen winter, deden die Westvriesen Hollant menigen anstoot. Ende om des wille dede grave Dirc een reyse maken in Vrieslant, ende vergaderde een groot heer, ende dochte te wreken den scade ende toorn, die siin ouders dicwijl gehadt hadden van den Vriesen, ende tooch in enen harden vorst mit sinen volke tAlcmar. Daer hadden hem die Vriesen stoutlic tegen beraet [1]), daer worden twe stride vp enen dach gevochten, ende daer bleven veel vanden Vriesen doot. Ende als grave Dirc mit sinen volke den Vriese verwonnen hadde, is hi mit siin ridderscip weder gekeert in Alcmaer mit eren ende mit veel gevangen [2]). Grave Dirc die hadde enen broeder, die men Florijs die Zwarte plach te heten, die versettede him in deser tijt tegen sinen broeder den grave, so dat hi daer om Hollant rwmde ende voir in Westvrieslant, ende wart der Vriesen hulper tegen grave Dirc sinen broeder; ende stichte corts daer na een reyse [3]) ende quam mitten Vriesen voir Alcmar ende verbernde die stede ende die kerke; ende hi oirloochde mit die Kenemers een heel iaer lanc, overmits veel gemeente volcx dat him bi gecomen is. Dese Florijs verbrande vp enen dach alle tlant daer omtrent, ende mede grave Dircx woninge tot Aelbrechtsberge al tot Hairlem toe. Grave Dirc, die desen homoet van sinen broeder niet wel en nam, dede versamenen ende bi him comen een deel volcx van wapen, ende overviel die gene die mitten Vriesen an gespannen waren tegens hem, ende nam van dien zeker ghisele na sinen wille. Die keyser Lotharius, die grave Dircx ende Florijs oem was, vernam van deser twidracht die si onderlinge hadden, ende sende enen siinre vorsten in Hollant, om dese twe broederen te soenen als hi dede. Ende onlange daer

---

1) d. i. *van (goeden) raad voorsien.*

2) De schrijver volgt hier in het volgend verhaal Beka, p. 48.

3) d. i. *krijgstocht.*

na begonste dese Florijs enen nuwen kijf ende onlede, daer hi the hant daer na om doot geslagen wart. Want grave Godevert van Aerntsbergen, ende grave Harmen van Kwc, dese twe graven ende broederen, hadden een nichte, die Heylwijch hiete, ende was hoire suster dochter; dese nam grave Harmen in siinre hoeden, na hoirs vaders ende moeders doot, also hi hoir oem was. Die gene die deser joncfrouwen dienres waren, ansagen des voirscr. Florijs manlichede, ende hadden hem gaerne deser joncfrouwen te wive gegeven: maer grave Harmen ende grave Godevert wederstonden dat hilic mit hulpe bisscop Andries van Utrecht. Die van Utrecht gaven desen Florijs, lichte van anxte van den keyser of om liefde wille grave Dircx van Hollant, een veylicheit in hoir palen wt ende in te comen als hem gadelicste [1]) was, ende deden hem oic mede hulpe tot veel tiden, also dat dese Florijs scade dede inden stichte, ende verbrande Lexmonde, in versmadenisse des bisscops Andries. Grave Harmen van Kwc die bekende wel dat hi mit openbaer vienscip desen Florens niet wederstaen en mochte, wart te rade, dat hi Florijs voirscr. vangen woude, ende leyder [2]) na heymelike lagen buten der muren vander stat van Utrecht. Daer gevielt dat Florijs vter stat riden souden om te vliegen mit sinen vogelen als hi ghewoen was, ende was des morgens tideliken vp mitter sonnen, ende quam mit hem tienden onder valkenaers [3]) ende andere vter stat riden on-

---

1) *gadelick, gevoegelijk.*

2) Zoo lezen beide HSS. Evenwel schijnt gelezen te moeten worden *leyden*: de *n* en *r* zijn meer verwisseld in die HSS. De zin is dan deze: *hij werd te rade, dat hij hem wilde vangen en leiden naar eene hinderlaag.*

3) B heeft: *mit hem thienden, valckenaers.* De Holl. Beka, p. 72, schrijft: *quam Floris eerlic uter stadt mit jongelingen die valckenaers waren.* Hij vertaalt op zijne wijze Beka: *Florentius junctis sibi decem proceribus falconistis, gloriose civitatem exivit.*

verhoets in siinre viande lage. Ende als hi dese lage gewaer wart, warp hi siin paert omme ende stacket mit sporen om weder in die stat te wesen, ende mit deser haesten storte siin paert neder, tot Absteden, ende siin viande volchden hem haestelic ende sloeghen daer doot [1]) mit groten nyde. Lotharius, die keyser van Rome, als hi dese mare van sinen neve vernam, was hem lede daer toe, dat hi aldus doot gebleven was, ende nam daer om grave Harmen van Kwc mit rechte siins vorsten name [2]). Grave Dirc, des voirscr. Florijs broeder, voer mit crachte inden lande van Kwc, ende warp neder die huyse, verbrande dorpen, ende vernielde alle die heerlicheit van Kwc, ende verdreef den grave van Kwc vten sinen. Een tijt hier na, als grave Harmen sach dat hi geen hope en wiste om weder vpten sinen te comen, socht hi enen raet ende dede versoeken an grave Dirc van Hollant, of hi tot siinre vrienscepen comen mochte ende siin genade tot hem keren woude. Grave Dirc liet hem van sinen magen ende vrienden seggen, ende nam grave Harmen tot siinre gunsten, die hem hulde zwoer, ende quam daer bi weder vp siin goede. In dese selven iaer versoende oic mit grave Dirc van Hollant een mogende ridder, die Fulcobt [3]) gheheten was, ende oic sculde hadde an Florijs doot voirscr. grave Dircx broeder, in deser maten; dat hi van sinen casteel, dat Baerne hiete, staende buten Huesden, een cloester maken soude ten love Gods. Daer worden ingeset heylige mannen der oerde van Premonstreyt, die genomen worden vten cloester tsinte Marienwaerde. Corts

1) R: *sloegen hem daer doot.*

2) lees: *sinen vorsten name*, d. i. *zijnen vorstennaam, zijnen naam van vorst.* Beka, p. 50: dignitate nominis sui privavit, qui pridem ubique terrarum comes appellatus fuit. De Holl. Beka, p. 72, heeft evenzeer als onze text verkeerd: *sijns Prinsen name.*

3) Zoo lezen beide HSS.; doch Beka: *Fulcoldus*, de Holl. Beka: *Fulcolt.*

hier na gevielt [1]), dat die casteleyn van Benthem, ende Palensgrave vanden Riin was, die Otte hiete, die welke grave Dircx suster hadde, een reyse doen woude vptie Twenten, dat die bisscop van Utrecht vernam, ende dede te samen steken een cleen gerit van perden [2]), daer Huge Bueter [3]) die overste of was, die dat heer beleide. Dese vergaderden den Palensgrave tot eenre voirsprokenre stede ende stredon tegens hem, daer veel lude doot bleven ende veel wech gevloen. Daer bleef doot Otto, die grave van Bolyoen, ende daer wart gevangen Otte, die Palensgrave, ende wart tUtrecht gevoert, daer hi in huesscher vangenisse gehouden wort. Dese maer quam grave Dirc van Hollant, dat siin zwager gevangen was ende veel van sinen volke geslagen, so dat hi hem daerom wel besprac mit sinen ridderen ende knechten, ende overdroech daer mede, dat hi mit alle siinre machte die stat van Utrecht besitten soude, als hi dede. Hi dede daer voer rechten bileden [4]) ende andere instrumenten alsmen in dien tiden plach. Ende als dat werck al volcomelic gerecht [5]) was, ende een ygelic van die daer voer lagen, hem gereden die stat te stormen ende te verbranden, soe heeft die bisscop enen raet genomen om dat hi soe veel volcx niet en hadde, daer hi siin stat mede besetten soude mogen, ende den grave van buten hadde wederstaen; dat hi doen woude als een goet herder, ende siin lijf ende siele voer siin scape stoutelic aventuren, ende siin stat vanden harden storm verlossen; waerom hi te samen dede comen siin clesie ende siin volc, daer hi een sermoen voer dede,

---

1) Uit Beka, p. 50.

2) De Holl. Beka: *een cleyn deel vapentuers*, Beka: *paucis aggregatis equitibus.*

3) Bf. *Hughe Bueter.* verg. Melis Stoke, II. 375.

4) d. i. *blijden oprichten.*

5) B: *al volkomelick al gerecht.*

ende geboet daer en tenden den leyen, dats te verstaen waerlike lude [1]), biden banne ende bi horen live, dat si van dien daghe vter stat niet en gingen, mar vpter muren bliven ende bescermden hoir stat. Die bisscop ende die clesie deden haestelic hoir geestelic abijt aen, ende gingen ter poorten wt mit crucen ende mit vanen ende gaf hem selven ende die mit him waren willichlic toter martelien; ende aldus ghinc die gemeen clesie over mit witten clederen elc na sinen staet, ende die bisscop alre afterste [2]), ende droech in siinre hant die blixem des viers, dat was dat boec, daer hi den grave ende alle siin hulpers mede vermaledien woude; ende als dat heer des gewaer wart, dat voer die stat lach, wart daer een groot rumoer, want si sagen die vanen ende die witte luden van verre comen, meende dat die heel stat wt gecomen waer om te striden. Doe hem die bisscop mit siinre clesie vaste bi quamen, sagen si wel dat si meer vrede begeerden dan te striden, ende hilden hem stille ende en deden gheen bloetstortinge. Ende terstont als grave Dirc dit aensach, bedacht hi hem selven, ende wart beroert mit groter oetmoede, ende dede af siin helm ende siin torkeel, ende knielde voer den bisscop ende nammen te genaden. Die bisscop nam grave Dirc bider hant ende dancte Gode, dat hi in berouwe was van siinre misdaet. Daer na bleven grave Dirc ende die bisscop getruwe vrienden, ende alle hoer dagen bleven si mit minnen te samen gebonden. Die bisscop gaf daer na doer liefte wille grave Dircx, Otten den Palensgrave quijt siin vangenisse; ende Otte droech weder vp sinte Martiin siin casteel tot Benthem, ende ontfenc weder van hem te leen. Onlanghe hier na

---

1) B leest: *ende geboet daer en boven teynden zijn sermoen die leecken ende weerlijcke luden.* Beka: *praecepit laicali populo.* Holl. Beka: *den lieden die leken waren.*

2) A: *aftreste.*

wart dese selve Otte jammerlic doot geslagen van Harmen van Scalike: ende doe wart Otte van Hollant grave van Benthem. Hier na in den iaer ons Heren MCXXXVIII [1]) berede hem grave Dirc om over meer te varen pelegrimaedze, ende tooch eerst te Rome biden paeus, ende sprac daer mede van stucken die him noot waren, daer hi vptie tijt impetreerde voerden cloostren van Egmond ende van Riinsburch sulke brieven van vriheden als hier na gescreven staet. [2])

„Innocencius bisscop, knecht alre knechten Goids, si„nen lieve soen Wouter abt van Egmonde, ende sinen „nacomelingen, die redeliken [3]) na him geset worden. Een „edel man Dirc, grave van Hollant, doe hi tot Jherusa„lem bedevaert voer, quam voir ons ende raetsvragede, „so dat wy alrehande sprake mit him hadden vander be„teringe siinre zeeden ende vanden staet siins levens. Die „selve hoge man, beide van siins selfs wegen ende van „siinre moeder wegen vrouwe Peternelle, gravinne van „Hollant, droech vp ende gaf mit eygeliken rechten, in „gerechter devocien ende gewaerre caritaten sinte Pieter „den prince alre apostolen dat goedshuus tEgmonde ende „dat cloester tot Reynsburch, ende wi, diet sonderlinge „toebehoert te bescermen dat recht des selven sloteldra„gers van hemelrijc, ontfangen die voirsc. eerlike cloesters „ende haer zeden [4]) ten vrien eygen onder bescermenisse der „heyliger kerken van Room. Ende wy maken vast die voirn. „cloesters mit alle dat hem toebehoort, bider hulpen des „iegenwoirdigen brieves, ende setten so wat besittinge

1) Melis Stoke brengt dien tocht tot 1140, zie II, 346.

2) Verg. Beka, p. 50, Holl. Beka, p. 77. Het stuk zelf bij Joh. a Leidis, Ann. Egmond, c. XXIV. Mieris Chart. I, p. 92.

3) Lat. regulariter. In de Divisie-Kronijk XII, c. 16, waar dezelfde vertaling gevonden wordt, staat *regelicken*.

4) De woorden: *ende haer zeden* ontbreken in het Latijn en in de Div. Kron.

„ende so wat goede, so in kerken, so in tienden, soe in „lande, so in wiingaerden, soe in water, in boeschen, in „weyden, of anders in menighen [1]) manieren, die dese voirser. „cloesters tot deser tijt hebben of besitten, of hier na van „verliinge [2]) der bisscopen of gifften der coningen of der „princen, of van offerhande der getruwer luden, of in an„deren rechten manieren bider gracien Gods mogen ver„crighen, die moeten ons allen vast ende ongequetst bliven. „Hier om setten wijt, dat geen mensch geoirloft en si die „voirgescreven cloesters dullike [3]) te bedroeven of haer be„sittinge him of te halen, of dat him of gehaelt is te „houden, of te verminren, of mit enigerhande moynisse [4]) „him te bezwaren; mar alle dingen sullen geheel bliven „totter geenre brukinge behoef des cloosters [5]), om wies ont„houdingen si siin verlient ende gegeven. Ende toter wi„singe ende kennesse dat dese selve cloosters sinte Pieters „recht toebehoeren, so seltu [6]), abt Wouter, ende diin na„comelingen vier scelling vriesker [7]) munten ons ende onse „nacomelingen onder enen naem van enen cess. [8]) elkes „jaers betalen. Waer oic enich persoen geestelic of waerlic, „die hem vermate of dorste comen of doen wetens siins „iegen dat dese brief inhout, ende anderwarf ende derde „warf vermaent worde, — ist sake dat hi dan hem niet en „beterde van siinre misdaet, dien maken wi vreemde van„den heyligen lichaem ende vanden bloede ons Heren

---

1) B heeft: *eenyger manieren.*

2) B: *verlijingen.*

3) B leest: *dollycke te bedrouen.* De Div. Kron. heeft: *vermetelick te verstooren.* Lat.: *temere perturbare.*

4) B: *moeijenisse.*

5) Div. Kron.: *tot gebruyckinge eñ behoef der cloosteren.*

6) B: *selstu.*

7) B: *vriesscher* lat: *Frisengensis monetae.* De Div. Kron.: *Engelscher munte*, zoo als reeds Beka, p. 50, Holl. Beka, p. 77.

8) Waarschijnlijk *cyns*, census nomine. Div. Kron.: *van eenen thyns.*

„Jhesu Christi, ende hi moet leggen onder die nauwe „wrake ons Heren in den bevenden doemsdach;[1]) mar vrede „ons Heren Gods Jhesu Christi moet siin hem allen die „den voirscr. cloesters haer recht houden, soe dat si haer „vrucht moeten ontfaen van haren goeden werken, ende „voir den nauwen rechter loen des ewighen vrede moeten „vinden. Gegeven int jaer ons Heren MCXXXIX, int XI „jaer des anderen paeus Innocenci, van dien dat hy paeus „wart."

Tgeviel dat na deser tijt, als dese grave vanden paeus oirlof genomen hadde ende siin bedevaert over meer gedaen hadde, dat die Westvriesen, diemen Drechters hiet, hem te samen staken, ende verbranden die naeste dorpen an Hollant, ende dat kerspel van Saenden, ende voerden groten roof van danen. Die van Harlem ende dat ridderscip aldaer quamen mitten dorpluden van Outorp[2]), dat cloecke lude waren, ende sloegen der Vriesen, also si hem met machte volchden, omtrent IX^{c} doot, ende siin ongescent weder bynnen Haerlem gecomen.[3]) Een tijt hier na gevielt, dat keyser Vrederic die stat van Melaen wan ende verbrandze ende warp die muren neder. Daer vercreech vptie tijt die bisscop van Colen vanden keyser om siins dienst wille, alsoe hi mede inden reyse was, der heylige drie coninge lichaem, die daer lagen, ende brochtse tot Colen.[4]) Ende die bisscop van Utrecht, die oic indes keysers reyse was, vercreech die lichamen van sinte Ponciaen ende van sinte Agniete, deen VIII dage naden anderen; datmen zeder die tijt jaerlix angehouden heeft alse van Ponssen ende van Angen. Hier na in den iaer ons Heren MCLXXII[5]) bleef grave Dirc in vreden, ende ruste in

1) Div. Kron.: *in den wierstien Domsdach*, Lat. *in extremo examine.*

2) Verg. Huydecoper op Melis Stoke, II, 437.

3) Beka: p. 52.

4) Holl. Beka, p. 80.

5) Men lese MCLVII, zie Melis Stoke, II, 445. Beka, p. 53, heeft

hem af tot eenre tijt meer dan v^c manne, ende dwanc alle tlant an siin heerlichede. Hier bi machmen wel merken, dat die bisscopen van Utrecht mit onrecht him bevinden der graefscip van Vrieslant: want hadde een bisscop recht daer toe gehadt, dese edel bisscop en hads niet overgegeven [1]). Hier na een tijt gebuerdet, dat bisscop Baldwiin van Utrecht, die grave Dircs zuster soen was, van live ter doot quam, so dat daer om grave Dire tooch inder stat van Utrecht om te verwerven, dat Dire van Hollant siinre suster soen, die doemproest daer was, bisscop gecoren mochte worden. Des gheliicx quam grave Otte van Gelre oic in der stat van Utrecht om Aernt van Ysenborch bisscop te hebben, die proest van Deventer was. Dese twe graven waren stare in der stat ende suyden groten nijt ende discoort onder den canoniken ende dengenen die den bisscop kiesen souden. Die sulke vanden capitelnaers koren Dire van Hollant, die bisscop Baldwijns broeder, ende bleven stare biden grave van Hollant ende mede tlant van Utrecht, ende ander canoniken coren Aernt van Ysenborch, ende daer bi bleef [2]) die grave van Gelre ende alle tlant van Overijssel. Dese twidracht van desen grave vernam keyser Heynric ende aende grave Dire van Hollant sinen neve vingerliin ende staf, ende beval hem te sitten in den stoel des bisdoms toter tijt dat dat recht daer of in den hof van Rome geeyndt waer, wele van beiden gecoren voirs. dat bisdom behouden soude. Grave Dire na dat hi aldus bescermer vanden bisdom gemaect is, so voer hi mit siinre alinger woenstat [3]) ter Horst, ende bewaerde des bis-

---

1) Met het volgende komt overeen de Holl. Beka, p. 99.

2) B heeft *bleefs*.

3) Beka heeft: Theodoricus comes — in castro quod dicitur Horst cum tota sua curia manere disponens. De Holl. Beka: *so voer hy wonen opt casteel te Horst mit al syn gesinde*. Deze lezing van Beka wettigt eenigermate de gissing: *so voer hi mit sinen alingen gesinde wonen ter Horst*.

scops recht eerliken, geliken him die keyser gheboden hadde; mar overmits dat him die grave van Gelre tegen was, so en bewant hi hem [1]) tslants (van) Overyssel niet. Niet lange en letet hierna grave Dirc en dede vergaderen wt Hollant ende wt Zeelant veel vromer manne ende die bi hem comen, ende tooch daer mede int lant van Gelre, ende brande aldaer ende brochten roof voir hem van alrehande goede. Die grave van Gelre, als hi dit vernimt, dede hi haestelic tsamen comen een deel gewapens volcs, ende vervolchde grave Dirc als hi snelste mochte al tot Heymenberch toe, meende hem den roof te benemen, of vp enen staenden voet mit him te kiven [2]) om die smaethede die hi hem gedaen hadde. Daer geviel een hart kijf; want daer bleven dode ende gewonde lude, ende ten lesten als si an beide siden grote scade hadden, soe ontliep die [3]) grave van Gelre aleynken siin volc, ende als hi dat vernam rwmde hi van node mit sinen perde afterwaerts. Grave Dirc die warts gewaer ende vervolchde dat vliende volc, ende venc veel ridderscips ende meente volcx ende voerse [4]) voir him. Dese onlede vernam grave Willem van Oestvrieslant, verblide hem dat grave Dirc siin broeder dese seghe vercregen hadde, ende quam ter Horst om sinen broeder te sien in die vruechde vander zege; ende als grave Dirc sinen broeder sach, quam him in den sinne vander viantscip, die hi voirtyts mit him hadde, ende voirduchte of hi tot him yet gecomen mochte wesen om verraet of desgelijcx, ende beval enen sinen diener, geheten Heynric die Craen, dat hi sinen broeder grave Willem venge ende leyden in skeysers vangenisse [5]), als hi dede. Ende grave Willem en

---

1) *Bewant* van *bewinden, (sich) met iets moeien* (Zie Kil.).

2) B heeft: *te vechten.*

3) In plaats van *die* schijnt *den* gelezen te moeten worden.

4) B: *voerdese.* A: *woerse.*

5) Beka: in prisone carceris. De schrijver die hier Beka volgt las wel: in prisone caesaris. Ook de Holl. Beka heeft: in des keysers prisoen.

hadde niet lange gevangen gelegen hi en brac wt, ende quam al heymelic op goeden hoop tot grave Otte van Gelre, om dat hi meynde van him bescermt te wesen, dien[1]) een tijt bi hem hilt. Ende om dat die grave van Gelre desen grave Willem wel kende, also hi hem int heylighe lant gesien hadde, ende[2]) een wijs vroom man ter wapen wel kende, so gaf hi hem Aleidt siinre dochter te wive, daer hi bi wan enen Florijs, die namaels grave van Hollant wart, ende Otten, ende enen Willem, ende enen[3]) dochter die Ada hiete, die abdisse tot Reynsburch wart, ende Rijcwijf, die nonne wart. Dese bruloft ende feest was tot Staveren gedaen, ende grave Willem wart daer na hoechlic in Oestvrieslant ontfaen. Hier na inden selven iaer worden gesoent alle die twidracht, die grave Dirc van Hollant ende grave Otte van Gelre onderlinge hadden, in desen schiin, dat grave Dircs dochter, die Aleyt heet, te manne hebben soude joncher Heynric grave Otten soen, ende dese twe leveden onlange, ende siin begraven tot Reynsburch. Hier na in den iaer ons Heren MCXCVIII. hadden Dirc van Hollant ende Aernt van Ysenborch dat eynde van horen pleyte vten hove, so dat Aernt dat bisdom behielt, mit liste van den hovelingen, die hem des hoofs verstonden, also alsset aldaer veel vp liste staet, God betert dat ment seggen moet, want die man mitten gelde gaet voir den man mitten rechte, ende listige vonden doden dat recht. Doch die voirsc. Aernt starf rechtevoert inder stat van Rome, ende wart daer begraven. Ende na siin doot heeft dese selve paeus Dirc van Hollant bisscop tUtrecht gemaect. Ende alsoe schier als bisscop Dirc van Romen scheyde, ende hi in siin bisdom trecken soude, is hi oec gestorven tot Padou inder stat

---

1) d. i. *die hem.*

2) Voor *ende* schijnt *enden* d. i. *ende hem* gelezen te moeten worden.

3) Zoo lezen de beide HSS.

ende aldaer begraven. Na deser tweer bisscopen doot is een ander bisscop gecoren, die Dirc hiete, ende was proest van Mydrecht [1]). Dese vant dat bisdom so beladen, dat hi bi rade siins capittels in Oestvrieslant tooch om te besien of hi een precarie vanden Vriesen vercrighen mochte, om hem in sinen laste mede te behelpen. Dit vernimt grave Willem van Oestvrieslant, die dat meende te wedor staen ende niet gedogen, dat siin volc enighe scattinge den bisscop geven souden, ende quam tot Staveren inden cloester aldaer dese bisscop was, die hi, als die misse gedaen was, antaste ende venck om hem te voeren tot Oesterzee, daer hi woende. Sommige moniken ende Vriesen, die hem Gods ontsagen, waren vervaert ende duchteden, dat si om deser saken wille inden banne comen mochten, ende namen mit crachte den bisscop van grave Willem; ende om deser saken wille siin grave Dirc van Hollant, grave Willems broeder, ende grave Otte van Gelre, grave Willems zweder, te samen mit malcanderen verbonden tegens den bisscop van Utrecht. Die grave van Gelre vercreech an him alle 't lant van Overyssel, ende verdreef aldaer des bisscops amptluden ende besette Deventer mit siinen luden: ende die grave van Hollant verwoeste alle 't lant an dese zijde der Yssele, ende ghinc legghen voer die stat van Utrecht, ende belach die al omme. Ende onder desen wort die grave van Gelre, boven geleide keyser Otten [2]) ende des doemproests van Colen, van den hertoge van Brabant oneerlic gevangen, so dat die grave van Hollant daer om siin besit [3]) van Utrecht brac, ende stac alle siin machte te samen van veel goe-

---

1) Lees: Maestricht. Melis Stoke, II. 1206, Beka, p. 62, de Holl. Beka heeft ook Mydrecht.

2) Beka: sub conductu regis Ottonis. De Holl. Beka: onder geleyde Otten des Keysers. Chron. Egmund., p. 174: ducatu regis ottonis.

3) d. i. *beleg*.

der mannen, ende quam daer mede voer 's Hertogenbosch leggen. Daer veneck hi Willem ende Heynric van Kuyc des hertogen broederen mit sommigen ridderen ende knechten, ende meende mit dien gevangen van den Bosch te Holiant waert te keren. Die hertoge van Brabant wart ghewaer ende vernamende haestelic van siinen vole, ende hadde in siin hulpe die bisscop van Colen, die bisscop van Ludic, die hertoge van Lymborch ende die [1] grave van Vlaenderen; ende mit desen is die hertoge van Brabant den grave van Holiant gevolcht om hem siin gevangen te nemen. Ende als grave Dire vernam, dat hem die hertoge van Brabant aldus vervolchde, heeft hi van grootmoedicheit siin bannieren doen ontwinden, ende getoeft in een dorp dat Huesden hete, ende settede hem daer ter weer, ende int eynde, also hem die hertoge te starck van volke was, wart hi gevangen. Nu heeft die hertoge van Brabant in vangenisse beyde dese graven, van Hollant ende van Gelre, ende om des wille ende oic omdat beide dese landen sonder bescermer of heren waren, so heeft hi [2] verworven mit bede ende mit gifte alle die goede manne, die hi gecrigen konde, ende tooch daer mede haestelic in Hollant, ende haelde enen groten roof daer wt, die hi in der avontstont binnen [3] der stat muren van Utrecht brochte. Dat ridderscip wt Hollant siin mitter gemeenten desen roof na ghevolget, ende hadden aventuer dat si weder vingen een deel ridderen ende knapen van aftersten [4], ende si branden oic in hoer wederkeeren sommige dorpen inden gestichte. Des anderen dages na dat dit

---

1) Hier hebben de beide HSS. viermaal *die*, waar de taalkunde *den* vordert.

2) Beka: Interea Theodoricus episcopus — coadunavit. Holl. Beka: Ende als bisscop Diederic dit sach, dat beyde Hollant ende Gelrelant sonder bescerm ende sonder harder waren, versamede hij mit bede.

3) A: *binden* (d. i. *binnen den*).

4) B. *van den achtersten*.

ghesciet was, is die bisscop vp geseten bi rade siinre lude, ende is gereden mit siin ridderen ende knechten in die Veluwe, ende verbrande die te mael, ende besat Zutphen ende want[1]), ende tooch voert in Deventer, daer hi veel scats creech. Ten was niet langhe hier na grave Dirc ende[2]) versoende tegen den hertoge van Brabant, ende gaf den hertoge voer siin scade IIm marck, ende grave Dirk ende die bisscop van Utrecht worden oic gesoent ende verenicht. Een tijt na desen onlede, alse inden iaer ons Heren MCC ende III, wart grave Dirc Tordrecht sieck, ende clagede veel, dat grave Willem van Oistvrieslant siin broeder so veer van hem was, dat hiis voer siin doot niet spreken noch sien en soude, hoe wel dat si nochtan vianden waren, om hem siin enige dochter Ada, die noch te hilicken was, in siinre hoeden te geven mitter graefscip van Hollant. Alyt grave Dircx wijf die stont naerstelich te sinne, dat si Ada hoer dochter hilicken woude buten yements rade, als si dede, ende gafse Lodewijch den grave van Loon, eer grave Dirc afflivich wort, in heymelicker waer[3]), om dat die graefscip van Hollant na horen goetdencken berecht soude werden. Hier en binnen is grave Dirc van deser werelt gevaren, die Hollant mit veel oirloges XIII iaer lang berecht hadde[4]).

Ende als grave Dirc gebleven is doot, en die grave van Loon dat vernam, quam hi sonder enich letten[5]) Tordrecht

---

1) d. i. *wan* (*won*) *het*.

2) lees *en*. Achter de uitdrukking *het en was niet langhe*, of *het en leed niet langhe*, moet het negatieve *en* achter het subjekt van den subjektieven zin volgen, even als boven bl. 67.

3) *In heymelicker waer* beteekent *heimelijk*. Vgl. hieronder (bl. 188 uitg. v. v. Mieris): *hierom is die coninc in heymelicker waer neder gecomen wt Oestenrijc*. Iets later (bl. 192) heet het *in stilre waer*. *Waer* heeft hier de beteekenis van *zorg*, *behoedzaamheid*.

4) B heeft het opschrift: *Hiernae quam een grote tweedracht*.

5) d. i. *talmen*.

van Althena, daer hi lach ende wachte de tidinge die hem vander gravinnen comen soude. Daer gaf die gravinne hem hoir dochter Ada, geliken si geordineert hadde, dat alte zeer jammerlyc te sien was, dat die rouwe ende moghentheit des graven soe haest vergeten was, want si sette afterwaert des doden, ende hilt feesteliken bruloft. Ende des graven lichaem is gevoert tEgmonde biden graven die voir him geweest hadden, ende aldaer begraven in sinte Stevens capelle.[1]) Onder desen vernam grave Willem van Oistvrieslant, dat grave Dirc siin broeder gestorven was, ende quam, alst reden gaf, harde rouwich ter Sipen toe, om dat hi gaerne tot siins broeders wtvaert geweest hadde, ende versochte om een geleide te hebben van der gravinnen ende diet mit hoir hilden, dat him niet gheschien en mochte, want hi sonder geleide in Hollant niet comen en dorst, ende aldus lach hi aldaer toter tijt toe dat siins broeders wtvaert gedaen was, ende keerde doe weder sonder beraet in Oistvrieslant. Siin magen ende siin vriende, die hi in Hollant hadde, alse Florys siin broeder, Doemproost tUtrecht, grave Otte van Benthem, siin oem, Jacob die casteleyn van Leyden, Philips van Wassenaer, Symon van Haerlem, Willem van Teylinge, Jan van Rijswijc, Wouter van Egmonde ende Aelbrecht Banyaert, ridders, waren qualic te vreden, dat si van enen wive geregiert souden worden, ende overdroegen daer om mitter machte van Hollant ende verbonden hem mit malcanderen, so dat si vander gravinnen noch oic vanden grave van Loon niet berecht en souden wesen. Ende als dit verbant gemaect was, senden dese voirs. personen enen goeden man tot grave Willem in Oistvrieslant, ende deden him seggen, hoe dat si verbonden waren geliken voirs. is, ende dat hi vrilic ende sonder anxt quame tot Eg-

---

1) Uit Beka p. 63. Verg. Holl. Beka p. 105. Zie Chron. Egmund. p. 176. Melis Stoke, II. 1361—1426.

den him seggen, hoe dat si verbonden waren geliken voirs. is, ende dat hi vrilic ende sonder anxt quame tot Egmonde, of tot hem luden, si souden sinre waer nemen. Aldus is grave Willem, als hi bedectelicste mochte, wt Vrieslant gevaren ende tot Zeericxe gecomen, om dat him die wint niet gelyc en stont. Daer hi rechtevoert van den zeeuschen heren ontfaen wort ende grave verheven. Hier en binnen siin Wouter van Egmonde ende Aelbrecht Banyaert, ridders, getogen mitten Kenemers binnen Haerlem, ende maecten daer sulc gescaf ende storm tegens den grave van Loon ende Alyt der weduwen van Hollant, die daer doe waren, also dat si ende Ghijsbrecht van Aemstel ende ander, die mit him daer binnen waren, van vresen ende van anxte Haerlem rwmden, ende piinden hem inder doncker nacht tUtrecht waert te comen om daer te onthouden. Ada die jonge maecht, die bleef binnen Haerlem onlange ende rwmde oec van daen mit Rogier van Meere, Otte van Buyeren ende oec anderen ridderen ende knechte, die den grave van Loon toe behoerden, ende quamen van anxte binnen der vesten tot Leyden om daer onthout te hebben, ende tegen hoir viande te verweren. Die Kenemers mit heren Wouter van Egmond, hoir leydsman, volchden Ada der maget, ende die hoir na, als si snelste mochten tot Leyden; ende daer quam oec binnen her Philips van Wassenaer mitten Riinlanders, also hi hoer hoofther was, ende stormden dat casteel aldaer mit alrehande instrementen, ende brochtent den genen die daer vp waren so nae, dat sijt van node vpgeven mosten ende dat casteel rumen, want si niet teten en hadden. Grave Willem [1]), die noch in Zeelant was, vernam hoe die grave van Loon ende die weduwe van Hollant gevloen waren tUtrecht, ende die jonghe maecht tot Leyden waer getoeft, scheide hi wt Zeelant ende quam haestelic in Hol-

1) Vóór *Grave W.* schijnt het conjunctief bijwoord *als* uitgevallen.

lant. daer hi doe bi siinre vriende rade al Hollant an hem vercreech, ende dede sinen wille mitter geenre goede die tegen him geweest hadden. Doe sende hi Ada siinre nichten mit sulken staet als hoir betaemde in Tessel. Die grave van Loon, om dat hi aldus verlaecht was, so en meende hi niet of te laten dat te wreken, ende kreech in siin hulpe die [1]) bisscop van Ludic, den hartoge van Lymborch, ende den grave van Vlaenderen, om sout [2]) dat hi hem luden gaf. Hi hadde oec sonderlinge betruwen vp bisscop Dirc van Utrecht, die hi versoude [3]) om IIm marc in siin hulpe te wesen mit meer voerwaerden: worde [4]) hi Hollants machtich, dat hijt den bisscop vpdraghen soude ende van hem weder ontfaen; ende om dese voirwaerde te voldoen, zette die grave van Loon sinen broeder den bisscop tot enen onderpande. Hier machmen merken, hoe menige lande ende heerlichede mit onrecht ende mit gewelde dicke ende menich werve verbijstert worden van horen rechten heren. Grave Willem die vernam, hoe hem die grave van Loon starcte om Hollants machtich te werden, maecte rechtevoert her Wouter van Egmond ende her Aelbrecht Banyaert hooftmans vanden Kenemers, ende her Philips van Wassenaer ende her Willem van Teylingen hooftmans vanden Riinlanders, ende hi voer selve in Zeelant ende vercreech al Zeelant tot sinen besten. Her Philips ende her Willem vorsagen hem van alles des hem noot was, ende deden maken twe starcke wychhuse, daer dat een of stont in die borch tot Leyden, dat bevalen si Florijs den Doemproest truwelic te bewaren, ende tander setten si tot Zwamerdam, dat bevalen si grave Otten van Benthem. Ende her Wouter ende her Aelbrecht quamen

---

1) wederom *die* voor *den*.

2) *sout*, d. i. *soud*, bezolding. Beka: pro stipendiis.

3) *Versouden*, stipendio auctorare, Kil.

4) B: voerwairden: als worde.

mit scepen ter Aemstel ende staken den dyck aldaer doer ende deden al Aemsterlant onder vloyen, ende die Kenemers vielen in hoir scuten ende verbranden al dat si vonden, ende cregen daer veel goets, dat si mit him in Kenemerlant brochten. Bisscop Dirc, die dit ymmer wreken woude, tooch selve mit veel van sinen volke doir Midrecht in Hollant ende veriagede den grave van Benthem van sinen wychhuyse, ende brande veel dorpen. Ende doe den bisscop dit wel vergaen was, sat hi vp siin paert ende geboot al siin volc dat si hem volghen souden ende ghisels mit hem nemen wt elken dorpe bisonder. Daer quamen si totter burch tot Leyden, die de doemproost bewaerde, daer die bisscop mit sinen volke anstormde ende wan dat blochuys sonder groot verlies; want die gene, die daer op lagen, rwmdet ende seiden, si en wouden tegen den bisscop niet doen, ende aldus en hadde die doemproest geen hulpe dat casteel mede te houden tegens den bisscop. Daer wart die doemproest gevangen ende ter Horst gevoert. Des anderen dages quam die bisscop binnen Leyden, daer quam grave van Loon tot him mitter machte wt Zuut-Hollant, die den grave hulde ende getruwe loofden te wezen, ende bij hem bleven oic een groot deel vanden besten van den outsten wt Noorthollant, die hoir namen waren: her Jan Persiin, her Jan ende her Ysbrant van Haerlem, her Aernt ende her Heynric van Rijswijc, ende her Wouter van Ruven. Dese gaven den grave van Loon een vry geleyde sonder wederseggen tot Haerlem te comen; ende als hi daer quam, maecten si hem alle die dorpen daer omtrent onderdaen. Die Kenemers, als si dit vernamen, bereyden si hem ende vorsorchden alle des hem noot wesen mochte toten stride, ende quamen om der eendrachte wille, die de voirscr. heren mitten grave van Loon gemaect hadden, ende wouden [1]) teghen striden. Dese heren,

---

1) d. i. *wouden hen tegenstryden* (d. i. *bestrijden*).

die die onbesceydenheit des volcx wel kenden, ontsaghen hem daer teghen te velde te comen, ende deden also mit hem spreken, dat si ten lesten desen strijt ondervinden [1]) mit besceydenen wisen woerden; want si waren wise manne ende verenichden die Kenemers mitten grave so dat siis bleven [2]), ende hem wort over geseit [3]), dat si den grave van Loon ende den bisscop van Utrecht geven souden v^{c} ℳ, om dat si daer te voor in Aemsterlant geweest hadden, ende dat gebrant ende gerooft ende die dijc doer gesteken hadden, ende als dit seggen geseit was, togen si weder omme thuyswaert. Ende als dit ghesciet was, en duchten die grave van Loon noch die bisscop voir nyemende, ende togen bedevaert tEgmonde, daer si inden wege branden sinte Aechten dorp ende her Aelbrecht Banyaerts woninge, ende hebben aldus al Hollant an him gedwongen ende onderdaen ghemaect, dat in tween partien stont, so dat en geen van hoirre wederpartie hem enige weer [4]) vermat, dat onlange geduyerde. Doe die grave van Loon sach datter geen partien tegen hem en resen, noch wederstoot van nyemende en hadde, ende al na sinen wille gemaect hadde, dancte hi den bisscop zeer, want hi wel weder in siin gestichte varen mochte, als hi dede. Corts hier na is die grave van Namen in Walcheren gecomen, ende begonde mit machte van sgraven wegen van Vlaenderen 'tlant al daer te berechten; mar om dat hi niet bedriven en mochte, soe keerde hi te hant weder van daen. Na desen was een die Huge van Voerne hiete, die verghiselde alle die eylande in Zeelant ende deedse den grave van Loon onderdaen, ende verjagede grave Willem

---

1) B leest ondervingen. Beka: prudenter interceperunt. Holl. Beka: ende ondervengen desen stryt harde wyselic.

2) Zie bl. 65. Noot 2.

3) *overgeseid*, d. i. *opgedragen*, *gelast*. (Zie Kil.).

4) d. i. *tegenweer*.

wt Zeelant. Die gene die zeer beladen was, dat was grave Willem; want hi heymelijc in Zeelant wesen moste ende verholen, soude hi siin lyf bergen, ende en hadde oic in Hollant geen zeker toetiden [1]). Nv heeft hi raet mit hem selven genomen ende is in eens visschers scip gecomen, wantmen haer ende daer sochte, ende dede hem mit netten bedecken, ende aldus is hi bi wonderliker aventuer wt siinre viande hande gecomen. Die grave van Loon heeft nv Huge van Voerne drossaet gemaect van al Zeelant ende hem veel machten daer gegeven, daer hi hem niet in houden en conde; want hi dreef sulke overmoet in Zeelant, dats die Zeelanders van him niet langer liden en wouden; ende daer om hebben die machte van Zeelant een eendracht mit malcanderen gemaect, ende hebben desen Hugen scandeliken wt siinre machten geset tegen den grave van Loon, ende grave Willem weder ontboden in Zeelant te comen. Ende als grave Willem dese mare vernam, was hi zeer verblijt ende liet alle schienisse [2]) mit heymeliken brieven weten her Wouter van Egmond, her Aelbrecht Banyaert [3]), her Willem van Teylingen ende her Philips van Wassenaer, ende bat hem oetmoedelic dat si vp enen benoemden dach tot Leyden comen wouden bi hem so starc als si mochten, ende geen onlede noch kijf tegen den grave van Loon en begonsten hi en waer daer bi him. Nv vernimt die grave van Loon, dat die Zeelanders hem ontwonden [4]) siin ende tegens gevallen; ende dat die Kenemers in roere waren om tegen hem in die wapen te gaen, ende heeft daer om gebeden ende te zamen gebracht alle, die hi meende dat doir hem [5]) doen souden,

---

1) d. i. *toevlucht.*

2) B leest: geschiedenisse.

3) A heeft Vanyaert.

4) Het Hoogd. *entwendet.*

5) B heeft: diet door hem. *Door hem*, d. i. *om zijnent wil.*

hadde niet lange gevangen gelegen hi en brac wt, ende quam al heymelic op goeden hoop tot grave Otte van Gelre, om dat hi meynde van him bescermt te wesen, dien [1]) een tijt bi hem hilt. Ende om dat die grave van Gelre desen grave Willem wel kende, also hi hem int heylighe lant gesien hadde, ende [2]) een wijs vroom man ter wapen wel kende, so gaf hi hem Aleidt siinre dochter te wive, daer hi bi wan enen Florijs, die namaels grave van Hollant wart, ende Otten, ende enen Willem, ende enen [3]) dochter die Ada hiete, die abdisse tot Reynsburch wart, ende Rijcwijf, die nonne wart. Dese bruloft ende feest was tot Staveren gedaen, ende grave Willem wart daer na hoechlic in Oestvrieslant ontfaen. Hier na inden selven iaer worden gesoent alle die twidracht, die grave Dirc van Hollant ende grave Otte van Gelre onderlinge hadden, in desen schiin, dat grave Dircs dochter, die Aleyt heet, te manne hebben soude joncher Heynric grave Otten soen, ende dese twe leveden onlange, ende siin begraven tot Reynsburch. Hier na in den iaer ons Heren MCXCVIII. hadden Dirc van Hollant ende Aernt van Ysenborch dat eynde van horen pleyte vten hove, so dat Aernt dat bisdom behielt, mit liste van den hovelingen, die hem des hoofs verstonden, also alsset aldaer veel vp liste staet, God betert dat ment seggen moet, want die man mitten gelde gaet voir den man mitten rechte, ende listige vonden doden dat recht. Doch die voirsc. Aernt starf rechtevoert inder stat van Rome, ende wart daer begraven. Ende na siin doot heeft dese selve paeus Dirc van Hollant bisscop tUtrecht gemaect. Ende alsoe schier als bisscop Dirc van Romen scheyde, ende hi in siin bisdom trecken soude, is hi oec gestorven tot Padou inder stat

---

1) d. i. *die hem.*

2) Voor *ende* schijnt *enden* d. i. *ende hem* gelezen te moeten worden.

3) Zoo lezen de beide HSS.

ende aldaer begraven. Na deser tweer bisscopen doot is een ander bisscop gecoren, die Dirc hiete, ende was proest van Mydrecht [1]). Dese vant dat bisdom so beladen, dat hi bi rade siins capittels in Oestvrieslant tooch om te besien of hi een precarie vanden Vriesen vercrighen mochte, om hem in sinen laste mede te behelpen. Dit vernimt grave Willem van Oestvrieslant, die dat meende te wedor staen ende niet gedogen, dat siin volc enighe scattinge den bisscop geven souden, ende quam tot Staveren inden cloester aldaer dese bisscop was, die hi, als die misse gedaen was, antaste ende venck om hem te voeren tot Oesterzee, daer hi woende. Sommige moniken ende Vriesen, die hem Gods ontsagen, waren vervaert ende duchteden, dat si om deser saken wille inden banne comen mochten, ende namen mit crachte den bisscop van grave Willem; ende om deser saken wille siin grave Dirc van Hollant, grave Willems broeder, ende grave Otte van Gelre, grave Willems zweder, te samen mit malcanderen verbonden tegens den bisscop van Utrecht. Die grave van Gelre vercreech an him alle 't lant van Overyssel, ende verdreef aldaer des bisscops amptluden ende besette Deventer mit siinen luden: ende die grave van Hollant verwoeste alle 't lant an dese zijde der Yssele, ende ghinc legghen voer die stat van Utrecht, ende belach die al omme. Ende onder desen wort die grave van Gelre, boven geleide keyser Otten [2]) ende des doemproests van Colen, van den hertoge van Brabant oneerlic gevangen, so dat die grave van Hollant daer om siin besit [3]) van Utrecht brac, ende stac alle siin machte te samen van veel goe-

---

1) Lees: Maestricht. Melis Stoke, II. 1206, Beka, p. 62, de Holl. Beka heeft ook Mydrecht.

2) Beka: sub conductu regis Ottonis. De Holl. Beka: onder geleyde Otten des Keysers. Chron. Egmund., p. 174: ducatu regis ottonis.

3) d. i. *beleg*.

drecht, ende hebben vuer daer in ghescoten, daer bi na alle die huysen ofbranden. Ten was niet lange hier na, grave Willem ende die bisscop van Utrecht en worden verenicht, ende daer wart een soene tusschen hem beiden geseit, also dat grave Willem den bisscop geven soude voer scade, die hi hem gedaen hadde, M ℔; ende hi soude Heynric den Crane weder geven sulke goede als hi hem genomen hadde, om des wille dat hi den grave in vangenisse leyde bi grave Dircx bevelen, als ghi voer ghehoert hebt; ende mede souden alle dienstmanne, die de bisscop in Hollant wonende hadde, des graven dienstmannen wezen; ende wederomme alle die dienstmannen, die de grave in den gestichte wonende hadde, souden des bisscops dienstmannen wesen, ende hier mede souden si vrienden bliven. [1]) Onlange tijt hier na is Ada gestorven, grave Willems nichte, also dat hi na hoirre doot die graefscip van Hollant vanden keyser ten leen vercregen heeft. In desen tiden is gestorven Heynric [2]) die coninc van Scotlant, die grave Willems oem was, ende dat rijck ontfenc een ander vanden coninc van Engelant te leen; also dat grave Willem daer om toe gesproken heeft siin mage, die hem grote hulpe bi gebracht hebben, om siin rechte erve te helpen becrachtigen, ende versamende veel volcx ende scepen, ende voer daermede over in Scotlant ende wan daer lande ende steden. Die grave van Loon, als hi vernimt, dat grave Willem in Scotlant is, meende, hi niet lichtelic van daen scheyden en soude, ende verzamende weder vp een nu [3]) siin vriende ende mage om daer mede heymelic in Hollant te comen. Die tidinge comt grave Willem in Scotlant, hoe dat die grave van Loon starc werft om mit machte weder in Hollant te wesen. Grave

1) De voorwaarde der vergiffenis bij Beka, p. 65, is hier even als bij den *Chron. Egm.* en Melis Stoke weggelaten.

2) Ook deze schrijver las dus bij Beka Heinricus. 3) d. i. *op nieuw.*

Willem, als hi die mare vernimt, ontsloech hi him alre onlede in Scotlant, ende is daer om te scepe gegaen, ende mit love weder in Hollant gecomen, vpdat hi die graefscip, die hi zeker ende vri gewonnen hadde, om een onseker erve niet overgeven en woude, noch verloren laten. Ende als die grave van Loon grave Willems comst wt Scotlant vernam, brac hi siin reyse ende vpset ende bleef daer hi was; want hi grave Willems mogentheit zeer ontsach. Aldus is grave Willem voort an mit vreden gebleven, ende heeft siin vyande ridderlike wt sinen palen geweert. In desen tiden waren twe vermaerde ridders, die hoir namen waren her Wouter Persiin, ende her Waelwiin van Leefdael: her Wouter was gheboren wt Hollant, ende was her Jan Persiins soen; ende her Waelwiin was geboren wt Brabant, ende was heren Rogierszoon van Leefdael.[1] tGeschiede dat dese lieve gesellen souden riden tot enen tornoy, daer overdroeghen si mit malcander des avonts, alsmen des anderen dages tornyeren soude, dat si tidelic vpstaen wouden ende horen misse, als si deden, ende dan hem bereden toten tornoy. .Ende als die misse wt was, beganmen daer noch een misse van onser liever vrouwen, ende om dat her Wouter onser lieve vrouwen[2] zeer minde wt gronde siins harten, so woude hi ymmer hoer misse horen; maer her Waelwiin, die der waerliker eren zeer ghierich was, reet in den tornoy als die eerste misse wt was, daer hi veel arbeits dede om den ridderliken lof te hebben. Ende her Wouter, als hi die benedictie van onser vrouwen misse hadde, berede hi hem toten tornoy, ende teerste dat hi in den tornoy quam, was elc ridder moede ende woude ter herberge waert riden, her Waelwiin quam her Wouter tegen ende nammen vriendelic in sinen armen ende sprac: „Alre liefste geselle,

1) In B ter zijde de rubriek: *dat men geerne misse horen sal.*

2) A heeft alleen *onser vrouwen.*

God moet dy benedien, die huden des dages dat geruchte des loves hevet gewonnen onder veel ridders." Her Wouter neygede siin hooft tot him ende lachede, omdat hi wel wiste dat hi in dien tornoy niet geweest en hadde. Mar als her Wouter den lof siins vanden herauden hoerde roepen sonder oflaten, so verwonderde hi hem des ende sprac tot her Waelwiin: „Lieve geselle, ick en bin vp desen dach inden tornoy niet geweest; want ic hoerde, nadat ghi van mi scheidet ende ghi misse had ghehoert, een misse van onser vrouwen ten eynde toe, die hevet mi desen lof doen geven, dat ic niet verdient en heb, waer om, alreliefste geselle, wy voertan oflaten willen dese wereltlike eer ende annemen een geestelic leven, dat nymmermeer verganc [1]) en is." Ende hebben rechtevoert ofgelaten onder hem beiden die ghenoechte deser werelt, ende siin sonder merren te samen in een cloester gegaen, dat Heymenrode hiet, ende leveden daerin salichlic. Dese her Wouter lach tot eenre tijt in siin gebede inder kerken onder missen, ende leyde siin handen ynnichliken te samen. Daer quam hem een gulden cruus tusschen siin handen, tot enen teyken, dat siin bede van onsen lieven Here gehoert waer; ende dit selve cruus brochte Alyt die gravinne in Hollant, die grave Dircx voers. wijf was, tot Reynsburch in den clooster van groter waerdicheit, ende si maecte denselven clooster daer toe veel bottren, diemen iaerlix ter colen [2]) behoef aldaer leveren soude; ende starf daer na inden iaer ons Heren MCCXVIII, ende wart inden voers. clooster begraven. Ghi sult weten, dat overmits die waerdichede, die her Wouter bi desen teyken van den cruus geschiede, die Persininghe [3]) gheslachte an-

---

1) Is de lezing *verganc*, hetwelk een zelfst. naamw. is, juist, dan moet men, in plaats van het voorgaande *dat*, *des* lezen. Van Mieris geeft, wel naar gissing: *vergancklicken is.*

2) B: *ter coeckenen behoeft.* 3) B: *die Persyns geslachte.*

namen van dier tijt voort in hoer wapen te dragen negen rode slimme [1]) cruce. Hier na ghevielt dat grave Willems wijf starf, ende nam een ander wijf die Mary hiete, daer hi een corte tijt mede levede, ende is ghestorven inden iaer ons Heren MCCXXII, ende na dat hi die graefscepen van Hollant ende van Oestvrieslant ridderliken ende wel berecht hadde XIX iaer lanc, ende wart gevoert tot Reynsburch inden cloester ende aldaer begraven als hem toebehoorde. [2])

Nadat grave Willem dese edel man doot ghebleven is, so wart Florijs siin soen na him die XIII grave van Hollant mitter wapen, daer siin vader Hollant manlic mede bescermt heeft. Ende heeft een wijf genomen, die Machtelt heet, dochter des hertogen van Brabant, daer hi bi wan Willem, die Roomsch coninck wart, Florijs die drussaet, Alyt, die gravinne van Henegouwen wart, ende Machtelt, die gravinne van Hennenbergen wardt. Daer was in deser tijt een bisscop tUtrecht, die Wilbrant hete. Dese Wilbrant, doe hi te Padelboen [3]) bisscop was, hadde hi twe reysen int heylighe lant in des keysers bootscap [4]) gheweest, daer hi enen alten vreemden sake vernam: men seyde hem, dat al vaste bi Tharsen een groot berch leit, diemen daer inden lande noemt den berch van aventuren; ende so wye in penitencie waer mit vasten ses weken lanc, siin biechte claerliken dede, ende ons Heren lichaem dan ontfinge, ende also nuchteren clomme vpten berch, die soude sonder twifel goede aventuer vinden. Dese bisscop seide mit waren woerden, dat hi enen ridder gesien hadde tot Anthiochien, die vp desen berch geweest hadde, om geluckige gracie te vinden, die daer

---

1) Kiliaan: *slim*, obliquus, transversus.

2) B heeft het opschrift: *van grave Florys, die XIII grave van Hollant.*

3) Zóó beide HS., d. i. Paderborn.

4) Beka p. 75: ob imperiale negotium.

lant, daer hi doe bi siinre vriende rade al Hollant an hem vercreech, ende dede sinen wille mitter geenre goede die tegen him geweest hadden. Doe sende hi Ada siinre nichten mit sulken staet als hoir betaemde in Tessel. Die grave van Loon, om dat hi aldus veriaecht was, so en meende hi niet of te laten dat te wreken, ende kreech in siin hulpe die [1]) bisscòp van Ludic, den hartoge van Lymborch, ende den grave van Vlaenderen, om sout [2]) dat hi hem luden gaf. Hi hadde oec sonderlinge betruwen vp bisscop Dirc van Utrecht, die hi versoude [3]) om IIIm marc in siin hulpe te wesen mit meer voerwaerden: worde [4]) hi Hollants machtich, dat hijt den bisscop vpdraghen soude ende van hem weder ontfaen; ende om dese voirwaerde te voldoen, zette die grave van Loon sinen broeder den bisscop tot enen onderpande. Hier machmen merken, hoe menige lande ende heerlichede mit onrecht ende mit gewelde dicke ende menich werve verbijstert worden van horen rechten heren. Grave Willem die vernam, hoe hem die grave van Loon starcte om Hollants machtich te werden, maecte rechtevoert her Wouter van Egmond ende her Aelbrecht Banyaert hooftmans vanden Kenemers, ende her Philips van Wassenaer ende her Willem van Teylingen hooftmans vanden Riinlanders, ende hi voer selve in Zeelant ende vercreech al Zeelant tot sinen besten. Her Philips ende her Willem vorsagen hem van alles des hem noot was, ende deden maken twe starcke wychhuse, daer dat een of stont in die borch tot Leyden, dat bevalen si Florijs den Doemproest truwelic te bewaren, ende tander setten si tot Zwamerdam, dat bevalen si grave Otten van Benthem. Ende her Wouter ende her Aelbrecht quamen

---

1) wederom *die* voor *den*.

2) *sout*, d. i. *soud*, bezolding. Beka: pro stipendiis.

3) *Versouden*, stipendio auctorare, Kil.

4) B: voerwairden: als worde.

mit scepen ter Aemstel ende staken den dyck aldaer doer ende deden al Aemsterlant onder vloyen, ende die Kenemers vielen in hoir scuten ende verbranden al dat si vonden, ende cregen daer veel goets, dat si mit him in Kenemerlant brochten. Bisscop Dirc, die dit ymmer wreken woude, tooch selve mit veel van sinen volke doir Midrecht in Hollant ende veriagede den grave van Benthem van sinen wychhuyse, ende brande veel dorpen. Ende doe den bisscop dit wel vergaen was, sat hi vp siin paert ende geboot al siin volc dat si hem volghen souden ende ghisels mit hem nemen wt elken dorpe bisonder. Daer quamen si totter burch tot Leyden, die de doemproost bewaerde, daer die bisscop mit sinen volke anstormde ende wan dat blochuys sonder groot verlies; want die gene, die daer op lagen, rwmdet ende seiden, si en wouden tegen den bisscop niet doen, ende aldus en hadde die doemproest geen hulpe dat casteel mede te houden tegens den bisscop. Daer wart die doemproest gevangen ende ter Horst gevoert. Des anderen dages quam die bisscop binnen Leyden, daer quam grave van Loon tot him mitter machte wt Zuut-Hollant, die den grave hulde ende getruwe loofden te wezen, ende bij hem bleven oic een groot deel vanden besten van den outsten wt Noorthollant, die hoir namen waren: her Jan Persiin, her Jan ende her Ysbrant van Haerlem, her Aernt ende her Heynric van Rijswijc, ende her Wouter van Ruven. Dese gaven den grave van Loon een vry geleyde sonder wederseggen tot Haerlem te comen; ende als hi daer quam, maecten si hem alle die dorpen daer omtrent onderdaen. Die Kenemers, als si dit vernamen, bereyden si hem ende vorsorchden alle des hem noot wesen mochte toten stride, ende quamen om der eendrachte wille, die de voirscr. heren mitten grave van Loon gemaect hadden, ende wouden [1]) teghen striden. Dese heren,

---

1) d. i. *wouden hen tegenstryden* (d. i. *bestrijden*).

du mit bernender minnen dierÿl begeert hebste levende te sien, mer, leeft God, du suistem noch tavont doot sien." Die gravinne bekende hoirs mans fellen sin, pensde hoe si den grave van Hollant bi enen heymeliken bode mochte waernen; mar die grave van Cleermont haeste hem, hoe out dat hi van iaren was, dede siin wapen an ende versamende bi hem siin walsche ridders, ende bereet mitten grave van Nygel grave Florijs an allen siden ende sloegen alle gemeenlic vp him mit groten nyde. Grave Florijs, die van desen verrade niet en wiste, verweerde hem tegens veel hoops der walen [1]) so lange als hi mochte, ende dreef een lange tijt van hem mit manliker vromicheit veel siinre viande, die hem anvochten; ten lesten quam die grave van Cleermont mitten sinen ende overvel [2]), grave Florijs so zwaerliken, datsi siin bannieren velleden ende sloegen daer doot [3]). Die grave van Cleve warts gewaer, dat grave Florijs siin neve daer neder lach, rende hi mitten duutschen daer toe om wrake van sinen neve te doen, ende sloech tevoert [4]) den grave van Cleermont doot, ende yagede den here van Nygel vten tornoy. Ende aldus is dat boertelike [5]) spel verwandelt in enen bloedigen strijt. Die gravinne van Cleermont bedachte, dat die edel man, grave Florijs, onnoselic in siin doot gecomen waer, ende dat si dat [6]) oirspronc daer of is gheweest, verloos van groten bitteren rouwe horen sin, ende woude boven vanden toorn neder vallen, ende hoir quam an een grote siecte, diemen niet genesen en kan, die die meesters noemen emorrivodes [7]), ende si leefde onlange daer na. Die gene die mitten

---

1) Beka: adversus Gallicanam multitudinem. 2) B: *overviele.*

3) *sloegen*, d. i., *sloegenen*, *sloegen hem.* B: *ende hem daer doot sloegen.*

4) B: *sloech rechtevoert.*

5) *uit kortswijl aangevangen: boerde* is *jok*, *scherts.* 6) B: *die.*

7) B: *emorroodes.* Beka: quem medici vocant haemorrhoidem. Verg. overigens Mel. Stoke, III, 609 volg. en ald. Huydecoper, II, p. 49.

grave aldair gecomen waren, brochten siin lichaem tot Reynsburch inden cloester ende wart aldaer begraven mit groten wenen. Dese grave was in siinre bloyender tijt lief ende zeer bequaem onder alle ridderen van Almangen, die die graefscip van Hollant in groter eren XII jaer lanc berecht hadde. Hi liet after hem een jongelinc tot enen soen, die bisscop Otte van Utrecht, grave Florijs broeder, in sijnre hoeden ende voechdien nam, die welke jongelinc siin name was joncher Willem van Hollant. Dese bisscop Otte berechte Hollant mit sinen neue enen tijt, so dat daer en binnen bi versoeke van sonderlingen [1]) vrienden die grave van Nygel zoende mit bisscop Otte, grave Florijs broeder voirs. Ende inder zoene was geseit, dat die grave van Nygel een cloester soude doen maken vptie stede daer grave Florijs geslegen wart doit, siin siele te genaden [2]).

In desen tiden soe gheschiede een scoon vreemd mirakel [3]) van vrouwe Machtelden, gravinne van Hennenbergen, grave Florijs dochter voers., dat die overste God geschien liet om openbaerlic te kennen te geven [4]), dat hi aller dingen volmachtich is in den hemel ende inder aerde. Dese eerbaer vrouwe, hoe wel si anden grave van Hennenbergen gehilict was, so woende sy nochtan veel in Hollant tot Lausdunen, daer si gegoet was, ende noch hudens dages hoir hofstat geheten is Hennenbergen. Si en woude in geenre wys geloven, dat een wijf meer dan een kint tot eenre dracht hebben mocht bi enen man, so dat tot eenre tijt een goet wijf genas van tween kinderen tot enen male bi horen echten man, daer si slechts seyde, dat si [5]) twe mannen gehadt hadde, ende en woudes an-

1) A heeft: *sonderinge.*

2) B heeft de rubriek: *een mirakel van alle die kynderen, die een gravinne ter werelt bract.*

3) B: *een schoon mirakel.*

4) B: *te kennen, dat hi.*

5) B: *dat die vrou twe.*

ders niet geloven, hoewel dat men haer bewijsde, ende meesters haer informeerden dattet natuerlic waer, dat een wijf bi enen man hebben mochte zeven kinderen. Ende want sy Gods mogentheit, die meester is der meesters [1]) der natueren. daer in niet bekennen en woude, so gaft God dat si mit vruchte wort bi horen man, ende genas van alsoe veel kinderen alser dage int iaer siin, dat te weten IIII^C^LXV, die alte zamen in een groet becken gekerstent worden, ende waren alsoe groot als jonge muse, mar si storven alle, soe datter niet een te live en bleef, waer om dese vrouwe zeer beschaemt was, ende bekeerde hoir vander ongeloue ende leefde een salich leven na hoirs mans doot, ende gaf scoen goede ende renten der abdien van Lausdunen, daer si begraven leyt. Daer na inden iaer ons Heeren MCCXXXVIII voir vrouwe Machtelt, hertoge Heynric dochter van Brabant, ende gravinne van Hollant, van deser werelt, der gravinnen moeder van Hennenbergen, ende wart begraven int cloester te Lausdunen, dat si selve gesticht hadde [2]).

Na grave Florijs doot des edelen princen, wart Willem siin soen een recht erfnaem verheven in die graefscip van Hollant, die XIIIIe grave, mitter wapenen die siin vader hem erfde. Hi nam te wive een scoen maecht, des hertogen dochter van Bruunswijch, die Elizabet hiete, daer hi bi wan enen soen, die Florijs hiete, ende na him grave wart, daer menich groot verdriet van siinre doot quam in Hollant [3]). Ghi sult weten, dat in desen tiden keyser Vrederic verbannen was van den paeus Honorius, ende

---

1) B: *die meester is der natueren.*

2) B: *van grave Willem, die* XIII *grave.*

3) Daer ons of menich verdriet
Comen es van synre doot
Ende veel iamer alte groot.
Melis Stoke, III, 882.

van siinre keyserliker waerdicheit geset, so dat die vorsten van den rijck den lantgrave van Duringen koren; mar die levede luttel iaren daer na, ende dat roomsche ryck was echter sonder coninc [1]); waerom die paeus bi gemenen rade siinre broederen sende in Duutschlant Petrum Caputium ten gulden zeyl dyaken cardinael [2]), ende vermaende den kuervorste dat si van nuwes coren enen coninc, om welker vermaninge wille die kuervorsten versamenden tot Worms [3]) inder stat, ende bereiden hem aldaer, ende koren eendrachtelic joncher Willem van Hollant tot enen roomschen coninc, overmits dat hi die machtichste prince van Duutschlant waere [4]). Ende dat dit gheschiede, dat bearbeide hertoch Heynric van Brabant zeer anden paeus, ende dat was om deser saken wille, want joncher Willem so strengen jongen man was ende so dringende, so ontsachen die hertoch van Brabant zeer, ende woude ymmer tot enen coninc hebben, om dat hi hem te na zat, ende voort an verre van hem wesen soude in den overlande; vp dat hi him to min dringen soude. Joncher Willem was in sinen twintichsten iaer als hi coninc gecoren wort; ende so die keur meer geopenbaert wart, so daer meer blijsscappen onder die gemene ridderscip was. Ende al wast dat hem die kuervorsten tot Worms berieden, so hadde joncher Willem nochtan die gemeen kuer tot Woeringen. Ende was inden iaer ons Heren XII^{c}XLVII op sinte Michiels dach. Hi was scoen van live sonder baert, wit van hude, zwart van haer, stout van harten, milde, rechtverdich ende alle valscheit had

---

1) B: *also dattet roomsche rycke echter sonder coninck was.*

2) Beka: Petrum Caputium ad velum aureum Scti Georgii diaconum cardinalem delegavit.

3) Beka: apud pagum Woringie.

4) Tot zoover volgt hij Beka, het volgende is uit Melis Stoke, III vs. 803—810, 859—870.

hi leet [1]). Dese ionge man en was geen ridder, ende want een keyser na die kersten maniere ymmer ridder behoort te wesen eer hi tot Aken die crone des heyligen rijcx ontfaet, so bereide men haestelic alle dingen, die daer behoirlic toe waren. Ende om dat veel ridderen nv ter tyt den cost ontsien, so laten si of die feeste die daer behoorliken toe is, ende ontfaen lichtelic die waerdicheit der ridderscip mit enen halsslage. Daer om wil ick v die materie wat verlangen, ende in deser cronike scriven, hoe dese ioncher Willem ridder gemaect is, ende die regele der ridderliker oerden mit hoger feesten angenomen ende belooft heeft te houden; vp dat hi die nv ter tijt ridder wert, daer an mach leren wat last hi an nympt in siinre oerden ende wat hi belooft inder regelen [2]).

Als alle ding wel bereit was, so wart ioncher Willem, na dattet Ewangelium vander hoochmisse gesongen was, gebracht voirden cardinael, van den coninck van Bechem [3]), ende sprac aldus totten cardinael: „Heylige vader uwer waerdicheit brengen wi desen wtvercoren iongelinc, ende bidden v ynnichliken, dat uwe waerdicheit ontfaen wille siin begeerlike beliinge, vp dat hi in onsen ridderliken geselscip waerliken mach angescreven werden." Dese cardinael, die daer stont gecleet als een bisscop in siin pontificalibus, sprac dese iongelinc toe aldus: „Elken man behoert, die ridder werden wil, dat hi si geboren hooch van magen, milde van gaven in siinre eerbaerheit, homoedich in sinen verliese [4]), stadich in siinre zidicheit, ynnich in sinen moede, grootmoedich tegens dat hem

---

1) Dit is alles weder uit Beka, p. 77.

2) B heeft hier het opschrift: *hoe joncker Willem ridder geslagen wort ende wat last een ridder annimt.*

3) *Bohemen.*

4) egregium in curialitate.

wederstaet, besceyden in siinre hovesheit, strenge ende wiis in siinre vromer manheit; maer eer du die belofte van diinre professte doeste, sultu horen den last der regulen met wisen berade der ridderlicker oorden mit ondersceide. Inden eersten so en sal hem een ridder tot genen dingen geven des morgens, hi en sal eerst alle dagen misse gehoort, waer hijse belengen mach, mit nochteren monde ende mit ynnicheit, ende overdencken dat liden ende die passie ons Heren; siin lijf stoutelic in aventueren te setten ende siin bloet te storten voir dat kersten gelove; die heylige kerke te bescermen voir die quadien, die hoir onrecht ende gewelt an doen; weduwen ende wesen in hoire noot te helpen ende te bescermen; mitten onrechte niet te oirlogen; onrechte stride te scuwen, ende die onrecht hebben hoir voederinge noch hoir soudie niet te nemen; quade giften te versmaden; craft ende gewelt die men den onsculdighen ende den onnoselen doet, daer voir te kempen om die te verlossen; geen tornoy te hantieren dan alleen om die ridderlike oeffening; ende den roomschen coninc of sinen oversten dieneren mit besceyde onderdanich te wesen; 't gemeen goet der steden te behouden an rake ende niet te verquisten [1]); des keysers leengoede niet te vervreemden in ander lude hande; redelic ende besceydelic voir Gode, ende voir die werelt onberispt te leven. Ende is dattie houtste dese statute der ridderliker regulen wijslic na diinre macht te voldoen, so salmen dy hier geven veel waerliker eren, ende na desen leven daer boven inden hemel die ewighe blijscap sonder eynde." Als dit gedaen was, so nam die cardinael dese iongelincx

---

1) *te behouden an rake te verquisten* A; *te houden in naecke ende nyet te verquisten* B. Beka: rempublicam illibatam in vigore suo permittere. *An rake* beteekent *in orde;* het is hetzelfde als het bekende *te gereke.*

hande. die hi te samen leyde inden minnael vp dat heylighe Ewangelie dat daer geleesen wart, ende sprac aldus: „wilt ridderlike orde ontfaen mit begeerten inden naeme ons Heren. ende die regule die hier voir gesproken is, na diinre machten voi te doen?" hi seyde „ya." Die cardinael gaf hem doe dese gelofte beschreven. die hi voir him alleen las. inhoudende aldus: [2])

„Ic Willem van Hollant, een prince der ridderscip ende een vry van den heylighen rijke, belve mit minen eede, inden tegenwoirdicheit miins heren Peter ten Gulden Zeyle, dyaken cardinael ende legaet des stoels van Romen, te houden dese ridderlike regule, biden heyligen Ewangelie, dat ic hier taste mitter hant." Die cardinael sprac tot hem: „Dese heylighe belofte si een waer aflaet diinre sonden." Ende als dit geschiet was, doe trat voort die coninc van Behem, ende gaf den iongeline enen groten slach mit enen zwaerde in siin hals ende sprac aldus: „Ic slae di ridder inden name ende ter eeren des Almachtigen Gods, ende tot groten dancke ontfanc ic dy in onser oirden der ridderscip, ende gedenc altoes die halsslagen, die die Verlosser alder werelt voir Annas den bisscop voir dy wart in sinen hals geslagen ende bespot voir den rechter Pylatus ende gegesselt, mit doorne gecroont, ende voir coninc Herodes mit enen mantel gecleet ende bespot, ende daer na al naect voir alden volke anden cruce geslagen; wes cruce ende smadenisse ic dy rade ende vermane in diinre herten ende memorie altoes te hebben, ende sinen bitteren doot te helpen wreken." Als dese saken aldus feestelic voleyndet waren ende dese nuwe ridder misse hadde gehoort, was daer al bereet om mit speren te steken: ende hi dede hem aen ende stac drie steke tegens des conincs zoen van Behem, daer an tor-

---

2) B heeft de rubriek: *den eedt der ridderen.*

nierde hi mit baren zwaerden [1]), ende hi hilt mit groter feesten ende gaf alle den princen ende den meesten heren milde gaven ende deylde hem mede siin eersaemheit. Onder desen screef die cardinael den paeus, hoe dat alle dinc gheschiet was. Als die paeus dese tidinge quam verblide hi hem daer in ende screef sinen dispensator enen brief, inhoudende aldus: „Innocencius bisscop, knecht „der knechten Goids, den rectoir van sinte Marien in Cos„midip [2]) salicheit ende der Apostelen benedictie. Sone, „verblie mit ons, die bekenste te voelen een levende „lichaem mitten hoofde [3]), dat wi di blideliken scriven, „dat bekenne blideliken, dat vptie vyfte nonas van Octo„ber inden hof, die bi Colen hoochliken versament was, „onse lieve soen in Gode, grave Willem van Hollant, „mit gemeenre begeerten der princen, die recht hebben „anden keyser te kyesen, daer him die ander princen in „verbliden, is gecoren in enen roomschen coninc, dat wi „openbaerlic weten bi brieve des selven coninx ende ons „soens Peters tot sinte Georgius ten gulden zeyl dyaken „cardinael, dat du, bisscop, van deser oirbaerliker saken „diemen billix hebben sal, dat dine vroochde oic te merre „si, om desen persoen die nuwes gecoren is; [4]) want dese

---

1) Beka: et exinde cum gladiis emicantibus dimicando tirocinium explevit. Holl. Beka: ende daerna sloegen sij tornooy mit blancken swaerden.

2) B: Cosmidin, Beka: Cosmedin. Zie Meerman, Geschiedenis van graef Willem, I. bl. 240.

3) Beka: Confitere nobiscum, fili, qui tanquam vividum corporis membrum sentire nosti cum capite. Holl. Beka: Sone bely mit ons die bekenste di te wesen een levende lit des lichaems. In B voor *voelen* staat *wesen*.

4) B ter bij den Holl. Beka: op dattie blijscap, die wij billicx hebben sullen van desen oirbaerlicken saken, dat dijne vreuchde oec te meere sij om desen persoon, die nywes gecoren is. Waarschijnlijk is bij onze schrijver te lezen: *updat die bliscap*, in plaats van: *dat du bisscop*, zooals A en B. beide hebben. Voor *vroochde* heeft B: *vruechde*.

„coninc, also ons dese cardinael ontboden heeft ende „mede die gemeen maere oircondt, so is hi een getruwe „gelovich man, wijs van sinnen, vroom van ridderscip, „mogende van siins selfs cracht, ende veel princen maech „ende swager. Hi is mede jonc van jaren, redelic van „ondervinden, bequaem van zeeden, ende van allen lichaem „behagelic, waerom wy hopen in Gode, dat dese coninc „sal onder die voete treden allen den genen die den „kerstenen lyden an doen, ende den quaden castien van „haere ondaet, ende dat corteliken dat kersten gelove, „die vrede der heyligher kerken, rust der gemeenre we„relt, ende die staet der geloviger luden sal, bider hul„pen Gods, bi desen man groteliken verheven worden: „want alle die meeste vanden lande hebben desen gecoren „tot horen hoofde onderdaen te wesen. Dit spreect ende „ontbiet alle die getruwe, die du weetste dat hem om on„ser materien verbliden sullen etc." In desen als dese gecoren coninc in bliscappen sat, ende hadde drie dage feest ende hooft [1]) gehouden, doe dede hi gebieden des vierden dages, des morgens mitter sonnen vpganc, datmen die tenten ende pawelioenen vellen soude ende trecken voir die stat van Aken, om die alomme te besitten. Die van Aken vernamen dit ende haesten hem ter vaert hoir poorten te sluten ende die besetten, ende sonder enich letten is die coninc mit veel ridderscips gecomen voir die stat van Aken, ende heeft siin tenten alomme daer doen slaen. Dit gedaen, heeft hi siin riddere ende knechte bi him ontboden, ende hadde heymeliken raet mit hem, hoemen eniger hande werck mochte visieren, daermen die keyserlike stat mede winnen soude, sonder [2]) veel scaden. Daer overdragen wort bi subtilen wercluden, dat dat gemeen volc soude te samen dragen enen hogen dijck, die

---

1) lees: *hof*.

2) In A: *winnen, sonder*.

die stat alomme beslote, ende want si gelegen is tusschen bergen in enen dale, daer veel zwaveliger watre siin ende claer fonteynen, die die stat overvloedich van watre maken. Soe wort dat water altoes merre wassende, om dattet mitten dijck gestoppet was, ende sinen ganc niet hebben en mochte, ende wart thans alsoe groot dat die burgers wt hoiren huysen niet en mochten comen sonder scepe. Ende doe die burgers sagen, dat si aldus verladen waren mitten watre, overdroegen si mitten coninc ende deden hem der stat poerten open sonder enich wedervechten, ende ontfenghen hem voir horen here, vp dat hi dien dijck die daer omme geslagen was brake ende dat water sinen ganc hebben mochte, daert gewone waer te gaen. Ende na deser overdrachte dede die coninc den diick breken ende quam aldus binnen der stat vp ten lesten dach in October, daer wart hi van alle den burgeren vriendelijc ontfaen [1]).

Des anderen dages wast alre heyligen dach, doe verzamenden alle die princen ende prelaten ende leeden desen coninc tot onser vrouwen kerc, vp dat hi daer die benedictie hoochlike ontfinge nader ouder gewoenten. Die bisscop van Munster ende die bisscop van Minden ordineerden in die sacrystie. Die bisscop van Ludic ende die bisscop van Utrecht cleden mit ornementen gelijc enen diaken, ende leden also voir den coninckliken stoel, daeren die aertsche bisscop van Colen, die cancelier over Ytalien, ontfinc, ende setteden in den stoel der mogentheyt ende sprac aldus: „Die Almachtige God waerdige di te heyligen in enen roomschen coninc, die David dede salven bi des propheten Samuels hant te wesen coninc over dat hebreusche volc." Die aertsche bisscop van Tryer, cancellier over Walsche lant, leyde des coninex hande te samen ende seyde aldus: „In di moet nedercomen die

---

1) In B staat ter zijde: *Hier wort coninc Witlem taken gecroent.*

geest der verstandenisse, der wetenheit, der goedertierenheit, der starcheit, des raets, ende werde vol des geests dattu Gode ontsieste." Die marcgrave van Brandenburch, des coninex cameraer, gaf hem een vingerlin ende sprac aldus: „Nym een teyken; want dit ront is dattu alleen die mogenste biste inder werelt ende dattu dat roomsche rijck beboedes voir anvechten der ongeloviger [1]), mit onverwinliker crachten bescermste." Die aertsche bisscop van Mens, cancelier over Duutschlant, teykenden mitten teyken des heylighen cruus ende sprac aldus: „In di moet comen die waerheit ende die gerechticheit die bose te castien ende die goede ende heylighe kerke te bescermen." Die hertoge van Sassen, des coninex rechter, gaf hem een zwaert ende sprac aldus: „Nem hier een coninclijc teyken, daer du die ongehoirsamige mit zwarre correxien mede castiest, ende die goetwillige in vreden mede bescermste." Die hertoge van Beyeren, Palensgrave des Rijns, gaf hem enen gulden cloot ende sprac: „Nem desen ronden cloot ende bedwinge dat volc inder werelt, dat si onderdanich siin den roomschen coninc, vp dattu mogeste heten een mogende vorst, ende dat rijck merende." Hier an quam die coninc van Behem, des coninex schencker, bi consente des aertschen bisscops vau Colen, ende sette hem een gulden croon vp siin hooft ende seyde aldus: „Ontfanc dese blenkende croon der ewigher salicheit inden Hemele." Dit gedaen, negen die vorsten des coninex mogentheit ende riepen hem salicheit, lof ende eer, ende gingen elc bisonder voir den coninc ende beloefden hem rechte mantrouwe. Dese croninge gheschiede in den jaer ons Heren MCCXLVIII. Als dese hoecheit gedaen was, hielt die coninc enen hogen hof ene volle weke lanc, ende maecte condich sinen coninclikeu naem, die rijcheit synre heerlicheit. Vpten achsten dach hier na versamenden hem die amptlude van

1) B voegt *ende* in.

den rijck ende waren te rade van des coninx oirbaer, ende overdroegen gemeenlike, dat hertoge Heynric van Brabant, siinre moeder broeder, ende Otte, bisscop tUtrecht, siins vader broeder, des coninex rade souden wesen, ende die regael abt van Egmond, die Lubbrecht hiete, is gemaect des coninex vicecancellier. Na desen namen die heren an hem oerlof ende bevalen hem Gode. Ende des anderen dages reet hi mit vlite ende versochte alle die castele des rijcx, daer hi an genen casteleyn wederstoot en vant, si en worden hem gemeenlic alle onderdaen, sonder alleen die casteleyn van Keyserswaerde, ende daerom besat die coninc dat casteel ende stormdet an mit menigerhande instrumenten, so dat hi den casteleyn die voirpoirte an wan; mar hi was so voirsien van alles des men vpten huyse behoven mochte, dat hi den coninc 't casteel voir hielt een iaer lanc ende daer over. Daer en tenden gebrac den casteleyn provanche ende begeerde doe anden coninc genade. Die coninc namen te genaden ende dede hem gracie doe hi hem dat casteel overleverde, en hi lovede voort an getruwe te bliven ende tot ghenen tiden teghen hem te doen. Dit ghesciede recht ander hoochtijt vanden dertiendach, so dat die coninc doe rechtevoert tot Colen tooch om siin offerhande den heylighen drien coningen te brengen [1]).

In dien tiden woende een meester inder stat van Colen, die bi name Aelbertus van Ravensbergen hiete, bisscop vander Predicaer oirden, groot in nygromancien, meere in philosaphie, alre meest in theolagien. Dese meester bat den coninc oetmoedelic dat hi vpten hogen dach mit hem eten woude. Coninc Willem en woude hem vptie tijt niet weygheren, want hi in hope was vreemde dingen van hem te sien. Als die hoochmisse gedaen was, nam dese meester

1) In B staat ter zijde: *een wonderlijcke ende nieuwe cluste van nygromancye.* Het volgende is ook uit Beka ontleend.

coninc Willems gewaer, ende gincker mede tot sinen huse ende ontfinc hem mit alle sinen gesinde,[1]) als betamelic was. Hi leide die coninc vter zalen in sinen hof, daar veel geboomts stont. Die gene die mitten coninc gecomen waren, spraken tegen malcanderen, wat die meester voir hadde of daer mede meende, dat hi den coninc in sodanigen couden weder in enen boomgaert setten woude ten eten sonder vier, ende oic en sagen si daer niet bereet van eniger spisen; want het was vptie tijt een grote snee gevallen, so dattet een cout hart weder was. Die meester, die alle dinc wel wiste, hadde suverlic inden bomgaert, daert zeer besnuwet was, doen decken, ende daer stonden dienres, die alle dinc wel bereet hadden. Hy vragede den coninc, of hi woude gaen sitten ter tafelen. Die coninc ghinc genoechliken sitten, ende anders die gene die daer bi hem waren, ende als si gemeenliken geseten siin ende wachten der spisen, doe ginc thans wech die grote snee ende daer wart een somer hetten, die sonne liet haer rayen wt schinen sonderlinge warm, vter aerden wies groen gras, die bomen bloyden ende daer wt wiessen telgen ende groene blader, ende daer an wiesen ripe vruchten, diemen rechtevoert eten mochte, die wiingaert bloyde ende gaf soete lucht, ende hadde ripe druven in groter volheit; die vogelkiin ontsloegen haer vlogelen ende songen blideliken, van welken sange si alle verbliden die daer saten, die vorste des couden winters is altemael wech gegaen ende die somer hetten wart daer so groot, dat die sulke die daer saten, overmits die ongetemperde hette deden si hoir overste clederen wt ende maecten hem half naect, ende die sulke gingen onder die scheme[2]) vanden bomen om hem te vercoelen. Die dienres brochten daer ter tafien planteit van costeliker spisen ende van drancke, so dat die

1) B heeft: *gesinne*.

2) *scheem*, schaduw. Zie Kil. in v. *schemel*, en ald. de aanteek.

menichte des volcx versadet wort, waerom die coninc ende alle die daer waren ende dit wonder ansagen, hem seer verbliden. Ende ten lesten alsser al wel gegeten was, ende voir den coninc vp genomen was, verloosmen die dienres oft een droom geweest waer, der vogelen sanck wert stille, der bomen vrucht wart snellic verloren, die bloeyende aerde wart mager ende dorre, die grote hoop van snee wart daer weder ende die vorst was daer als hi te voren was, so dat alle die gene, die hoir cleder wtgedaen hadden over maeltijt van groter hetten, haesten hem al bevende toten vyere inder salen. Ende te lesten alst vp een sceyden ginc ende alle wel te vreden geweest waren, bat dese meester coninc Willem of hi sinen mede broederen den Predicaren vercrigen woude mit bede of mit cope een hofstede binnen der stat van Utrecht een clooster vp te tymmeren, ende siin aelmissen daer toe geven, vpdat siin rijc te langer duyerde [1]). Die coninc is van Colen tUtrecht gecomen, daer hi van bisscop Otten sinen oem, vanden prelaten ende vanden burgers al daer blideliken ontfangen wort, ende als hi vter stat sceyden soude, so gedacht hi des meesters, ende dede copen een campe lants voer den Predicaren om een cloester vp te tymmeren, geliken noch hudensdages daer staet, ende gaf hem mildeliken siin aelmissen daer toe. Nu is coninc Willem in Hollant gecomen, daer hi mit groter waerdicheit onfaen wort, alst wel recht was, ende quam rechtevoert inden Hage, ende dede ontbieden verstandele wercluden om een coninclic palays aldaer te maken, dat noch hudens dages die oude zael hiet. Ende na dien so dede hi oic maken dat huys tot Heemskerc tegen den Westvriesen, daer hi enen, gheheten her Geryt van Heemskerc, casteleyn of maecte, mit voerwaerden dat hi die Vriesen altoes in roere houden soude ende nymmermeer laten be-

1) In B staat ter zijde: *hoe die Prekeren ofte iacopijnen eerst tUtrecht gecomen zijn.*

rusten mit seker ghetal van cloeke mannen; ende daer voer soude him die coninc doen geven hondert pondt siaers, ende maecten daer toe bailiu van Kermerlant, om des wille of sake geweest waer, dat him last vanden Vriesen angecomen hadde, dat hi dan die alinge bailiuscap hadde mogen wtbieden om dien last ende noot te wederstaen. Binnen desen siin versament die raetslude ende rechters van Duutschlant tot Mens, om te spreken van enen gemenen lantvrede, ende senden daer om coninc Willem enen brief, sprekende aldus: „Willem die room„schen coninc horen rechten gloriosen her raetslude ende „rechters, meer dan over tseventich steden in Duutsch„lant, onderdanich [1]) ende onsen ewigen dienst. Uwer „hoocheit doen wi te weten mit desen brieve, dat wi siin „te Mens tot eenre gemeenre sprake, overmits eens edels „mans Aelbrechts van Waldecke, die een rechter is int „rijck; waer om wi bidden uwer coninckliker mogentheit, „dat gi die lantvrede, die salichlic begonnen is, wilt con„firmeren ende starcken mit brieve uwer mogentheit, „wanttet kenlic is dattet u inbrinct oirbaer ende salicheit. „Ende ghi sult oec weten, dat wij mit groter begeerten „verbeiden die salicheit uwer toecoemst tot onsen lande. „Gescreven tot Mensch vpten lesten dach van Junius." Die coninc, als hi desen brief over gesien hadde, geboet hi rechtevoirt mit sinen brieven der moghentheit, den lantvrede vaste te houden, elken man vp siin lijf. Hier na inden iaer ons Heren MCCLIII is die gravinne van Vlaendren te rade geworden, dat si tlant van Walcheren hebben woude; want si meende, dattet ander graefscip van Vlaenderen behoerde, ende daer om heeft Margriete die gravinne voernoemt, die grave van Ghizen, die grave van Bromo [2])

---

1) Hier schijnt gelezen te moeten worden *onderdanicheit*.

2) Bij Beka p. 85: Theobaldus de Ghyse et Wolfardus de Berro, comites. Holl. Beka p. 155, Tibbout van Ghissen ende Wolfaert van

mit Gwyen ende mit Johan van Dampier, hoer sonen, gesent in Vrancrijc, in Borgongen, in Pickerdien, in Henegouwen ende in Brabant, om volc aldaer te versouden, die inder gravinnen hulpe comen soude om Walcheren te winnen: ende hier en binnen ginc si mit horen rade te rade, hoe dat si hoer oirloge best an setten soude. Daer rieden hoir hoir rade, dat si scriven soude an coninc Willem, dat hi hoer dede dat hi van rechts wegen sculdich waer te doen, ende ontfinge Zeelant van hoir te leen. Als die coninc dese brief gelesen hadde, sprac hi ende seide, ten waer nergent geen recht, dat ic soude wesen knecht mijns knechts; want si hoir lant van ons houden soude alse vandes rijcx wegen, ende schreef der gravinnen dit weder over. Ende als si dese antwoirde hoerde, wart si toornich ende dede rechtevoert over al an horen volke scriven, dat si sonder merren bi hoer quamen. Daer vergaderde si veel volcs, ende quam daer mede tot Waterdunen [1]) vpter zeekant. Coninc Willem, die van desen insette niet en wiste, want hi lach tot Andworpen te dage tegens horen rade [2]), nochtan vernam hi heymelijc haer vpset, so dat hi des dachverts wel ontslagen hadde geweest, mar ten konde so haestelic niet bi comen: ende omdat hi hoer felheit wel kende, so screef hi Florijs sinen broeder, hoe dat hi voerwaer wel wiste, dat die gravinne van Vlaenderen Walcheren anstoten woude, ende dat hi daerom haestelic te samen brochte alle dat hi van volcx wegen werven mochte, ende toge daer mede al heymeliken tot Westcapelle, vpdat hi der gravinnen wederstaen mochte,

---

Bromo Graven. Overigens komt de schrijver hier met Melis Stoke III vs. 998 volgg. meest overeen.

1) Melis Stoke, III, 1038: Te Waterdunen an dat mere. Waterduven bij van Mieris is drukfout.

2) Dat is, om te onderhandelen met *gemachtigden* der Gravin, en zijne zaak *tegen* hen te bepleiten.

ende hoer smadelike woerde ende homoede matigen mochte. Hertoge Heynric van Brabant, die tot deser onvrede lede was, arbeide daer naerstelic twisken om eendrachticheit te maken, so dat hij [1]) drie dage verlangede der gravinnen reyse. Der gravinnen rade, die tAndworpen tegen coninc Willem te dage waren, screven der gravinnen over, dat si hoir saken vorderde daer si om wt waer, si meenden den coninc aldaer so lange mit dadinge [2]) wel te houden; want si wisten wel, bleve die coninc tAntworpen, si soude alle horen wille in Zeelant werven [3]). Die gravinne beval Gwyen, horen zoen, over te varen in Walcheren, ende dede him hondert ende vijftich dusent gewapender, ende sprac hem toe naerstelic, dat hi niet weder in Vlaenderen en keerde, hi en hadde Walcheren; ende hi belovede siinre moeder, dat hijt winnen soude of aldaer doot bliven. Ende aldus scheide hi van haer ende ghinc te scepe ende te lande mit sinen volke te Westcappel, ende traden daer vp, meenden [4]) aldaer tlant sonder volc gevonden hebben [5]) ende gewonnen sonder weer. Mar Florijs coninc Willems broeder, die daer vp wachte mit sinen volke dat hi bi him hadde wt Hollant ende wt Zeelant ende oic truwelic bi him bleef, scheerden him [6]) mit goeder voirsienicheit ende verbeiden, tot dat grave Gwye mit sinen volc vp getreden waren; ende doet hem tijt dochte wesen [7]), openbaerde hi hem, ende quam grave Gwyen tegen mit enen stouten moede. Daer wart zeer gevoch-

---

1) A en B hebben *hijt*. Dit is onjuist: *der gravinnen reyse* is het voorwerp van *verlangede*, d. i. uitstelde. Men zou kunnen gissen, dat de t uit het cijfer v of x ontstaan was, als niet Beka van triduanum interloqium sprak.

2) B heeft: *dedingen*. Melis Stoke, III, 1052: mit parlemente.

3) Wij zouden zeggen *verwerven*, *verkrijgen*.

4) B heeft: *ende meenden*.

5) B leest: *te hebben*.

6) d. i. *schaarden zich in slagorde*. 7) B leest: *te weesen*.

ten, ende dit gheschiede vpten vierden dach vander maent van Junius, ende in desen stride wart dese selve Florijs ridder. In desen stride ghesciede soe grote bloetstortinge vanden Vlamingen, die van den Hollanderen daer verslagen worden, dat si ten enckel toe woeden [1]) inden bloede, ende dit was vp sinte Martiinsdach translacio inden jaer voirs. Ghi sult weten dattet coninc Willem gebootscipt was tot Andworpen bi enen snellen bode, dat die gravinne vp twater lach om over in Zeelant te varen mit hercracht; ende teerst dat him die tidinge quam, bedacht hi der gravinnen grote cloecheit, begaf terstont Andworpen, ende is mit snelre vaert gecomen in Walcheren, ende dede siin perden daer vp scepen, ende is daer alsoe tidelic geweest, dat hi die Vlaminge vant lopende after tvelt, die sulke waren te scepe gelopen onsinlic, wtgenomen grave Gye ende anders die graven ende die heren bleven staende. Dese warden gheslagen ende gevangen; ende grave Ghye wart daer gewont in sinen voet, daer hi nye an en genas, [2]) daer warden geslagen wel vijftich dusent man, daer verdroncken vijftich dusent man, ende daer warden gevangen wel vijftich dusent man, diemen thuys dreef met coppelen als scape, ende als dese gevangen lude coninc Willem vernamen, gingen si hem teghen, boden hem die hant ende geerden genade. Als coninc Willem sach dat hem dit geluc gesciet was, dancte hi Gode des, ende namse wt siinre ingeboren edelheit alle te genaden, ende sende grave Ghien ende grave van Bromo, gebroederen, der gravinne twe sonen, mit veel heren, ridderen ende knechten gevangen in Hollant; ende tgemeen volc dede hi ontcleden, ende sendse al naect over in Vlaenderen. Daer pluckte elck Vlaminc groen erweten, die daer stonden inden velde,

---

1) d. i. *waadden*.

2) Verg. Melis Stoke, III. 1119 volgg. Beka, p. 86. Wilhelmus Procurator in Matthaeus Annal. IV. p. 89.

ende vlochten die om haer lenden, ende siin so over in Vlaender gelopen. Margriete die gravinne, die dit misval van horen luden alte jammerlic bescreide menich werven, ende dochte alle wege om verhael hier of te gecrigen, soe dat siis te rade wart, ende tooch tot grave Kaerlen van Angiers, coninx Lodewijchs broeder van Vrancrijc, ende lach hem an mit vriendeliker bede ende mit groten gaven, of hi in Henegouwen comen woude mit machte van volke ende coninc Willem scriven, dat hi wreken woude der gravinnen van [1]) Vlaenderen ende siins verbeiden tot Asch vpten velde, si woude him daer voir geven alle tlant van Henegouwen; ende dit dede si om heren Jan van Avennes, horen outsten zoen, te onterven, ende oic dat bloet van Hollant, dat van him quame, overmits dat hi coninx Willems zuster te wive hadde.[2]) Om deser geloften wille is grave Kaerl rechttevoert in Henegouwen gecomen, ende heeft daer ontfaen sloten, steden ende dorpen, ende vermat hem des hoemoedeliken, ende sprac smadelic wt hoverdiger herten, daer hi clene dade na dede: mocht hi den waterconinc vpt velt belopen, hi souden soe inden stride mit hem omme gaen ende Vlaenderen soe wreken, dat men eweliken daer of spreken soude. Dese grave Kaerl reet tot coninc Lodewijch sinen broeder, ende onderseide him alle saken, hoe dat hi mitter gravinnen overdragen waer, ende dat hi Henegouwen daervp in hadde, ende begeerde hulp ende troost daer om van him te hebben. Coninc Lodewijch andwoirde him: „Ic en heb nye ghehoert, dat Willem die roomsche coninc ye saken dede die tegens ons ginc, ende en willen daerom gheen saken doen die hem scadelic siin, alsoe lange als hi blijft buten onsen lande ende die onse niet en verdrive, ende en wil oic tegens him niet vechten om eens wijfs overmoets wille." Doe

1) A heeft: *den*.

2) Melis Stoke, III. 1220 volg. Holl. Beka, bl. 157.

grave Kaerl dese andwoirde vanden coninc sinen broeder hadde, is hi toter gravinnen gecomen ende heeft hoir dese andwoirde al vertogen. Die gravinne troeste Kaerl vptie woirde vtermate wel, ende sprac: „Heer grave weest goets moets, ghi soudt tot Asch legghen zeven iaer eer die coninc ymmermeer daer quame, ende west hier om te vreden; want ic looft Gode, dat Henegouwen nymmermeer comen noch erven en sal an Jan van Avennes, minen soen, of vp siin kindere, die vanden geslachte ende vanden bloede van Hollant gecomen siin, daer my dat onverwinlike verlies of gecomen is." Nu heeft die gravinne Jan van Avennes, horen outsten soen, Henegouwen weder genomen van toern, dat si hem gegeven hadde, vp dat die van Hollant niet geerft souden worden inden horen, ende heeftet daer om an grave Kaerlen gebracht, enen vreemden man. Alyd, conicx Willems suster, die grave Jans wijf van Avennes was, behagede qualiken die mare, die si vander gravinnen van Vlaenderen vernam, tooch haesteliken tAken, daer [1]) coninc Willem horen broeder wiste, ende claegede hem, hoe dat die gravinne grave Jan horen man ende hoir cleen kinderkiin goedeloos maken ende slants verdriven woude bi enen vreemden man, grave Kaerlen van Angiers, dien sijt gegeven hadde om hoir verlies mit him te wreken over 'tgeslachte van Hollant. Als coninc Willem dese clage van siinre zuster verstaen hadde, nam hi enen corten raet, ende screef an grave Kaerlen, dat hi of liete ende him niet en onderwonde 'tlant van Henegouwen in te nemen; want hi daer recht noch reden toe en hadde, ende liet hijt, hi woudts hem dancken. Grave Kaerl screef den coninc hoverdeliken weder, dat hi in geenreswijs doir him [2]) doen noch laten en woude; mar leefde hi dat hine beriden mochte vpten harden velde, hi soude sinen toorn

---

1) Versta: waar *zij* wist dat haar broeder was.

2) d. i. *om zijnent wil.*

ende Vlaenders scade an him so wreken, datmen ewelic daer of soude singen ende lesen. Na desen heeft grave Kaerl niet afgelaten, hi en kreech alle die steden in Henegouwen in handen, wtgenomen Adingen, daer ginc hi voirsitten ende belach dat. Coninc Willem wart desen homoet laten weten [1]), daer hi grave Kaerlen rechtevoert enen brief weder vp dede scriven aldus: waer hi goetman ende coen, hi quame tAsch vpten heiden ende verbeide siinre daer. Grave Kaerl antwoerde weder: wi en ware so bloden katijf niet, men souden daer vinden, ende rechtevoirt dede hi der gravinnen dit te weten. Die gravinne trooste den grave wel ende sprac: her, weest goets moets, hi en comt vten water niet vp tlant te striden, ende daer om trect vpt velt ende slaet v daer neder ende legt daer twe of drie dage, hi en wart nymmermeer so coen dat hi daer comt, ende ghi sulter bi bliven grave van Henegouwen. Grave Kaerl die loech vp haer ende seyde hi soude doen, ende ontboot coninc Willem, dat hi tAsch waert toge, ende siinre vpter heyden drie dagen verbeide: hi souden daer siin. Als coninc Willem desen brief quam, verblide hi hem, dat hi aldus van grave Kaerlen gedriecht was, ende dede rechtevoirt mit sinen coninclike brieven vermanen allen sinen luden, dat si hem bi stonden: den armen woude hi gelt geven ende vpten riken woude hijs gedencken. Ende bi desen siin in siin hulpe gecomen een groot volc, daer hi mede toech doer Brabant, ende en ruste niet hi en was tAsch vpter heyden vpten benoemden dach, daer hi hem neder sloech mit sinen ridderen ende knechten ende anders sinen gueden luden, ende verbeide den grave Kaerlen drie dagen langer dan die termin geset was. Tot noch toe heeft grave Kaerl voir Adingen gelegen, ende als hi vernam, dat die coninc

---

1) d. i. deze hoogmoed werd Koning Willem *gedaan weten*. Men deed den Koning dien hoogmoed weten.

tAsch lach ende wachte siinre, doe brac hi siin besit ende is binnen der stede van Valenschiin getogen, ende besloot hem daer binnen tegens die Hollantsche gaste, die hi te voren leliken versproken [1]) hadde. Als coninc Willem vernimt, dat grave Kaerl gevloen is binnen Valensiin, brac hi vp ende volchde hem na, ende tooch doir Adingen, daer hi blidelic ontfaen wort, ende quam voir Valensijn, ende sloech hem daer neder. Grave Kaerl doe hi sach dat hem coninck Willem gevolcht was ende heeft Valensiin belegen, ontsach hi siin grootmogentheit ende is after wt getogen over die Schelt te Vrancryc waert, daer hi hem zeer in verblide dat hi so van daen quam. Doe die van Valensiin grave Kaerle quijt waren, en wisten si niet beters dan si den coninc hoir poorten openden ende inlieten ende baden hem, dat hise tot siinre genaden nemen woude. Die coninc toochde siin goedertierenheit an him luden ende namse te genaden. Margriete, die gravinne van Vlaendren, als si vernimt dat coninc Willem grave Kaerle aldus gevolcht is, ende voirvluchtich geworden is ende Valensiin geruumt heeft, wart si drove ende namt altezeer qualiken dat hoir die aventuer aldus starc tegen vel, die zeer beladen was, dat si doch [2]), si was weynich te beclagen, want zijt selve veel gebrouwen hadde. Nu en weet si wat beghinnen, want horen raet was nu ten eynde gecomen. Si beclagede 'tverlies van horen volke, ende grave Kaerl, daer si hoir meende mede te wreken, was hoir ontvloen, ende bleef nochtan in groter viantscip mit coninc Willem, so dat si ten lesten, om dat si niet bet en mochte, versoeken dede mit mogende luden an coninc Willem, of hi wel doen woude ende siin genade tot hoir keren: si woude doen soe wes si mit reden doen mochte. Die coninc bedacht hem, al wast dat si

---

1) d. i. *met woorden beleedigd.*

2) B heeft *docht.*

hem smaethede gedaen hadde, hi en woude om eens wijfs willen hem selven niet overgeven, ende namse wt siinre edelheyt te genaden, mit goeden voirwaerden, die si voir doen moste; dat waren dese: si most eerst een ofstal doen vanden lande van Henegouwen, vanden lande van Aelst, ende vanden vier Ambochten, ende dat grave Jan van Avennes, horen soen, overgeven mit horen bezegelden brieven. Ende als dit al vast gemaect was, na des coninc wille, toech hi weder in Hollant. Dat coninc Willem aldus voir Valensiin lach, ende grave Jan van Avennes ende siinre suster kinder weder vpten horen brachte, die eweliken van Henegouwen onterft gebleven souden hebben, dat gheschiede inden iaer ons Heren M.CC.LIIII [1]). Onder desen dat coninc Willem van Valensiin ghescheide was, quam hem die bootscap onder wegen ende een goede maer, dat hem een zoen geboren waer, daer hi hem in verblide ende dancte Gode van dien. Hi quam thuys ende dede sinen soen dopen ende noemen bi namen Florijs na sinen vader, daer groot iammer van siinre doot quam in Hollant. Die paeus vernam dese ende andere goede mare vanden coninc, daer hi hem in verblide, sende enen cardenael in Hollant an hem mit sinen brieven, sprekende aldus: „In„nocencius bisschop, knecht der knechten Gods, onsen „eersamen soen Willem den roomschen coninc salicheit „ende der Apostelen benedictie. Na dat die Gotlike cracht „siin kerke woude in vreden setten, soe heeft hi siin „grootheit getoont een openbaer teyken der duecht inden „wege daer du mit gelucke gaeste ende regneerste; want „na Coenraet, die wilen eer keyser Vredericx soen, was „van deser werelt gevaren, ende nu niement gebleven en „is die diin voirganc wederstaen mach, des di God gena„dich si; soe siin wy diinre grootheit vermanende mit va„derliker vermaninghe, ende raden di, dattu alle zwaer

1) B heeft MCCLIII, doch verg. Melis Stoke, III, 1365.

„onlede afterlates, ende bi rade ons liefs zoens, Pieters „vanden gulden zeil, diaken cardinael ende legaet des „stoels van Rome, bereide di te comen tot Rome in Yta- „lien, in coninckliker manieren, ende haest di te versoe- „ken [1]) die kerke der Apostolen in Gods geleide, vp dattu „hoochliken mogest ontfaen die keyserlike crone des hei- „ligen rijcx mit minen handen vpten dach dat ons Heren „geboorte was naest comende. Gegeven tot Rome." [2]) Om deser vermaninge wille besaecte [3]) hem coninc Willem over borch [4]) te riden als pelegrim, ende nam mit hem twalef goede mannen, ende dede voirsorgen over al vpten wege in Ytalien ende anders. Waer dat hi mit gemacke ende sonder scoffiericheit tot Geneven [5]) quam biden paeus, daer hi van den paeus mit groter waerdicheit ontfaen wart, ende hilten een stucke tijts bi hem mit feesteliken geselscap. Daer vercreech hi voirden abt van Egmonde, dat hi ornamente dragen mochte gelijc enen bisscop, mit ander previlegien. Doe coninc Willem alle siin saken voleyndt hadde, daer hi om gecomen was, nam hi oirlof anden paeus ende reet al heymeliken wt Ytalien, dats die Lomberden niet en wisten, ende quam int hoge Alamangen, daer hi hem openbaerde ende mit groter eren ontfaen wart. Ende wat eren dat hem gedaen wart, dat tuucht dese brief hier na gescreven: „Willem bider genaden Gods „rooms coninc ende altoes merende, den abt van Eg- „monde, onse vicecancelier, onse gracie ende alle goet. „Vp dat ghi verstaen moecht den staet van onsen manie- „ren, daer diin sin blide omme si ende ontfanc een ma-

---

1) d. i. *bezoeken*.

2) Beka, p. 86.

3) Hier schijnt gelezen te moeten worden: *besatede*. Zie boven bl. 36, Noot 3.

4) B: *berch*. Het gebergte, de Alpen, wordt bedoeld.

5) Beka, in civitate Juniensi, d. i. Genua.

rusten mit seker ghetal van cloeke mannen; ende daer voer sonde him die coninc doen geven hondert pondt siaers, ende maecten daer toe bailiu van Kermerlant, om des wille of sake geweest waer, dat him last vanden Vriesen angecomen hadde, dat hi dan die alinge bailiuscap hadde mogen wtbieden om dien last ende noot te wederstaen. Binnen desen siin versament die raetslude ende rechters van Duutschlant tot Mens, om te spreken van enen gemenen lantvrede, ende senden daer om coninc Willem enen brief, sprekende aldus: „Willem die room„schen coninc horen rechten gloriosen her raetslude ende „rechters, meer dan over tseventich steden in Duutsch„lant, onderdanich [1]) ende onsen ewigen dienst. Uwer „hoocheit doen wi te weten mit desen brieve, dat wi siin „te Mens tot eenre gemeenre sprake, overmits eens edels „mans Aelbrechts van Waldecke, die een rechter is int „rijck; waer om wi bidden uwer coninckliker mogentheit, „dat gi die lantvrede, die salichlic begonnen is, wilt con„firmeren ende starcken mit brieve uwer mogentheit, „wanttet kenlic is dattet u inbrinct oirbaer ende salicheit. „Ende ghi sult oec weten, dat wij mit groter begeerten „verbeiden die salicheit uwer toecoemst tot onsen lande. „Gescreven tot Mensch vpten lesten dach van Junius." Die coninc, als hi desen brief over gesien hadde, geboet hi rechtevoirt mit sinen brieven der moghentheit, den lantvrede vaste te houden, elken man vp siin lijf. Hier na inden iaer ons Heren MCCLIII is die gravinne van Vlaendren te rade geworden, dat si tlant van Walcheren hebben woude; want si meende, dattet ander graefscip van Vlaenderen behoerde, ende daer om heeft Margriete die gravinne voernoemt, die grave van Ghizen, die grave van Bromo [2])

---

1) Hier schijnt gelezen te moeten worden *onderdanicheit*.

2) Bij Beka p. 85: Theobaldus de Ghyse et Wolfardus de Berro, comites. Holl. Beka p. 155, Tibbout van Ghissen ende Wolfaert van

mit Gwyen ende mit Johan van Dampier, hoer sonen, gesent in Vrancrijc, in Borgongen, in Pickerdien, in Henegouwen ende in Brabant, om volc aldaer te versouden, die inder gravinnen hulpe comen soude om Walcheren te winnen: ende hier en binnen ginc si mit horen rade te rade, hoe dat si hoer oirloge best an setten soude. Daer rieden hoir hoir rade, dat si scriven soude an coninc Willem, dat hi hoer dede dat hi van rechts wegen sculdich waer te doen, ende ontfinge Zeelant van hoir te leen. Als die coninc dese brief gelesen hadde, sprac hi ende seide, ten waer nergent geen recht, dat ic soude wesen knecht mijns knechts; want si hoir lant van ons houden soude alse vandes rijcx wegen, ende schreef der gravinnen dit weder over. Ende als si dese antwoirde hoerde, wart si toornich ende dede rechtevoert over al an horen volke scriven, dat si sonder merren bi hoer quamen. Daer vergaderde si veel volcs, ende quam daer mede tot Waterdunen [1]) vpter zeekant. Coninc Willem, die van desen insette niet en wiste, want hi lach tot Andworpen te dage tegens horen rade [2]), nochtan vernam hi heymelijc haer vpset, so dat hi des dachverts wel ontslagen hadde geweest, mar ten konde so haestelic niet bi comen: ende omdat hi hoer felheit wel kende, so screef hi Florijs sinen broeder, hoe dat hi voerwaer wel wiste, dat die gravinne van Vlaenderen Walcheren anstoten woude, ende dat hi daerom haestelic te samen brochte alle dat hi van volcx wegen werven mochte, ende toge daer mede al heymeliken tot Westcapelle, vpdat hi der gravinnen wederstaen mochte,

---

Bromo Graven. Overigens komt de schrijver hier met Melis Stoke III vs. 998 volgg. meest overeen.

1) Melis Stoke, III, 1038: Te Waterdunen an dat mere. Waterduven bij van Mieris is drukfout.

2) Dat is, om te onderhandelen met *gemachtigden* der Gravin, en zijne zaak *tegen* hen te bepleiten.

ende hoer smadelike woerde ende homoede matigen mochte. Hertoge Heynric van Brabant, die tot deser onvrede lede was, arbeide daer naerstelic twisken om eendrachticheit te maken, so dat hij [1]) drie dage verlangede der gravinnen reyse. Der gravinnen rade, die tAndworpen tegen coninc Willem te dage waren, screven der gravinnen over, dat si hoir saken vorderde daer si om wt waer, si meenden den coninc aldaer so lange mit dadinge [2]) wel te houden; want si wisten wel, bleve die coninc tAntworpen, si soude alle horen wille in Zeelant werven [3]). Die gravinne beval Gwyen, horen zoen, over te varen in Walcheren, ende dede him hondert ende vijftich dusent gewapender, ende sprac hem toe naerstelic, dat hi niet weder in Vlaenderen en keerde, hi en hadde Walcheren; ende hi belovede siinre moeder, dat hijt winnen soude of aldaer doot bliven. Ende aldus scheide hi van haer ende ghinc te scepe ende te lande mit sinen volke te Westcappel, ende traden daer vp, meenden [4]) aldaer tlant sonder volc gevonden hebben [5]) ende gewonnen sonder weer. Mar Florijs coninc Willems broeder, die daer vp wachte mit sinen volke dat hi bi him hadde wt Hollant ende wt Zeelant ende oic truwelic bi him bleef, scheerden him [6]) mit goeder voirsienicheit ende verbeiden, tot dat grave Gwye mit sinen volc vp getreden waren; ende doet hem tijt dochte wesen [7]), openbaerde hi hem, ende quam grave Gwyen tegen mit enen stouten moede. Daer wart zeer gevoch-

---

1) A en B hebben *hijt*. Dit is onjuist: *der gravinnen reyse* is het voorwerp van *verlangede*, d. i. uitstelde. Men zou kunnen gissen, dat de t uit het cijfer v of x ontstaan was, als niet Beka van triduanum interloqium sprak.

2) B heeft: *dedingen*. Melis Stoke, III, 1052: mit parlemente.

3) Wij zouden zeggen *verwerven*, *verkrijgen*.

4) B heeft: *ende meenden*.

5) B leest: *te hebben*.

6) d. i. *schaarden zich in slagorde*. 7) B leest: *te weesen*.

ten, ende dit gheschiede vpten vierden dach vander maent van Junius, ende in desen stride wart dese selve Florijs ridder. In desen stride ghesciede soe grote bloetstortinge vanden Vlamingen, die van den Hollanderen daer verslagen worden, dat si ten enckel toe woeden [1]) inden bloede, ende dit was vp sinte Martiinsdach translacio inden jaer voirs. Ghi sult weten dattet coninc Willem gebootscipt was tot Andworpen bi enen snellen bode, dat die gravinne vp twater lach om over in Zeelant te varen mit hercracht; ende teerst dat him die tidinge quam, bedacht hi der gravinnen grote cloecheit, begaf terstont Andworpen, ende is mit snelre vaert gecomen in Walcheren, ende dede siin perden daer vp scepen, ende is daer alsoe tidelic geweest, dat hi die Vlaminge vant lopende after tvelt, die sulke waren te scepe gelopen onsinlic, wtgenomen grave Gye ende anders die graven ende die heren bleven staende. Dese warden gheslagen ende gevangen; ende grave Ghye wart daer gewont in sinen voet, daer hi nye an en genas, [2]) daer warden geslagen wel vijftich dusent man, daer verdroncken vijftich dusent man, ende daer warden gevangen wel vijftich dusent man, diemen thuys dreef met coppelen als scape, ende als dese gevangen lude coninc Willem vernamen, gingen si hem teghen, boden hem die hant ende geerden genade. Als coninc Willem sach dat hem dit geluc gesciet was, dancte hi Gode des, ende namse wt siinre ingeboren edelheit alle te genaden, ende sende grave Ghien ende grave van Bromo, gebroederen, der gravinne twe sonen, mit veel heren, ridderen ende knechten gevangen in Hollant; ende tgemeen volc dede hi ontcleden, ende sendse al naect over in Vlaenderen. Daer pluckte elck Vlaminc groen erweten, die daer stonden inden velde,

---

1) d. i. *waadden*.

2) Verg. Melis Stoke, III. 1119 volgg. Beka, p. 86. Wilhelmus Procurator in Matthaeus Annal. IV. p. 89.

ninc Willem doot gebleven was, stichte joncfrou Rijchaert, des selven coninx suster, een nonne cloester in oflaet haers broeder siele in hoirs vader wthof te Delf vander oerden van Premonstreit, dat coninx velt genoemt is, dat si eerliken volbrochte inden iaer ons Heren MCCLXVI. [1])

Want nu coninc Willem die gloriose man doot gebleven is, so is Florijs siin soen, dat noch mair eens halfs iaers out en was, die vyfte also ghenoemt, wart na hem die vijftiende grave van Hollant mitter wapen van Hollant, die siin vader hem erfde. Dit kint nam in voechdien Florijs die drossaet, coninc Willems broeder, ende berechte Hollant als ruwaert drie iaer lanc, ende hi gaf den Zeelanders bescreven kueren, daer si noch Zeelant mede berechten, ende was doen ende laet [2]) van alle den lande; hi maecte oec pays mit grave Ghyen van Vlaenderen, ende sekerde hem siin dochter te wive. Mar die hertoge van Brabant, siin neve, die kreechse. Aldus dede die grave van Vlaenderen een ofstal vanden lande van Zeelant, dat hi noch die sine daer niet meer aensprake om doen en souden. Nochtan hebben sijt hier na angesproken, dat si zwaerlic ontgouden hebben. Dese Florijs was een zoete man van bliden herten, ende voer tot allen tornoyen, ende wart tot een tijt alsoe zeer ghedronghen in enen tornoy tAndworpen, ende zeer ghequetset, dat hi daer leggen bleef, ende slogen ander siecten toe, soe dat hi starf inden iaer van LVIII, ende die gravinne van Henegouwen, siin suster, deden eerlic ter aerden bringen in Middelburch, ende si wart recht voecht van horen neve Florijs van Hollant, want si siin moeye was. [3]) Nv is Flo-

---

1) B heeft de rubriek: *van Florijs die vijfte van dien naem die die* XVe *grave wert.*

2) *doen ende laet.* Hier zou men *doen ende laten* (wat wij nog zoo zeggen) verwachten, of anders *doe ende laet.*

3) Melis Stoke, IV, 29 volg.

grave Kaerl dese andwoirde vanden coninc sinen broeder hadde, is hi toter gravinnen gecomen ende heeft hoir dese andwoirde al vertogen. Die gravinne troeste Kaerl vptie woirde vtermate wel, ende sprac: „Heer grave weest goets moets, ghi soudt tot Asch legghen zeven iaer eer die coninc ymmermeer daer quame, ende west hier om te vreden; want ic looft Gode, dat Henegouwen nymmermeer comen noch erven en sal an Jan van Avennes, minen soen, of vp siin kindere, die vanden geslachte ende vanden bloede van Hollant gecomen siin, daer my dat onverwinlike verlies of gecomen is." Nu heeft die gravinne Jan van Avennes, horen outsten soen, Henegouwen weder genomen van toern, dat si hem gegeven hadde, vp dat die van Hollant niet geerft souden worden inden horen, ende heeftet daer om an grave Kaerlen gebracht, enen vreemden man. Alyd, conicx Willems suster, die grave Jans wijf van Avennes was, behagede qualiken die mare, die si vander gravinnen van Vlaenderen vernam, tooch haesteliken tAken, daer [1]) coninc Willem horen broeder wiste, ende claegede hem, hoe dat die gravinne grave Jan horen man ende hoir cleen kinderkiin goedeloos maken ende slants verdriven woude bi enen vreemden man, grave Kaerlen van Angiers, dien sijt gegeven hadde om hoir verlies mit him te wreken over 'tgeslachte van Hollant. Als coninc Willem dese clage van siinre zuster verstaen hadde, nam hi enen corten raet, ende screef an grave Kaerlen, dat hi of liete ende him niet en onderwonde 'tlant van Henegouwen in te nemen; want hi daer recht noch reden toe en hadde, ende liet hijt, hi woudts hem dancken. Grave Kaerl screef den coninc hoverdeliken weder, dat hi in geenreswijs doir him [2]) doen noch laten en woude; mar leefde hi dat hine beriden mochte vpten harden velde, hi soude sinen toorn

1) Versta: waar *zij* wist dat haar broeder was.

2) d. i. *om zijnent wil.*

ende Vlaenders scade an hun se wreken. dat men ewelic daer of soude singen ende lesen. Na desen heeft grave Kaerl niet afgelaten. hi en kreech alle die steden in Henegouwen in handen. wtgenomen Adingen. daer ginc hi voirsitten ende belach dat. Coninc Willem wart desen homoet laten weten 1). daer hi grave Kaerlen rechtevoert enen brief weder vp dede scriven aldus: waer hi goetman ende coen, hi quame tAsch vpten heiden ende verbeide siinre daer. Grave Kaerl antwoerde weder: wi en ware so bloden katijf niet. men souden daer vinden, ende rechtevoirt dede hi der gravinnen dit te weten. Die gravinne trooste den grave wel ende sprac: her, weest goets moets, hi en comt vten water niet vp tlant te striden, ende daer om treet vpt velt ende slaet v daer neder ende legt daer twe of drie dage, hi en wart nymmermeer so coen dat hi daer comt, ende ghi sulter bi bliven grave van Henegouwen. Grave Kaerl die loech vp haer ende seyde hi soude doen, ende ontboot coninc Willem, dat hi tAsch waert toge, ende siinre vpter heyden drie dagen verbeide: hi souden daer siin. Als coninc Willem desen brief quam, verblide hi hem, dat hi aldus van grave Kaerlen gedriecht was, ende dede rechtevoirt mit sinen coninclike brieven vermanen allen sinen luden, dat si hem bi stonden: den armen woude hi gelt geven ende vpten riken woude hijs gedencken. Ende bi desen siin in siin hulpe gecomen een groot volc, daer hi mede toech doer Brabant, ende en ruste niet hi en was tAsch vpter heyden vpten benoemden dach, daer hi hem neder sloech mit sinen ridderen ende knechten ende anders sinen gueden luden, ende verbeide den grave Kaerlen drie dagen langer dan die termin geset was. Tot noch toe heeft grave Kaerl voir Adingen gelegen, ende als hi vernam, dat die coninc

---

1) d. i. deze hoogmoed werd Koning Willem *gedaan weten*. Men deed den Koning dien hoogmoed weten.

tAsch lach ende wachte siinre, doe brac hi siin besit ende is binnen der stede van Valenschiin getogen, ende besloot hem daer binnen tegens die Hollantsche gaste, die hi te voren leliken versproken [1]) hadde. Als coninc Willem vernimt, dat grave Kaerl gevloen is binnen Valensiin, brac hi vp ende volchde hem na, ende tooch doir Adingen, daer hi blidelic ontfaen wort, ende quam voir Valensijn, ende sloech hem daer neder. Grave Kaerl doe hi sach dat hem coninck Willem gevolcht was ende heeft Valensiin belegen, ontsach hi siin grootmogentheit ende is after wt getogen over die Schelt te Vrancryc waert, daer hi hem zeer in verblide dat hi so van daen quam. Doe die van Valensiin grave Kaerle quijt waren, en wisten si niet beters dan si den coninc hoir poorten openden ende inlieten ende baden hem, dat hise tot siinre genaden nemen woude. Die coninc toochde siin goedertierenheit an him luden ende namse te genaden. Margriete, die gravinne van Vlaendren, als si vernimt dat coninc Willem grave Kaerle aldus gevolcht is, ende voirvluchtich geworden is ende Valensiin geruumt heeft, wart si drove ende namt altezeer qualiken dat hoir die aventuer aldus starc tegen vel, die zeer beladen was, dat si doch [2]), si was weynich te beclagen, want zijt selve veel gebrouwen hadde. Nu en weet si wat beghinnen, want horen raet was nu ten eynde gecomen. Si beclagede 'tverlies van horen volke, ende grave Kaerl, daer si hoir meende mede te wreken, was hoir ontvloen, ende bleef nochtan in groter viantscip mit coninc Willem, so dat si ten lesten, om dat si niet bet en mochte, versoeken dede mit mogende luden an coninc Willem, of hi wel doen woude ende siin genade tot hoir keren: si woude doen soe wes si mit reden doen mochte. Die coninc bedacht hem, al wast dat si

---

1) d. i. *met woorden beleedigd.*

2) B heeft *doeht.*

hem smaethede gedaen hadde, hi en woude om eens wijfs willen hem selven niet overgeven, ende namse wt siinre edelheyt te genaden, mit goeden voirwaerden, die si voir doen moste; dat waren dese: si most eerst een ofstal doen vanden lande van Henegouwen, vanden lande van Aelst, ende vanden vier Ambochten, ende dat grave Jan van Avennes, horen soen, overgeven mit horen bezegelden brieven. Ende als dit al vast gemaect was, na des coninc wille, toech hi weder in Hollant. Dat coninc Willem aldus voir Valensiin lach, ende grave Jan van Avennes ende siinre suster kinder weder vpten horen brachte, die eweliken van Henegouwen onterft gebleven souden hebben, dat gheschiede inden iaer ons Heren M.CC.LIIII [1]). Onder desen dat coninc Willem van Valensiin ghescheide was, quam hem die bootscap onder wegen ende een goede maer, dat hem een zoen geboren waer, daer hi hem in verblide ende dancte Gode van dien. Hi quam thuys ende dede sinen soen dopen ende noemen bi namen Florijs na sinen vader, daer groot iammer van siinre doot quam in Hollant. Die paeus vernam dese ende andere goede mare vanden coninc, daer hi hem in verblide, sende enen cardenael in Hollant an hem mit sinen brieven, sprekende aldus: „In„nocencius bisschop, knecht der knechten Gods, onsen „eersamen soen Willem den roomschen coninc salicheit „ende der Apostelen benedictie. Na dat die Gotlike cracht „siin kerke woude in vreden setten, soe heeft hi siin „grootheit getoont een openbaer teyken der duecht inden „wege daer du mit gelucke gaeste ende regneerste; want „na Coenraet, die wilen eer keyser Vredericx soen, was „van deser werelt gevaren, ende nu niement gebleven en „is die diin voirganc wederstaen mach, des di God gena„dich si; soe siin wy diinre grootheit vermanende mit va„derliker vermaninghe, ende raden di, dattu alle zwaer

1) B heeft MCCLIII, doch verg. Melis Stoke, III, 1865.

„onlede afterlates, ende bi rade ons liefs zoens, Pieters „vanden gulden zeil, diaken cardinael ende legaet des „stoels van Rome, bereide di te comen tot Rome in Yta- „lien, in coninckliker manieren, ende haest di te versoe- „ken [1]) die kerke der Apostolen in Gods geleide, vp dattu „hoochliken mogest ontfaen die keyserlike crone des hei- „ligen rijcx mit minen handen vpten dach dat ons Heren „geboorte was naest comende. Gegeven tot Rome." [2]) Om deser vermaninge wille besaecte [3]) hem coninc Willem over borch [4]) te riden als pelegrim, ende nam mit hem twalef goede mannen, ende dede voirsorgen over al vpten wege in Ytalien ende anders. Waer dat hi mit gemacke ende sonder scoffiericheit tot Geneven [5]) quam biden paeus, daer hi van den paeus mit groter waerdicheit ontfaen wart, ende hilten een stucke tijts bi hem mit feesteliken geselscap. Daer vercreech hi voirden abt van Egmonde, dat hi ornamente dragen mochte gelijc enen bisscop, mit ander previlegien. Doe coninc Willem alle siin saken voleyndt hadde, daer hi om gecomen was, nam hi oirlof anden paeus ende reet al heymeliken wt Ytalien, dats die Lomberden niet en wisten, ende quam int hoge Alamangen, daer hi hem openbaerde ende mit groter eren ontfaen wart. Ende wat eren dat hem gedaen wart, dat tuucht dese brief hier na gescreven: „Willem bider genaden Gods „rooms coninc ende altoes merende, den abt van Eg- „monde, onse vicecancelier, onse gracie ende alle goet. „Vp dat ghi verstaen moecht den staet van onsen manie- „ren, daer diin sin blide omme si ende ontfanc een ma-

---

1) d. i. *bezoeken*.

2) Beka, p. 86.

3) Hier schijnt gelezen te moeten worden: *besatede*. Zie boven bl. 36, Noot 3.

4) B: *berch*. Het gebergte, de Alpen, wordt bedoeld.

5) Beka, in civitate Junionsi, d. i. Genua.

wive beheert souden worden, ende staken 'thooft te samen ende overdroegen, dat si bider gravinnen niet meer te hove en wouden comen. Ander heren ende gemeenten waren daer, diet mitter gravinnen hilden, ende namen een vede teghen malcanderen vp, ende elc woude hem anden anderen wreken mitter gravinnen, geliken noch hudens dages gheschiet, dat die gene die machtigste te hove is, die mach siin vrede wreken mit sinen her.[1]) Dese vrouwe was edel ende goedertieren, ende en wiste leyder niet waer of dese sake comen mochte; ende om beste wille beval si den heren, die hoir eerst voecht gemaect hadden, dat si ymmer 'tbeste doen wouden. Dander sochten hier tegens raet en toochdent grave Otte van Gelre, der vrouwen moeyen soen. Die grave beriet hem wat hi best tot deser saken dede. Daer rieden hem siin rade, dat hi hem alle 'tlant onderwonde ende toghe Tordrecht[2]), om daer te doen condigen, dat hi tlant berechten woude mit joncher Florijs sine neve: ende sloech overal siin hande an die heerlichede van Hollant, ende worter voecht of, overmits dat him 'tgemeen volc bivel, dien[3]) starcten. Die jonge joecht Florijs was bi siinre moeyen in Zeelant, ende most dit al liden, want hi geen wete en wiste. Corts na desen gevielt, dat dese grave van Gelre bi toedoen van sommigen heren wt Zeelant een reyse[4]) stichte, ende quam mit enen groten heer voir Reymerzwale. Die gravinne hadde hoir volc oic gewerft ende bi een gebracht, want si node verdreven was: also dat hier enen strijt of quam, ende die was vp Vernouts ede, vp sinte Vincencius dach,[5])

---

1) Melis Stoke, IV, 70—94.

2) d. i. *te Dordrecht.*

3) d. i. *die hem.*

4) d. i. *een krijgstocht.*

5) Beka heeft p. 88: Voorner-zee; Melis Stoke: Vornouds-ee. De dag van dezen strijd vinden wij alleen bij onzen schrijver.

bequaem stede, daer hi een capelle van sinte Jorijs vp mochte doen maken. Ende als coninc Willem aldus zat mitten prelaten in bliden geselscap, daer quam een bedroever des vreden ende warp van verre al heymelic mit enen steen an des coninex hooft een grote wonde, dat den prelaten een grote scande was, want si hem daer ten eten hadden. Die coninc nam den steen in siin hant ende sprac tot hem allen: „Eersame vaderen, nu merct wat smadenisse ons dese van Utrecht doen, die ons begeren doot te werpen mit steen, sonder quaet verdiente, die wi tot nu toe in hore hulpe hebben geweest, ende hebben hoir vianden vp ons selfs cost mit arbeide hem onderdaen gemaect; mar, leeft God ende siin martelaer sinte Yorijs, so en sel dese smadenisse niet ongewroken bliven, des wi een jaer gesonts lijfs mogen leven." Ende mit desen woirden scheide hi van hemluden ende sat sonder merren vp siin peert, ende ontseyde [1]) rechtevoert die stat, ende bereide hem al dat hi mochte, om die stat te verderven. Die burgheren van Utrecht, die om dit ongeval alte zeer bedroeft waren, verworven geleyde an den coninc ende senden hoir Burgermeestren in Hollant, of si enighe vrienscap mochten verhalen an desen tooringen [2]) coninc. Mit corten woorden, die coninc gaf hem een sentencie, die hi niet veranderen en woude, ende sprac: Hi woude die stat slechten neffens der aerden, of si souden hem leveren den man diet gedaen hadde. Hier mede keerden die van Utrecht in der stat ende versamenden horen raet, ende visierden als sy heymelicste mochten om desen quadader te vinden, vp dat si des coninex toern in eniger manieren saten [3]) mochten. Dit bleef aldus staende om dattet coninc Willem naerste was ten Vriesen te we-

1) d. i. *verklaarde den oorlog.*

2) B heeft: *toorniggen.*

3) d. i. *bevredigen.*

ende hoer smadelike woerde ende homoede matigen mochte. Hertoge Heynric van Brabant, die tot deser onvrede lede was, arbeide daer naerstelic twisken om eendrachticheit te maken, so dat hij [1]) drie dage verlangede der gravinnen reyse. Der gravinnen rade, die tAndworpen tegen coninc Willem te dage waren, screven der gravinnen over, dat si hoir saken vorderde daer si om wt waer, si meenden den coninc aldaer so lange mit dadinge [2]) wel te houden; want si wisten wel, bleve die coninc tAntworpen, si soude alle horen wille in Zeelant werven [3]). Die gravinne beval Gwyen, horen zoen, over te varen in Walcheren, ende dede him hondert ende vijftich dusent gewapender, ende sprac hem toe naerstelic, dat hi niet weder in Vlaenderen en keerde, hi en hadde Walcheren; ende hi belovede siinre moeder, dat hijt winnen soude of aldaer doot bliven. Ende aldus scheide hi van haer ende ghinc te scepe ende te lande mit sinen volke te Westcappel, ende traden daer vp, meenden [4]) aldaer tlant sonder volc gevonden hebben [5]) ende gewonnen sonder weer. Mar Florijs coninc Willems broeder, die daer vp wachte mit sinen volke dat hi bi him hadde wt Hollant ende wt Zeelant ende oic truwelic bi him bleef, scheerden him [6]) mit goeder voirsienicheit ende verbeiden, tot dat grave Gwye mit sinen volc vp getreden waren; ende doet hem tijt dochte wesen [7]), openbaerde hi hem, ende quam grave Gwyen tegen mit enen stouten moede. Daer wart zeer gevoch-

---

1) A en B hebben *hijt*. Dit is onjuist: *der gravinnen reyse* is het voorwerp van *verlangede*, d. i. uitstelde. Men zou kunnen gissen, dat de t uit het cijfer v of x ontstaan was, als niet Beka van triduanum interloqium sprak.

2) B heeft: *dedingen*. Melis Stoke, III, 1052: mit parlemente.

3) Wij zouden zeggen *verwerven*, *verkrijgen*.

4) B heeft: *ende meenden*.

5) B leest: *te hebben*.

6) d. i. *schaarden zich in slagorde*. 7) B leest: *te weesen*.

ten, ende dit gheschiede vpten vierden dach vander maent van Junius, ende in desen stride wart dese selve Florijs ridder. In desen stride ghesciede soe grote bloetstortinge vanden Vlamingen, die van den Hollanderen daer verslagen worden, dat si ten enckel toe woeden [1]) inden bloede, ende dit was vp sinte Martiinsdach translacio inden jaer voirs. Ghi sult weten dattet coninc Willem gebootscipt was tot Andworpen bi enen snellen bode, dat die gravinne vp twater lach om over in Zeelant te varen mit hercracht; ende teerst dat him die tidinge quam, bedacht hi der gravinnen grote cloecheit, begaf terstont Andworpen, ende is mit snelre vaert gecomen in Walcheren, ende dede siin perden daer vp scepen, ende is daer alsoe tidelic geweest, dat hi die Vlaminge vant lopende after tvelt, die sulke waren te scepe gelopen onsinlic, wtgenomen grave Gye ende anders die graven ende die heren bleven staende. Dese warden gheslagen ende gevangen; ende grave Ghye wart daer gewont in sinen voet, daer hi nye an en genas, [2]) daer warden geslagen wel vijftich dusent man, daer verdroncken vijftich dusent man, ende daer warden gevangen wel vijftich dusent man, diemen thuys dreef met coppelen als scape, ende als dese gevangen lude coninc Willem vernamen, gingen si hem teghen, boden hem die hant ende geerden genade. Als coninc Willem sach dat hem dit geluc gesciet was, dancte hi Gode des, ende namse wt siinre ingeboren edelheit alle te genaden, ende sende grave Ghien ende grave van Bromo, gebroederen, der gravinne twe sonen, mit veel heren, ridderen ende knechten gevangen in Hollant; ende tgemeen volc dede hi ontcleden, ende sendse al naect over in Vlaenderen. Daer pluckte elck Vlaminc groen erweten, die daer stonden inden velde,

---

1) d. i. *waadden*.

2) Verg. Melis Stoke, III. 1119 volgg. Beka, p. 86. Wilhelmus Procurator in Matthaeus Annal. IV. p. 89.

ende vlochten die om haer lenden, ende siin sọ over in Vlaender gelopen. Margriete die gravinne, die dit misval van horen luden alte jammerlic bescreide menich werven, ende dochte alle wege om verhael hier of te gecrigen, soe dat siis te rade wart, ende tooch tot grave Kaerlen van Angiers, coninx Lodewijchs broeder van Vrancrijc, ende lach hem an mit vriendeliker bede ende mit groten gaven, of hi in Henegouwen comen woude mit machte van volke ende coninc Willem scriven, dat hi wreken woude der gravinnen van [1]) Vlaenderen ende siins verbeiden tot Asch vpten velde, si woude him daer voir geven alle tlant van Henegouwen; ende dit dede si om heren Jan van Avennes, horen outsten zoen, te onterven, ende oic dat bloet van Hollant, dat van him quame, overmits dat hi coninx Willems zuster te wive hadde.[2]) Om deser geloften wille is grave Kaerl rechttevoert in Henegouwen gecomen, ende heeft daer ontfaen sloten, steden ende dorpen, ende vermat hem des hoemoedeliken, ende sprac smadelic wt hoverdiger herten, daer hi clene dade na dede: mocht hi den waterconinc vpt velt belopen, hi souden soe inden stride mit hem omme gaen ende Vlaenderen soe wreken, dat men eweliken daer of spreken soude. Dese grave Kaerl reet tot coninc Lodewijch sinen broeder, ende onderseide him alle saken, hoe dat hi mitter gravinnen overdragen waer, ende dat hi Henegouwen daervp in hadde, ende begeerde hulp ende troost daer om van him te hebben. Coninc Lodewijch andwoirde him: „Ic en heb nye ghehoert, dat Willem die roomsche coninc ye saken dede die tegens ons ginc, ende en willen daerom gheen saken doen die hem scadelic siin, alsoe lange als hi blijft buten onsen lande ende die onse niet en verdrive, ende en wil oic tegens him niet vechten om eens wijfs overmoets wille." Doe

---

1) A heeft: *den*.

2) Melis Stoke, III. 1220 volg. Holl. Beka, bl. 157.

grave Kaerl dese andwoirde vanden coninc sinen broeder hadde, is hi toter gravinnen gecomen ende heeft hoir dese andwoirde al vertogen. Die gravinne troeste Kaerl vptie woirde vtermate wel, ende sprac: „Heer grave weest goets moets, ghi soudt tot Asch legghen zeven iaer eer die coninc ymmermeer daer quame, ende west hier om te vreden; want ic looft Gode, dat Henegouwen nymmermeer comen noch erven en sal an Jan van Avennes, minen soen, of vp siin kindere, die vanden geslachte ende vanden bloede van Hollant gecomen siin, daer my dat onverwinlike verlies of gecomen is." Nu heeft die gravinne Jan van Avennes, horen outsten soen, Henegouwen weder genomen van toern, dat si hem gegeven hadde, vp dat die van Hollant niet geerft souden worden inden horen, ende heeftet daer om an grave Kaerlen gebracht, enen vreemden man. Alyd, conicx Willems suster, die grave Jans wijf van Avennes was, behagede qualiken die mare, die si vander gravinnen van Vlaenderen vernam, tooch haesteliken tAken, daer [1]) coninc Willem horen broeder wiste, ende claegede hem, hoe dat die gravinne grave Jan horen man ende hoir cleen kinderkiin goedeloos maken ende slants verdriven woude bi enen vreemden man, grave Kaerlen van Angiers, dien sijt gegeven hadde om hoir verlies mit him te wreken over 'tgeslachte van Hollant. Als coninc Willem dese clage van siinre zuster verstaen hadde, nam hi enen corten raet, ende screef an grave Kaerlen, dat hi of liete ende him niet en onderwonde 'tlant van Henegouwen in te nemen; want hi daer recht noch reden toe en hadde, ende liet hijt, hi woudts hem dancken. Grave Kaerl screef den coninc hoverdeliken weder, dat hi in geenreswijs doir him [2]) doen noch laten en woude; mar leefde hi dat hine beriden mochte vpten harden velde, hi soude sinen toorn

1) Versta: waar *zij* wist dat haar broeder was.

2) d. i. *om zijnent wil.*

ende Vlaenders scade an him so wreken, datmen ewelic daer of soude singen ende lesen. Na desen heeft grave Kaerl niet afgelaten, hi en kreech alle die steden in Henegouwen in handen, wtgenomen Adingen, daer ginc hi voirsitten ende belach dat. Coninc Willem wart desen homoet laten weten [1]), daer hi grave Kaerlen rechtevoert enen brief weder vp dede scriven aldus: waer hi goetman ende coen, hi quame tAsch vpten heiden ende verbeide siinre daer. Grave Kaerl antwoerde weder: wi en ware so bloden katijf niet, men souden daer vinden, ende rechtevoirt dede hi der gravinnen dit te weten. Die gravinne trooste den grave wel ende sprac: her, weest goets moets, hi en comt vten water niet vp tlant te striden, ende daer om trect vpt velt ende slaet v daer neder ende legt daer twe of drie dage, hi en wart nymmermeer so coen dat hi daer comt, ende ghi sulter bi bliven grave van Henegouwen. Grave Kaerl die loech vp haer ende seyde hi soude doen, ende ontboot coninc Willem, dat hi tAsch waert toge, ende siinre vpter heyden drie dagen verbeide: hi souden daer siin. Als coninc Willem desen brief quam, verblide hi hem, dat hi aldus van grave Kaerlen gedriecht was, ende dede rechtevoirt mit sinen coninclike brieven vermanen allen sinen luden, dat si hem bi stonden: den armen woude hi gelt geven ende vpten riken woude hijs gedencken. Ende bi desen siin in siin hulpe gecomen een groot volc, daer hi mede toech doer Brabant, ende en ruste niet hi en was tAsch vpter heyden vpten benoemden dach, daer hi hem neder sloech mit sinen ridderen ende knechten ende anders sinen gueden luden, ende verbeide den grave Kaerlen drie dagen langer dan die termin geset was. Tot noch toe heeft grave Kaerl voir Adingen gelegen, ende als hi vernam, dat die coninc

---

1) d. i. deze hoogmoed werd Koning Willem *gedaan weten*. Men deed den Koning dien hoogmoed weten.

tAsch lach ende wachte siinre, doe brac hi siin besit ende is binnen der stede van Valenschiin getogen, ende besloot hem daer binnen tegens die Hollantsche gaste, die hi te voren leliken versproken [1]) hadde. Als coninc Willem vernimt, dat grave Kaerl gevloen is binnen Valensiin, brac hi vp ende volchde hem na, ende tooch doir Adingen, daer hi blidelic ontfaen wort, ende quam voir Valensijn, ende sloech hem daer neder. Grave Kaerl doe hi sach dat hem coninck Willem gevolcht was ende heeft Valensiin belegen, ontsach hi siin grootmogentheit ende is after wt getogen over die Schelt te Vrancryc waert, daer hi hem zeer in verblide dat hi so van daen quam. Doe die van Valensiin grave Kaerle quijt waren, en wisten si niet beters dan si den coninc hoir poorten openden ende inlieten ende baden hem, dat hise tot siinre genaden nemen woude. Die coninc toochde siin goedertierenheit an him luden ende namse te genaden. Margriete, die gravinne van Vlaendren, als si vernimt dat coninc Willem grave Kaerle aldus gevolcht is, ende voirvluchtich geworden is ende Valensiin geruumt heeft, wart si drove ende namt altezeer qualiken dat hoir die aventuer aldus starc tegen vel, die zeer beladen was, dat si doch [2]), si was weynich te beclagen, want zijt selve veel gebrouwen hadde. Nu en weet si wat beghinnen, want horen raet was nu ten eynde gecomen. Si beclagede 'tverlies van horen volke, ende grave Kaerl, daer si hoir meende mede te wreken, was hoir ontvloen, ende bleef nochtan in groter viantscip mit coninc Willem, so dat si ten lesten, om dat si niet bet en mochte, versoeken dede mit mogende luden an coninc Willem, of hi wel doen woude ende siin genade tot hoir keren: si woude doen soe wes si mit reden doen mochte. Die coninc bedacht hem, al wast dat si

---

1) d. i. *met woorden beleedigd.*

2) B heeft *docht.*

hem smaethede gedaen hadde, hi en woude om eens wijfs willen hem selven niet overgeven, ende namse wt siinre edelheyt te genaden, mit goeden voirwaerden, die si voir doen moste; dat waren dese: si most eerst een ofstal doen vanden lande van Henegouwen, vanden lande van Aelst, ende vanden vier Ambochten, ende dat grave Jan van Avennes, horen soen, overgeven mit horen bezegelden brieven. Ende als dit al vast gemaect was, na des coninc wille, toech hi weder in Hollant. Dat coninc Willem aldus voir Valensiin lach, ende grave Jan van Avennes ende siinre suster kinder weder vpten horen brachte, die eweliken van Henegouwen onterft gebleven souden hebben, dat gheschiede inden iaer ons Heren M.CC.LIIII [1]). Onder desen dat coninc Willem van Valensiin ghescheide was, quam hem die bootscap onder wegen ende een goede maer, dat hem een zoen geboren waer, daer hi hem in verblide ende dancte Gode van dien. Hi quam thuys ende dede sinen soen dopen ende noemen bi namen Florijs na sinen vader, daer groot iammer van siinre doot quam in Hollant. Die paeus vernam dese ende andere goede mare vanden coninc, daer hi hem in verblide, sende enen cardenael in Hollant an hem mit sinen brieven, sprekende aldus: „In„nocencius bisschop, knecht der knechten Gods, onsen „eersamen soen Willem den roomschen coninc salicheit „ende der Apostelen benedictie. Na dat die Gotlike cracht „siin kerke woude in vreden setten, soe heeft hi siin „grootheit getoont een openbaer teyken der duecht inden „wege daer du mit gelucke gaeste ende regneerste; want „na Coenraet, die wilen eer keyser Vredericx soen, was „van deser werelt gevaren, ende nu niement gebleven en „is die diin voirganc wederstaen mach, des di God gena„dich si; soe siin wy diinre grootheit vermanende mit „derliker vermaninghe, ende raden di, dattu

1) B heeft MCCLIII, doch verg. Melis Stoke, [illegible]

„onlede afterlates, ende bi rade ons liefs zoens, Pieters „vanden gulden zeil, diaken cardinael ende legaet des „stoels van Rome, bereide di te comen tot Rome in Yta- „lien, in coninckliker manieren, ende haest di te versoe- „ken [1]) die kerke der Apostolen in Gods geleide, vp dattu „hoochliken mogest ontfaen die keyserlike crone des hei- „ligen rijcx mit minen handen vpten dach dat ons Heren „geboorte was naest comende. Gegeven tot Rome." [2]) Om deser vermaninge wille besaecte [3]) hem coninc Willem over borch [4]) te riden als pelegrim, ende nam mit hem twalef goede mannen, ende dede voirsorgen over al vpten wege in Ytalien ende anders. Waer dat hi mit gemacke ende sonder scoffiericheit tot Geneven [5]) quam biden paeus, daer hi van den paeus mit groter waerdicheit ontfaen wart, ende hilten een stucke tijts bi hem mit feesteliken geselscap. Daer vercreech hi voirden abt van Egmonde, dat hi ornamente dragen mochte gelijc enen bisscop, mit ander previlegien. Doe coninc Willem alle siin saken voleyndt hadde, daer hi om gecomen was, nam hi oirlof anden paeus ende reet al heymeliken wt Ytalien, dats die Lomberden niet en wisten, ende quam int hoge Alamangen, daer hi hem openbaerde ende mit groter eren ontfaen wart. Ende wat eren dat hem gedaen wart, dat tuucht dese brief hier na gescreven: „Willem bider genaden Gods „rooms coninc ende altoes merende, den abt van Eg- „monde, onse vicecancelier, onse gracie ende alle goet. „Vp dat ghi verstaen moecht den staet van onsen manie- „ren, daer diin sin blide omme si ende ontfanc een ma-

---

1) d. i. *bezoeken*.

2) Beka, p. 86.

3) Hier schijnt gelezen te moeten worden: *besatede*. Zie boven bl. 86, Noot 3.

4) B: *berch*. Het gebergte, de Alpen, wordt bedoeld.

5) Beka, in civitate Juniensi, d. i. Genua.

„terie van veel vruechden, so weet, doe wy malx quamen „int hoge Almaengen, doe vonden wi daer alder luder be„geerte alsoe ombevangen in onser heerlicheit, dat si alle „also blide waren onser tegenwoirdicheit, als een moeder „die horen enigen zoen gestorven is ende weder levende „geworden waer, ende sonderlinge onderdanich weren [1]) „onsen gebode. Ende voort vp dat diin bliscap te meerre „si, soe weet dat wi hebben in onser machte dat casteel „van Driesvelt ende dat keyserlike wtteyken ende yuweel, „als die crone ende speer mit veel heylichdoms ende sier„heit. Geser. te Spier etc." [2])

Nu heeft coninc Willem alle saken den rijck aengaende wijslic ende wel beset, ende meent weder in Ytalien te riden om die keyserlike benedictie tontfaen, gelijken die paeus an hem geschreven ende begeert hadde, vernam hi tidinge dat die Westvriesen begonden tontwinden ende onghehoirsaem te worden na hoer oude ghewoente, ende toghen in Hollant ende haelden groten roof; want si geen wederstoet en meenden te vinden, om dat die coninc bi lande niet en was. Doe dochte dese edel coninc in siins selfs sin: wat soude dat voeghen dat ic soude trecken tot Rome of in vreemden landen ende die dwingen, ende miins selfs lant onbedwongen ende onbeheert laten bliven. [3]) Ende hierom heeft hi Ytalien laten staen, ende is weder neder gecomen om die Vriesen te bedwingen; meende daer na in Ytalien te riden om die keyserlike croon, ende is haestelic mit starker macht tUtrecht gecomen [4]) ende dede daer vergaderen alle die prelaten vander kerken in sinte Marien hof, om hem te helpen raden ende te wisen een

---

1) lees: *weren* of *waren*.

2) Beka, p. 87. Verg. Meerman, Geschiedenis van graaf Willem, II. 235.

3) Melis Stoke, III. 1514 volg.

4) In B staat ter zijde: *van den steen*.

bequaem stede, daer hi een capelle van sinte Jorijs vp mochte doen maken. Ende als coninc Willem aldus zat mitten prelaten in bliden geselscap, daer quam een bedroever des vreden ende warp van verre al heymelic mit enen steen an des coninex hooft een grote wonde, dat den prelaten een grote scande was, want si hem daer ten eten hadden. Die coninc nam den steen in siin hant ende sprac tot hem allen: „Eersame vaderen, nu merct wat smadenisse ons dese van Utrecht doen, die ons begeren doot te werpen mit steen, sonder quaet verdiente, die wi tot nu toe in hore hulpe hebben geweest, ende hebben hoir vianden vp ons selfs cost mit arbeide hem onderdaen gemaect; mar, leeft God ende siin martelaer sinte Yorijs, so en sel dese smadenisse niet ongewroken bliven, des wi een jaer gesonts lijfs mogen leven." Ende mit desen woirden scheide hi van hemluden ende sat sonder merren vp siin peert, ende ontseyde [1]) rechtevoert die stat, ende bereide hem al dat hi mochte, om die stat te verderven. Die burgheren van Utrecht, die om dit ongeval alte zeer bedroeft waren, verworven geleyde an den coninc ende senden hoir Burgermeestren in Hollant, of si enighe vrienscap mochten verhalen an desen tooringen [2]) coninc. Mit corten woorden, die coninc gaf hem een sentencie, die hi niet veranderen en woude, ende sprac: Hi woude die stat slechten neffens der aerden, of si souden hem leveren den man diet gedaen hadde. Hier mede keerden die van Utrecht in der stat ende versamenden horen raet, ende visierden als sy heymelicste mochten om desen quadader te vinden, vp dat si des coninex toern in eniger manieren saten [3]) mochten. Dit bleef aldus staende om dattet coninc Willem naerste was ten Vriesen te we-

---

1) d. i. *verklaarde den oorlog.*

2) B heeft: *toorniggen.*

3) d. i. *bevredigen.*

oirloft ende so menigen bloedigen strijt gestreden ende gestormt hadde, ende oec in eenre sterfte so veel gestorven, dat hi alte luttel ridderscips in sinen lande hadde: des hi qualic te vreden was. Ende om siin ridderscip te meerren, so ontboot hi vp enen heylighen Kersdach bi hem te hove te comen XL die rijcste ende eerbaerste huyslude, die hi inden lande van Hollant bevinden conde, die wel gegoet waren riddersstaet te houden. Mit desen XL goeden mannen hilt hi hogen hof, ende int eynde vander maeltijt so sloech hise alle ridder, ende gaf him wapen, ende beval him voortaen ridderscip te oeffenen, ende wel te doen ende voeren elcs hoirs weges om genoechte te hebben [1]). Int lesen van deser historie so zal ic u hier scriven van enen van desen nuwen ridderen, geheten her Anssem van Vuer, ende woende tot Vuercappelle. Als hi ten hove aldus gheweest hadde ende hi des anderen dages ridder thuys quam, so sach hi, daer hi voir siin molkenhuys ginc wanderen, dat siin suege geraect was tot eenre mouwe mit rome ende drancker of. Doe docht him dat hire te goet toe was die zuege wech te yagen ende sprac: „ver zuege, ver zuege, waer ic als ic ghister was, ghi en soudt die room nyet drincken." Aldus soe eerde dese edel grave siin goede lude, die eerbaer ende duegende waren van weldaden of van rijcheden, ende en sach die coomste niet an; mar hi meerde siin ridderscip ende siin edel lude, daer hi him selven ende siin lant mede eerde; wanttet ymmer eerlic is, dat veel ridders in enen lande siin. Hier om ende om dat hi siin goede huyslude also dueen te [2]) bescermen plach ende lief hadde, so haddens die oude ridderscip sommige groten nijt, ende plagen desen grave te heten der kaerlen god. Nu mochtmen vragen of een her-

---

1) In B staat ter zijde: *Een nuwe cluyt van een ridder.*

2) In plaats van *also dueen te bescermen* schijnt men te moeten lezen: also *doen ende bescermen.*

ten.[1]) Die sulke seiden: seker dit is een groot her geweest. Mar daer waren in dien tiden lude, wt Hollant verdreven, die in Vrieslant woenden ende daer mede waren, die bekenden des conincs wapen ende spraken al heymelic toten Vriesen: het is qualiken gemaect, ghi hebt den coninc uwen rechten heer doot geslagen. Als si verstonden datter coninc Willem waer, die daer doot gebleven was, bedroefden hem die oude ende die vroede ende staken 'thooft te samen ende vonden enen raet, dat si des edelen conincx lichaem al heymeliken begroeven in eens Vriesen huys tot Hoochtwoude, vp dat bi toecomender tijt vergeten soude bliven bide wrake ende gedenckenisse. 'tWas enen alten wonderliken sake, dat niement dese edel man en volchde te perde noch te voete van alle den groten heer datter was. Men seit, hadden die Hollanders angegaen ende hantsgemeen gheworden, si hadden vptie tijt alinge tlant gewonnen gehadt, mar waren alle gescaffiert ende togen thuys. Dese Willem, die edel roomschen coninc, wart geslaghen, na dat hi Hollant XXI iaer berecht hadde, ende dat roomsche rijck voer alle gewelt ridderlic bescermt VII iaer, wes gebeente noch boven der aerden staet in eenre kisten zuverlic geleit tot Middelburch inden clooster[2]), daert grave Florijs, siin soen, brochte wt Vrieslant.[3]) Dese coninc bleef vptie octave van sinte Agnieten int iaer voerscr. tot Hoochtwoude. Doe wort die prophecie vervult, die Sibilla lange tijt te voren hadde voirsproken, dat een Willem een rooms coninc verslagen soude worden ten vriesen. In den selven iaer na dat co-

---

1) B heeft: *maer stonden en besagen zijn torkeel ende zijn wapen ende liepen overhoopen daerom als beesten.*

2) Verg. Nieuwe Verhand. van het Zeeuwsch Genootsch., III. D.

3) Het volgende: *Dese* — MCCLXVI, wordt in B niet gevonden en ontbreekt derhalve in de uitgaaf van Van Mieris. Overigens verg. Beka, p. 88.

conincs dochter te wive hadde, grave van Hollant te maken. Die coninc, wanttet him mede ginc, so gaf hi hier siin consente toe. Die hertoge van Brabant ende die grave van Vlaenderen, dies niet lief en hadde, souden doer die vingeren sien ende beloofden hem in deser verraderie te starcken [1]). Corts hier na, alse inden iaer ons Heren MCCXCVI maecte dese edel grave een reyse tot Utrecht, om te versoenen die twydracht, die was tusschen dien van Zulen ende dien van Aemstel endo van Woerden voirscr. [2]). Ende anderen dages des morgens ginc hi te kerken mit sommige van sinen ridderen ende knapen, als die van geenre verradenisse en wiste. Ende als hi aldus tUtrecht inder kerken stont om misse te horen, so quam een vrouken tot hem, alst hoir God insende, ende gaf hem enen brief in siin hant, die hi rechtevoirt las, ende in gescreven stont: „Conincx kint, edel heer, gedenc dat die gene, die den zouter maecte, propheteerde ende seyde: Etenim homo pacis mee in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantacionem [3]), dats te seggen: die man miins vrede, daer ic in hoopte, die miin spise at, heeft grote vertredenisse [4]) vp mi gemaect." Grave Florijs en achte des briefs niet, ende deden wt sinen sinne, ende hoveerde ende was vroylic mitten burgers vander stat, sonder afterdencken. Ende naden eten ghinc hi slapen, ende naden slape meende hi dien dach mit genoechten voirt te eynden. Die sake, daer her Ghijsbrecht ende Harman van Woerden den grave om tUtrecht gebeden hadden te comen, en was al-

---

1) Verg. Beka, p. 98. Melis Stoke, IV, 1215—1252, die den heer van Kuik de hulp des hertogen van Brabant en des graven van Vlaanderen laat toezeggen. Verg. Huydecoper, aant. p. 267.

2) Melis Stoke, IV, 1111—1120, 1323—1355. Beka, p. 98.

3) Psalm XLI : 9.

4) B heeft *verradernisse*. De Hollandsche Beka heeft echter ook, p. 181, *vertredinge*.

rijs eerst vier iaer out.[1]) Die hertoge van Brabant, want hi eens outs oems zoen van desen kinde was, woudet oic in voechdien hebben, ende ondeet[2]) der gravinne van Henegouwen, ende berechte Hollant mitten kinde een wijl tijts, mar om ondaets wille, die siin dieneren bedreven, wart hi onwaerdelijc verdreven wt Hollant.[3]) In desen tijt is gesien inder luchten een wonderlic teycken, recht of men gewapende lude hadde sien scermen tegen malcander, van welken teycken een grote droefheit daer in Hollant of gheschiede, geliken ghi hier na wel horen sult.[4])

Ende overmits dat Florijs iong van iaren was, so verrees overal in Hollant die gemeente tegen den heren, ende dat volc van Kermerlant versetten hem tegen die welgeboren lude, ende worpen wt razerien ende dolscepen neder veel goeder lude huyse inden lande. Ende want hoir menichte groot wart, ende die gemeente quaet te geloven is, so quamen alle die edele lude, die in Kermerlant waren, binnen der stede van Haerlem, vp dat si daer weder staen souden die verwoetheit vanden Kermers, want si waer overdragen, dat si geen edele lude inden lande laten en wouden, noch oec hoir huyse staende laten bliven; ende desgelijcx was hoir vpset dat si vanden edelen luden, inden gestichte van Utrecht geseten, al gemeente volc of maken wouden mit hoire machte. Ende om der mogentheit wille, die si kregen, siin him toegecomen die Westvriesen ende die Waterlanders, ende hebben grote verbande mit him gemaect. Dese Kermers siin mit hoire machte in Aemsterlant gecomen om die gemeente

---

1) Melis Stoke, IV, 57.

2) d. i. *ontdeed het*, onttrok het kind aan de voogdij der gravin.

3) Uit Beka, p. 88. Bij het volgende heeft B ter zijde: *van scermers, die men in den lucht sach.* Overigens is hier Beka, p. 92 gevolgd.

4) B heeft hier de rubriek: *van die kermers, die alle die eedele ende welgeboren luden verdrijven wouden.*

ende Vlaenders scade an him so wreken, datmen ewelic daer of soude singen ende lesen. Na desen heeft grave Kaerl niet afgelaten, hi en kreech alle die steden in Henegouwen in handen, wtgenomen Adingen, daer ginc hi voirsitten ende belach dat. Coninc Willem wart desen homoet laten weten [1]), daer hi grave Kaerlen rechtevoert enen brief weder vp dede scriven aldus: waer hi goetman ende coen, hi quame tAsch vpten heiden ende verbeide siinre daer. Grave Kaerl antwoerde weder: wi en ware so bloden katijf niet, men souden daer vinden, ende rechtevoirt dede hi der gravinnen dit te weten. Die gravinne trooste den grave wel ende sprac: her, weest goets moets, hi en comt vten water niet vp tlant te striden, ende daer om trect vpt velt ende slaet v daer neder ende legt daer twe of drie dage, hi en wart nymmermeer so coen dat hi daer comt, ende ghi sulter bi bliven grave van Henegouwen. Grave Kaerl die loech vp haer ende seyde hi soude doen, ende ontboot coninc Willem, dat hi tAsch waert toge, ende siinre vpter heyden drie dagen verbeide: hi souden daer siin. Als coninc Willem desen brief quam, verblide hi hem, dat hi aldus van grave Kaerlen gedriecht was, ende dede rechtevoirt mit sinen coninclike brieven vermanen allen sinen luden, dat si hem bi stonden: den armen woude hi gelt geven ende vpten riken woude hijs gedencken. Ende bi desen siin in siin hulpe gecomen een groot volc, daer hi mede toech doer Brabant, ende en ruste niet hi en was tAsch vpter heyden vpten benoemden dach, daer hi hem neder sloech mit sinen ridderen ende knechten ende anders sinen gueden luden, ende verbeide den grave Kaerlen drie dagen langer dan die termin geset was. Tot noch toe heeft grave Kaerl voir Adingen gelegen, ende als hi vernam, dat die coninc

---

1) d. i. deze hoogmoed werd Koning Willem *gedaan weten*. Men deed den Koning dien hoogmoed weten.

tAsch lach ende wachte siinre, doe brac hi siin besit ende is binnen der stede van Valenschiin getogen, ende besloot hem daer binnen tegens die Hollantsche gaste, die hi te voren leliken versproken [1]) hadde. Als coninc Willem vernimt, dat grave Kaerl gevloen is binnen Valensiin, brac hi vp ende volchde hem na, ende tooch doir Adingen, daer hi blidelic ontfaen wort, ende quam voir Valensijn, ende sloech hem daer neder. Grave Kaerl doe hi sach dat hem coninck Willem gevolcht was ende heeft Valensiin belegen, ontsach hi siin grootmogentheit ende is after wt getogen over die Schelt te Vrancryc waert, daer hi hem zeer in verblide dat hi so van daen quam. Doe die van Valensiin grave Kaerle quijt waren, en wisten si niet beters dan si den coninc hoir poorten openden ende inlieten ende baden hem, dat hise tot siinre genaden nemen woude. Die coninc toochde siin goedertierenheit an him luden ende namse te genaden. Margriete, die gravinne van Vlaendren, als si vernimt dat coninc Willem grave Kaerle aldus gevolcht is, ende voirvluchtich geworden is ende Valensiin geruumt heeft, wart si drove ende namt altezeer qualiken dat hoir die aventuer aldus starc tegen vel, die zeer beladen was, dat si doch [1]), si was weynich te beclagen, want zijt selve veel gebrouwen hadde. Nu en weet si wat beghinnen, want horen raet was nu ten eynde gecomen. Si beclagede 'tverlies van horen volke, ende grave Kaerl, daer si hoir meende mede te wreken, was hoir ontvloen, ende bleef nochtan in groter viantscip mit coninc Willem, so dat si ten lesten, om dat si niet bet en mochte, versoeken dede mit mogende luden an coninc Willem, of hi wel doen woude ende siin genade tot hoir keren: si woude doen soe wes si mit reden doen mochte. Die coninc bedacht hem, al wast dat si

---

1) d. i. *met woorden beleedigd.*

2) B heeft *docht.*

hem smaethede gedaen hadde, hi en woude om eens wijfs willen hem selven niet overgeven, ende namse wt siinre edelheyt te genaden, mit goeden voirwaerden, die si voir doen moste; dat waren dese: si most eerst een ofstal doen vanden lande van Henegouwen, vanden lande van Aelst, ende vanden vier Ambochten, ende dat grave Jan van Avennes, horen soen, overgeven mit horen bezegelden brieven. Ende als dit al vast gemaect was, na des coninc wille, toech hi weder in Hollant. Dat coninc Willem aldus voir Valensiin lach, ende grave Jan van Avennes ende siinre suster kinder weder vpten horen brachte, die eweliken van Henegouwen onterft gebleven souden hebben, dat gheschiede inden iaer ons Heren M.CC.LIIII [1]). Onder desen dat coninc Willem van Valensiin gheschеide was, quam hem die bootscap onder wegen ende een goede maer, dat hem een zoen geboren waer, daer hi hem in verblide ende dancte Gode van dien. Hi quam thuys ende dede sinen soen dopen ende noemen bi namen Florijs na sinen vader, daer groot iammer van siinre doot quam in Hollant. Die paeus vernam dese ende andere goede mare vanden coninc, daer hi hem in verblide, sende enen cardenael in Hollant an hem mit sinen brieven, sprekende aldus: „In„nocencius bisschop, knecht der knechten Gods, onsen „eersamen soen Willem den roomschen coninc salicheit „ende der Apostelen benedictie. Na dat die Gotlike cracht „siin kerke woude in vreden setten, soe heeft hi siin „grootheit getoont een openbaer teyken der duecht inden „wege daer du mit gelucke gaeste ende regneerste; want „na Coenraet, die wilen eer keyser Vredericx soen, was „van deser werelt gevaren, ende nu niement gebleven en „is die diin voirganc wederstaen mach, des di God gena„dich si; soe siin wy diinre grootheit vermanende mit va„derliker vermaninghe, ende raden di, dattu alle zwaer

1) B heeft MCCLIII, doch verg. Melis Stoke, III, 1865.

„onlede afterlates, ende bi rade ons liefs zoens, Pieters „vanden gulden zeil, diaken cardinael ende legaet des „stoels van Rome, bereide di te comen tot Rome in Yta- „lien, in coninckliker manieren, ende haest di te versoe- „ken [1]) die kerke der Apostolen in Gods geleide, vp dattu „hoochliken mogest ontfaen die keyserlike crone des hei- „ligen rijcx mit minen handen vpten dach dat ons Heren „geboorte was naest comende. Gegeven tot Rome." [2]) Om deser vermaninge wille besaecte [3]) hem coninc Willem over borch [4]) te riden als pelegrim, ende nam mit hem twalef goede mannen, ende dede voirsorgen over al vpten wege in Ytalien ende anders. Waer dat hi mit gemacke ende sonder scoffiericheit tot Geneven [5]) quam biden paeus, daer hi van den paeus mit groter waerdicheit ontfaen wart, ende hilten een stucke tijts bi hem mit feesteliken geselscap. Daer vercreech hi voirden abt van Egmonde, dat hi ornamente dragen mochte gelijc enen bisscop, mit ander previlegien. Doe coninc Willem alle siin saken voleyndt hadde, daer hi om gecomen was, nam hi oirlof anden paeus ende reet al heymeliken wt Ytalien, dats die Lomberden niet en wisten, ende quam int hoge Alamangen, daer hi hem openbaerde ende mit groter eren ontfaen wart. Ende wat eren dat hem gedaen wart, dat tuucht dese brief hier na gescreven: „Willem bider genaden Gods „rooms coninc ende altoes merende, den abt van Eg- „monde, onse vicecancelier, onse gracie ende alle goet. „Vp dat ghi verstaen moecht den staet van onsen manie- „ren, daer diin sin blide omme si ende ontfanc een ma-

---

1) d. i. *bezoeken*.

2) Beka, p. 86.

3) Hier schijnt gelezen te moeten worden: *besatede*. Zie boven bl. 86, Noot 3.

4) B: *berch*. Het gebergte, de Alpen, wordt bedoeld.

5) Beka, in civitate Juniensi, d. i. Genua.

„terie van veel vruechden, so weet, doe wy nalix quamen „int hoge Almangen, doe vonden wi daer alder luder be„geerte alsoe ombevangen in onser heerlicheit, dat si alle „also blide waren onser tegenwoirdicheit, als een moeder „die horen enigen zoen gestorven is ende weder levende „geworden waer, ende sonderlinge onderdanich wezen [1]) „onsen gebode. Ende voort vp dat diin blijscap te meerre „si, soe weet dat wi hebben in onser machte dat casteel „van Driesvelt ende dat keyserlike wtteyken ende yuweel, „als die crone ende speer mit veel heylichdoms ende sier„heit. Gescr. te Spier etc." [2])

Nu heeft coninc Willem alle saken den rijck aengaende wijslic ende wel beset, ende meent weder in Ytalien te riden om die keyserlike benedictie tontfaen, geliken die paeus an hem gescreven ende begeert hadde, vernam hi tidinge dat die Westvriesen begonden tontwinden ende onghehoirsaem te worden na hoer oude ghewoente, ende toghen in Hollant ende haelden groten roof; want si geen wederstoet en meenden te vinden, om dat die coninc bi lande niet en was. Doe dochte dese edel coninc in siins selfs sin: wat soude dat voeghen dat ic soude trecken tot Rome of in vreemden landen ende die dwingen, ende miins selfs lant onbedwongen ende onbeheert laten bliven." [3]) Ende hierom heeft hi Ytalien laten staen, ende is weder neder gecomen om die Vriesen te bedwingen; meende daer na in Ytalien te riden om die keyserlike croon, ende is haestelic mit starker macht tUtrecht gecomen [4]) ende dede daer vergaderen alle die prelaten vander kerken in sinte Marien hof, om hem te helpen raden ende te wisen een

---

1) lees: *weren* of *waren*.

2) Beka, p. 87. Verg. Meerman, Geschiedenis van graaf Willem, II. 235.

3) Melis Stoke, III. 1514 volg.

4) In B staat ter zijde: *van den steen*.

bequaem stede, daer hi een capelle van sinte Jorijs vp mochte doen maken. Ende als coninc Willem aldus zat mitten prelaten in bliden geselscap, daer quam een bedroever des vreden ende warp van verre al heymelic mit enen steen an des coninex hooft een grote wonde, dat den prelaten een grote scande was, want si hem daer ten eten hadden. Die coninc nam den steen in siin hant ende sprac tot hem allen: „Eersame vaderen, nu merct wat smadenisse ons dese van Utrecht doen, die ons begeren doot te werpen mit steen, sonder quaet verdiente, die wi tot nu toe in hore hulpe hebben geweest, ende hebben hoir vianden vp ons selfs cost mit arbeide hem onderdaen gemaect; mar, leeft God ende siin martelaer sinte Yorijs, so en sel dese smadenisse niet ongewroken bliven, des wi een jaer gesonts lijfs mogen leven." Ende mit desen woirden scheide hi van hemluden ende sat sonder merren vp siin peert, ende ontseyde [1]) rechtevoert die stat, ende bereide hem al dat hi mochte, om die stat te verderven. Die burgheren van Utrecht, die om dit ongeval alte zeer bedroeft waren, verworven geleyde an den coninc ende senden hoir Burgermeestren in Hollant, of si enighe vrienscap mochten verhalen an desen tooringen [2]) coninc. Mit corten woorden, die coninc gaf hem een sentencie, die hi niet veranderen en woude, ende sprac: Hi woude die stat slechten neffens der aerden, of si souden hem leveren den man diet gedaen hadde. Hier mede keerden die van Utrecht in der stat ende versamenden horen raet, ende visierden als sy heymelicste mochten om desen quadader te vinden, vp dat si des coninex toern in eniger manieren saten [3]) mochten. Dit bleef aldus staende om dattet coninc Willem naerste was ten Vriesen te we-

---

1) d. i. *verklaarde den oorlog.*

2) B heeft: *toorniggen.*

3) d. i. *bevredigen.*

sen, daer die stat Gode om dancken mochten; want waer hi te live gebleven, 'twaer gevreest gheweest soude die een steen vpten anderen ghebleven hebben.[1]) Corts na desen, alse inden iaer ons Heren MCCLV, tooch coninc Willem mit groter heercracht in Vrieslant, ende verwan daer die sommige die him ongehoirsaem geweest hadden. Ende hi dede maken een huus bi Alcmaer, dat Toornenburch hiete tot horen ewigen toorn. Daer na vpte VIII^te^ kalende van Februario, als die watre bevroren waren ende over al over ijs reysen mochte, tooch die coninc mit veel goeder manne tAlcmar, ende voort tot Vronen over ijs, ende haeste hem zeer om sege te verhalen, geliken hi gehadt hadde; mar die leste sake en geschiede niet als die eerste, want her Willem van Brederode, die een hooftman was gemaect vander eenre betaelge[2]), vacht teghens die Drechters, die hi verwan. Die coninc sat vp enen vaerdigen henxt ende berechte selve die ander betaelge, ende sochte enen zekeren wech te Hoochtwoude om dat dorp te bernen. Ende om dat hi der Vriesen zeer gerich was te bescadigen, so reet hi alle wege voren cloeckeliken vpten ijse, recht of hi vpten lande geweest hadde, om him scoffiericheit te doen. Ende doe hi alre zekerste waende wesen, was hi alre onsekerste, gelijc dat dicwijl valt.[3]) Daer brac dat pert inden ijs, so dat hi bi na verdrenct hadde, dat jammer te sien was. Hi was oec soe veer voir van sinen volc gereden, dat him haestelic geen hulp en mochte comen. Die Vriesen, die daer laghen in rietbosken, quamen daertoe gelopen ende sloegen ellendeliken doot. Dese Vriesche honde en wisten niet dattet coninc Willem die edel man was, mar stonden ende besagen siin torkeel ende siin wapen, ende liepen over hoop daeromme staen als bees-

---

1) Uit Beka. Verg. Meerman, t. a. pl. II, 279.

2) d. i. *legerschaar*.

3) In B staat ter zijde: *Hoe coninc Willem toechtwoude int ijs doot bleef*.

ten.[1]) Die sulke seiden: seker dit is een groot her geweest. Mar daer waren in dien tiden lude, wt Hollant verdreven, die in Vrieslant woenden ende daer mede waren, die bekenden des conincs wapen ende spraken al heymelic toten Vriesen: het is qualiken gemaect, ghi hebt den coninc uwen rechten heer doot geslagen. Als si verstonden dattet coninc Willem waer, die daer doot gebleven was, bedroefden hem die oude ende die vroede ende staken 'thooft te samen ende vonden enen raet, dat si des edelen coninex lichaem al heymeliken begroeven in eens Vriesen huys tot Hoochtwoude, vp dat bi toecomender tijt vergeten soude bliven bide wrake ende gedenckenisse. 'tWas enen alten wonderliken sake, dat niement dese edel man en volchde te perde noch te voete van alle den groten heer datter was. Men seit, hadden die Hollanders angegaen ende hantsgemeen gheworden, si hadden vptie tijt alinge tlant gewonnen gehadt, mar waren alle gescoffiert ende togen thuys. Dese Willem, die edel roomschen coninc, wart geslaghen, na dat hi Hollant XXI iaer berecht hadde, ende dat roomsche rijck voer alle gewelt ridderlic bescermt VII iaer, wes gebeente noch boven der aerden staet in eenre kisten zuverlic geleit tot Middelburch inden clooster[2]), daert grave Florijs, siin soen, brochte wt Vrieslant.[3]) Dese coninc bleef vptie octave van sinte Agnieten int iaer voerscr. tot Hoochtwoude. Doe wort die prophecie vervult, die Sibilla lange tijt te voren hadde voirsproken, dat een Willem een rooms coninc verslagen soude worden ten vriesen. In den selven iaer na dat co-

---

1) B heeft: *maer stonden en besagen zijn torkeel ende zijn wapen ende liepen overhoopen daerom als beesten.*

2) Verg. Nieuwe Verhand. van het Zeeuwsch Genootsch., III. D.

3) Het volgende: *Dese* — MCCLXVI, wordt in B niet gevonden en ontbreekt derhalve in de uitgaaf van Van Mieris. Overigens verg. Beka, p. 88.

ninc Willem doot gebleven was, stichte joncfrou Rijchaert, des selven coninx suster, een nonne cloester in oflaet haers broeder siele in hoirs vader wthof te Delf vander oerden van Premonstreit, dat coninx velt genoemt is, dat si eerliken volbrochte inden iaer ons Heren MCCLXVI. [1])

Want nu coninc Willem die gloriose man doot gebleven is, so is Florijs siin soen, dat noch mair eens halfs iaers out en was, die vyfte also ghenoemt, wart na hem die vijftiende grave van Hollant mitter wapen van Hollant, die siin vader hem erfde. Dit kint nam in voechdien Florijs die drossaet, coninc Willems broeder, ende berechte Hollant als ruwaert drie iaer lanc, ende hi gaf den Zeelanders bescreven kueren, daer si noch Zeelant mede berechten, ende was doen ende laet [2]) van alle den lande; hi maecte oec pays mit grave Ghyen van Vlaenderen, ende sekerde hem siin dochter te wive. Mar die hertoge van Brabant, siin neve, die kreechse. Aldus dede die grave van Vlaenderen een ofstal vanden lande van Zeelant, dat hi noch die sine daer niet meer aensprake om doen en souden. Nochtan hebben sijt hier na angesproken, dat si zwaerlic ontgouden hebben. Dese Florijs was een zoete man van bliden herten, ende voer tot allen tornoyen, ende wart tot een tijt alsoe zeer ghedronghen in enen tornoy tAndworpen, ende zeer ghequetset, dat hi daer leggen bleef, ende slogen ander siecten toe, soe dat hi starf inden iaer van LVIII, ende die gravinne van Henegouwen, siin suster, deden eerlic ter aerden bringen in Middelburch, ende si wart recht voecht van horen neve Florijs van Hollant, want si siin moeye was. [3]) Nv is Flo-

---

1) B heeft de rubriek: *van Florijs die vijfte van dien naem die die* XVe *grave wert.*

2) *doen ende laet.* Hier zou men *doen ende laten* (wat wij nog zoo zeggen) verwachten, of anders *doe ende laet.*

3) Melis Stoke, IV, 29 volg.

rijs eerst vier iaer out.[1]) Die hertoge van Brabant, want hi eens outs oems zoen van desen kinde was, woudet oic in voechdien hebben, ende ondeet[2]) der gravinne van Henegouwen, ende berechte Hollant mitten kinde een wijl tijts, mar om ondaets wille, die siin dieneren bedreven, wart hi onwaerdelijc verdreven wt Hollant.[3]) In desen tijt is gesien inder luchten een wonderlic teycken, recht of men gewapende lude hadde sien scermen tegen malcander, van welken teycken een grote droefheit daer in Hollant of gheschiede, geliken ghi hier na wel horen sult.[4])

Ende overmits dat Florijs iong van iaren was, so verrees overal in Hollant die gemeente tegen den heren, ende dat volc van Kermerlant versetten hem tegen die welgeboren lude, ende worpen wt razerien ende dolscepen neder veel goeder lude huyse inden lande. Ende want hoir menichte groot wart, ende die gemeente quaet te geloven is, so quamen alle die edele lude, die in Kermerlant waren, binnen der stede van Haerlem, vp dat si daer weder staen souden die verwoetheit vanden Kermers, want si waer overdragen, dat si geen edele lude inden lande laten en wouden, noch oec hoir huyse staende laten bliven; ende desgelijcx was hoir vpset dat si vanden edelen luden, inden gestichte van Utrecht geseten, al gemeente volc of maken wouden mit hoire machte. Ende om der mogentheit wille, die si kregen, siin him toegecomen die Westvriesen ende die Waterlanders, ende hebben grote verbande mit him gemaect. Dese Kermers siin mit hoire machte in Aemsterlant gecomen om die gemeente

---

1) Melis Stoke, IV, 57.

2) d. i. *ontdeed het*, onttrok het kind aan de voogdij der gravin.

3) Uit Beka, p. 88. Bij het volgende heeft B ter zijde: *van scermers, die men in den lucht sach.* Overigens is hier Beka, p. 92 gevolgd.

4) B heeft hier de rubriek: *van die kermers, die alle die eedele ende welgeboren luden verdrijven wouden.*

aldaer oec aen him te trecken, ende die heren daer mede te drucken. Als Ghijsbrecht van Aemstel, die een heer van dien lande was, dat inset van desen dollen volke vernam, sach hi wel dat hi hoir menichte niet wederstaen en mochte mitter machte die hi hadde, bedacht him, also hi een scalc man was, ginc hem tegen ende seyde, dat hi bi hem bliven woude ende getruwe wesen, ende vereenichde rechtevoert siin volc mitten Kermers, ende daer om maecten si hem hoir hooftman. Doe si hem aldus hoir hooftman gecoren hebben, bepensde hi hem, hoe hi inden gestichte van Utrecht sommige viande hadde, die hi wel mit desen onbekenden volke drucken ende verdriven mochte, ende daer om was siin eerste begin dat huys te Vredelant neder te werpen. Mar hi en mochter niet an winnen, wantet hem te starc was; ende oic so bescadichde dat ongetemde volc sinen ondersaten in Aemsterlant an hoire provianchien [1]), die si hem benamen. Hier om riet hi den Kermers, dat si vp breken souden ende trecken in stilre ware voir die stat van Utrecht om die te beclimmen, want si niet nutters doen en mochten ende veel willes dair scaffen souden. Si volchden Ghijsbrechts raet ende deden so, ende siin inder selver nachten vp gebroken ende mitter dageraet voir die stat gecomen mit veel volcx. Die wakers die vpter muren lagen ende die nachtwaerde hilden, verwonderden hem van die grootheit des volcs datter soe onversien gecomen was; deden haestelic die burgeren toespreken ende hem seggen, dat die Tarteren voir die stat gecomen waren, ende haddense binnen der nachte al omme belegen. Die haesten hem al dat si mochten om haer stat te bescermen, ende quamen ter muren, ende deden vragen den genen dier voir lagen, wie si waren of wat si begeerden? Daer hem een vanden Kermers andwoirde, die wel spreken konden, aldus: „Ghi burgers onse

1) B: *provande*, welken vorm van het woord ook Kil. heeft.

vriende, dat vrie volc van Kermelant, dat hier voir die stat gecomen is, die groeten u, ende begeren volstandeliken, dat gi alle die edellude, die die gemeente bezwaren ende verdrucken, wt uwer stat rechtevoert verdrijft ende verbant, ende gheeft alle hoir goede den armen." Ende also varinge [1]) als dese woirde ghesproken waren, wart daer een groot rumoer onder den burgeren, overmits der Kermer woirde; want die gemeente lichtelic tot eenre onleden genegen is, ende deden hoir wapen an, ende verdreven sonder marren die lude, die inden rade ende vanden gherechte waren, wise rijke lude ende groot van gheboorten. Ende dier waren XL bi getael, ende maecten raetslude vanden oudermans van elken ambocht, inder stat recht ende oirdel te doen. Ende als die overste vter stat verdreven waren, ende die gemeente aldus inder nuwer macht gecomen was, verbonden si hem mitten Kermaren mit ongescheider vrienscap. Die van Amersfoirde ende van Eemlant siin daer mede an versament. Die bisscop van Utrecht, Jan van Nassouwen, vernam van deser onleden, die voir siin stat geweest hadde, die daer omtrent niet en was, hoe dat bi toedoen vanden Kermers die beste vter stat verdreven waren, sochten [2]) raet hoe hi best die verdreven lude weder inder stat bringen mochte, ende verkreech in siin hulpe die hertoghe van Gelre [3]) ende quam daer mede tot Seist om siin burgeren in te helpen, ende die onsinnicheit des volcx te corrigieren. Die Kermers, als si dit gewaer worden, so ordineerden si hoir volc om den bisscop te wederstaen. Die grave van Gelre vernam wel dat des ongeheerts volcx [4]) veel was, ende want hi een wijs oorloogs

---

1) Bij Kiliaen: *vaerinck*, illico, cito, statim. Beka heeft: Et ecce, vix hic interpres sua verba finierat.

2) lees: *sochte*.

3) Beka naauwkeuriger: cum comite Geldriae.

4) Beka: infrenatum populum. Holl. Beka: des ongetemmeden volcs.

man was, bedacht hi hem, dat die bisscop niet starc genoech en was, so dat hi daer mitten bisscop vptie Veluwe tooch ende verkreech daer meer volcx. Onder desen brochte Ghijsbrecht van Aemstel die Kermers mit behendichede daer toe, also hi hoir hooftman was, ter wilen dat si in die roere waren ende hem hoir onlede wel verginc, dat si neder worpen Ghijsbrechts huys van Abcoude, Willems huys van Rijsenburch [1]), ende Hubrechts huys van Vianen, om dat si siin weder partie waren. Doe dese lude dit al gescaft hadden, en Ghijsbrecht van Aemstel dochte, dat hi hem wel gewroken hadde mit desen dullen volke vp siin weder pertie, sprac hi tot hem luden aldus: „Ghi stoute koene lude en lieve vriende, ghi siet wel hoe wi dit heel bisdom ons binnen desen iaer onderdanich gemaect hadden, ende alle die welgeboren lude daer wt verdreven, hoir huse neder geworpen, ende ten naesten iaer willen wi den hertoge van Gelre verdriven ende siin heerlicheit distrueren, om dat hi hem tegens ons verzet heeft; ende want nu die boutijt anstaet, so dunct mi dattet oirbaer is, dat elc man ten sinen kere ende versamenen, daer onse wive ende onse kinder bi leven mogen." Aldus siin die Kermers bi Ghijsbrechts rade in Kermerlant getoghen, ende siin te rade geworden, dat si rechtevoert voir Haerlem gingen leggen, ende belagen die alomme, om der heren ende der edelre lude wille dier binnen waren, die si niet en lieten berusten nacht noch dach mit stormen ende anvechten. Daer was binnen een vroem ridder, die her Jan Persiin hiete. Dese maecte een vpset ende quam bi nachte heymelic vter stede, ende kreech vanden Kermers een deel wagenen [2]), daer hi mede tooch in Kermerlant ende brande daer veel dorpen. Die Kermers, als si sagen dat hoir huyse stonden ende branden,

1) B: *IJsenburch*, wel een schrijffout. Beka: Risenborch.

2) Beka: vehicula Kinemariorum cibariis onusta comprehendit.

braken si schieliken vanden besitte [1]), lieten hoir tenten staen ende haesten hem toten horen. Ende als si aldus rwmden, volchden hem die van Haerlem starckelic na ende sloegense ende vingense, ende namen hem datselve dat si hadden, ende brochten veel gevangen binnen Haerlem, sonder wederstoot Nu is die bisscop van Utrecht mitten grave van Gelre gecomen ende hebben meer volcx te samen gesteken, ende hebben die stat belegen om den confuus, die die gemeent den bisscop horen here gedaen hadden, dat si om der Kermer wille siin goede lude uter stat geyaecht hadden, ende als si vier dage daer voir gelegen hadden, doe bedachten si hem, dat si die stat sonder veel scade niet winnen en mochten, ende si oic an horen volke dagelix veel verdriets sagen, dat zeer gewont wart, braken van dien besitte ende togen rechtevoert voir Amersforde ende bestelden [2]) dat alomme, overmits dat si hem mitten Kermers verbonden, doe si voir die stat lagen. Onlange hadden si daer voir gelegen, die van Amersfoirde gaven hem vp [3]) in handen des graven van Gelre; ende na desen nam die van Gelre oirlof anden bisscop ende tooch thuys. Hier na quam een discoort in Hollant, so dat die ingeboren heren grave Gerijt van Gelre tot enen momboir koren in Hollant, overmits dat hi joncher Florijs van Hollant ouder moeyen soen was; ende die heren in Zeelant coren daertegen Aleyden die gravinne van Henegouwe, die joncher Florijs moeye was, ende maecten hoir onderdaen al 'tlant van Zeelant. Dese gravinne hilt dat kint van Hollant bi hoir ende settet ter scolen ende dedet leren tot dattet verstandenisse kreech. [4]) 'tWas onlange hier na, die heren en dochtet scande wesen, dat si van enen

---

1) d. i. *braken zij het beleg schielijk op.*

2) d. i. *belegerden.*

3) A: *die van Amersfoirde en gaven hem op.*

4) Melis Stoke, IV, 61—69.

wive beheert souden worden, ende staken 'thooft te samen ende overdroegen, dat si bider gravinnen niet meer te hove en wouden comen. Ander heren ende gemeenten waren daer, diet mitter gravinnen hilden, ende namen een vede teghen malcanderen vp, ende elc woude hem anden anderen wreken mitter gravinnen, geliken noch hudens dages gheschiet, dat die gene die machtigste te hove is, die mach siin vrede wreken mit sinen her.[1]) Dese vrouwe was edel ende goedertieren, ende en wiste leyder niet waer of dese sake comen mochte; ende om beste wille beval si den heren, die hoir eerst voecht gemaect hadden, dat si ymmer 'tbeste doen wouden. Dander sochten hier tegens raet en toochdent grave Otte van Gelre, der vrouwen moeyen soen. Die grave beriet hem wat hi best tot deser saken dede. Daer rieden hem siin rade, dat hi hem alle 'tlant onderwonde ende toghe Tordrecht[2]), om daer te doen condigen, dat hi tlant berechten woude mit joncher Florijs sine neve: ende sloech overal siin hande an die heerlichede van Hollant, ende worter voecht of, overmits dat him 'tgemeen volc bivel, dien[3]) starcten. Die jonge joecht Florijs was bi siinre moeyen in Zeelant, ende most dit al liden, want hi geen wete en wiste. Corts na desen gevielt, dat dese grave van Gelre bi toedoen van sommigen heren wt Zeelant een reyse[4]) stichte, ende quam mit enen groten heer voir Reymerzwale. Die gravinne hadde hoir volc oic gewerft ende bi een gebracht, want si node verdreven was: also dat hier enen strijt of quam, ende die was vp Vernouts ede, vp sinte Vincencius dach,[5])

---

1) Melis Stoke, IV, 70—94.

2) d. i. *te Dordrecht.*

3) d. i. *die hem.*

4) d. i. *een krijgstocht.*

5) Beka heeft p. 88: Voorner-zee; Melis Stoke: Vornouds-ee. De dag van dezen strijd vinden wij alleen bij onzen schrijver.

daer an beiden ziden veel volcx verslagen wart; mar die grave van Gelre behielt die overhant ende bleef voecht, ende hi brochtet daer toe, dat joncher Florijs een hilic dede, ende nam te wive der graven dochter van Vlaenderen, daer hi kinder bi kreech, als ghi hier na wel horen sult. [1]) In corten iaren, na desen, is ioncher Florijs selfmoedich [2]) geworden ende tot sinen iaeren gecomen, so dat hi doe bi rade des heren van Voirne, die burchgrave van Zeelant was, ende sommige ander heren vanden lande, grave Otte van Gelre weder seide die voechdie ende 'tregement van den lande, [3]) ende berechtede siin heerlichede selve mitten heren, die hi bi him nam; ende hi voer alle siin lant omme ende liet hem van sinen goeden luden hulden ende ontfaen tot haren rechten lantshere; hi soende onrusten, die in sinen landen waren, ende sette die lude te vreden; hi voir in Walcheren ende in Scouwen, ende doir Zuutbevelant, ende berechte 'tlant bider kueren, als si bescreven was; ende hi leyde oic of mit grave Jan van Avennes die vede ende die kijf, die gheschiede tot Vernouts ee, om welker saken wille hi veel luden ghizelde, ende brochte overlanc alle dinc in goeden punten; want ioncher Florijs van Hollant nu een vroom ionc man geworden is, ende sinne ende crafte gecregen hadde, begonste hi alleynken te dencken om siins vaders doot, die edel coninc: so dat hi alle wege inden sinne was wrake te doen van siinre doot of daer voir te sterven, ende versamende daerom, doet hem tijt dochte, een groot volc wt sinen lande, inden iaer ons Heren MCCLXXXII [4]) ende tooch daer mede tAlcmaer, om die Westvriesen te becraftigen, ende siins vader gebeente mit crachte te ha-

---

1) Melis Stoke, IV, 95—189.

2) In B verbeterd: *zelf mondich.*

3) A: *van laede.*

4) Zoo de beide HSS. Beka, p. 93, Melis Stoke, IV, 241 hebben 1272.

len daer tlach. Hi dedet dijcken ende dammen van Alcmaer tot Outorp toe, ende tOutorp dede hijt oic dammen te lande waert in, ende dede onder sinen volke een gebot doen, dat elc man hoy ende stro draghen soude toten dammen, ende beval die dijcken wel te bewachten mit scutte ende ander weer.[1]) Die Vriesen die dit wel vernamen, hoe hem grave Florijs meende te overvallen, ende sinen vader mit ongenade an him te wreken, togen ter lantweer. Ende dat geruchte quam tAlcmaer inden heer,[2]) daer dede een ygelic siin wapen an ende gingen tegen die Vriesen. Als die Vriesen den Hollander gewaer[3]), quamen starckeliken an tegen hem, ende scoffierden 'tHollantse her inden eersten toeloep, ende sloegenre bi v^c doot. In desen stride so bleven her Wermbout vten Hage, Aelbrecht siin soen, Hendric ende Jacob van Wassenaer, her Dirc van Raephurst, Gherijt siin broeder, her Gherijt van Haerlem, her Wouter die Vriese, bailliu van Kermerland ende Gherijt vten Haghe, vrome coene lude. Doe die Hollander dit verlies hadden, weken si achterwaert tot Heyloe, ende als vpter[4]) harder geesten[5]) waren, ende hem wat verblasen hadden, doe worden si hem scamende, dat si so afterwaerts getreden waren, ende worpen hem cloekeliken weder ter weer, ende mangelden[6]) weder mitten Vriesen; daer vercregen si den moet ende sloegenre doot omtrent viij^c. Daer wrack elkerlijc siin seer, mar grave Florijs hadde den quaetsten coep. Ende doe

---

1) Melis Stoke, IV, 190—205.

2) B: *is 't heer.* Melis Stoke, IV, 210.
Dat gheruchte quam in de poort.
Doe ghinc hem wapenen al dat heer.

3) Hier ontbreekt *worden* (d. i. *werden*).

4) B: *als zij opter.*

5) *geest* is *heideland.*

6) *Manghlen*, vechten, Teuthonista, p. 168.

him dit verhal [1]) gelucket was, keerde hi hem omme mit sinen volke ende dede die doden van sinen volke begraven tot Alcmar. Hier na had hi tot veel tiden menige onlede mitten Vriesen, somtijt wan hi, somtijt verloos hi.[2]) Als dit een tijt geleden was, tooch hi in enen tornoy mit hertoge Jan van Brabant, siin oem, tot tsHartogenbosch, so dat hijs te rade wort, dat hi daer ridders naem ontfinc. Ende na dat die feest gedaen was, tooch hi weder in Hollant, ende meende siin volc onder dwanck te houden, ende siin lant in rusten ende vreden te bringen, dat zeer geraest hadde bi vreemden heren, diet geregiert hadden, overmits siinre ioncheit van iaren.[3]) Een tijt hier na gevielt dat een bisscop tUtrecht was, die Jan hiete, die welke versochte an heren Ghijsbrecht van Aemstel, ende dede hem bieden sulc gelt als hi geleent hadde vpt huys te Vredelant, daer hijt voir ten onderpande hadde, ende begeerdet weder te hebben. Ghijsbrecht, die des ghelts niet en woude, ende weder seidet mit alrehande woirde. Die bisscop dit niet wel en nam, dat hem heer Ghijsbrecht dit huus niet overgeven en woude; moeyde veel volcx daer om, ende dede een reyse in Aemsterlant, om daer in te bernen, ende heer Ghijsbrecht 'tvoers. huys also of te dreygen. Her Ghysbrecht warts gewaer ende besate hem mit hulpe Harmans van Woerden, ende mit veel volcx wt Hollant, ende quam tegen hem tot Zoesseringe[4]) te striden; daer verloes die bisscop den strijt, ende her Gijsbrecht ende Harmen behielden die overhant ende iaechden den bisscop binnen Amersfoirde. Die clesie van Utrecht waren beladen mit horen heer den bisscop, ende en wisten genen betren troest om hem an heren Ghijs-

1) lees: *verkael*, compensatio (bij Kil.).

2) Melis Stoke, IV, 206, 250.

3) Ald. IV, 293—308.

4) Beka, p. 79: Zoserenge; de bedoelde plaats is Zwesereng.

brecht te verhalen, ende versochten an grave Florijs of hi hoir hulper worden woude vpten her van Aemstel, dat grave Florijs om hoire beden wille dede, ende belach rechtevoirt dat huys te Vredelant, ende dede voir rechten veel instrementen om 'thuys mede te winnen. Ende want grave Florijs niet starc genoech voir 'thuys gecomen en was om dat te winnen, so ontboot hi meer gewapents volcx bi hem te comen. Ende doe her Ghijsbrecht dat vernam, nam hi een deel van sinen volke ende versochte die Zeelanders, die bi Loenen lagen ende geen hoede daer en droeghen. Her Jan [1]) van Renesse, der Zeelander hooftman, warts gewaer daer hi lach, ende dede siin volc te wapen doen, ende quam hem onversaecht tegen. Daer geluctet hem dat hijs te boven lach. In desen stride bleven doot die her van Bromo, een vroom ridder, mit veel siinre lude. Aernt van Aemstel, die her Ghijsbrecht broeder was, ontsach hem zeer des graven toorn, doe siin broeder dit verlies hadde, ende en dorste vpten huyse te Vredelant niet langher bliven, ende gaft op Costiin van Renisse tot tagraven behoef. Ende her Ghijsbrecht ende Aernt siin broeder worden beide gevangen gevoert in Zeelant. Ende want Harmen van Woerden in heren Ghijsbrechts hulpe geweest hadde openbaerlic ende tegen den bisscop ghestreden, so woude grave Florijs, dat Harman die smaetheit den bisscop beterde, ende daer om dede hi van nuwes een heervaert ghebieden wt Hollant om Harmans lant mede te woesten. Harman, om dat hi te cranc was des graven grootmoedicheit te wederstaen, soe besette hi dat casteel te Montfoirde, ende tooch een tijt vten lande. Die grave, die vanden besitte niet en woude, [2]) hi en soude siin wille daer of hebben, ende daer om lach hi daer voir een iaer lanc

---

1) Beka, p. 98: Costinus de Renes.

2) B leest: *Die grave die dat belegen hadde, en woude* van den besitte *nyet, hij en soude.*

ende stormdet tot menigen stonde, ende hi dede him so menighen last, dat hijt in 'tleste stormenderhant wan, ende om dattet hem so lange voir ghehouden wart, so toochde hi siin heerlicheit, ende dede onthoefden alle die vpten huyse waren, wtgenomen twe, ende dede 'tcasteel wel besorgen ende bewaren tegen Harmans machte. Een tijt na desen, als grave Florijs hem wat bedachte, doe spraker vriende so twisschen, dattet ter zoenen quam, ende her Gijsbrecht van Aemstel ende Harman van Woerden beloofden die soene truwelic te houden, daer si hoir lijf ende hoir goet ten onderpande of setten te verbueren, of[1]) ymmermeer tegen den grave van Hollant of tegen den bisscop van Utrecht deden mit rade of mit dade; ende die bisscop was 'thuys te Vredelant toe geseit. Dese soene was vast gemaect mit instrementen, ende mit horen brieven, ende mit alte zwaren beloften, mit goeden borgen, ende mit eden, die te veel te scriven waren, dat si qualiken hielden,[2]) alst namaels wel scheen,[3]) ende men hier na wel horen sel.[4])

Nu grave Florijs deser onlede ontslagen[5]) is, ende hi den bisscop gheholpen heeft vpten sinen, so lach him altoes vp harte, wes hi dede, dat grote verlies van coninc Willem sinen vader, die hem die Vriesen ofgeslaghen hadden, om zwaerliken dat vp hem te wreken, alst wel scheen. Ende stichte anderwarven daer om een reyse, ende nam wt Hollant ende wt Zeelant menighen cloeken man, ende tooch daer mede tot Widenesse, daer hi hem nedersloech, ende vacht enen stryt tot Scellinghout. Daer wart hi groet-

---

1) *of*, d. i. *indien (zij)*.

2) Melis Stoke, IV, 379—390.

3) d. i. *bleek*.

4) B heeft hier het opschrift: *Hoe grave Florijs zijns vader lichaem haelde in Vrieslant mit gewelt.*

5) A: *ontslangen*.

moedich ende tooch rechtevoirt tot Hoochtwoude, daer enen bitteren strijt ghevochten wart. Die Zeelanders deden daer veel manliker daden, ende die Hollanders warden daer so wel besien, datmens hem menigen eer sprac. Doe die Vriesen gevoelden, dat si 'tverlies hadden, begonden si te wiken; daer volchden hem die bannieren te prige [1]) na al haddet Ector ende Alexander geweest. [2]) Die Vriesen verloren daer den strijt, die lopen mochten piinden hem wech te comen, d'ander warden geslagen. Daer wart doe een out Vriese gevangen, die openbaerde ende seyde, mocht hi siin lijf behouden, hi woude wisen die stede daer coninc Willem gegraven waer. Als die gene dien gevangen hadden dat van him verstonden, brochten si dien Vriese voir grave Florijs, die him siin lijf versekerde, ende hi leide den grave tot des huys, daer coninc Willem lach; men dede dat graf vp ende nam siin gebeente daer wt, ende maectet scoen, ende men leidet weder in een scoen kiste. [3]) Ende om dat grave Florys vptie tijt daer in 'tlant niet meer scaffen en mochte, also die Vriesen voer [4]) gheweken waren, ende dat menich lichaem sonder siele lach, brac hi vp ende tooch mit siins vader gebeente tUtrecht, daer siin wtvert gedaen wort, dat der stat een salich dinck was, want, sonder twivel, hadde God coninc Willems leven gespaert, si souden enen zwaren viant an him gehadt hebben, om der confusen wille, die him daer gedaen was, [5]) als voir gescreven staet. Ende als die wtvert eerlic gedaen was, voer die grave mit siins vader gebeente van daen ende brachtet inden cloester tot Middelburch, daert noch beslegen leit boven der aerde in eenre kisten. Hier

---

1) *prijg, nijd, wrok* (zie Mel. Stoke, D. I, bl. 86).

2) Melis Stoke; IV, 391, 413, die Alexander en Priamus noemt.

3) Ald. IV, 428, 472.

4) *voer* is *verre*.

5) B: *om der confusien wille als voirs. is.*

na inden iaer ons Heren MCCLXXXVII was enen alten groten storm, daer een groot water inden lande of quam ende veel lude verdroncken.[1]) Doe warts grave Florijs te rade, dat hi Dirc van Brederode mit veel volcs ende scepen in Vrieslant sende, die alle 'tlant verghiselde, om dat die Vriesen malcanderen niet te baten en mochten comen, overmits des groots waters wille, ende wan also al Vrieslant, sonder wederstoot. Daer na als dat grote water weder inder zee gelopen was, tooch grave Florijs daer derde werven, ende ordineerde daer te maken vier starcke slote, alse Medemleec,[2]) Enigeborch, Middelburch, ende die Nyburch, daer hi dat wrede volc haer ongehoirsamheit mede temde. Als die Vriesen saghen, dat grave Florijs dese slote begonde te maken, ende si daer geen weer tegen doen en mochten, doe dochten si wel dat dat si verheert waren, ende deden doe dat si node deden, ende overdroegen, want si niet beters en wisten, den grave onderdanich te wesen. Daer quamen binnen der tijt, dat die grave daer lach om dese voirs. slote te volbringen, die drie vierendelen van Hoochtwouderambocht, van Nyedorp, Wyncle, Bersingehorn, Oestmancoe,[3]) Vrolen,[4]) Outorpenbroec,[5]) Zuutscherwoude, Noortscherwoude, Outkerspel, Wermenhuysen, Nyewelant, Dutingehorn, Enichborch, Oterleec, Veenhuysen ende Medenblic, ende overdroegen een soene mitten grave, ende zwoeren voir hem ende horen nacomelingen grave Florijs ende sinen nacomelingen graven te

---

1) Melis Stoke, IV, 498—523. Beka, p. 94.

2) B heeft *Medembleck*, Melis Stoke, IV, 539: Medemele. Beka, p. 94, hier gevolgd, Medemblick.

3) Oestmanroe is bij Mieris drukfout. Mieris, Charterb., I. p. 474: Oostermannekoe.

4) *Vronen* is in B verbeterd, hetwelk eerst ook Vrolen had, even als Mieris Charterb. t. a. pl.

5) B: *Outorp, Broeck*. Mieris, Chart., zeker verkeerd, Outorpe, Broecksuscerwoude.

Claes, her van Putte, ende verdreven den hertogen van Brabant daer wt, ende branden inder selver reyse ende bescadichden den hertoge al tot sHertogenbosch toe, ende quamen mit veel geroofs binnen sinte Geerdenberch. Also dat zeder die tijt nye Brabander ten Berge dorste comen om den excijs aldaer te halen [1]). Die grave van Vlaender, die noch binnen Utrecht was, vernam hoe datter in Hollant gevaren was bi heren Witten rade, ende piinde hem sonder merren ende beraet te Vlaender waert te comen, om vp een nuwe vriende ende mage te moeyen ende Zerixee derde warven te besitten, als hi dede. Men seit datter die grave van Vlaender vp tie tijt voir hadde omtrent C^{m} ende XXII^{m} volcx, daer hi die stede zwaerlic mede besitten hadde: want hi stormde dach over dach, om dat hijse ymmer winnen woude, ende Zeelant daer mede behouden tegen grave Jan ende ioncher Willem sinen soen [2]). Grave Jan liet ioncher Willem siin soen mit desen oirloge ende onlede in Hollant al bewerden; want hi een vroem man was, die die graefscip zeer minde. Doe joncher Willem desen noot van siinre stede van Zerixee wiste, was hi daer zeer mede bewegen; want hi kende wel dat hi siin stede, sonder hulp van sinen magen ende vrienden, niet ontsetten en mochte. Hier om sende hi an coninc Philips van Vrancrijc, ende dede hi [3]) te kennen geven sinen noot, ende begeerde daerom siinre hulpe. Die coninc die dede doir siin bede ende sende hem v galeyen [4]) mit veel groter scepen, daer hi him mede besende siin ammirael mit veel goeder manne van wapen. Binnen desen dat hi anden coninc gesent hadde, tooch hi selve [5]) Tordrecht ende

1) Melis Stoke, VIII, 1145—1177. Vgl. van Wijn, Leevensschetse vnn heer Nikolaes van Putten, p. 38—43.

2) Uitvoerig bij Melis Stoke, IX, p. 297—572 beschreven.

3) B heeft *hem*.

4) Melis Stoke, IX, p. 590, zegt elf; maar Beka: cum quinque galeriis.

5) B: *tooch hy tot Dordrecht*.

gen ende gesloot hadde, thant daer na tooch hi over tot Stavoren, om te vernemen die seden ende die maniere vanden Oestvriesen. Ende want die van Staveren wel vernomen hadden siin mogentheit, die hi anden Westvriesen getoont hadde, hoe dat hi siin slote aldaer inden lande geset hadde an [1]) horen danck, ende him onderdanich geworden waren, ontsagen si oec siin grootheit, ende wordens te rade binnen der stat, dat si hem ontfaen wouden tot horen her, als si deden; ende brochten alle die poorteren te zamen voir den grave, dien gemeenlike mit vrien moetwille hulden mit gestaefden ede, dat si him ende sinen nacomelinge graven to Hollant kenden voir horen rechten lantsher. Ende om dat si dit wt hem selven ende onbedwongen deden, dancte hijse, ende gaf hem daer voir veel vrihede ende poorterecht, die geen noot alhier en siin te scriven. Ende aldus scheide grave Florijs van Staveren, daer hem vanden wijsten volchden tot Aelbrechtsberge, om hoir vriehede ende recht besegelt te hebben, die hem daer gegeven worden, inden iaer ons Heren MCCXC [2]). Rechte na desen, so comt grave Florijs die maer, dat grave Ghye van Vlaendren mit machte in Walcher comen woude, om dat te winnen. Grave Florijs meende dat hi hem siin vpset benemen ende siin coomste in Walcheren wachten woude. Dit vernam die hertoge van Brabant, die grave Florijs oems soen was; haeste hem als hi snelste mochte, om desen kijf te benemen; so dat hi daer tusschen arbeide dattet an beide siden in goeden punten geset wart, mit voirwaerden, dat grave Florijs nemen soude grave Ghyen dochter te wive, die Beatrijs hiete, daer die hertoge van Gelre thilic of maecte, ter wilen dat hien in voechdien hadde, ende hier voir gescreven staet. Bi welcke Beatrijs hi wan enen Dirc, enen Florijs, enen Willem,

1) B heeft veranderd: *tegen*.

2) Charterb. van Vriesland, I, p. 124, 126.

gan, die geduyerde enen dach ende enen nacht. Ende dat geluut vanden volke ende vanden harnasch, ende dat smiten ende breken deen tegen dander, dat was so groot datmen wel twe milen waters hoirde. Ten lesten worden die Vlamingen so zeer vermoeyt, dat si die weer begaven ende lieten hem dootslaen ende werpen in den stroom. Des conincs ammirael venck Ghye den grave van Vlaender in 'tleste vanden stride [1]). Daer wart bisscop Ghye mede vter vangenisse gelossent, die vanden grave van Vlaender gevangen was, als ghi voir gehoirt hebt, ende aldus gafmen den enen Ghyen om den anderen [2]). In desen stride bleven doot bi c^m^ Vlaminge [3]) ende verdroncken ende geslegen worden, ende daer worden verdorven wel XI^c^ scepe. Dese strijt gheschiede op Goude [4]) voir Zerixee int jaer ons Heren MCCC ende vier, op sinte Lourijs dach. Na dat ioncher Willem dese victorie gheschiet was, dancte hi des Gode ende allen den genen die in siinre hulpe geweest hadden, ende een ygelic tooch daen hi gecomen was. Mer hi meende hem nochtan her Jan van Renesse te wreken, want hi die sake vanden voirsz. stride al mit siinre cloecheit beroert hadde. Her Jan van Renesse die wart van vrienden gewaernt tUtrecht daer hi lach, datten ioncher Willem overvallen woude, ende tooch daerom van Utrecht int Goy, om te Buesinchem over die Lecke te trecken ende mit gemake also wech te comen, ende meende veylich daer te wesen, overmits dat die heren, daer omtrent geseten, al mit hem verbonden waren, sonder alleen die her van Culenburch, die Jan van Buesinchem geheten was. Desen

---

1) Zoo Beka. Melis Stoke, IX, 1310—1323, ontkent dit uitdrukkelijk: die Ammirael en vincs niet (zie Huydecoper op deze plaats).

2) Beka, p. 107. Holl. Beka, p. 201.

3) Waarschijnlijk eene fout voor x^m^ Vlaminge zoo als Beka meldt.

4) *Gouwe* heet een water bij Zieriksee (*Tegenw. Staat van Zeel.*, I, p. 244).

moet daer an te coelen: dat een onridderlike daet was, wanttet tegen der eren droech. Dit inset vernam grave Florijs, die noch in Ingelant biden coninc was, dat hem grave Ghie aldus verrasschen woude an siin heerlichede, boven soene; nam schielic oirlof anden coninc, ende onderseyde him alle dinc, ende ginc te scepe, ende lande tot Vlyssingen. Daer quamen die heerscepen ende die machte vanden lande bi hem. Daer quam alle 'tlant te samen, om grave Ghien coomste te wachten. Ende want grave Ghie langer toefde int overcomen, dan den Zeelanders voirbootscipt was, so voer her Jan van Renisse, die stoute ridder, over, ende verbrande die stede vander Sluus. Ende her Dirc van Brederode voer tot Casant ende verbrande dat. Die Westvriesen, die grave Florijs onlange daer te voren bedwongen hadde, waren daer mede, die voeren over in Vlaender ende stichten daer brant, ende haelden daer veel roofs. Die Vlaminge waren zeer ghescoffiert, dat him desen homoet vanden Hollanders gheschiede, versamenden wel IIIIm ghewapen ende quamen met horen scepen over in Walcheren ende meenden dat mit crafte vpte slaen ende te destrueren; mar her Jan van Renisse, die vrome ridder, gemoetede desen IIIIm Vlamingen mit IIIc mannen, ende maectse vluchtich, sloechse, ende vincse, ende brochter veel in Hollant gevangen. Ende dat dit ghesciede, dat was inden iaer ons Heren MCCXCV vp sinte Symon Juden avont in 't Vingerliin in Borsselen. Aldus en mach hem die Vlaminc niet beroemen, al is hi groet van woerden, van dat hi in Walcheren geweest heeft [1]). Grave Florijs, dese edel vorst, als hi die Vlamingen aldus wederstaen hadde, besette hi Zeelant, so dat hi voir der Vlamingen anstoet niet versaecht en was, ende tooch in Hollant; ende als hi daer een tijt vredelic geweest hadde, dochte hi over, hoe dat hi in siinre tijt also veel ghe-

1) Melis Stoke, IV, 904—988. Beka, p. 94.

groot vermaert van veel duechden, die men hem toegaf. Hi nam, doe hi grave geworden was, te wive heren Kaerls dochter van Vrancrijc, die Johanna van Valoys hiete, ende was conincs Philps zuster van Vrancrijc. Daer hi bi wan een dochter, die Johanna hiete, een Margriete, die keyserinne wart, een Johanna, die een gravinne van Gulic wart, Philippa, die coninginne van Englant wart, ene Elysabet ende een Willem, die na hem grave wart, ende enen Lodewijc. Dese grave Willem dede, int eerste, dat hi grave geworden was, enen hof beroepen binnen der stede van Haerlem, daer menich goet man toe quam. Men seide dat dien [1]) hove waren x graven, c baenridzen ende m ridders. Desen hof wart mit vroyliker feesten een volle weke wt gehantiert mit meniger genoechten. Men gaf grave [2]) mede in siinre tijt, dat hi een die vroomste vorste was diemen wiste. Hi was gemaect vicarius des heyligen rijcx. Hi wan twe slote mit crachte inden Gestichte van Colen, die genoemt waren Brueel ende Wolmesteyn. Hi was van goeden leven, Gode ontsiende. Hi stichte inder stede van Middelburch sinte Pieters kerke ende provende canoniken daer in tot siinre ewiger gedenckenisse [3]). Inden iaer ons Heren mccc ende xii woude coninc Philips van Valoys mit machte in Vlaenderen wesen om scade daer in te doen, ende bat grave Willem dat hi in siin hulpe comen woude. Grave Willem, die den coninc niet weygeren en woude, quam mit veel siinre lude in Vlaenderen bi Doirnick, ende dede siin tenten daer vpslaen neffens der Schelte, ende logierde daer biden coninc. Onlange was hi daer geweest, hem en quam over den hals een onweder van regen ende van winde, so dat die coninc daer van daen rumen moste ende van daen

---

1) *dien* lees *tien*, d. i. *te dien*.

2) B heeft: *Men gaff grave Willem voirs. mede.*

3) Beka, p. 107.

toge of grave macht heeft enen huusman te edelen. Daerof suldi weten, dat een hertoge of grave mach enigen man van wat state dat hi si, ridder slaen, ende die edelheit der ridderscip heeft des volcomen macht van Goods wegen ende des keysers, dat siit al edelt dat van hoir voirt comt, anders so en heefts niemant macht sonder ridder te slaen edeldom te geven, dan die roomsche keyser, of die palensgraven des heyligen rijcx van 'skeysers wegen, also die keyserlike rechten ende loyen wtwysen; maer een gecront coninc macht doen inden sinen, die keyser over al. Hier mede stichte hem grave Florijs te vreden ende meende voortan alle onlede of te laten, daer hiis voirtganc hebben mochte, ende dancte Gode vanden zege die hem menichwarven gelucket was; ende dede pueyrliken wt siinre herten alle nijt ende toern, ende meende in Hollant siin genoechte te hebben, ende dede maken, overmits des gelts wille, dat hi hadde vanden rijck van Scotlant, die hoge zael ende die capelle in die Hage; ende hi dede maken mede een woninge in Haerlemerhout, die der Voglensanc hiet, daer hi veel ghenoechten hadde. Ende in deser tijt nam hi heren Ghijsbrecht van Aemstel ende Harman van Woerden tot siinre vrienscap ende siin heymelike rade te wesen, om dat si claerliken mit hem versoent waren, ende vp hem geen misdaet dencken en woude. Mar Harman van Woerden, die sinen nijt niet vergeten en konde, brochte overlanc heren Ghijsbrecht daer toe, dat hi hem mit Harman verbant tegen grave Florijs. Thant na desen overdroegen si mit Gherijt van Velsen, dat hi tooch an den coninc van Englant, an den hertoge van Brabant ende an den grave van Vlaendren, ende gaf hem te kennen, hoe dat si hem verbonden hadden mit malcanderen, ende warens te rade geworden, dat si grave Florijs vangen souden, ende levende gevangen senden den coninc in Englant, dien in ewigher vangenisse houden soude, ende dan joncher Jan, grave Florijs zoon, die des voirs.

om LX der selver grote [1]). In desen voirsc. honger iaer ghesciede een toochlic mirakel binnen der stede van Leyden, tusschen tween wiven, die malcanderen ten naesten huyse woenden; want die een hadde gecoft een gersten broot, ende als sijt tot horen huyse brochte so sneet sijt in tween stucken, daer sy die een helft of besloot, om dat si spaerlic [2]) daer mede ommegaen ende leven most, overmits der groter onscamelre dierte ende honger, dier was, ende als si vanden anderen helft stont ende sneet horen kinderen teten, so sach dat hoir nagebuyer, die groot gebrec hadde ende noot van honger, ende bat hoir, dat si hoir die ander helfte over geven woude om God ende om gelt, si woude hoir wel betalen. Die ander lochendes dicke ende menichwarve, ende seide sterckelic ende bi eede, dat si geen ander broot meer en hadde, ende alst hoir hoir nagebuyer niet geloven en woude, so seide si in toirnigen moede aldus: „heb ic ander broot in miin huys meer dan dit, so bid ick Gode dattet een steen werden moet." Daer mede ginc si wech [3]) ende liet hoir genoeghen. Doe die een helft van desen brode verteert was, ende gaen soude halen die ander helft daer sise besloten hadde, so was dat broot verkeert in steene, welc stuck steens recht sulc als dat broot was, noch hudensdages is tot Leyden in sinte Pieters kerc, ende tot enen teyken plach ment alle hoochtide voirden Heyligen Geest te leggen. Int iaer hier na, alsmen screef MCCCXVI geschiede een mirakel in Henegouwen, in enen cloester dat Cambroen hiet, van enen Iode, die wel gesien was bi desen grave Willem, want hi brachten ter vonten ende deden kersten doen. Ende een tijt na dat dese Iode

---

1) Beka, p. 109 (Buchel not.). B heeft hier ter zijde: *een mirakel binnen Leyden geschiet.*

2) In B is dit woord weggesneden. Mieris vulde *dagelycks* in.

3) B: *daermede ginc dat buyrwyf wech.*

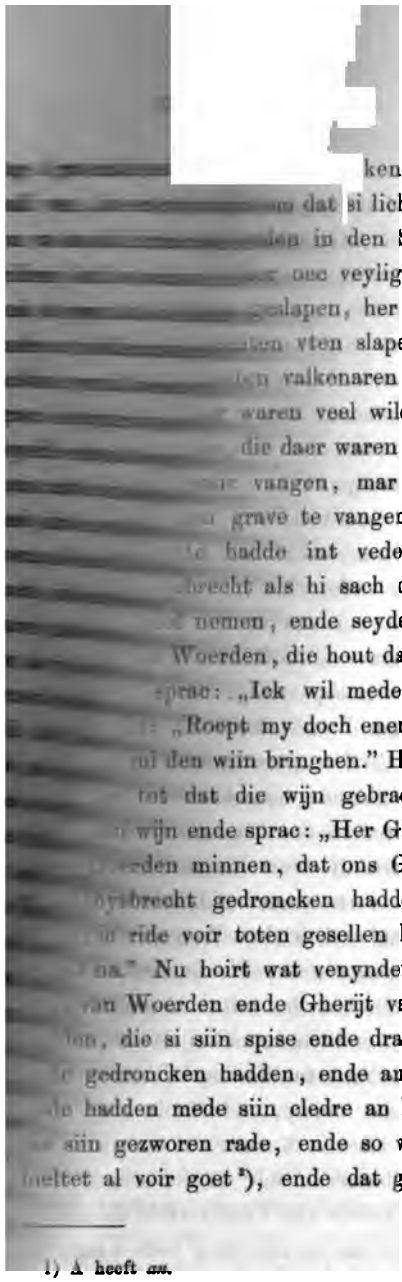

ken tusschen him ende dien
dat si lichteliker den grave vangen
den in den Stichte van Utrecht dan [1])
oec veyliger wechcomen. Onlange
slapen, her Ghijsbrecht van Aemstel
ten vten slape, ende seide hem, dat hi
valkenaren wtrede, twaer alte zuete
waren veel wilder vogelen inden velde.
die daer waren en mochtmen mit valken
vangen, mar waren gecomen wel toe
grave te vangen. Dese edel grave, die
hadde int vederspel, stont rechtevoirt
recht als hi sach dat die grave wt woude,
nemen, ende seyde: „Her ic wil rijden tot
Woerden, die hout daer buten mitten voglen."
prac: „Ick wil mede," ende seyden tot heer
„Roept my doch enen van minen camerlingen
den wiin bringhen." Her Ghijsbrecht die toefde
tot dat die wijn gebracht wart. Doe nam die
wijn ende sprac: „Her Ghijsbrecht, ic drinc u toe
erden minnen, dat ons God geleyden moet." Als
ijsbrecht gedroncken hadde, doe seyde hi: „Her
ride voir toten gesellen hier buten vptie weyde,
na." Nu hoirt wat venynden harten dese van Aem-
an Woerden ende Gherijt van Velsen tot horen her
en, die si siin spise ende dranck vptien dach gegeten
gedroncken hadden, ende an siinre tafelen geseten,
hadden mede siin cledre an horen halse, ende waren
siin gezworen rade, ende so wes si deden, die grave
eltet al voir goet [2]), ende dat getruwen dat hi tot him

---

1) A heeft *aw.*

2) Melis Stoke, IV, 1059:

Si daden int hof dat si wouden,
Wat si deden was ombescouden.

moedich ende tooch rechtevoirt tot Hoochtwoude, daer enen bitteren strijt ghevochten wart. Die Zeelanders deden daer veel manliker daden, ende die Hollanders warden daer so wel besien, datmens hem menigen eer sprac. Doe die Vriesen gevoelden, dat si 'tverlies hadden, begonden si te wiken; daer volchden hem die bannieren te prige [1]) na al haddet Ector ende Alexander geweest. [2]) Die Vriesen verloren daer den strijt, die lopen mochten piinden hem wech te comen, d'ander warden geslagen. Daer wart doe een out Vriese gevangen, die openbaerde ende seyde, mocht hi siin lijf behouden, hi woude wisen die stede daer coninc Willem gegraven waer. Als die gene dien gevangen hadden dat van him verstonden, brochten si dien Vriese voir grave Florijs, die him siin lijf versekerde, ende hi leide den grave tot des huys, daer coninc Willem lach; men dede dat graf vp ende nam siin gebeente daer wt, ende maectet scoen, ende men leidet weder in een scoen kiste. [3]) Ende om dat grave Florys vptie tijt daer in 'tlant niet meer scaffen en mochte, also die Vriesen voer [4]) gheweken waren, ende dat menich lichaem sonder siele lach, brac hi vp ende tooch mit siins vader gebeente tUtrecht, daer siin wtvert gedaen wort, dat der stat een salich dinck was, want, sonder twivel, hadde God coninc Willems leven gespaert, si souden enen zwaren viant an him gehadt hebben, om der confusen wille, die him daer gedaen was, [5]) als voir gescreven staet. Ende als die wtvert eerlic gedaen was, voer die grave mit siins vader gebeente van daen ende brachtet inden cloester tot Middelburch, daert noch beslegen leit boven der aerde in eenre kisten. Hier

---

1) *prijg*, *nijd*, *wrok* (zie Mel. Stoke, D. I, bl. 36).

2) Melis Stoke; IV, 391, 413, die Alexander en Priamus noemt.

3) Ald. IV, 428, 472.

4) *voer* is *verre*.

5) B: *om der confusien wille als voirs. is.*

na inden iaer ons Heren MCCLXXXVII was enen alten groten storm, daer een groot water inden lande of quam ende veel lude verdroncken.[1]) Doe warts grave Florijs te rade, dat hi Dirc van Brederode mit veel volcs ende scepen in Vrieslant sende, die alle 'tlant verghiselde, om dat die Vriesen malcanderen niet te baten en mochten comen, overmits des groots waters wille, ende wan also al Vrieslant, sonder wederstoot. Daer na als dat grote water weder inder zee gelopen was, tooch grave Florijs daer derde werven, ende ordineerde daer te maken vier starcke slote, alse Medemleec,[2]) Enigeborch, Middelburch, ende die Nyburch, daer hi dat wrede volc haer ongehoirsamheit mede temde. Als die Vriesen saghen, dat grave Florijs dese slote begonde te maken, ende si daer geen weer tegen doen en mochten, doe dochten si wel dat dat si verheert waren, ende deden doe dat si node deden, ende overdroegen, want si niet beters en wisten, den grave onderdanich te wesen. Daer quamen binnen der tijt, dat die grave daer lach om dese voirs. slote te volbringen, die drie vierendelen van Hoochtwouderambocht, van Nyedorp, Wyncle, Bersingehorn, Oestmancoe,[3]) Vrolen,[4]) Outorpenbroec,[5]) Zuutscherwoude, Noortscherwoude, Outkerspel, Wermenhuysen, Nyewelant, Dutingehorn, Enichborch, Oterleec, Veenhuysen ende Medenblic, ende overdroegen een soene mitten grave, ende zwoeren voir hem ende horen nacomelingen grave Florijs ende sinen nacomelingen graven te

---

1) Melis Stoke, IV, 498—523. Beka, p. 94.

2) B heeft *Medembleck*, Melis Stoke, IV, 539: Medemele. Beka, p. 94, hier gevolgd, Medemblick.

3) Oestmanroe is bij Mieris drukfout. Mieris, Charterb., I. p. 474: Oostermannekoe.

4) *Vronen* is in B verbeterd, hetwelk eerst ook Vrolen had, even als Mieris Charterb. t. a. pl.

5) B: *Outorp, Broeck*. Mieris, Chart., zeker verkeerd, Outorpe, Broecksuscerwoude.

Hollant eweliken onderdanich te wesen alse horen rechten here ende gaven over gemeenlic, dat hi in hoir lant wege [1]) mochte maken groot of cleyn, hoe hem dat genoechde, ende daer toe gaven si hem die tiende vanden coorn, die vroonscoude [2]) ende heervaert te gebieden. Ende grave Florijs gaf hem weder alre hande punten van rechte, ende consenteerde hem oic mede te gebruken sulc recht, als die van Vrolen [3]) ende van Outorp van coninc Willem sinen vader hadden. Dese soene ende voirwaerden geschieden tot Torenburch op sinte Agnieten avont int iaer ons Heren MCCLXXXVIII. [4]) Die grave om dat hi die bose Vriesen [5]) ontsach ende hem altoes gruwede, al wast dat si hem hulde gezworen hadden, dat si dien eedt onlange gedencken ende houden souden, als si doch en deden, so woude hi ymmer dat huys te Medeblic volmaect hadden [6]) ende ginc daer om mit een heer leggen vp Meeloirde, ter tijt toe dattet huys volmaect was. Hy dede leggen die Nyburch bi Vronen vp ter geest, vpt eynde van Vrieslant, om datmen vanden burch tAlcmaer soude gaen ende anderswaer; waermen woude. Hi dede Middelburch leggen aen des diicx cant, datmen daer of den dijck bescermen soude, of men insteken woude. Thorenburch, dat coninc Willem siin vader dede maken, stont daer bi: dat was daer om gedaen, datmen geen van desen sloten beleggen en mochte om te winnen; want si en staen so wide niet van een, men beschietet wel mit tween scoten. Hi maecte oec 'thuus tot Nyendoren, dat die Vriesen daer na neder worpen. [7]) Grave Florijs, doe hi die Vriesen aldus bedwon-

1) In B is *wege* doorgehaald en daarboven *dycken* geschreven.

2) B: *vroonscouwe.*

3) B: *Vronen.*

4) Mieris, Charterb., I, p. 473.

5) A heeft: *omdat hi boze Vriesen.*

6) B: *hebben.*

7) Hier is Melis Stoke, IV, 536—585 gevolgd.

gen ende gesloot hadde, thant daer na tooch hi over tot Stavoren, om te vernemen die seden ende die maniere vanden Oestvriesen. Ende want die van Staveren wel vernomen hadden siin mogentheit, die hi anden Westvriesen getoont hadde, hoe dat hi siin slote aldaer inden lande geset hadde an [1]) horen danck, ende him onderdanich geworden waren, ontsagen si oec siin grootheit, ende wordens te rade binnen der stat, dat si hem ontfaen wouden tot horen her, als si deden; ende brochten alle die poorteren te zamen voir den grave, dien gemeenlike mit vrien moetwille hulden mit gestaefden ede, dat si him ende sinen nacomelinge graven to Hollant kenden voir horen rechten lantsher. Ende om dat si dit wt hem selven ende onbedwongen deden, dancte hijse, ende gaf hem daer voir veel vrihede ende poorterecht, die geen noot alhier en siin te scriven. Ende aldus scheide grave Florijs van Staveren, daer hem vanden wijsten volchden tot Aelbrechtsberge, om hoir vriehede ende recht besegelt te hebben, die hem daer gegeven worden, inden iaer ons Heren MCCXC [2]). Rechte na desen, so comt grave Florijs die maer, dat grave Ghye van Vlaendren mit machte in Walcher comen woude, om dat te winnen. Grave Florijs meende dat hi hem siin vpset benemen ende siin coomste in Walcheren wachten woude. Dit vernam die hertoge van Brabant, die grave Florijs oems soen was; haeste hem als hi snelste mochte, om desen kijf te benemen; so dat hi daer tusschen arbeide dattet an beide siden in goeden punten geset wart, mit voirwaerden, dat grave Florijs nemen soude grave Ghyen dochter te wive, die Beatrijs hiete, daer die hertoge van Gelre thilic of maecte, ter wilen dat hien in voechdien hadde, ende hier voir gescreven staet. Bi welcke Beatrijs hi wan enen Dirc, enen Florijs, enen Willem,

1) B heeft veranderd: *tegen*.

2) Charterb. van Vriesland, I, p. 124, 126.

enen Otten ende enen Jan, die na him grave wart, een Beatrijs ende een Machtelt, die coninginne van Engelant wart [1]).

Nu is hierenbinnen grave Florijs anbestorven dat coninerijc van Scotlant, so dat hi niet wel en wiste hoe hi dat rijc int eerste best beheren soude, warts te rade, dat hi alle onlede oflaten woude, ende besoeken vrienden ende magen, om hulp ende troost van hem te hebben, Scotlant mede te becrachtigen; dat hi niet machtich en mochte worden overmits eenrehande Scotten, die mogende waren ende him wederstonden. Also dat hi tooch in Englant biden coninc, ende sprac mit hem vanden rijke van Scotlant. Daer was hi een tijt bi; mar hi en vant sulke wege niet noch sulken troost, die reyse en bleef [2]) after; onde also men seyde, so en stont hem siin sin niet in Scotlant te wesen, ende men vernamt wel dat hiis liever quijt geweest waer dan behouden, wanttet hem ongelegen was: mit corten woirden, hi vercofte trijck bi rade des coincs van Englants om een somme van gelde [3]). Onder desen dat grave Florijs aldus bii den coninc in Englant is, so wart daer een hilic gemaect vandes conincs dochter van Englant, die Elisabet hiete, ende grave Florijs soen joncher Jan, vp dat si onderlinge mit ongesceydenre vrienscip te meer gevestiget souden werden. Dit hilic ende dese vrienscip benyde grave Ghye van Vlaendren alte zeer, ende stichte daer om, boven goede soene ende hilic, die [4]) hertoge van Brabant tusschen grave Florijs ende him gemaect hadde, als voirs. is, ander werven een reyse in Walcheren, om dat te verderven, ende sinen nijt ende

---

1) Beka, p. 94. Hier heeft B het opschrift: *dat coninckrijck van Scotlant is grave Florijs anbestorven.*

2) B: *die reyse bleef.*

3) Melis Stoke, IV, 799.

4) B: *die die.*

moet daer an te coelen: dat een onridderlike daet was, wanttet tegen der eren droech. Dit inset vernam grave Florijs, die noch in Ingelant biden coninc was, dat hem grave Ghie aldus verrasschen woude an siin heerlichede, boven soene; nam schielic oirlof anden coninc, ende onderseyde him alle dinc, ende ginc te scepe, ende lande tot Vlyssingen. Daer quamen die heerscepen ende die machte vanden lande bi hem. Daer quam alle 'tlant te samen, om grave Ghien coomste te wachten. Ende want grave Ghie langer toefde int overcomen, dan den Zeelanders voirbootscipt was, so voer her Jan van Renisse, die stoute ridder, over, ende verbrande die stede vander Sluus. Ende her Dirc van Brederode voer tot Casant ende verbrande dat. Die Westvriesen, die grave Florijs onlange daer te voren bedwongen hadde, waren daer mede, die voeren over in Vlaender ende stichten daer brant, ende haelden daer veel roofs. Die Vlaminge waren zeer ghescoffiert, dat him desen homoet vanden Hollanders gheschiede, versamenden wel IIIIm ghewapen ende quamen met horen scepen over in Walcheren ende meenden dat mit crafte vpte slaen ende te destrueren; mar her Jan van Renisse, die vrome ridder, gemoetede desen IIIIm Vlamingen mit IIIc mannen, ende maectse vluchtich, sloechse, ende vincse, ende brochter veel in Hollant gevangen. Ende dat dit ghesciede, dat was inden iaer ons Heren MCCXCV vp sinte Symon Juden avont in 't Vingerliin in Borsselen. Aldus en mach hem die Vlaminc niet beroemen, al is hi groet van woerden, van dat hi in Walcheren geweest heeft [1]). Grave Florijs, dese edel vorst, als hi die Vlamingen aldus wederstaen hadde, besette hi Zeelant, so dat hi voir der Vlamingen anstoet niet versaecht en was, ende tooch in Hollant; ende als hi daer een tijt vredelic geweest hadde, dochte hi over, hoe dat hi in siinre tijt also veel ghe-

1) Melis Stoke, IV, 904—988. Beka, p. 94.

oirloft ende so menigen bloedigen strijt gestreden ende gestormt hadde, ende oec in eenre sterfte so veel gestorven, dat hi alte luttel ridderscips in sinen lande hadde: des hi qualic te vreden was. Ende om siin ridderscip te meerren, so ontboot hi vp enen heylighen Kersdach bi hem te hove te comen XL die rijcste ende eerbaerste huyslude, die hi inden lande van Hollant bevinden conde, die wel gegoet waren riddersstaet te houden. Mit desen XL goeden mannen hilt hi hogen hof, ende int eynde vander maeltijt so sloech hise alle ridder, ende gaf him wapen, ende beval him voortaen ridderscip te oeffenen, ende wel te doen ende voeren elcs hoirs weges om genoechte te hebben [1]). Int lesen van deser historie so zal ic u hier scriven van enen van desen nuwen ridderen, geheten her Anssem van Vuer, ende woende tot Vuercappelle. Als hi ten hove aldus gheweest hadde ende hi des anderen dages ridder thuys quam, so sach hi, daer hi voir siin molkenhuys ginc wanderen, dat siin suege geraect was tot eenre mouwe mit rome ende drancker of. Doe docht him dat hire te goet toe was die zuege wech te yagen ende sprac: „ver zuege, ver zuege, waer ic als ic ghister was, ghi en soudt die room nyet drincken." Aldus soe eerde dese edel grave siin goede lude, die eerbaer ende duegende waren van weldaden of van rijcheden, ende en sach die coomste niet an; mar hi meerde siin ridderscip ende siin edel lude, daer hi him selven ende siin lant mede eerde; wanttet ymmer eerlic is, dat veel ridders in enen lande siin. Hier om ende om dat hi siin goede huyslude also dueen te [2]) bescermen plach ende lief hadde, so haddens die oude ridderscip sommige groten nijt, ende plagen desen grave te heten der kaerlen god. Nu mochtmen vragen of een her-

---

1) In B staat ter zijde: *Een nuwe cluyt van een ridder.*

2) In plaats van *also dueen te bescermen* schijnt men te moeten lezen: also *doen ende bescermen.*

toge of grave macht heeft enen huusman te edelen. Daerof suldi weten, dat een hertoge of grave mach enigen man van wat state dat hi si, ridder slaen, ende die edelheit der ridderscip heeft des volcomen macht van Goods wegen ende des keysers, dat siit al edelt dat van hoir voirt comt, anders so en heefts niemant macht sonder ridder te slaen edeldom te geven, dan die roomsche keyser, of die palensgraven des heyligen rijcx van 'skeysers wegen, also die keyserlike rechten ende loyen wtwysen; maer een gecront coninc macht doen inden sinen, die keyser over al. Hier mede stichte hem grave Florijs te vreden ende meende voortan alle onlede of te laten, daer hiis voirtganc hebben mochte, ende dancte Gode vanden zege die hem menichwarven gelucket was; ende dede pueyrliken wt siinre herten alle nijt ende toern, ende meende in Hollant siin genoechte te hebben, ende dede maken, overmits des gelts wille, dat hi hadde vanden rijck van Scotlant, die hoge zael ende die capelle in die Hage; ende hi dede maken mede een woninge in Haerlemerhout, die der Voglensanc hiet, daer hi veel ghenoechten hadde. Ende in deser tyt nam hi heren Ghijsbrecht van Aemstel ende Harman van Woerden tot siinre vrienscap ende siin heymelike rade te wesen, om dat si claerliken mit hem versoent waren, ende vp hem geen misdaet dencken en woude. Mar Harman van Woerden, die sinen nijt niet vergeten en konde, brochte overlanc heren Ghijsbrecht daer toe, dat hi hem mit Harman verbant tegen grave Florijs. Thant na desen overdroegen si mit Gherijt van Velsen, dat hi tooch an den coninc van Englant, an den hertoge van Brabant ende an den grave van Vlaendren, ende gaf hem te kennen, hoe dat si hem verbonden hadden mit malcanderen, ende warens te rade geworden, dat si grave Florijs vangen souden, ende levende gevangen senden den coninc in Englant, dien in ewigher vangenisse houden soude, ende dan joncher Jan, grave Florijs zoon, die des voirs.

conincs dochter te wive hadde, grave van Hollant te maken. Die coninc, wanttet him mede ginc, so gaf hi hier siin consente toe. Die hertoge van Brabant ende die grave van Vlaenderen, dies niet lief en hadde, souden doer dio vingeren sien ende beloofden hem in deser verraderie te staroken [1]). Corts hier na, alse inden iaer ons Heren MCCXCVI maecte dese edel grave een reyse tot Utrecht, om te versoenen die twydracht, die was tusschen dien van Zulen ende dien van Aemstel ende van Woerden voirscr. [2]). Ende anderen dages des morgens ginc hi te kerken mit sommige van sinen ridderen ende knapen, als die van geenre verradenisse en wiste. Ende als hi aldus tUtrecht inder kerken stont om misse te horen, so quam een vrouken tot hem, alst hoir God insende, ende gaf hem enen brief in siin hant, die hi rechtevoirt las, ende in gescreven stont: „Coninex kint, edel heer, gedenc dat die gene, die den zouter maecte, propheteerde ende seyde: Etenim homo pacis mee in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantacionem [3]), dats te seggen: die man miins vrede, daer ic in hoopte, die miin spise at, heeft grote vertredenisse [4]) vp mi gemaect." Grave Florijs en achte des briefs niet, ende deden wt sinen sinne, ende hoveerde ende was vroylic mitten burgers vander stat, sonder afterdencken. Ende naden eten ghinc hi slapen, ende naden slape meende hi dien dach mit genoechten voirt te eynden. Die sake, daer her Ghijsbrecht ende Harman van Woerden den grave om tUtrecht gebeden hadden te comen, en was al-

---

1) Verg. Beka, p. 98. Melis Stoke, IV, 1215—1252, die den heer van Kuik de hulp des hertogen van Brabant en des graven van Vlaanderen laat toezeggen. Verg. Huydecoper, aant. p. 267.

2) Melis Stoke, IV, 1111—1120, 1323—1355. Beka, p. 98.

3) Psalm XLI : 9.

4) B heeft *verraderniss*e. De Hollandsche Beka heeft echter ook, p. 181, *vertredinge*.

leen niet om die soene te maken tusschen him ende dien van Zulen, mar mede om dat si lichteliker den grave vangen en wech bringen souden in den Stichte van Utrecht dan [1]) in Hollant ende daer oec veyliger wechcomen. Onlange hadde grave Florijs geslapen, her Ghijsbrecht van Aemstel en quam ende wechten vten slape, ende seide hem, dat hi vpstonde ende mitten valkenaren wtrede, twaer alte zuete weder, ende daer waren veel wilder vogelen inden velde. Och der voghelen, die daer waren en mochtmen mit valken noch mit sparwair vangen, mar waren gecomen wel toe gemaect om den grave te vangen. Dese edel grave, die grote genoechte hadde int vederspel, stont rechtevoirt vp. Her Ghijsbrecht als hi sach dat die grave wt woude, woud hi oirlof nemen, ende seyde: „Her ic wil rijden tot Harman van Woerden, die hout daer buten mitten voglen." Die grave sprac: „Ick wil mede," ende seyden tot heer Ghijsbrecht: „Roept my doch enen van minen camerlingen ende laet mi den wiin bringhen." Her Ghijsbrecht die toefde so lange tot dat die wijn gebracht wart. Doe nam die grave den wijn ende sprac: „Her Ghijsbrecht, ic drinc u toe sinte Geerden minnen, dat ons God geleyden moet." Als her Ghysbrecht gedroncken hadde, doe seyde hi: „Her adieu, ic ride voir toten gesellen hier buten vptie weyde, coemt na." Nu hoirt wat venynden harten dese van Aemstel, van Woerden ende Gherijt van Velsen tot horen her hadden, die si siin spise ende dranck vptien dach gegeten ende gedroncken hadden, ende an siinre tafelen geseten, ende hadden mede siin cledre an horen halse, ende waren oic siin gezworen rade, ende so wes si deden, die grave hieltet al voir goet [2]), ende dat getruwen dat hi tot him

---

1) A heeft *an*.

2) Melis Stoke, IV, 1059:

Si daden int hof dat si wouden,
Wat si deden was ombescouden.

hadde, loonden si hem mit groter verraderie, ende brochten dat edel bloet iammerliken ter doot sonder enige hoede voir him inden te dragen. Die grave haeste hem, dede siin perden ommen ende nam een scoen sparwair vp siin hant, ende nam mit hem Jan, grave Jans soen van Avennes, siin neve, ende enen jonghen gheheten Gherijt van Voerne, ende reet aldus mit weynich gesins henen. Ende als hi buten quam, doe quamen hem te gemoete gereden die her van Aemstel, Herman van Woerden, Gherijt van Velsen, Aernt van Benscoep, Gherijt van Crayenhorst, Willem van Teylinge, Willem van Zaenden, ende mit him menich man, die van desen moordaet niet en wiste [1]). Herman grepen in den toom ende seide nijdeliken: „V hoge springen is nv gedaen." Gherijt van Velsen taste den grave alre eerst an, ende die grave hilt dit noch al voir boerte. Doe quam Aernt van Bentscoep ende seyde: „Her grave ick moet u sperwair dragen," ende tooch siin zwaert. Als die grave dat sach, warp hi den sparwair vander hant ende tooch siin zwaert ende meende hem te verweren, ende liever voir 'tzwaert te sterven dan him die verraders gevangen te geven. Mar alle die weer die hi doen mochte, en halp hem niet, want si en scaemden hem der scandeliker daet niet, ende wouden hoir duveliken werck ymmer volbrengen, ende aldus moste grave Florijs daer gevangen bliven. Daer liept al van him dat mit hem wtgecomen, ter stat waert an. Dese verraders brochten mitter haesten binnen dier nachten vp thuus te Muden. Binnen desen spranc die mare alle tlant omme, ende tvolc wart al in roer vander iammerliker maer in Kermerlant ende int Waterlant, ende quamen haestelic mit horen scepen over roeyen te Muden. Als Gherijt van Velsen ende die andere vernamen, dattet lant aldus in roer was ende hemluden starclic volchden, om den grave van hem te verlossen,

---

1) Naar Melis Stoke, IV, 1401—1466.

namen si desen edelen man ende meenden te voeren daer sijs zeker wesen souden om over in Englant te voeren. Mar die Goijers ende die van Naerden waren hem naerre dan si wisten, ende om dat hem aldus nendelic[1]) gevolcht wart, so en mochten[2]) si den grave niet tijts genoech bringen, daer hi gemunt was te bringen, ende worpen daer om haestelic vp een pert, staken hem een hantscoe in die mont, bonden siin voete onder 'tpert toe, ende wouder haestelic also mede wech. Ende als si aldus mitten grave van den huyse te Muden gecomen siin, vernamen si dat hem veel volcx bi was inden velde. Doe keerden si haestelic omme mitten grave over sloet ende over velt, om den volke te ontrijden. Ende want dat perdekyn te cleen was, so vielt mitten grave int water ende si en mochtens vten water soe hastelic niet bringen, die lude en quamen hem onder dien vpten hals. Ende want hi ymmer in 'twater bliven moste, ende si vrese hadden voir den volke dat hem gevolcht was, so toochde[3]) Gherijt van Velsen noch siin felle herte toten grave ende nam siin zwaert ende stac hem daer hi inden water lach[4]), XXI wonden in 'tlijf[5]). Ende onder desen dat hi den grave aldus mishandelt, ontliep hem siin pert, ende doe nam hi siins knechts paert ende reet daer mede vp Cronenborch. Siin knecht wart gegrepen van dien Naerden ende voetstaens vp een rat geleit ende sloegent alle doot dat si inden wege van dien geselscip vonden. Die Kermers quamen over den grave daer hi lach ende vonden levende sinen naem[6]) treckende ende sprac een weynich. Si hieven vten water ende brochten vp Mu-

---

1) Zoo beide HSS. Het woord beteekent *dapper*. Mieris drukte *neydelick*.

2) A heeft *mocht*.

3) B leest *toonde*.

4) A laat *lach* uit.

5) In B ter zijde: *Hier wort grave Floris vermoort*.

6) d. i. *aem*, *adem*. *Sinen aem trekken* is *zieltogen*.

sen, heer Ghijsbrecht van Aemstel ende Harman van Woerden voeren. Gherijt quam vpten huyse te Cronenburch, ende meende daer veylich sonder vrese van sinen live te wesen. Her Ghijsbrecht ende Harman en woudens den huyse niet getruwen, piinden hem vpt rwm te comen ende togen butens lants. Harman starf in ellende; mar her Ghysbrecht, want hi een out simpel man was, wart butens lants van sinen vrienden onthouden so lange als hi levede. Alle 'tlant was in roer, binnen steden ende daer buten, ende quamen voir 'thuus te Cronenburch, also Gerijt van Velsen daer vp was; mer si hilden hem also stille ende also ledich, recht of hi daer niet vp gheweest en hadde. Dese moort ende ondaet wart gescreven an veel heren ende vorsten, die grave Florijs magen waren, ende sonderlinge an grave Jan van Avennes ende Jan siin soen, dat si haestelic quamen ende belagen Cronenburch mede[1]). Dit huys wart starkelic belegen, ende daer worden voir gerecht veel instrementen om thuys mede te winnen. Als die her van Kuuc vernimt, dat Gherijt van Velsen aldus belegen is, was hi daer mede bewegen. Also hi 'tbegin ende tinset van deser saken wel wiste, screef hi anden grave van Cleve, die mede voir Cronenburch gecomen was, ende bat hem vriendelic, dat hi daer toe behelpen woude, dat die gene die vpten huyse waren, haer lijf mochten behouden. Die grave van Cleve screef den her van Kuyc weder, dat hi 'tbeste daer in doen soude; ende dede hier om sinen volke[2]) meer bi hem comen dan hi hadde, vp dat hi die vpten huyse waren, te bet hoir lijf verzekeren mochte,

---

zegt echter: zyn dode lichaem wert gevoert tot Egmonde int clooster, en daer bi Beatrice zijn wijf — eerlic begraven. B heeft hier ter zijde: *Hoe Gerryt van Velsen voer.*

1) Melis Stoke, V, 186—240, 255.

2) Hier zou men verwachten: *sines volks.* De zin toch is: *hij bracht meer volks bijeen, dan hij reeds bij zich had.*

de Provincie en de Stad Groningen zoo belangrijk handschrift werd bij die gelegenheid door mij voor het Archief van Groningen aangekocht. Het Historisch Genootschap te Utrecht voldoet thans aan mijnen en zeker aan veler wensch met de opneming van deze Kronijk in zijne werken, waardoor haar inhoud nu niet alleen voor verlies is bewaard, maar ook voor allen, die onze geschiedenis beoefenen, toegankelijk is geworden. Eenige mededeeling over den schrijver en over het handschrift acht ik bij de uitgave niet ongepast: zij vindt hier hare plaats.

Eggerik Egges Phebens zag in 1556 te Midwolde in het Oldambt het levenslicht. Zijn vader Egge Phebens, die op eene niet onaanzienlijke landhoeve aldaar den landbouw uitoefende, ontviel hem, toen hij slechts den leeftijd van vier jaren had bereikt. Het overlijden van dezen vader, die wel geene wetenschappelijke opleiding had genoten, maar desniettemin steeds zijne geliefkoosde uitspanning vond in de beoefening van muzyk en in het verkrijgen van geschied- en letterkundige kennis, was voor den jeugdigen zoon zeer zeker een groot verlies. Zijne moeder, de dochter van Eggerik Doelens, volbragt den wensch van haren echtgenoot, door te zorgen dat haar zoon eene geletterde opvoeding verkreeg. Nadat Eggerik de latijnsche scholen te Emden en te Groningen met vrucht gedurende eenige jaren had bezocht, vertrok hij, 22 jaren oud, naar de beroemde akademie te Marburg, om zich verder te bekwamen in de regtsstudie, in wier beginselen hij reeds aan de latijnsche school te Groningen was on-

Kermers in die wapen ende riepen: waer yement so koene wie hi waer, die die mordenaren wech voeren of hoir lijf behouden woude, die soude die eerste wesen dier om sterven soude. Als dit geroep aldus onder desen volke was, souden si gestilt worden, die grave van Cleve most hem die mordenaers leveren, als hi dede [1]). Daer nam men Gherijt van Velsen ende dede hem seggen voirden gemenen volke alle die toecheniste [2]) vanden verraderie ende iammerlyc doots.[3]) Die van Dordrecht deder sommige vp rade Tordrecht leggen. Ende Gherijt van Velsen wart veel martelien an gedaen, eermen dode: want daer veel lude wille of hebben. Ten lesten wart hi vp een rat geleit. Als dit gedaen was, soe gingen die gemeenten ende braken 'thuys te Cronenburch neder ende toghen voirt voir Muden, daer si meer vanden selven luden vp gevonden waenden hebben [4]); mar si waren of gelopen, so siis [5]) daer niet onthouden en dorsten, ende dat huys wart Dirc van Haerlem bevolen te bewaren; ende hier mede scheide 'tgemeen volc, ende elc tooch siins weges. Die grave van Cleve, om dat joncher Jan, grave Florijs zoon, in Englant noch bi sinen wive was, nam Noorthollant in siinre bescermenisse om voecht daer over te wesen. Ende Ghye van Henegouwen, die een broeder was grave Jans van Henegouwen, quam ende nam daer tegen in siinre bescermenisse ende bewaernisse tlant van Zuuthollant, ende quam daer om van Ludic, daer hi een canonic was, ende begreep siin woenstat tsinte Geerdenberge. Ende van deser twidracht wies groot onrust inden lande van dage dattet lant aldus gedeilt was bi desen tween voechden sonder rechten heer [6]). Onlange tijt

---

1) Melis Stoke, V, 486—512.

2) *toecoemste* (in den zin van ons *toedracht*) schijnt de juiste lezing. B heeft: *toecomst*.

3) lees: *vander verraderie ende den iammerliken doode.*

4) B: *daer zy meer van den luden waenden op gevonden te hebben.*

5) lees *si* of *si hem (zij zich).* 6) Melis Stoke, V, 366—396.

na desen maecten die gemeen steden van Hollant mitten ridderen ende knechten een verbant, ende loveden malcanderen mit starcke loffnisse, die si zamentlic besegelden, dat si van sulker ondaet ende moort, als an horen rechten here gedaen waer, nymmermeer soene of nemen en souden: mar altoes wraken daer om doen, ende vten lande verdriven alle die gene, die van dien van Aemstel ende van Woerden, ende Gherijt van Velsens bloede waren, also dat hier om nyement inden lande en bleef, die van hoire wapen waren[1]. Ende daer bleef menich man te landewaert over huysman[2]) sitten ende gaf scot ende scoude, dat hi niet liden en dorste dat hi dien van Aemstel toe behoirde, of daer of gecomen waer ende also bleef siin edeldom verloren[3]).

Onder dien dat dese onlede inden lande van Hollant was, starf die bisscop tUtrecht[4]), ende daer wart een ander bisscop gecoren, die Willem hiete geboren van Mechlen. Dese bisscop besat int eerste van sinen beginne dat huys te Muden, dat Dirc van Haerlem bevolen was te bewaren, als ghi voir gehoort hebt, daer hi so lange voir lach, overmits dat hem geen ontset en quam, dattet Dirc van Haerlem vp gaf, behouden siins lijfs. Van desen gelucke wart die bisscop grootmoedich ende tooch in Westvrieslant ende brochte die Vriesen daer toe, dat si omme ginnen[5]) ende vergaten den eet, die si grave Florijs gedaen hadden alse horen rechten here, ende quamen rechtevoert voir thuys te Wydenesse ende belagen dat, daer Boudewiin van Naeldwijck casteleyn vp was, die van node den Vriesen 'thuys vp gaf, mit voirwaerden dat hi ende alle dier vp waren

1) Mieris, Charterb., I, p. 612.

2) d. i. *als boer.*

3) B heeft hier de rubriek: *van biscop Willem van Mechelen.*

4) Bisschop Jan van Zirik was niet gestorven, maar verplaatst naar Forel, Beka, p. 101.

5) B heeft: *gingen.*

behouden hoirs lijfs of gaen souden ende in Hollant trecken mit alle dat si daer vp hadden. Ende die Vriesen destrueerden rechtevoert dat huys, ende braken mede an enen gange 'thuys tot Enigeborch, ende togen voirt voir Medenblic ende branden die stede altemael. Florijs van Egmonde, die een casteleyn vpten huyse te Medenblic was, hadde minighen kijf tegen die Vriesen, dien also zwaerliken beleghen hadden, dat hi ende alle die vpten huyse waren, om gebrecx wille van provande, perdenvleysch mosten eten van groten honger. Grave Jan van Henegouwen, die joncheer Jans van Hollant ouder moeyen soen was, wart te weten gedaen, hoe dat die Vriesen ontwouden[1]) waren, ende maecten alle 'tvolc in roere[2]). Ende want Hollant in sulker discoorde stont om gebrecx willen van horen here, so wart hem gebeden, dat hi mit machte in Hollant comen woude, als hi dede, ende tooch in Vrieslant ende ontsette Medenblic, ende jaechde die Vriesen van daen, ende daer bleeffer omtrent xxxv doot, ende hi provianchierde 'thuys van dest behoefde[3]). Doet aldus qualiken inden lande stont, waren die heren begangen[4]) ende wordens te rade mit malcander, dat die abt van Egmonde, die burchgrave van Leyden, her Heynric, here Dirc van Brederode ende her Willem van Egmonde[5]), trecken souden in Englant biden coninc, om joncher Jan van Hollant in Hollant te brengen; want si 'tlant sonder rechten her niet langer houden en mochten. Ende als dese heren

---

1) lees: *ontwonden* (van *ontwenden*, *ontwand*), d. i. *ontgaan*, van hunnen rechten heer tot een anderen heer overgegaan.

2) Melis Stoke, V, 561—649.

3) Melis Stoke, V, 795. *dest*, dat is, *des het*.

4) Hier schijnt het woord *des* of *daermede* uitgevallen.

5) Beka, p. 101. Dat deze en andere Hollandsche edelen toen werkelijk in Engeland waren, blijkt uit het stuk bij Mieris, Charterb., I, p. 576. Melis Stoke, V, 720—734, 1087, spreekt alleen van Zeeuwsche edelen, zie Huydecoper, II, p. 401.

conincs dochter te wive hadde, grave van Hollant te maken. Die coninc, wanttet him mede ginc, so gaf hi hier siin consente toe. Die hertoge van Brabant ende die grave van Vlaenderen, dies niet lief en hadde, souden doer die vingeren sien ende beloofden hem in deser verraderie te starcken [1]). Corts hier na, alse inden iaer ons Heren MCCXCVI maecte dese edel grave een reyse tot Utrecht, om te versoenen die twydracht, die was tusschen dien van Zulen ende dien van Aemstel ende van Woerden voirscr. [2]). Ende anderen dages des morgens ginc hi te kerken mit sommige van sinen ridderen ende knapen, als die van geenre verradenisse en wiste. Ende als hi aldus tUtrecht inder kerken stont om misse te horen, so quam een vrouken tot hem, alst hoir God insende, ende gaf hem enen brief in siin hant, die hi rechtevoirt las, ende in gescreven stont: „Conincx kint, edel heer, gedenc dat die gene, die den zouter maecte, propheteerde ende seyde: Etenim homo pacis mee in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantacionem [3]), dats te seggen: die man miins vrede, daer ic in hoopte, die miin spise at, heeft grote vertredenisse [4]) vp mi gemaect." Grave Florijs en achte des briefs niet, ende deden wt sinen sinne, ende hoveerde ende was vroylic mitten burgers vander stat, sonder afterdencken. Ende naden eten ghinc hi slapen, ende naden slape meende hi dien dach mit genoechten voirt te eynden. Die sake, daer her Ghijsbrecht ende Harman van Woerden den grave om tUtrecht gebeden hadden te comen, en was al-

---

1) Verg. Beka, p. 98. Melis Stoke, IV, 1215—1252, die den heer van Kuik de hulp des hertogen van Brabant en des graven van Vlaanderen laat toezeggen. Verg. Huydecoper, aant. p. 267.

2) Melis Stoke, IV, 1111—1120, 1323—1355. Beka, p. 98.

3) Psalm XLI : 9.

4) B heeft *verraderniss*e. De Hollandsche Beka heeft echter ook, p. 181, *vertredinge*.

leen niet om die soene te maken tusschen him ende dien van Zulen, mar mede om dat si lichteliker den grave vangen en wech bringen souden in den Stichte van Utrecht dan [1]) in Hollant ende daer oec veyliger wechcomen. Onlange hadde grave Florijs geslapen, her Ghijsbrecht van Aemstel en quam ende wechten vten slape, ende seide hem, dat hi vpstonde ende mitten valkenaren wtrede, twaer alte zuete weder, ende daer waren veel wilder vogelen inden velde. Och der voghelen, die daer waren en mochtmen mit valken noch mit sparwair vangen, mar waren gecomen wel toe gemaect om den grave te vangen. Dese edel grave, die grote genoechte hadde int vederspel, stont rechtevoirt vp. Her Ghijsbrecht als hi sach dat die grave wt woude, woud hi oirlof nemen, ende seyde: „Her ic wil rijden tot Harman van Woerden, die hout daer buten mitten voglen." Die grave sprac: „Ick wil mede," ende seyden tot heer Ghijsbrecht: „Roept my doch enen van minen camerlingen ende laet mi den wiin bringhen." Her Ghijsbrecht die toefde so lange tot dat die wijn gebracht wart. Doe nam die grave den wijn ende sprac: „Her Ghijsbrecht, ic drinc u toe sinte Geerden minnen, dat ons God geleyden moet." Als her Ghysbrecht gedroncken hadde, doe seyde hi: „Her adieu, ic ride voir toten gesellen hier buten vptie weyde, coemt na." Nu hoirt wat venynden harten dese van Aemstel, van Woerden ende Gherijt van Velsen tot horen her hadden, die si siin spise ende dranck vptien dach gegeten ende gedroncken hadden, ende an siinre tafelen geseten, ende hadden mede siin cledre an horen halse, ende waren oic siin gezworen rade, ende so wes si deden, die grave hieltet al voir goet [2]), ende dat getruwen dat hi tot him

---

1) A heeft *an*.

2) Melis Stoke, IV, 1059:

Si daden int hof dat si wouden,
Wat si deden was ombescouden.

hadde, loonden si hem mit groter verraderie, ende brochten dat edel bloet iammerliken ter doot sonder enige hoede voir him luden te dragen. Die grave haeste hem, dede siin perden comen ende nam een scoen sparwair vp siin hant, ende nam mit hem Jan, grave Jans zoen van Avesnes, siin neve, ende enen jonghen gheheten Gherijt van Voerne, ende reet aldus mit weynich gesins henen. Ende als hi buten quam, doe quamen hem te gemoete gereden die her van Aemstel, Herman van Woerden, Gherijt van Velsen, Aernt van Benscoep, Gherijt van Crayenhorst, Willem van Teylinge, Willem van Zaenden, ende mit him menich man, die van desen moordaet niet en wiste [1]). Harman grepen in den toom ende seide nijdeliken: „V hoge springen is nv gedaen." Gherijt van Velsen taste den grave alre eerst an, ende die grave hilt dit noch al voir boerte. Doe quam Aernt van Bentscoep ende seyde: „Her grave ick moet u sperwair dragen," ende tooch siin zwaert. Als die grave dat sach, warp hi den sparwair vander hant ende tooch siin zwaert ende meende hem te verweren, ende liever voir 'tzwaert te sterven dan him die verraders gevangen te geven. Mar alle die weer die hi doen mochte, en halp hem niet, want si en scaemden hem der scandeliker daet niet, ende wouden hoir duveliken werck ymmer volbrengen, ende aldus moste grave Florijs daer gevangen bliven. Daer liept al van him dat mit hem wtgecomen, ter stat waert an. Dese verraders brochten mitter haesten binnen dier nachten vp thuus te Muden. Binnen desen spranc die mare alle tlant omme, ende tvolc wart al in roer vander iammerliker maer in Kermerlant ende int Waterlant, ende quamen haestelic mit horen scepen over roeyen te Muden. Als Gherijt van Velsen ende die andere vernamen, dattet lant aldus in roer was ende hemluden starclic volchden, om den grave van hem te verlossen,

1) Naar Melis Stoke, IV, 1401—1466.

namen si desen edelen man ende meenden te voeren daer sijs zeker wesen souden om over in Englant te voeren. Mar die Goijers ende die van Naerden waren hem naerre dan si wisten, ende om dat hem aldus nendelic[1]) gevolcht wart, so en mochten[2]) si den grave niet tijts genoech bringen, daer hi gemunt was te bringen, ende worpen daer om haestelic vp een pert, staken hem een hantscoe in die mont, bonden siin voete onder 'tpert toe, ende wouder haestelic also mede wech. Ende als si aldus mitten grave van den huyse te Muden gecomen siin, vernamen si dat hem veel volcx bi was inden velde. Doe keerden si haestelic omme mitten grave over sloet ende over velt, om den volke te ontrijden. Ende want dat perdekyn te cleen was, so vielt mitten grave int water ende si en mochtens vten water soe hastelic niet bringen, die lude en quamen hem onder dien vpten hals. Ende want hi ymmer in 'twater bliven moste, ende si vrese hadden voir den volke dat hem gevolcht was, so toochde[3]) Gherijt van Velsen noch siin felle herte toten grave ende nam siin zwaert ende stac hem daer hi inden water lach[4]), XXI wonden in 'tlijf[5]). Ende onder desen dat hi den grave aldus mishandelt, ontliep hem siin pert, ende doe nam hi siins knechts paert ende reet daer mede vp Cronenborch. Siin knecht wart gegrepen van dien Naerden ende voetstaens vp een rat geleit ende sloegent alle doot dat si inden wege van dien geselscip vonden. Die Kermers quamen over den grave daer hi lach ende vonden levende sinen naem[6]) treckende ende sprac een weynich. Si hieven vten water ende brochten vp Mu-

---

1) Zoo beide HSS. Het woord beteekent *dapper*. Mieris drukte *neydelick*.

2) A heeft *mocht*.

3) B leest *toonde*.

4) A laat *lach* uit.

5) In B ter zijde: *Hier wort grave Floris vermoort*.

6) d. i. *aem*, *adem*. *Sinen aem trekken* is *zieltogen*.

„ben ende hierna wonnen sullen, dat wy des voirser. heren
„Jans van Avennens seggen vast ende gestade houden
„sullen, sonder weder seggen mit meer woirden. Ende
„des te oirkonde hebben die van Hochtwonderambocht,
„Nydorperambocht, Deuchtigerambocht ende Goestman-
„ambocht desen brief besegelt mitten segele, daer si hoir
„gemeen saken mede plegen te besegelen. Gegeven in-
„den iaer ons Heren voirser. des saterdages na afrekeyli-
„gen dach" [1]).

Hier na geschiede, dat joncher Jan een dach houden
soude tegens den hertoge van Brabant sinen neve, daer her
Jan van Renesse woirde ende antwoirde of over boschte [2]).
Binnen desen so wort joncher Jan an gebracht, waert dat
hi te dage quame, men souden vangen; want her Jan van
Renesse hadden verraden [3]). Ende om deser sake wille is
joncher Jan, bi rade heren Wolferts van Borselen, in
Zeelant getogen ende ghine leggen voir Moermont, dat
heren Jans was, ende warpt neder ende verdreeffen vten
lande [4]). Her Wolfert, die na allen die machte heeft bi
desen jongen her, dochte oic dat hi siin heerlichede togen [5])
woude, ende bezwaerde Hollant mit eenre nuwer munten [6])
ende mit nuwen rechte; ende daer om wart hi binnen
Delf doot geslagen [7]). Ende na siin doot gheschiede veel
rumoirs in Hollant. Die van Dordrecht wonnen Craien-
steyn ende Slydrecht, ende namen horen baillu vanden
huyse ende horen scout ende dodense [8]). Ende daer gevielen
veel ander stucken, die hier geen doen en siin te scriven.

---

1) Mieris, Charterb., I, p. 616.
2) Melis Stoke, V, 1095—1111.
3) t. a. pl. 1118—1140.
4) t. a. pl. 1150—1190.
5) B heeft: *toonen*.
6) Beka, p. 102: totam Hollandiam per novam monetam aggravans.
7) Melis Stoke, VI, 837—866.
8) t. a. pl. 945—1055.

sen, heer Ghijsbrecht van Aemstel ende Harman van Woerden voeren. Gherijt quam vpten huyse te Cronenburch, ende meende daer veylich sonder vrese van sinen live te wesen. Her Ghijsbrecht ende Harman en woudens den huyse niet getruwen, piinden hem vpt rwm te comen ende togen butens lants. Harman starf in ellende; mar her Ghysbrecht, want hi een out simpel man was, wart butens lants van sinen vrienden onthouden so lange als hi levede. Alle 'tlant was in roer, binnen steden ende daer buten, ende quamen voir 'thuus te Cronenburch, also Gerijt van Velsen daer vp was; mer si hilden hem also stille ende also ledich, recht of hi daer niet vp gheweest en hadde. Dese moort ende ondaet wart gescreven an veel heren ende vorsten, die grave Florijs magen waren, ende sonderlinge an grave Jan van Avennes ende Jan siin soen, dat si haestelic quamen ende belagen Cronenburch mede[1]). Dit huys wart starkelic belegen, ende daer worden voir gerecht veel instrementen om thuys mede te winnen. Als die her van Kuuc vernimt, dat Gherijt van Velsen aldus belegen is, was hi daer mede bewegen. Also hi 'tbegin ende tinset van deser saken wel wiste, screef hi anden grave van Cleve, die mede voir Cronenburch gecomen was, ende bat hem vriendelic, dat hi daer toe behelpen woude, dat die gene die vpten huyse waren, haer lijf mochten behouden. Die grave van Cleve screef den her van Kuyc weder, dat hi 'tbeste daer in doen soude; ende dede hier om sinen volke[2]) meer bi hem comen dan hi hadde, vp dat hi die vpten huyse waren, te bet hoir lijf verzekeren mochte,

---

zegt echter: zyn dode lichaem wert gevoert tot Egmonde int clooster, en daer bi Beatrice zijn wijf — eerlic begraven. B heeft hier ter zijde: *Hoe Gerryt van Velsen voer.*

1) Melis Stoke, V, 186—240, 255.

2) Hier zou men verwachten: *sines volks.* De zin toch is: *hij bracht meer volks bijeen, dan hij reeds bij zich had.*

an hebben soude, op dat hi die graeffichede van Hollant niet en onterfde [1]. Ghi sult weten dat deze Ghye, eer hi bisscop tUtrecht wart, der stede van Amstelredam gaf veel vryhede van kueren ende rechte, doermen die stede mede regierde [2]. Ten leedt niet lange na dat grave Jan ende [3] heer der landen van Hollant ende van Zeelant gheworden was, hi en nam te wive des graven dochter van Lutselimburch, die Philippa hiete, doer hi bi wan Jan sonder genade, die te Cortrijck inden strijt bleef, enen Willem, die na him grave wart, enen Jan Beaumont, enen Heynric, die canonic tot Cameriken wart, een Margriete, die gravinne van Atrecht wart, een Alijt, die gravinne van Cleermont wart, een Mary, die gravinne van Barbanois wart ende een Machtelt, die gravinne van Nyel wart [4].

Alsoe gi voir gehoort hebt van heren Jan van Renesse, die van joncher Jan van Hollant wt Zeelant verdreven wort, is na weder in Zeelant gecomen, ende heeft tlant tot him gecregen, ende meende grave Jan dat voir te houden; so dat die grave om dese sake wille mit heercraft in Zeelant getogen is, ende verdreef her Jan van daen, ende waert mogende here in Zeelant. Doe her Jan tlant aldus rumen moste, visierde hi enen raet, ende tooch bi Aelbrecht, den roomschen coninc, ende brocht hem an, dat die graefscip van Hollant, na joncher Jans doot, grave Florijs zoon, den rijck an gestorven waer, ende hier om is die coninc in heymeliker waer neder gecomen wt Oes-

---

1) Mieris, Charterb., II, p. 11.

2) Eerst bekend gemaakt door Deutz, diss. de judicibus et praesertim de scabinis in Belgio, p. 107; daarna door van Wijn, Over de keur van Gui van Henegouwen, in het geschrift: Archieven van Amsterdam, p. 51.

3) Zoo als de lezing luidt, is *ende* overtollig.

4) Beka, p. 102. B heeft hier het opschrift: *van heer Jan van Renesse boverye.*

Kermers in die wapen ende riepen: waer yement so koene wie hi waer, die die mordenaren wech voeren of hoir lijf behouden woude, die soude die eerste wesen dier om sterven soude. Als dit geroep aldus onder desen volke was, souden si gestilt worden, die grave van Cleve most hem die mordenaers leveren, als hi dede [1]). Daer nam men Gherijt van Velsen ende dede hem seggen voirden gemenen volke alle die toecheniste [2]) vanden verraderie ende iammerlyc doots.[3]) Die van Dordrecht deder sommige vp rade Tordrecht leggen. Ende Gherijt van Velsen wart veel martelien an gedaen, eermen dode: want daer veel lude wille of hebben. Ten lesten wart hi vp een rat geleit. Als dit gedaen was, soe gingen die gemeenten ende braken 'thuys te Cronenburch neder ende toghen voirt voir Muden, daer si meer vanden selven luden vp gevonden waenden hebben [4]); mar si waren of gelopen, so siis [5]) daer niet onthouden en dorsten, ende dat huys wart Dirc van Haerlem bevolen te bewaren; ende hier mede scheide 'tgemeen volc, ende elc tooch siins weges. Die grave van Cleve, om dat joncher Jan, grave Florijs zoon, in Englant noch bi sinen wive was, nam Noorthollant in siinre bescermenisse om voecht daer over te wesen. Ende Ghye van Henegouwen, die een broeder was grave Jans van Henegouwen, quam ende nam daer tegen in siinre bescermenisse ende bewaernisse tlant van Zuuthollant, ende quam daer om van Ludic, daer hi een canonic was, ende begreep siin woenstat tsinte Geerdenberge. Ende van deser twidracht wies groot onrust inden lande van dage dattet lant aldus gedeilt was bi desen tween voechden sonder rechten heer [6]). Onlange tijt

---

1) Melis Stoke, V, 486—512.

2) *toecoemste* (in den zin van ons *toedracht*) schijnt de juiste lezing. B heeft: *toecomst*.

3) lees: *vander verraderie ende den iammerliken doode.*

4) B: *daer zy meer van den luden waenden op gevonden te hebben.*

5) lees *si* of *si hem (zij zich).* 6) Melis Stoke, V, 366—396.

na desen maecten die gemeen steden van Hollant mitten ridderen ende knechten een verbant, ende loveden malcanderen mit starcke loffnisse, die si zamentlic besegelden, dat si van sulker ondaet ende moort, als an horen rechten here gedaen waer, nymmermeer soene of nemen en souden; mar altoes wraken daer om doen, ende vten lande verdriven alle die gene, die van dien van Aemstel ende van Woerden, ende Gherijt van Velsens bloede waren, also dat hier om nyement inden lande en bleef, die van hoire wapen waren [1]). Ende daer bleef menich man te landewaert over huysman [2]) sitten ende gaf scot ende scoude, dat hi niet liden en dorste dat hi dien van Aemstel toe behoirde, of daer of gecomen waer ende also bleef siin edeldom verloren [3]).

Onder dien dat dese onlede inden lande van Hollant was, starf die bisscop tUtrecht [4]), ende daer wart een ander bisscop gecoren, die Willem hiete geboren van Mechlen. Dese bisscop besat int eerste van sinen beginne dat huys te Muden, dat Dirc van Haerlem bevolen was te bewaren, als ghi voir gehoort hebt, daer hi so lange voir lach, overmits dat hem geen ontset en quam, dattet Dirc van Haerlem vp gaf, behouden siins lijfs. Van desen gelucke wart die bisscop grootmoedich ende tooch in Westvrieslant ende brochte die Vriesen daer toe, dat si omme ginnen [5]) ende vergaten den eet, die si grave Florijs gedaen hadden alse horen rechten here, ende quamen rechtevoert voir thuys te Wydenesse ende belagen dat, daer Boudewiin van Naeldwijck casteleyn vp was, die van node den Vriesen 'thuys vp gaf, mit voirwaerden dat hi ende alle dier vp waren

---

1) Mieris, Charterb., I, p. 612.

2) d. i. *als boer.*

3) B heeft hier de rubriek: *van biscop Willem van Mechelen.*

4) Bisschop Jan van Zirik was niet gestorven, maar verplaatst naar Forel, Beka, p. 101.

5) B heeft: *gingen.*

behouden hoirs lijfs of gaen souden ende in Hollant trecken mit alle dat si daer vp hadden. Ende die Vriesen destrueerden rechtevoert dat huys, ende braken mede an enen gange 'thuys tot Enigeborch, ende togen voirt voir Medenblic ende branden die stede altemael. Florijs van Egmonde, die een casteleyn vpten huyse te Medenblic was, hadde minighen kijf tegen die Vriesen, dien also zwaerliken beleghen hadden, dat hi ende alle die vpten huyse waren, om gebrecx wille van provande, perdenvleysch mosten eten van groten honger. Grave Jan van Henegouwen, die joncheer Jans van Hollant ouder moeyen soen was, wart te weten gedaen, hoe dat die Vriesen ontwouden[1]) waren, ende maecten alle 'tvolc in roere[2]). Ende want Hollant in sulker discoorde stont om gebrecx willen van horen here, so wart hem gebeden, dat hi mit machte in Hollant comen woude, als hi dede, ende tooch in Vrieslant ende ontsette Medenblic, ende jaechde die Vriesen van daen, ende daer bleeffer omtrent xxxv doot, ende hi provianchierde 'thuys van dest behoefde[3]). Doet aldus qualiken inden lande stont, waren die heren begangen[4]) ende wordens te rade mit malcander, dat die abt van Egmonde, die burchgrave van Leyden, her Heynric, here Dirc van Brederode ende her Willem van Egmonde[5]), trecken souden in Englant biden coninc, om joncher Jan van Hollant in Hollant te brengen; want si 'tlant sonder rechten her niet langer houden en mochten. Ende als dese heren

---

1) lees: *ontwonden* (van *ontwenden*, *ontwand*), d. i. *ontgaan*, van hunnen rechten heer tot een anderen heer overgegaan.

2) Melis Stoke, V, 561—649.

3) Melis Stoke, V, 795. *dest*, dat is, *des het*.

4) Hier schijnt het woord *des* of *daermede* uitgevallen.

5) Beka, p. 101. Dat deze en andere Hollandsche edelen toen werkelijk in Engeland waren, blijkt uit het stuk bij Mieris, Charterb., I, p. 576. Melis Stoke, V, 720—734, 1087, spreekt alleen van Zeeuwsche edelen, zie Huydecoper, II, p. 401.

conincs dochter te wive hadde, grave van Hollant te maken. Die coninc, wanttet him mede ginc, so gaf hi hier siin consente toe. Die hertoge van Brabant ende die grave van Vlaenderen, dies niet lief en hadde, souden doer die vingeren sien ende beloofden hem in deser verraderie te starcken [1]). Corts hier na, alse inden iaer ons Heren MCCXCVI maecte dese edel grave een reyse tot Utrecht, om te versoenen die twydracht, die was tusschen dien van Zulen ende dien van Aemstel ende van Woerden voirscr. [2]). Ende anderen dages des morgens ginc hi te kerken mit sommige van sinen ridderen ende knapen, als die van geenre verradenisse en wiste. Ende als hi aldus tUtrecht inder kerken stont om misse te horen, so quam een vrouken tot hem, alst hoir God insende, ende gaf hem enen brief in siin hant, die hi rechtevoirt las, ende in gescreven stont: „Conincx kint, edel heer, gedenc dat die gene, die den zouter maecte, propheteerde ende seyde: Etenim homo pacis mee in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantacionem [3]), dats te seggen: die man miins vrede, daer ic in hoopte, die miin spise at, heeft grote vertredenisse [4]) vp mi gemaect." Grave Florijs en achte des briefs niet, ende deden wt sinen sinne, ende hoveerde ende was vroylic mitten burgers vander stat, sonder afterdencken. Ende naden eten ghinc hi slapen, ende naden slape meende hi dien dach mit genoechten voirt te eynden. Die sake, daer her Ghijsbrecht ende Harman van Woerden den grave om tUtrecht gebeden hadden te comen, en was al-

---

1) Verg. Beka, p. 98. Melis Stoke, IV, 1215—1252, die den heer van Kuik de hulp des hertogen van Brabant en des graven van Vlaanderen laat toezeggen. Verg. Huydecoper, aant. p. 267.

2) Melis Stoke, IV, 1111—1120, 1323—1355. Beka, p. 98.

3) Psalm XLI: 9.

4) B heeft *verradernisse*. De Hollandsche Beka heeft echter ook, p. 181, *vertredinge*.

leen niet om die soene te maken tusschen him ende dien van Zulen, mar mede om dat si lichteliker den grave vangen en wech bringen souden in den Stichte van Utrecht dan [1]) in Hollant ende daer oec veyliger wechcomen. Onlange hadde grave Florijs geslapen, her Ghijsbrecht van Aemstel en quam ende wechten vten slape, ende seide hem, dat hi vpstonde ende mitten valkenaren wtrede, twaer alte zuete weder, ende daer waren veel wilder vogelen inden velde. Och der voghelen, die daer waren en mochtmen mit valken noch mit sparwair vangen, mar waren gecomen wel toe gemaect om den grave te vangen. Dese edel grave, die grote genoechte hadde int vederspel, stont rechtevoirt vp. Her Ghijsbrecht als hi sach dat die grave wt woude, woud hi oirlof nemen, ende seyde: „Her ic wil rijden tot Harman van Woerden, die hout daer buten mitten voglen." Die grave sprac: „Ick wil mede," ende seyden tot heer Ghijsbrecht: „Roept my doch enen van minen camerlingen ende laet mi den wiin bringhen." Her Ghijsbrecht die toefde so lange tot dat die wijn gebracht wart. Doe nam die grave den wijn ende sprac: „Her Ghijsbrecht, ic drinc u toe sinte Geerden minnen, dat ons God geleyden moet." Als her Ghysbrecht gedroncken hadde, doe seyde hi: „Her adieu, ic ride voir toten gesellen hier buten vptie weyde, coemt na." Nu hoirt wat venynden harten dese van Aemstel, van Woerden ende Gherijt van Velsen tot horen her hadden, die si siin spise ende dranck vptien dach gegeten ende gedroncken hadden, ende an siinre tafelen geseten, ende hadden mede siin cledre an horen halse, ende waren oic siin gezworen rade, ende so wes si deden, die grave hieltet al voir goet [2]), ende dat getruwen dat hi tot him

---

1) A heeft *an*.

2) Melis Stoke, IV, 1059:

Si daden int hof dat si wouden,
Wat si deden was ombescouden.

hadde, loonden si hem mit groter verraderie, ende brochten dat edel bloet iammerliken ter doot sonder enige hoede voir him luden te dragen. Die grave haeste hem, dede siin perden comen ende nam een scoen sparwair vp siin hant, ende nam mit hem Jan, grave Jans zoen van Avennes, siin neve, ende enen jonghen gheheten Gherijt van Voerne, ende reet aldus mit weynich gesins henen. Ende als hi buten quam, doe quamen hem te gemoete gereden die her van Aemstel, Herman van Woerden, Gherijt van Velsen, Aernt van Benscoep, Gherijt van Crayenhorst, Willem van Teylinge, Willem van Zaenden, ende mit him menich man, die van desen moordaet niet en wiste [1]). Harman grepen in den toom ende seide nijdeliken: „V hoge springen is nv gedaen." Gherijt van Velsen taste den grave alre eerst an, ende die grave hilt dit noch al voir boerte. Doe quam Aernt van Bentscoep ende seyde: „Her grave ick moet u sperwair dragen," ende tooch siin zwaert. Als die grave dat sach, warp hi den sparwair vander hant ende tooch siin zwaert ende meende hem te verweren, ende liever voir 'tzwaert te sterven dan him die verraders gevangen te geven. Mar alle die weer die hi doen mochte, en halp hem niet, want si en scaemden hem der scandeliker daet niet, ende wouden hoir duveliken werck ymmer volbrengen, ende aldus moste grave Florijs daer gevangen bliven. Daer liept al van him dat mit hem wtgecomen, ter stat waert an. Dese verraders brochten mitter haesten binnen dier nachten vp thuus te Muden. Binnen desen spranc die mare alle tlant omme, ende tvolc wart al in roer vander iammerliker maer in Kermerlant ende int Waterlant, ende quamen haestelic mit horen scepen over roeyen te Muden. Als Gherijt van Velsen ende die andere vernamen, dattet lant aldus in roer was ende hemluden starclic volchden, om den grave van hem te verlossen,

1) Naar Melis Stoke, IV, 1401—1466.

namen si desen edelen man ende meenden te voeren daer sijs zeker wesen souden om over in Englant te voeren. Mar die Goijers ende die van Naerden waren hem naerre dan si wisten, ende om dat hem aldus nendelic[1]) gevolcht wart, so en mochten[2]) si den grave niet tijts genoech bringen, daer hi gemunt was te bringen, ende worpen daer om haestelic vp een pert, staken hem een hantscoe in die mont, bonden siin voete onder 'tpert toe, ende wouder haestelic also mede wech. Ende als si aldus mitten grave van den huyse te Muden gecomen siin, vernamen si dat hem veel volcx bi was inden velde. Doe keerden si haestelic omme mitten grave over sloet ende over velt, om den volke te ontrijden. Ende want dat perdekyn te cleen was, so vielt mitten grave int water ende si en mochtens vten water soe hastelic niet bringen, die lude en quamen hem onder dien vpten hals. Ende want hi ymmer in 'twater bliven moste, ende si vrese hadden voir den volke dat hem gevolcht was, so toochde[3]) Gherijt van Velsen noch siin felle herte toten grave ende nam siin zwaert ende stac hem daer hi inden water lach[4]), XXI wonden in 'tlijf[5]). Ende onder desen dat hi den grave aldus mishandelt, ontliep hem siin pert, ende doe nam hi siins knechts paert ende reet daer mede vp Cronenborch. Siin knecht wart gegrepen van dien Naerden ende voetstaens vp een rat geleit ende sloegent alle doot dat si inden wege van dien geselscip vonden. Die Kermers quamen over den grave daer hi lach ende vonden levende sinen naem[6]) treckende ende sprac een weynich. Si hieven vten water ende brochten vp Mu-

---

1) Zoo beide HSS. Het woord beteekent *dapper*. Mieris drukte *neydelick*.

2) A heeft *mocht*.

3) B leest *toonde*.

4) A laat *lach* uit.

5) In B ter zijde: *Hier wort grave Floris vermoort*.

6) d. i. *aem*, *adem*. *Sinen aem trekken* is *zieltogen*.

„ben ende hierna winnen sullen, dat wy des voirscr. heren „Jans van Avennens seggen vast ende gestade houden „sullen, sonder weder seggen mit meer woirden. Ende „des te oirkonde hebben die van Hochtwouderambocht, „Nydorperambocht, Drechtigerambocht ende Geestman„ambocht desen brief besegelt mitten zegele, daer si hoir „gemeen saken mede plegen te besegelen. Gegeven in„den iaer ons Heren voirscr. des saterdages na alreheyli„gen dach" [1]).

Hier na geschiede, dat joncher Jan een dach houden soude tegens den hertoge van Brabant sinen neve, daer her Jan van Renesse woirde ende antwoirde of over brochte [2]). Binnen desen so wort ioncher Jan an gebracht, waert dat hi te dage quame, men souden vangen; want her Jan van Renesse hadden verraden [3]). Ende om deser sake wille is ioncher Jan, bi rade heren Wolferts van Borsselen, in Zeelant getogen ende ghinc leggen voir Moermont, dat heren Jans was, ende warpt neder ende verdreeffen vten lande [4]). Her Wolfert, die nu allen die machte heeft bi desen jongen her, dochte oic dat hi siin heerlichede togen [5]) woude, ende bezwaerde Hollant mit eenre nuwer munten [6]) ende mit nuwen rechte; ende daer om wart hi binnen Delf doot geslagen [7]). Ende na siin doot gheschiede veel rumoirs in Hollant. Die van Dordrecht wonnen Craiensteyn ende Slydrecht, ende namen horen bailiu vanden huyse ende horen scout ende dodense [8]). Ende daer gevielen veel ander stucken, die hier geen doen en siin te scriven.

---

1) Mieris, Charterb., I, p. 616.
2) Melis Stoke, V, 1095—1111.
3) t. a. pl. 1118—1140.
4) t. a. pl. 1150—1190.
5) B heeft: *toonen*.
6) Beka, p. 102: totam Hollandiam per novam monetam aggravans.
7) Melis Stoke, VI, 837—866.
8) t. a. pl. 945—1055.

sen, heer Ghijsbrecht van Aemstel ende Harman van Woerden voeren. Gherijt quam vpten huyse te Cronenburch, ende meende daer veylich sonder vrese van sinen live te wesen. Her Ghijsbrecht ende Harman en woudens den huyse niet getruwen, piinden hem vpt rwm te comen ende togen butens lants. Harman starf in ellende; mar her Ghysbrecht, want hi een out simpel man was, wart butens lants van sinen vrienden onthouden so lange als hi levede. Alle 'tlant was in roer, binnen steden ende daer buten, ende quamen voir 'thuus te Cronenburch, also Gerijt van Velsen daer vp was; mer si hilden hem also stille ende also ledich, recht of hi daer niet vp gheweest en hadde. Dese moort ende ondaet wart gescreven an veel heren ende vorsten, die grave Florijs magen waren, ende sonderlinge an grave Jan van Avennes ende Jan siin soen, dat si haestelic quamen ende belagen Cronenburch mede [1]). Dit huys wart starkelic belegen, ende daer worden voir gerecht veel instrementen om thuys mede te winnen. Als die her van Kuuc vernimt, dat Gherijt van Velsen aldus belegen is, was hi daer mede bewegen. Also hi 'tbegin ende tinset van deser saken wel wiste, screef hi anden grave van Cleve, die mede voir Cronenburch gecomen was, ende bat hem vriendelic, dat hi daer toe behelpen woude, dat die gene die vpten huyse waren, haer lijf mochten behouden. Die grave van Cleve screef den her van Kuyc weder, dat hi 'tbeste daer in doen soude; ende dede hier om sinen volke [2]) meer bi hem comen dan hi hadde, vp dat hi die vpten huyse waren, te bet hoir lijf verzekeren mochte,

---

zegt echter: zyn dode lichaem wert gevoert tot Egmonde int clooster, en daer bi Beatrice zijn wijf — eerlic begraven. B heeft hier ter zijde: *Hoe Gerryt van Velsen voer.*

1) Melis Stoke, V, 186—240, 255.

2) Hier zou men verwachten: *sines volks.* De zin toch is: *hij bracht meer volks bijeen, dan hij reeds bij zich had.*

an hebben sonde, op dat hi die graeflichede van Hollant niet en onterfde [3]. Ghi suit weten dat dese Ghye, eer hi bisscop tUtrecht wart, der stede van Aemstelredam gaf veel vryhede van kueren ende rechte, daermen die stede mede regierde [4]). Ten leedt niet lange na dat grave Jan ende [2]) heer der landen van Hollant ende van Zeelant gheworden was, hi en nam te wive des graven dochter van Lutsenburch, die Philippa hiete, daer hi bi wan Jan sonder genade, die te Cortrijck inden strijt bleef, enen Willem, die na him grave wart, enen Jan Beaumont, enen Heynric, die canonic tot Camerijken wart, een Margriete, die gravinne van Atrecht wart, een Alijt, die gravinne van Cleermont wart, een Mary, die gravinne van Barbanois wart ende een Machtelt, die gravinne van Nyel wart [1]).

Alsoe gi voir gehoort hebt van heren Jan van Renesse, die van joncher Jan van Hollant wt Zeelant verdreven wort, is nu weder in Zeelant gecomen, ende heeft tlant tot him geeregen, ende meende grave Jan dat voir te houden; so dat die grave om dese sake wille mit heercraft in Zeelant getogen is, ende verdreef her Jan van daen, ende waert mogende here in Zeelant. Doe her Jan tlant aldus ruumen moste, visierde hi enen raet, ende tooch bi Aelbrecht, den roomschen coninc, ende brocht hem an, dat die graefscip van Hollant, na joncher Jans doot, grave Florijs zoon, den rijck an gestorven waer, ende hier om is die coninc in heymeliker waer neder gecomen wt Oes-

---

1) Mieris, Charterb., II, p. 11.

2) Eerst bekend gemaakt door Deutz, diss. de judicibus et praesertim de scabinis in Belgio, p. 107; daarna door van Wijn, Over de keur van Gui van Henegouwen, in het geschrift: Archieven van Amsterdam, p. 51.

3) Zoo als de lezing luidt, is *ende* overtollig.

4) Beka, p. 102. B heeft hier het opschrift: *van heer Jan van Renesse boverye.*

tenryc, ende sende brieven doer den lande, die aldus in hilden: „Het sullen weten alle die lude, dat Aelbrecht die onverwonnen coninc mit crachte wil verenighen an dat roomsche rijck die grafscip van Hollant; want die ghene diet nu heeft, mit onrecht besit, overmits dat Kaerl die Calue, als roms keyser, voirtijts die graefscip van Hollant die eerste grave Dirc te leen gaf" [1]). Vander tijt dat grave Jan Zeelant aldus beheert hadde, is hi getogen over tot Staveren, daer hi vanden gemenen poorteren vander stede ghehult wart mit gezworen ede, ende ontfingen voir him ende alle horen nacomelingen tot horen rechten her. Ende hier om confirmeerde hi den poorteren aldaer sulke vrihede ende hantvesten als grave Florijs him gegeven hadde [2]). Daer na alse inden iaer ons Heren MCCC quam coninc Aelbrecht tot Nymegen, daer hi ende siin heer gelogiert lagen in hoir tenten vpten over vanden Wael. Hi hadde mit hem gebracht die aertsche bisscopen van Trier, van Mens ende van Colen, om die graefscip van Hollant toten rijck te trecken. Hi had oic veel heren vten rijke van Almanien. Die grave wist dit tijts genoech, ende besate him mit alle siin machte daer tegen, ende tooch den coninc tegen mit sinen luden, ende ginc leggen op Bruunswaerde bi Nymegen, deden daer siin tenten vprechten vpten oever vanden Wael, ende dede die rivier aldaer besoeken tot veel steden, waer hi best vp scepen soude mogen tot sinen passe, om aldaer tegen den coninc te striden. Die coninc lach vp enen toorn inder burch tot Nymegen ende sach neder vp die grootheit des volcx mit horen blinckenden bannieren, die die grave hadde; meende ymmer dat hi vanden Zeelanderen verraden waer, ende tooch daer om achterwaert tot Cranenborch, om des anderen dages henen te trecken. Die bisscop van Colen, om des coninex eer te

1) Beka, p. 102. Verg. Holl. Beka, p. 291. Melis Stoke, VII, 276-297.
2) Mieris, Charterb., II, p 8 en 10.

bewaren, ginc daer twisken dadingen, ende brochtet tot enen vrede, ende hi seide daerenbinnen een seggen tusschen hem beiden, aldus: dat grave Jan soude den coninc enen man eet doen ende getruwe, ende daer voir verleende die coninc hem die graefscip van Hollant, ende thant na desen keerde die coninc mit sinen volc daen hi gecomen was. Die sulke wt Zeelant souden in des coninex hulpe gecomen hebben, doer bede her Jans van Renesse, mar si en conden him so tidelic niet spoeden, si en vernamen tot Huesden, dat die coninc om gekeert was. Doe lieten si hoir scepen te Huesden bliven, ende toghen te voet in Vlaenderen, daer si sommige dorpen in Zeelant wt bescadichden. Grave Jan quam rechtevoert in Zeelant ende bannede her Jan van Renisse, ende nam hem siin goeden, ende gafse den genen in Zeelant, die hem truwelic bigestaen hadden[1]). Na deser tijt wort dat bisdom tUtrecht open, so dat daer om grave Jan wt Zeelant in die stat quam ende sprac mitter clesien ende anders siin vriendên, die hi daer hadde, ende bat hem dat sy daertoe helpen wouden, dat Ghie siin broeder bisscop gecoren worde, ende dat ghesciede: Want si siin mogentheit ende siin mage ontsagen, ende daer om en dorsten zijs niet weygeren, ende hi wart geconfirmeert[2]). In desen tiden geschiede een wonderlic teyken in Hollant. Daer openbaerde hem een man sittende vp een pert, ende vermaende gemeenliken den luden, dat si hoir wapen an doen souden, ende haesten hem vpten oever vander zee te comen om die vianden te wederstaen. Als 'tvolc dese vreemde mare hoirden, liep een ygelic ter zeewaert an, ende als si daer quamen, sagen si die zee, also hem dochte, vervolt mit grote menichte van scepen. Mer si wordense thans quyt als een

---

1) Beka, p. 102, 103. Holl, Beka, p. 191, 192. Verg. Melis Stoke, VII, 819—868.

2) Melis Stoke, VII, 1015—1027.

schim [1]). Ende na desen, alse inden jaer ons Heren MCCC ende twe, vp sinte Effrems dach, was die grote strijt tot Cortryck in Vlaenderen [2]). In desen striden waren her Willem van Gulich ende her Jan van Renesse, ende streden mitten Vlamingen tegen den grave van Artoys, die coninc-stavel [3]) van Vrancryc was, die veel rydderscips wt Vrancryc hadde. Dese strijt wonnen die Vlamingen, bi rade ende ynsette heren Jans van Renesse. Aldus verloost coninc Philips die vette: nochtan bleeff grave Robbrecht van Vlaenderen doot. Ende an die franse side bleven doot hertoge Godevert van Brabant ende her Jan sonder genade, grave Jans zoen voirscr. mit menigen goeden man. Int iaer na dat dit geschiede, so en liet grave Ghye van Vlaenderen niet of, hoe wel dat hi nochtan veel verlies in Zeelant van sinen volke genomen hadde tot veel stonden, hi en versamende een groot her, overmits dattet him wel gelucket was, om daer mede in Walcheren te comen ende dat te verderven. Daer him grave Jan tegen in stilre waer bezatede, ende sende ioncher Willem siin soen over in Zeelant mit veel vrooms volcx, om den grave van Vlaenderen daer te wachten. Ende onder desen voer joncher Willem over in Casant an die vlaemsche zide, ende dede mit sinen volke aldaer een vpganc ende versloech daer veel lude, ende quam van daen in Zeelant sonder scade of verlies [4]). Ende om des homoets wille dat him joncher Willem gedaen hadde, so en conde hi niet te vreden wesen, ende vergaderde noch een grote menichte van volke om ymmer daer mede over in Zeelant te wesen. Joncher Willem, die in Zeelant was ende vernam alle siin inset,

---

1) Beka, p. 105. Holl. Beka, p. 195. In B staat ter zijde: *een nyeuwe mirakulose teyken.*

2) Melis Stoke, VII, 1073—1081.

3) *connétable.*

4) Beka, p. 105. Melis Stoke, VII, 1107—1158.

ende verblider hem recht in dat hi iegen den grave van Vlaenderen te striden comen mochte. Ende dede bi hem comen alle die scepe die hi crigen konde, ende mannede die wel, ende tooch daer mede den grave van Vlaenderen tegen; daer hi mit him vergaderde, eerst voir die Veer, ende na voir Arnemuden, welke stride joncher Willem beide verloes. Ende doe joncher Willem dit verlies hadde, tooch hi heymelic tot Zeerixe om hulp ende troost. Als grave Ghye gewaer wart, dat joncher Willem him aldus ontcomen was, volchde hi hem na, ende ginc leggen voir Zeerixe, ende lach daer voir zes weken lanc. Joncher Willem, die een ionc moedich man was, maecte een vpset mit veel kloeker manne, die hi binnen der stede daer toe nam, ende dede die poorten openen, ende tooch onversiens tegen den Vlamingen wt ende dede in horen hoop scade, so datter dot bleven, die geslagen worden ende oic verdroncken, omtrent xv^{c} man. Doe dit gheschiet was ende die Vlamingen dese scoffierichede hadden, die om des verlies wille nochtan niet en rwmden, nam ioncheer Willem enen corten raet. Hi dede wel toter stede sien, ende tooch selve in Hollant om meer hulpen, ende bat, bi rade grave Jans sinen vaders, in siin hulpe bisscop Ghye siin oem, die him mit siinre machte bi quam, ende voir daer mede in Duvelant in Huningen an lant [1]). Sommige ionge lude die traden wt horen scepen ende begonsten een scermutsinge tegen een deel Zeelanders, die mitten Vlamingen daer waren ende mit heren Jan van Renesse wt Zeelant gebannen waren, ende wanttet biden avende was, soe brochten die Hollanders hoir tenten vp lant om daer onder te logieren ende te bet waerde [2]) te houden. Die Vriesen, die ioncker Willem oic gebracht in siin hulp, staken hem een deel te samen om binnen dier nachte den Vlamingen te confusen, als si

1) Beka, p. 105, 106.

2) d. i. *wacht*.

deden; want si branden hoir loodzen wel half ende namen hem daer toe veel hoire provande ende anders des si vonden, ende brochtent mit hem te scepe. Heer Jan van Renesse, hoewel dat hi gebannen was wt Zeelant, so was hi nochtan mitten grave van Vlaenderen in Zeelant gecomen, ende was een ynsetter alle der reysen, die grave Ghye in Walcheren dede tegen sinen rechten her. Dese vervolchde mitten Duvelanders, die hi tot him gecregen hadde, die Vriesen, ende togen hem haesteliken na, binnen derselven nachten, toe wege [1]), die si wel kenden, ende overvellen die Vriesen onverhoets ende wreetense [2]) onsachteliken mit groten slagen wt horen slapen. Die Vriesen ende die Hollanders, als si aldus gewrect [3]) waren, setten si hem ter weer; mar si konden hoir vianden qualiken bekennen om der duuster nachte wille, die soe onsienlic was, ende sloghen iammerliken deen den anderen. Ende in desen gevechten bleven doot een geheten Willem van Huern, die doemproest tUtrecht was, her Claes Persiin, her Willem van Haerlem, ridders, mit veel goeder mannen wt Hollant. Ende daer bleven vten Gestichte doot her Dirc van Zulen ende her Zweder van Beverwairde, mit veel burgers. Bisscop Ghye wart gevangen ende in Vlaenderen gesent. Joncher Willem quam in een scip, dat him in Hollant brochte, ende ontquam alsoe mitten live [4]). Dit geschiede omtrent mitvasten [5]). Die grave van Vlaender, doe hem aldus onversien gheluc ghesciet was, vergaderde hi, bi rade heren Jans van Renesse, veel volcx ende scepen, ende quam daer mede over Mase in Hollant, ende want

---

1) B heeft: *binnen derselver nacht, doer toevoegen.* Holl. Beka, p. 196: *bi bekenden toepaden*

2) lees: *wekten* en *gewekt.*

3) Beka, p. 106. Verg. Melis Stoke, VIII, 749—827.

4) Des Vridaechs voer Palmsdach, Melis Stoke, VIII, 825, d. . 20 Maart.

hem daer nyement weer en vermat, noch grave Jan, noch ioncher Willem siin soen, om des verlies wille dat si hadden, soe kreech hi in al Noorthollant steden ende dorpen al tot Haerlem toe, ende die grave van Vlaender nam ghisele wt elker stede [1]). Die hertoge van Brabant en vergat siins oec niet, om dat hi vernam dat Hollant dit misval hadde, ende quam mit machte tsinte Geerdenberge, ende kreech al Zuuthollant in, wtgenomen Dordrecht [2]). In deser onlede vernimt die grave van Vlaender, dat grote discorde ende twidracht is binnen der stat van Utrecht, om des verlies wille, dat sy hadden van horen her bisscop Ghye ende horen burgeren; ende om dat him alle siin dingen te voerspoede dienden; ende hi den bisscop gevangen hadde, soe quam hi mit machte binnen der stat ende vercreech die tot him, ende settede daer een scout van siinre wegen [3]), ende vermaende der clesien mit groter naersten [4]), also hi bisscop Ghye gevangen hadde ende daerom sonder heer waren, dat si Willem van Gulich tot enen bisscop koren [5]). Dat hi altemael vercregen soude hebben, en hadde die mare ghedaen, die him quam van her Witte van Haemsteden, die grave Florijs bastaert zoen was [6]), hoe dat die een vpset gemaect hadde om des verlies wille dat joncher Willem hadde, als ghi horen sult [7]). Her Witte, want him te sinne was hoe hi den grave van Vlaenderen vervolgen mochte ende wreken an him 't verlies van Hollant ende van Zeelant, so visierde hi enen raet, dat hi

---

1) Melis Stoke, VIII, 877—928.

2) t. a. pl. p. 929—981.

3) Verg. Holl. Beka, p. 198.

4) d. i. *ernst*.

5) Melis Stoke, VIII, 1058—1065.

6) Zie Bilderdijk, Gesch. des Vad., II, p. 183—198, 340, III, p. 222—230.

7) Beka, p. 106. Melis Stoke, VIII, 1066—1080.

mit alle der machte, die hi werven [1]) mochte, van Zeerixe buten omme voer ende lande in Hollant tot Zantvoirde, ende tooch van daen mit luttel lude tot [2]) Haerlem, ende daer gaf hi den Kermers ende den Vriesen, die daer bi him gecomen waren, siin vpset te kennen, ende vermaende hem dat si hem bistonden. 'Tgemeen volc waren blide datter yement was daer sy an hoefden [3]) mochten, ende vielen bi hem mit alle hoire machte. Doe her Witte bistal [4]) van hem vernam, dede hi siin bannier binnen Haerlem ontwinden, ende sprac der gemeenten zuverliken ende mit goeden sinne toe, dat si goets moets ende onvervaert wesen souden: onse Her God soude him victorie verlenen. Als die gemeynte sagen den roden lewe inder bannier, riepen si alle: „dit is grave Florijs kint, God hebs danck dat hi haer is comen" [5]). Ende aldus is heer Witte wt Haerlem getogen, ende him is een groot heer bi gevallen, ende heeft weder gehaelt alle die ghisele, die die grave van Vlaenderen genomen hadde wt steden ende wt dorpen, ende slogen die Vlamingen tallen steden daer sise vonden. Dit rumoir quam binnen Delf, ende das [6]) een man die Ockenbergen hiete, die kreech der stede bannier ende riep 't cry van Hollant. Dit gheruchte quam binnen Leyden, ende die toghen sonder vertrec mit machte ter Goude, ende haelden hoir ghisele daer. Die van Dordrecht vochten vp dese tijt tegen den Vlamingen t'Ysselmonde, daer veel Vlamingen doot bleven. Ende in deser selve onlede, of corts daer na, tooch die stede van Dordrecht mit hoirre machte in Zuuthollant, daer mede inder reyse was her

---

1) B leest: *verwerven.* 2) B: *binnen.*

3) *Hoofden aan iemand*, zie Huydecoper op Melis Stoke, I, p. 401.

4) Dat is, zoo het schijnt, *ondersteuning*, *bijstand.* Het werkw. *vernemen* past hier echter niet te best.

5) Melis Stoke, VIII, 1081—1132.

6) B heeft: *daer was.*

Claes, her van Putte, ende verdreven den hertogen van Brabant daer wt, ende branden inder selver reyse ende bescadichden den hertoge al tot sHertogenbosch toe, ende quamen mit veel geroofs binnen sinte Geerdenberch. Also dat zeder die tijt nye Brabander ten Berge dorste comen om den excijs aldaer te halen [1]). Die grave van Vlaender, die noch binnen Utrecht was, vernam hoe datter in Hollant gevaren was bi heren Witten rade, ende piinde hem sonder merren ende beraet te Vlaender waert te comen, om vp een nuwe vriende ende mage te moeyen ende Zerixee derde warven te besitten, als hi dede. Men seit datter die grave van Vlaender vp tie tijt voir hadde omtrent c^{m} ende xxii^{m} volcx, daer hi die stede zwaerlic mede besitten hadde: want hi stormde dach over dach, om dat hijse ymmer winnen woude, ende Zeelant daer mede behouden tegen grave Jan ende ioncher Willem sinen soen [2]). Grave Jan liet ioncher Willem siin soen mit desen oirloge ende onlede in Hollant al bewerden; want hi een vroem man was, die die graefscip zeer minde. Doe joncher Willem desen noot van siinre stede van Zerixee wiste, was hi daer zeer mede bewegen; want hi kende wel dat hi siin stede, sonder hulp van sinen magen ende vrienden, niet ontsetten en mochte. Hier om sende hi an coninc Philips van Vrancrijc, ende dede hi [3]) te kennen geven sinen noot, ende begeerde daerom siinre hulpe. Dies coninc die dede doir siin bede ende sende hem v galeyen [4]) mit veel groter scepen, daer hi him mede besende siin ammirael mit veel goeder manne van wapen. Binnen desen dat hi anden coninc gesent hadde, tooch hi selve [5]) Tordrecht ende

---

1) Melis Stoke, VIII, 1145—1177. Vgl. van Wijn, Leevensschetse vnn heer Nikolaes van Putten, p. 38—43.

2) Uitvoerig bij Melis Stoke, IX, p. 297—572 beschreven.

3) B heeft *hem*.

4) Melis Stoke, IX, p. 590, zegt elf; maar Beka: cum quinque galeriis.

5) B: *tooch hy tot Dordrecht*.

dede 'tgemeen lant daer bi hem comen, ende gaf hem te kennen sinen last daer hi in waer, ende geerde hulp ende troest van him, siin stede van Zerixee 'tonsetten, die zwaerliken vanden Vlamingen belegen was. 'tGemeen lant van Hollant, om dat si horen toecomenden her in desen verdriet wisten, ende oic om dat si selve vanden Vlamingen beheert hadden geweest, daer si bi toedoen van heren Witten van Haemsteden of ontladen waren, so stonden si joncher Willem bi mit alle hoirre macht, ende deden hem al dat si vermochten. Joncher Willem quam mit desen groten her van volke mit veel scepe niet verre van Zerixee leggen. Onlange hadde dit grote scipher daer gelegen, die Vlamingen en vernamen wel, dat si van den hollanschen her versocht souden worden; ende daer om vonden sy enen raet hoe si ioncher Willem ende siin volc schenden mochten, ende bereyden haestelyc een scip toe, dat zeer groot was ende ontstaken dat mit stro, mit wasse, mit werck, mit peck, mit salpeter, mit terre[1]), om dat bernende scip mitten winde te sturen, die si te baten hadden, vp dat hollansche heer ende hoir scepe, om die te destrueren ende te bernen. Ende 'teerste dat die Vlamingen hoir scip aldus bereit hadden, ende zijt meenden te sturen voirden winde, so verleende God den Hollanders die gracie, dat die wint vpten staenden voet ommeghinc, ende dat selve scip dreef mit winde ende mit wage[2]) omme onder die Vlaminghen ende onder hoir scepe, ende die dat bernende scip stuyerden verbranden so seer, dat si voir den brant spronghen inden stroom ende drencten[3]). Ende bi deser wonderliker aventuer creghen beide die Hollanders ende die Fransoyse groten moet te vechten, ende piinden hem doe te comen anden Vlamingen, daer een zwaer strijt be-

---

1) A heeft hier: *mit terre ende mit peck*, maar pek is reeds genoemd.

2) d. i. *golven*.

3) Beka, p. 106. Verg. Melis Stoke, IX, 902—928.

gan, die geduyerde enen dach ende enen nacht. Ende dat geluut vanden volke ende vanden harnasch, ende dat smiten ende breken deen tegen dander, dat was so groot datmen wel twe milen waters hoirde. Ten lesten worden die Vlamingen so zeer vermoeyt, dat si die weer begaven ende lieten hem dootslaen ende werpen in den stroom. Des conincs ammirael venck Ghye den grave van Vlaender in 'tleste vanden stride [1]). Daer wart bisscop Ghye mede vter vangenisse gelossent, die vanden grave van Vlaender gevangen was, als ghi voir gehoirt hebt, ende aldus gafmen den enen Ghyen om den anderen [2]). In desen stride bleven doot bi c^m^ Vlaminge [3]) ende verdroncken ende geslegen worden, ende daer worden verdorven wel XI^c^ scepe. Dese strijt gheschiede op Goude [4]) voir Zerixee int jaer ons Heren MCCC ende vier, op sinte Lourijs dach. Na dat ioncher Willem dese victorie gheschiet was, dancte hi des Gode ende allen den genen die in siinre hulpe geweest hadden, ende een ygelic tooch daen hi gecomen was. Mer hi meende hem nochtan her Jan van Renesse te wreken, want hi die sake vanden voirsz. stride al mit siinre cloecheit beroert hadde. Her Jan van Renesse die wart van vrienden gewaernt tUtrecht daer hi lach, datten ioncher Willem overvallen woude, ende tooch daerom van Utrecht int Goy, om te Buesinchem over die Lecke te trecken ende mit gemake also wech te comen, ende meende veylich daer te wesen, overmits dat die heren, daer omtrent geseten, al mit hem verbonden waren, sonder alleen die her van Culenburch, die Jan van Buesinchem geheten was. Desen

---

1) Zoo Beka. Melis Stoke, IX, 1310—1323, ontkent dit uitdrukkelijk: die Ammirael en vincs niet (zie Huydecoper op deze plaats).

2) Beka, p. 107. Holl. Beka, p. 201.

3) Waarschijnlijk eene fout voor X^m^ Vlaminge zoo als Beka meldt.

4) *Gouwe* heet een water bij Zieriksee (*Tegenw. Staat van Zeel.*, I, p. 244).

wortet voirboot[1]), dat dese van Renesse mitten sinen tote Buesinchem over die Lecke comen soude: hier om dede hi rechtevoert een clockeslach inden sinen, ende quam aldus haestelic mit sinen vrienden ende ondersaten, daer her Jan van Renesse mit sinen vrienden stont over gevaren vp enen waerdt, die inden Lecken daer lach, daer an die zide tot Culenburchwaert[2]) een diepe kylle voir ginc, die de her van Culenburch overvoer mit sinen volke tot hem, ende worden daer vechtende vpten waerdt, ende 'tgeluckte[3]) den her van Culenburch, dat hi die her van Renesse ende die sine versloech, behalven dier verdrencten. Dit gheschiede vp onser vrouwen dach Assumpcio, int iaer voirscr. na dat die voirscr. wych[4]) gevochten was[5]). Ende die heer van Culenburch besat, corts na desen, die huyse tot Everdingen ende tot Scalcwijck, die hi beide wan, ende seder nye weder gemaect en worden. Grave Jan van Henegouwen, die[6]) hem zeer verblide van desen geluckigen voirspoede, die ioncher Willem siin soen gehadt had, ende dancte sinen, ende hi leefde onlange daer na, ende ruste in Gode inden iaer ons Heren MCCC ende vier, vptie Ydus van December, ende begraven tot Valenchiin. Ende Philippa siin wijf starf na him vptie VIII. Ydus van April, ende wart begraven bi horen man[7]).

Willem wart na siins vaders doot die XVIII^de^ grave van Hollant, die doe an nam die volle wapen siins vaders, die hi alle siin dage ridderliken voerde; want hi wart

---

1) van *voorboden, te voren aankondigen.*

2) B: *an die syde tol Culenborch, een.*

3) A heeft: *gelucke.*

4) B: *krygh.*

5) Verg. Melis Stoke, X, 539—568, die het anders verhaalt, zie Huydecoper, III, p. 384.

6) Dit *die* schijnt overtollig.

7) Beka, p. 107, die evenwel heeft: pridie idus Septembris requievit in Domino. In B het opschrift: *van den* XVIII *grave van Hollant.*

groot vermaert van veel duechden, die men hem toegaf. Hi nam, doe hi grave geworden was, te wive heren Kaerls dochter van Vrancrijc, die Johanna van Valoys hiete, ende was conincs Philps zuster van Vrancrijc. Daer hi bi wan een dochter, die Johanna hiete, een Margriete, die keyserinne wart, een Johanna, die een gravinne van Gulic wart, Philippa, die coninginne van Englant wart, ene Elysabet ende een Willem, die na hem grave wart, ende enen Lodewijc. Dese grave Willem dede, int eerste, dat hi grave geworden was, enen hof beroepen binnen der stede van Haerlem, daer menich goet man toe quam. Men seide dat dien [1]) hove waren x graven, c baenridzen ende M ridders. Desen hof wart mit vroyliker feesten een volle weke wt gehantiert mit meniger genoechten. Men gaf grave [2]) mede in siinre tijt, dat hi een die vroomste vorste was diemen wiste. Hi was gemaect vicarius des heyligen rijcx. Hi wan twe slote mit crachte inden Gestichte van Colen, die genoemt waren Brueel ende Wolmesteyn. Hi was van goeden leven, Gode ontsiende. Hi stichte inder stede van Middelburch sinte Pieters kerke ende provende canoniken daer in tot siinre ewiger gedenckenisse [3]). Inden iaer ons Heren MCCC ende XII woude coninc Philips van Valoys mit machte in Vlaenderen wesen om scade daer in te doen, ende bat grave Willem dat hi in siin hulpe comen woude. Grave Willem, die den coninc niet weygeren en woude, quam mit veel siinre lude in Vlaenderen bi Doirnick, ende dede siin tenten daer vpslaen neffens der Schelte, ende logierde daer biden coninc. Onlange was hi daer geweest, hem en quam over den hals een onweder van regen ende van winde, so dat die coninc daer van daen rumen moste ende van daen

1) *dien* lees *tien*, d. i. *te dien*.

2) B heeft: *Men gaff grave Willem voirs. mede.*

3) Beka, p. 107.

trecken. Ende grave Willem die brac doe mede vp, ende aldus bleven die Vlaminghen vptie tijt ongemoyt. Ende grave Willem nam oirlof anden coninc om te Hollant waert te trecken, ende int weder keren verbrande hi alle die dorpen die bider reviere stonden [1]). Hier na inden iaer ons heren MCCCXIII wart vergeven van enen jacopiin die goede keyser Heynric van Lucelimburch, des vromen blinden coninc Jans vader van Bechem [2]), inder kelc mit ons Heren lichaem [3].) Int iaer daer an openbaerde een sterre inder luchten, die men een comete hiet, mit langen reijen, dat wel een teyken was der iammerliker plagen; want daer quam also groot een sterflic honger iaer na, dat veel vanden armen luden aten der doder stinckender beesten vleisch al rawe, ende aten oec me 'tgras vanden velde. Dese honger was so groot, dat die arme lude over al gemeenliken storven inden velde ende onder der lude wech vanden huse, sonder getal, ende die lude begroef men geliken beesten sonder kersteliker wtvaert, so dat dese iammerlike plage niet veel en scheelde van Jheremias wenen tot Jherusalem, anders dan die wive hoer kinder niet en koecten ende hoir vleysch van honger niet en aten. Mar men vant in onsen honger iaer dicwyl leggen die levende kinder ende zogen der doder moeder borsten, ende hadden hem die spenen of geknagen; mar dat meeste honger iaer was int iaer daeran. Doemen vijftien screef ontfermde onse lieve Here der menschen, ende gaf weder milde gaven wt siinre groter goedertierenheit, so dat veel vruchten wiessen, ende men cofte mudde roggen om v oude tornoyse grote, diemen int iaer daer te voern cofte

---

1) Beka, p. 108, verg. Holl. Beka, p. 208. v. Velthem, Spieg. hist., VI, c. 17—21. B heeft hier ter zijde: *van een verrader Jacopyn ende een moorder.*

2) d. i. *Bohemen.*

3) Wilhelm. Procur. p. 145. Verg. Holl. Beka, p. 209.

om LX der selver grote [1]). In desen voirsc. honger iaer ghesciede een toochlic mirakel binnen der stede van Leyden, tusschen tween wiven, die malcanderen ten naesten huyse woenden; want die een hadde gecoft een gersten broot, ende als sijt tot horen huyse brochte so sneet sijt in tween stucken, daer sy die een helft of besloot, om dat si spaerlic [2]) daer mede ommegaen ende leven most, overmits der groter onscamelre dierte ende honger, dier was, ende als si vanden anderen helft stont ende sneet horen kinderen teten, so sach dat hoir nagebuyer, die groot gebrec hadde ende noot van honger, ende bat hoir, dat si hoir die ander helfte over geven woude om God ende om gelt, si woude hoir wel betalen. Die ander lochendes dicke ende menichwarve, ende seide sterckelic ende bi eede, dat si geen ander broot meer en hadde, ende alst hoir hoir nagebuyer niet geloven en woude, so seide si in toirnigen moede aldus: „heb ic ander broot in miin huys meer dan dit, so bid ick Gode dattet een steen werden moet." Daer mede ginc si wech [3]) ende liet hoir genoeghen. Doe die een helft van desen brode verteert was, ende gaen soude halen die ander helft daer sise besloten hadde, so was dat broot verkeert in steene, welc stuck steens recht sulc als dat broot was, noch hudensdages is tot Leyden in sinte Pieters kerc, ende tot enen teyken plach ment alle hoochtide voirden Heyligen Geest te leggen. Int iaer hier na, alsmen screef MCCCXVI geschiede een mirakel in Henegouwen, in enen cloester dat Cambroen hiet, van enen Iode, die wel gesien was bi desen grave Willem, want hi brachten ter vonten ende deden kersten doen. Ende een tijt na dat dese Iode

---

1) Beka, p. 109 (Buchel not.). B heeft hier ter zijde: *een mirakel binnen Leyden geschiet.*

2) In B is dit woord weggesneden. Mieris vulde *dagelycks* in.

3) B: *daermede ginc dat buyrwyf wech.*

kersten gedaen was, quam hi alleen wanderen inden voirscr. cloester, daer hi inder kerken sach staen tot eenre stede an eenre wante een gemaelt beelde nader maedsel [1]) van onser liever vrouwen. Dese Iode, doe hi niement inder kerken en vernam toochde hi sinen aert, ende ginc tot dien beelde, ende stac hem drie steken, een int voirhoeft, een in die wange, ende een inden hals, ende daer quamen wt drie dropel bloets. Ende des nachts na dat dese Iode dit gedaen hadde, openbaerde hoir onse lieve vrouwe enen smit, die out ende kranc was, in enen visioen, naerstelic him toesprekende, dat hijs niet en liete hi en ginge voirden bailiu, ende seggen desen Iode an die smaetheit, die hi onser liever vrouwen bewijst hadde, ende woude dat an him wreken in enen camp. Mit corten woirden, die Iode quam tegen desen smit te crite, dat ongelike kempen waren; want die Iode was een vrom cloec [2]) man, ende die smit was out ende traech; doch omder gheenre wille, daer hijt om dede, die was in siin hulpe, ende dede den Iode openbaerlic inden crite seggen die valsche daet. Doe namen die bailiu ende hincken an eenre galgen.

---

1) B: *maexel*.

2) B: *jonck*, maar heeft verbeterd *cloec*.

Ten einde aanhalingen naar de bladzijden der uitgave van VAN MIERIS, met de aanteekeningen van P. SCHRIVERIUS (Leid. 1740), in deze uitgave gemakkelijker teruggevonden mogen worden, volgt hier eene tafel van de bladzijden dier uitgave met de paginatuur der onze er nevens.

v. Mieris:		Onze uitgave:				
Bladz.	1.	Bladz.	1	tot regel	6.	
„	2.	„	1 reg.	6 tot	2 reg.	20.
„	3.	„	2 reg.	20 „	3 reg.	22.
„	4.	„	3 reg.	22 „	4 reg.	12.
„	5.	„	4 reg.	12 „	5 reg.	13.
„	6.	„	5 reg.	13 „	6 reg.	7.
„	7.	„	6 reg.	7 „	7 reg.	5.
„	8.	„	7 reg.	5 „	7 reg.	29.
„	9.	„	7 reg.	29 „	8 reg.	26.
„	10.	„	8 reg.	26 „	9 reg.	25.
„	11.	„	9 reg.	25 „	10 reg.	20.
„	12.	„	10 reg.	20 „	11 reg.	11.
„	13.	„	11 reg.	11 „	11 reg.	26.
„	14.	„	11 reg.	26 „	12 reg.	25.
„	15.	„	12 reg.	25 „	13 reg.	17.
„	16.	„	13 reg.	17 „	14 reg.	10.
„	17.	„	14 reg.	10 „	14 reg.	29.
„	18.	„	14 reg.	29 „	15 reg.	23.
„	19.	„	15 reg.	23 „	16 reg.	10.
„	20.	„	16 reg.	10 „	17 reg.	7.
„	21.	„	17 reg.	7 „	18 reg.	2.
„	22.	„	18 reg.	2 „	18 reg.	24.

v. Mieris:		Onze uitgave:						
Bladz.	23.	Bladz.	18	reg.	24	tot 19	reg.	15.
„	24.	„	19	reg.	15	„ 20	reg.	8.
„	25.	„	20	reg.	8	„ 21	reg.	6.
„	26.	„	21	reg.	6	„ 21	reg.	21.
„	27.	„	21	reg.	21	„ 22	reg.	14.
„	28.	„	22	reg.	14	„ 23	reg.	13.
„	29.	„	23	reg.	13	„ 24	reg.	4.
„	30.	„	24	reg.	4	„ 25	reg.	2.
„	31.	„	25	reg.	2	„ 26	reg.	2.
„	32.	„	26	reg.	2	„ 26	reg.	24.
„	33.	„	26	reg.	24	„ 27	reg.	13.
„	34.	„	27	reg.	13	„ 28	reg.	4.
„	35.	„	28	reg.	4	„ 29	reg.	4.
„	36.	„	29	reg.	4	„ 30	reg.	2.
„	37.	„	30	reg.	2	„ 31	reg.	3.
„	38.	„	31	reg.	3	„ 31	reg.	33.
„	39.	„	31	reg.	33	„ 32	reg.	25.
„	40.	„	32	reg.	25	„ 33	reg.	13.
„	41.	„	33	reg.	13	„ 34	reg.	7.
„	42.	„	34	reg.	7	„ 35	reg.	2.
„	43.	„	35	reg.	2	„ 35	reg.	13.
„	44.	„	35	reg.	13	„ 35	reg.	28.
„	45.	„	35	reg.	28	„ 36	reg.	27.
„	46.	„	36	reg.	27	„ 37	reg.	26.
„	47.	„	37	reg.	26	„ 38	reg.	17.
„	48.	„	38	reg.	17	„ 39	reg.	21.
„	49.	„	39	reg.	21	„ 40	reg.	12.
„	50.	„	40	reg.	12	„ 41	reg.	7.
„	51.	„	41	reg.	7	„ 41	reg.	25.
„	52.	„	41	reg.	25	„ 42	reg.	19.
„	53.	„	42	reg.	19	„ 43	reg.	18.
„	54.	„	43	reg.	18	„ 44	reg.	7.
„	55.	„	44	reg.	7	„ 45	reg.	5.
„	56.	„	45	reg.	5	„ 45	reg.	23.

suis, galeis, vel aliis vasis, quae in ipsis plateis ubique parata erant, bibere cogebantur.

Erant autem in hoc exercitu magni nominis belli duces et praefecti, legatus scilicet regis Hispaniarum Ferdinandus de Toledo dux Albanus Marchio Coriae, Zanches de Auila, Metro[1]), Iulianus Romerus, Zanches de Lodoigno, Caesar Conzaga, Alphonsus de Uloa, Consaluus Bracamont, Ericus dux Brunsuicensis, Carolus comes Meganus, atque Obersteinius, et cum hisce qui iam antea Groningam venerant, Chapianus Vitellus, Curtius Martinengus, et Casparus de Robles, dominus a Billy.

Hisce visis, Nassouius castra incendit ac pontem sublicium, apud quem tentoria fixerat, medium discindit, et quum nonnihil cum Hispanis, qui aciem utrinque sed eminus infestabant, dimicatum esset, soluta obsidione per Veterem Provinciam continuo itinere in Phrisiam orientalem contendit, atque ibi ad ripam Amasi fluminis in vico quodam, Iemmingam incolae vocant, subsistit. Albanus itaque, misso prius Delffzylum, iam pridem a Nassouio derelictum, praesidio, haud magna temporis intercapedine cum exercitu suo eum quoque subsequitur, ac paucos intra dies, confectis ferme ac delassatis itinere militibus propter lutosam ac lubricam viam, Iemmingam aegre aduenit, instructamque Nassouii aciem extemplo et sine ulla cunctatione adoritur. Atque equidem succubuisset ibi cum omnibus suis, tum propter causas quas modo retulimus, tum etiam quod Nassouiani iamdudum recreati tutissimo ad pugnandum loco inhaererent, sed proditione foedissima deceptus comes per intimum suum consiliarium summumque locumtenentem Henricum a Zeigen[2]), fortuna sese

1) lees: Mentero. Zie RENGERS, *Rijmkronijk*, D. I. bl. 333.

2) *Hendrik van Siegen*, meermalen genoemd in de Memoriën van ROGER WILLIAMS (*Werken v. h. Hist. Gen. Nieuwe Serie*, N°. 3, bl. 43-49), die echter niets zegt van zijn verraad. Trouwens het verhaal van den slag is bij R. Williams geenszins nauwkeurig.

v. Mieris:			Onze uitgave:					
Bladz.	91. . . .		Bladz.	72 reg.	3	tot	73 reg.	4.
„	92. . . .		„	73 reg.	4	„	73 reg.	26.
„	93. . . .		„	73 reg.	26	„	74 reg.	11.
„	94. . . .		„	74 reg.	11	„	75 reg.	9.
„	95. . . .		„	75 reg.	9	„	76 reg.	4.
„	96. . . .		„	76 reg.	4	„	77 reg.	5.
„	97. . . .		„	77 reg.	5	„	78 reg.	8.
„	98. . . .		„	78 reg.	8	„	79 reg.	4.
„	99. . . .		„	79 reg.	4	„	79 reg.	25.
„	100. . . .		„	79 reg.	25	„	80 reg.	17.
„	101. . . .		„	80 reg.	17	„	81 reg.	4.
„	102. . . .		„	81 reg.	4	„	82 reg.	4.
„	103. . . .		„	82 reg.	4	„	83 reg.	2.
„	104. . . .		„	83 reg.	2	„	83 reg.	14.
„	105. . . .		„	83 reg.	14	„	84 reg.	5.
„	106. . . .		„	84 reg.	5	„	84 reg.	28.
„	107. . . .		„	84 reg.	28	„	85 reg.	26.
„	108. . . .		„	85 reg.	26	„	86 reg.	26.
„	109. . . .		„	86 reg.	26	„	87 reg.	17.
„	110. . . .		„	87 reg.	17	„	88 reg.	15.
„	111. . . .		„	88 reg.	15	„	89 reg.	5.
„	112. . . .		„	89 reg.	5	„	90 reg.	1.
„	113. . . .		„	90 reg.	1	„	90 reg.	26.
„	114. . . .		„	90 reg.	26	„	91 reg.	25.
„	115. . . .		„	91 reg.	25	„	92 reg.	16.
„	116. . . .		„	92 reg.	16	„	93 reg.	7.
„	117. . . .		„	93 reg.	7	„	94 reg.	15.
„	118. . . .		„	94 reg.	15	„	95 reg.	9.
„	119. . . .		„	95 reg.	9	„	95 reg.	32.
„	120. . . .		„	95 reg.	32	„	96 reg.	29.
„	121. . . .		„	96 reg.	29	„	97 reg.	24.
„	122. . . .		„	97 reg.	24	„	98 reg.	17.
„	123. . . .		„	98 reg.	17	„	99 reg.	16.
„	124. . . .		„	99 reg.	16	„	99 reg.	32.

v. Mieris:		Onze uitgave:	
Bladz. 125. . . .		Bladz. 99 reg. 32 tot 100 reg. 29.	
„ 126. . . .		„ 100 reg. 29 „ 101 reg. 19.	
„ 127. . . .		„ 101 reg. 19 „ 102 reg. 22.	
„ 128. . . .		„ 102 reg. 22 „ 103 reg. 21.	
„ 129. . . .		„ 103 reg. 21 „ 104 reg. 14.	
„ 130. . . .		„ 104 reg. 14 „ 105 reg. 10.	
„ 131. . . .		„ 105 reg. 10 „ 106 reg. 10.	
„ 132. . . .		„ 106 reg. 10 „ 107 reg. 10.	
„ 133. . . .		„ 107 reg. 10 „ 108 reg. 9.	
„ 134. . . .		„ 108 reg. 9 „ 109 reg. 2.	
„ 135. . . .		„ 109 reg. 2 „ 109 reg. 22.	
„ 136. . . .		„ 109 reg. 22 „ 110 reg. 23.	
„ 137. . . .		„ 110 reg. 23 „ 111 reg. 21.	
„ 138. . . .		„ 111 reg. 21 „ 112 reg. 17.	
„ 139. . . .		„ 112 reg. 17 „ 113 reg. 17.	
„ 140. . . .		„ 113 reg. 17 „ 114 reg. 11.	
„ 141. . . .		„ 114 reg. 11 „ 115 reg. 1.	
„ 142. . . .		„ 115 reg. 1 „ 115 reg. 16.	
„ 143. . . .		„ 115 reg. 16 „ 116 reg. 18.	
„ 144. . . .		„ 116 reg. 18 „ 117 reg. 15.	
„ 145. . . .		„ 117 reg. 15 „ 118 reg. 12.	
„ 146. . . .		„ 118 reg. 12 „ 119 reg. 7.	
„ 147. . . .		„ 119 reg. 7 „ 119 reg. 25.	
„ 148. . . .		„ 119 reg. 25 „ 120 reg. 20.	
„ 149. . . .		„ 120 reg. 20 „ 121 reg. 18.	
„ 150. . . .		„ 121 reg. 18 „ 122 reg. 15.	
„ 151. . . .		„ 122 reg. 15 „ 123 reg. 6.	
„ 152. . . .		„ 123 reg. 6 „ 124 reg. 5.	
„ 153. . . .		„ 124 reg. 5 „ 125 reg. 6.	
„ 154. . . .		„ 125 reg. 6 „ 126 reg. 2.	
„ 155. . . .		„ 126 reg. 2 „ 126 reg. 22.	
„ 156. . . .		„ 126 reg. 22 „ 127 reg. 14.	
„ 157. . . .		„ 127 reg. 14 „ 128 reg. 15.	
„ 158. . . .		„ 128 reg. 15 „ 129 reg. 14.	

v. Mierlo:	Onze uitgave:
Bladz. 159. . . .	Bladz. 129 reg. 14 tot 130 reg. 3.
„ 160. . . .	„ 130 reg. 3 „ 130 reg. 18.
„ 161. . . .	„ 130 reg. 18 „ 131 reg. 12.
„ 162. . . .	„ 131 reg. 12 „ 132 reg. 4.
„ 163. . . .	„ 132 reg. 4 „ 132 reg. 23.
„ 164. . . .	„ 132 reg. 23 „ 133 reg. 18.
„ 165. . . .	„ 133 reg. 18 „ 133 reg. 28.
„ 166. . . .	„ 133 reg. 28 „ 134 reg. 18.
„ 167. . . .	„ 134 reg. 18 „ 135 reg. 20.
„ 168. . . .	„ 135 reg. 20 „ 135 reg. 29.
„ 169. . . .	„ 135 reg. 29 „ 136 reg. 4.
„ 170. . . .	„ 136 reg. 4 „ 136 reg. 15.
„ 171. . . .	„ 136 reg. 15 „ 137 reg. 9.
„ 172. . . .	„ 137 reg. 9 „ 138 reg. 5.
„ 173. . . .	„ 138 reg. 5 „ 138 reg. 25.
„ 174. . . .	„ 138 reg. 25 „ 139 reg. 18.
„ 175. . . .	„ 139 reg. 18 „ 140 reg. 17.
„ 176. . . .	„ 140 reg. 17 „ 141 reg. 11.
„ 177. . . .	„ 141 reg. 11 „ 142 reg. 7.
„ 178. . . .	„ 142 reg. 7 „ 143 reg. 2.
„ 179. . . .	„ 143 reg. 2 „ 143 reg. 23.
„ 180. . . .	„ 143 reg. 23 „ 144 reg. 18.
„ 181. . . .	„ 144 reg. 18 „ 145 reg. 10.
„ 182. . . .	„ 145 reg. 10 „ 146 reg. 6.
„ 183. . . .	„ 146 reg. 6 „ 146 reg. 25.
„ 184. . . .	„ 146 reg. 25 „ 147 reg. 25.
„ 185. . . .	„ 147 reg. 25 „ 148 reg. 21.
„ 186. . . .	„ 148 reg. 21 „ 149 reg. 9.
„ 187. . . .	„ 149 reg. 9 „ 150 reg. 9.
„ 188. . . .	„ 150 reg. 9 „ 151 reg. 1.
„ 189. . . .	„ 151 reg. 1 „ 151 reg. 20.
„ 190. . . .	„ 151 reg. 20 „ 152 reg. 12.
„ 191. . . .	„ 152 reg. 12 „ 153 reg. 5.
„ 192. . . .	„ 153 reg. 5 „ 153 reg. 19.

v. Mieris:		Onze uitgave:						
Bladz.	193. . . .	Bladz.	153	reg.	19	tot	154	reg. 14.
„	194. . . .	„	154	reg.	14	„	155	reg. 14.
„	195. . . .	„	155	reg.	14	„	156	reg. 8.
„	196. . . .	„	156	reg.	8	„	157	reg. 14.
„	197. . . .	„	157	reg.	14	„	158	reg. 16.
„	198. . . .	„	158	reg.	16	„	159	reg. 6.
„	199. . . .	„	159	reg.	6	„	160	reg. 5.
„	200. . . .	„	160	reg.	5	„	160	reg. 27.
„	201. . . .	„	160	reg.	27	„	161	reg. 20.
„	202. . . .	„	161	reg.	20	„	161	reg. 23.
„	203. . . .	„	161	reg.	23	„	162	reg. 18.
„	204. . . .	„	162	reg.	18	„	163	reg. 14.
„	205. . . .	„	163	reg.	14	„	164	reg. 8.
„	206. . . .	„	164	reg.	8	„	165	reg. 11.
„	207. . . .	„	165	reg.	11	„	het einde.	

MAR 17 1919
949.2
H67w

KRONIJK

VAN

EGGERIK EGGES PHEBENS

VAN

1565—1594,

NAAR EEN HANDSCHRIFT UITGEGEVEN

DOOR

Mr. H. O. FEITH,
ARCHIVARIS.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 7.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1867.

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE UTRECHT.

NIEUWE REEKS.

N°. 7.

KRONIJK

VAN

EGGERIK EGGES PHEBENS

VAN

1565—1594,

NAAR EEN HANDSCHRIFT UITGEGEVEN

DOOR

Mr. H. O. FEITH,
ARCHIVARIS.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1867.

Ten einde aanhalingen naar de bladzijden der uitgave van VAN MIERIS, met de aanteekeningen van P. SCHRIVERIUS (Leid. 1740), in deze uitgave gemakkelijker teruggevonden mogen worden, volgt hier eene tafel van de bladzijden dier uitgave met de paginatuur der onze er nevens.

v. Mieris:		Onze uitgave:					
Bladz.	1.	Bladz.	1	tot regel 6.			
„	2.	„	1	reg. 6	tot	2	reg. 20.
„	3.	„	2	reg. 20	„	3	reg. 22.
„	4.	„	3	reg. 22	„	4	reg. 12.
„	5.	„	4	reg. 12	„	5	reg. 13.
„	6.	„	5	reg. 13	„	6	reg. 7.
„	7.	„	6	reg. 7	„	7	reg. 5.
„	8.	„	7	reg. 5	„	7	reg. 29.
„	9.	„	7	reg. 29	„	8	reg. 26.
„	10.	„	8	reg. 26	„	9	reg. 25.
„	11.	„	9	reg. 25	„	10	reg. 20.
„	12.	„	10	reg. 20	„	11	reg. 11.
„	13.	„	11	reg. 11	„	11	reg. 26.
„	14.	„	11	reg. 26	„	12	reg. 25.
„	15.	„	12	reg. 25	„	13	reg. 17.
„	16.	„	13	reg. 17	„	14	reg. 10.
„	17.	„	14	reg. 10	„	14	reg. 29.
„	18.	„	14	reg. 29	„	15	reg. 23.
„	19.	„	15	reg. 23	„	16	reg. 10.
„	20.	„	16	reg. 10	„	17	reg. 7.
„	21.	„	17	reg. 7	„	18	reg. 2.
„	22.	„	18	reg. 2	„	18	reg. 24.

v. Mieris:		Onze uitgave:						
Bladz.	23.	Bladz.	18	reg.	24	tot 19	reg.	15.
„	24.	„	19	reg.	15	„ 20	reg.	8.
„	25.	„	20	reg.	8	„ 21	reg.	6.
„	26.	„	21	reg.	6	„ 21	reg.	21.
„	27.	„	21	reg.	21	„ 22	reg.	14.
„	28.	„	22	reg.	14	„ 23	reg.	13.
„	29.	„	23	reg.	13	„ 24	reg.	4.
„	30.	„	24	reg.	4	„ 25	reg.	2.
„	31.	„	25	reg.	2	„ 26	reg.	2.
„	32.	„	26	reg.	2	„ 26	reg.	24.
„	33.	„	26	reg.	24	„ 27	reg.	13.
„	34.	„	27	reg.	13	„ 28	reg.	4.
„	35.	„	28	reg.	4	„ 29	reg.	4.
„	36.	„	29	reg.	4	„ 30	reg.	2.
„	37.	„	30	reg.	2	„ 31	reg.	3.
„	38.	„	31	reg.	3	„ 31	reg.	33.
„	39.	„	31	reg.	33	„ 32	reg.	25.
„	40.	„	32	reg.	25	„ 33	reg.	13.
„	41.	„	33	reg.	13	„ 34	reg.	7.
„	42.	„	34	reg.	7	„ 35	reg.	2.
„	43.	„	35	reg.	2	„ 35	reg.	13.
„	44.	„	35	reg.	13	„ 35	reg.	28.
„	45.	„	35	reg.	28	„ 36	reg.	27.
„	46.	„	36	reg.	27	„ 37	reg.	26.
„	47.	„	37	reg.	26	„ 38	reg.	17.
„	48.	„	38	reg.	17	„ 39	reg.	21.
„	49.	„	39	reg.	21	„ 40	reg.	12.
„	50.	„	40	reg.	12	„ 41	reg.	7.
„	51.	„	41	reg.	7	„ 41	reg.	25.
„	52.	„	41	reg.	25	„ 42	reg.	19.
„	53.	„	42	reg.	19	„ 43	reg.	18.
„	54.	„	43	reg.	18	„ 44	reg.	7.
„	55.	„	44	reg.	7	„ 45	reg.	5.
„	56.	„	45	reg.	5	„ 45	reg.	23.

Ita Oestmerhornam a Bartholdo Entens communitam emisso milite statim recuperauit. Capitaneum Spiringium per Monthiouium et Gantouium praefectos in insula quadam maris superatum trucidauit, sociis captis atque in modum triumphi Groningae publice circumductis, caesorum capita per humeros suos gestantibus, et postea gregatim in ipso foro decollatis, piratis supra modum infestus, innumeros alios supplicio mortis adfecit, capitibus eorum patibulo affixis. Praeterea in gratiam atque utilitatem regis multa alia patrauit, adeo ut eiusmodi diligentia, solertia, vigilantiaque apud Albanum eiusque complices charus, breui post tempore totius Phrisiae, Transissulaniae, Ligniae[1]), Drentiaeque factus sit gubernator.

Hoc anno noua et inusitata stella apparuit, quae aliquot menses conspecta est, non sine omnium hominum ingenti admiratione et terrore, postea rursus euanuit.

Circiter festum Catherinae, eodem hoc anno, omnis ager noua inundatione coöperitur, quae propter vim glaciei admodum pernitiosa fuit, nam praeter alia quam maxima damna, totas aedes acie sua dissecuit dissipauitque. Prope Dullarthum lacum in paroecia Miduoldana foemina per aliquot dies omni humano destituta auxilio ad umbilicum usque in glacie detenta et circumacta, neque securibus aliisue instrumentis eripi ex ea potuit, sed soluto tandem gelu, solo diuino auxilio, e praesenti periculo liberatur, et postea ad annos permultos incolumis vitam peregit. *Sic Deus qui hominem ex nihilo creauit, eundem et seruare et e mille periculis eximere potest.*

1573. Anno sequenti 1573 idem mare ventorum vi intumefactum per totam agri planiciem rursus excurrit et tempore veris germinantem terram misere sua salsedine debilitauit. Neque hoc satis, sed et circiter festum Mariae eadem hac aestate, supra aggerum fastigia erumpens, homines et

---

1) *Lignia* d. i. *Lingen.*

verwezen. Met veel ijver en vlijt woonde hij te Marburg gedurende drie en een half jaren de lessen van beroemde hoogleeraren bij; hij vertrok van daar naar Neustadt, bezocht vervolgens de hoogeschool te Heidelberg en verwisselde eindelijk in 1582 deze kweekschool wederom met die te Marburg, om zijne oefeningen verder hier voort te zetten. Doch hij mogt zijn voornemen niet volvoeren. Om te voldoen aan de begeerte en het vurig verlangen van zijne moeder, die hem bij zich te Groningen, waar zij zich met der woon had neergezet, wenschte te hebben, moest hij al spoedig besluiten naar zijn vaderland terug te keeren. In het begin van April verliet hij weder Marburg, bezocht Jena en vervolgens Erfurt, in welke laatste plaats hij zich voorstelde een bezoek te brengen bij den hoogleeraar Willem Fachaeus, een Fries van geboorte, met wien hij wenschte in kennis te komen. Die kennismaking viel zeer ten gunste van Phebens uit. De hoogleeraar toch was zoo ingenomen met de bekwaamheid en kennis van zijnen nieuwen vriend, dat hij hem een uitzigt gaf op eene met zijne studie overeenkomende en vereerende betrekking aan de hoogeschool, bijaldien hij zich daar mogt willen vestigen. Had Phebens alleen zijne neiging en lust tot studie en letterkundige oefeningen opgevolgd, hij zoude zeker geen oogenblik geaarzeld hebben, zich te Erfurt neer te zetten. Hij vond evenwel geene vrijheid daaraan toen noch later te voldoen, maar achtte zich verpligt gehoor te geven aan het verlangen van zijne moeder. Hij verliet dan ook binnen weinige dagen wederom deze stad, en nam

festiuitate et solemnitate publicatur. Hoc scilicet mihi futurumratus, illud quod *Albani austeritate et saeuitia animi erat, se lenitate et indulgentia recuperaturum.* In contumaces vero et refractarios acerrime belligerando, *authoritatem suam qua non minus quam benignitate imperia consistunt*, non omisit.

1575. Requesenio similiter aduersam undique fortunam experiunte, dum ex voto ei non succederet militia, pacificationem rem tentare proponit, hoccine modo Hollandiam, Zelandiamque ad obedientiam reuocare posset, tentaturus. Cum ita elapso anno ipse Auriacus et confoederati Status praedictarum prouinciarum pacis causa scriptam supplicationem ad regem perferri curassent, ille hoc apud regem egit, ut eius rei nomine certus locus, ubi commode conuenire possent, designaretur. Datis itaque acceptisque inter se obsidibus, postea Bredae, quae ciuitas est in Brabantia principis Auraici propria et haereditaria, utrinque conueniunt, tentataque magna sedulitate reconciliatione, dum illi qui erant a partibus foederatorum legati sese grauari viderent, nihil efficitur. Atque ita noua iterum mutationum ac defectionum iacta sunt semina, quae anno sequenti sortita sunt effectum.

1576. Cum enim praecedentibus annis Hollandia et Zelandia Hispanorum gubernatione sese abdicassent, mortuo Requesenio, propter eandem Hispanorum saeuitiam ac crudelitatem, omnes fere prouinciae reliquae relicto imperio Hispanico, percussoque cum principe Auraico nec non et Hollandis Zelandisque foedere ac pace, unanimiter externum et Hispanum militem Belgii limitibus expellere animum intendunt. Factum hoc est Gandaui, primaria Flandriae urbe, anno salutis humanae 1576, die Nouembris octauo.

Inter multas ac varias eas, uti diximus, rerum mutationes eiusdem mensis die vigesimo quinto, in festo uti vocant S. Catherinae, idem re ipsa tentarunt praesidia Gallica, quae Groningae initio motuum collocata erant. Quod hac

ding door zijne tijdgenooten geroemd. Niet alleen waren het bruilofts- en lijkzangen, welke uit zijne pen vloeiden, ook in menige ontboezeming gaf hij zijne stad- en tijdgenooten vele nuttige wenken en vermaningen over hunne onverschilligheid en losbandigheid, als een gevolg van het gemis van de openbare prediking van het Evangelie.

Toen echter te Groningen door de reductie hem de weg open stond om deel aan de regering te kunnen nemen, zag hij zich hierin ook niet teleurgesteld, maar genoot in ruime mate het vertrouwen zijner medeburgers. Vele aanzienlijke en belangrijke posten werden door hem bekleed. Achtereenvolgens droeg men hem op de betrekking van lid van den Raad, van lid der Rekenkamer, van lid van het Kollegie van Gedeputeerden en van lid der Hoofdmannenkamer. Niet alleen zijne kunde, maar ook zijn beminnelijk karakter zal voorzeker hebben medegewerkt, dat hij zoo bij herhaling die blijken van het vertrouwen zijner medeburgers mogt ontvangen. Een zijner tijdgenooten geeft dit getuigenis van zijn karakter: „ita se morum probitate, modestia, humanitate semper gessit, ut ab omnibus merito bonis etiam ipsis Pontificiae religionis sectatoribus amaretur" [1]). Bevorderde hij den bloei der latijnsche school als curator dier inrigting, ook bewees hij een groot voorstander en bevorderaar van het hooger onderwijs te zijn door zijn werkzaam aandeel tot de vestiging van eene hoo-

---

1) De hoogleeraar Huninga in de *Oratio funebris in honorem E. E. Pheens, Gron.* 1616, bl. 9 en 10.

omnium stipendiorum solutionem promittentem in vincula deturbant. Quo facto undique ad arma concurritur, et in ipso foro omnes, opposita acie, quasi iamiam pugnaturi conspiciuntur: alii gladios stringere, alii hastas vibrare, nonnulli bombardas in aduersarios collimare. Et sane parum aberat, quin in miseram caedem hic euasisset tumultus, sed ea pars quae gubernatori, uti diximus, fidem iuramento promiserat, utpote numero minor, reliquis commilitonibus suis paulatim assentire coacta est, praefectis interea partim ad aras, partim ad haras, partim ad fumosos caminos aut alia lustra abditosque recessus terrore dilapsis. Tandem adducto in medium, quem ipse Robles vinculis mancipauerat, Francisco Martini Stellae Statuum legato in medio foro, unanimiter omnes sublatis ad coelum manibus, principi Auraico et foederatis Statibus iuramentum praestant, clamantes *Viue le Prince, viue les Estats.* Et ne capite carerent, praefectos signorum e grege suo nouos deligunt, quorum summum, qui reliquis authoritate ac potestate praecellebat, dixere electum.

Sequentibus diebus veteres suos praefectos, qui audito tumultu in varias partes aufugerant, quocumque locorum quaerendo insectantur, inuentosque in carceres detrudunt. Inter caeteros quoque Rijsenbroquius et gener atque vicepraefectus Caspari de Robles suum fatum non effugit, sed eodem cum socero suo hospitio excipitur. Similiter etiam cum Joanne de Mepsche regio apud Groninganos locumtenente et doctore Vuestendorpio actum est. Fascum colonellum siue praefectum Zutphaniensem ex ea urbe propter similem commotionem extorrem et ad Groninganos profugum e coenobio, cuculla habituque monastico indutum, per plateas ipsumque forum raptum, una cum pontificalibus suis summoque ludibrio etiam in vincula deducunt. *Sic nihil tam stabile et firmum est in rebus humanis quod non mutare variabilis fortuna potest, quae paupere saepe ex infimo loco ad altissima quaeque euehit, euectosque ad*

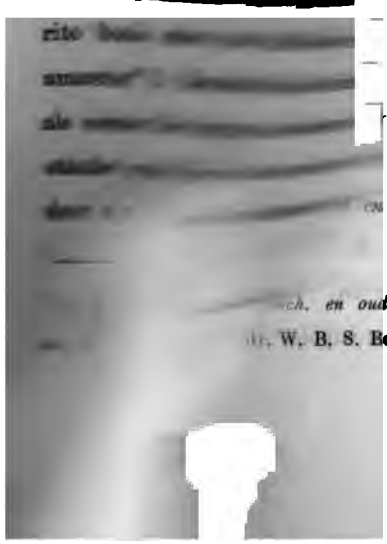

...ch. en oudheidk. van Dr. G. A. Stratingh, ...r. W. B. S. Boeles, dl. I, bl. 225 en volgende.

omnium stipendiorum solutionem promittentem in vincula deturbant. Quo facto undique ad arma concurritur, et in ipso foro omnes, opposita acie, quasi iamiam pugnaturi conspiciuntur: alii gladios stringere, alii hastas vibrare, nonnulli bombardas in aduersarios collimare. Et sane parum aberat, quin in miseram caedem hic euasisset tumultus, sed ea pars quae gubernatori, uti diximus, fidem iuramento promiserat, utpote numero minor, reliquis commilitonibus suis paulatim assentire coacta est, praefectis interea partim ad aras, partim ad haras, partim ad fumosos caminos aut alia lustra abditosque recessus terrore dilapsis. Tandem adducto in medium, quem ipse Robles vinculis mancipauerat, Francisco Martini Stellae Statuum legato in medio foro, unanimiter omnes sublatis ad coelum manibus, principi Auraico et foederatis Statibus iuramentum praestant, clamantes *Viue le Prince, viue les Estats.* Et ne capite carerent, praefectos signorum e grege suo nouos deligunt, quorum summum, qui reliquis authoritate ac potestate praecellebat, dixere electum.

Sequentibus diebus veteres suos praefectos, qui audito tumultu in varias partes aufugerant, quocumque locorum quaerendo insectantur, inuentosque in carceres detrudunt. Inter caeteros quoque Rijsenbroquius et gener atque vicepraefectus Caspari de Robles suum fatum non effugit, sed eodem cum socero suo hospitio excipitur. Similiter etiam cum Joanne de Mepsche regio apud Groninganos locumtenente et doctore Vuestendorpio actum est. Fascum colonellum siue praefectum Zutphaniensem ex ea urbe propter similem commotionem extorrem et ad Groningenos profugum e coenobio, cuculla habituque monastico indutum, per plateas ipsumque forum raptum, una cum pontificalibus suis summoque ludibrio etiam in vincula deducunt. *Sic nihil tam stabile et firmum est in rebus humanis quod non mutare variabilis fortuna potest, quae paupera saepe ex infimo loco ad altissima quaeque euehit, euectosque ad*

ima rursus detrudit. Et quid dicam amplius? Si vera sunt quae de hoc Casparo de Robles, eiusque pessimo in miseros et innocentes ciues proposito tum fama dictabat, quis non plenis buccis laudabit iustum Dei viuentis ac pro suo grege vigilantis iudicium? *Nam qui alterius libertati insidiabatur, ipsemet in seruitutem alteriusque potestatem redigitur, et qui alios quamuis innocentes interimere studebat, sibimetipsi ruinam et interitum accersit.*

Subitaneo hoc, uti diximus, tumultu ciues supra modum consternati erant, nam uti apparebat, in ipsius urbis depraedationem haec omnia et fabricata et incoepta esse videbantur, nec armis, quod iis iam antea exuti ac nudati omnino erant, se defendere poterant. Sed felicius quam pro opinione sua haec cecidit alea. Mox enim, ne quis ipsis ciuibus vel eorum bonis vim ullam inferat, poena capitis proposita publice proclamatur, praefectorum suorum bonis per modum auctionis sub hasta distractis.

Diximus hucusque quae sub hac rerum mirabili vicissitudine contigere Groningae. Sed hoc nondum satis fuit, nam sine mora eodem die, quo haec incoepta sunt, post solis occasum emittuntur nuncii, primo quidem ad proxima praesidia, Delffzylum scilicet et Dammonem, deinde et in Phrisiam occidentalem, ac quod factum sit breuiter exponunt, si sibi et suis rebus consultum velint, ad idem facinus eos prouocantes. Qui intellectis rebus unanimiter omnes et ubique locorum sese ad exemplum Groningensium componunt, ac sine ulla mora suos etiam in carceres detrudunt et deinde Statibus fidelitatem iuramento solemniter promittunt.

Ea re ad Auraicum ac confoederatos Status prouincia- 1577.
rum delata, gaudiis tripudiisque omnia ubique resonant, et ne capite et rectore destitueretur prouincia, in Phrisiam ablegatur Georgius Lalaignius, comes Rennebergensis, ut ibi in locum captiui gubernatoris Caspari de Robles constitutus eius prouinciae susciperet gubernacula. Hic

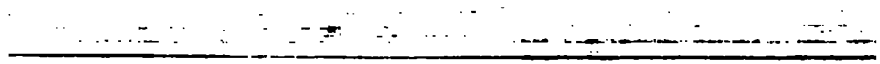

VOORWOORD.

Sedert een aantal jaren is herhaaldelijk de wensch uitgesproken, dat de Kronijk van Eggerik Egges Phebens in druk mogt worden uitgegeven. Het Genootschap *Pro excolendo jure patrio* te Groningen loofde zelfs, voor omstreeks 25 jaren, eenen belangrijken prijs uit aan dengene, die deze Kronijk, hetzij in originali, hetzij in afschrift, wilde overdragen, of wel het Genootschap wilde in de gelegenheid stellen er een afschrift van te laten vervaardigen. Toen op die uitnoodiging, welke was geplaatst in onze vaderlandsche wetenschappelijke bladen en tijdschriften, niemand zich opdeed om daaraan te voldoen, en er ook zelfs geen de minste mededeeling kwam, dat de Kronijk nog aanwezig was, begon men, niet zonder grond, te twijfelen of zij nog wel bestond en niet veeleer zoude zijn verloren gegaan. Doch die twijfel werd in 1863 opgeheven, toen zij werd vermeld op den belangrijken catalogus van handschriften, nagelaten door den heer Mr. A. J. de Sitter, die in dat jaar in het openbaar ter verkoop werden aangeboden. Dit, in het bijzonder voor de geschiedenis van

de Provincie en de Stad Groningen zoo belangrijk handschrift werd bij die gelegenheid door mij voor het Archief van Groningen aangekocht. Het Historisch Genootschap te Utrecht voldoet thans aan mijnen en zeker aan veler wensch met de opneming van deze Kronijk in zijne werken, waardoor haar inhoud nu niet alleen voor verlies is bewaard, maar ook voor allen, die onze geschiedenis beoefenen, toegankelijk is geworden. Eenige mededeeling over den schrijver en over het handschrift acht ik bij de uitgave niet ongepast: zij vindt hier hare plaats.

Eggerik Egges Phebens zag in 1556 te Midwolde in het Oldambt het levenslicht. Zijn vader Egge Phebens, die op eene niet onaanzienlijke landhoeve aldaar den landbouw uitoefende, ontviel hem, toen hij slechts den leeftijd van vier jaren had bereikt. Het overlijden van dezen vader, die wel geene wetenschappelijke opleiding had genoten, maar desniettemin steeds zijne geliefkoosde uitspanning vond in de beoefening van muzyk en in het verkrijgen van geschied- en letterkundige kennis, was voor den jeugdigen zoon zeer zeker een groot verlies. Zijne moeder, de dochter van Eggerik Doelens, volbragt den wensch van haren echtgenoot, door te zorgen dat haar zoon eene geletterde opvoeding verkreeg. Nadat Eggerik de latijnsche scholen te Emden en te Groningen met vrucht gedurende eenige jaren had bezocht, vertrok hij, 22 jaren oud, naar de beroemde akademie te Marburg, om zich verder te bekwamen in de regtsstudie, in wier beginselen hij reeds aan de latijnsche school te Groningen was on-

derwezen. Met veel ijver en vlijt woonde hij te Marburg gedurende drie en een half jaren de lessen van beroemde hoogleeraren bij; hij vertrok van daar naar Neustadt, bezocht vervolgens de hoogeschool te Heidelberg en verwisselde eindelijk in 1582 deze kweekschool wederom met die te Marburg, om zijne oefeningen verder hier voort te zetten. Doch hij mogt zijn voornemen niet volvoeren. Om te voldoen aan de begeerte en het vurig verlangen van zijne moeder, die hem bij zich te Groningen, waar zij zich met der woon had neergezet, wenschte te hebben, moest hij al spoedig besluiten naar zijn vaderland terug te keeren. In het begin van April verliet hij weder Marburg, bezocht Jena en vervolgens Erfurt, in welke laatste plaats hij zich voorstelde een bezoek te brengen bij den hoogleeraar Willem Fachaeus, een Fries van geboorte, met wien hij wenschte in kennis te komen. Die kennismaking viel zeer ten gunste van Phebens uit. De hoogleeraar toch was zoo ingenomen met de bekwaamheid en kennis van zijnen nieuwen vriend, dat hij hem een uitzigt gaf op eene met zijne studie overeenkomende en vereerende betrekking aan de hoogeschool, bijaldien hij zich daar mogt willen vestigen. Had Phebens alleen zijne neiging en lust tot studie en letterkundige oefeningen opgevolgd, hij zoude zeker geen oogenblik gesaarzeld hebben, zich te Erfurt neer te zetten. Hij vond evenwel geene vrijheid daaraan toen noch later te voldoen, maar achtte zich verpligt gehoor te geven aan het verlangen van zijne moeder. Hij verliet dan ook binnen weinige dagen wederom deze stad, en nam

suam, militibus stipendiorum integra solutione promissa. Secundo igitur Septembris die arcem ingressi ciues, donec gubernator adueniret Lalaignius, eam sua cura et diligentia custodiunt.

ding door zijne tijdgenooten geroemd. Niet alleen waren het bruilofts- en lijkzangen, welke uit zijne pen vloeiden, ook in menige ontboezeming gaf hij zijne stad- en tijdgenooten vele nuttige wenken en vermaningen over hunne onverschilligheid en losbandigheid, als een gevolg van het gemis van de openbare prediking van het Evangelie.

Toen echter te Groningen door de reductie hem de weg open stond om deel aan de regering te kunnen nemen, zag hij zich hierin ook niet teleurgesteld, maar genoot in ruime mate het vertrouwen zijner medeburgers. Vele aanzienlijke en belangrijke posten werden door hem bekleed. Achtereenvolgens droeg men hem op de betrekking van lid van den Raad, van lid der Rekenkamer, van lid van het Kollegie van Gedeputeerden en van lid der Hoofdmannenkamer. Niet alleen zijne kunde, maar ook zijn beminnelijk karakter zal voorzeker hebben medegewerkt, dat hij zoo bij herhaling die blijken van het vertrouwen zijner medeburgers mogt ontvangen. Een zijner tijdgenooten geeft dit getuigenis van zijn karakter: „ita se morum probitate, modestia, humanitate semper gessit, ut ab omnibus merito bonis etiam ipsis Pontificiae religionis sectatoribus amaretur" [1]). Bevorderde hij den bloei der latijnsche school als curator dier inrigting, ook bewees hij een groot voorstander en bevorderaar van het hooger onderwijs te zijn door zijn werkzaam aandeel tot de vestiging van eene hoo-

---

1) De hoogleeraar Huninga in de *Oratio funebris in honorem E. E. Pheenae, Gron.* 1616, bl. 9 en 10.

geschool te Groningen, waarvan hij echter, door zijn spoedig daarop gevolgd overlijden, naauwelijks de oprigting mogt zien. Zijn overlijden, 't welk voorviel den 12. November 1615, werd algemeen betreurd. Dit bleek wel vooral op den dag van zijne begrafenis, den 22. November, toen zijn lijk werd begeleid door eenen grooten stoet van regeringsleden, leden van de regterlijke magt, hoogleeraren, studenten en vrienden. Had reeds vóór dien dag de hoogleeraar Ravensberger een uitvoerig programma in druk medegedeeld en doen verspreiden, waarin de levensloop van Phebens was vermeld, de hoogleeraar Johannes Huninga hield, na den afloop der begrafenis, in het auditorium theologicum eene belangrijke lijkrede in de latijnsche taal, waarin hij eene welverdiende hulde bragt aan hem, die hij ook als zijn weldoener hoogschatte. Talrijke lijkgezangen werden ter zijner nagedachtenis door de dichters vervaardigd, onder welke uitmunt dat van den Groninger hoogleeraar Ubbo Emmius. Zij zijn, zoowel als het grafschrift, 't welk op den lijksteen werd gebeiteld, gedrukt en gevoegd bij de *Oratio funebris*. Ook de hoogleeraar Rud. Goclenius te Marburg, met wien Phebens gedurende veertien jaren in briefwisseling een vriendschappelijk verkeer had gehouden, overhandigde zijnen zoon Eggo, die op dien tijd te Marburg studeerde en hem den dood van zijnen vader mededeelde, eene ontboezeming, waarin hij zijne droefheid over dezen hem zoo dierbaren en kundigen vriend in latijnsche verzen uitsprak. Eindelijk zijn zijn leven en verdiensten ook nog dezer dagen ons op nieuw medegedeeld en beschreven door

Mr. W. B. S. Boeles, in eene levensbeschrijving, waarin hij dien geleerde naar waarde en verdienste ons beschreef. Het hier medegedeelde is daaruit geput. Zij, die meerdere bijzonderheden van Phebens wenschen te vernemen, meenen wij naar dat stuk te mogen verwijzen [1]).

Den tijd, dien Phebens in de jaren 1582 tot 1594 ambteloos te Groningen doorbragt, heeft hij, behalven met het reeds medegedeelde, ook nog nuttig kunnen besteden met de zamenstelling van eene Kronijk, waarin hij vele merkwaardige gebeurtenissen, in het bijzonder de stad en het land van Groningen betreffende en voorgevallen gedurende de Spaansche onlusten van 1565 tot 1594, heeft opgeteekend. De vermelding op den titel voor het handschrift, dat het inhoudt de mededeeling der gebeurtenissen ad *annum praesentem*, geeft een aanduiding, dat Phebens zijne Kronijk te zamenbragt vóór de reductie, 1594, en althans dat hij haar besloot in dat jaar. Deze aanteekeningen alzoo van een geletterd en wetenschappelijk gevormd man, van een braaf, opregt en onpartijdig karakter, die opteekende hetgeen hij zelf had beleefd en voor een groot gedeelte had bijgewoond, zijn te regt door velen op prijs gesteld. Ubbo Emmius schijnt, blijkens de door hem in het handschrift ter zijde van den tekst gevoegde *lemmata*, ze veel gelezen en gebruikt te hebben. Ook de schrijver van den *Tegenwoordigen staat van stad en lande*, onder wiens nagela-

---

1) *Bijdragen tot de gesch. en oudheidk.* van Dr. G. A. Stratingh, Mr. H. O. Feith en Mr. W. B. S. Boeles, dl. I, bl. 225 en volgende.

tene zeer belangrijke verzameling van handschriften, gelijk wij reeds vermeldden, mede dit handschrift zich bevond, heeft bij de beschrijving der geschiedenis van dien tijd een veelvuldig gebruik van deze Kronijk gemaakt. Op vele plaatsen heeft hij uittreksels daaruit in de noten medegedeeld en telkens heeft hij tot bevestiging van het in den tekst beschrevene onder aan de bladzijde Phebens werk aangehaald.

Wat het handschrift op zich zelf betreft, het is met eene duidelijke hand in klein octavo geschreven, bevat 397 bladzijden, en is, hoewel op sommige bladzijden de inkt moge verbleekt zijn, toch nog zeer goed en duidelijk te lezen. Het letterschrift van Phebens is, voor zoover ik weet, uit geen ander stuk bekend, zoodat het daardoor onzeker is of dit handschrift door hem zelf is geschreven. Vermoedelijk doelde de hoogleeraar Ravensberger daarop, en mag men besluiten, dat hem dit niet onmogelijk voorkwam, toen hij zich in zijn *programma funebre* over dit werk van Phebens aldus uitliet: „Cuius laudibus hoc quoque annumerandum merito, — quod ea, quae heic in urbe atque agro ac regione proxima accidere memorabilia a primis belli Belgici motibus, in commentarios non inconcinnos stylo latino redegerit, studiumque habuerit juvandae etiam posteritatis." Ook mij komt het zeer aannemelijk voor, dat men het er met grond voor mag houden, dat inderdaad dit handschrift door den schrijver eigenhandig is geschreven. Vooreerst toch pleiten daarvoor de doorhalingen van enkele volzinnen, welke hier

en daar er in worden aangetroffen en aanduiden, dat de schrijver zelf onder het afschrijven eenige veranderingen en wijzigingen in zijn opstel heeft gemaakt. Ten andere kan het ook daaruit met grond worden afgeleid, dat dit handschrift het eenigste exemplaar is, 'twelk er, voor zoo ver bekend, van bestaat. Tot nu toe immers is er nergens een tweede aangetroffen, en zelfs is op de boven reeds vermelde openlijke uitloving van eenen hoogen prijs, door niemand het bestaan van een exemplaar te kennen gegeven, terwijl eindelijk juist slechts aanwezig is het exemplaar, waarvan men met zekerheid weet, dat het gebruikt en geraadpleegd is. Dit eenig exemplaar derhalve is thans door mij voor deze uitgave gebruikt, waarbij ik mij slechts deze vrijheid heb veroorloofd, dat de menigvuldige daarin voorkomende hoofdletters bij den aanvang van vele woorden zijn vervangen door de gewone kleine letter; dat de zinteekenen, die vrij onregelmatig zijn geplaatst, ter bevordering van eenen duidelijken zin zijn verplaatst en veranderd, en eindelijk dat klaarblijkelijke taal en schrijffouten, in het bijzonder in de vermelding van de eigennamen, die er hier en daar nog al in voorkomen en aantoonen, dat de schrijver in het afschrijven van zijn Kronijk daarop niet steeds met naauwgezetheid heeft gelet, door mij zijn verbeterd. Op enkele plaatsen is in eene aanteekening onder aan de bladzijde eene onduidelijkheid van den zin door mij aangewezen. Overigens is het handschrift zoo naauwkeurig mogelijk door mij afgeschreven en bij het drukken vergeleken. De Hoogleeraar Brill, die de vriendelijkheid

heeft gehad om de tweede proef na te zien, heeft mij, zoowel in menige belangrijke opmerking tot verbetering als in de naauwkeurige zorg bij het nazien, inderdaad eene groote dienst bewezen, waarvoor ik Z.H.Gel. hierbij gaarne mijnen opregten dank betuig.

Eindelijk verdient nog vermelding, dat om het handschrift te leveren, zoo als het door den schrijver is vervaardigd, de reeds gemelde *lemmata* van Emmius, er niet bij zijn gedrukt.

Aan velen, vertrouw ik, zal de uitgave van deze voor de beoefening van een gewigtig tijdperk onzer gewestelijke geschiedenis zoo belangrijke bron welkom zijn. Mogt ik daarin eenige vergoeding vinden voor de moeite en tijd, hieraan door mij besteed.

H. O. FEITH.

E. E. PH.

CHRONICON

RERUM IN PHRISIA ET PRAECIPUE CIRCA GRONINGAM GESTARUM

TEMPORE DIUTURNI BELLI, QUOD INTER REGEM HISPANIARUM ET ORDINES PROVINCIARUM INFERIORIS GERMANIAE, QUOS STATUS BELGICOS VOCAMUS, RELIGIONIS ATQUE LIBERTATIS CAUSA SUSCEPTUM

EST:

AB ANNO VIDELICET

1565

AD ANNUM PRAESENTEM

GRONINGAE.

AD BENEVOLUM LECTOREM.

PRAEFATIO.

Quandoquidem memoria hominum labilis valde et infirma est, aut certe si qui sint qui mediocriter quidem ea, quae sua aetate contigerunt, retinere memoria queant, cum tamen vita eorum quemadmodum omnium hominum brevis valde sit et tanquam bulla quae vel in momento extinguitur, perraro aut nunquam ea ad posteros transmittunt: et si quid illi narratione nuda percepere, illud in his vel omnino desinit, vel male narrando ipsam veritatis faciem paulatim amittit, — laudabiliter itaque apud multos usu receptum est et bene de omnibus merentur hi, qui res humanas scriptis mandarunt suis; nam, neque memoria vitio excidere, neque cum hominis alioqui sagacis et memoriae tenacissimi interitu, obliterari possunt.

Cum autem existant non solum, qui historias totius orbis terrarum a mundo condito inde usque ad nostra tempora descripsere, sed etiam qui unius suae provinciae, reipublicae, urbis, vel etiam personae, res gestas annotarunt, ex omnibus Phrisiis (quorum tamen nobilia interdum lumina extiterunt) neminem in lucem prodiisse qui patriam suam eodem modo celebrarit, dolendum certe est. Parua quidem haec quantumvis sit, aliorum regnorum et ditionum respectu provincia, maxima tamen eaque grauissima bella sustinuit. Quid enim ut antiquiora praeteream, de comitibus Hollandiae, de ducibus Saxoniae, de ducibus Geldriae, et iis rebus quas illi ibidem varia for-

tuna gessere, dicemus? Quid de comite Phrisiae orientalis? quid de Georgio Schenckio Barone a Tautenbergo, et rebus eius ibi gestis? Quid de aliis bellis, factionibus, factionumque ducibus proferemus? Quos item intestinorum bellorum motus, et quas eo nomine collisiones experta et perpessa Phrisia est, dum in semetipsa de imperio ac dominatu decertatur?

Harum rerum omnium et quae anterioribus temporibus ibi contigerunt, licet truncatim extent aliquot ab incertis authoribus congestae rapsodiae, res ipsas tamen illi pro magnitudine, ne a limine quidem salutarunt, maximam partem omnino praeterierunt. Quae cum ita sint, et hoc nostro aeuo coinciderit longissimum illud funestissimumque bellum quod inter regem Hispaniarum et provinciarum Belgicarum status, religionis atque libertatis nomine susceptum est, operae pretium me facturum putaui, si ea quae tristissimi huius belli tempore per Phrisiam acciderunt, in gratiam secuturae posteritatis annotarem; quo scilicet et liberi et nepotes nostri vel inde discant, quomodo propter religionis verae contemptum et hominum foedissima peccata, totas ditiones, regna et respublicas punire et euertere, gentes inter se committere, tyrannidem denique potentissimorum monarcharum reprimere, et ecclesiam suam adserere, Deus consueuit.

Inter alias vero poenas atque flagellationes, morbos scilicet, pestem, annonae caritatem et hisce similes, bellum hoc longe miserrimum: quod, licet pro sua utrinque opinione a pia causa et dulcissimo religionis nomine trahat initium, postea tamen tot modis exorbitauit, ut nullum ullo tempore bellum immanius vel pluribus sceleribus infectum fuerit, quam hoc de quo nunc ex parte disseremus. Quantum enim ab inquisitoribus Hispaniae vel solo religionis nomine sanguinis effusum! Quot homines gladio percussi! Quam multi in crucem acti! Quam innumeri lentis flammis subditi, igne concremati sunt! Quam multi

carcere, equuleo, defossionibus, submersionibusque, indicta causa et non raro contra usitatum ordinem iudiciorum, intempesta nocte crudelissime necati! Quam multis lingua praecisa est, ne iniuriae sibi illatae querelam edere possent! Quam multi machinulis ferreis, ore foedissime distorto, diffluenteque sanguine ac tabe, ad crudelissima mortis supplicia rapti sunt! Quot homines fame necati! Quot inclusi vinculis, putredine consumpti! Quot homines, tum viri tum mulieres bonis spoliati, in exilium acti sunt! Atque haec omnia eo magis horrenda ac detestanda, quod miseri homines saepenumero neque auditi neque legitimis probationibus convicti, per lubricum et fallibilem inquisitionis modum (in quo magis opes quam opera in considerationem veniebant) condemnarentur.

Jam de furore belli et militari saeuitia quid attinet dicere? Quantae caedes patratae, quot, quantaeque pugnae, urbium et arcium obsidiones, oppugnationes, expugnationes, eversionesque contigere? Quantum detrimenti, continentibus illis exactionibus, concussionibus, incendiis, rapinis, expilationibusque perpessi sunt homines? Certe hoc neque verbis neque calamis expediri potest. Neque enim a rebus sacris, neque prophanis abstinuere milites; neque personis ullis pepercere et inter eas neque aetatis, neque sexus, neque conditionis est habita ratio.

Quantum enim ad personas attinet, tam viris quam mulieribus, imo puerulis, puellis, grauidis, puerperis, viduis, decrepitis senioribus, ipsisque adeo aegrotis et valetudinariis, nec non et verbi diuini ministris, contra belli iura et omnium gentium mores atque instituta, sceleratae impiorum militum manus illatae sunt. Sine discrimine omnes rapere, trahere, abducere, tormentis crudelissimis adficere, imo gladiis etiam et bombardis confodere, non desierunt. *Adeo naturae jura bellum in contrarium mutat.* Et (quod inauditum est omnibus qui priscis

siones clam attulerat). His igitur et similibus causis et praesertim principis Auraici instinctu moti Phrisiae occidentalis Status, *quia melius est praeuenire quam praeueniri*, mense Februario arcem Leouerdianam, in qua erat Ioannes Schagen, in potestatem suam redigere proponunt. Atque hoc ut commodius perficerent, extra moenia arcem duobus signis militum circumdant, intus vero ciues similiter cum praesidiario milite ad arma concurrunt, conuocatisque monachis quibusdam, sicut et uxoribus atque liberis eorum qui in arce erant, omnes eos ad fodiendum cum ligonibus, tutissimi valli instar, agmini praeponunt atque ita fossam ipsius arcis repleturi. Impeditaque ad hunc modum aduersariorum defensione, dum *nemo propriis uxoribus aut liberis* vel etiam religiosis dominis *nocere cupit*, praefectus e continenti arcem tradit et a ciuibus solo aequatur; monachi vero inter militares ordines collocati pulsis tympanis urbe expelluntur.

Februarii die secundo Renichius Camminga cum quatuor aliis signis Harlingiam festinat eiusque loci arcem obsidione cingit. Obsessi interim acriter aliquandiu resistunt, donec Lalaignius de arcis Leouerdianae oppugnatione audiens secretarium suum Baylionem Leouerdiam ablegaret, mandatis versutissimis, prout sese offerret tempus, egregie instructus. Capto autem ibidem secretario repertisque penes eum chartis mundis aliquot, sola Lalaigniani nominis subscriptione notatis, eum cogunt ad praefectum arcis, ut extemplo eam obsidentibus dedat, perscribere: qui visa Lalaignii eiusdemque secretarii manu, nihil mali subesse existimans quinto eiusdem mensis arcem dedidit, et mox ab una parte demolita arce, tota Harlingia moenibus circumdatur.

His ita Leouerdiae et Harlingiae gestis, Sonoyus cum quatuor signis similiter Stauriam contendit, quam unica denunciatione satrapa Pypenpoius, quum de voluntate Auraici satis instructus esset, statim tradidit. Arx similiter

domi relicti, dum nemo redire ad eos posset, omni humano destituti auxilio, fame, frigore, siti et inopia periere.

Quemadmodum autem nullarum personarum, uti diximus, ita neque rerum ullarum est habita ratio; adeo etiam ut tandem et diuina et humana, sacra et prophana, publica et priuata omnia nefariis manibus suis haec belua furiosa et militaris turba diripuerit, confregerit et in nihilum redegerit. Etenim, sepulchra violata sunt, nosocomia, xenodochia, aliaeque miserabilium personarum aedes euersae, combustae, expilatae, templa Deo optimo maximo dedicata praesidiis militum repleta, munita, conspurcata et in multis locis penitus exusta, diruta. Qui alios templorum violatores vocare solent, cum tamen praeter statuas et altaria nihil attigerint, ii quamplurima ipsimet templa ab ipsis fundamentis plane diruere et consumere non sunt veriti. Imo in ditionibus eorum defensioni et tutelae commissis, templa atque aedes non tantum sed totos etiam vicos atque pagos igne conflagrantes.

Ad haec die noctuque circumvagabantur, ac palantes agros vastare, frumenta aliena metere, triturare, auferre, mercatoribus terra marique insidiari, eos sine discrimine et vita et bonis spoliare, villas domusque expugnare, pecora certatim abducere, mactare, ac deuorare, non omisere. Atque saepenumero quod ipsi hostes reliquerant, illi (ut suo loco dicemus) qui et amici et protectores defensoresque videri volebant, aut vi aut clam surripuere. Coactas corrasasque ex rapinis atque furtis praedas et opima spolia duces et praefecti cum militibus diuidebant: hi operam suam in eam rem strenue impendebant, illi vero authoritatem accommodabant, atque ita cum facinerosis licet notorii criminis convictis, palam conniuebant. *Quomodo enim sontes punire posset is, qui eiusdem facinoris reus existat?* Hinc, ut committendorum, ita vel celandorum vel exornandorum delictorum et varia et noua subinde artificia. Sed haec mira videri non debent, cum omnes

quoscunque flagitium aliquod, egestas, debiti magnitudo, aut mens peuersa agitabat, hanc militiam sequerentur, atque ibi immunes essent, et praeterea militaris licentiae omnia sibi licere putarent.

Haec quidem dura incolarum conditio, sed multo durius illud quod simul utriusque partis saeuitiam pertulerint. Quippe utramque partem sustentare, utrique tributa pendere, utrique obedire cogebantur. Atque ita quod unus grauissima poena proposita fieri iubebat, alter multo grauiore vetabat. Sic cum *duobus dominis simul inseruire non possent, quin unum offenderent*, in maximis saepe periculis constituti, quo se verterent, vel quid agerent, non habuere. Fructus terrae atterebantur, imo prorsus inculta manebat, pecoribus sicut diximus in praedam abactis, hominibus fugatis, solo inundato; et nihilominus quauis septima ea [1]) bis tantum quam olim toto anno tributi persoluere tenebantur. Et ne quis ab hoc onere immunis esset, in capita etiam operariorum ac pauperum imponebantur tributa, nunc scilicet ab hac, nunc ab alia parte, atque ita vicissim.

Exactorum itaque magna ubique erat copia: et non solum urbibus et castellis, sed singulis etiam pagis vicisque quasi cum imperio praeficiebantur praefecti tributorum. Atque hi praeter imperatas pecunias, suo imprimis priuato compendio inseruiebant, vendentes auro funcos [2]), et dilationes auro concedentes, ac pro lubitu revocantes. Si qui rerum inopia pressi soluere vel amplius tempus circumducere non possent, in extorquendis ab hisce tributis vulgo militum opera utebantur, qui debitorum sumptibus tam diu in cauponis diuersoriisque haerentes, sese potu ciboque ibi saginabant, cuticulamque curabant, donec plane satisfactum esset. Si satisfacere pecunia nequibant,

---

1) lees: septimana.

2) Hier wordt waarschijnlijk *functiones* bedoeld (*openbare bedieningen*).

pro pecunia pecora eorum abducebantur et vel minimo etiam pretio vendebantur. Interdum tam diu retenta, dum emptorem non inuenirent, pro pabulo quod comedissent, alienabantur, ipso debito nihilominus integro manente.

Denique magistratus ipsi interdum et praefecti agros suos a tributione oneribusque immunes habebant, atque aliis etiam nullas propemodum ob causas, acceptis donis, immunitatem procurabant. Dum vero statutam summam nihilominus integram reipublicae nomine erogare necesse erat, contigit, ut pauperiores bis miseri, praeter sua etiam aliorum et quidem potentiorum onera sustinere cogerentur. Quippe quod uni hoc modo remissum erat, illud ipsum ab aliis duplicatum repetebatur.

Dat veniam coruis, vexat censura columbas.
Pauper ubique iacet, etc.

Accedebant itaque grauissimae usurae, quod tempore bellorum vulgo fieri solet, et vel ob eam causam maxime, dum tantum aeris e propriis facultatibus colligere nemo posset. Tum aes alienum in dies magis magisque contrahi coepit, usurae usuris cumulatae sunt. Tum praedia innumera atque agri publica auctione vendita, distracta, alienata. Tum nobilitas prorsus concidit, et quam plurima honestae familiae interiere. Tum ciues et agricolae, licet diuites atque locupletes olim, ad miseram paupertatem deuenere. Usurarii vero et alii, quibus peramplae erant conscientiae fores, atque [1]) exiguo aere omnia et pretiosissima quaeque bona, frumenta, aliaque supellectilia, agricolis, mercatoribus atque nobilibus subtracta, a militibus, praedonibus atque furibus per fas et nefas sibi compararent, ad summum opum diuitiarumque culmen ascenderunt. Ad haec, quo magis premebantur subditi ac miselli agri-

1) lees: ut qui.

colae, tanto magis qui in officiis constituti erant, praefecti, quaestores, exactores, commissarii et alii publici ministri, opibus, diuitiis, fortunisque augebantur suis, florebant, vigebantque. Ut non immerito quis dixerit, *unius damnum et ruinam alterius saepe esse emolumentum.*

Jam de progressu huius militiae quid attinet dicere? Virtute et industria parum aut nihil promouebatur. De confoederatis Statibus, quorum res toti orbi notissimae sunt, aliorum sit iudicium. De regiis nostris encomiasten agendo, frustra hic laborabo, si verum liceat mihi effarier. Equidem finis belli praefectis non erat pax sed pecunia, non publicum sed priuatum bonum, non decertandi sed dominandi luxuriandique insatiabilis cupido. Atque hoc nomine bellum non Marte, sed arte ducebant, ab hostibus simul et amicis pecuniam extorquentes: ab amicis quidem ut eos contra hostem defenderent, ab hostibus vero ne quid contra illos hostile attentarent. Et cum alias *hostibus non tantum gladio et armis, sed etiam commeatu subtrahendo obuiari solet;* hac tempestate ipsi hostes hostibus suis eum non solum non subtrahebant, sed clam accepta pecunia sine ullo impedimento aduehi quoque concedebant. Ita dum gnauiter res suas conficerent, hoc cumprimis agebant, ut in re bellica nihil proficerent.

Porro in praelio amissis, aut alioqui mortuis, aut ex causa dimissis militibus, raro quis in locum eorum adscribebatur: atque ita legiones cohortesque omnes nominibus magis quam capitibus constabant, quaedam capitibus quidem, sed non omnino militibus. Etenim diuitum nonnulli qui in functionibus erant, quemadmodum praefectis militum prodesse poterant, ita vicissim sua apud illos stipendia habebant, non solum viri, filii, amici, cognati, famulique eorum, sed etiam ipsae foeminae utpote uxores, filiae, matres, sorores similesque personae, nulla neque sexus neque aetatis habita ratione. Plane ut dici rectissime posset: *Amici regis deuoratores eius.* In-

terim tamen pro legitimo et sibi destinato militum numero, stipendia trahebant, quae in huiusmodi, uti diximus, inhabiles personas, quae ne militiae quidem cogitationem ullam habebant, una expendebantur. Quos habebant milites, iis pro lubitu et arbitrio suo stipendia designabant, interdum prorsus subtrahebant. Centuriones a numero militum quem in hostem educebant, vix decuriones denominandi. Gregarii milites itaque aut summa egestate premebantur, aut furtis et rapinis vitae suae consulere cogebantur. Et quos hoc modo bonis nudauerant, hi vulgo eodem artificio victum quaerere cogebantur.

Delicta itaque supra modum vigebant, et quod magis est etiam impunita manebant. In aliis causis, quemadmodum magistratus ipsi, ita vicissim et sententiae eorum plerumque pecunia erant venales: ac ,quo quis plus donariorum largiretur, tanto meliorem causam fouebant. *In bello siquidem rerum summa tota in discrimen vocatur, et uno simul impetu leges, iura, atque omnia bona collabuntur.* Atque haec quidem et his similia tam longi et pene infiniti belli causam dedere: imprimis vero quod tot modis flagellati homines vitam suam non solum non emendarint, sed etiam, quasi aduersus tot tantaque mala obdurati, in peius deflexerint. Sed quid ego in istis enarrandis malis me frustra torqueo? multo enim plura dicenda essent, et quod dolendum est, uberrime possent, quae nobis aliqua ex parte commemorasse, aut saltem extremis digitis attigisse, sufficiat: nam si de omnibus parem disserere, mihi citius tempus quam materia deficeret.

Ut autem ad institutum nostrum, a quo nos rei narrandae indignitas longius aberrare fecit, reuertamur, primum de causa et origine huius belli, progressuque eius quaedam praemittemus, deinde vero quae quolibet anno in Phrisia nostra acta gestaque sunt, aut alioquin praeter bellicos motus diuinitus contigerunt, ordine subjiciemus.

Quemadmodum autem *veritatis simplex est et sine ullo or-*

[illegible] *fuco depicta oratio*, ita et nos haec omnia simplici ac humili illo dicendi genere ac stylo, sed infallibi veritatis fundamento inhaerentes, describemus: ita quidem, ut non artificiosae alicuius orationis elegantiam, sed ipsius nudae veritatis (quae in historiis primas semper tenere debet) candorem ac laudem affectemus, ac neque virtutem in ipsis hostibus, neque vitia licet turpissima in nobismet ipsis, dissimulemus.

Scio equidem et nullatenus dubito quin nobis *veritas odium atque invidiam pariet*. Nam una pars alterius rebus bene gestis omnino invidebit, suas pro arbitrio non satis delinitas putabit. E contrario vero male gesta alterius leuius quam par erat ob oculos posita, sua praetereunda fuisse silentio, iudicabit. Utcunque illi rem accipere volent, accipiant, interpretentur: nos equidem neutri parti adulantes, sed soli veritati et eius amatoribus inseruire ac gratificari volentes, omnia prout incidere, prout ipsimet ea oculis nostris spectauimus, prout ea ex multiplici ocularium testium correspondente narratione ac relatione, auribus nostris accepimus, hausimus, obseruauimus, simpliciter, sincere et bona fide enarrabimus. Quapropter si non omnibus, sed illis saltem qui absque prauo affectu, vero incorruptoque iudicio haec perlegerint, placitura sint, nobis suffecerit. *Nam simul omnibus placere nemo potest, ne Jupiter quidem.* Si quid vero humana inbecillitate vel omissum vel erratum fuerit, cum omnes noverint *hominis esse errare, labi, decipi*, illud apud bonos et intelligentes veniam merebitur. Neque ego dum *homo sim, humani quicquam a me alienum puto*, veriora adferentibus lubenter cessurus. Vale et fruere his, lector humanissime.

CHRONICI

RERUM IN PHRISIA ET PRAECIPUE CIRCA GRONINGAM GESTARUM.

LIBER PRIMUS.

DE ORIGINE BELLI.

Cum ante annos aliquot (regnante Maximiliano et post eum Carolo eius nominis quinto) religionis status in Germania per Huldericum Zuinglium et Martinum Luthe- 1517.
rum magna ex parte reformatus ac pene immutatus esset, eadem etiam religio non solum ibi, sed et in Gallia et in ipso quoque Belgio paulatim plantari, crescere, augeri adeoque dilatari coepit, ut iamiam omnium fere hominum mentes occupare videretur. Atque eo quidem magis, quod non solum apud rudem plebeculam, sed etiam praecipuos quosque ac nobilissimos viros, principes, comites, barones, doctores, atque etiam S. S. Theologiae professores non obscuri nominis, in summo pretio haberetur. Adeo, ut propediem noua omnino religionis facies per totam Europam expectanda foret.

Ad hoc veluti fatale incendium compescendum restinguendumque, imperator Carolus non solum intra limites 1550.
Romani imperii, sed per ipsas etiam Belgii prouincias, proprias scilicet et haereditarias regni sui ditiones, in Zuinglianos ac Lutheranos quos vocant, varia ac multa promulgat edicta, quibus ipsius Lutheri, Zuinglii, Melan-

tuna gessere, dicemus? Quid de comite Phrisiae orientalis? quid de Georgio Schenckio Barone a Tautenbergo, et rebus eius ibi gestis? Quid de aliis bellis, factionibus, factionumque ducibus proferemus? Quos item intestinorum bellorum motus, et quas eo nomine collisiones experta et perpessa Phrisia est, dum in semetipsa de imperio ac dominatu decertatur?

Harum rerum omnium et quae anterioribus temporibus ibi contigerunt, licet truncatim extent aliquot ab incertis authoribus congestae rapsodiae, res ipsas tamen illi pro magnitudine, ne a limine quidem salutarunt, maximam partem omnino praeterierunt. Quae cum ita sint, et hoc nostro aeuo coinciderit longissimum illud funestissimumque bellum quod inter regem Hispaniarum et provinciarum Belgicarum status, religionis atque libertatis nomine susceptum est, operae pretium me facturum putaui, si ea quae tristissimi huius belli tempore per Phrisiam acciderunt, in gratiam secuturae posteritatis annotarem; quo scilicet et liberi et nepotes nostri vel inde discant, quomodo propter religionis verae contemptum et hominum foedissima peccata, totas ditiones, regna et respublicas punire et euertere, gentes inter se committere, tyrannidem denique potentissimorum monarcharum reprimere, et ecclesiam suam adserere, Deus consueuit.

Inter alias vero poenas atque flagellationes, morbos scilicet, pestem, annonae caritatem et hisce similes, bellum hoc longe miserrimum: quod, licet pro sua utrinque opinione a pia causa et dulcissimo religionis nomine trahat initium, postea tamen tot modis exorbitauit, ut nullum ullo tempore bellum immanius vel pluribus sceleribus infectum fuerit, quam hoc de quo nunc ex parte disseremus. Quantum enim ab inquisitoribus Hispaniae vel solo religionis nomine sanguinis effusum! Quot homines gladio percussi! Quam multi in crucem acti! Quam innumeri lentis flammis subditi, igne concremati sunt! Quam multi

carcere, equuleo, defossionibus, submersionibusque, indicta causa et non raro contra usitatum ordinem iudiciorum, intempesta nocte crudelissime necati! Quam multis lingua praecisa est, ne iniuriae sibi illatae querelam edere possent! Quam multi machinulis ferreis, ore foedissime distorto, diffluenteque sanguine ac tabe, ad crudelissima mortis supplicia rapti sunt! Quot homines fame necati! Quot inclusi vinculis, putredine consumpti! Quot homines, tum viri tum mulieres bonis spoliati, in exilium acti sunt! Atque haec omnia eo magis horrenda ac detestanda, quod miseri homines saepenumero neque auditi neque legitimis probationibus convicti, per lubricum et fallibilem inquisitionis modum (in quo magis opes quam opera in considerationem veniebant) condemnarentur.

Jam de furore belli et militari saeuitia quid attinet dicere? Quantae caedes patratae, quot, quantaeque pugnae, urbium et arcium obsidiones, oppugnationes, expugnationes, eversionesque contigere? Quantum detrimenti, continentibus illis exactionibus, concussionibus, incendiis, rapinis, expilationibusque perpessi sunt homines? Certe hoc neque verbis neque calamis expediri potest. Neque enim a rebus sacris, neque prophanis abstinuere milites; neque personis ullis pepercere et inter eas neque aetatis, neque sexus, neque conditionis est habita ratio.

Quantum enim ad personas attinet, tam viris quam mulieribus, imo puerulis, puellis, grauidis, puerperis, viduis, decrepitis senioribus, ipsisque adeo aegrotis et valetudinariis, nec non et verbi diuini ministris, contra belli iura et omnium gentium mores atque instituta, sceleratae impiorum militum manus illatae sunt. Sine discrimine omnes rapere, trahere, abducere, tormentis crudelissimis adficere, imo gladiis etiam et bombardis confodere, non desierunt. *Adeo naturae jura bellum in contrarium mutat.* Et (quod inauditum est omnibus qui priscis

lite ipse gubernator Lalaignius) Delffzylum proficiscuntur, atque hoc 23, illud vero 28 Iunii obsidione circumdant. Interim quoque vigesimo sexto eiusdem mensis ad Fischfletum ducentos ex iis, qui Statibus merebant, milites profligant, sexaginta circiter occisis.

Tertio Iulii Upslachiani sese dedunt alimentorum inopia compulsi, atque a regiis incolumes dimittuntur. Et quemadmodum tertio die obsidionis huius prope Fischfletum, ita nunc altero deditionis intra Collumam et Doccomium praesidiarii grauissime inter se conflictantur, ad septingentos partim caesis partim vulneratis.

Sub hoc quoque tempus Groningani cum una ciuium cohorte ex urbe erumpunt, atque post multas direptiones e Dammone et Pharmsemio omnes auehunt campanas. Facti sui hanc adferebant causam, quod pro tormentis bellicis Statibus Hollandiae pignori obligatae esse dicerentur. Itane se res habuerit nec ne, nondum pro certo constare potest.

Interea Delffzylani quoque non omnino quiescebant, sed frequentes ad castra hostium fecere eruptiones. Aliis in locis Statuum milites suis quoque rebus intenti multa feliciter agebant. Nam decimo septimo Iulii Meppelam, idoneo loco sitam urbem, in ditionem suam accepere, duas turmas equitum regiorum in fugam praecipites dedere, ac tandem 28 mensis Upslachium una cum Monchezylo recuperarunt, signo quodam regis, sub Sampione Pesselio militante, ad Statuum partes traducto.

Hollachius interim collectis undequaque viribus cum ingenti classe Delffzylanam obsidionem interrumpendi causa ad ostium Amazi fluminis appellit et paulatim cum ipso maris incremento prope Delffzylum allabitur. Regii contra ad obsidionem confirmandam totis viribus contendunt, pedestribus copiis nouas aliquot equitum turmas superaddentes. Hollachius hoc animaduertens, aut fortassis, aquarum penuria impeditus, nihil in regios hostile vel obsessis con-

Ita tandem in eum statum deducta res est, ut veluti populi adfectus, ita etiam reformatae religionis cursus aut cohiberi, aut sisti, aut intra priuatos parietes contineri amplius nullo modo posset. *Religio enim ceu palmus, quo magis premitur, hoc magis attollit sese.* Tum enim in multis locis, tam intra quam extra ciuitatum moenia, in suburbiis, agris, et vicinis nemoribus haberi coeperunt conciones, verbi ministris e Germania, Gallia et aliunde vocatis, accersitisque: ad quas initio quidem inermes, postea metu aduersariorum, vel gladio, vel fuste (prout iter facientibus mos esse solet) armati accesserunt, et eorum numerus breui temporis momento, ad multa millia ac tandem ad infinitum etiam excreuit.

Haec ubi cernit ducissa Parmensis, et simul quae ex iis incommoda (uti praedictum saepe fuerat) secutura essent perpendens, sub finem mensis Augusti confoederatis nobilibus, cessante interim inquisitionis executione, publico decreto securitatem promittit, donec rex ipse aliud edixerit. His nimirum conditionibus, ut imprimis regi regiisque praefectis debitam praestarent obedientiam, arma deponerent, turbis et motibus compescendis pariter incumberent, ab iconomachiis abstinerent, conciones nouas non haberent, ubi vero habitae hucusque essent, eas ibi sine armis atque scandalis continuarent. Haec itaque confoederati ita obseruaturos se sancte promittunt; illa vero eadem regio sigillo confirmat, et paulo post ubique locorum publicari curat, publicoque edicto inhiberi ne quis alium religionis nomine vel verbis vel factis turbaret.

Ita in Brabantia, Flandria et vicinis locis constitutis rebus, qui remotiores erant per Belgium Phrisii, religionis libertatem a rege omnino permissam arbitrati, prope Groningam et alibi confertim etiam ad audiendas conciones confluxere, eo scilicet ardore et zelo, ut propter nimiam multitudinem, relictis templis, in coemeteria secedere, et sub dio conciones instituere, coacti sint. Tandem in ipsa

quoque urbe Groningana idem uti facerent impetrarunt, delecto ad hunc usum templo coenobii Franciscani, idque non vi neque clam, sed publico magistratus legitimi, hoc est totius senatus tribunorum plebis, et quod magis est regii locumtenentis atque monachorum eius loci consensu ac authoritate, ea tamen conditione, ne reliquis templis, monasteriis, ecclesiasticisque personis vis ulla inferretur, quemadmodum haec omnia literis comprehensa, 17 Septembris die, e curia publice proclamantur.

Sequentibus diebus senatus apud guardianum dicti coenobii agit, ut ipsum templum legitime repurgetur, ad hoc etiam suam operam illis promittens: quemadmodum quoque 19 eiusdem mensis die post meridiem factum est per aedilem et operarios ciuitatis, duobus e senatu (ut decentius omnia fierent) semper praesentibus. Atque ad eum modum templo repurgato supellictilibusque legitime sepositis, conciones ibi instituuntur, veteri scilicet testamento atque nouo, nec non et orthodoxis patribus, conformes.

Accidit autem interea temporis, in superioribus Belgii oris, ut statuae et altaria templorum everterentur, astuno quorundam qui accusandae plebis occasionem aucuparentur, anne petulantia quorundam, zeloue eorum, qui putarint, *Deum pure coli non posse, nisi instrumentis, quae peccandi ansam dedissent, sublatis*, non satis constat. Illud vero certum est, in quibusdam locis ipsos sacrificos pontificiosque magistratus pretiosissima quaeque remouisse, secutos deinde pueros infirmamque plebeculam sustulisse caetera. Utcumque sese res habeat, fuit haec saeuiendi occasio, Granuellano caeterisque inquisitionis Hispanicae architectis imprimis apta et opportuna. Statim enim milite conscripto nonnullos eorum, qui statuas confregissent, in vincula coniiciunt multosque eorum capite plectunt.

Caeterum quum a nemine expiscari posset, vel ministros ecclesiae, vel consistoriales, vel aliquem eorum, qui nominis alicuius inter reformatos esset, eius facinoris authores

extitisse, gubernatrix coeptam transactionem omnino exequitur, delectos ex nobilitate viros, qui omnia secundum transactionis tabulas constituant, loca templis extruendis concionibusque habendis designent, emittit. Adhaec a praesidiis immunem populum atque omni periculo securum certo adfirmat.

Caeterum, magna ex parte *inopinatam foelicitatem tristissima quaeque consequi solent.* Populo enim tanquam e turbulentissima quadam tempestate in portum tranquillitatis appulso, is ipse se nonnihil recreare ac reficere coepit, metum omnem deponere, religionem libere exercere. Interea magistri inquisitionis longe aliud meditabantur. Neque enim sumpto de iconoclastis durissimo supplicio, neque editis euidentissimis, tum bonorum omnium asseueratione, tum veritatis per tormenta excussione, testimoniis, ex quibus reformatorum innocentia aperte liquebat, illorum furor acquieuit. Paulatim itaque militem nuper collectum ingenti accessione adaugent, praesidia urbibus imponunt, ac tandem quid monstri alerent, aperte designant. Iam enim edictis nouis, iisque ambiguis et delusoriis, promulgatae transactionis authoritatem convellunt, publicaeque fidei tabularum obsignationem de die in diem protrahunt, plerisque in locis magistratum abrogant, novum rursus et suo instituto peridoneum substituunt. Iam armata manu concessas conciones disturbant, auditores et ministros telis convitiisque excipiunt. Iam multos eorum in vincula, multos in crucem agunt, non paucos exilio mulctant. Iam nouas iuramenti formulas, quibus homines pontificiae religionis nexu obstringerent, praescribunt, recusantes pro hostibus et regiae maiestatis perduellibus habent. Reformatis denique arma adimunt, caeterum plebem in eos tanquam publicos hostes concitant, ac nullum saeuitiae crudelitatisque genus omittunt: ad quae omnia sacrifici, qui ad cardinalitiorum et inquisitorum Hispaniensium libidinem constituti erant, classicum canebant.

His et similibus tam crudelibus et plus quam tyrannicis facinoribus commoti reformati, nec ullam sibi salutis spem videntes restare amplius, putarunt sibi iam denuo ad preces et supplicationes confugiendum esse. Eiusmodi igitur libellos, singulae fere ciuitates suis exhibuere magistratibus, omnibus animi contentionibus orantes, ut pro miseris subditis intercedere non dedignentur. Quod quemadmodum erat aequum et summopere necessarium, ita quoque sub exitum huius anni, Nouembri mense, factum est diligenter.

1567. Ineunte anno 1567 mense Ianuario Ioannes a Ligne, comes Arenbergius, Phrisiae, Transissulaniae, vicinarumque ditionum regio nomine gubernator, occidentalem Phrisiam (reformatorum concionatoribus expulsis, Transissulanis quoque, ut nihil contra regem molirentur, iuramento obligatis) ad regias partes rursus adegit. Atque ita in occiduae Phrisiae parte collocatus Iacobus Husingius Groninganus militem suum praesidii causa per varia ibidem oppida ac munitiones disponit.

Octauo Februarii in Brabantia Brederodius nobilium nomine ad gubernatricem literas mittit, atque ad colloquium admitti postulat, sed ea vice repulsum patitur: quapropter non multo post nobilium supplicationi postulata plebis annexa rursus transmittit, ac de tanta iniquitate valde conqueritur, rogans, ex praescripto transactionis cum populo agatur, religionis libertas concedatur, copiaeque militares, contra datam fidem collectae, dimittantur. Tandem 16 Februarii illa respondet, non in totum religionis exercitium, sed solas conciones permissas, a plebe itaque quod secus fecisset, pacta violata ait, ipsumque Brederodium aliosque nobiles quotquot antea libellum supplicem exhibuerant, seditionis authores esse, et pro maiestatis regiae ac patriae hostibus habendos.

Quibus intellectis, dictu mirum quantopere illi consternati sint, nullumque non modo purgationibus imo nec

deprecationibus locum superesse, sese palam pro hostibus haberi, denique omnia loca paulatim militibus obsideri, adeo ut ne exitus quidem ad fugam superesset, tandem etiam et confoederati, non tam aduersus regem quam barbaricos regios ministros, qui verae religioni ac Belgicae libertati pro viribus suis insidiabantur, defensionis ergo, militem conscribunt. Interim ecclesia misere concussa est, ministri eius et alumni in varias plagas mundi dissipati. Inter caeteros etiam 21 Aprilis die Gulielmus a Nassau Auraicae princeps fabricatas in Hispania technas subolens, easdemque Hornensi atque Egmondano comitibus reuelans, una cum aliis quamplurimis iisque nobilissimis viris, in Germaniam discedit.

Sic *laesa patientia tandem fit furor*, et quemadmodum dici solet, *furor arma ministrat.* Sicuti igitur iam antea tacite quidem, ita nunc palam omnia in duas distractae sunt partes. Quidam enim praefectis Hispanicis et catholicae Romanae religioni, nonnulli vero confoederatis proceribus Belgii ac reformatae religioni adhaesere. Hos, ex scommate (de quo superius diximus) *Geuseos*, a religione reformatos, a reformatoribus *Zuinglianos*, *Lutheranos* vel *Caluinistas*, dixere; illos, quod pontificis Romani siue papae propugnatores essent, Papistas, nec non et Catholicos, quod hactenus et apud omnes vulgo recepta doctrina uterentur, ac postea etiam *Male contentos*, nominarunt. Utraque vero pars regium nomen iactabat, eiusque subditos se esse profitebatur. Obtinuit tamen vulgo, ut a parte pontificis stabant Catholici, iidem et regii et Catholici dicerentur: siue quod reges Hispaniarum iam longo tempore hoc titulo cognominati sint, siue quod eam religionem rex quamuis foedissime conspurcatam veluti pro aris focisque depugnans, pertinacissime defendat. Reliquos igitur, pro ratione materiae, aut confoederatos Status aut Reformatos dicemus. Atque ad hunc modum incensa est fax illius tam diuturni et intestini belli, de cuius fructu aliquando certiores futuri.

Ut autem ad institutum nostrum progrediamur, primo omnium, uti diximus in superioribus Belgii provinciis, utpote in Brabantia, vicinisque ditionibus et locis grassari hoc malum coepit, deinde quoque ad aiias provincias sese conuertit. Imo ne vicinae quidem exterorum principum ditiones ab hac miseranda lue et belli contagione immunes evasere. Testantur hoc, suo maximo damno, Coloniensis, Monasteriensisque ditionis miserrimi ac pene disperditi incolae. Testatur hoc ducatus Iuliacensis ac Cliuensis, nec non et comitatus Benthemensis, Phrisiae orientalis, aliaeque vicinae quamuis Augustissimo Romano imperio subiectae ditiones. Nos ea saltem, quae circa Groningam in Phrisia nostra et huic vicinis locis acta gestaque sunt, hoc praesenti volumine, quam breuissime fieri potest, comprehendere voluimus.

Quum itaque propositum nobis sit, his in rebus memoratu dignum nihil omittere, primo omnium nobis occurrit miserandus casus dominorum Batenbergensium. Hi enim quinto Maii praesentis anni 1567, cum duobus aliis nobilibus Phrisiis in Phrisia a Mulerto capitaneo Arenbergico, dum mare nauigio tranarent, per nautam ad vada appulsi ac decepti, capiuntur; ac postea ab inquisitoribus Hispanicis ad mortem condemnati, nobilis suae prosapiae nobile et in omne aeuum celebrandum exemplum martirii omnibus piis reliquere.

Labente tempore ducissa Parmensis, ac postea etiam gubernator Arenbergius, per literas magistratibus iniungit, in urbe Groningana et vicino agro conciones ut abrogarent, atque edicta de templis non violandis purgandisve, consuetis in locis, publicarent. Senatus utrique separatim sed simili tenore respondet, non se conciones, semel concessas, hoc tempore rursus abrogare posse, ne autem in posterum templis ullisvis aliqua inferri posset, curaturum. Quibus non satiata Parmensis, missis literis secundo instat, sed idem, uti prius, accepit responsum. Tertio missas

ıc conciones abrogarent ipsi, vel verbis et promissis inducerent, mignitate non desperarent securique per- cumtenens Ioannes de Mepsche ipsemet et, serio addens, ni mature id fieret, guber- mensem intra triduum regium militem, quan- uris aut priuilegiorum ciuitas praetendat, ad adducturam.

li praelectis literis et aliis rationibus allatis, am in urbe quam agro templa relinquunt, brogant, ministros evangelii dimittunt, ac bona m pridem occupata restituunt. Quibus omnibus sideratis, sexto Iunii Arenbergius promisso- num oblitus, ad quatuor signa Germanorum sub Fegershemio militantium ciuitati obtrudit. Ac ius discessum praedictus locumtenens in mandatis bere exponit, nonnullos per se, nonnullos etiam psum Senatum ex urbe relegare, ea addita comina- , ni id ita fieret, se praesentes et paratos habere per negotium exequeretur. Ita consequenter tum ipse, Senatus, permultos, ad sexaginta sex, praeter uxores que liberos, tum senatorii tum plebei ordinis viros ex rbe discedere, ac bona sua fortunasque omnes relinquere, et in triste exilium abire, contra formam juris inauditos coegit. Milites praesidiarii interim in alios etiam ciues eorumque fortunas miserabiliter desaeuiere, bona scilicet diripiendo, homines incarcerando interficiendoque. Praeterea claues ciuitatis arripuerunt, portas et moenia occuparunt, armamentaria publica expilarunt, apparatus omnes consumpserunt, nullum denique saeuitiae ac lasciuiae modum omiserunt. Qua iniquitate moti homines permulti, voluntario discessu ex urbe commigrarunt, satius esse *rati*, *patrio solo carere*, *quam tantam petulantiam eorum intueri.*

Hactenus de gubernatione Margaretae ducissae Par-

thonis, Caluini, Bullingeri, similiumque libri ante aliquot retro annos in lucem editi, expresse damnantur: et quicumque illorum dogmate imbuti ac quodammodo infecti essent, ceu manifesti haeretici, pro criminis atrocitate, grauissime puniri iubentur. Atque huius executionis modum, *inquisitionem Hispanicam* vulgo vocabant, utpote quod ante annos centum eam Ferdinandus rex Hispaniarum in regno Arragoniae ad Christiani nominis hostes Iudaeos et Mahumetanos, eorumque reliquias extirpandas, usurpasse dicatur: in eo tamen ab altera diuersa inquisitio, quod illa in infideles atque gentiles, haec vero in fideles et Christianos populos exerceatur.

1555. Mortuo Carolo, filius eius Philippus rex Hispaniarum, patri suo sicuti in haereditate, ita etiam in eadem erga religionem affectione successor, et regno suo et ecclesiae Romanae prospecturus, defuncti parentis sui in tollendis Zuinglianis ac Lutheranis, consilium nequaquam mutauit, instigatione potius inquisitorum, quam inclinatione naturae eo inductus.

1562. Missus deprecandi causa hoc nomine ad regem fuit Baro a Montigni ex ordine aurei velleris eques, missus
1565. Armenterus Hispanus, missus item generosus comes Egmondanus et alii plures, quorum quidam aperte repulsam passi sunt, nonnulli quidem amplissimis promissis domum reversi, sed interim Granvellani atque inquisitorum technis spe sua deiecti et frustrati sunt, edictis praemissis non tantum non revocatis et abolitis, sed multo etiam seuerius renovatis: adeo quidem uti ea, quae iam antea atramento, nunc sanguine scripta viderentur. Caeterum ut alia omnia edicta regia, quae iam antea apud maiestatem eius impetrata fuerant, praetereamus, ab eo quod praesentium motuum Belgicorum causam et originem dedit, primum ordiemur.

Anno itaque 1565 mense Decembri 18 die, missis a rege ad ducissam Parmensem Margaritam totius Belgii guberna-

tricem diplomatis, grauissime praecipit, ut olim evulgata edicta iam denuo noua authoritatis suae accessione confirmata, quam strictissime executioni mandaret: inquisitoribus per singulas provincias e supremo Senatu consiliarios, quorum illi ope et consilio adiuuari possent, adiungeret: in omnibus ciuitatibus nouos episcopos constitueret: Tridentini concilii decreta ubique locorum promulgaret: mandata siue edicta sua ad unguem obseruari curaret, et nihil denique ad extirpandos reformatos siue haereticos (ut eos vocat) omitteret. Porro praefectos omnes acerrime increpat, quod priora edicta diligentius executi non sint, omnisque in eos haereseos culpam transmittit.

His ita contra omnium opinionem ad episcopos praefectosque prouinciarum delatis, et in plebem diuulgatis, tristitia ingens atque moeror cunctorum animos invasit. Quamobrem moti Ordines provinciarum, veluti in Brabantia, Flandria, Geldria, caeterisque finitimis ditionibus, gubernatrici libellum supplicem obtulere, quo hoc suae Maiestatis institutum in iis provinciis omnino neque fieri posse neque debere declarant. Sed nullum fere responsum, nisi ambiguum valde et quidem longo post temporis interuallo, recepere. Tandem 5 Aprilis die anno 1566, trecenti plus minus ex nobilitate viri, tum suo tum 1566.
publico omnium, quod prae foribus erat, periculo commoti, gubernatricem adeunt duce Brederodio, oblatoque libello supplice obnixe rogant, ut inquisitorum munus utpote regiae dignitati ac patriae saluti contrarium abrogaretur; edicta alia religionis nomine, ex regis et Ordinum arbitratu, decernerentur; interea etiam ab executione supersederetur, donec more maiorum ad eam rem e sententia regis decernendam Ordines legitime congregari possent, et quia res iam tum ad seditionem spectare videretur, si quid, tam aequae postulationis contemptu, mali contingeret, se suo non defuisse officio, sed omni culpa vacare velle protestantur.

Perculsa tot nobilissimorum virorum aduentu gubernatrice, aderat ei forte quidam magni nominis vir Barlemont, hic eam erecturus importuno spiritu in haec verba prorumpit: *Madamme ne crainde pas ces Geux*, hoc est, Domina mea ne metuas hosce mendicos. *Geux* enim Gallica lingua *mendicum*, Germanice *ein Guetz*, sonat. Quod dictum sicut erat mordax et iniuriae plenum, ita procerum animos supra modum (sed non immerito) exacerbauit, atque inde arrepta occasione sese *Geuseos* dixere; assumptoque dicterio habitu conuenienti, tam pro communis patriae libertate defendenda, quam inquisitorum molitione auertenda, et se et bona sua deuouent. In signum nihilominus suae erga regem fidei atque amoris, effigiem eius collo appensam gestare coeperunt, cum hac inscriptione, *Fideles au Roy iusques à la besace:* hoc est, fideles regi usque ad manticam. Atque hinc illa vulgaris acclamatio, et in omnibus ferme conviuiis trita cantilena, *Viue les Geux, viuant sine floreant Mendici.*

Post diem 6 Aprilis se de procerum petitione ad regem relaturam et simul de edicti mitigatione apud Maiestatem eius sedulo acturam gubernatrix respondet: et postea etiam communi consensu Marchio Bergensis et Montignius hoc nomine ad regem ablegantur, interim inquisitionis atque omnium edictorum promulgata abolitione: adeo ut, pro summo omnium moerore, incredibilis hoc facto exorta sit laetitia. Caeterum, uti *semper in mora periculum esse solet*, dum nullum a rege, quamvis diu desideratum, redderetur responsum, inquisitionisque architecti, contra expressa gubernatricis placita, pro lubitu omnia attentarent, nobilium factum immanissimis calumniis accusarent, ad haec ipsi quoque legati in Hispania morte affecti dicerentur, *concitati vulgi affectus refraenari nullo modo potuere.* Quam ob rem sub finem mensis Julii Bruxellas delectos suos misere, qui eo nomine apud gubernatricem grauiter conquerentur, et si quid inde deterius reipublicae contingeret, sibi id ipsum imputari non debere, expresse protestantur.

Ita tandem in eum statum deducta res est, ut veluti populi adfectus, ita etiam reformatae religionis cursus aut cohiberi, aut sisti, aut intra priuatos parietes contineri amplius nullo modo posset. *Religio enim ceu palmus, quo magis premitur, hoc magis attollit sese.* Tum enim in multis locis, tam intra quam extra ciuitatum moenia, in suburbiis, agris, et vicinis nemoribus haberi coeperunt conciones, verbi ministris e Germania, Gallia et aliunde vocatis, accersitisque: ad quas initio quidem inermes, postea metu aduersariorum, vel gladio, vel fuste (prout iter facientibus mos esse solet) armati accesserunt, et eorum numerus breui temporis momento, ad multa millia ac tandem ad infinitum etiam excreuit.

Haec ubi cernit ducissa Parmensis, et simul quae ex iis incommoda (uti praedictum saepe fuerat) secutura essent perpendens, sub finem mensis Augusti confoederatis nobilibus, cessante interim inquisitionis executione, publico decreto securitatem promittit, donec rex ipse aliud edixerit. His nimirum conditionibus, ut imprimis regi regiisque praefectis debitam praestarent obedientiam, arma deponerent, turbis et motibus compescendis pariter incumberent, ab iconomachiis abstinerent, conciones nouas non haberent, ubi vero habitae hucusque essent, eas ibi sine armis atque scandalis continuarent. Haec itaque confoederati ita obseruaturos se sancte promittunt; illa vero eadem regio sigillo confirmat, et paulo post ubique locorum publicari curat, publicoque edicto inhiberi ne quis alium religionis nomine vel verbis vel factis turbaret.

Ita in Brabantia, Flandria et vicinis locis constitutis rebus, qui remotiores erant per Belgium Phrisii, religionis libertatem a rege omnino permissam arbitrati, prope Groningam et alibi confertim etiam ad audiendas conciones confluxere, eo scilicet ardore et zelo, ut propter nimiam multitudinem, relictis templis, in coemeteria secedere, et sub dio conciones instituere, coacti sint. Tandem in ipsa

plumboque loculo impositus inde rursus auehitur. A parte Ludouici frater eius Adolphus comes Nassouiae simili fato interiit, atque hic primo Embdam, atque istinc in patriam ditionem transmittitur. Pauci alioqui ex militibus eius desiderati sunt.

Sequentes aliquot dies colligendis spoliis consumptae sunt, et praeter currus omni supellectilis genere atque apparatu onustos, praeter inquam tormenta bellica, nec non et totum commeatum, quem ibi nacti sunt, pulcherrimis armis vestibusque Hispanorum sese omnes egregie exornant. Facta haec est pugna anno praememorato 1568 die vigesimo septimo mensis Maii.

Hac victoria potitus hostiumque tormentis et armis instructus, Nassouius una cum Schouwenbergio et Hochstratense comite totoque exercitu Groningam contendit, et eam obsidione cingit, agricolis mediocrem pecuniae summam imperat, e quibusdam locis campanas auehit, una ubique, quam ad Ecclesiae coetum convocandum sufficere putabat, relicta. In caeteris se ita gerit, ut potius pro amico quam pro hoste habendus esset. Primo itaque ad altiorem pontem, qui australis vulgo dicitur, deinde et apud coenobium Syloense siue Seluerdiense, nec non apud Ouelgunnam, castra locat, habens iam tum in exercitu suo, praeter equitatum, viginti sex saltem aut paulo plures cohortes, quarum tamen maxima pars erat quadringentorum, quingentorum et ultra virorum. Ex quibus plurimi et praecipue nobiles viri suapte sponte ac propriis sumptibus (quos solo religionis nomine huic bello impendebant) absque ullo stipendio militabant, pietatis zelo plane ardentes.

Groningani contra cum praesidiario milite hostem suum glandibus tormentorum aliisque quibus possunt modis et armis intrepide excipiunt, portas claudunt, glandes fundunt, aggeres erigunt, ac nihil denique, quod ad reiiciendum hostem fieri solet, hoc tempore omittunt.

Interea Chiapinus Vitellus, Groninganis ab Albano auxilio destinatus, undique militem colligit, et antequam Albanus se quoque armaret, in Phrisiam tendit, atque ab altera ciuitatis parte castra metatur. Nassouius eum tum non semel ad pugnam provocasse dicitur, sed sine Albano is fortunae lubricum experiri recusauit. Interim tamen varias inter se faciunt excursiones velitationesque, imprimis vero vicesima secunda die Junii, qua ad ducentos Nassouius, regii etiam non paucos de suis amisere, praefecto equitum Curtio Martinengo una cum caballo suo in foueam delapso et vix aegre hostium manus effugiente, comite vero Megano lethaliter vulnerato.

Dum itaque viribus longe inferior esset Nassouius quam ut tantam et tam validam, opere praesidioque munitam urbem vi expugnare posset (tormentis scilicet et aliis instrumentis, rebusque bellicis, non satis instructus), astu rem attentare nititur. Eodem itaque mense intra urbem misit, qui diuersis in locis incendium excitarent, ut hac ratione occupatos in restinguendo ciues commodius aggrederetur, aut certe inter eos diffidentiam et dissidii semina procuraret. Caeterum ex illis unus captus et postea in quatuor partes dissectus, poenas tali facinore dignas dedit. Misit etiam aliquot intrinsecus armatos albis penulis superindutos milites, qui lamentantium rusticorum specie portis insidiarentur: caeterum et hoc prorsus irrito conatu, multis vulneratis et interemptis.

Cum ita quotidie et quasi pugnando velitandoque inter sese congrederentur, interea rumor spargitur de aduentu ducis Albani. Neque is omnino vanus fuit, nam non multo post, die 14 Julii, cum ingenti exercitu praecipue vero Hispanorum Groningam aduenit, seque ibi Vitello coniungit, tanto zelo in hostem suum delatus, ut ne momento quidem temporis in urbe morari militibus licuerit, ut vel delassata ab itinere membra paulisper reficere, vel etiam sitim restinguere possent. Nam inter eundum e manibus

suis, galeis, vel aliis vasis, quae in ipsis plateis ubique parata erant, bibere cogebantur.

Erant autem in hoc exercitu magni nominis belli duces et praefecti, legatus scilicet regis Hispaniarum Ferdinandus de Toledo dux Albanus Marchio Coriae, Zanches de Auila, Metro[1]), Iulianus Romerus, Zanches de Lodoigno, Caesar Conzaga, Alphonsus de Uloa, Consaluus Bracamont, Ericus dux Brunsuicensis, Carolus comes Meganus, atque Obersteinius, et cum hisce qui iam antea Groningam venerant, Chapianus Vitellus, Curtius Martinengus, et Casparus de Robles, dominus a Billy.

Hisce visis, Nassouius castra incendit ac pontem sublicium, apud quem tentoria fixerat, medium discindit, et quum nonnihil cum Hispanis, qui aciem utrinque sed eminus infestabant, dimicatum esset, soluta obsidione per Veterem Provinciam continuo itinere in Phrisiam orientalem contendit, atque ibi ad ripam Amasi fluminis in vico quodam, Iemmingam incolae vocant, subsistit. Albanus itaque, misso prius Delffzylum, iam pridem a Nassouio derelictum, praesidio, haud magna temporis intercapedine cum exercitu suo eum quoque subsequitur, ac paucos intra dies, confectis ferme ac delassatis itinere militibus propter lutosam ac lubricam viam, Iemmingam aegre aduenit, instructamque Nassouii aciem extemplo et sine ulla cunctatione adoritur. Atque equidem succubuisset ibi cum omnibus suis, tum propter causas quas modo retulimus, tum etiam quod Nassouiani iamdudum recreati tutissimo ad pugnandum loco inhaererent, sed proditione foedissima deceptus comes per intimum suum consiliarium summumque locumtenentem Henricum a Zeigen[2]), fortuna sese

1) lees: Mentero. Zie RENGERS, *Rijmkronijk*, D. I. bl. 333.

2) *Hendrik van Siegen*, meermalen genoemd in de Memoriën van ROGER WILLIAMS (*Werken v. h. Hist. Gen. Nieuwe Serie*, N°. 3, bl. 43-49), die echter niets zegt van zijn verraad. Trouwens het verhaal van den slag is bij R. Williams geenszins nauwkeurig.

ad Albanum inclinauit, et is sine ulla molestia atque difficultate victoria potitur. Ipsemet Nassouius, strenui ducis munere functus, tormenta omnia sua ipsius manu in hostile agmen laxasse dicitur, atque ex eo non paucos prostrauit. Ad eundem modum et ipsi nobiles, praefectique cohortium atque centuriones, a duce et capite suo exemplum sumentes, egregiam in pugnando operam navabant, ac soli propemodum Hispanorum vires retardabant. Gregarii vero milites stationem suam foedissime deserentes a proditore corrupti ac persuasi, ipsimet non minus foeda quam misera morte interiere, nam maxima pars aut gladio cecidit, aut in praeterlabente flumine Amasi submersa est. Nassouius tandem scaphula piscatoria, eaque rimosa, vix aegre flumen traiecit Petcumque peruenit, ubi, a nobili quadam vidua hospitio receptus et vestitus, e tanto discrimine incolumis euasit. Schouwenbergius etiam ex hoc proelio fuga elapsus vitae suae consuluit, Hochstratanus vero, ante biduum e castris profectus, praelio non interfuerat. Sic plane ut alioquin ex iis, qui alacriores fuissent in pugnando, pauciores interierint.

Albanus hoc loco machinas bellicas omnes Nassouii, et eas simul, quas ille ab Arenbergio Winschotae coeperat, recuperauit, opimo insuper spolio ditatus. Contigit hoc praelium vigesimo primo die Julii, apud Iemmingam in agro Reydano, non ita procul ab Embda orientalis Phrisiae celeberrimo emporio. Ac proditor Albani fidem secutus, postea etiam ab eo dignam tali facinore mercedem accepisse dicitur. Et recte quidem, licet *enim officium, proditores quod praestant, pro tempore gratum sit, ipsi tamen apud omnes exosi semper habentur:* apud summos imperatores, summo supplicio mercedis loco, remunerati.

Commisso finitoque praelio, antequam pedem inde referrent Hispani, barbaricae crudelitatis et innatae libidinis suae vestigia ut ibi quoque post se relinquerent, in rusticos eius loci miserrime saeuitum est: quippe totas aedes

omnis generis, sexus, aetatisque hominibus repletas clausasque incendio perdiderunt. Uxores incolarum, matronas simul et virgines per vim stuprarunt. Multas fortunis suis omnibus et opibus spoliarunt, iumenta et pecudes gregatim abigentes. Atque ita saeuiendo, Groningam usque progressum est, et in propria quodammodo viscera saeuire non destiterunt: nam propriis etiam, hoc est regiis subditis, per Veterem Prouinciam non pepercere, sed et omnia iumenta et pecora illorum similiter inde abduxerunt, ac veluti in hostili agro versantes, innumeras aedes, imo totos pagos, igne conbusserunt. Adeo quidem ut illos quamuis amicos atque socios, et tales qui ab eiusdem regis imperio simul dependerent, tanquam iuratos hostes vitare, et ab eorum conspectu aufugere necessitate coacti sint.

Albanus a victore grassator populatorque intra urbem reuersus spiritum saeuitiae necdum deposuit: ciuibus enim arma adimit, iuuenem quendam, quasi conspirationem cum hoste fecisset, capite plectit. Conventuque habito, palam effatur, Joanne de Mepsche interprete, urbem ipsam cum circumiacente agro utpote gladio reductam, merito omnibus iuribus suis, immunitatibus atque priuilegiis cecidisse, sed iis omissis saltem in urbe episcopum illis constituere, atque arcem extruere velle, ut hac ratione et episcopi et gubernatorum in posterum mandatis obtemperarent: omnia equidem contra Caroli Quinti imperatoris et eiusdem filii Philippi regis Hispaniarum pacta et promissa.

Primum itaque ab urbe Groningana orientem versus in ostio Amasi situm, Delffzylum, intolerabilibus sumptibus eius provinciae communit. Nec multo post etiam iam dictus episcopus, quidam scilicet Joannes Cniphius, ordinis Augustiniani monachus, in scenam prodiit cum decretis suis Tridentinis et inquisitionis Hispanicae terribili flagello, neque uno coenobio satiatus confestim duo occupauit, eiectisque monachis bona omnia in suum usum

conuertit. Porro etiam totam ecclesiasticam iurisdictionem eius ditionis ad suam curiam traduxit.

His ita confectis perpetratisque, Albanus per literas in Brabantiam reuocatur contra Auraicum, qui ibi ingentes copias coëgerat. Posthaec in Phrisia ingens grassari pestis coepit, quae innumeros homines, imo totas familias, contagione sua breuissimo temporis spatio absumpsit. Caeterum hoc priore malo multo tolerabilius.

Anno sequenti millesimo quingentesimo sexagesimo nono, 1569.
ad sex signa Gallorum, sub Casparo de Robles Hispano militantia, intra moenia Groningana recipiuntur, dimissis Germanis quos ibi praesidii causa iam antea collocatos diximus. Sed hi multo acerbius quam unquam Germani in oppidanos desaeuiere, atque hoc non tantum in exigendis hospitiis aliisque seruitiorum generibus, sed publicis etiam per singulas septimanas exactionibus. Quid? quod eadem humanitatis ratione Robles uniuersae ciuitati uno tempore ad sexaginta aureorum millia imperarit, magistratusque eligendi ius ciuibus penitus ademerit, inexplebilemque libidinem suam pro lubitu explere eos coëgerit.

Hanc saeuissimam tempestatem secutus est, terribile fulmen Tridentini concilii, Carolus Quarré regiae maiestatis in Brabantia consiliarius. Hic enim in Phrisiam delatus contra omnia priuilegia, contra iura provinciae et denique Caesariae atque regiae maiestatis aliorumque principum indulta promissaque, in miseros homines pro lubitu inquirere, subornatis testibus quoslibet non solum fama et honore, sed etiam bonis atque vita spoliare incoepit. Operarios ab ipso magistratu iam pridem ad purganda templa destinatos, cum aliis ciuibus omnium ut puto iudicio innocentes, in carceres coniecit, tormentorum cruciatu ad ea quae nunquam cogitassent fatenda coëgit, tanta equidem violentia, ut inguina miserabilium hominum in terram deciderint. Alios praeterea gladio, alios laqueo vita spoliauit, ac tanta saeuitia exarsit, ut multi relictis

mensis, ea quum moderatius quam inquisitoribus placebat, agere videretur, circa 22 Augusti alius ex Hispania gubernator Ferdinandus de Toleto, dux Albanus, qui iam antea contra principes Germaniae, tum temporis Augustanam confessionem defendentes, Carolo Quinto militauerat, in Belgium aduenit. Bruxellis honorifice exceptus, regias literas, quas vulgo *credentias* vocamus, ostendit, ac simul quid ei a rege mandatum sit, proponit. Hortatur omnes ad obedientiam, ut arma deponant, utque Romanae ecclesiae ante omnia obtemperent, ac quo commodius domare posset eos, qui resisterent, urbes et arces nouis praesidiis confirmat. Deinde non paucos eosque primarios viros, quos quidem comprehendere poterat, in vincula mittit, in omnes, tum reformatos tum pontificios, peraeque saeuit principes viros, contra omnia iura ac imprimis Burgundicae aurei velleris societatis sanctiones, ex vinculis causam dicere cogit, eius iudicium recusantes capite plectit. Caeteros, qui totius Belgii tranquillitatem omnibus modis viribusque tutati fuerant hactenus, seditiosos et rebelles declarat. Qui sese fidei eius committere et regi suo reconciliare satagebant, ut bona sibi reseruarent sua, spe frustrati simul et vitam et bona perdidere. Inter alios etiam 9 Septembris generosos comites Hornensem et Egmondanum, de rege et patria bene meritos, apprehendit, ac postea, tanquam seditiosos siue perfidos suae maiestatis clientes in publico damnatos, securi percutit. Ut vel hoc nomine sole clarius appareat, inquisitorum mentem non fuisse, uti iactant, iam recens reformatam religionem, sed bene formatam regionis politiam radicitus extirpare, et veluti in Sicilia et regno Neapolitano, ita et in Belgio, pro innata libidine dominatum constituere. Alioqui quid erat causae, cur iam dictos comites, regii nominis studiosissimos, reformatae autem religionis omnino ignaros, et alios hisce non dissimiles nobilissimos viros vita spoliarint? Quid causae, quod usitata hactenus comitia atque Sta-

tuum conventus non admittant? Ad quid ciuitates et prouincias, arcibus atque castellis extructis (quemadmodum nunc Albanus facit), sibi subiiciunt? Plane ut vel mentis expers fuerit, qui haec non optime suboleat. — Nos interim ad nostros limites revertemur.

Anno itaque post natum Christum millesimo quingen- 1568.
tesimo sexagesimo octauo mense Maio, proscriptis ab Albano quam plurimis iisque primariis viris et inter caeteros etiam Gulielmo Nassouio, principe Auraicae, ac fratre eius Ludouico comite Nassouiense, ille aduersus Albanum in Brabantiam, hic vero in Phrisiam proficiscitur spe potiundae urbis Groningae. Haec enim, ut est totius Phrisiae potentissima et munitissima urbs, atque adeo unicum quasi propugnaculum firmissimum, ita etiam prae caeteris sibi atque confoederatis eam adiicere satagebat. Atque ad id consequendum suos quoque intra eius moenia dicitur habuisse fautores, quorum literis praecipue atque sollicitationibus accitus putabatur, alioqui tam arduum opus ita facile non suscepturus.

In Phrisiam itaque irruptionem faciens, paucis cum militibus primum in Westeruoldanum tractum aduenit, ac statim altera post die Weddam arcem comitis Arenbergii, ad limites huius prouinciae sitam, in deditionem accepit. Hinc, in dies maiore militum numero adauctus, Adolpho fratre suo et Iusto comite Schouwenbergio sese adiungentibus, Winschotam contendit. Interea in Drentiam emisso equitatu, prope Groningam ad mille trecentos ex hoste, qui sub Grusenbecio mererent, plane dissipat, atque hoc facto, exercitum suum Dammonem usque (qui in agro Groningano et magnitudine et splendore aedium non obscurus vicus habetur) perducit, Pharmsemii sex signa peditum disponit, munitoque Delffzylo, quod non multis inde passibus distat, eo locorum castra metatur. Situs Nassouio vel duplici nomine commodissimus, quippe cum per ipsum Delffzylum fluuius quidam ab urbe Gro-

tionibus, supplicationibusque quibus ad suam tuendam innocentiam usi sunt, nihil vel apud senatum, vel Albanum, vel regem operantibus, anno 1570 Spirae Nemetum in publicis comitiis exules iam dicti Caesariae maiestati electoribus principibusque per Cornelium Rhetium libellum supplicem exhibent, qua ceu indubitata S. Romani imperii membra, aduersus intolerabilem illam Hispanorum saeuiendi inquirendique libidinem et tyrannidem, opem et auxilium implorant.

Interea Albanus non solum in ecclesiasticis sed et in politicis rebus tyrannidis suae atque incoeptae dominationis fundamenta in dies magis magisque stabilire tentauit: ecclesiis scilicet nouos episcopos, rebuspublicis vero alios magistratus praefecit, urbes denique nonnullas, extructis arcibus atque castellis, sibi subiecit subiugauitque. Et quia *pecunia neruus belli existit*, a Groninganis (quemadmodum postea ab aliis quoque) primo centesimum, mox vigesimum et tandem etiam decimum nummum exegit, ita se quidem, ut potentior contra alios euaderet, eo invento ditare, subditos autem, quo melius supprimere posset, opibus suis atque fortunis spoliare desiderauit.

Ad eum modum mense Julio contra Caesareae et regiae maiestatis aliorumque principum antecessorum priuilegia inducta atque pacta conventa Casparus de Robles nomine regis Hispaniarum Groningae etiam validissimum iubet extrui castellum, in formam celeberrimae arcis Antuerpianae quam artificiossime elaboratum, ad compescendam vero urbem egregie accommodatum, idque cum magna suburbii destructione et aedium ruina.

Ad eundem modum eiusdem regis nomine Leouerdiae etiam, quemadmodum nuper Groningae, fundata est sedes episcopalis, Cunero Petro antistite designato. Sed utraque diuturna non fuit, neque secundum successorem agnouit. Idem etiam de nouis magistratibus, de ipsis decimis, et extructis arcibus dicendum. Et ut summatim dicam, ea

omnia sicuti potentiae eius atque dominationis confirmandae causa inventa fuere, ita amittendi imperii initium causamque praebuerunt, *Deo hominum consilia in contrarios fines pro suo arbitrio dirigente.*

Eodem anno, ne scilicet tenera aetas exterorum conuersatione nouis opinionibus fidei inficeretur, edicto regis grauissime mandatur, ut parentes vel tutores liberos pupillosque suos quotquot vel liberalium artium, vel mechanicarum studio vel qualibet alia de causa extra regias ditiones commorarentur, intra certum tempus in patriam reuocarent. Ab episcopis etiam iniungitur ludimagistris, ut statutis temporibus discipulos suos curarent sacerdoti peccata sua confiteri, missas audire, et similia munera diligenter obire. Adhaec ubique ad valuas templorum affixi sunt cathalogi librorum prohibitorum, quos scilicet reformatae iam pridem religionis scriptores hoc tempore in lucem edidere, ne scilicet eos aliquis sibi compararet, aut ullo modo habere liceret. Adeo tum temporis tuendae asserendaeque catholicae Romanae religionis iam ferme collabescentis studio atque zelo decertabatur.

Ipsis calendis Nouembris, die omnium sanctorum sicut vocant, incidit maximum in Phrisia diluuium, quale scilicet a multis retro saeculis, neque visum neque auditum a quoquam fuit: quippe quod totam regionis planiciem etiam eminentiorem aquis ex ipso Oceano longe lateque prorumpentibus, inundarit. In hoc diluuio innumerae pecudes et iumenta suffocata interiere, homines et non pauci. Adhaec multae aedes fluctibus dissipatae sunt, arbores e terrae visceribus eiectae et conquassatae, molendina prorsus euersa, naues partim in asseres resolutae, partim omissis anchoris quo eas ventus et densissimae impellebant procellae, ferebantur. Miserum erat videntibus spectaculum, nam tantus erat undique virorum clamor, tantus foeminarum puerorumque fletus, infantium vagitus, brutorum animantium boatus reboatusque, ut vel saxea et adaman-

tina corda commovisset. In mediis fluctibus non longo ab urbe Groningana locorum interuallo tota domus flammis consumi cernebatur: miseri homines ex duobus tantis malis vel turbulentas aquas vel voraces flammas, in quibus vitam omnibus rebus dulciorem amitterent, eligere cogebantur, nec erat in tanto discrimine qui laborantibus succurrere posset, aut opem ferre. In multis vicissim praesentem Dei omnipotentis opem videre erat, nam multi homines tum viri tum foeminae frustis lignorum, tabulis, trabibus, tectis aedium, aliisque rebus inhaerentes, hac tempestate incolumes euaserunt. In Veteri prouincia prope pagum Beertensem, vir quidam conquassato iam a fluctibus tuguriolo suo, uxore primum et aliquot liberis orbatus, se vix aegre cum infantulo super tectum recepit, atque ita per vastissimos Dullarthi aestus in Phrisiae orientalis pagum Vuimehram nomine delatus, auxilio diuino incolumis vitam seruauit. Quin prope urbem Groninganam, infantulus cunis inhaerens aestuantibus fluctibus atque ventis ad terram actus reperitur, et ad ignem refocillatur: *Ubi enim Deus protector est, ibi nullum potest obesse periculum*, quod in tam tenello infantulo eo illustrius apparet. Sed longum esset diuinae prouidentiae exempla, quae hoc tempore abunde undique apparuere, omnia enarrare. Quos etiam homines e praesenti periculo eripere potuere, id ne omitterent egregie operam dabant. Inter caeteros vero unius, de quo iam antea diximus, Caspari de Robles, summis laudibus extollenda est industria, tantus enim in eo erat ardor iuuandi miseros homines in hac tempestatis rabie, ut nullam omiserit occasionem benefaciendi opitulandique. Nautas sub poena capitis, periclitantibus ut subuenirent, cum nauibus suis suburbio expulit, et quoscunque illi intra urbem adueherent, partim in propriis aedibus, partim inter capitaneos distributos, ad ignem recreauit, partim etiam nouo amictu vestitos dimisit. Huius facti se quoque innumeri ciues aemulatores

praebuerunt, et omnes eius sortis atque conditionis homines summa benignitate et liberalitate prosecuti sunt. Sic Deus miseram Phrisiam non solum tam graui mole belli, sed etiam peste, annonae caritate, et horribilibus aquarum inundationibus durissime afflixit, sed haec omnia paterno affectu, iustitiae suae plane oblitus alias longe peiora peccatorum mole sibi promerita [1]).

Diximus antea, quando Albanus eiusque praefecti multas 1571.
urbes arcibus atque castellis ibi extructis confirmavit, quibus tutandis, cum praeter caeteras copias multa ubique praesidia sustentare cogeretur, iisque fere animam, ut aiunt, deberet, infausto consilio ad immanes inauditasque exactiones animum convertit, a singulis scilicet hominibus bonorum suorum centesimas, et tandem etiam decimas, exigendo. Quae res postea publicata multarum commotionum et insignium mutationum causa atque origo fuit. Atque ita re ipsa verissimum esse compertum est quod vulgo dici solet, *clementia et aequitate regna conseruari, saeuitia atque iniquitate amitti solere.* Numerabatur tum a nato *Saluatore*, qui nos suo sanguine redemit, annus millesimus quingentesimus septuagesimus primus.

Anno sesquimillesimo septuagesimo secundo mense Fe- 1572.
bruario Albanus decimas iam publice exegit, pecunia abs rege transmissa in Anglia arrestata. Eo igitur anno et sequentibus multae ciuitates Hollandiae et Zelandiae excusso iugo Hispanico sese confoederatis et Auraicae principi uniuere: multis etiam ea occasione oblata tum a Ludouico comite Nassouiae, tum a comite Marchiae, vel vi, vel astu, vel alio quocunque modo in deditionem pellectis.

Adhaec comes etiam Montensis, Auraici principis affinis,

---

1) Deze zin is bedorven. Waarschijnlijk moet hij dus hersteld worden: achter *oblitus*, hetwelk tot *Deus* behoort, plaatse men een punt, en leze dan verder: *Alia, longe pejora, peccatorum mole Phrisia erat promerita.*

in ipsum comitatum Zutphaniensem aduenit cum exercitu beliatorum medioeriter instructus, et urbem primariam, unde nomen comitatus habet, nec non et Dotecum, Doesbergamque ac Transissulaniae urbes aliquot, Campas scilicet Zuollamque et postea etiam Stenuicum atque Hasseletum in deditionem acceptas caeteris adiecit. Porro et ipse Auraicus feliciter multa agebat, multasque urbes per Brabantiam et alibi superauit. Summatim dicam, uti clauus clauum et unda undam trudit, ita hoc tempore una victoria urgebat alteram.

His ita gestis, alius in Phrisiam occidentalem impetus fit, nobilium scilicet quorundam qui in exilio degebant, quibus postea etiam Judocus comes Schounbergius accessit. Hi primum a Schneca, Bolssuerda et Franekera ciuitatibus excipiuntur, ac non multo post magno militum atque agricolarum numero egressi, e Doccumena etiam urbe praesidia Gallica, quae ibi collocata erant, expellunt. Sed eos Casparus de Robles, a vicinis accitus, 16 Septemb. inde rursus deturbat, atque urbe potitus, eam penitus comburit. Et ubi maximam partem hostium inutili turba hominum, qui armis assueti non erant, constare animaduertit, prope Staueram, ubi arcem eius loci obsidebant, in eos secundo impressionem facit et, arce liberata, urbem quoque incendit. Quum autem ditissima onustus praeda recederet, interim a Schneca, Bolssuerda et Franekera collecti milites praedaeque inhiantes eum vicissim aggrediuntur, cumque nonnihil cum illo dimicatum esset, sauciato militum urbanorum duce et ex equo dilapso, tumultuario receptu omnes aufugiunt, et Casparo de Robles victoriam relinquunt.

Lapsu temporis, die nimirum 21 Nouembris, dux Albanus ad urbem Zutphaniam castra facturus, ab oppidanis ultro et sine mora intromittitur, quod licet humilitatis et obedientiae erga ipsum certissimum esset signum, ipsis nihilominus male cessit. Nam praeter spem et opinionem

omnium quamplurimos homines statim interemit, aliis scilicet decollatis, aliis strangulatis, aliis turmatim inter sese colligatis et in praeterlabente Issula submersis, foeminis etiam non paucis vitiatis et tandem bonis civium inter milites diuisis. Videbat quidem se hac ratione causam suam non facturum meliorem, sed *lupo citius praedandi studium, quam tyrannis saeuiendi morem ademeris.*

Haec res et Albani plusquam tyrannica violentia crudelitasque, tum in hac tum in aliis quoque deuictis urbibus commissa, ingentem omnibus hominibus terrorem (certe nullum amorem) incussit, qui veluti saeuissima procella per terram longe lateque diffusa, neque celsorum montium crepidinibus, neque profundissimorum fluminum voraginibus impedita, munitissima etiam propugnacula et inuicta ciuitatum moenia transcendit: adeo ut Montensis, de cuius successu et fortuna modo diximus, oppida omnia iam recens subacta extemplo rursus deseruerit, multae etiam ciuitates ad Hispanicae gubernationis iugum ultro redierint. Schounbergius etiam, ubi hoc suboleret, e Phrisia clam elabitur, et omnia oppida, quotquot ei adhaeserant, similiter ad Hispanicas regis partes reuertuntur, quae Casparus de Robles in fidem suam atque tutelam recepit, traditis sibi prius eius mali authoribus. Sed hosce violentos Albani successus (*qui raro diuturni esse solent*) Deus contrario remedio in ipso quasi victoriarum cursu (ut postea dicetur) plane amputauit, subditorum animis pro libertate sua tuenda in dies magis magisque inter se conglutinatis atque a tyrannide Hispanorum abalienatis.

Erat iam tum totius Phrisiae, occidentalium scilicet et Groningensium, unus idemque et religionis et politiae status. Utramque igitur ditionem ille pro virili abs hostium incursionibus, quae tum temporis circa litora maris frequentissimae erant, semper defendit. Et quia *in celeritate magnum momentum positum esse* videret, nunquam commisit ut sese ibi vel per diem unam communirent.

Ita Oestmerhornam a Bartholdo Entens communitam emisso milite statim recuperauit. Capitaneum Spiringium per Monthiouium et Gantouium praefectos in insula quadam maris superatum trucidauit, sociis captis atque in modum triumphi Groningae publice circumductis, caesorum capita per humeros suos gestantibus, et postea gregatim in ipso foro decollatis, piratis supra modum infestus, innumeros alios supplicio mortis adfecit, capitibus eorum patibulo affixis. Praeterea in gratiam atque utilitatem regis multa alia patrauit, adeo ut eiusmodi diligentia, solertia, vigilantiaque apud Albanum eiusque complices charus, breui post tempore totius Phrisiae, Transissulaniae, Ligniae [1]), Drentiaeque factus sit gubernator.

Hoc anno noua et inusitata stella apparuit, quae aliquot menses conspecta est, non sine omnium hominum ingenti admiratione et terrore, postea rursus euanuit.

Circiter festum Catherinae, eodem hoc anno, omnis ager noua inundatione coöperitur, quae propter vim glaciei admodum pernitiosa fuit, nam praeter alia quam maxima damna, totas aedes acie sua dissecuit dissipauitque. Prope Dullarthum lacum in paroecia Miduoldana foemina per aliquot dies omni humano destituta auxilio ad umbilicum usque in glacie detenta et circumacta, neque securibus aliisue instrumentis eripi ex ea potuit, sed soluto tandem gelu, solo diuino auxilio, e praesenti periculo liberatur, et postea ad annos permultos incolumis vitam peregit. *Sic Deus qui hominem ex nihilo creauit, eundem et seruare et e mille periculis eximere potest.*

1573. Anno sequenti 1573 idem mare ventorum vi intumefactum per totam agri planiciem rursus excurrit et tempore veris germinantem terram misere sua salsedine debilitauit. Neque hoc satis, sed et circiter festum Mariae eadem hac aestate, supra aggerum fastigia erumpens, homines et

---

1) *Lignia* d. i. *Lingen.*

pecora multa necauit, nec non et alia in frumenta foenumque damna dedit.

Diximus iam antea de rerum mutatione et Hollandiae Zelandiaeque a rege defectione. Ea re hoc anno ad regem in Hispanias delata et quomodo Albanus saeuitia et tyrannide sua ac decimarum exactione omnia in tam turbulentum statum deduxisset, ut nulla propemodum spes victoriae contra hostes expectanda esset amplius, rex deliberatione habita loco eius in Belgium mittit ducem de Medina Coeli, qui statim ex Hispaniis in Brabantiam adueniens, cum multo maiores commotiones atque difficultates, quam arbitratus fuerat, ibi inuenisset, eam prouinciam in praesenti recusauit. Atque ita eius in locum mittitur Ludouicus Requesenius, magnus commendator Castiliae, qui anno praedicto, die Nouembris 17, Bruxellas aduenit, et postea decimo Decembris Albanus relicto Belgio, quod bellis atque tumultibus plane conturbaverat, proficiscitur in Hispaniam.

Profecto ad hunc modum e Belgio duce Albano, ac[1]) 1574.
multa gliscentis adhuc belli onera et difficultates nouo huic gubernatori reliquisset, ille omnium odia in regios concitata videns, adhaec subditorum animas in dies magis atque magis alienari, ne tandem tota gubernatione sua excideret, meliore via ac modo vacillantem nutantemque populum ad obedientiam reuocaturus, eius voluntate denunciatur omnibus exulibus offensarum omnium plenaria indulgentia remissioque, ut nimirum omnes, quotquot se Romanae ecclesiae et regi suo reconciliarent, restitutis iisdem bonis a Fisco occupatis, in patriam possessionemque suam tanquam iure postliminii libere reuerterentur. Haec itaque regia indulgentia, quemadmodum in omnibus provinciis ac locis eiusdem regis imperio adhuc subiectis, ita etiam Groningae, Leouerdiae, atque in tota Phrisia magna

1) Hier is de conjunctie *cum* uitgevallen.

[illegible] [illegible] [illegible] [

contigit occasione: Casparus de Robles Phrisiae gubernator militum praefectus, quum tantas videret in omnibus provinciis contingere mutationes, ut suam sibi commissam gubernationem inviolatam regi conseruaret, Leouerdiae primum, deinde etiam Groningae a senatu nouum fidelitatis iuramentum exigere proposuit, hac ratione futurum sperans, ne et haec prouincia, aliarum secuta exemplum, a regia fide deficere posset. Quod senatui Groningano imprimis fuit molestum. Nam quomodocumque etiam rem expenderent, ingens periculum prae foribus erat et re uera lupum auribus tenebant. Si enim a caeteris se segregarent prouinciis, soli illarum vim et potentiam sustinere nullo modo possent: sin gubernatori fidelitatem eo modo praestare detrectarent, praesidiariis militibus, utpote armatis, inermes praedae essent futuri. In hac difficultate et inter duos quasi scopulos periculosissimos circumacti, ne quid temere in re tam ardua committerent, vitandoque Charybdim in Scyllam inciderent, a Casparo de Robles tridui petunt atque etiam impetrant deliberationem. Interea temporis (deo sic volente) apud milites suos idem attentat, nam et eos similiter nouo quodam iuramento sibi astringere aggreditur, eoque nomine eos partim in Amnicum templum, partim Vualburgae, et alibi alios convocauit; atque hac ratione senatus tantae difficultatis et alioqui ineuitabilis periculi felicem exitum invenit, militibus nodum illum resecantibus. Etenim ex hisce quidam sese illi dicto audientes praestarunt, quidam vero et sane maxima pars omnino recusarunt. Elapsisque deinde vix duobus aut tribus diebus, dum consueto more ad educendas vigilias cum tota cohorte sua incederet capitaneus Lezzy [1]), ecce in medio fori signo dato, magistri vigiliarum aliorumque praefectorum imperio contempto, scloppettos suos in vicinas gubernatoris aedes non solum exonerant, sed ipsum etiam iam frustra

1) *Lezzy* d. i. *Lussy*.

[illegible] in vincula
[illegible] currritur, et in
[illegible] pugnaturi
[illegible] vibrare,
[illegible] Et sane pa-
[illegible] asisset tu-
[illegible] fidem
[illegible] reliquis com-
[illegible] praefectis
[illegible] ad fumo-
[illegible] terrore
[illegible] Robles
[illegible]
[illegible] ad [illegible]
[illegible] iuran-
[illegible] *rive les* [illegible]
[illegible] signorum e grege [illegible]
[illegible] qui reliquis authoritate
[illegible] electum.
[illegible] suos praefectos, qui aud[illegible]
[illegible] gerant, quocumque locorum
[illegible] tosque in carceres detrudu[illegible]
[illegible] oroquius et gener atque vice-
[illegible] suum fatum non effugit, [illegible]
[illegible] spitio excipitur. Similiter etiam
[illegible] egio apud Groninganos locum-
[illegible] stendorpio actum est. Fascum
[illegible] Zutphaniensem ex ea urbe
[illegible] extorrem et ad Groninga-
[illegible] cuculla habituque monastico
[illegible] que forum raptum, una cum
[illegible] que ludibrio etiam in vincula
[illegible] *et firmum est in rebus huma-*
[illegible] *fortuna potest, quae pauperes*
[illegible] *quaeque euehit, euectosque ad*

ima rursus detrudit. Et quid dicam amplius? Si vera sunt quae de hoc Casparo de Robles, eiusque pessimo in miseros et innocentes ciues proposito tum fama dictabat, quis non plenis buccis laudabit iustum Dei viuentis ac pro suo grege vigilantis iudicium? *Nam qui alterius libertati insidiabatur, ipsemet in seruitutem alteriusque potestatem redigitur, et qui alios quamuis innocentes interimere studebat, sibimetipsi ruinam et interitum accersit.*

Subitaneo hoc, uti diximus, tumultu ciues supra modum consternati erant, nam uti apparebat, in ipsius urbis depraedationem haec omnia et fabricata et incoepta esse videbantur, nec armis, quod iis iam antea exuti ac nudati omnino erant, se defendere poterant. Sed felicius quam pro opinione sua haec cecidit alea. Mox enim, ne quis ipsis ciuibus vel eorum bonis vim ullam inferat, poena capitis proposita publice proclamatur, praefectorum suorum bonis per modum auctionis sub hasta distractis.

Diximus hucusque quae sub hac rerum mirabili vicissitudine contigere Groningae. Sed hoc nondum satis fuit, nam sine mora eodem die, quo haec incoepta sunt, post solis occasum emittuntur nuncii, primo quidem ad proxima praesidia, Delffzylum scilicet et Dammonem, deinde et in Phrisiam occidentalem, ac quod factum sit breuiter exponunt, si sibi et suis rebus consultum velint, ad idem facinus eos prouocantes. Qui intellectis rebus unanimiter omnes et ubique locorum sese ad exemplum Groningensium componunt, ac sine ulla mora suos etiam in carceres detrudunt et deinde Statibus fidelitatem iuramento solemniter promittunt.

Ea re ad Auraicum ac confoederatos Status prouincia- 1577.
rum delata, gaudiis tripudiisque omnia ubique resonant, et ne capite et rectore destitueretur prouincia, in Phrisiam ablegatur Georgius Lalaignius, comes Rennebergensis, ut ibi in locum captiui gubernatoris Caspari de Robles constitutus eius prouinciae susciperet gubernacula. Hic

Septembris duodecimo die ingens extitit maris aestus, ita ut ruptis aggeribus terrisque inundatis, non solum Oterodamenses sed plures alii in summo aquarum discrimine versarentur.

Nonis Octobris dux Parmensis cum ingenti equitum peditumque manu, relicta Gohra Ligniam allabitur, in cuius vicinia sex aut septem millia virorum a regina Angliae conscripta commorabantur, quos loco deturbare putabat. Sed dum ad illius aduentum se non commoverent, praeter rapinas militares ibi nihil designauit, sed recta Berckenium reuertit, ubi Angli feliciter multa gerebant, Doesburga nimirum urbe atque aliis munitionibus deuictis.

1587. Anno 1587 die vigesimo nono Ianuarii praefectus Hibernorum Guilielmus Stenlius, qui a comite Lycestrio Statuum et reginae Angliae nomine Dauentriae collocatus erat, facta cum Taxio conspiratione, militem eius, insciis ciuibus intromittit. Atque ita a Statibus alienata ciuitas Hispanicae gubernationi iterum subiicitur, et postea non solum spoliata bonis, sed etiam dirutis aedificiis ad extremam ruinam deuenit.

Saeuientibus ita, ut supra dictum est, Phrisiis occiduis vel potius uniuersis confoederatis Statibus, tandem mense Februario huius anni agricolae Groningenses armis atque vigiliis, quibus aliquamdiu vacassent, pertaesi, in sui suorumque bonorum securitatem a Nassouio publicam fidem (quam vulgo sauueguardiam vocant) impetrare coacti sunt. Quod quidem ab incolis occidentalis tractus, in agro Groningano iam propemodum desolati, inceptum, et mox ab Anabaptistis propagatum, lapsu temporis et alii per universum territorium imitati sunt homines, ac tandem omnes vici atque pagi: adeo ut illi etiam, qui in suburbiis imo qui intra ipsius urbis moenia habitarent (si quidem peregre negotiari vellent) dato aere eam sibi comparauerint. Iam igitur utriusque partis continuis exactionibus tota prouincia exhauriri, iam primum ipsius ciuitatis atque agri magni-

ficio operis et altitudine celebratissima, ad medietatem usque, ut ita loquar, combusta.

Sequentibus diebus, alii arma sua quondam deposita recipere, alii noua sibi comparare, quasi aemulatione quadam inter sese contendunt. Mox ciuitas tota in certas distributa est tribus, quarum singulis sui attributi sunt praefecti atque signiferi more militari. Atque ita urbem, quae modo peregrinorum militum praesidio regebatur, nunc suopte Marte et custodire et defendere aggrediuntur. Porro et arcem a Casparo de Robles, quasi in perniciem urbis iam antea inchoatam et huc usque continuatam labore, solo aequant.

Eodem anno, ipso die Veneris [1]), ut vocant eum, qui festum paschatis praecedit, iterata eadem est maris concitati tempestas, qualis anno 1570 et paulo post anno 1572 contigerat, ac totam Phrisiam prope aquis inundauit. In qua saeuissima tempestate incredibilis prope hominum atque pecudum numerus interiit, idque praesertim in Phrisia orientali, quam magis atque unquam alias, hoc tempore infestauit: adeo etiam ut multae et inter eas quoque onerariae naues aliquot ingentis magnitudinis, super aggerum fastigia auectae et in longe dissitos campos abactae sint. Aggeres etiam maritimi non leuiter conquassati sunt, cum magno incolarum omnium damno et dispendio.

Mensis Augusti die trigesimo praefectus arci Leouerdianae, praeter suum militem etiam alios intra moenia recepit, eo scilicet consilio, quod de magistratu quosdam comprehendere decreuisset. Hi intromissi totius statim arcis dominatum per vim occuparunt. Ciues, hoc excitato tumultu, sibi metuentes, etiam ad arma concurrunt, arcemque obsidentes eam mox in potestatem accipiunt

---

1) Hier schijnt *bono* (die Veneris) ingelascht te moeten worden, wegens het volgende *ut vocant*.

suam, militibus stipendiorum integra solutione promissa. Secundo igitur Septembris die arcem ingressi cives, donec gubernator adueniret Lalaignius, eam sua cura et diligentia custodiunt.

CHRONICI RERUM IN PHRISIA ET PRAECIPUE CIRCA GRONINGAM GESTARUM

LIBER SECUNDUS.

Diximus superiore libro de confoederatione ac pacificatione prouinciarum cum principe Auraico et Statibus Hollandiae ac Zelandiae Gandaui inita: haec postea Austriaci regii fratris authoritate confirmata et in formam edicti perpetui relata publice promulgatur.

Omnia itaque nunc in tuto collocata esse videbantur, leges libertatem ipsamque adeo exoptatam pacem patriae restitutam omnes laetabantur. Exules iamdudum e patria extorres ad suos reuertebantur, ciues et mercatores libere negotiari, atque agricolae desertos agros ubique recolere incipiebant. Verum Sathanas, humanae tranquillitatis acerrimus hostis, tanto illis bono gaudere diu non permisit. Etenim vix sedatum erat praesens bellum prouinciarum pacificatione, quin rursus neglectis pacis conditionibus ab Austriaco, redintegratur, ut potius a parte regis re desperata recepisse vires quam deposuisse dici potest. *Sic scilicet principes decet vulpinam induere ubi leoninam non possunt, et mox exuta ea resumere leoninam:* quemadmodum hoc tempore Austriacus, qui astu pacem simulauit, ut per occasionem ad bellum redire commodius posset, re ipsa demonstrauit. Atque haec quidem in superioribus Belgii prouinciis, occupato Namurco, trahebant initium.

In Phrisia interim nouus ignis in flammam erupit, nam inter Groninganos et circumiacentes agri proceres, quos deputatos vocant, quaestio iam olim ob reipublicae uniuersae administrationem, nec non et commercia sine iura stapulae, quae eo locorum Groningani exercebant, et a multis temporibus iure quodam singulari defenderant, ventilata iam denuo excitari coepit. Quod dissidium magnam belli partem etiam in Phrisiam retraxit.

Huius dissidii componendi causa varii indicti sunt conventus, absque fructu semper exeuntes. Et tandem primo Nouembris anni praesentis, cum forte in urbe conuenissent deputati multaque petulanter et priscis institutis atque moribus plane contraria egissent, foederi antiquo renunciassent, particulares conventus haberent, factaque separatione ciuitati bellum machinarentur, abs Groninganis omnes quotquot aderant mandantur custodiae.

Haec res quosdam nobiles eius territorii in agro habitantes mouit, ut tantum facinus armis vindicare non dubitarint. Atque hoc modo Bartholdum Entens, ex eodem territorio oriundum et sub Auraico iamdudum bello exercitatum, nec non et alios quosdam contra dictam ciuitatem instigant. Verum enimuero *vana est sine viribus ira*, et antequam signa coniungerent, ex hisce quidam in coenobio *Assent* collecti, ab oppidanis vel caesi, vel capti, vel fugati, protinus dissipantur. Similiter Bartholdo Entens eiusque complicibus euenit. Occupata enim ab hisce arce Couerdiana, Groningenses, Ioanne Vinkenbergio ductore cum aliquot tormentis bene instructis et sex signis ciuium e medio iuuentutis delectorum, Couerdiam proficiscuntur arcemque sine mora quam arctissime obsidentes, paucos post dies in deditionem accipiunt, ipsumque Bartholdum Entens, cum Scheltone Iarges et Iacobo Entens ibi comprehensos, una Groningam adducunt, atque ibi eos mandant custodiae, militibus, quod sese in fidem Groningensium dedissent, libere dimissis.

Eodem anno Nouembris die decimo aut nono apparuit terribilis admodum cometes e genere caudatorum, ut eos vocant astronomi, ac multo tempore ibi visus est hominibus.

Hunc, anno sequenti 1578, et alius sed multo minor 1578. subsecutus est. Quid hi mali portenderint ex sequentibus aliquo modo planum euadet, nam si principum magnorum fata et interitus, si rerum mutationes, si bellum, si annonae caritatem, si famem, nec non et pestem, tempestatemque dixeris, horum omnium nihil desideratum fuit.

Huius anni mense Martio in carcerem raptus est Leouerdiae supremus curiae occidentalis Phrisiae senatus, et communi calculo nouus eligitur. Praeterea primus episcopus eius urbis Cunerus Petri et alii senatores, in ipsam arcem vocati, ibi custodiuntur, nonnullis intra proprios parietes suae fidei relictis. Tandem 13 Augusti, iuxta formulam pacificationis Antuerpianae, reformatae religionis ibi publice auspicatur exercitium.

Interea temporis die Septembris 17 ex deputatis Groningae captis, sicut antea diximus, nonnulli clam aufugere. Quidam autem eorum qui remanserant, iureiurando suo relicti, etiam e custodia dimittuntur. Entens ipse, adhuc aliquamdiu detentus, postea quoque et ipse dimittitur, data fide ne quid praeterea contra ciuitatem Groninganam hostile attentaret.

Erant hoc tempore Dauentriae et Campis Germanorum praesidia, hi a pacificatione Gandauensi inde usque ad hoc tempus eas urbes nihilominus retinebant, nulla ratione a proposito recedere volentes. Caeterum, occupato iam ab Austriaco Namurco, illius nomine sese eas adseruare ac retinere affirmant. Lalaignius itaque, eius prouinciae nomine Statuum gubernator, utramque urbem, hanc scilicet vigesimo die Iulii, illam 20 Nouembris, facta obsidione, in potestatem suam redegit.

Restaurato sic, uti diximus, praesenti bello, occupatoque

Namurco, Ioannes ab Austria cum omnibus complicibus, fautoribus et asseclis suis, elapso statim anno, in Hollandia, Zelandia reliquisque prouinciis atque urbibus, nunc etiam in ipsa Phrisia, publice hostis declaratur. Ac postea primo Octobris in castris suis peste moritur et in locum eius surrogatur Alexander Farnesius, dux Parmensis.

Eodem mense, ex templis quibusdam Leouerdiae, Nienhoeue scilicet et coenobio Minorum ut vocant, statuae remouentur, sed postea iussu Lalaignii in veterem statum restituuntur.

Dissidium quoque inter Groninganos et agrarios nondum sopitum erat. Eius igitur componendi causa ab Auraico et Statibus generalibus Groningam ablegantur Philippus Marnixius, vulgo dominus de S. Allegonda, et Nicasius Sylla, viri prudentissimi. Sed quia hi magis a partibus ipsius agri quam urbis stare dicerentur, tanquam suspecti arbitratores remoti sunt et re infecta discedunt, oppidani autem et agrarii in dies magis magisque inter se animis exacerbantur.

1579. Neque hoc satis fuit, sed interea etiam inter ipsos ciues de religione controuersia coepit. Haec controuersia ne tandem in seditionem erumperet, concepta Antuerpiae est formula pacis, in casu religionis apud Groninganos seruandae, quae postea cum magno applausu ibi recipitur et publicatur, ut infra dicemus.

Paulo ante pacificationis Gandauensis facta est mentio, eius confirmandi gratia multae prouinciae ac ciuitates (inter quas etiam et agrarii) particularem inierant unionem Traiecti, cui cum Groningani, quorum nonnulli Hispanicas partes sequebantur, subscribere nollent, Lalaignius a Statibus sibi debitis mediis contra eos prospicere iussus, Fischfletae conventum designauit, ubi querelam agrariorum nomine camerae regiae et simul de unione subscribenda controuersiam componere putauit. Sed quia Groningani id contra priuilegia sua et morem consuetum fieri

contenderent atque ideo ibi venire recusarent, tandem militem suum convocauit. Nienortius quoque ad quintum Maii Groninganis scribit, oportere illos diffidentiae omnis tollendae causa aut praesidia accipere, aut obsides dare. Quod dum surdis canere viderent, iudicum camerae regiae exercitium suspendunt, Delffzylum, Winsemium et Dammonem munire proponunt, Corputio eius rei cura demandata. Groningani interim bona verba dabant, sed nihilominus tempori et occasioni inseruientes etiam tumultuarium militem conscribunt. Atque ita Lalaignius mensis Maii vicesimo secundo aliquot signa peditum, Bartholdo Entens ductore, Groningam versus ablegat, qui sese a septentrionali ciuitatis parte, sed cum exiguo eius detrimento, communit. Et quamvis inter oppidanos et gubernatorem de componenda controuersia iam pedetentim tractari incoeperit, interim tamen, errore (ut aiunt) causam praestante, ab incursionibus, rapinis ac depraedationibus cessatum non est. Nam boues et iumenta ciuium e pascuis abegerunt atque ipsum suburbium, Bartholdo Entens authore, hostiliter adorti sunt. Contigit hoc ad calendas Iunias anni praesentis. Lalaignius vero, etsi haec suo nomine et authoritate geri viderentur, aliud tamen animo secum volutabat, uti postea non verbis tantum, sed ipso facto etiam declarauit.

Eodem mense die quarto, supremae curiae occidentalis Phrisiae praeses et senatores, qui praecedente anno, ut superius annotauimus, in carceres abrepti fuerant, urbe expulsi publice relegantur.

Dum ea ita, uti dicere incoeperamus, a Bartholdo Entens eiusque militibus gesta essent, e continenti a Groninganis in Veterem prouinciam mittuntur literae, quomodo cum gubernatore propter militem nuper adductum tractationem inierint, et in omnibus sese Generalitati conformes reddere parati sint: hisce tamen non consideratis, ipsum Bartholdum Entens urbem hostiliter aggressum, pecora e

pascuis abegisse, ipsumque suburbium expugnare tentasse; iubere igitur eos tanquam subditos suos ad communem hostem repellendum, statuto tempore, cum armis adesse. Quibus intellectis, illi sese omnino excusant, idque propter rationes respectu loci atque temporis valde praegnantes. Caeterum his ex parte quidem satiati Groningani, non tamen omnino a proposito desistunt, sed ad sextum eius mensis diem secundo instant, ut extemplo cum trecentis armatis (uti etiam nonnulli fecerunt) adsint, aut siquidem hoc displiceat, se trecentos eorum nomine et stipendio conducturos.

Sexto quoque Iunii, ubi oppidani hostem pulueris defectu laborare intellexissent, tormentis militibus iuuentuteque urbana in castra impetum faciunt. Sed post duos congressus, multis utrinque cadentibus, ad moenia ipsa abs hoste repelluntur.

Eodem ferme temporis momento a Pomponio Uffkens ad eosdem in Veterem prouinciam gubernatoris nomine mittuntur literae, quibus suam illis rebellionem acerrime exprobrat, et quia omnia Generalitatis non alterius dominationis quaerendae causa gerantur, sequenti die ante solis occasum se ei sistant, si quidem poenam euitare velint. Eo scripto in prouinciam delato, illi protinus ad placandum animum gubernatoris delectos suos Dammonem mittunt legatos, atque ibi iis certi oblati sunt articuli, quorum haec erat sententia: ne quid contra generales Status ipsumque gubernatorem hostile molirentur; ut sese in omnibus Generalitati redderent conformes, eoque nomine aliquot obsides darent; praeteriti excessus atque rebellionis culpam coram gubernatore deprecarentur aut certe ab insontibus sontes segregarent. Quibus dum subscribere propria authoritate non possent, ut cum suis consultarent, domum reuertuntur.

Post paucos itaque dies iterum accersiti supplicationem exhibent, qua se ab insimulata rebellionis nota omnino

purgant atque ad propositos articulos luculenter respondent, quid etiam acceptare possint aut non possint, exponunt. Quo facto, hoc impetrant, ut pro obsidibus, quos dare detrectabant, cautionem iuratoriam praestiterint, prouinciali sigillo confirmatam, atque ita, quibusdam limitatis, res componitur.

Undecimo Iunii inter Groninganos etiam et gubernatorem rursus conuenit, conscriptis articulis quibusdam, quorum haec erat sententia: ut Groningani sese generalibus Statibus in omnibus, quae ad retinendam pacem et communis patriae priuilegiorumque conseruationem spectant, obedientes praebeant; ut nihil vel intra vel extra portas suas hostile attentent eoque nomine sex obsides tradant; porro ut milites utrimque dimittantur, munitiones excitatae demoliantur, captiui etiam ultro citroque restituantur; denique ut abacta pecora ciuibus quam primum reddantur. Quod ad caeteras quaestiones inter ciuitatem et proceres agri gliscentes attinet, ut earum nomine amice cum gubernatore transigant, si lis sopiri hoc modo nequeat, ut iure decidatur, pendente ea nihil noui attentetur.

Inter eos etiam dies aliquot milites Lalaignii, per Veterem prouinciam dispositi, miserrimis modis incolas loci eius vexabant; adeo quidem ut praeter ipsam sustentationem a singulis quoque inauditam pecuniae summam extorquere non desierint. Adhaec ipse gubernator sub comminatione paratae executionis quinque annorum et dimidii tributum illis imperabat. Quae cum perferre amplius non possent, Groningam profecti senatui rem aperiunt et ab eo petunt auxilium. Mensis itaque Iunii die vigesimo senatus ea de causa gubernatori scribit, qui statim optionem illis concessit, militibus saltem vel hospitio prospicere, vel eius loco menstruam pecuniam persoluere, militibusque vero certum et limitatum modum praescribit, quantum scilicet in singulos menses accipere debeant, ea praeter a subditis nihil exigendo.

Post factam inter Lalaignium et ciuitatem transactionem, ipse nihilominus extra urbem aliquamdiu commorabatur. Tandem ipso die Ioannis, qui saepe et multoties rogatus, non nisi maiore et quidem tanto, qui ciuibus omnino displicebat, militum numero intrare volebat, is nunc suapte sponte et quidem paucissimo comitatus sodalitio intra urbem aduenit.

Drentini iam antea quatuor signa militum Lalaignii ex impatientia concussionum profligarunt et in dies adhuc magis ferociebant. Primo itaque Iulii tribus tormentis campestribus et copiis suis corroboratus per Drentiam recta Couerdiam tendit. Sed Hispanorum partes sequentes officiarii atque praefecti, relicta arce, Lalaignio vacuam possessionem relinquunt.

Oldenzela autem et Lignia neque praesidium Statuum neque religionis constitutionem admittebant, tantum bona verba dabant. Et quamuis Lalaignius dira eis minitaretur, nihil tamen contra eos facto designauit. Weddam Corputio quoque muniendam commisit, sed deficientibus mediis, incoeptum opus ad finem non peruenit. Unde non frustra quidam, ipsum gubernatorem Lalaignium tacite regiis partibus fauere, suspicabantur.

Interea Statuum copiis Germanicis in Brabantia castra relinquentibus, eorum multi in ditionem Transissulanam aduenere atque incredibilem ei iniuriam damnumque intulere. Dux eorum erat Cutzbachius miles celeberrimus, qui tandem post multas depraedationes et illata damna in agrum Lignensem praedabundus cum suis concessit, atque ibi similiter libidinem suam explendo, puluere tormentario in aëra sublatus, poenam Deo persoluit et interiit.

Prouinciales milites, quorum Bartholdus Entens antesignanus erat, populabundi similiter in agricolas quotidie debachabantur, donec et illi arma sumentes duas equitum turmas, unam Dodonis Larii, alteram Rensualdii, Couer-

diam usque profligarint, curribus, equis atque impedimentis exutas.

Posthaec apud Zuidlaram rursus collecti sunt agricolae, Bartholdo Entens eiusque complicibus resistendi causa. Sed in fugam miserrimam acti, non solum hi sed omnes etiam alii Couerdiam usque agricolae equitatui eius praedae fuere, uniuersa ditione etiam octodecim aureorum millium summa mulctata.

Et iam pedetentim Lalaignius scelerati animi sui atque perfidiae, ut modo diximus, non solum fundamenta iacere incoepit, sed praetextu multarum querelarum omnibus quoque permisit, sine ullo discrimine tam suis propriis quam aliis quibusuis militibus palam resistere, et, ut summatim dicam, omnes quos metuebat e medio tollere.

Agricolae Phrisii adhuc pacati erant, Drentini irritati, sed Transissulani, Tuentini, Zallandici, Mastebrocensesque plane in furorem acti arma sumebant, praefectos militares eligebant, signaque coniungentes, ex euentu sese desperatos vocabant, et ut omnibus causam suam palam facerent, in signis suis dimidiam testam oui depictam habebant: hoc symbolo siue emblemate innuere volentes, quod vulgo dici solet, *hactenus pro ouo ipso non voluisse, nunc pro inani testa oportere, pugnare.* Ad compescendos eos Philippus comes in Hohenloe Statuum nomine copias eduxit, sed quia numero illi longe vincebant, non sine vitae periculo ab iratis agricolis repulsus est. Postea iterum auctus apud Sionem monasterium eos prorsus fudit fugauitque, septingentis et amplius rusticis occisis. Adhaec apud Roldam etiam, Drentiae vicum, multos internecione deleuit, victoriamque suam in dies persequendo eos omnes ad obedientiam praestandam et arma tradenda armis coëgit.

Lalaignius trucidator beneuolus (ut est in prouerbio) et ad simulandum et dissimulandum aeque paratus, ut fucum faceret omnibus atque omnium oculos animi quadam in rempublicam propensione ad se converteret, et tantisper

[redacted]

in communem usum impenderentur. Publicata haec sunt e curia ciuitatis Groninganae in ipso festo Petri et Pauli apostolorum, quod erat mensis Iulii die vigesimo nono. Atque hic quidem dies, omnibus bonis, pacis concordiae ac dulcissimae tranquillitatis amantibus, laetissimo sidere affulsit, dignus sane qui albo signaretur lapillo. Utinam vero ea tam fuisset diuturna pax, quam exoptata multis.

His ita constitutis in urbe, de semouendis etiam ex agro militibus cum Lalaignio senatus agit. Quod ille, nisi prius numerata militibus pecunia, fieri posse omnino negauit, ea data se ipsius senatus petitioni libenter satisfacturum. Erat autem ea tempestate uniuersum ciuitatis aerarium omnino exhaustum, erant etiam exhausti et plane nudati pecunia eorum subditi, ita ut eam pecuniam corradere perdifficile et pene impossibile esset. Tandem apud publicum quemdam ciuitatis ministrum, in certum usum ibi reseruata, inuenta pecunia est eaque Lalaignio numeratur. Quo facto militem ex agro abducit et ipse abit Traiectum.

Eodem hoc anno, decimo octauo Augusti, Groningae inter regios (quos malecontentos iam vocabant) et reformatos, ingens fuit commotio. Regii, senatus magnam partem in ipsa curia collectam, quod Statuum reformatorumque causam fouere eos putarent, coacta turba per vim opprimere nitebantur. Quod cum reformatis quibusdam innotesceret, ilico in curiam prorumpunt ipsumque senatum clausis foribus sese retinentem liberant, coniuratis omnibus in varias partes dispersis ac fugatis.

Diximus iam antea de Lalaignio, quomodo scilicet agri- 1580.
colas contra militem concitarit et multa alia, quae facienda illi erant, emiserit; quapropter in magnam Hispanicismi suspicionem apud omnes incurrit, quam magis etiam auxit sororis eiusdem Corneliae intra urbem Groninganam aduentus (Haec enim illi reconciliationem suam cum Parmense factam et ingentem pecuniae summam ac ditissimi matrimonii spem aliasque peramplas promis-

siones clam attulerat). His igitur et similibus causis et praesertim principis Auraici instinctu moti Phrisiae occidentalis Status, *quia melius est praeuenire quam praeueniri*, mense Februario arcem Leouerdianam, in qua erat Ioannes Schagen, in potestatem suam redigere proponunt. Atque hoc ut commodius perficerent, extra moenia arcem duobus signis militum circumdant, intus vero ciues similiter cum praesidiario milite ad arma concurrunt, conuocatisque monachis quibusdam, sicut et uxoribus atque liberis eorum qui in arce erant, omnes eos ad fodiendum cum ligonibus, tutissimi valli instar, agmini praeponunt atque ita fossam ipsius arcis repleturi. Impeditaque ad hunc modum aduersariorum defensione, dum *nemo propriis uxoribus aut liberis* vel etiam religiosis dominis *nocere cupit*, praefectus e continenti arcem tradit et a ciuibus solo aequatur; monachi vero inter militares ordines collocati pulsis tympanis urbe expelluntur.

Februarii die secundo Renichius Camminga cum quatuor aliis signis Harlingiam festinat eiusque loci arcem obsidione cingit. Obsessi interim acriter aliquandiu resistunt, donec Lalaignius de arcis Leouerdianae oppugnatione audiens secretarium suum Baylionem Leouerdiam ablegaret, mandatis versutissimis, prout sese offerret tempus, egregie instructus. Capto autem ibidem secretario repertisque penes eum chartis mundis aliquot, sola Lalaigniani nominis subscriptione notatis, eum cogunt ad praefectum arcis, ut extemplo eam obsidentibus dedat, perscribere: qui visa Lalaignii eiusdemque secretarii manu, nihil mali subesse existimans quinto eiusdem mensis arcem dedidit, et mox ab una parte demolita arce, tota Harlingia moenibus circumdatur.

His ita Leouerdiae et Harlingiae gestis, Sonoyus cum quatuor signis similiter Stauriam contendit, quam unica denunciatione satrapa Pypenpoius, quum de voluntate Auraici satis instructus esset, statim tradidit. Arx similiter

quoque, ut aliae, solo aequatur, sed non reparato ciuitatis vallo, hostibus postea recuperandae eius occasionem dedit.

Eiusdem mensis undeuigesimo die, statuae iam iterum Leouerdiae e templis deturbantur, sacerdotibus nonnullis publice proscriptis siue relegatis. Similiter quoque in aliis omnibus Phrisiae occidentalis urbibus atque agris hoc tempore agitur, bonis monasticis in alios et quidem necessarios usus conuersis.

Diximus modo de pacificatione nomine religionis apud Groninganos a Lalaignio publicata. Verum ut nunc sunt res humanae, in tali statu et tam laudabili harmonia pax ea diu consistere non potuit, diabolo discordiae authore et parente utramque partem, hoc est papistas et reformatos, in mutuum odium ac consequenter in miserrimam seditionem concitante. Nam licentiae et impudentiae audaciaeque laxatis habenis, dum in transgressores huius pacificationis (uti formula eius conprehensum erat) non animaduerteretur, ciuilis discordiae et commotionis in dies magis magisque iacta sunt semina. Etenim alter alterum inuidia, odio, suspicionibus, mendaciisque prosequebatur. Se inuicem calumniis, maledictis ac conuiciis lacessabant proscindebantque, et ut semel dicam, omnia in eum abiere statum, ut nullus iam amplius candori sinceritatique, quae alioquin conciues et amicos maxime decent, locus relictus esset. Ubi igitur duo pluresve in plateis aut alibi in publico congregati erant, alii mox conspirationem aliquam illos moliri metuebant. Adeo tunc per omnem et in uniuersam ciuitatem grassabatur furiis comitata ἡ διαβολή, ut tandem omnia inter se hostilia (ut modo dicemus) attentarint.

Reformati, papistas siue regios et cum hisce ipsum etiam Lalaignium in eam rem, ex certis indiciis, conspirare videbant, atque ideo quoque ipsum nonnulli adeunt, eique rem, uti acceperant, exponunt. Quod cum ille constanter negaret, additoque iuramento eis fidem et omnia bona

promitteret, praeterea etiam ad vigilandum incitaret, illi ad suos reuersi, omnia uti ea a Lalaignio acceperant, exponunt. Et quia *suspicio, quae in animis hominum altius radices agit*, nondum sublata erat, ea etiam nocte suas (uti moniti erant) statuere excubias, ut si facto opus videretur, maturius ad sui defensionem praesto essent. Papistae vero siue regii sibi reformatos insidias struere praetendebant (reuera nihil aliud quam Hispanum olebant) atque adeo hasce excubias, tanquam clandestina et insidiosa incusabant conuenticula. Augebat in hac re praetensam suspicionem et illud, quod non ita procul ab urbe tria peditum signa haerere dicerentur, quae, licet longe aliter se res haberet, in suam perniciem ibi latitare iactabant. Haec et similia non solum a conciuibus suis, sed (*ut omnino nodum in scirpo quaererent*) et multo peiora a confoederatis unionis Traiectensis sibi metuebant, ut postea declarabimus. Omnibus itaque qui de suo grege erant, rem aperiunt, et tandem facta conspiratione tempus et hora irruptionis designatur.

Erat iam ferme elapsa mox et hora audita quinta, mensis Martii die tertio, cum reformati nihil amplius sibi metuentes iam aliquo modo dispersi essent, tum papistae peridoneum tempus nacti, sudariis signisque albis brachiis suis alligatis, ad arma concurrunt, et quod in animis suis iamdudum reconditum haerebat, hoc modo expediunt. Reformati id conspicientes se ilico quocunque locorum possunt abdunt, paucis sese opponere nitentibus. Iacobum Hillebrandum e numero reformatorum consulem, siue quod hanc turbam sedaturus siue quod suos ad arma defensionemque (uti quidam volunt) incitaturus erat, domo sua egressum globulo bombardae traiiciunt. Cum hoc consule adhuc alius quidam interiit, alioquin sine ulteriore caede et multa sanguinis profusione res fere exiit. Caeterum omnes quos inuenire usque locorum potuerunt, tam ex plebe quam ipso etiam magistratu, gregatim in carceres

deturbant, non amicis neque cognatis parcentes. E consulibus capti sunt Theodericus Schafferus, Reinoldus Alberda, Guillelmus Ubbena, omnes ut antiquae nobilitatis, sic in ea ciuitate praecipuae authoritatis viri; ex senatoribus non pauci, ciues vero quamplurimi. Summa omnium erat centum et triginta sex captiuorum, praeter eos qui ex hoc periculo incolumes euasere: nam multi vel apud cognatos vel vicinos vel etiam alios fideles amicos suos sese absconderant, qui postea oblata occasione aut fictore depicti [1]), aut tonsi, aut alieno vestitu induti ex urbe in voluntarium exilium aufugerunt.

Ipse Lalaignius, comes a Rennenbergio, qui iam antea, beneficio foederatorum Statuum reformatorumque ipsius Phrisiae, Groningae vicinarumque ditionum electus erat gubernator, eorumque nomine munitiones et arces nonnullas atque iam recens Campas Dauentriamque urbes ad Issulam sitas subegerat, qui Groninganos inter se dissidentes modo ad Generalitatis obsequium redegerat, et religionis nomine pacificationem ibi iam pridem publicari fecerat, et adhuc hesterna die reformatis fidem iuramento addixerat suam, is iam (dictu mirum) cum suis coniuratis ex aula prorumpens in hoc ipso tumultu apud aduersarios atque hostes eorumdem et quidem inter primarios seditiosos stare cernebatur, atque hoc demum momento se Phrisiae gubernatorem factum iactare. Per Phrisiam occidentalem eodem ferme tempore eum idem attentare voluisse, sed per Pomponium Uffkens rem detectam concidisse memoratur.

Contigit haec apud Groninganos, uti diximus, apprehensio tumultusque ciuilis tertio Martii, anno 1580. Hoc facto nouus senatus eligitur per omnia pontifici Romano et Hispanorum regi fidelis. Et praedicta templa, quae iam antea cesserant in usum reformatorum, Lalaignio authore,

---

1) Hier schuilt eene fout. Mocht men eene gissing wagen, men zou *fucato colore picti* kunnen vooralaan.

a monachis atque sacerdotibus papisticis recuperantur, et in his sua ut antea sacra atque ministeria (caeterorum concionibus abrogatis) rursus celebrare incipiunt, aris atque statuis nouis confectis.

Posthaec ex captiuis nonnulli aufugiunt, nonnulli aere dato liberantur. Eorum vero qui aufugerunt bona magna ex parte fisco ciuitatis Groninganae addicuntur. Atque hoc modo constitutis rebus, foederatis Statibus relictis, Groningani Hispanorum partes palam rursus amplectuntur.

Hisce ita apud Leouerdianos rumore diuulgatis, illi similiter ibi cum papisticis agere proposuerant, sed penitius re deliberata, e ciuibus suis nonnullos intra proprias aedes aliquamdiu relegatos atque custoditos, septimo Martii omnes eos mittunt in exilium.

Ut autem ad Groninganos reuertamur, eorum apologiam etiam addemus. Pessimam siquidem causam ingressi, altero statim eius tumultus die, quarto nimirum die Martii, literas mittunt ad senatum Campensem, quibus huius sui [1]) rationem reddere nituntur. Et primo quidem, quomodo Unionis Traiectensis confoederati et eorum socii omnem lapidem mouerint, ut sua in urbe Groningana collocare possent praesidia; quomodo Bartholdum Entens, loco gubernatoris subornatum, arcem Couerdianam, Dammonem, Delffzylum, nec non et ipsam Burtangiam, urbis Groninganae compescendae supprimendaeque causa, communire iusserint; quomodo publicas impositiones omnes atque collectas siue generalia media Groningae persoluenda, facta inhibitione, Couerdiae solum persolui voluerint; et quomodo interea temporis subditos suos et vicinos Drentiae incolas non ut amicos atque socios, sed potius Turcarum more sicut hostes, tractarint.

Quibus perlectis, eiusdem mensis die decimo quarto, prolixo scripto illi Statuum nomine ad obiectas crimina-

---

1) Hier schijnt *facinoris*, of een dergelijk zelfst. naamw. uitgevallen te zijn.

tiones luculenter respondent. In primis vero sibi et omnibus, quibus confoederatorum Statuum notae sint actiones, ea maxime mira videri, praecipue vero ab iis, quibus ne minima quidem occasio data fuerit, ea expectanda fuisse. Ac si quidam male feriati homines contra Groninganae urbis libertatem, proprii commodi aut vindictae causa, quicquam attentarint, satius fuisse illud omnino praeteriisse, quam contra vicinitatis iura ipsamque adeo honestatem venientes eos falsa criminatione grauare, quibus nihil unquam magis in votis fuerit, quam ipsam ciuitatem Groninganam in summa cum vicinis suis concordia, quiete ac prosperitate diutissime florentem conseruari. Neque aliud adhuc optare se, quam ut optima ciuitas, contra quorundam (qui iamdudum eam non solum priuilegiis suis orbare, sed etiam Hispanico tirannidis iugo subiicere attentarint) molitiones, libera et inconcussa permanere posset, eas autem molitiones iam tam esse violentas, tamquam dolosas, ut etiam nonnullos ex medio senatu prudentissimos homines seduxerit, ut omnis fidei promissorumque obliti contra non solum propriam suam sed etiam communis patriae utilitatem et quietem facere non dubitarint. Et primo quidem quantum ad praesidia imponenda attinet, quamuis ipse Lalaignius hoc non semel in consilio Statuum egerit, nunquam tamen eiusmodi quicquam vel approbatum vel attentatum fuisse. Quantum ad munitionem praedictorum locorum, illud, suasore et monitore Lalaignio, contra hostiles insultus publicae utilitatis ergo institutum fuisse, atque eius curam Bartholdo Entens, non pro gubernatore subornato, sed speciale ad hoc mandatum habenti, fuisse impositam. Similiter de collectatione impositionum quod dicitur, illud non Statuum sed sola Lalaignii authoritate ac voluntate factum esse, quod ille nunquam inficiari poterit. De subditorum vexatione et exactionibus quod praetenditur, illud ad Statuum notitiam non peruenisse, neque ab eo vel eius nomine factum esse.

Sic igitur Phrisia ipsaque adeo gubernatio eiusdem diuisa fuit. Ac Lalaignius quidem apud Groninganos iam nomine regis rerum potitur. Occidentales vero Phrisii, alium nacti sunt gubernatorem, nomine Merode. Hinc postea secutum est et illud, ut hae duae et vicinae imo contiguae provinciae se inuicem gladio, aqua, igne et acerrimis depraedationibus persecutae sint. Atque hoc progressu temporis magis magisque auctum et multiplicatum est malum: adeo ut nulla amplius, vel sexus, vel aetatis, vel conditionis habita ratione, nouo et inaudito crudelitatis modo etiam pauperes et inopes captiuos abducere atque intolerabilem ab illis pecuniam, quam boni viri eorum nomine ostiatim rogare cogebantur, extorquere non desierint.

Auraicus interea Campis degens omnem adhibebat diligentiam ut Transissulanos in fide et obedientia contineret. Sonoyumque statim cum duabus cohortibus Couerdiam Vueddamque, aditus obseruandi causa (ne videlicet auxilia Lalaignio et Groninganis suppeditari possent), ablegat. Sed licet et Couerdiae et prope Vueddam in ipsa Burtangia ingentis molis opus excitari coeperit, nihil tamen, idque cum magno rerum gerendarum detrimento, ad optatum finem peruenit.

Hollachium etiam Auraicus ad oppidula quaedam Tuentica, regias partes sequentia, subigenda emisit. Qui decimo Aprilis Oldenzelam deditione coepit, sed inde Ligniam concedens ibi repulsam patitur.

Interea Bartholdus Entens, tredecim signis peditum et duabus equitum turmis a Lalaignio sepellectis, urbem Groninganam (iam altera defectionis atque tumultus ciuilis die aliqua ex parte obsessam) firmiore obsidione constringit, fluuiolos vel pontibus sternit, vel omnino obstruit, aggeribusque subinde nouis excitatis, in dies magis magisque ad moenia ipsa appropinquat, breui futurum sperans ipsam ciuitatem rerum inopia ad deditionis necessitatem compellere. Ad quam rem conficiendam ei

auxilio mittitur cum septem signis peditum, e Christophori Valckenstenii legione desumptis, Philippus Hollachius, et postea etiam Gulielmus Nassouiae comes, cum nouem peditum selectissimorum cohortibus. Entens igitur in coenobio Syloense siue Zeluerdiano (quod versus septentrionem vix dimidio miliari ab urbe distat) caeteri Helpmannae nec non apud Ouelgunnam et utrumque tam orientalem quam septentrionalem pontem suas disponunt copias, pedetentim ad ipsa moenia et portas urbis triginta et amplius munitos aggeres erigentes. His oppidani tria signa militum, quos ipsimet proprio stipendio fouebant, extra butyranam et amnicam portam in munitiunculis quibusdam collocata, opponunt. Et licet quotidie tristissima illis adferrentur rerum nuncia, utpote de Mechlinia aliisque oppidis Parmensi ereptis, de auxiliis suis prope Carpam dispersis, de annonae aliarumque rerum intra moenia sua diminutione obsidentiumque quotidiana accessione atque incremento, animum tamen non omnino despondebant, a Parmense subinde amplis promissis erecti et confirmati. Tandem oppidani (quod praeter antecedentia mala plane inexpectatum accidebat) duabus etiam non exiguis munitionibus, extra moenia urbis positis, expelluntur. Iam igitur vel eminus cum hostibus ex vallo pugnare vel subitas eruptiones instituere vel etiam diuturnae obsidionis moram cum taedio deuorare cogebantur.

Excursiones igitur et velitationes (quae et crebrae et vehementes erant) multos utrimque fortes ac praestantes viros, mutuis caedibus confectos, peremerunt: ac post multas variasque concertationes, tandem et ipse militum praefectus Bartholdus Entens ebrius e vico quodam Drentiae, Rolda nomine, ad suos rediens, aliquot praefectis cohortium selectissimisque militibus comitatus, ipsum suburbium Groninganum munitissimum expugnare tentat. Caeterum praeter inhabitatores, oppidanis illud non segniter e vallo suo propugnantibus defendentibusque, ipse-

met Entens e turri quadam, quam *Drenckelsthoeren* vocant, globulo bombardae tactus cum aliis quamplurimis vitam amisit, suique tam temerarii facinoris poenas dedit, cui equidem, uti fieri solet, ipse furor et ebrietas causam dedit. Atque ita ab oppugnando destitere reliqui et ad suos re male gesta reuertuntur. Cadauer ipsius delatum est postea Middelstemum, atque ibi cum magna pompa funebri in numerosa hominum frequentia humatur. Atque hic quidem fuit gloriosissimi alioqui ac fortissimi militis miserandus exitus et reipublicae nomine deplorandus.

Posthaec apud regios de liberandis ab obsidione Groningensibus, qui hoc tum Ioachimo Ubbena consule efflagitante valde urgebant, cogitari coepit, suppetiasque ferendi causa ablegantur Martinus Schenckius, capitaneus Thomas et Ioannes Baptista Taxius apud regem fortissimi belli duces, selecta numerosaque equitum peditumque manu instructi. Quod cum in castris ad urbem collocatis denunciatum esset et hostes iam quouis momento propius accederent, Hollachius atque Isselstenius cum Eilcone Onsta equitum magistro auxiliis Groninganis extra Phrisiae limites obuiam procedunt, relicto in obsidione Nassouio comite et Ioanne ab Enschede cum parte exercitus atque aliquot agricolis e proximis pagis, ut aiunt, eo accitis. Ex agro interea Hollachium quoque cum commeatu quotidie sequebantur, ceruisiam, panes, caseos, carnes, aliaque vitae necessaria suppeditantes. Quum ventum esset ad ericetum Hardenbergense, ibi in planicie uterque exercitus inter se colliditur, et acerrimum committitur certamen; sed fortuna magis fauente regiis Hollachius succubuit, ac de suis quamplurimos amisit. Contigit hoc anno praesenti, mensis Iunii die decimo septimo. Quod cum suboleret Nassouius, ille mox castris tentoriisque igne accensis tria signa militum ad munitionem Delffzylanam, septem vero intra Upslachium mittit, cum reliqua parte in occidentalem Phrisiam concedens.

Tenebat tum etiam et Vueddam Statuum nomine Dietericus Sonoyus, capitaneus Hollandicus. Hic eorundem Statuum mandatu in medio Burtangiae munitionem parare incoeperat Groninganae urbis coarctandae causa. Sed de pugna Hardenbergensi simul et subsidio Groningano certior factus, arcem Vueddam atque ipsam munitionem Burtangianam nondum absolutam reliquit et simul aufugit.

Hoc modo Groningenses a praesenti obsidione tum temporis liberati sunt. Proceribus autem siue deputatis agri, qui Hollachii atque Nassouii partes hucusque secuti erant, et eosdem quotidie ope consilioque iuuassent, magnus incessit terror. Et certe metus erat ne regius exercitus, eo nomine et iam recenti victoria elatus, totum agrum incendiis atque depraedationibus deuastaret. Sed melius successit, nisi quod ciues Groningani moenibus suis egressi ipsum Nienortum, arcem Vuigboldi ab Eusum, atque alia aliorum deputatorum castella aedesque prorsus spoliarint deripuerintque; Vuinssemio quoque, quod ibi tempore obsidionis deputati hostesque urbis suas haberent consultationes, ibique regiam cameram constituere vellent, non omnino praeterito. In qua direptione oppidani ingentem praedam abstulerunt et praeter eam aliquot tormenta bellica maiora, solutae obsidionis tempore, ibi abs hoste relicta.

Ea post regii victricibus signis institutum iter persequuntur, Coverdiamque a praesidiariis terrore desertam ex itinere recipiunt, suaque imposita custodia confirmant. Cum itaque nihil amplius eos moraretur, et omnes iam viae difficultates superassent, per Drentiam recta Groningam ad optatam metam contendunt, atque aliquot dies in pago Helpensi urbi vicino consumentes, pecuniam Groninganis extorquere nituntur. Sed istud incendium in ipsis initiis, antequam in flammas erumperet, statim suffocatum est, et ipsi milites ad obsidendas munitiones hostiles in agro erectas progrediuntur. Quidam enim ad Upslachium, reliqui vero (inter quos erat cum urbano mi-

ciant, multos (et inter alios etiam comitem Montensem, Ludouicum nomine) interimunt. Neque obsessi interim quiescunt, sed hostilia quaeque attentantes, armis, lapidibus, aqua feruente aliisque modis in hostem similiter desaeuiunt. Aliquando facta irruptione sese in ipsa castra coniiciunt, multos occidunt, vulnerant diripiuntque.

Franciscus de Verdugo interea Couerdiae haerebat, obsessosque per internuncios ad persistendum hortabatur, breui liberationem atque molestiarum omnium remunerationem sancte promittebat. Ac quo commodius hostilem impetum sustinere ac perferre possent, audaculos aliquot, qui vitam et mortem iuxta aestimabant, cum puluere tormentario, per interualla castrorum hostilium, intra urbem ablegabat. Caeterum ex illis multi capti sunt, multi interfecti, nonnulli clam intra moenia peruenere.

Tractu temporis hostes, continuo indefessoque labore, duas ordine fossas terra replentes, ad ipsum vallum pertingunt, tormentis totos tres dies moenia concutiunt, aedificia prosternunt, ardentia intra urbem pila eiaculantur, militesque continuis irruptionibus fatigant lacessantque. Interea actis per ipsum vallum cuniculis, aliquot tonnas, sulphureo puluere repletas, supponunt, eoque accenso, ita vallum ipsum comminuunt, ut totum ab ea parte quasi terrae motu absumptum videretur. Atque hoc modo, vallo fracto et superato, militibus praesidiariis vel interemptis, vel laesis, vel laborando, vigilando, pugnandoque defatigatis, neque adhuc promissi subsidii ac liberationis spes appareret, supplices facti se dedunt, 4 die Iulii, et sine exceptione omnes, certis tamen conditionibus, quales aequi victores deuictis hostibus dare solent, demptis armis, libere dimittuntur. Dubium hercle, obsessine an obsidentes, victoresne an victi, fortiores habendi videantur. Magna enim militum fortitudo fuit, tam grauem et difficilem obsidionem tam praesenti animo sustinere ac perferre. Magnus contra labor, tam fortes atque indus-

ducibile tentauit, sed in nauigio spectator haesit donec tandem obsessi fame necessitateque coacti se vitamque suam deditione redimerent. Quod quidem egregiis militibus difficile fuit, *sed multo difficilius fami atque necessitati, quam hostium viribus resistere.* Cum itaque nulla spes subsidii laborantibus superesset amplius, trigesimo Iulii cum Lalaignio pepigere, hac nimirum conditione ut praefectos suos Asingium, Entens, Burmannium, Vlegerum, Nykirchium et alios tamquam duces et antesignanos suos traderent in manus obsidentium, ipsi vita rebusque saluis libere egrederentur. Dimissis militibus, munitioneque nouo urbis praesidio firmata Lalaignius Groningam redit cum exercitu suo, alii vero Zuithornae atque Northornae commorabantur.

Intermisso haud longo temporis interuallo sex signa peditum Statibus Belgicis militantium ad Lecam prodiere, caeterum a legione Phrisica, quae vocatur, extemplo dissipantur.

Quarto Augusti vis tota regii exercitus Roedam Peysamque rursus concedit, cum hostibus depugnandi causa. Sed non iisdem sicut antea auspiciis factum euenit: multis enim utrinque concisis, fortunam nouercam experti sunt, ac confoederatis Statibus victoriam fuga reliquerunt, victoresque terga hostium insectando eos adusque moenia urbis Groningae repulerunt.

Dum haec ita geruntur Hollachius atque Nassouius arcem occupant Couerdianam, decimo quinto nimirum die mensis Augusti, ubi Nassouius, tacto a glande tormentaria crure, grauiter laesus est.

Eodem tempore regii Aduerdianumzylum petunt, atque ibi cum hostibus commissi fuga urbem repetere coguntur.

Non multo post tempore iterum egressi in coenobio Aduerdiano sese communiunt, et inde Zuidlaram subito hostem suum fusuri totis viribus contendunt, sed dum in hac expeditione suis potius quam publicae causae curam haberent, nihil perfecere.

rum a praesidio, fugam simulante, dolo intromissi per paratas sibi insidias summa vi repelluntur. Sequente itaque die repetita incursione, post aliquot tormentorum eiaculationes, cum violenta manu expugnant, militibus non paucis, quum intra arcem eis non daretur refugium, interceptis, occisis et vulneratis.

Post 13 Augusti die, aliquot equitum turmae e castris Couerdianis Groningam delati e pascuis urbanis, quae meridiem spectant, omne pecus abigunt. Regii itaque, qui prope urbem in statiuis erant, re animaduersa, illos celerrime insequuntur, Hermanno comite Montense ductore. Caeterum inter densa camporum arbusta aggeresque longiuscule progressi, ab equitibus circumuenti, partim trucidantur, partim captiui abducuntur, reliqui fuga euadunt. Porro eadem opera et alios triginta circiter milites Groninganos, qui prope castra equos aliquot surripuerant, sibi obuiam factos, similiter adoriuntur, atque omnes fere capiunt, uno et altero occiso. Captiui regii, quos hac vice in castra abduxere, equites censentur septuaginta aut circiter. De numero interemptorum non est eadem sententia. A parte equitum duo vulnerati sunt, unus intra urbem abductus.

Superato, ut dictum, Couerdiae vico, non multo post propugnaculum quoddam, quod a semiluna denominabatur, ultimum scilicet extra moenia arcis positum refugium, expugnant. Et ut tandem ipsam etiam arcem adorirentur, nullum laborem nullamque diligentiam fodiendo fulminandoque praetermittunt.

Interea Franc. de Verdugo cum decem, ut aiunt, legionibus peditum et aliquot equitum turmis praesidiariis per Brabantiam et alibi ex urbibus deductis, traiecto Rheno, in Tuentiam aduenit, ac prope Emblicum, Couerdiae vicinum vicum, castra metatur, obsessis opem laturus. His sese adiungit, cum sexcentis circiter, qui circa Groningam collocati erant, militibus Hermannus comes Montensis. At-

illam vero integra Anglorum legione Couerdiam porro iam antea occupatam, duobus signis militum confirmat; in pago Slochterensi Groninganae ditionis munitionem parat, collocatis in ea duodecim signis praesidio. Denique Vuinschotae etiam et in vicino pago Beertensi equitatum disponit.

Quod sane optimam eius causam plane pessumdedit, vincendique ac rei bene gerendae occasionem ei prorsus ademit. Sed quid dicam amplius? *Iratus Deus si quos ad poenam trahit hominibus primum mentem adimere solet.* Ita equidem et hic contigit. Diuiso enim ad eum modum exercitu, ipse gubernator Lalaignius, quum antea ne hiscere quidem auderet, Hollachianos ita et per tam varia locorum interualla dispersos ac diuisos sine mora aggreditur. Recuperato enim iam secundo hac aestate Upslachio, inde e vestigio cum nouendecim signis peditum et equitum turmis tribus aut quatuor Slochteram contendit, sequentique die mature ante solis ortum munitionem aggressurus, Hollachianos iam dudum eam reliquisse cognouit. Nec eo contentus *victoriam statim persequendam putauit*, atque ita continuo itinere eos etiam Vuinschotam usque insequitur.

Hisce cognitis Hollachius equitatum suum educit, atque extra pagum instructa acie appropinquantem hostem expectat. Lalaignius, cum ferme ad coenobium Sanctae Leae peruenisset, aliquot equites per vicinum nemus speculandi causa praemittit, qui cum Hollachianis nonnihil congressi reque explorata ad suos revertuntur, atque ita coniunctis viribus Vuinschotam petant. Interim Hollachius sese Vueddam contulerat, adductum uti suis promiserat maiora auxilia. Caeterum superuenientium hostium celeritate praeuentus, ad suos redire Vuinschotam non potuit. Hollachiani itaque, hinc appetiti illinc derelicti, rupto post tergum ponte qui ibi forte in via erat, sese omnes fugae mandant; atque magna me hercule clade adfecti fuissent, ni sibi hoc modo consuluissent.

rei tractarent, sese dedunt, ac 12 Septembris die cum omnibus impedimentis, armis atque signis, tormentis bellicis aeneis nouem ibi relictis, egrediuntur, cum septem circiter hebdomadarum obsidionem, eamque acerrimam, magno labore, molestia ac fortitudine sustinuissent.

Occupata a Nassouiis arce, regii, re desperata ac frustra tentata liberatione, primo Velthusiam et inde Epenum castra mouent, ac vicinas ibi ditiones maximo et intolerabili damno afficiunt, toto etiam vico Ochtorpio igne absumpto. Interim illi, qui Delffzyli, Oterodami, Reydaeque in praesidium collocati erant, numero circiter quadringenti, in agrum Westeruoldanum sese conferunt, eum totum aqua ut inundarent, claustris aquaeductuum undique reseratis, regios scilicet Groningam iter suscepturos arbitrantes. Cuius rei simul atque contrarium accepissent nuncium, incolae etiam suis pascuis parci rogarent, ilico recedunt. Hermannus tamen comes Montensis cum suis Groningam redit.

His ita confectis apud Couerdiam, arce etiam opere praesidioque nouo, Statuum nomine, quantum quidem satis erat, prospecta, Auraicus et Nassouius, cui sese Hollachius paulo ante coniunxerat, cum reliqua parte exercitus Ommenam discedunt, atque ibi subsistentes, vicinum pontem aggere atque praesidio communiunt.

Diximus iam antea, quomodo non solum per agrum Groninganum agricolae, sed ipsi etiam ciues, qui vel peregre mercaturam, vel etiam extra urbem rem pecuariam exercerent, tum pro se, tum pro bonis pecoribusque suis, securitatem abs hoste redimere coacti sint. Cum itaque res Groninganae in dies magis magisque in arctum contraherentur, commerciis omnibus atque negotiationibus omnino cessantibus, ciues hoc modo alius post alium ex urbe dilabi atque vel in agrum vel vicinas oras commigrare coeperunt. Cui malo ut mature obuiari posset et occurri, septimo decimo Augusti die, Couerdianae ob-

Ad Steenuicum interim, quemadmodum inter obsidentes et obsessos vulgo fieri solet, hinc fossis ducendis, aggeribus erigendis, tormentisque admouendis, illinc portis obstruendis atque moenibus reparandis, res agitabatur. Missoque ad dedendam urbem tubicine, dum ex voto non responderetur, Lalaignius aperta vi urbem aggredi statuit, admotisque tormentis moenia, portas, turres, molas atque aedes acerrime diuerberare coepit, oppidanis contra variis eruptionibus hostem fatigantibus.

Interea per exploratorem oppidani hostes urbem vi expugnare decreuisse intellexere. Quapropter resistendi causa aenea vasa quamplurima ad ipsa moenia praeparandae materiae bulliendaeque aquae causa, collocantur, coronis piceis, saxis, contis clauisque non paucis adiunctis. Ubi vero hoc modo nihil tentarent, neque etiam in posterum eiusmodi aliquid eos tentaturos existimarent, vino, cereuisiae, pani, butyro, caseo, larido, frumentis, aliisque cibariis certum pretium imponunt, ne ab hostili vi immunes cum rerum necessariarum caritate atque penuria et tandem fame quoque confligere cogerentur.

Diximus modo de stragulariis quibusdam, uti eos vocant 1581.
nonnulli, a Nienortio Dammone fugatis. Hic, anno 1581 Ianuarii mensis die decimo quinto, ante diem et alterum ad suburbium Groninganum spe sua frustratus, et insuper capitaneo quodam atque aliquot militibus ibi orbatus, fugatos sicut diximus stragularios et iam iterum Vuinschotae sese colligentes eo quoque insequitur, eosque iam denuo profligat dissipatque, octuaginta circiter occisis, quamplurimis vero vulneratis.

Posthaec Nienortius in dies nouo milite adauctus corroboratusque, ad 18 Ianuarii, cum tota legione sua in occidentalem Phrisiam concessit, munitione Vuinsumana mediocri militum praesidio firmata. Groningani id animaduertentes, ultimo Ianuarii cum uno signo militum et aliquot equitibus Vuinsemium contendunt, munitionem ex

CHRONICI RERUM IN PHRISIA ET PRAECIPUE CIRCA GRONINGAM GESTARUM

LIBER QUARTUS

Secundo libro dictum est de Groningauis, quomodo nimirum Unioni Traiectensi subscribere recusarint. et quemadmodum hoc nomine a proprio gubernatore Lalaignio obsessi sint; quomodo item. tractatu inter Lalaignium et Senatum habito, Generalitati se conformes reddere promiserint, Ioanne Austriaco regio gubernatore et omnibus Hispanis iam antea publice hostibus declaratis; quomodo item non multo post tempore una cum ipso Lalaignio ad regiam Hispanicam gubernationem, tanquam canes ad vomitum, redierint, a malecontentis quibusdam, quos vocant, Hispanorum complicibus. fide ac foedere violatis, reformatis ciuibus apprehensis et in carceres coniectis. Hoc itaque anno, mense Septembri, ut antea non semel, a Mauritio principe Auraicae et generalibus Statibus per praeconem mittuntur literae, quibus iam olim datae fidei promissorumque eos rursus commonefaciunt. et, licet eorum nomine ingens innumeris hominibus damnum datum, multumque humani sanguinis effusum sit, sese, hisce omnibus posthabitis et neglectis, eos adhuc in commune Generalitatis consortium atque foedus admissuros, si quidem in tempore id declarent, ultro promittunt; sin autem, ferro, flammisque ultricibus excidium minantur. Caeterum absque

Tum Nienortius, e Phrisia superueniens, eos a praesenti periculo liberauit hostemque non modica clade adfectos [1]) ad suos redire coëgit.

In ipsa urbe rerum omnium penuria in dies crescebat, deficiente commeatu. Eius itaque hac tempestate primo descriptio, mox diligens apud omnes facta est inquisitio, atque aedium ad fouendos ignes frequens destructio. Quam suam penuriam oppidani accensis e turri facibus palam ostenderunt.

Vigesimo Februarii, fame necessitateque coacti oppidani frequentes admodum in curiam confluunt flagitandi panis causa, sed quia parum hoc tempore superesset, singulis pro se et familia sua frustulo concesso, a magistratu domum remittuntur.

Interea iamdudum expectatum subsidium in dies magis magisque appropinquauit, adeo ut propemodum castra castris munitionibusque munitiones coniungerentur, variaeque fierent concertationes, quae saepe in modum iusti praelii ingrauescentes, non nisi noctis impedimento finem habebant.

Inter eas concertationes 21 et 22 Febr. ad urbem patefacto aditu, e praesidiariis nonnulli eam ingrediuntur, atque ita anhelantem obsessorum inopiam, tam diuturna liberationis mora perpessam, illata copia alimentorum sustulerunt. Ac consequenter 23 Februarii ipse Lalaignius, qui iam per quatuor menses cum saeuissimo brumae frigore ferocissimisque ad Sluissiam, ad Campum S. Ioannis, nec non Steenuicum hostibus frustra luctatus fuerat, clam amotis tormentis et castris suis ab omni parte incensis, urbem relinquit, non minore damno quam pudore adfectus.

Liberato ad hunc modum ab obsidione Steenuico, altero statim die copiae Statuum confoederatorum in veterem Marchiam ad expugnandas Cunerae, tempore obsidionis a

---

1) *Adfectos*, lees: *adfectum*.

met Entens e turri quadam, quam *Drenckelsthoeren* vocant, globulo bombardae tactus cum aliis quamplurimis vitam amisit, suique tam temerarii facinoris poenas dedit, cui equidem, uti fieri solet, ipse furor et ebrietas causam dedit. Atque ita ab oppugnando destitere reliqui et ad suos re male gesta reuertuntur. Cadauer ipsius delatum est postea Middelstemum, atque ibi cum magna pompa funebri in numerosa hominum frequentia humatur. Atque hic quidem fuit gloriosissimi alioqui ac fortissimi militis miserandus exitus et reipublicae nomine deplorandus.

Posthaec apud regios de liberandis ab obsidione Groningensibus, qui hoc tum Ioachimo Ubbena consule efflagitante valde urgebant, cogitari coepit, suppetiasque ferendi causa ablegantur Martinus Schenckius, capitaneus Thomas et Ioannes Baptista Taxius apud regem fortissimi belli duces, selecta numerosaque equitum peditumque manu instructi. Quod cum in castris ad urbem collocatis denunciatum esset et hostes iam quouis momento propius accederent, Hollachius atque Isselstenius cum Eilcone Onsta equitum magistro auxiliis Groninganis extra Phrisiae limites obuiam procedunt, relicto in obsidione Nassouio comite et Ioanne ab Enschede cum parte exercitus atque aliquot agricolis e proximis pagis, ut aiunt, eo accitis. Ex agro interea Hollachium quoque cum commeatu quotidie sequebantur, ceruisiam, panes, caseos, carnes, aliaque vitae necessaria suppeditantes. Quum ventum esset ad ericetum Hardenbergense, ibi in planicie uterque exercitus inter se colliditur, et acerrimum committitur certamen; sed fortuna magis fauente regiis Hollachius succubuit, ac de suis quamplurimos amisit. Contigit hoc anno praesenti, mensis Iunii die decimo septimo. Quod cum suboleret Nassouius, ille mox castris tentoriisque igne accensis tria signa militum ad munitionem Delffzylanam, septem vero intra Upslachium mittit, cum reliqua parte in occidentalem Phrisiam concedens.

Tenebat tum etiam et Vueddam Statuum nomine Dietericus Sonoyus, capitaneus Hollandicus. Hic eorundem Statuum mandatu in medio Burtangiae munitionem parare incoeperat Groninganae urbis coarctandae causa. Sed de pugna Hardenbergensi simul et subsidio Groningano certior factus, arcem Vueddam atque ipsam munitionem Burtangianam nondum absolutam reliquit et simul aufugit.

Hoc modo Groningenses a praesenti obsidione tum temporis liberati sunt. Proceribus autem siue deputatis agri, qui Hollachii atque Nassouii partes hucusque secuti erant, et eosdem quotidie ope consilioque iuuassent, magnus incessit terror. Et certe metus erat ne regius exercitus, eo nomine et iam recenti victoria elatus, totum agrum incendiis atque depraedationibus deuastaret. Sed melius successit, nisi quod ciues Groningani moenibus suis egressi ipsum Nienortum, arcem Vuigboldi ab Eusum, atque alia aliorum deputatorum castella aedesque prorsus spoliarint deripuerintque; Vuinssemio quoque, quod ibi tempore obsidionis deputati hostesque urbis suas haberent consultationes, ibique regiam cameram constituere vellent, non omnino praeterito. In qua direptione oppidani ingentem praedam abstulerunt et praeter eam aliquot tormenta bellica maiora, solutae obsidionis tempore, ibi abs hoste relicta.

Ea post regii victricibus signis institutum iter persequuntur, Coverdiamque a praesidiariis terrore desertam ex itinere recipiunt, suaque imposita custodia confirmant. Cum itaque nihil amplius eos moraretur, et omnes iam viae difficultates superassent, per Drentiam recta Groningam ad optatam metam contendunt, atque aliquot dies in pago Helpensi urbi vicino consumentes, pecuniam Groninganis extorquere nituntur. Sed istud incendium in ipsis initiis, antequam in flammas erumperet, statim suffocatum est, et ipsi milites ad obsidendas munitiones hostiles in agro erectas progrediuntur. Quidam enim ad Upslachium, reliqui vero (inter quos erat cum urbano mi-

lite ipse gubernator Lalaignius) Delffzylum proficiscuntur, atque hoc 23. illud vero 28 Iunii obsidione circumdant. Interim quoque vigesimo sexto eiusdem mensis ad Fischfletum ducentos ex iis, qui Statibus merebant, milites profligant, sexaginta circiter occisis.

Tertio Iulii Upsalchiani sese dedunt alimentorum inopia compulsi, atque a regiis incolumes dimittuntur. Et quemadmodum tertio die obsidionis huius prope Fischfletum, ita nunc altero deditionis intra Collumam et Doccomium praesidiarii grauissime inter se conflictantur, ad septingentos partim caesis partim vulneratis.

Sub hoc quoque tempus Groningani cum una ciuium cohorte ex urbe erumpunt, atque post multas direptiones e Dammone et Pharmsemio omnes auehunt campanas. Facti sui hanc adferebant causam, quod pro tormentis bellicis Statibus Hollandiae pignori obligatae esse dicerentur. Itane se res habuerit nec ne, nondum pro certo constare potest.

Interea Delffzylani quoque non omnino quiescebant, sed frequentes ad castra hostium fecere eruptiones. Aliis in locis Statuum milites suis quoque rebus intenti multa feliciter agebant. Nam decimo septimo Iulii Meppelam, idoneo loco sitam urbem, in ditionem suam accepere, duas turmas equitum regiorum in fugam praecipites dedere, ac tandem 28 mensis Upsalchium una cum Monchezylo recuperarunt, signo quodam regis, sub Sampione Pesselio militante, ad Statuum partes traducto.

Hollachius interim collectis undequaque viribus cum ingenti classe Delffzylanam obsidionem interrumpendi causa ad ostium Amazi fluminis appellit et paulatim cum ipso maris incremento prope Delffzylum allabitur. Regii contra ad obsidionem confirmandam totis viribus contendunt, pedestribus copiis nouas aliquot equitum turmas superaddentes. Hollachius hoc animaduertens, aut fortassis, aquarum penuria impeditus, nihil in regios hostile vel obsessis con-

ducibile tentauit, sed in nauigio spectator haesit donec tandem obsessi fame necessitateque coacti se vitamque suam deditione redimerent. Quod quidem egregiis militibus difficile fuit, *sed multo difficilius fami atque necessitati, quam hostium viribus resistere.* Cum itaque nulla spes subsidii laborantibus superesset amplius, trigesimo Iulii cum Lalaignio pepigere, hac nimirum conditione ut praefectos suos Asingium, Entens, Burmannium, Vlegerum, Nykirchium et alios tamquam duces et antesignanos suos traderent in manus obsidentium, ipsi vita rebusque saluis libere egrederentur. Dimissis militibus, munitioneque nouo urbis praesidio firmata Lalaignius Groningam redit cum exercitu suo, alii vero Zuithornae atque Northornae commorabantur.

Intermisso haud longo temporis interuallo sex signa peditum Statibus Belgicis militantium ad Lecam prodiere, caeterum a legione Phrisica, quae vocatur, extemplo dissipantur.

Quarto Augusti vis tota regii exercitus Roedam Peysamque rursus concedit, cum hostibus depugnandi causa. Sed non iisdem sicut antea auspiciis factum euenit: multis enim utrinque concisis, fortunam nouercam experti sunt, ac confoederatis Statibus victoriam fuga reliquerunt, victoresque terga hostium insectando eos adusque moenia urbis Groningae repulerunt.

Dum haec ita geruntur Hollachius atque Nassouius arcem occupant Couerdianam, decimo quinto nimirum die mensis Augusti, ubi Nassouius, tacto a glande tormentaria crure, grauiter laesus est.

Eodem tempore regii Aduerdianumzylum petunt, atque ibi cum hostibus commissi fuga urbem repetere coguntur.

Non multo post tempore iterum egressi in coenobio Aduerdiano sese communiunt, et inde Zuidlaram subito hostem suum fusuri totis viribus contendunt, sed dum in hac expeditione suis potius quam publicae causae curam haberent, nihil perfecere.

Interea Hollachius Groninganam rursus ditionem ingreditur, atque reliquis ibi sese coniungit. Et post varias, sicut diximus, concertationes eo res deuenit, ut omnibus viribus aperto praelio de summa rei dimicarent: quemadmodum etiam Hollachius tempore et loco designato suas copias in aciem eduxisse regiosque expectasse dicitur. Caeterum dum illi viribus suis non satis confiderent, habita cum Lalaignio (qui iam regias partes sequebatur) consultatione, propositum regii mutant, atque ita utrinque praelio abstinuere.

Aduentus iste Hollachianus cum tanto exercitu et quidem eo tempore non expectatus ingentem Groninganis incussit terrorem; quippe magna tum temporis erat in urbe non modo annonae et pabuli, sed rerum pene omnium caritas summaque penuria. Atque hoc propter copias auxiliares, quibus iam inde ab obsidionis solutione ad hoc usque tempus prospexissent commeatu. Praeterea puluerem ad laxanda tormenta necessarium ferme consumpserant, et certe ita se tum habebant res Groninganae, ut nunquam facilius commodiusve urbem in suam redigere potestatem potuisset Hollachius quam ea tempestate, siquidem ad obsidendam eam progressus fuisset. Inseruiebat praeterea tantae occasioni tam numerosus et instructus exercitus, nec non et regiorum (ac praecipue Germanorum militum) non leuis simultas atque commotio propter stipendia sibi a rege non soluta. *Discordia enim res maximae dilabuntur, et nihil tam firmum inter mortales excogitari potest, cui non publicae dissensiones et dissidia pararint exitium.* Qua oblata occasione, nulla maior vincendi hostem opportunitas dari potest. Verum enimvero his omnibus non consideratis, praepostero sane iudicio militem ab urbe remouet et tantum exercitum suo atque Statuum unitorum incomparabili damno in partes diuidit. Etenim totam legionem ad occidentalis Phrisiae defensionem ablegat: arcem Lignensem et Vueddanam obsidione cingit, hanc quatuor signis Gallicis,

illam vero integra Anglorum legione Couerdiam porro iam antea occupatam, duobus signis militum confirmat; in pago Slochterensi Groninganae ditionis munitionem parat, collocatis in ea duodecim signis praesidio. Denique Vuinschotae etiam et in vicino pago Beertensi equitatum disponit.

Quod sane optimam eius causam plane pessumdedit, vincendique ac rei bene gerendae occasionem ei prorsus ademit. Sed quid dicam amplius? *Iratus Deus si quos ad poenam trahit hominibus primum mentem adimere solet.* Ita equidem et hic contigit. Diuiso enim ad eum modum exercitu, ipse gubernator Lalaignius, quum antea ne hiscere quidem auderet, Hollachianos ita et per tam varia locorum interualla dispersos ac diuisos sine mora aggreditur. Recuperato enim iam secundo hac aestate Upslachio, inde e vestigio cum nouendecim signis peditum et equitum turmis tribus aut quatuor Slochteram contendit, sequentique die mature ante solis ortum munitionem aggressurus, Hollachianos iam dudum eam reliquisse cognouit. Nec eo contentus *victoriam statim persequendam putauit*, atque ita continuo itinere eos etiam Vuinschotam usque insequitur.

Hisce cognitis Hollachius equitatum suum educit, atque extra pagum instructa acie appropinquantem hostem expectat. Lalaignius, cum ferme ad coenobium Sanctae Leae peruenisset, aliquot equites per vicinum nemus speculandi causa praemittit, qui cum Hollachianis nonnihil congressi reque explorata ad suos revertuntur, atque ita coniunctis viribus Vuinschotam petant. Interim Hollachius sese Vueddam contulerat, adductum uti suis promiserat maiora auxilia. Caeterum superuenientium hostium celeritate praeuentus, ad suos redire Vuinschotam non potuit. Hollachiani itaque, hinc appetiti illinc derelicti, rupto post tergum ponte qui ibi forte in via erat, sese omnes fugae mandant; atque magna me hercule clade adfecti fuissent, ni sibi hoc modo consuluissent.

Omnibus ita qui eo locorum erant fugatis, et illi similiter qui Vueddam obsidebant una cum aliis fugam capessunt. Dictu mirum, quo magis diutiusque fugiebant, tanto maioribus viribus atque viris aucti, animis omnino minuebantur. Ita quanto spatio hi fugiendo praecurrebant, tanto semper Lalaignius fugando sequebatur, per ipsam vero Burtangiam cum Hollachianis commixtus in postrema parte agminis multam stragem edit, tormenta aenea maiora aliquot et viginti aut ultra signa militaria aliosque apparatus in praedam abs hoste reportat.

Neque hoc satis erat, sed eadem opera quarto nimirum Septembris die et arcem Lignensem obsidione liberat. Couerdiamque paulo ante, uti diximus, ab Hollachio atque Nassouio occupatam 2° Septemb. recuperat. Praeterea undecim signis peditum et mediocri equitum numero (quos Ioannes Stroiffius Embricensis ducebat) auctus, Oldenzelam se confert, atque urbem in ipso quasi itinere per deditionem in potestatem suam accepit.

Cognitis hisce, Steinuicenses a Statibus auxilium petunt, acceptoque eo decimum octauum circiter diem Octobris a Lalaignio, comite Rennebergense Phrisiae gubernatore, grauissima obsidione circumveniuntur.

Circa hoc tempus Groningae et vicinis in locis saeuissima pestis grassari coepit, cuius lethali contagione multi homines periere. In aëre quoque tres soles siue parelii apparuerunt.

Interea Nienortius Statuum nomine militum praefectus cum nouis copiis Vuinsemium rursus aduenit, ibi hibernaturus, munitoque hoc vico, 25 Decembris ipso scilicet natiuitatis Christi die, nonnullos e regio milite iam recens a Sampsone Pessel et Balthazaro Haller conscriptos (quos a stragulis lectorum, quales in Phrisia venales circumferre solent, *Deckendragers* vocabant) et tum Dammone duobus a Groninga miliaribus securiuscule agentes adoritur, eosque partim trucidat, partim in fugam actos istinc deturbat.

Ad Steenuicum interim, quemadmodum inter obsidentes et obsessos vulgo fieri solet, hinc fossis ducendis, aggeribus erigendis, tormentisque admouendis, illinc portis obstruendis atque moenibus reparandis, res agitabatur. Missoque ad dedendam urbem tubicine, dum ex voto non responderetur, Lalaignius aperta vi urbem aggredi statuit, admotisque tormentis moenia, portas, turres, molas atque aedes acerrime diuerberare coepit, oppidanis contra variis eruptionibus hostem fatigantibus.

Interea per exploratorem oppidani hostes urbem vi expugnare decreuisse intellexere. Quapropter resistendi causa aenea vasa quamplurima ad ipsa moenia praeparandae materiae bulliendaeque aquae causa, collocantur, coronis piceis, saxis, contis clauisque non paucis adiunctis. Ubi vero hoc modo nihil tentarent, neque etiam in posterum eiusmodi aliquid eos tentaturos existimarent, vino, cereuisiae, pani, butyro, caseo, larido, frumentis, aliisque cibariis certum pretium imponunt, ne ab hostili vi immunes cum rerum necessariarum caritate atque penuria et tandem fame quoque confligere cogerentur.

Diximus modo de stragulariis quibusdam, uti eos vocant 1581.
nonnulli, a Nienortio Dammone fugatis. Hic, anno 1581 Ianuarii mensis die decimo quinto, ante diem et alterum ad suburbium Groninganum spe sua frustratus, et insuper capitaneo quodam atque aliquot militibus ibi orbatus, fugatos sicut diximus stragularios et iam iterum Vuinschotae sese colligentes eo quoque insequitur, eosque iam denuo profligat dissipatque, octuaginta circiter occisis, quamplurimis vero vulneratis.

Posthaec Nienortius in dies nouo milite adauctus corroboratusque, ad 18 Ianuarii, cum tota legione sua in occidentalem Phrisiam concessit, munitione Vuinsumana mediocri militum praesidio firmata. Groningani id animaduertentes, ultimo Ianuarii cum uno signo militum et aliquot equitibus Vuinsemium contendunt, munitionem ex

[illegible] expugnatur. Caeterum de suis non paucis amissis, re infecta intra urbem remeantur.

Lalaignius interim obsidioni Steenuicensi sed magis urbis possessioni inhiabat, ut sibi quidem videbatur, ea potita se totam Phrisiam iamiam adepturum. Nullam itaque diem praetermisit, qui non aliquid hostile attentaret, nunc tormentis et crepitantibus armis, nunc leuibus verbis et amplis promissis oppidanos ad deditionem sollicitando. Cum hoc modo nihil promoveret, denuo tormentis fulminabat. Sic, ubi diu multumque aliquando tormentis urbem diuerberasset, ter denis feruentibus pilis intra moenia extorsis, miserabile incendium excitauit, septuaginta circiter aedibus flamma absumptis. Sic non tantum candentibus pilis sed et volantibus vocibus, pernitiosa seditionis atque commotionis incendia procurauit, adeo ut quidam malevoli de deditione verba palam proferre non erubuerint.

Interea spes aliqua futuri subsidii, Ioanne Noruitio capitaneo Anglico ductore, oppidanis adfulsit, cuius rumore in plebem diuulgato, dictu mirum quantopere omnes recreati sint, quippe quod non solum metum ac pusillanimitatem omnem deponere, sed etiam mediis hostibus semet ingerere non recusarint. Atque hoc modo animati varias deinceps in castra hostium fecere irruptiones, quibus non tantum multos adduxere captiuos, verum etiam gladio interemerunt, aggeribus atque munitionibus hostilibus euersis, tormento quodam malleis contuso, nec non et tentoriis igne accensis. Lalaignius quoque fodiendo fulminandoque omnem adhibebat diligentiam, et iam imminente subsidio a tergo atque fronte premebatur.

Vigesimo quarto eiusdem mensis die ad campum S. Ioannis grauiter utrimque dimicatum est. Angli enim subsidiarii hoc loco ita occlusi abs hoste tenebantur, ut ipsimet subsidio alieno indigerent, eo scilicet redacti necessitatis, ut proprios equos mactare et comedere cogerentur.

Tum Nienortius, e Phrisia superueniens, eos a praesenti periculo liberauit hostemque non modica clade adfectos [1]) ad suos redire coëgit.

In ipsa urbe rerum omnium penuria in dies crescebat, deficiente commeatu. Eius itaque hac tempestate primo descriptio, mox diligens apud omnes facta est inquisitio, atque aedium ad fouendos ignes frequens destructio. Quam suam penuriam oppidani accensis e turri facibus palam ostenderunt.

Vigesimo Februarii, fame necessitateque coacti oppidani frequentes admodum in curiam confluunt flagitandi panis causa, sed quia parum hoc tempore superesset, singulis pro se et familia sua frustulo concesso, a magistratu domum remittuntur.

Interea iamdudum expectatum subsidium in dies magis magisque appropinquauit, adeo ut propemodum castra castris munitionibusque munitiones coniungerentur, variaeque fierent concertationes, quae saepe in modum iusti praelii ingrauescentes, non nisi noctis impedimento finem habebant.

Inter eas concertationes 21 et 22 Febr. ad urbem patefacto aditu, e praesidiariis nonnulli eam ingrediuntur, atque ita anhelantem obsessorum inopiam, tam diuturna liberationis mora perpessam, illata copia alimentorum sustulerunt. Ac consequenter 23 Februarii ipse Lalaignius, qui iam per quatuor menses cum saeuissimo brumae frigore ferocissimisque ad Sluissiam, ad Campum S. Ioannis, nec non Steenuicum hostibus frustra luctatus fuerat, clam amotis tormentis et castris suis ab omni parte incensis, urbem relinquit, non minore damno quam pudore adfectus.

Liberato ad hunc modum ab obsidione Steenuico, altero statim die copiae Statuum confoederatorum in veterem Marchiam ad expugnandas Cunerae, tempore obsidionis a

---

1) *Adfectos*, lees: *adfectum*.

regiis occupatae, nec non et Schlosse Leonincorque munitiones contendunt. Atque Nienortius cum suis ramis in agrum Groninganum, ubi nactenus vera fortuna dimicatum erat, reuertit.

Dimicationum earum a Groninganis factum est initium. Hi enim Delfizylum profecti, praesidiariis authores fuere ut una cum urbani milite Vuinsumanos ian, ut putebant, securos aggrederentur. Sed non, sicut Groninganis militis, ita militibus fortuna arrisit. Nam 14 Februarii Middelstemum delati, ac velitum more nonnihil cum nostribus congressi, irrito conatu Dammonem se recipiunt, e praefectis utrinque uno, e gregariis militibus paucis amissis.

Altera luce Vuinsumani, eductis aliquot cohortibus oppidanos Dammone haerentes insequuntur, vicisque omnes quotquot aderant eliciunt, fugant, dispergunt, reliquos vero Postae obsidione circumdant, et secundo Marti Oyenbruggii cum quatuor signis militum superueniente ab obsidione releuati, quarto eius mensis, una cum quatuor istis signis Loppersemi noua obsidione a Nienortio includuntur, ac postea in ipsum templum fugati ac capite suo Oyenbruggii orbati, in maximas rediguntur angustias.

Ita inter utramque partem ludente fortuna, Ioannes Baptista Taxius cum sex signis peditum tum nauali tum pedestri itinere accelerans, nono Marti obsessos e praesenti statu liberauit. Nienortium inde fugauit, fugatumque Middelstemum usque persequitur, seque ibi communit, quatuor signis modo a se liberatis adauctus. Quibus Nienortius militum centurias duas in templo Dornuerdano collocatas opponit. Atque hi postea varios inter se habuere conflictus.

Vigesimo quarto Marti Nienortius atque capitaneus Taxius collatis viribus ad nouam Framam iam denuo conflictantur, ubi Nienortius grauiter vulneratus est, e gregariis vero militibus utrinque quam plurimi vulnerati.

Vigesimo nono eiusdem mensis collatis signis iam iterum congrediuntur.

Decimo sexto Aprilis legio Geldrica regis Hispaniarum, postquam diu multumque per Veterem prouinciam et alibi rapinis atque direptionibus diuagata esset, Aduerdianum zylum petit, sed glandibus tormentorum retroacta Aduerdiae castris locum designat.

Interea 21 eius mensis die Dornuerda, postquam tormentis muralibus acerrime diuerberata ac prope diruta esset, Taxio deditur; ea videlicet conditione ut ipsi milites, vita et rebus suis saluis, exirent.

Vigesimo quarto Aprilis die legio Geldrica, quae dicitur, Aduerdianum zylum repetit, priorem repulsae maculam, irruptione feliciore, ut emendaret. Caeterum, *quemadmodum praeuisa tela minus nocent*, abs praesidiariis praecognita re, dolum dolo compensant. Nam e munitione sua et ei vicinis aedibus tam vehementi ausu in aggressores impressionem fecere, ut sine mora laudem atque victoriam ab hoste referrent, trecentis circiter occisis, praefecto cohortis uno et tribus signis militaribus interceptis.

Circa idem ferme tempus Stauria Phrisiae occidentalis vetustissimum oppidum ad littus maris meridionalis situm foederatarum provinciarum partes amplexa est, praefecto militum N. Dekema custodiae mandato.

Vigesimo primo Maii Nienortius Aduerdiam proficiscitur cum decem et octo signis, ac primo statim appulsu tam acri obsidione hostem ibi complexus est, ut exire vel intrare nemo ad eum posset. Quapropter 23 die eius mensis Taxius laborantibus auxilio subuenturus suo, castra Middelstemii incendit, militibusque aeris defectu mussitantibus vicinos agros diripiendos permittit, atque ita altera die unanimi militum consensu summaque alacritate Aduerdiam petens, tribus diuersis in locis obsidentes adoritur. Qui effreni, regiorum audacia perterriti, simulque (quod tam variis locis castra aggrederentur) maiorem eorum numerum esse putantes, omissa defensione terga vertunt, atque in effusam fugam abiectis armis sese coniiciunt.

colas, quorum culinis securius et cistulis, quam praedae hostium inhiabant, incredibili damno affecere. Interim capitaneus Menda, homo mendacissimus simul et rapacissimus, mentitis coloribus signorum prope Couerdiam fluuiolum transiens, 23 Aprilis die cum ducentis plus minus equitibus in Phrisiam occidentalem irrumpit, atque ob recusatam diu contributionem multam inde praedam abducit, homines scilicet captiuos triginta, pecora aliaque bona quamplurima. Contra vero Nassouiani aliquot, numero circiter sexdecem, munitiunculam Groninganam hoc tempore octo saltem militum praesidio nitentem, inuadunt et exurunt, duobus occisis, reliquis una adductis.

Regios equites, de quibus modo diximus, abactae praedae odor non modo alacriores sed etiam animosiores fecit. Itaque quadringentis circiter peditibus aucti, ultimo die Aprilis, in Phrisiam occidentalem denuo irruptionem faciunt. Atque hoc tanto facilius, quanto longius eius loci gubernator Nassouius, a suis limitibus abesset. Hic enim Billinguoldae haerebat cum septemdecem signis militum, firmanda munitione, quam ibi iam pridem inceperat, occupatus. Ingressi ditionem equites aliquot, speculandi causa emissos, sibi obuiam factos et ad proximam munitiunculam Duersuoldae confugientes, cum praesidiariis, omnes trucidant, de suis etiam non paucis inter expugnandum amissis et vulneratis. Hoc facto, longius progrediuntur, et quia totus ille tractus incolis nudatus esset, cum in homines nihil possent, in aedificia simul et bruta animantia igne grassantur, tres pagos totos incendio consumentes. Res itaque ex voto non succedente, sine captiuis atque praeda vacui reuertuntur.

Hanc frustrationem ut resarcirent, haud multis elapsis diebus denuo in procinctu sunt, nouoque equitatu Demetrii atque Romeri corroborati, prope Lecam pedites, equites vero in Drentiam longius secedunt. Caeterum re detecta, atque in hostilibus munitionibus ubique ignibus signo

Posthaec octauo Iunii munita castra Vuinsumana, in quibus mille aut circiter viri armati erant, adoritur, sed facta ab iis deditione, militibus liberam discedendi facultatem permittit, ipsaque munimenta, fossas scilicet atque aggeres, solo aequat. Groningani quoque non multo post egressi, ipsum vicum plane comburunt diripiuntque, portis Groningam translatis.

His ita recuperatis circa Groningam munitionibus, 13 Iunii Taxius cum duabus legionibus, Geldrica nimirum atque Phrisica, Collmam usque (qui Phrisiae occidentalis haud obscurus vicus est) progreditur; atque ibi relictis nonnullis, longius etiam excurrit, et prope Doccomium, quia ipsam urbem validissimo praesidio firmatam tentare non auderet, vicinos agros, vicos atque villas grassatoris in modum depopulatur. Quandoquidem vero de aduentantibus Anglis fama increbresceret, eos in hostili solo expectare noluit, sed sola praeda, quam ibi nactus erat, contentus, ad reliquos Collmam, atque inde maioris securitatis causa Fischfletum, reuertit; omen habens, quod postea euenit, ut nunc dicemus.

Octauo mensis Iulii die equites Statuum aliquot lancearii cum mediocri Anglorum manu prope Grypskerckam appulere, atque ibi nonnullis in insidias collocatis, sese regiis conspiciendos dedere, quos illi magno animorum ardore aggrediuntur. Cedentibus paulatim Anglis, et[1]) regii iam victoriam quasi in manibus habere putarent, ex improuiso in insidias praecipitantur: e quibus non pauci ferro interiere, centum et triginta in hostium potestatem venere captiui.

Sequenti die triginta signa militum Doccomio soluentes ad Monchezylum nauigio allabuntur, illudque summo mane hostili vi inuadunt et expugnant, e praesidiariis nonnullis

---

1) Hier treffen wij een anacoluthon aan: in plaats van *et* moet *quum* gelezen worden, zal de zin goed afloopen.

lica aduentaret: tum enim quemadmodum *rerum omnium est vicissitudo*, una cum duce fortuna variauit, et qui hactenus aduersam, nunc etiam[1]), sed ad destinatum tempus, secundam habuere; qui hactenus non nisi terga hostium vidissent, iam ipsis hostibus terga dare coacti sunt, conuasatisque rebus et mox incensis castris, octauo Augusti in Phrisiam occidentalem, tamquam ad tutissimum *azylum*, relabuntur.

Interea temporis Verdugius in Phrisiam aduenit, liberataque abs hoste urbe Groninga, una equitum et duae peditum cohortes duodecimo die Augusti Reydam iter faciunt, ea intentione ut hostem inde e finibus profligarent. Verum sequenti die Delfizylum usque reiecti et repulsi a Reydanis, quinquaginta militum gregariorum et unius cohortis praefecti iacturam fecerunt.

Verdugius ubi praecursores suos male conflixisse audisset, eodem die cum reliquis octo vexillis totoque equitatu suo eos subsequitur, ac decimo quinto eius mensis Reydam, iam tum parum munitam, primo statim impetu recuperauit, ubi inter alios etiam Henricus Cater, e nobili stirpe *Caterorum* filius illegitimus, ac Statuum nomine unius signi praefectus, fortiter mortem oppetiit. Multi in profluentem sese praecipitarunt, reliqui nauibus, quae prope littus ibi forte haerebant, se committentes periculum mortis euitarunt. Atque hoc quidem erat unicum tum temporis aufugiendi remedium.

Undevigesimo Augusti die Geldrica legio, tum temporis bis mille et octingentis capitibus aestimata, post sex hebdomadum per Phrisiam Drentiamque patratas rapinas atque direptiones, in Brabantiam recedit. Legio Phrisica non multo post Aduerdiae, Status vero Colmae, castra metantur.

Vigesimo quarto Augusti, regii e castris Aduerdianis Neozylum contendunt, quod vacuum illud esse praesidio

---

1) lees: *eam* of *eamdem*.

urbem progressae regios iam denuo in praelium euocare non destiterunt, sed illis ob recentem *cladem, quae plerumque ferocissimos etiam milites timidiores reddit*, praelium detrectantibus, oppidani magna vi atque fragore in eas tormenta sua displosere, quorum continenti quasi fulminatione abactae rediere Seluerdiam.

Eodem die Statuum naues aliquot militariter instructae Reydam, quae in iis oris maximi momenti est munitio, applicuere. Est enim haec sita in peninsula quadam longo tractu Embdam versus porrecta, ab una parte Dullarto lacui, ab altero vero Amazo flumini contermina: ita ut nihil e vicina Embda Groningam nauigio perueniat, quod non per hanc munitionem, si penes oppidanos sit, summa securitate ad moenia transmitti, sin vero apud hostes, impediri queat. Taceo, quod ab huius possessione, apud quemcumque tandem fuerit, totius Amazi fluminis dependeat imperium. Quam igitur ad res bene gerendas utilis erat munitio, ita cupidissime simul et felicissime ei inhiarunt, primo statim appulsu voti sui compotes facti, praesidiariis pimirum partim occisis, partim dispersis, partim in ipsum templum coactis, et non multo post nauigio abductis.

Quarto Augusti, regii Statuum copias silentio noctis clam elapsas esse existimantes, una cum duabus equitum turmis ab urbe Seluerdiam iter arripiunt, vacantem locum rursus ut occuparent. Quae opinio eos, uti euentus demonstrauit, non parum fefellit: aduentantes enim ita tormentorum pilis excipiuntur, ut e medio equitatus non pauci prosternerentur, et deinde ad noctis usque tenebras acerrime inter se mutuo decertarent.

Ita Statibus foederatis apud Groningam tum temporis feliciter et ex voto succedebant omnia, regiis ubique locorum cum aliqua clade recedentibus, donec tandem Franciscus de Verdugo Hispanus et regio nomine militum praefectus (postea Phrisiae gubernator) cum legione Gal-

sic attoniti, ut neque manus ad defendendum, neque pedes ad fugiendum commouerent. Atque hac ratione illis euenit, ut passim et per totam aciem veluti pecora trucidati, hostibus suis insperatam victoriam relinquerent.

In hac igitur fatali pugna, praeter Germanum militem, ingens numerus Anglorum cecidit, tantaque facta est humani sanguinis profusio, ut ipsae fossae sanguine stagnarint, caesorumque hominum et equorum cadaueribus campi aliquot repleti sint. Fatentur ipsimet qui ex hoc praelio incolumes euasere (quamuis nonnulli multo plures interiisse dicant), recensitis postea militibus, de suis mille sexcentos desideratos fuisse, et praeter eos, qui ordines ducebant, praefectos scilicet cohortium, signiferos, tribunos, aliosque id generis, ad quadringentos. Vueingartus etiam hoc loco occubuit; Nassouius nonnihil vulneratus, Noruitius vero incolumis, e tanta strage suorum, euasere. Tormenta aenea maiora quinque, signa quoque militaria vigintiquinque amisere. Regii vero opima praeda ditati sunt, et quidem praeter omnis generis arma, tormenta, signa, alia bona quamplurima inde reportarunt.

Posthaec conclamatis vasis regii Neozylum versus (ubi tria signa Statuum nomine in praesidio erant) castra mouent, atque illud tertio Octobris die non tam longa quam difficili obsidione cingunt. Quia vero propter autumni saeuientis tempestates impossibilis esset expugnatio, expansa per adlabentem amnem maximi ponderis catena ferrea, nauigationis usum obsessis adimere atque ita ad deditionis necessitatem eos compellere existimabant. Interea praeparatis nauibus Status auxilia submittunt, quae 24 Octobris, vento atque flumine secundo, Borea quam vehementissime impellente, Neozylum aduolantia, catenam unico impetu perrumpunt. Atque ita ad ipsa moenia appulsi auxiliares apertis emissariis circumiectum agrum penitus inundant. Sic ut e regiis quamplurimi submersi et intolerabili frigore necati sint. Reliqui insequentibus

existimarent. Sed eos Neozylani ex improuiso obuiantes, unde venerant cum damno et ignominia repellunt. Porro altera luce *Zuethornam* adeunt, interfectisque excubitoribus tria signa Gallorum caedunt, aliquos capiunt, reliquos fugant, atque ita ad moenia sua reuertuntur.

Elapsis non ita multis diebus, mensis Septembris die sexto, iidem ad Marnam rursus nauigio adueniunt, atque e regiis totam cohortem, ibi in defensionem agricolarum aduersus proprios milites (hoc est, defensores suos) collocatam, similiter profligant, caedunt, nec non et captiuos aliquot abducunt.

Atque haec quidem omnia, quantumuis leuia, suam quoque gloriam laudemque invenissent, nisi funestissima clades subsecuta eam ceu densa quadam nebula obscurasset. Ultimo siquidem huius mensis die (cum Verdugius sese loco mouere non auderet), uniuersus foederatorum exercitus, qui quidem in Phrisia paratus erat, Guilelmo Ludouico comite Nassouio et Ioanne Noruitio Anglo, nec non et N. Vueingarto locumtenente Sonoyano ductoribus, Northornam usque procedit, atque ibi instructa acie cum regiis praelio decertat. Duces praestantissimi erant atque militari laude insignes, copiae item e robore iuventutis collectae, et quam regii duplo vel triplo maiores. Attamen ut constet *victoriam a solo Deo, non ex magna militum colluuie aut ducum sapientia expectandam esse, neque hostem numero minorem temere contemnendum*, illi maiores licet numero minori cedere coguntur, Taxii atque imprimis capitanei Thomae virtute et industria prae caeteris maxime elucente. Hic enim, ubi Verdugianam aciem inclinantem atque ad fugam propensam videret, ilico turmam hostium unam a latere aciei in via quadam eius pagi collocatam aggressus, tanta vi perrupit, ut suis hoc facto commilitonibus animum, caeteris vero metum atque terrorem, addiderit. Regii siquidem hac fortunae alteratione ita accensi sunt, ut multo acrius quam antea instarent, foederati vero

[illegible]

salsis aquis per Neozylum intromissis, Zuethornam Aduerdiamque et inde mox Haram Helpenamque procedunt, atque ibi in abigendis mactandisque pecoribus, nec non et aedibus diruendis, omnes conatus suos atque vires conuertunt.

Quinto Nouembris inde bis quatuor cohortes ad Marnam rursus hibernandi causa recedunt; et octauo eiusdem Verdugius cum suis atque tota Phrisica legione in Tuentiam diuertit, ubi propter stipendia non soluta milites tumultuantes e praefectis suis aliquot vulnerarunt, nonnullos vero a signis abegerunt.

Posthaec sex cohortes regiae sese ad Veterem prouinciam convertunt, ubi incolas omnes ad limites suos defendendos palantesque copias e finibus arcendas in armis offendunt. At enim quam *semper lubricum et simul periculosum sit agricolis cum expertis militibus, quos fortunae suae conditio audaciores efficere solet, belli aleam subire*, haec nobis expeditio palam offendit. Milites enim hinc fame et inopia, illinc loci ubertate allecti, 22 huius mensis die, prouinciales totis viribus invadunt, nonnullos trucidant, reliquos in fugam praecipites agunt, in proximis pagis aliquot aedes incendio tradunt, et denique nihil hostile in miseros homines hoc loco praetermittunt.

Nono aut decimo Decembris Hollandi e regiis militibus nonnullos, qui ipsum mare infestum reddere rapinis suis tentabant, in Amazo deprehensos et post multam acremque decertationem victos, tandem e nauigio praecipantes undis suffocarunt.

Interea manus Dei in promiscuam plebem, ciues scilicet et agricolas, incolas et aduenas, pueros et adultos, in summos simul atque infimos extensa non quieuit. Immisso enim in eos igne pestis, ab uno vulgo ad alios serpente, innumera turba, et quidem breuissimo temporis spatio, absorpta est: adeo ut in una urbe Groningana tredecim hominum millia vitam cum morte mutarint. Inter

regiis occupatae, nec non et Schlotae Lemmeraeque munitiones contendunt. Atque Nienortius cum suis rursus in agrum Groninganum, ubi hactenus varia fortuna dimicatum erat, reuertit.

Dimicationum earum a Groninganis factum est initium. Hi enim Delffzylum profecti, praesidiariis authores fuere ut una cum urbano milite Vuinsumanos iam, uti putabant, securos aggrederentur. Sed non, sicuti Groninganis milites, ita militibus fortuna arrisit. Nam 14 Februarii Middelstemum delati, ac velitum more nonnihil cum hostibus congressi, irrito conatu Dammonem se recipiunt, e praefectis utrinque uno, e gregariis militibus paucis amissis.

Altera luce Vuinsumani eductis aliquot cohortibus oppidanos Dammone haerentes insequuntur, vicoque omnes quotquot aderant eiiciunt, fugant, dispergunt; reliquos vero Postae obsidione circumdant, et secundo Martii (Oyenbruggio cum quatuor signis militum superueniente) ab obsidione releuati, quarto eius mensis, una cum quatuor istis signis Loppersemii noua obsidione a Nienortio includuntur, ac postea in ipsum templum fugati ac capite suo Oyenbruggio orbati, in maximas rediguntur angustias.

Ita inter utramque partem ludente fortuna, Ioannes Baptista Taxius cum sex signis peditum tum nauali tum pedestri itinere accelerans, nono Martii obsessos e praesenti statu liberauit, Nienortium inde fugauit, fugatumque Middelstemum usque persequitur, seque ibi communit, quatuor signis modo a se liberatis adauctus. Quibus Nienortius militum centurias duas in templo Dornuerdano collocatas opponit. Atque hi postea varios inter se habuere conflictus.

Vigesimo quarto Martii Nienortius atque capitaneus Taxius collatis viribus ad nouam Framam iam denuo conflictantur, ubi Nienortius grauiter vulneratus est, e gregariis vero militibus utrinque quam plurimi vulnerati.

Vigesimo nono eiusdem mensis collatis signis iam iterum congrediuntur.

Decimo sexto Aprilis legio Geldrica regis Hispaniarum, postquam diu multumque per Veterem prouinciam et alibi rapinis atque direptionibus diuagata esset, Aduerdianum zylum petit, sed glandibus tormentorum retroacta Aduerdiae castris locum designat.

Interea 21 eius mensis die Dornuerda, postquam tormentis muralibus acerrime diuerberata ac prope diruta esset, Taxio deditur; ea videlicet conditione ut ipsi milites, vita et rebus suis saluis, exirent.

Vigesimo quarto Aprilis die legio Geldrica, quae dicitur, Aduerdianum zylum repetit, priorem repulsae maculam, irruptione feliciore, ut emendaret. Caeterum, *quemadmodum praeuisa tela minus nocent*, abs praesidiariis praecognita re, dolum dolo compensant. Nam e munitione sua et ei vicinis aedibus tam vehementi ausu in aggressores impressionem fecere, ut sine mora laudem atque victoriam ab hoste referrent, trecentis circiter occisis, praefecto cohortis uno et tribus signis militaribus interceptis.

Circa idem ferme tempus Stauria Phrisiae occidentalis vetustissimum oppidum ad littus maris meridionalis situm foederatarum provinciarum partes amplexa est, praefecto militum N. Dekema custodiae mandato.

Vigesimo primo Maii Nienortius Aduerdiam proficiscitur cum decem et octo signis, ac primo statim appulsu tam acri obsidione hostem ibi complexus est, ut exire vel intrare nemo ad eum posset. Quapropter 23 die eius mensis Taxius laborantibus auxilio subuenturus suo, castra Middelstemii incendit, militibusque aeris defectu mussitantibus vicinos agros diripiendos permittit, atque ita altera die unanimi militum consensu summaque alacritate Aduerdiam petens, tribus diuersis in locis obsidentes adoritur. Qui effreni, regiorum audacia perterriti, simulque (quod tam variis locis castra aggrederentur) maiorem eorum numerum esse putantes, omissa defensione terga vertunt, atque in effusam fugam abiectis armis sese coniiciunt.

Sic euenit, ut e militibus pauci, ex agricolis, qui forte aderant, quamplurimi occisi sint, septuaginta capti, unico signo militari, cum aliquot tormentis campestribus, amisso.

Vigesimo octauo Maii regii zylum Schapalsteranum per deditionem occupant, praesidio, vita rebusque saluis, libere dimisso. Sed quid contigit? Regiis vix ingressis nouam habitationem atque in tranquillo omnia consistere existimantibus ilico puluis tormentarius in occulto positus, cum ex adhibito fomento ignem concepisset, dissiliit; atque hoc facto non pauci milites laesi et combusti fuerunt.

Ultimo Maii regii zylum Vuinsumanum, tormentorum muralium glandibus non leuiter concussum ac diuerberatum, expugnare nituntur. Sed ferme ducentis amissis, pedem referre coguntur. Adhaec Vuinsumani quoque, eruptione facta, eorum quamplurimos intra moenia sua abducunt. Quarto post die repetita est oppugnatio, superatoque a militibus aggere, praesidiarii Vuinssemium clam elapsi erant, atque hac ratione dum neminem resistentem haberent, absque sanguine triumphantes, vacuam possessionem occuparunt. Elapsis tribus diebus Vuinsemium etiam oppugnant, caeterum ibi non umbras sed viros offendentes tormentis atque sclopetis ita excepti sunt, ut hac vice parum gloriari possent.

Porro eadem opera se ad alia etiam convertit Taxius. Receptis enim in deditionem iam dictis munitionibus, sexto Iunii flumen traiiciens, cum nouem signis Aduerdianum zylum etiam oppugnare instituit. In hac munitione tum temporis erat nobilis quidam Schelto Iarges, unius signi praefectus. Hic ad extremum usque vitae spiritum sese defendens egregium fortitudinis et generosi animi specimen post se reliquit, atque cum eo omnes fere, quotquot aderant, fortissimi ducis exemplum secuti, gladio occubuere. Regiis quoque non incruenta fuit victoria, nam ex iis quadringenti aut circiter inter expugnandum periere, et ipsemet Taxius vulnere vitam redemit.

Posthaec octauo Iunii munita castra Vuinsumana, in quibus mille aut circiter viri armati erant, adoritur, sed facta ab iis deditione, militibus liberam discedendi facultatem permittit, ipsaque munimenta, fossas scilicet atque aggeres, solo aequat. Groningani quoque non multo post egressi, ipsum vicum plane comburunt diripiuntque, portis Groningam translatis.

His ita recuperatis circa Groningam munitionibus, 13 Iunii Taxius cum duabus legionibus, Geldrica nimirum atque Phrisica, Collmam usque (qui Phrisiae occidentalis haud obscurus vicus est) progreditur; atque ibi relictis nonnullis, longius etiam excurrit, et prope Doccomium, quia ipsam urbem validissimo praesidio firmatam tentare non auderet, vicinos agros, vicos atque villas grassatoris in modum depopulatur. Quandoquidem vero de aduentantibus Anglis fama increbresceret, eos in hostili solo expectare noluit, sed sola praeda, quam ibi nactus erat, contentus, ad reliquos Collmam, atque inde maioris securitatis causa Fischfletum, reuertit; omen habens, quod postea euenit, ut nunc dicemus.

Octauo mensis Iulii die equites Statuum aliquot lancearii cum mediocri Anglorum manu prope Grypskerckam appulere, atque ibi nonnullis in insidias collocatis, sese regiis conspiciendos dedere, quos illi magno animorum ardore aggrediuntur. Cedentibus paulatim Anglis, et[1]) regii iam victoriam quasi in manibus habere putarent, ex improuiso in insidias praecipitantur: e quibus non pauci ferro interiere, centum et triginta in hostium potestatem venere captiui.

Sequenti die triginta signa militum Doccomio soluentes ad Monchezylum nauigio allabuntur, illudque summo mane hostili vi inuadunt et expugnant, e praesidiariis nonnullis

1) Hier treffen wij een anacoluthon aan: in plaats van *et* moet *quum* gelezen worden, zal de zin goed afloopen.

fuga elapsis, caeteris peremptis. Mox circa meridiem, post aggeres latitantes, Upslachium versus tendunt, et forte regios Fischfleto discedentes circa Grypskerckam obuios habent. Unde grauissimum inter eos contractum est certamen, quod per tres horas integras continuatum non prius cessauit, quam regii multitudine hostium propemedum cincti ac circumventi essent; tunc enim tanquam panico terrore acti, abiectis armis ad turpissimam fugam sed salutarem vitae opem sese contulere, per obuias quasque fossas et paludes Groningam tendentes. Neozylum etiam simili terrore, destitutum militibus, dereliquit Vuibrandus a Gouten, praefectus vexilli urbani, et una cum reliquis fugam capessit; ac Statuum copiae victricibus armis ad portas usque regios insequuntur. Periere hoc praelio circiter mille fortissimi viri, centum quinquaginta capti sunt. Adhaec tormenta, carri, commeatus, puluis tormentarius, pilae, glandes, arma atque impedimenta omnia a regiis amissa.

Ad eum modum fugatis regiis militibus, Statuum cohortes aliquot Seluerdiae castra posuere. Interea fugati una cum equitatu suo, 19 Iulii, ab urbe prorumpentes, eas castris eliminare nituntur. At vero, praecursoribus eorum retroactis, aliis vero totis viribus Seluerdiam contendentibus, Aduerdiani quoque turmatim adcurrunt, atque ita velitando, pugnando, sclopetis, bombardis tormentisque fulminando, inde usque ad alteram lucem inter se cominus atque eminus decertant. Ea vero exorta, hi Groningam, illi vero Seluerdiam in pacatum reuertuntur.

Iulii die vicesimo quinto Seluerdianorum militum turba ingens recta Groningam contendit. Regii contra ferocitatem hostis oculis intuentes, cum duabus equitum lanceatorum turmis ei obuiam procedunt. Sed intolerabili glandium procella obruti, ad moenia urbis reiecti sunt, triginta captis, centum plus minus in exteriore fossae labro hostili gladio concisis.

Ultimo Iulii Statuum copiae e castris Seluerdianis ad

urbem progressae regios iam denuo in praelium euocare non destiterunt, sed illis ob recentem *cladem*, *quae plerumque ferocissimos etiam milites timidiores reddit*, praelium detrectantibus, oppidani magna vi atque fragore in eas tormenta sua displosere, quorum continenti quasi fulminatione abactae rediere Seluerdiam.

Eodem die Statuum naues aliquot militariter instructae Reydam, quae in iis oris maximi momenti est munitio, applicuere. Est enim haec sita in peninsula quadam longo tractu Embdam versus porrecta, ab una parte Dullarto lacui, ab altero vero Amazo flumini contermina: ita ut nihil e vicina Embda Groningam nauigio perueniat, quod non per hanc munitionem, si penes oppidanos sit, summa securitate ad moenia transmitti, sin vero apud hostes, impediri queat. Taceo, quod ab huius possessione, apud quemcumque tandem fuerit, totius Amazi fluminis dependeat imperium. Quam igitur ad res bene gerendas utilis erat munitio, ita cupidissime simul et felicissime ei inhiarunt, primo statim appulsu voti sui compotes facti, praesidiariis nimirum partim occisis, partim dispersis, partim in ipsum templum coactis, et non multo post nauigio abductis.

Quarto Augusti, regii Statuum copias silentio noctis clam elapsas esse existimantes, una cum duabus equitum turmis ab urbe Seluerdiam iter arripiunt, vacantem locum rursus ut occuparent. Quae opinio eos, uti euentus demonstrauit, non parum fefellit: aduentantes enim ita tormentorum pilis excipiuntur, ut e medio equitatus non pauci prosternerentur, et deinde ad noctis usque tenebras acerrime inter se mutuo decertarent.

Ita Statibus foederatis apud Groningam tum temporis feliciter et ex voto succedebant omnia, regiis ubique locorum cum aliqua clade recedentibus, donec tandem Franciscus de Verdugo Hispanus et regio nomine militum praefectus (postea Phrisiae gubernator) cum legione Gal-

lica aduentaret: tum enim quemadmodum *rerum omnium est vicissitudo*, una cum duce fortuna variauit, et qui hactenus aduersam, nunc etiam[1]), sed ad destinatum tempus, secundam habuere: qui hactenus non nisi terga hostium vidissent, iam ipsis hostibus terga dare coacti sunt, conuasatisque rebus et mox incensis castris, octauo Augusti in Phrisiam occidentalem, tamquam ad tutissimum *azylum*, relabuntur.

Interea temporis Verdugius in Phrisiam aduenit, liberataque abs hoste urbe Groninga, una equitum et duae peditum cohortes duodecimo die Augusti Reydam iter faciunt, ea intentione ut hostem inde e finibus profligarent. Verum sequenti die Delfizylum usque reiecti et repulsi a Reydanis, quinquaginta militum gregariorum et unius cohortis praefecti iacturam fecerunt.

Verdugius ubi praecursores suos male conflixisse audisset, eodem die cum reliquis octo vexillis totoque equitatu suo eos subsequitur, ac decimo quinto eius mensis Reydam, iam tum parum munitam, primo statim impetu recuperauit, ubi inter alios etiam Henricus Cater, e nobili stirpe *Caterorum* filius illegitimus, ac Statuum nomine unius signi praefectus, fortiter mortem oppetiit. Multi in profluentem sese praecipitarunt, reliqui nauibus, quae prope littus ibi forte haerebant, se committentes periculum mortis euitarunt. Atque hoc quidem erat unicum tum temporis aufugiendi remedium.

Undevigesimo Augusti die Geldrica legio, tum temporis bis mille et octingentis capitibus aestimata, post sex hebdomadum per Phrisiam Drentiamque patratas rapinas atque direptiones, in Brabantiam recedit. Legio Phrisica non multo post Aduerdiae, Status vero Colmae, castra metantur.

Vigesimo quarto Augusti, regii e castris Aduerdianis Neozylum contendunt, quod vacuum illud esse praesidio

1) lees: *eam* of *eamdem*.

existimarent. Sed eos Neozylani ex improuiso obuiantes, unde venerant cum damno et ignominia repellunt. Porro altera luce *Zuethornam* adeunt, interfectisque excubitoribus tria signa Gallorum caedunt, aliquos capiunt, reliquos fugant, atque ita ad moenia sua reuertuntur.

Elapsis non ita multis diebus, mensis Septembris die sexto, iidem ad Marnam rursus nauigio adueniunt, atque e regiis totam cohortem, ibi in defensionem agricolarum aduersus proprios milites (hoc est, defensores suos) collocatam, similiter profligant, caedunt, nec non et captiuos aliquot abducunt.

Atque haec quidem omnia, quantumuis leuia, suam quoque gloriam laudemque invenissent, nisi funestissima clades subsecuta eam ceu densa quadam nebula obscurasset. Ultimo siquidem huius mensis die (cum Verdugius sese loco mouere non auderet), uniuersus foederatorum exercitus, qui quidem in Phrisia paratus erat, Guilelmo Ludouico comite Nassouio et Ioanne Noruitio Anglo, nec non et N. Vueingarto locumtenente Sonoyano ductoribus, Northornam usque procedit, atque ibi instructa acie cum regiis praelio decertat. Duces praestantissimi erant atque militari laude insignes, copiae item e robore iuventutis collectae, et quam regii duplo vel triplo maiores. Attamen ut constet *victoriam a solo Deo, non ex magna militum colluuie aut ducum sapientia expectandam esse, neque hostem numero minorem temere contemnendum*, illi maiores licet numero minori cedere coguntur, Taxii atque imprimis capitanei Thomae virtute et industria prae caeteris maxime elucente. Hic enim, ubi Verdugianam aciem inclinantem atque ad fugam propensam videret, ilico turmam hostium unam a latere aciei in via quadam eius pagi collocatam aggressus, tanta vi perrupit, ut suis hoc facto commilitonibus animum, caeteris vero metum atque terrorem, addiderit. Regii siquidem hac fortunae alteratione ita accensi sunt, ut multo acrius quam antea instarent, foederati vero

iacente agro miseria, adeo quidem ut innumeri homines, moerore et tristitia confecti, subitanea et improuisa morte extincti sint. Nec ipsi etiam milites, a Groninganis accersiti, suum fatum effugere potuere. Nam qui alios diripuerant antea, se inuicem nunc rabiosorum more diripiunt, qui alios ad inopiam redegerant, inopia ipsimet conficiuntur, qui alios dissipauerant, miseros inquam agricolas et fidelissimos regios subditos, ipsi vicissim miserrime dissipantur, fame scilicet, ferro atque frigore supra modum vexati: verissimum siquidem est dictum, *per quae quis peccat, per eadem etiam punitur.* Nassouiani vero, per urbes atque munitiones distributi, in hibernis interea dulci quiete perfruuntur, subcesiuis tamen temporibus e regiis quamplurimos intercipientes. Ad eum modum constitutis per Phrisiam rebus, militibusque in hibernis, sicut diximus, collocatis, mense Nouembri Hagaecomitum iterum, quemadmodum praecedentibus etiam annis, noua indicantur comitia, ubi Status unitarum prouinciarum et primarii duces militiae de futura expeditione aliisque reipublicae incumbentibus negotiis in commune deliberaturi, frequentes admodum conueniunt.

Diximus libro secundo de veteri controuersia ac dissidio inter Groninganos et deputatos agri, quos vocant, commerciorum causa, dum suo quique iure pertinacius inhaererent, desaeuiente. Verum enimuero quantopere *omnes urbes atque agri alterius ope indigerent et vix unum sine altero consistere queat*, serius iam et nonnisi cum suo damno didicere. Nam cum olim alterius consuetudine atque conuersatione, commerciis ultro citroque habendis, perfrui tuto liceret, illud aequo animo tolerare non poterant. Iam vero cum non solum tolerarent lubenter, sed ultro etiam et quidem maxima aeris summa sibi redimerent, non licebat, Nassouianis omnes ubique vias quam diligentissime obsidentibus. Quum itaque ipsi ciues defectu mercium agricolas et vicissim agricolae defectu pecuniarum ipsos ciues valde

desiderarent, urgente necessitate ex circumiacente agro Drentiaque delecti viri ipsum Nassouium atque Status prouinciarum continuis supplicationibus precibusque fatigant, incommoda atque damna sua, quod neque agros colere, neque arare, neque sementem facere, vel cum Groninganis conuersari liceat, enarrant, more maiorum sibi ea denuo permitti obnixe rogantes. Verdugius quoque, sed diuersa ratione, idem tentabat, nam uti apud hos Nassouius, ita ille inter Occiduos similibus edictis decertabat. Et quemadmodum ex agro Groningano transgressores agricolas Phrisii occidui, ita ille vicissim e terminis eorum captiuos abducebat. Interea opera militum, qui sese quotidie per vicinum agrum longe lateque effundebant, ingens frumenti aliarumque rerum copia Groningam pervenit. Sed, uti libere per agricolas id atque mercatores fieri liceret, neque comminationibus Verdugii, neque pretio precibusve legatorum quicquam effectum est.

Mense Decembri, de quo iam toties antea diximus, Menda inter regios praedator insignis cum suo equitatu, Phrisiae occidentalis limites iterum inuectus, quamplurimos agricolas inde captiuos abducit. Ad finem huius anni saeuissima exorta est tempestas, quam quasi per traducem nouus an- 1594.
nus excepit. Et quo diuturnior, hoc magis exitiosa fuit. Nam ultra tres septimanas continuata terra marique incredibile damnum dedit, ventis atque pluuiis valde desaeuientibus et horrendis tonitruis. Adeo ut ad occidentalem Phrisiae partem, quae Batauis contermina est, et alibi circiter 180 naues a fluctibus maris absorptae, homines innumeri submersi, littora atque aggeres miserabiliter concussa, imo turres etiam, aedes, molae atque arbores disiectae ac prostratae sint, maximo equidem ciuitatum maritimarum dispendio.

Per hanc hiemem magnus fiebat rursus a Statibus, magnus etiam a regiis in conscribendis militibus belli apparatus. Ex parte vero regia aliquot per Louwenbergium

sic attoniti, ut neque manus ad defendendum, neque pedes ad fugiendum commouerent. Atque hac ratione illis euenit, ut passim et per totam aciem veluti pecora trucidati, hostibus suis insperatam victoriam relinquerent.

In hac igitur fatali pugna, praeter Germanum militem, ingens numerus Anglorum cecidit, tantaque facta est humani sanguinis profusio, ut ipsae fossae sanguine stagnarint, caesorumque hominum et equorum cadaueribus campi aliquot repleti sint. Fatentur ipsimet qui ex hoc praelio incolumes evasere (quamuis nonnulli multo plures interiisse dicant), recensitis postea militibus, de suis mille sexcentos desideratos fuisse, et praeter eos, qui ordines ducebant, praefectos scilicet cohortium, signiferos, tribunos, aliosque id generis, ad quadringentos. Vueingartus etiam hoc loco occubuit; Nassouius nonnihil vulneratus, Noruitius vero incolumis, e tanta strage suorum, euasere. Tormenta aenea maiora quinque, signa quoque militaria vigintiquinque amisere. Regii vero opima praeda ditati sunt, et quidem praeter omnis generis arma, tormenta, signa, alia bona quamplurima inde reportarunt.

Posthaec conclamatis vasis regii Neozylum versus (ubi tria signa Statuum nomine in praesidio erant) castra mouent, atque illud tertio Octobris die non tam longa quam difficili obsidione cingunt. Quia vero propter autumni saeuientis tempestates impossibilis esset expugnatio, expansa per adlabentem amnem maximi ponderis catena ferrea, nauigationis usum obsessis adimere atque ita ad deditionis necessitatem eos compellere existimabant. Interea praeparatis nauibus Status auxilia submittunt, quae 24 Octobris, vento atque flumine secundo, Borea quam vehementissime impellente, Neozylum aduolantia, catenam unico impetu perrumpunt. Atque ita ad ipsa moenia appulsi auxiliares apertis emissariis circumiectum agrum penitus inundant. Sic ut e regiis quamplurimi submersi et intolerabili frigore necati sint. Reliqui insequentibus

salsis aquis per Neozylum intromissis, Zuethornam Aduerdiamque et inde mox Haram Helpenamque procedunt, atque ibi in abigendis mactandisque pecoribus, nec non et aedibus diruendis, omnes conatus suos atque vires conuertunt.

Quinto Nouembris inde bis quatuor cohortes ad Marnam rursus hibernandi causa recedunt; et octauo eiusdem Verdugius cum suis atque tota Phrisica legione in Tuentiam diuertit, ubi propter stipendia non soluta milites tumultuantes e praefectis suis aliquot vulnerarunt, nonnullos vero a signis abegerunt.

Posthaec sex cohortes regiae sese ad Veterem prouinciam convertunt, ubi incolas omnes ad limites suos defendendos palantesque copias e finibus arcendas in armis offendunt. At enim quam *semper lubricum et simul periculosum sit agricolis cum expertis militibus, quos fortunae suae conditio audaciores efficere solet, belli aleam subire*, haec nobis expeditio palam offendit. Milites enim hinc fame et inopia, illinc loci ubertate allecti, 22 huius mensis die, prouinciales totis viribus invadunt, nonnullos trucidant, reliquos in fugam praecipites agunt, in proximis pagis aliquot aedes incendio tradunt, et denique nihil hostile in miseros homines hoc loco praetermittunt.

Nono aut decimo Decembris Hollandi e regiis militibus nonnullos, qui ipsum mare infestum reddere rapinis suis tentabant, in Amazo deprehensos et post multam acremque decertationem victos, tandem e nauigio praecipantes undis suffocarunt.

Interea manus Dei in promiscuam plebem, ciues scilicet et agricolas, incolas et aduenas, pueros et adultos, in summos simul atque infimos extensa non quieuit. Immisso enim in eos igne pestis, ab uno vulgo ad alios serpente, innumera turba, et quidem breuissimo temporis spatio, absorpta est: adeo ut in una urbe Groningana tredecim hominum millia vitam cum morte mutarint. Inter

caeteros vero et ipse gubernator Georgius Lalaignius, vitae suae curriculo absoluto, post defectionis pessimae (ut supra attigimus) contra confoederatos Status Belgicos patratum flagitium, diem suum quoque clausit, et in templo ad S. Martinum a complicibus suis honorifice sepultus est, dignus alioqui tanti et tam luctuosi facinoris mercede promerita.

Ad finem elapsi autumni (quod paulo superius annotassem) a senatu Groningano ad hoc delectus Ioachimus Ubbena consul cum syndico urbis legatus mittitur in Hispaniam.

1582. Anno 1582 mensis Ianuarii die vigesimo secundo, regii ad quinque signa in Phrisiam occidentalem profecti Leouerdiam usque penetrarunt, ubi ita excepti fuere, ut desperatis rebus ad suos reditum maturarent. Ex itinere vero per eum, quem transibant ditionis tractum, ingens damnum dedere, agricolis misere spoliatis, eorum aedibus incensis, pecoribus, quod ea una abducere non possent, interemptis, de suis vero militibus, qui pone sequebantur, ad Oudebornam quinquaginta plus minus amissis.

Vigesimo quinto Februarii Statuum milites aliquot, Uthusiam nauigio appulsi, ibi aedes quasdam incendunt, et inhabitatores, quos comprehendere potuerunt, captiuos abducunt. Sed iis naues duae a regiis una cum captiuis agricolis ereptae sunt, militibus in continenti magna ex parte occisis.

Ipsis calendis Martii, nomine Statuum unitorum Belgii septem naues militariter instructae Amazum occupant, Groninganis terra marique bellum facturae.

Undecimo Martii eorum nonnulli, qui anno octuagesimo a conciuibus suis in carceres coniecti fuerant, relaxati ex urbe aufugerunt, et praefectus carceris apprehensus pro iis vicissim incarceratur. Hinc decimo septimo eiusdem, adhuc viginti quatuor ciues, tanquam facti eius conscii, oppido eiecti atque relegati, ciuili morte plectuntur.

Tertio Aprilis Neozylani, munitione sua erumpentes, splendidissimum simul et ditissimum coenobium Aduerdianum atque vicinos pagos, Northornam, Zuidthornam, Oldehouamque, iam antea a regiis prope destructas, penitus exurunt.

Vigesimo primo huius mensis trecenti aut quadringenti e regiis Septemsyluas adorti praedam inde non minimam auferunt; apud Oudebornam etiam munitionem, totum pagum flammis comburentes, homines atque pecora non pauca consumunt.

Eandem viam vigesimo octauo eiusdem mensis iterum ingressi sunt, sed a militibus atqùe incolis eius ditionis ita excipiuntur, ut amisso capitaneo uno et aliis nonnullis, reliqui sese ilico in pacatum reciperent. Cum itaque ex hostili agro nihil auferre possent, urgente necessitate, fame atque egestate, propriis subditis Rhodensibus ad centum pecora surripiunt.

Maii decimo sexto die, regii iam denuo in Phrisiam occiduam abeunt, pecuniam, quam pagis quibusdam iam pridem imperauerant, allaturi. Verum illi ab agricolis circumventi, spoliati, trucidati, perpetuam ibi possessionem morte invenerunt, ne nuncio quidem ex hisce omnibus ad suos reuertente.

Undecimo Iunii, nouem signa peditum cum duabus equitum alis Rhoda iam iterum in Phrisiam profecta occidentalem, ibi incendiis atque rapinis omnia vastarunt, ducentas et amplius vaccas, praeter equos atque oues quamplurimas, in praedam abducentes. Quod quidem rapiendi depraedandique cacoethes, quodammodo in naturam versum, quo frequentius eo dulcius ipsis fuit.

Ita vigesimo primo mensis eiusdem Rhoda egressi, e vicinis Septemsyluis aliam adhuc praedam abstulere.

Sic vigesimo nono, inde iam iterum tota equitum peditumque manu in occidentalem Phrisiae partem prorumpunt, atque altera luce diuite praeda reuertentes, cum

in diuisione eius non conueniret, infestis armis inter se concurrunt. In qua altercatione praefectus signi quidam et quindecim equi ense bombardisque traiecti periere. Sic deinceps quoque res instituentes suas latronum bella eos non puduit imitari.

Circa idem ferme tempus praetoria nauis *Hispanica* inquinato vulgo nominata (quacum Bossutius comes, aliquando nauali praelio superatus, in Statuum manus peruenit), militibus non minus quam tormentis aliisque instrumentis bellicis instructa, ad Amazum appellit, ibique subsistens ne quid e vicinis locis Groningam transportari posset, remis velisque ac totis viribus contendens.

Quarto Iulii, regii Neoxylum adeunt; illud, praesidio, uti putabant, non parum eneruatum, in suam ditionem traducturi, ast re infecta Rhodam, unde venerant, pedes referre compelluntur.

Dulcissimus praedae odor, regiis militibus semper et ubique locorum gratissimus, eos quinto Iulii Rhoda iam denuo in Phrisiam occidentalem retraxit. Hos agricolae Billenses[1]) viriliter repellunt, totamque praedam quasi e manibus excutiunt, quinquaginta circiter deletis. Atque equidem alii omnes una internecione, nisi regius equitatus illis subuenisset, ab iratis agricolis deleti fuissent.

Decimo tertio Iulii prope Steenuicum eandem rursus ditionem ingressi sunt, et inter redeundum Steenuicenses, eruptione facta, praedae cum iis faciunt diuisionem. Quod tamen illis non bene cessit: namque ab equitibus Hispanis tumultuarie ad urbem repelluntur, nonnulli trucidantur, praefectus quidam cohortis unius una cum militibus quibusdam captiuus Peysam abducitur.

Undeuigesimo Iulii, Taxius cum suis iterum in procinctu est, munitionem quamdam limitaneam ex improuiso intercepturus. Re itaque tentata et impressione facta,

---

1) *Billenses*, ices: *Bellenses*.

dum e militibus multos cadere, multos quoque vulnerari Taxius animaduertit, tactus et ipse globulo bombardae atque altero pede saucius, Rhodam Peysamque cum exigua praeda ad castra reuertit.

Vigesimo quinto eiusdem mensis Verdugius et Anholtius sua uterque cum legione, relicta Phrisia, in Zutphaniae comitatum se conuertit.

Erat per id tempus a regiis arctissime obsessum Lochemium, quod ipsi Status maximo desiderio liberatum cupiebant; sed cum nondum vi armorum rem utpote periculi plenam tentare auderent, ad aliam conuolant auxiliandi rationem. Quinto enim Augusti cum undecim signis peditum et octo turmis equitum in Drentiam irrumpentes, ab arce Couerdiana Groningam usque omnes pagos, aedes, horreaque frumentis plena, flammis absumunt. Octauo eius mensis ad Marnam appulsi, ibi quoque incendiis omnem terram divastarunt, mille circiter pecoribus abductis. Horum exempla secuti Neozylani prope Lecam, Rhodae, Peysaeque incendiis atque direptionibus omnia replent; sic ut ipsi fumi per omnem terram dispersi, ac paulatim ceu densissimae nebulae conglomerati, ad coelum usque ascenderent. Forsan hac ratione futurum sperantes, ut regios eam iniuriam ulcisci volentes, ab incepta obsidione reuocarent. Sed frustra haec omnia, regiis nihilominus proposito suo quam pertinacissime inhaerentibus.

Vigesimo nono praenominati mensis Hollachius et Chartelettus per medios hostes in patefacto itinere ad trecentos currus commeatu onustos intra urbem adducunt. Et potuissent illi iam cum gloria ad suos redire, si, praesenti fortuna satiati, castra hostium intacta reliquissent. Caeterum, *dum non necessaria attentarent, ut vulgo fieri solet, sibi ipsis ultro cum summa ignominia perniciem attulere*, a regiis, praeter ducentos, qui intra urbem peruenere, omnes cum magna caede repulsi. In hac infelici irruptione Chartelettus apud omnes celebratissimus miles, tota turma sua

in diuisione eius non conueniret, infestis armis inter se concurrunt. In qua altercatione praefectus signi quidam et quindecim equi ense bombardisque traiecti periere. Sic deinceps quoque res instituentes suas latronum bella eos non puduit imitari.

Circa idem ferme tempus praetoria nauis *Hispanica inquisitio* vulgo nominata (quacum Bossutius comes, aliquando nauali praelio superatus, in Statuum manus peruenit), militibus non minus quam tormentis aliisque instrumentis bellicis instructa, ad Amazum appellit, ibique subsistens ne quid e vicinis locis Groningam transportari posset, remis velisque ac totis viribus contendens.

Quarto Iulii, regii Neozylum adeunt; illud, praesidio, uti putabant, non parum eneruatum, in suam ditionem traducturi, ast re infecta Rhodam, unde venerant, pedes referre compelluntur.

Dulcissimus praedae odor, regiis militibus semper et ubique locorum gratissimus, eos quinto Iulii Rhoda iam denuo in Phrisiam occidentalem retraxit. Hos agricolae Billenses[1]) viriliter repellunt, totamque praedam quasi e manibus excutiunt, quinquaginta circiter deletis. Atque equidem alii omnes una internecione, nisi regius equitatus illis subuenisset, ab iratis agricolis deleti fuissent.

Decimo tertio Iulii prope Steenuicum eandem rursus ditionem ingressi sunt, et inter redeundum Steenuicenses, eruptione facta, praedae cum iis faciunt diuisionem. Quod tamen illis non bene cessit: namque ab equitibus Hispanis tumultuarie ad urbem repelluntur, nonnulli trucidantur, praefectus quidam cohortis unius una cum militibus quibusdam captiuus Poysam abducitur.

Undeuigesimo Iulii, Taxius cum suis iterum in procinctu est, munitionem quamdam limitaneam ex improuiso interceptarus. Re itaque tentata et impressione facta,

1) *Billenses*, lees: *Beilenses*.

dum e militibus multos cadere, multos quoque vulnerari Taxius animaduertit, tactus et ipse globulo bombardae atque altero pede saucius, Rhodam Peysamque cum exigua praeda ad castra reuertit.

Vigesimo quinto eiusdem mensis Verdugius et Anholtius sua uterque cum legione, relicta Phrisia, in Zutphaniae comitatum se conuertit.

Erat per id tempus a regiis arctissime obsessum Lochemium, quod ipsi Status maximo desiderio liberatum cupiebant; sed cum nondum vi armorum rem utpote periculi plenam tentare auderent, ad aliam conuolant auxiliandi rationem. Quinto enim Augusti cum undecim signis peditum et octo turmis equitum in Drentiam irrumpentes, ab arce Couerdiana Groningam usque omnes pagos, aedes, horreaque frumentis plena, flammis absumunt. Octauo eius mensis ad Marnam appulsi, ibi quoque incendiis omnem terram divastarunt, mille circiter pecoribus abductis. Horum exempla secuti Neozylani prope Lecam, Rhodae, Peysaeque incendiis atque direptionibus omnia replent; sic ut ipsi fumi per omnem terram dispersi, ac paulatim ceu densissimae nebulae conglomerati, ad coelum usque ascenderent. Forsan hac ratione futurum sperantes, ut regios eam iniuriam ulcisci volentes, ab incepta obsidione reuocarent. Sed frustra haec omnia, regiis nihilominus proposito suo quam pertinacissime inhaerentibus.

Vigesimo nono praenominati mensis Hollachius et Chartelettus per medios hostes in patefacto itinere ad trecentos currus commeatu onustos intra urbem adducunt. Et potuissent illi iam cum gloria ad suos redire, si, praesenti fortuna satiati, castra hostium intacta reliquissent. Caeterum, *dum non necessaria attentarent, ut vulgo fieri solet, sibi ipsis ultro cum summa ignominia perniciem attulere*, a regiis, praeter ducentos, qui intra urbem peruenere, omnes cum magna caede repulsi. In hac infelici irruptione Chartelettus apud omnes celebratissimus miles, tota turma sua

ene, quae ex castris, quam quae Bruxellis minae erant, praelegerentur, Iesuitarum aedes cum promiscua plebe, aurigis, nautis, piscatoribus et aliis, qui a Senatu reliquisque ciuibus discedebant, illud indigne tulere. factaque concursione, quemadmodum in factionibus fieri solet, furiosorum instar curiam ingressi inordinate multa vociferati sunt. Quod cum viderent, qui circa forum habitabant, ciues, ex praescripto magistratus simultatis sedandae causa ad arma concurrunt. Tum seditiosa fex Iesuitarum quoque non quieuit, sed arrepta hinc occasione suburbanum militem atque nautas illico accersit, qui praedae omnes inhiantes et ad quoduis facinus expleudum parati, segnes non erant. sed statim superato vallo ciuitatis, cunctim ad forum usque sese proripiunt. Ciues quoque omnes perterriti ad arma festinant, atque ibi et ciues et nautae et milites cum Iesuitica turba, infestis armis, subsistunt. Triste erat spectaculum, foris potentissimum et industrium aduersarium, intus discordiae malo laborantem ciuitatem intueri. Namque praesens exitium omnibus instare videbatur, commune inquam incendium, quod nullo modo restingui posset. At vero Deo annuente, ut celeriter ita feliciter sedatum est. praesertim ubi ciues alioqui dissentientes, quos maxime a se inuicem diuulsos cupiebant milites, sub signis suis coniuncti permanerent. Iam enim spes praedae. quam solum spectabant illi, sublata erat. Nihilominus tamen, cum uniuersos non possent. aliquorum aedes prorsus diripuere, paucis vulneratis interemptisque. Sic tanto velut insanientes successu effuse triumpharunt. suspecta reformatorum nomina ad praefectos militum detulerunt, magistratus auctoritatem plane contempserunt, carceres vi spoliarunt, captiuos relaxarunt, conceptamque pacis opinionem plane irritam fecerunt. explosisque tormentis inducias fregerunt. hostem quoque ad similia patranda excitarunt. qui post, velut antea. horrendum rursus intonuere.

uico, egressi ad vicinas Septemsyluas, duos pagos cum pecore totos exurunt.

Vigesimo octauo Ianuarii tribus millibus pugnatorum rursus in Phrisiam irrumpunt. Ex hisce Peyratius ductor cum aliis quibusdam, qui praecedebant, a foederatis interceptus est; reliqui Leouerdiam usque peragrantes, quum populationibus atque incendiis totam eam oram infestassent, cum magna praeda multisque captiuis Colmam deflectunt, ex itinere Neozylum superaturi, sed gelu remittente, et ipsi propositum remittunt, atque ita Steenuicum reuertuntur.

Decimo septimo Februarii consuetam viam rursus ingrediuntur; verum remissione gelu incoepto desistunt.

CHRONICI RERUM IN PHRISIA ET PRAECIPUE TIRCA GRONINGAM GESTARUM

LIBER TERTIUS

Cum in omnibus rerum et quidem maxime in historiis aliisque rerum gestarum narrationibus praecipua ipsius temporis sive rei gestae, unde et Chronica denominationem habent, attendatur ratio, ac modo per diversas regiones, pro cuius saeculi in religione diversitate, aliam atque aliam eius supputandi rationem ac modum usurpent homines, non abs re neque proposito nostro alienum fore putavimus, si novo huic libro, qui nobis hoc loco ordiendus erat, novam quoque Calendarii proponeremus reformationem, ne dum temporum computatione ab aliis forsan discrepemus, veritate rerum gestarum falli videamur.

Anno itaque elapso, millesimo quingentesimo octuagesimo secundo, Gregorius eius nominis decimus tertius, pontifex Romanus, missis literis per omnia regna ac ditiones Catholicam Romanam religionem observantes, Calendarii Iuliani, sive a Iulio Caesare quondam ordinati ac constituti, tentavit reformationem. Quippe, cum totus annus trecentis sexaginta quinque diebus et sex horis limitatus esset, iisque horis aliquot deessent minuta, unde tractu temporis horae, et tandem ab ordinatione Caesaris inde usque ad haec tempora computando decem et amplius dies emanarint, hactenus non considerati vel expuncti,

initio huius anni octuagesimi tertii totos superfluos decem dies defalcauit, ita nimirum ut ille, qui iuxta veterem et hactenus usitatum stylum esset Ianuarii dies primus, nunc pro undecimo numeraretur. Atque ita praesens tempus ad naturalem ac genuinum cursum suum reuocare putauit. Id quod tandem etiam ultimo Februarii anno praesenti Groningae e curia solemni more publicatur, et secundus dies Martii pro duodecimo habetur.

Hoc igitur attendendum cuilibet in quacumque re, ubi temporis est habenda ratio, secundum nouum hunc stylum, pontificios siue eos, qui pontificis Romani secuti sunt ordinationem, veterem stylum a Iulio Caesare constitutum, decendio semper praecedere. Et nos eandem nouam constitutionem, uti apud nos publice receptam, in sequentibus etiam obseruabimus.

Vigesimo octauo Martii naues Belgicae aliquot militariter instructae ad Amazum fluuium appellunt, atque ibi, Groninganos coarctandi causa, aliquamdiu in anchoris commorantur.

His ita praemissis, ad consuetas depraedationes atque rapinas cum militibus, qui nobis dicendi materiem subinde nouam administrant, cogimur reuerti: non quod earum laudem ostentare queam, sed ut intestini belli fructus omnibus modis conspectiores reddam. Primum itaque sese offert regiorum sub Goutenio militantium piratica colluuies, quae circiter decimum octauum aut nonum Maii in altum deuecta nauigio, non ab hostibus (uti optimus imperator Alexander Seuerus militibus suis mandata dedit), sed a peregrinis mercatoribus ingentem abstulit praedam, et quoque non impunita euasit. Antequam enim continentem attingeret, ex ea quadraginta plus minus prope Oestmerhornam in mare praecipitati et vitam et praedam amiserunt.

Decimo quinto Maii e Phrisia occidentali sexcenti aut circiter milites in Drentiam adueniunt, eque vico Deuerensi ingenti praeda ablata, intra limites suos sese recipiunt.

Die Sacramenti (ut vocant) Ioachimus Ubbena et ipse syndicus, legati Groningenses, quorum antea mentionem fecimus, ex Hispania domum revertuntur, uterque equestri titulo a rege insignitus.

Posthaec e regiis ad duo millia militum prope Steenuicum signa coniungunt et decimo quinto Iunii in Phrisiam occiduam impressionem facientes, vigesimo eiusdem cum opimo spolio ad suos reuertuntur, tricies millibus thalerorum a Beilensibus extorsis.

Vigesimo quinto, priuilegia ciuitatis iam iterum a rege confirmata ac transmissa, in frequenti ciuium corona magna cum festiuitate, laetitia, tormentorumque fulminatione, promulgantur.

Decimo octauo Iulii ducenti fossores, quadringentis circiter militibus stipati, ad Emonis pontem emittuntur, atque ibi contra excursiones Neozylensium quamdam erigunt munitionem, ab Emonis ponte Emotillum postea vocatum.

Augusti decimo sexto a regiis trecenti pedites cum centum quinquaginta equitibus ad limites agri in stationibus collocantur, incursiones Statuum, qui collecto ad hoc milite omnes fructus per agrum Groninganum perdere tentabant, prohibituri. Caeterum cum magis eos atterent ipsi quam conseruarent aut defenderent, Dammonem ablegantur, atque ibi etiam suo more debachantur.

Vigesimo primo Septembris in ipso diluculo in potestatem suam accepit et simul diripuit Zutphaniam Ioan. Bapt. Taxius, idque opera militis cuiusdam gregarii, qui nomine Statuum ibi in praesidio fuerat, et iam, apud hostes captus, a praefecto suo ibi negligebatur. Regiis itaque ex hac urbe vicinos Geldros Traiectensesque magnis quotidie damnis afficientibus, Hollachius ab Auraico emissus munitionem in vicinia urbis positam aliis contra extructis circumcingit. Caeterum non multo post tempore Taxius superueniens, fugato Hollachio, omnes eas in suam accepit potestatem.

Vigesimo octauo eiusdem mensis Vuigboldus ab Eusum, dominus in Nienort, et Asingius Entens, relictis insulis maritimis, in quibus delectus habendi causa aliquamdiu haeserant, Groningana littora petunt, quibus statim ut classem applicuere, leui prius cum regiis militibus et agricolis conflictu habito, terram adepti sunt, Ioannis Peyratii, qui apud hostes captus iam pridem fuerat e specie fugae dimissus, collusione adiuti. Posthaec Oterodami castra metantes, vicinos pagos cum magna frumentorum copia, qua tum ubique aedes refertae erant, igne comburunt, armenta et greges abigunt, tam viros quam mulieres capiunt, captiuisque pecunias ingentes extorquent, reliquos sedibus suis et patria expellunt, ac nihil, quod in hostili agro hostes committere solent, omittunt.

Posthaec praedictum pagum altissimo vallo fossaque communiunt, aggere, etiam ad cohibendas aestuationes maris effectos, ab utroque latere perfodiunt, circumiacentesque agros immissa aqua salsa inundant.

Interea temporis Verdugius atque capitaneus Thomas in hanc prouinciam aduenientes Dammone sese, regiis ad Oterodamum profligatis, coniungunt.

Octobris die primo, Oesteruerum Teuthonici ordinis domum Oterodamici, ut vicinam nimis, exurunt.

Quarto eius mensis Borchzuerum similem ob causam igne comburunt, ac cum regiis commisti eos Pharmsemio exturbant.

Decimo et quarto post occupatum Oterodamum die, Asingius Entens regios in casses suos allicere cogitans, nonnullos equites Pharmsemium usque emisit, qui tumultuariam pugnam accenderent, insidiatoribus, ad quos veluti refugium sumerent, in via relictis. Sed regii animaduerso fuco omnibus viribus in eos impressionem faciunt, dolumque aperta vi propulsant, sic ut ipse Entens, pro intentato strategemate, stragem acceperit, non paucis de suis hoc tempore amissis.

caeteros vero et ipse gubernator Georgius Lalaignius, vitae suae curriculo absoluto, post defectionis pessimae (ut supra attigimus) contra confoederatos Status Belgicos patratum flagitium, diem suum quoque clausit, et in templo ad S. Martinum a complicibus suis honorifice sepultus est, dignus alioqui tanti et tam luctuosi facinoris mercede promerita.

Ad finem elapsi autumni (quod paulo superius annotassem) a senatu Groningano ad hoc delectus Ioachimus Ubbena consul cum syndico urbis legatus mittitur in Hispaniam.

1582. Anno 1582 mensis Ianuarii die vigesimo secundo, regii ad quinque signa in Phrisiam occidentalem profecti Leouerdiam usque penetrarunt, ubi ita excepti fuere, ut desperatis rebus ad suos reditum maturarent. Ex itinere vero per eum, quem transibant ditionis tractum, ingens damnum dedere, agricolis misere spoliatis, eorum aedibus incensis, pecoribus, quod ea una abducere non possent, interemptis, de suis vero militibus, qui pone sequebantur, ad Oudebornam quinquaginta plus minus amissis.

Vigesimo quinto Februarii Statuum milites aliquot, Uthusiam nauigio appulsi, ibi aedes quasdam incendunt, et inhabitatores, quos comprehendere potuerunt, captiuos abducunt. Sed iis naues duae a regiis una cum captiuis agricolis ereptae sunt, militibus in continenti magna ex parte occisis.

Ipsis calendis Martii, nomine Statuum unitorum Belgii septem naues militariter instructae Amazum occupant, Groninganis terra marique bellum facturae.

Undecimo Martii eorum nonnulli, qui anno octuagesimo a conciuibus suis in carceres coniecti fuerant, relaxati ex urbe aufugerunt, et praefectus carceris apprehensus pro iis vicissim incarceratur. Hinc decimo septimo eiusdem, adhuc viginti quatuor ciues, tanquam facti eius conscii, oppido eiecti atque relegati, ciuili morte plectuntur.

Tertio Aprilis Neozylani, munitione sua erumpentes, splendidissimum simul et ditissimum coenobium Aduerdianum atque vicinos pagos, Northornam, Zuidthornam, Oldehouamque, iam antea a regiis prope destructas, penitus exurunt.

Vigesimo primo huius mensis trecenti aut quadringenti e regiis Septemsyluas adorti praedam inde non minimam auferunt; apud Oudebornam etiam munitionem, totum pagum flammis comburentes, homines atque pecora non pauca consumunt.

Eandem viam vigesimo octauo eiusdem mensis iterum ingressi sunt, sed a militibus atque incolis eius ditionis ita excipiuntur, ut amisso capitaneo uno et aliis nonnullis, reliqui sese ilico in pacatum reciperent. Cum itaque ex hostili agro nihil auferre possent, urgente necessitate, fame atque egestate, propriis subditis Rhodensibus ad centum pecora surripiunt.

Maii decimo sexto die, regii iam denuo in Phrisiam occiduam abeunt, pecuniam, quam pagis quibusdam iam pridem imperauerant, allaturi. Verum illi ab agricolis circumventi, spoliati, trucidati, perpetuam ibi possessionem morte invenerunt, ne nuncio quidem ex hisce omnibus ad suos reuertente.

Undecimo Iunii, nouem signa peditum cum duabus equitum alis Rhoda iam iterum in Phrisiam profecta occidentalem, ibi incendiis atque rapinis omnia vastarunt, ducentas et amplius vaccas, praeter equos atque oues quamplurimas, in praedam abducentes. Quod quidem rapiendi depraedandique cacoethes, quodammodo in naturam versum, quo frequentius eo dulcius ipsis fuit.

Ita vigesimo primo mensis eiusdem Rhoda egressi, e vicinis Septemsyluis aliam adhuc praedam abstulere.

Sic vigesimo nono, inde iam iterum tota equitum peditumque manu in occidentalem Phrisiae partem prorumpunt, atque altera luce diuite praeda reuertentes, cum

in diuisione eius non conueniret, infestis armis inter se concurrunt. In qua altercatione praefectus signi quidam et quindecim equi ense bombardisque traiecti periere. Sic deinceps quoque res instituentes suas latronum bella eos non puduit imitari.

Circa idem ferme tempus praetoria nauis *Hispanica inquisitio* vulgo nominata (quacum Bossutius comes, aliquando nauali praelio superatus, in Statuum manus peruenit), militibus non minus quam tormentis aliisque instrumentis bellicis instructa, ad Amazum appellit, ibique subsistens ne quid e vicinis locis Groningam transportari posset, remis velisque ac totis viribus contendens.

Quarto Iulii, regii Neozylum adeunt; illud, praesidio, uti putabant, non parum eneruatum, in suam ditionem traducturi, ast re infecta Rhodam, unde venerant, pedes referre compelluntur.

Dulcissimus praedae odor, regiis militibus semper et ubique locorum gratissimus, eos quinto Iulii Rhoda iam denuo in Phrisiam occidentalem retraxit. Hos agricolae Billenses[1]) viriliter repellunt, totamque praedam quasi e manibus excutiunt, quinquaginta circiter deletis. Atque equidem alii omnes una internecione, nisi regius equitatus illis subuenisset, ab iratis agricolis deleti fuissent.

Decimo tertio Iulii prope Steenuicum eandem rursus ditionem ingressi sunt, et inter redeundum Steenuicenses, eruptione facta, praedae cum iis faciunt diuisionem. Quod tamen illis non bene cessit: namque ab equitibus Hispanis tumultuarie ad urbem repelluntur, nonnulli trucidantur, praefectus quidam cohortis unius una cum militibus quibusdam captiuus Peysam abducitur.

Undeuigesimo Iulii, Taxius cum suis iterum in procinctu est, munitionem quamdam limitaneam ex improuiso intercepturus. Re itaque tentata et impressione facta,

---

1) *Billenses*, lees: *Beilenses*.